



ПЕТРОВА Тетяна Олексівна — доктор філософії (Ph. D.), канд. філол. наук (2017), доцент (2020), доцент кафедри мовних дисциплін Харків. нац. аграрного ун-ту ім. В. В. Докучаєва (2017); Закінчила філол. фак-т відділення укр. мови та літ-ри Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, отримавши диплом магістра з кваліфікацією «філолог, викладач української мови та літератури» (2003); дисертацію на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук захистила у спеціалізованій ученій раді К 64.053.03 при Харків. нац. пед. ун-ті ім. Г. С. Сковороди зі спец. 10.02.01 — «українська мова». Досвід науково-педагогічної діяльності у вищій школі становить понад 14 років.

На сьогодні авторка однієї монографії «Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу» (Харків, 2018) та понад 80-ти наукових і науково-методичних праць, з яких 5 опубліковані в закордонних виданнях, індексованих у міжнародній базі Scopus (Польща, Словенія).

Брала активну участь у роботі Міжнародних наукових конференцій і симпозіумів (понад 30) в Україні, Білорусі, Румунії, Сербії, Польщі.

Виконувала функції члена атестаційної комісії для осіб, які претендують на посаду в держслужбі, щодо вільного володіння державною мовою (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва; 2017–2019), а з 2021 року — члена редколегій фахових наук. видань України «Лінгвістичні дослідження» (категорія Б, Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди) та «Термінологічний вісник» (категорія Б, Інститут української мови НАН України), а також коректора наукового видання «Studia Ucrainica Poznaniensia» (Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Республіка Польща; 2019–2020).

Коло наукових інтересів — українська термінологія і термінографія, термінографічна критика, культура мови, методика викладання української мови як рідної та української мови як іноземної.

УКРАЇНСЬКА  
ТЕРМІНОГРАФІЧНА КРИТИКА:  
СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ПЕРСПЕКТИВА



Т. О. Петрова

Т. О. Петрова

## УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОГРАФІЧНА КРИТИКА: СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ПЕРСПЕКТИВА (НА МАТЕРІАЛІ КРИТИЧНОЇ ОЦІНКИ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ)

**Т. О. Петрова**

**УКРАЇНСЬКА  
ТЕРМІНОГРАФІЧНА КРИТИКА:  
СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ПЕРСПЕКТИВА  
(НА МАТЕРІАЛІ КРИТИЧНОЇ ОЦІНКИ  
ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ)**

**Монографія**

Харків  
«Майдан»  
2021

УДК 811.161.2'374.26:82-95

П 30

*Рекомендовано до друку вченою радою  
Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва  
(протокол № 6 від 23 червня 2021 року)*

**Науковий і відповідальний редактор:**

**Космеда Т. А.**, доктор філологічних наук, професор, професор Донецького національного університету імені Василя Стуса, професор титулярний (Польща)

**Рецензенти:**

**Кочан І. М.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка;

**Марчук Л. М.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

**Струганець Л. В.**, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

**Петрова Т. О.**

П 30 Українська термінографічна критика: становлення, розвиток та перспектива (на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників): монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: Майдан, 2021. 460 с.

ISBN 978-966-372-848-3.

Монографію присвячено українській термінографічній критиці — новому науковому напрямку термінографії. Висвітлено історію формування і розвитку термінографічної критики як інтегральної дисципліни, схарактеризовано її методологічну основу, зв'язки з термінознавством, термінографією, лінгвістикою тексту, лінгвоаксіологією, лінгвоекспертологією, комунікативною лінгвістикою тощо. Вивчено особливості жанру рецензії на термінологічний словник, обґрунтовано її типологічні різновиди. Виділено критерії та алгоритм поетапного аналізування термінологічного словника. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення репрезентування параметрів термінографічних праць.

Для мовознавців, зокрема фахівців з термінології, термінографії, лексикографії, лінгвістики тексту, лінгвоаксіології, науковців, які займаються експертуванням і створенням термінологічних словників, аспірантів та магістрів гуманітарних спеціальностей.

The monograph is devoted to the Ukrainian terminography criticism which is a new scientific field of terminography. The history of terminography criticism formation and development is covered as an integral discipline; its methodological basis, the connections with terminology science, terminography, text linguistics, linguoaxiology, linguoexpertology, communicative linguistics, etc. are characterized. The genre peculiarities of the terminology dictionary review are studied; its typological varieties are substantiated. The criteria and algorithm for the step-by-step analysis of terminology dictionary are highlighted. Recommendations for improving parameters representation of terminography works have been developed.

It's designed for linguists, especially for the specialists in terminology, terminography, lexicography, text linguistics, linguoaxiology, the scholars engaged in expertising and compiling terminology dictionaries, graduate students and Masters in Humanities.

# ЗМІСТ

Переднє слово: українська термінографічна критика у викладі Тетяни Петрової (Т. Космеда) .....	7
Список прийнятих скорочень .....	14
Список скорочень назв словників .....	14
Вступ .....	17
<b>Розділ 1. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОГРАФІЧНОЇ КРИТИКИ</b>	
1.1. Своєрідність поступу української термінології і термінографії .....	29
1.1.1. Початки української термінографії .....	30
1.1.2. Розвиток української термінографії наприкінці ХІХ ст. – початку ХХІ ст. у фокусі тогочасної мовної політики .....	37
1.1.3. Огляд проблемних питань сучасної української термінографії .....	47
1.2. Термінографічна критика як самостійний розділ термінографії .....	50
1.2.1. Місце термінографічної критики в системі сучасних наук .....	51
1.2.2. Структура <i>термінографічної критики</i> як самостійного наукового напрямку, її зв'язок з іншими науками .....	58
1.2.3. Методологічна основа термінографічної критики .....	63
1.3. Лінгвістична експертиза в термінографічній критиці: проблемність питання .....	65
1.3.1. Сучасні практики комплексного оцінювання спеціальних текстів .....	66
1.3.1.1. Поняття «спеціальний текст» .....	68
1.3.1.2. Лінгвістичне експертування і рецензування термінологічного словника .....	74
1.3.1.3. Визначення «термінографічне експертування» .....	80

1.3.2. Лінгвістична експертиза й рецензія на термінологічний словник у ракурсах лінгвістичної експертології та термінографічної критики в системі поглядів українських і зарубіжних учених .....	83
1.3.2.1. Поняття «лінгвістична експертиза», «рецензія на термінологічний словник». Жанрові репрезентанти оцінювального дискурсу .....	87
1.3.2.2. Особливості жанрових типологій лінгвістичних експертиз і рецензій на термінологічні словники .....	93
1.4. Метамова термінографічної критики .....	98
1.4.1. Метамова науки: теоретичні аспекти .....	98
1.4.2. Поняттєве поле термінографічної критики .....	102
1.4.3. Термінологічні паралелі в метамові слов'янської термінографічної критики .....	107
1.4.4. Зони перетину метамов термінографічної критики й лінгвістичної експертології .....	118
Висновки до розділу 1 .....	126

## Розділ 2. СИСТЕМА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

2.1. Розвиток теорії терміна: здобутки української та зарубіжних термінологічних шкіл .....	129
2.2. Термінологічний словник як об'єкт термінографії .....	142
2.3. Систематизація українських термінологічних словників ..	145
2.4. Традиції і новаторство української термінографії .....	159
2.4.1. Репрезентування параметрів термінологічних словників: традиції і новаторські підходи .....	167
2.4.1.1. Традиції створення термінологічних словників: основи їх систематизування .....	167
2.4.2. Традиції називання термінологічних словників в українській термінографії .....	182
2.5. Методологічні принципи укладання галузевого термінологічного словника комбінованого типу .....	195
2.6. Українська природнича термінологія — репрезентант наукової картини світу (на матеріалі спеціальних словників) .....	205
2.6.1. Українська наукова картина світу .....	210

2.6.2. Структура картини світу у фокусі природничої науки меліорації .....	214
2.6.3. Картина світу меліорації і суміжні наукові картини .....	216
2.6.4. Картина світу меліорації в системі інших наукових картин .....	218
2.6.5. Національні та інтернаціональні одиниці в науковій картині світу меліорації .....	218
Висновки до розділу 2 .....	221

### Розділ 3. РЕЦЕНЗІЯ ЯК ЖАНР ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ПОНЯТТЯ, СТАТУС, ТИПИ, КОМПОЗИЦІЯ, ЗНАЧЕННЯ

3.1. Проблема виокремлення критичного субдискурсу. Суперечки щодо статусу рецензії як інтегрального жанру .....	224
3.1.1. Критичний субдискурс. <i>Рецензія на термінологічний словник</i> як його жанровий репрезентант .....	225
3.1.2. Інтерпретація жанру <i>наукової рецензії</i> в сучасному мовознавстві .....	234
3.2. Типологія рецензій на термінологічні словники .....	244
3.2.1. Рецензії за ознакою ‘кількість авторів рецензії’ .....	252
3.2.2. Рецензії за ознакою ‘тип журналу, у якому вміщено рецензію’ .....	258
3.2.3. Рецензії за ознакою ‘обсяг інформації’ .....	262
3.2.4. Рецензії за ознаками ‘кількість розглядуваних словників у рецензії’ і ‘тип розглядуваних спеціальних словників у рецензії’ .....	265
3.2.5. Рецензії за ознакою ‘наявність / відсутність наукової дискусії, тобто ‘наявність / відсутність відповіді автора (авторів) словника на рецензію’ .....	270
3.2.6. Рецензії за ознакою ‘стиль викладу тексту критичної публікації’ .....	284
3.2.7. Рецензії за ознакою ‘час реагування на вихід у світ словника’ .....	287
3.3. Критерії оцінювання репрезентації лексикографічних параметрів спеціальних словників у рецензіях .....	289
3.3.1. Основні й додаткові критерії аналізу термінологічних словників .....	289

3.3.2. Алгоритм поетапного оцінювання мега-, макро- й мікроструктури термінографічного видання. . . . .	291
3.4. Композиція рецензії на термінологічний словник . . . . .	292
3.5. Теоретико-практичне значення рецензій на українські термінологічні словники кінця XX ст. – початку XXI ст. . .	308
3.6. Тенденції критики українських термінологічних словників у діахронії . . . . .	322
3.7. Аналіз сучасних тенденцій розвитку української термінографічної критики на тлі слов'янської термінографічної критики. . . . .	328
Висновки до розділу 3 . . . . .	334
Висновки . . . . .	336
Додатки . . . . .	343
Список використаних джерел . . . . .	371
Список лексикографічних джерел . . . . .	407
Список рецензій . . . . .	417
Показчик термінів термінографічної критики . . . . .	428
Показчик імен . . . . .	440
Анотація . . . . .	454
Summary . . . . .	457

# ПЕРЕДНЄ СЛОВО: УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОГРАФІЧНА КРИТИКА У ВИКЛАДІ ТЕТЯНИ ПЕТРОВОЇ

*Критика — десята Муза*  
(Гюстав Флобер)

*Хочеш уникнути критики — нічого  
не роби, нічого не говори і будь ніким*  
(Елберт Хабарт)

*Справа нашої наукової мови й терміно-  
логії може рушитися тільки спільно-  
ю працею...*  
(Стефан Рудницький)

Розглядаючи словникарську справу, американський лексикограф Сидні Лендау<sup>1</sup> ставить слушне питання, чим вона є — ремеслом чи мистецтвом, зауважуючи, що «створення словників не вимагає блискучого й оригінального мислення, цей вид діяльності вимагає високого інтелекту, професіоналізму й самовідданості у важкій праці. Крім того, процес створення словників повинен приносити автору задоволення»<sup>2</sup>. Із цими словами можна абсолютно погодитися.

Лексикографія — наука універсальна, «наука наук», «інтегральна наука», «філософія lexis-a» (В. Дубічинський). На думку Юрія Апресяна, «словник — моментальна світлима мови, що постійно оновлюється та перебуває в русі»<sup>3</sup>,

---

<sup>1</sup> Landau S. I. Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography. New-York: Cambridge University Press, 1989. 370 p. Див. також укр. переклад: Лендау С. І. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії / пер. з англ. Київ: К. І. С. 2012. 480 с.

<sup>2</sup> Landau S. I. Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography... P. 4.

<sup>3</sup> Апресян Ю. Д. Лексикографическая концепция НБАРСа. НБАРС. Т. 1. Москва. 1993. С. 8.



«словник повинен відгадувати за моментальною світлиною постійний рух живої мови»<sup>4</sup>. І це також абсолютна істина.

Якщо праця термінографа є надмір складною, то як визначити працю термінографічного критика? І чи не назрів час виокремити самостійний і важливий напрям термінографії — *термінографічну критику*?

На це питання переконливо ствердно відповідає Тетяна Петрова, наголошуючи, що сучасна термінографія, безперечно, багатоліка наука, яка складається з (1) історії термінографії, (2) теорії термінографії, (3) термінографічної практики. Однак на сьогодні окреслився й формується четвертий і дуже важливий складник цієї інтегральної науки, без якої не може відбуватися належний розвиток сучасної термінографії загалом, — це термінографічна критика.

Ретельно й старанно збрала авторка цієї праці не надто значний за обсягом доробок українських лінгвістів — критиків-термінографів, теоретиків і практиків (М. Гнатюк, Ф. Калинович, І. Кочан, Т. Космеда, О. Курило, І. Огієнко, Л. Полюга та ін.), дослідила й узагальнила їхні міркування, що стосуються й конкретних словників, зокрема й термінологічних (Л. Веклинець, М. Разумейко, С. Вербич, В. Моргунок та ін.), і лексикографічної справи загалом (В. Дубічинський, П. Гриценко, М. Комова, А. Кримський, В. Німчук, Л. Симоненко, В. Широков), не оминувши увагою і праці зарубіжних мовознавців (Х. Бергенхольц, Р. Гаус, С. Лендау, М. Чернишова, С. Шелов, В. Щербін та ін.).

Навіть готувати об'єктивні рецензії на словники — не легка справа, але узагальнити й виокремити основні методологічні постулати термінографічної критики, окреслити її метамову, дослідницьку методикку, класифікувати типи рецензій та експертиз на основі врахування комплексних ознак, з'ясувати сутність критичного дискурсивного жанру, сформулювати ключові засади діяльності критика й експерта словникової продукції, виробити рекомендації, що містять основні параметри критичного аналізу, — справа

<sup>4</sup> Там же. С. 12.

надзвичайно складна. Та ще й накласти усе це на термінологічну продукцію, розуміючи термінологійні словники як специфічну систему, у центрі якої термін як складний і неконстантний феномен.

Однак сьогодні назріла нагальна потреба реалізувати основні завдання термінографічної критики, що пов'язані з низкою більш дрібних. І Тетяна Петрова спробувала, як видається, успішно, розв'язати цей ланцюг сплутаних вузлів, виявивши і високий інтелект, і належний професіоналізм, продемонструвавши ретельність, старанність, дисциплінованість і самовідданість науковця та лінгвопатріота.

Авторка монографії довела, що термінографічна критика базується на послідовній відповідності постулатам термінографічної теорії, її законам та принципам, термінографічній практиці, яка ґрунтується на вироблених принципах, що формувалися впродовж віків. Однак сьогодні й сама термінографічна критика на основі універсального філософського закону аналогії містить свою вузько орієнтовану (1) історію термінографічної критики, (2) теорію термінографічної критики і (3) практику термінографічної критики (база рецензій). Усе зазначене науковиця довела в цьому монографічному дослідженні.

Пріоритетами Тетяни Петрової в її науковому пошуку стали такі основні принципи: 1) спирання на національну традицію, її розвиток, знання досягнень національних наукових термінографічних і термінологічних шкіл, що щільно пов'язане з новаторськими досягненнями в галузі термінографії інших національних наук (інтернаціоналізм), 2) урахування людського, суб'єктивного чинника, адже за кожним словником стоїть його автор з власним інтелектом, знаннями, уміннями і навичками, уподобаннями і прагненнями, компетенціями, особливими рисами характеру, 3) орієнтованість на практичну потребу часу, актуальність, 4) відповідність виробленим стандартам, нормативність, хоч дослідниця розуміє, що це поняття змінне і відносне, 5) поліпараметричність опису ключових одиниць термінографічних видань з варіативністю залежно від типу

словника та його призначення, б) філософсько-діалектична відносність кожного конкретного термінографічного видання з претензіями на об'єктивність викладу відповідного матеріалу.

Свою увагу дослідниця сконцентрувала на термінологічних словниках, пояснюючи це наукове захоплення тим, що вони найбільш послідовно відображають інтелектуалізм мови. Адже «в одному контексті мова функціонує на рівні інформативно-семантичному, в другому — на асоціативно-образному, в третьому — на філософсько-етичному чи концептуально-філософському, і тільки контамінація всіх цих рівнів функціонування мови витворює вищий її рівень, котрий називаємо *інтелектуалізмом мови*»<sup>5</sup>.

Вироблення методологічних засад термінографічної критики, спроектованої передусім на галузеві термінологічні словники, і сприятиме підвищенню рівня інтелектуалізму української мови. Саме тому, мета, яку поставила перед собою авторка монографії, надзвичайно злободенна і важлива для української науки загалом. Вона базується на загальнофілософському принципі націєцентризму.

Шлях до підготовки цієї монографії був тернистим, авторка дослідження крок за кроком розробляла концепцію, активно виступаючи на конференціях різного рівня — від усеукраїнських (Вінниця, Дніпро, Ірпінь, Кам'янець-Подільський, Київ, Луцьк, Одеса, Харків, Хмельницький) до міжнародних — Білорусь (Мінськ, Брест), Польща (Варшава, Вроцлав, Гданськ, Ольштин, Познань, Стальова Воля), Румунія (Бая Марє); за період роботи над цією працею виступила на 35 конференціях, доводячи свої гіпотези, переконливо висловлюючи новаторські думки, гідно репрезентуючи українську науку.

Чимало зусиль було покладено, щоб репрезентувати теорію української термінографічної критики (і давньої, і сучасної), крім провідних українських наукових часописів («Науковий вісник Національного університету

<sup>5</sup> Мова і духовність нації: монографія / відп. ред. Т. І. Панько. Київ: НМК ВО, 1992. С. 5.

біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки», «Проблеми загального і слов'янського мовознавства», «Лінгвістичні студії», «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Філологічні науки», «Лінгвостилістичні студії», «Лінгвістичні дослідження», «Мова», «Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія „Філологія”», «Українська мова»)<sup>6</sup>, ще й у наукометричних

<sup>6</sup> Петрова Т. О. Українська термінографічна критика: від витоків до сучасності. *Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України*. Серія: Філологічні науки. Київ. 2018. Вип. 292. С. 208–217; Петрова Т. О. Теоретико-практичне значення рецензій на українські термінологічні словники кінця ХХ ст. – поч. ХХІ ст. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. Дніпро. 2019. № 3. С. 96–106. DOI <https://doi.org/10.15421/251913>; Петрова Т. Витоки й становлення української термінографії. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2019. Вип. 37. С. 20–25. DOI 10.31558/1815-3070.2019.37.3; Петрова Т. Рецензія на термінологічний словник: експертиза, професійний діалог і наукова дискусія. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2019. Вип. 38. С. 84–88. DOI 10.31558/1815-3070.2019.38.13; Петрова Т. Рецензія на термінологічний словник як жанр критичного субдискурсу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський. 2019. Вип. 50. С. 133–139. DOI:10.32626/2309-9771.2019-50-133-139; Петрова Т. Жанрові типи рецензій на термінологічні словники. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк. 2019. Вип. 11. С. 124–135. <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-11-124-135/>; Петрова Т. О. Особливості композиції рецензії на термінологічний словник. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2020. Вип. 52. С. 177–193. <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.52.17/>; Петрова Т. О. Термінографічні традиції й новаторство в українській термінологічній лексикографії. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2020. Вип. 53. С. 209–221. <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.53.19/>; Петрова Т. О. Перспективи української термінографічної критики. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2021. Вип. 54. Ч. 1. С. 229–242. <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.54.1.20/>; Петрова Т. О. Сучасні аспекти вивчення метафоризації термінів в українському термінознавстві (актуалізація когнітивного підходу). *Мова*. Одеса. 2021. № 35. С. 173–181. <https://orcid.org/0000-0002-9534-9891>; Петрова Т. О. Систематизація термінологічних словників у спеціальному словникарстві. *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». Харків. 2021. Вип. 88. С. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2021-88-15>. Статті, прийняті до друку; Петрова Т. О. Українська навчальна (шкільна, професійно-технічна) термінографія і її критика: ретроспектива й перспектива. *Українська мова*. Київ. 2021. № 4 (80); Петрова Т. О. Українська термінографія для закладів вищої освіти і її критика. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2021. Вип. 55;

виданнях, індексованих у міжнародній базі Scopus («Przegląd Wschodnoeuropejski» — Польща, «Jezikoslovni zapiski» — Словенія, «Przegląd Rusycystyczny» — Польща, «Slavia Centralis» — Словенія, «Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej» — Польща)<sup>7</sup>. Ці публікації засвідчують міжнародний авторитет її авторки та вміння популяризувати українську науку. Свої наукові розвідки вчена репрезентувала, крім рідної української мови, також англійською<sup>8</sup> і російською<sup>9</sup> мовами.

Наукову діяльність Тетяна Петрова розпочала після закінчення Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (спеціальність «Українська мова та

Петрова Т. Статус рецензії на термінологічний словник як термінографічна експертиза. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2021. Вип. 42; Петрова Т. О. Новий термінологічний словник з техноекології (рецензія). *Українська мова*. Київ. 2021. 4 (80).

<sup>7</sup> Оpubліковані статті: Petrova T. Melioration Terminology in Ukraine Scientific Picture of the World. *Przegląd Wschodnoeuropejski*. Olsztyn. 2019. X / 2. P. 337–348. [http://www.uwm.edu.pl/cbew/2019-10-2/28\\_Petrova.pdf](http://www.uwm.edu.pl/cbew/2019-10-2/28_Petrova.pdf); Петрова Т. Современные практики оценки специальных текстов: лингвистическая и терминографическая экспертизы. *Jezikoslovni zapiski*. Ljubljana. 2020. 26 (2). S. 155–171. DOI: <https://doi.org/10.3986/JZ.26.2.11/>; Петрова Т. Терминологические параллели в метаязыке славянской терминографической критики. *Przegląd Rusycystyczny*. Katowice. 2021. Nr 1 (173). S. 132–150. DOI: <https://doi.org/10.31261/pr.9093/>; Петрова Т. О. Термінографічна критика: структурні підрозділи й термінологічне поле метамови. *Slavia Centralis*. Maribor. 2021. 14 (1). S. 111–122. <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/1264>. Статті, прийняті до друку: Петрова Т. О. Проблема жанрової типології рецензій на термінологічні словники. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. Warszawa. 2021. Vol. 56.

<sup>8</sup> Petrova T. Melioration Terminology in Ukraine Scientific Picture of the World. *Przegląd Wschodnoeuropejski*. Olsztyn. 2019. X / 2. P. 337–348. [http://www.uwm.edu.pl/cbew/2019-10-2/28\\_Petrova.pdf](http://www.uwm.edu.pl/cbew/2019-10-2/28_Petrova.pdf).

<sup>9</sup> Петрова Т. Современные практики оценки специальных текстов: лингвистическая и терминографическая экспертизы. *Jezikoslovni zapiski*. Ljubljana. 2020. 26 (2). S. 155–171. DOI: <https://doi.org/10.3986/JZ.26.2.11/>; Петрова Т. Терминологические параллели в метаязыке славянской терминографической критики. *Przegląd Rusycystyczny*. Katowice. 2021. Nr 1 (173). S. 132–150. DOI: <https://doi.org/10.31261/pr.9093/>; Петрова Т. Сравнительный анализ современных тенденций развития украинской и русской терминографической критики. *Studia Rossica Posnaniensia*. Poznań. 2020. Vol. XLV / 2. S. 185–194. DOI: [10.14746/strp.2020.45.2.14](https://doi.org/10.14746/strp.2020.45.2.14).

література», кваліфікація філолога, викладача української мови та літератури, диплом магістра ХА № 23179469 від 07.07.2003 р.), кандидатську дисертацію на тему «Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу» захистила на початку 2017 року<sup>10</sup>. А далі вирішила продовжити розроблення своїх наукових уподобань, розвернувши їх на пропозицію наукового консультанта в русло термінографічної критики.

Унаслідок порівняно невеликого часового періоду було сформульовано й фундаментально розроблено авторську концепцію, достатньо її апробовано й популяризовано (підготовлено 25 статей та 22 тез).

Так визріло перше в українському мовознавстві дослідження термінографічної критики як самостійного напрямку, що, маючи таку фундаментальну базу, може продовжувати свій поступ. Тетяна Петрова довела, що є засновницею нового й важливого для розвитку української лінгвістики напрямку, а її праця була не лише обов'язком, але й задоволенням, що в тандемі й дало плідний результат.

*Науковий консультант,  
редактор монографії,  
доктор філол. наук (Україна),  
професор (Україна),  
професор титулярний (Польща)  
**Тетяна Космеда***

---

<sup>10</sup> Петрова Т. О. Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 229 с.

## СПИСОК ПРИЙНЯТИХ СКОРОЧЕНЬ

АН УРСР — Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки

ЗМІ — засоби масової інформації

ЗНКС — загальнонаукова картина світу

ІУНМ — Інститут української наукової мови

КС — картина світу

КСМ — картина світу меліорації

МжКСл — Міжнародний комітет славистів

МКС — мовна картина світу

НКС — наукова картина світу

НТШ — Наукове товариство імені Т. Шевченка

ПКС — природничонаукова картина світу

СНКС — спеціальнонаукові картини світу

ТСГ — терміно-семантична група

## СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ СЛОВНИКІВ

СУМ-11 — Словник української мови: в 11 т. / редкол.: акад. І. К. Білодід та ін.; АН УРСР. Ін-т мовознавства. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

СУМ-20 — Словник української мови: у 20 т. Т. 1–11 (А–ОЯС-НЮВАТИ) / НАН України. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=47223&page=1490>.

*[...] мова “живе”, а “жити” — значить змінюватися, не залишаючись у попередньому стані*<sup>11</sup>

(Т. Космеда)

*Якщо кого-небудь очікує вирок судді, то не слід тримати його на каторзі, доводити до знемоги його руки добуванням руди, хай він укладає словники. Ця праця містить у собі всі види покарань*<sup>12</sup>

(Ф. Прокопович)

*Немає такої праці, що містила би в собі більше недоліків, ніж словник, а також немає такої, що була би здатна до тривалого вдосконалення*<sup>13</sup>

(А. Ривароль)

---

<sup>11</sup> Космеда Т. А. Риторика українців: порушення норми як мовна гра. *Studia Ukrainica Posnaniensia* / red. nauk. T. Kosmeda. Poznań. 2013. Zesz. 1. С. 86–87.

<sup>12</sup> Цит. за: Городиловська Г. Лексикографічна спадщина професора Лева Михайловича Полюги в контексті сьогодення. Городиловська Г. П., Наконечна Г. В., Литвин О. Г., Булик-Верхола С. З., Харчук Л. В. *Українське словникарство: історія, теорія, практика*: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. С. 28.

<sup>13</sup> «Нет такого труда, который заключал бы в себе больше недостатков, чем словарь, а также нет такого, который был бы способен к продолжительному совершенствованию» (тут і далі переклад українською мовою авторський — Т. П. Далі спеціально про це не зазначаємо) (Цит. за: Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография. Вена–Харьков: Wiener Slawistischer almanac Sonderband 45, 1998. С. 130).



Авторка монографії висловлює щире подяку науковому консультантові — доктору філологічних наук, професору, професору титулярному (Польща) **Тетяні Анатоліївні Космеді** за глибоконаукове й мудре наставництво та рецензентам: доктору філологічних наук, професору, завідувачу кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка **Ірині Миколаївні Кочан**, доктору філологічних наук, професору, завідувачу кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка **Людмилі Миколаївні Марчук**, доктору філологічних наук, професору, професору кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка **Любові Василівні Струганець** за конструктивні зауваження, доброзичливу критику й побажання, що сприяли вдосконаленню тексту дослідження та виходу у світ цієї праці.

## ВСТУП

З розвитком української науки актуальності набуває розуміння ролі й призначення національної термінографії. Сьогодні термінографічна галузь знань функціонує як (1) розділ лексикографії (її підрозділи — теорія, історія, практика укладання фахових словників, а також термінографічна критика), (2) наукова дисципліна про складання спеціальних словників, (3) вид практичної діяльності, пов'язаний зі збиранням, систематизуванням, фіксуванням, кодифікуванням та описуванням термінологічного матеріалу, (4) сукупність термінологічних довідкових видань окремого наукового напрямку й мови загалом.

Напрацювання сучасного українського термінознавства практично реалізуються в термінографічних працях. Від середини XIX ст., тобто від часу опублікування першого спеціального словника, до сьогодні надруковано до 2 000 джерел названого типу. Утім особливої уваги потребують теоретико-практичні питання термінографії: насамперед це стосується проблеми створення словників нового комбінованого типу, що вимагають теоретичного обґрунтування; крім того, осмислення надзвичайної складності галузевих терміносистем, їх розгалуженості і внутрішньої диференціації, а також кодифікування термінів з урахуванням динаміки розвитку норми в термінології. Означене повинно знайти відповідне місце в словнику.

Серед праць, присвячених теоретико-методологічним проблемам термінографії, нині відомі студії українських (Л. Боярова, І. Голубовська, П. Гриценко, О. Демська, В. Іващенко, І. Казимирова, І. Кочан, О. Кочерга, Л. Симоненко, Л. Туровська та ін.) і зарубіжних (В. Дятко, З. Комарова, Л. Ричкова, В. Татаринів, С. Шелов та ін.) мовознавців. Науковці приділяють належну увагу питанням систематизації термінологічних словників (Т. Володіна, В. Дубчинський, О. Іванова, М. Комова, В. Лейчик, В. Перерва, В. Широков, В. Щербін та ін.), дослідженню аспектів практичної термінографії, розробленню принципів побудови спеціальних словників,

формулюванню положень і критеріїв відображення об'єктів лексикографічної репрезентації (В. Гончарук, Н. Гордієнко, І. Дуцяк, О. Зайцева, Є. Купріянов, О. Минзак, Л. Полюга, Б. Рицар, Л. Сніцарук, Р. Мисак, О. Тараненко, О. Тур та ін.).

Упорядкування новітніх термінологічних словників передбачає поєднання кращих традицій національної термінографії та новаторського підходу щодо добирання термінів і їх лексикографування. Термінологічний словник — це “паспорт” певної галузі, офіційна реєстрація її метамови; спеціальний текст, репрезентований спеціальною мовою та призначений відобразити спеціальні знання галузі через дефініювання спеціальних понять; фахове видання, що віддзеркалює стан розвитку терміносистеми описуваної науки. Термінологічні словники особливо важливі для ствердження національної літературної і наукової мови, розвитку національної науки й техніки: саме їх уважають запорукою розбудови наукової культури й літературної мови. Однак вони не отримують належної уваги як репрезентанти рівня розвитку національної термінографії. Це зумовлює необхідність критичного оцінювання кожного конкретного спеціального видання. Індикатор їх якості й цінності — критична реакція, відображена в текстах опублікованих (постпублікаційних) рецензій, у яких критики визначають цінність і якість довідкових джерел. Висновки критичного аналізування термінографічних праць, зокрема вказування на їх недоліки й рекомендації теоретико-методологічного характеру, сприятимуть розв'язанню нагальних, “пекучих” теоретичних і практичних проблем термінографії.

Становлення практики оцінювання термінологічних словників відбувається на початку ХХ ст., що пов'язано саме з друкуванням на сторінках часопису «Літературно-науковий вістник» критичних публікацій, у яких рецензенти пропонують їх оцінку. Загалом на початку ХХ ст. рецензії на термінографічні джерела розміщують у таких періодичних виданнях, як-от: «Вісник Інституту української наукової мови», «Голос друку», «Записки Історико-філологічного відділу ВУАН», «Книга», «Народний учитель», «Науково-технічний вісник», «Українські медичні вісті», «Червоне право», «Червоний шлях», «Шлях освіти» тощо. Українській термінографічній критиці як науковій галузі вже понад 100 років,

утім загальновідомі екстралінгвальні чинники, що впливали на її розвиток, спричинили “хвилеподібність” і “млявість” її поступу. Водночас можна констатувати, що, незважаючи на напрацьований в україністиці досвід рецензування спеціальних словників, попри активне дослідження питань української термінографії на початку ХХІ ст., термінографічна критика як наукова дисципліна все ще не стала об’єктом спеціального вивчення й не отримала статусу самостійного напрямку. І в українському, і в закордонному (білоруському, данському, німецькому, польському, російському, сербському, словенському, хорватському та ін.) мовознавстві значну увагу приділяють студіюванню різних аспектів критики лексикографічних видань. Зокрема, 2010 р. в Білорусі (Гродно) учасники засідання Комісії з лексикології та лексикографії Міжнародного комітету славістів порушили питання щодо формування нового напрямку «Критика в слов’янській лексикографії». А 2012 р. в Києві, в Інституті української мови НАНУ, названа комісія провела засідання, присвячене проблемам наукової критики словників, а саме (а) аналізуванню неспеціальних джерел у діахронії і синхронії, а також (б) характеристиці методів, принципів і критеріїв оцінювання їх різних типів, (в) з’ясуванню їх переваг і недоліків тощо. Чергове засідання Комісії заплановано на 2023 р. у Парижі при університеті Сорбонна. Попри те, що необхідність виокремлення напрямку лексикографічної критики обґрунтовано понад 10 років тому, усе ще немає присвячених йому монографій, словників, підручників. Водночас назріла нагальна потреба виділення *української термінографічної критики* — самостійного розділу термінографії. Цей науковий напрям взаємодіє з термінографією, термінознавством, лінгвоаксіологією, лінгвістичною експертологією, комунікативною і комп’ютерною лінгвістикою, джерелознавством, термінографічним маркетингом.

Термінографічна критика виробила власний жанр — *рецензію на термінологічний словник*. Наукову рецензію розглядають як жанр критики літературної та газетно-журнальної публіцистики, зокрема це і публіцистичний (риторичний) жанр (Т. Космеда), критично-оцінний текстотип (Н. Корнева), і жанр науково-публіцистичного підстилю наукового стилю і науково-оцінного підстилю, що містить виклад наукових положень

з відповідною оцінкою (А. Загнітко), і різновид оцінюваль-но-критичного типу текстів (Т. Хомутова, Є. Кравцова), і оцінювальний жанр (Т. Космеда, Є. Кравцова), і металексикографічний жанр (Х. Бергенхольц, Р. Гаус), і мовленнєвий жанр з оцінювальними судженнями (Ю. Антоненко), і письмовий жанр науки, наукового спілкування (Т. Яхонтова), і єдиний жанр, покликанням якого є оцінювання наукових творів (О. Гуманенко), і базовий жанр термінографічної критики (Т. Петрова). Напрямок кваліфікації цього жанру, виокремлення його різновидів залежить від дослідницьких аспектів, завдань і мети.

*Рецензія на термінологічний словник* — (1) інтегральний жанр, що поєднує ознаки наукової комунікації, мовної критики й джерелознавства; (2) вторинний текст, у якому виклад інформації ґрунтується на результатах оброблення та аналізування первинного тексту термінографічного видання. Її призначення — порушення й розв'язування “великих” проблем термінографії, тобто рецензія — малий жанр про “великі” проблеми термінографії.

**Актуальність** дослідження викликана необхідністю: 1) виокремлення термінографічної критики як самостійного наукового розділу термінографії, вивчення специфіки її становлення й розвитку, тобто розроблення проблеми «Історія термінографічної критики в Україні»; 2) визначення її методологічної основи; 3) окреслення меж метамови термінографічної критики і її систематизування; 4) випрацювання критеріїв й алгоритму оцінювання спеціального словника; 5) створення інваріантної композиційної моделі рецензії; 6) обґрунтування моделі параметричної структури термінологічного словника нового типу.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Обраний напрям дослідження пов'язаний з науковою темою кафедри мовних дисциплін Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва «Мова в сучасному світі: дослідження та навчання». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради ХНАУ імені В. В. Докучаєва (протокол № 4 від 26.06.2020 р.).

**Мета дослідження**, поданого у вигляді монографії, — цілісно й комплексно репрезентувати українську термінографічну

критику як самостійний міждисциплінарний науковий напрям і всебічно опрацювати критичний дискурс різновидів рецензій для виокремлення оптимальних принципів аналізування термінологічних словників.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) відстежити початки й окреслити ключові віхи становлення української термінографічної критики, з'ясувати її місце в системі сучасних наук; описати структурну організацію термінографічної критики як самостійної наукової дисципліни й сформулювати її методологічну основу;

2) урахувавши генеалогічний зв'язок лінгвістичної експертології і термінографічної критики, здійснити порівняльно-зіставний аналіз практик оцінювання спеціальних текстів — лінгвістичного експертування й рецензування термінологічного словника, а також виявити особливості лінгвістичної експертизи й рецензії на термінологічний словник як репрезентантів оцінювального дискурсу;

3) описати межі метамови термінографічної критики, дослідивши її склад, термінополе, зв'язок і зони перетину з метамовами суміжних галузей знань;

4) схарактеризувати особливості розвитку теорії терміна в українській та зарубіжних термінологічних школах;

5) вивчити сучасну систему спеціальних словників, дослідивши термінографічні традиції і новаторство в українській термінографії та обґрунтувавши методологічні принципи укладання галузевого словника;

6) запропонувати параметричну структуру галузевого комбінованого словника нового типу;

7) окреслити образ української наукової картини світу, спроектувавши увагу на природничу термінологію, відображену в термінографічних джерелах;

8) схарактеризувати жанрову специфіку й типологію рецензій на термінологічні словники як репрезентанти критичного субдискурсу;

9) обґрунтувати критерії та алгоритм поетапного оцінювання спеціальних словників, розробивши модель різнорівневої композиції рецензії;

10) визначити національну специфіку українських рецензій, що засвідчують тенденції оцінювання термінологічних словників від витоків до сьогодні.

**Об'єкт** дослідження — український критичний дискурс рецензій на термінологічні словники, створення якого регулюється методологічними засадами термінографічної критики як інтегральної міждисциплінарної науки. **Предмет** роботи — жанр рецензії на термінологічний словник як базовий жанр термінографічної критики з урахуванням системи її типів та підтипів і дискурсивний простір фахових словників.

**Джерельна база дослідження** — тексти рецензій на термінологічні словники (близько 100)<sup>14</sup> в українських фахових лінгвістичних періодичних виданнях, що окреслюють сто років від початку ХХ ст. до сьогодення («Вісник Інституту української наукової мови», «Вісник національного університету „Львівська політехніка”», «Вісник НАН України», «Лексикографічний бюлетень», «Літературно-науковий вістник», «Мовознавство», «Слово і час», «Термінологічний вісник», «Українська мова» тощо), галузевих вісників, збірників («Вісник Академії правових наук України», «Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва», «Наукові праці Лісівничої академії наук України», «Український ботанічний журнал», «Українські медичні вісті», «Фізіологія і біохімія культурних рослин» тощо). До аналізу залучено «Літопис рецензій» Державної наукової установи Книжкова палата України імені Івана Федорова — щорічний державний бібліографічний показник, що інформує про рецензії та критичні матеріали на твори друку, опубліковані в Україні та за кордоном. До джерельної бази також уведено корпус історичних та сучасних спеціальних словників, що описують національну термінологію певних галузей знань<sup>15</sup>. Для проведення дослідження використано бібліографічні показники, як-от: «Українська

<sup>14</sup> *Примітка.* Для звірця використовуємо рецензії на природничі словники, в окремих випадках аналізуємо рецензії на лінгвістичні, економічні довідкові видання, зокрема для розроблення теорії критики, висвітлення жанрових різновидів рецензій на термінографічні праці.

<sup>15</sup> *Примітка.* Проаналізувати термінологічні словники всіх галузей доволі складно, тому більшою мірою описуємо спеціальні видання природничих наук.

лексикографія XIII–XX ст.: бібліографічний покажчик» (1999) Т. Ю. Кульчицької; «Українська термінографія (1948–2002): бібліографічний покажчик» (2003) М. Комової; «Словники української мови: 1956–2018: бібліографічний покажчик» (2020) Д. Пилипчука. Залучення широкого різнопланового наукового дискурсу дає змогу простежити тенденції і національну своєрідність аналізування термінологічних словників, з'ясувати проблеми української термінографії щодо відображення параметрів спеціальних видань, переосмислити статус і роль рецензії на термінографічне джерело, дійти до вірогідних висновків щодо перспективи розглядуваного напрямку.

Вибір **методів** дослідження зумовлений специфікою об'єкта й предмета, поставленою метою та завданнями, традицією застосування комплексу **загальнонаукових методів**: *спостереження* — для систематичного й цілеспрямованого сприйняття досліджуваного матеріалу з метою осмислення його властивостей; *індукції* і *дедукції* — для переходу від загальних тверджень до висновків про конкретні явища й, навпаки, для узагальнення результатів; *аналізу* й *синтезу* — для ідентифікування та розрізнення типів описуваних одиниць і їх подання як системи; *класифікації* — для диференціювання й систематизування текстового матеріалу рецензії, термінологічних словників, метаодиноць термінографічної критики; *формалізації* — для встановлення відповідності надрукованих критичних публікацій інваріантній моделі рецензії, параметрів аналізованого словника — параметрам його інваріантної моделі; *моделювання* — з метою дослідницького абстрагування для розроблення форми термінологічного словника й інваріантної моделі рецензії на нього, для виділення типів рецензій на основі ознак, що їх вирізняють. Система **спеціальних лінгвістичних методів** ґрунтується на інтеграції *наукових підходів*, застосованих у дослідженні — системного (структурного) й функційного (дискурсивного). Метод *компонентного аналізу* використано для встановлення структури значення терміна. *Конструктивний* метод дав змогу окреслити об'єкт дослідження у вигляді структурних моделей, схем і таблиць. Метод *вибирання* застосовано для формування бази фактичного матеріалу (метамова термінографічної критики, спеціальна лексика природничої галузі). *Аксіологічний*



метод — для з'ясування ціннісних орієнтацій критиків словників, визначення критеріїв та алгоритму оцінювання різнорівневої структури спеціального джерела, установлення його якості. *Опозиційний* метод — для виявлення термінологічних паралелей у метамовах слов'янської термінографічної критики, з'ясування доцільності й ефективності наслідування традицій і новаторської діяльності. Крім того, вибір системи **методів** аналізу зумовлений наявністю генетичного зв'язку з методами термінографії, а саме взаємодією з методологією лексикографії: *структурний метод* (для вивчення тексту рецензії як цілісної системи), *описовий* (для систематизування параметрів спеціальних словників, типологізування компонентів композиції рецензії), *порівняльний* (для зіставлення суті дефініцій певних термінів у суміжних і несуміжних науках, з'ясування відповідності словника заявленому типові, порівняння змісту частин побудови рецензій), *кількісного аналізу* (для встановлення співвідношення кількісного вияву компонентів рецензії та їх використання), *лексикографічного аналізу* (для визначення й характеристики лексикографічних параметрів словника), *польового аналізу* (для опису структури термінополя метамови термінографічної критики).

**Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що в ньому **вперше** в українському мовознавстві: 1) окреслено етапи становлення й розвитку нового самостійного наукового напрямку *української термінографічної критики* та схарактеризовано його методологічні засади; 2) визначено місце критики спеціальних словників з-поміж інших сучасних наук, її структурні підрозділи й методологічну основу; 3) обґрунтовано необхідність переосмислення статусу рецензії на термінологічний словник як термінографічної експертизи, а також визнання практики оцінювання спеціальних праць як термінографічне експертування; 4) описано метамову критики як (а) метасистему, що відображає чітко побудовану єдність її метапонять, як (б) термінополе (макрополе з мікрополями та відповідними їх терміно-семантичними групами), а також проаналізовано зони перетину з метамовами суміжних дисциплін і термінологічні паралелі в метамові слов'янської термінографічної критики; 5) узагальнено підходи до інтерпретування наукової рецензії, запропоновано авторську

дефініцію поняття *рецензії на термінологічний словник*; 6) розроблено універсальну багатоаспектну жанрову типологію рецензій на термінологічні словники; 7) синтезовано критерії оцінювання словників, розроблено алгоритм поетапного рецензування мега-, макро- й мікроструктури спеціального джерела; 8) змодельовано різнорівневу композицію рецензії на термінологічний словник; 9) визначено складники параметричної системи галузевого словника нового комбінованого типу.

**Теоретичну цінність** роботи вбачаємо в тому, що її положення доповнюють (1) теорію термінографії, зокрема щодо характеристики її структурної організації, у (2) доведенні того, що українська термінографічна критика — це новий самостійний, інтегральний, міждисциплінарний напрям мовознавства, який розвивається в лоні термінографії в гармонійних зв'язках з (а) термінознавством (критичний аналіз процесу опису галузевої термінології), (б) лінгвістикою тексту (поглиблено знання про лінгвостилістичні й структурні особливості тексту рецензії), (в) дискурслінгвістикою (схарактеризовано особливості критичного дискурсу рецензії), (г) жанрологією (запропоновано нові підходи до виокремлення жанрових різновидів рецензії), (д) лінгвоаксіологією (уточнено механізм вербалізації категорії оцінки в критичному дискурсі рецензії) і (е) лінгвоекспертологією (висвітлено принципи експертування термінографічної продукції), (3) виділенні її структурних підрозділів, історії, методологічної основи, поняттєвого апарату, своєрідного метамовного термінополя, (4) розкритті сучасного розуміння феномена рецензії як базового жанру власне термінографічної критики, (5) характеризуванні жанрових різновидів рецензії, основних принципів рецензування термінологічного словника, зокрема щодо (а) виділення критеріїв оцінювання його параметрів і (б) вироблення алгоритму поетапного аналізування спеціального джерела.

**Практичну цінність** роботи мотивуємо тим, що її результати можна використати в процесі читання лекційних курсів та на практичних заняттях у закладах вищої освіти, зокрема з термінознавства сучасної української мови, її термінографії, лінгвістики тексту, дискурслінгвістики, жанрології, лінгвоаксіології, у спецкурсах та спецсемінарах, присвячених проблемам сучасної

української термінографії, теорії і практики наукових досліджень, систематизуванні рекомендацій щодо вдосконалення принципів репрезентування параметрів термінологічних словників тощо. Матеріали дослідження можуть бути застосовані й для підготовки монографій, підручників, посібників з термінознавства й термінографії, у процесі розроблення й укладання термінологічних словників, а також їх рецензування. Аналіз дискурсу рецензій на термінографічні джерела й рекомендації щодо їх удосконалення можуть дати змогу застосовувати матеріал роботи для формування комунікативної і жанрової компетенції носіїв української мови, зокрема науковців, методистів, рецензентів, опонентів, експертів у сферах професійної діяльності, що пов'язана з критичним аналізом лексико- й термінографічної продукції та її маркетингом.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення дисертаційної роботи репрезентовано й обговорено в доповідях на *двадцяти шести міжнародних наукових, науково-теоретичних, науково-практичних конференціях та одному міжнародному науково-практичному семінарі*: Міжнародній науковій конференції «Ідеї Харківської філологічної школи в парадигмах сучасного гуманітарного знання: традиції і новаторство» (Харків, 2017); Міжнародній мультидисциплінарній конференції «Key Issues of and Sciences: Development Prospect for Ukraine and Poland» (Стальова Воля, Польща, 2018); Міжнародній науковій конференції «Україністика: вчора, сьогодні, завтра...» (Познань, Польща, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції з нагоди ювілею д-ра філол. наук, проф. К. Г. Городенської «Соціокультурні та комунікативні аспекти функціонування мовних одиниць» (Київ, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Philology in eu countries and Ukraine at the modern stage» (Бая Маре, Румунія, 2018); Міжнародній науковій конференції «Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах» (Дніпро, 2019); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Грамаітичні читання – Х» (Вінниця, 2019); XVI Міжнародній науковій конференції «Сучасна праблема лексікаграфії» (Мінськ, Білорусь, 2019); Міжнародному науково-практичному семінарі «Тенденції та перспективи формування професійної лексики» (Ірпінь, 2019); XVI Міжнародній конференції «Европейская русистика и современность» (Познань,

Польща, 2019); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Теоретичні і практичні проблеми граматики до 100-річчя від дня народження проф. Г. П. Циганенко» (Вінниця, 2019); VIII Міжнародній науковій конференції «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (Одеса, 2019); IX Міжнародній науковій конференції «Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві» (Харків, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури» (Одеса, 2020); XXII Міжнародній слов'янській конференції «Польско-восточнославянские, языковые, литературные, культурные контакты» (Ольштин, Польща, 2020); Міжнародній науковій конференції, присвяченій 185-річчю від дня народження О. О. Потебні (Харків, 2020); Міжнародній науковій конференції «Українська мова в сучасному науковому вимірі» до 50-ліття заснування кафедри української мови Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, 85-ліття почесного проф. СНУ ім. Лесі Українки, чл.-кор. НАН України І. Р. Вихованця та 70-ліття завідувача кафедри, проф. М. В. Мірченка (Луцьк, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки на перехресті культур і цивілізацій: актуальні питання» (Київ, 2020); Республіканській заочній науково-практичній конференції «Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове» (Брест, Білорусь, 2021); III Міжнародній науковій конференції «Речь — человек — мир: речевое воздействие в различных типах дискурса» (Гданськ, Польща, 2021); XV Міжнародній науковій конференції «Современные проблемы лексикографии» (Варшава, Польща, 2021); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурні комунікації в галузі освіти» (Хмельницький, 2021); Міжнародній науковій конференції «Термінологія і сучасність» (Київ, 2021); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Грамотичні читання – XI» (Вінниця, 2021); XIX Міжнародній конференції з актуальних проблем філологічних досліджень (пам'яті д-ра філол. наук, проф. А. Т. Гулака) (Харків, 2021); Міжнародній науково-практичній конференції «Слов'янські читання»

(Одеса, 2021); *чотирьох всеукраїнських конференціях*: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах» (Харків, 2018); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 205-річчю від дня народження Великого Кобзаря «Світова велич генія Т. Г. Шевченка» (Харків, 2019); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах» (Харків, 2019); III Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Мовна освіта фахівця: сучасні виклики та тренди» (Харків, 2020); *чотирьох університетських підсумкових наукових конференціях* професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів ХНАУ ім. В. В. Докучаєва (2018, 2019, 2020, 2021).

**Публікації.** Основні положення й результати дослідження відображено в одноосібних 49 публікаціях: 1 монографії «Українська термінографічна критика: становлення, розвиток та перспектива (на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників)» (Харків, 2021. — 28,75 др. арк.); 25 наукових статтях (14 з них — у наукових фахових виданнях України; 11 — у закордонних /5 з яких — у часописах, що індексуються в Scopus/), 1 рецензії (у фаховому часописі) на термінологічний словник; 22 тезах міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференцій.

**Структура й обсяг дослідження.** Дисертація, подана у вигляді монографії, містить список прийнятих скорочень, вступ, три розділи (структура мотивована дослідницькою концепцією), висновки, додатки, список використаних джерел (409 позицій), список лексикографічних джерел (121 позиція), список рецензій (70 позицій), покажчик термінів термінографічної критики, покажчик імен. Загальний обсяг монографії становить 460 сторінок.

## РОЗДІЛ 1

# ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОГРАФІЧНОЇ КРИТИКИ<sup>16</sup>

### 1.1. Своєрідність поступу української термінології і термінографії

*Кожен словник, по суті, — істина в останній інстанції — це найсолідніша довідкова література<sup>17</sup>*

(Т. Кияк, Р. Іваницький)

Сучасна україністика нараховує щонайменше сім тисяч словників національної мови, з яких «величезну групу видань [...]

<sup>16</sup> *Примітка.* Матеріали цього розділу частково опубліковані в статтях: Петрова Т. О. Українська термінографічна критика: від витоків до сучасності. *Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України*. Серія: Філологічні науки. Київ. 2018. Вип. 292. С. 208–217; Петрова Т. Витоки й становлення української термінографії. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2019. Вип. 37. С. 20–25. DOI: 10.31558/1815-3070.2019.37.3; Петрова Т. О. Проблема становлення української термінографічної критики як складника термінографії. *Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium*. Минск. 2019. Вип. 16. С. 326–329; Петрова Т. О. Теоретико-практичне значення рецензій на українські термінологічні словники кінця ХХ ст. – поч. ХХІ ст. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. 2019. № 3. С. 96–106; Петрова Т. Современные практики оценки специальных текстов: лингвистическая и терминологическая экспертизы. *Jezikoslovni zapiski*. Ljubljana. 2020. 26 (2). S. 155–171. DOI: <https://doi.org/10.3986/JZ.26.2.11>; Петрова Т. Зони перетину метамов термінографічної критики й лінгвістичної експертології в українському мовознавстві. *Acta Polono-Ruthenica*. Olsztyn. 2020. XXV / 3. S. 191–200. <https://doi.org/10.31648/apr.5898>; Петрова Т. Терминологические параллели в метаязыке славянской терминологической критики. *Przegląd Rusycystyczny*. Katowice. 2021. Nr 1 (173). S. 132–150. DOI 10.31261/pr.9093; Petrova T. O. Термінографічна критика: структурні підрозділи й термінологічне поле метамови. *Slavia Centralis*. Maribor. 2021. 14 (1). S. 111–122. <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/1264>; Петрова Т. О. Національна своєрідність метамови української термінографічної критики. *Нацьянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове*. Брест. 2021. С. 150–153; Петрова Т. О. Сучасні аспекти вивчення метафоризації термінів в українському термінознавстві (актуалізація когнітивного підходу). *Мова*. Одеса. 2021. № 35. С. 173–181. <https://orcid.org/0000-0002-9534-9891>; Петрова Т. Статус рецензії на термінологічний словник як термінографічна експертиза. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2021. Вип. 42 (прийнято до друку); у низці авторських наукових тез.

<sup>17</sup> Кияк Т., Іваницький Р. Граматичні аспекти формування багатомовних глумачних термінологічних словників. *Науково-технічне слово*. Львів. 1994. № 1. С. 61.

становлять **термінологічні словники**»<sup>18</sup>. Укладання спеціального словника — результат довготривалої термінографічної роботи щодо опису й кодифікування термінології певної галузі знань як системи. Напрацьовані здобутки української термінографії мають культурну й наукову цінність для українського етносу.

### 1.1.1. Початки української термінографії

*Словники в історії української культури [...] були супутниками національного відродження, підтримували стан духовності народу, самобутність національної мови, сприяли розширенню сфер її використання*<sup>19</sup>

(Л. Полюга)

«Історія праці над словниками, що відбувалася протягом хоча б трьох останніх століть, наочно свідчить про величезну різницю між тим, що робилось в основному навпомацки, без серйозної опори в науково обґрунтованій теорії і без належного урахування попередніх досягнень практичного характеру, і тим, що становить лексикографія нашого часу, коли вона стала високорозвиненою науковою дисципліною зі своїм виразним методом і, відповідно, з високими вимогами до того, що може бути

<sup>18</sup> *Примітка.* Автор нового довідкового видання «Словники української мови: 1956–2018: бібліографічний покажчик», Д. Пилипчук пише: розмаїття фахових словників «настільки велике й переконливе, що я відразу зрозумів: укласти предметного покажчика мені одному буде не по зубах: тут виникає стільки завдань систематизаційного, генералізаційно-диференційного плану, що це ліпше відкласти на потім, коли буде створено повну академічну колекцію словників української мови». Упорядник констатує, що в його названому покажчику словників «понад дев'ять тисяч нотаток про паперові публікації словників української мови, є незаперечним доказом того, що **Україна — це країна сучасної і високорозвиненої лексикографічної культури та інтенсивного лексикографічного процесу**» (виділення грубим шрифтом автор. — Т. П.) (Пилипчук Д. Словники української мови: 1956–2018: бібліографічний покажчик / упоряд. і авт. передм. Д. Пилипчук. Київ: ВЦ «Просвіта», 2020. С. 22–23, 15).

<sup>19</sup> Полюга Л. Основні засади української наукової лексикографії. *Українська мова: з минулого в майбутнє: матеріали наук. конф., присвяченої 200-річчю виходу у світ «Енеїди» І. Котляревського / НАН України. Ін-т української мови. Київ. 1998. С. 162.*

здобуто через його застосування»<sup>20</sup>. Лексикографія — найдавніша галузь людства, особливе місце в ній посідає термінографія. Українська *термінографія (термінологічна лексикографія)* має понад двохсотлітню історію<sup>21</sup>. Теоретичні й практичні проблеми термінографії постійно привертають увагу дослідників. Однак, незважаючи на те, що відстеження початків і вивчення особливостей становлення української термінографії мовознавці здійснювали неодноразово, усе ж ці питання залишаються актуальними.

Початки українського спеціального словникарства сягають 50-х років XIX ст., попри це найменування *термінологічна лексикографія* на позначення аналізованого напрямку активізували лише в 70-х роках XX ст. Розвиток української термінографії «зумовлений передусім поглибленим пізнанням називництва як науки»<sup>22</sup>. Нині назви *термінографія, термінологічна лексикографія, спеціальна лексикографія*<sup>23</sup>, *науково-технічна лексикографія*<sup>24</sup>, а також *наукова лексикографія, спеціальна термінографія, спеціальне словникарство*<sup>25</sup> дослідники, як засвідчує аналіз відповідних джерел, уживають як абсолютні синоніми.

<sup>20</sup> Булаховський Л. А. Про лексикографічну працю. Булаховський Л. А. *Вибрані пр.*: в 5 т. Київ: Наук. думка, 1975. Т. 1. Загальне мовознавство. С. 155.

<sup>21</sup> Див.: Симоненко Л. О. Основні напрямки розвитку сучасної української термінографії. *Прикладна лінгвістика та лінгвістичні технології*. 2013. URL: <http://megaling.ulif.org.ua/tezi-2013-rik/simonenko-l-o-osnovni-napryamki-rozvitku-suchasnoyi-ukrayinskoji-terminografiyi.html> (дата звернення: 14.09.2018).

<sup>22</sup> Полюга Л. Проблематика процесів творення термінологічних словників. *Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту. Мовознавство*. Тернопіль. 2007. С. 255–265.

<sup>23</sup> Комова М. Українська термінографія (1948–2002): бібліографічний покажчик. Львів: Ліга-Прес, 2003. 112 с. URL: [http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK\\_vocab\\_SS5.htm](http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_vocab_SS5.htm) (дата звернення: 19.06.2018); Петрова Т. О. Теоретико-практичне значення рецензій на українські термінологічні словники кінця XX ст. – поч. XXI ст. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. Дніпро. 2019. № 3. С. 103. DOI 10.15421/251913.

<sup>24</sup> Казимирова І. А. Актуальні проблеми сучасної лінгвотермінографії. *Термінологічний вісник*. Київ. 2017. Вип. 4. С. 214.

<sup>25</sup> Городиловська Г. Лексикографічна спадщина професора Лева Михайловича Полюги в контексті сьогодення. Городиловська Г. П., Наконечна Г. В., Литвин О. Г., Булик-Верхола С. З., Харчук Л. В. *Українське словникарство: історія, теорія, практика*: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. С. 45.



Водночас К. Авербух переконує в тому, що «не зовсім правомірною» називати термінологічною лексикографією сучасну термінографію. Мовознавець не сприймає терміноодиноцию *термінологічна лексикографія*, оскільки, на його думку, актуалізується девіація, адже «термін не є лексичною одиницею»<sup>26</sup>. Дослідник мотивує, що створювати термінологічні словники почали ще в межах традиційної лексикографії, однак «і матеріал, з яким доводиться мати справу укладачам термінологічних словників, і розв'язувані завдання, і методи їх вирішення настільки відокремилися, що спричинили виникнення нової наукової дисципліни — термінографії»<sup>27</sup>. Відповідно, К. Авербух вважає, що термінографія — це нова прикладна наукова дисципліна. Підтримуємо погляд К. Авербуха. Термін, справді, не є лексичною одиницею, оскільки кваліфікуємо його як спеціальну / термінологічну одиницю певної термінології, тобто терміносистеми відповідної фахової мови. Утім обстоюємо позицію, що термінографія — це підрозділ лексикографії, хоч вона й репрезентує самостійний та незалежний науковий напрям з випрацьованою методологічною основою (попри наявну низку нагальних теоретичних та практичних проблем). Зазначене підтверджує факт розвитку термінологічної лексикографії, а також пошук і відбирання кращого варіанта її спеціального найменування. Разом з тим спостерігаємо витіснення перерахованих назв номінацією *термінографія*, оскільки останнім часом учені надають перевагу цій назві, що стисло й компактно відображає сутність відповідного поняття<sup>28</sup>.

Словникарство<sup>29</sup> — самостійна галузь загального мовознавства. *Спеціальне словникарство* (або *термінографія*) інтегрує

<sup>26</sup> Авербух К. Я. Общая теория термина. Иваново: Ивановск. гос. ун-т, 2004. С. 199.

<sup>27</sup> Там же. С. 199.

<sup>28</sup> Див.: Казимирова І. А. Актуальні проблеми сучасної лінгвотермінографії... С. 214.

<sup>29</sup> *Примітка.* Про словникарську працю, її «величезне практичне значення» писав Л. Булаховський, обґрунтувавши вимоги, що сприяють підготовці більш якісних словників: «Легко уявити собі, якою мірою важить, щоб словники були зроблені добре і задовольняли б, отже, вимоги належної повноти включеного в них матеріалу і відповідної точності й тонкості його обробки. Виконання цих вимог виключає дилетантський підхід до справи і вимагає підходу строго наукового як в аспекті теоретичному, так і в конкретно-практичному» (Булаховський Л. А. Про лексикографічну працю... С. 155).

теоретичні й практичні знання низки наук. Термінологічний словник, як відомо, є одним з різновидів лінгвістичних словників, що відображає спеціальну лексику галузі (галузей) чи підгалузі (підгалузей) певної науки.

Зарубіжні науковці не відстежують фактичних відмінностей між *спеціальною* і *термінологічною лексикографією*, однак вони вбачають відмінність між *загальною* і *спеціальною лексикографією*, що спричинено орієнтованістю останньої на потреби користувача в специфічних фахових ситуаціях<sup>30</sup>. Утім, з'ясовуючи структуру й місце лексикографії в системі мовознавчих дисциплін, О. Демська, як і Г. Войтів та О. Кровинська, розмежовують зміст таких термінів, зокрема: *лексикографія* — теоретична лексикографія і *словникарство* — «практика укладання словників (разом з комерційним словниковим виробництвом)»<sup>31</sup>. Наявність наведених інтерпретацій створює дещо хибне розуміння структури галузі як науки й призначення її розділів, зокрема *теоретичної лексикографії*, *практичної лексикографії* та ін. До того ж у тексті аналізованої публікації О. Демська вживає як синоніми терміни *тлумачна лексикографія* і *тлумачне словникарство*, відхиляючись від обраної нею позиції<sup>32</sup>. Унаслідок цього виникає плутанина в терміновживанні, зумовлена неуніфікованістю метамовних одиниць<sup>33</sup>.

Мовознавці також наголошують, що складно інтерпретувати спеціальну одиницю *термінографія* з урахуванням усіх її аспектів.

<sup>30</sup> See: Bergholtz H., Sandro N. Subject-field components as integrated parts of LSP dictionaries. *Terminology*. Netherlands. 2006. Vol. 12. No. 2. P. 281–303. URL: <http://dx.doi.org/10.1075/term.12.2.07ber> (accessed 23 February 2019).

<sup>31</sup> Див. про це: Демська О. М. Два аспекти лексикографії: місце у системі мовознавчих дисциплін і структура. *Магістеріум: Мовознавчі студії*. Київ. 2009. Вип. 37. С. 18; Войтів Г., Кровинська О. Науковий осередок українського словникарства у Львові: історія і досвід. *Теле- і радіожурналістика*. Львів. 2019. Вип. 18. С. 245.

<sup>32</sup> Див.: Демська О. М. Два аспекти лексикографії... С. 21.

<sup>33</sup> *Примітка*. Аналізовані терміни тотожні за значенням, що підтверджує СУМ–20, порівн.: «**ЛЕКСИКОГРАФІЯ**, ї, ж. 1. Збирання слів певної мови, укладання їх у систему й видання у вигляді словника; словникарство. [...] // Розділ мовознавства, що розробляє теоретичні принципи укладання словників. [...] 2. Сукупність словників певної мови або галузі знань» (СУМ–20). Отже, одиниці *термінографія* (*термінологічна лексикографія*), *спеціальне словникарство* кваліфікуємо як синоніми.

Проте, спираючись на вироблені на сьогодні концептуальні лексикографічні парадигми, В. Іващенко пояснює: «Слово **термінографія** має три значення, причому перше і третє варіюються у семантичних відтінках, а саме: 1) розділ лексикографії як наукова дисципліна про складання спеціальних словників; // теорія і практика укладання термінологічних словників; 2) вид практичної діяльності, пов'язаний зі збиранням, систематизацією, фіксацією та описуванням термінологічного матеріалу; 3) сукупність термінологічних довідкових видань як окремої галузі знань, так і мови загалом; // сукупність теоретичних досліджень у цій галузі»<sup>34</sup>. Термінографії як галузі знань властива діалектична двоєдиність: з одного боку, це окрема наукова дисципліна серед інших дисциплін, а з другого — це універсальна, синтетична методологічна наука, що обслуговує низку сфер людської діяльності<sup>35</sup>.

**Термінографія** як наука має відповідно випрацьовану методологічну основу. **Об'єкт** термінографії — фаховий словник; **предмет** — вироблення засадничих методологічних принципів укладання термінологічних словників різних типів; **завдання** — систематизування, упорядкування й уніфікування наукової термінології певної мови. Основні ж **функції** термінографії — *систематизувальна, довідкова та навчальна*.

Ураховуючи складні соціально-політичні умови функціонування української наукової термінології, чинник впливу на неї інших мов<sup>36</sup>, науковці окреслюють такі етапи становлення української термінографії: (1) друга половина XIX ст. – початок XX ст.; (2) 20-і роки – початок 30-х років XX ст., діяльність Інституту

<sup>34</sup> Іващенко В. Л. Концептуарія основних понять термінографії. *Слово и словарь: Vocabulum et Vocabularium*. Гродно. 2002. С. 142.

<sup>35</sup> См.: Дубичинский В. Некоторые современные вопросы терминологии. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Zagreb. 2020. Vol. 46. No. 2. С. 548. URL: <https://doi.org/10.31724/rihjj.46.2.5> (accessed 16 February 2021).

<sup>36</sup> *Примітка*. За спостереженнями Т. Секунди, українська технічна термінологія початку XX ст. формувалася під значним впливом термінології російської, польської і німецької. «Найбільший з перелічених впливів буде безперечно вплив російської мови [...]. Велика небезпека цього факту в тому, що російська термінологія має великі хибі і хибі ці можуть дуже легко потрапити й до української технічної термінології, що було б небажано» (Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1930. Вип. II. С. 12).

української наукової мови (далі ІУНМ); (3) 50–80-і роки ХХ ст.; (4) кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.<sup>37</sup>. Початки термінографії науковці вбачають у другій половині ХІХ ст.

Першою працею, у якій здійснено спробу лексикографічного опису національної термінології, вважають «Ізборник Святослава» (1073), оскільки в ньому подано пояснення астрономічних понять. І. Величковський запропонував у поетичній збірці «Млеко» (1691)<sup>38</sup> дефініції літературних термінів, наприклад: фігурне віршування — *ехо, рак літеральний, віриш жартовний* тощо.

Отже, національна термінографія зароджується в ХVІІ ст., що зумовлено, ще головню, такими чинниками: 1) заснуванням у вказаний період закладів вищої освіти, зокрема Києво-Могилянської колегії (1632); 2) здійсненням значних відкриттів у медицині, природознавстві, техніці та інших галузях і, відповідно, появою нових найменувань на позначення цих понять; 3) формуванням наукових терміносистем; 4) створенням перших загальномовних праць, що кількісно репрезентують спеціальну лексику, зокрема «Лексиконъ славеноросскій и именъ тлъкованіе» (1627 і 1653) Памви Беринди, у якому вперше в східнослов'янській філології науково репрезентовано спеціальний матеріал. Спираючись на лексикони попередників, дослідник застосував кілька способів пояснення слів, як-от: через а) перекладання мовних одиниць; б) наведення синонімів до слова; в) пояснення значення слова, тобто описовий спосіб; г) енциклопедичну характеристику з поданням короткої історії поняття, наприклад, термінів *нафта, грамати́ка* тощо.

Фіксувати українську термінологію в спеціальних словниках починають у 50-х роках ХІХ ст. Це зазвичай пов'язують з фактами укладання в Галичині (1852) термінологічних латинсько-німецько-українських словників «Початок до уложення термінології ботанической руской» І. Гавришкевича<sup>39</sup> та «Імена краєвих

<sup>37</sup> Див.: Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи. *Мовознавство*. Київ. 2014. № 4. С. 29.

<sup>38</sup> Див.: Кочан І. Українське термінознавство в іменах. Львів: Літопис, 2012. С. 7.

<sup>39</sup> Гавришкевич І. Початок до уложення термінології ботанической руской. *Перемишлянинъ*. Перемишль: Видавництво рус. Собора Крилошанъ, 1852. С. 133–147.

ростин і Ботанічний словарець» М. Петрушевича<sup>40</sup>. Однак не всім відома праця «Словничок бджільницьких термінів», що опублікована 1851 р. в Москві<sup>41</sup>. Її укладач О. Покорський-Жоравко — чернігівський учений, юрист, бджоляр, історик і громадський діяч, який мав показову пасіку, сумлінно займався спостереженням за станом бджільництва в тогочасній Російській імперії<sup>42</sup>. Якщо видання І. Гавришкевича й М. Петрушевича перекладного типу, то словник О. Покорського-Жоравка дефінітивний: у ньому докладно й точно визначено спеціальні поняття. Акцентуючи на призначенні, особливостях конструкцій і матеріалу, з якого виготовлений інвентар, він розкриває походження спеціальних слів, наводить синоніми до них, як-от: *маткове вічко* — *миска*, *лунка*, *п'ята* тощо.

У розглядуваній історичній період, як відомо, в Україні діяла система заборон на українське слово, зокрема навчання і друкування спеціальної літератури здійснювалися російською, польською або німецькою мовами. За кордоном обмежень було менше<sup>43</sup>. Перші словники, як бачимо, описують термінологію природничої та політичної галузей, що зумовлено нагальною

<sup>40</sup> Петрушевич М. Імена краєвих ростин і Ботанічний словарець. Стрий: Накл. авт., 1852. 31 с.

<sup>41</sup> Див. про це: Шматко І. В. Формування української бджільницької термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2018. С. 2.

<sup>42</sup> Див.: Бджільництво в Україні і в світі: матеріали до бесід / уклад. О. Стрельченко; Сум. обл. універс. наук. б-ка. Суми: [б. в.], 2011. С. 25.

<sup>43</sup> *Примітка*. Наприклад, у Відні завдяки урядовій Комісії з опрацювання слов'янської юридичної термінології побачив світ перекладний словник Я. Головацького, Г. Шашкевича, Ю. Вислободського «Juridisch-politische Terminologie für slavischen Sprachen Oesterreichs von Commission für slavische juridisch-politische Terminologie» («Правничо-політична термінологія для слов'янських мов, вживаних в Австрії») (1851) (див. про це: Головацький Я., Шашкевич Г., Вислободський Ю. Juridisch-politisch Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politisch Terminologie. Deutsch-rutenische Separat-Ausgabe. Wien: Aus der K. K. Hobund Staatsdruckerei, 1851. 292 s.). Вихідна мова в цьому виданні — німецька, його реєстр становить 17 000 німецьких термінів, до яких наведено українські відповідники, як-от: **Einrichten (ordern)** — *урядити, учредити*; **Abwachen** — *рости, наростати* (див. про це: Іванова О. А. Українська термінографія на тлі східнослов'янських мов (XVII – поч. XX ст.). *Українська термінологія і сучасність*. Київ. 2005. Вип. VI. С. 361).

потребою окреслити, уніфікувати, систематизувати й унормувати лексику наук, що невпинно розвивалися в тогочасних умовах. Отже, відлік української термінографічної діяльності ведемо саме від цих спеціальних видань дефінітивного й перекладного типів (1851), що, як доводять факти, стали основою для подальшого її розвитку. Відповідно, межа початку першого етапу української термінографії зміщується — не друга половина, а середина XIX ст.

### 1.1.2. Розвиток української термінографії наприкінці XIX ст. – початку XXI ст. у фокусі тогочасної мовної політики

**Мовна політика** — це сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток у певному напрямі мовної системи<sup>44</sup>. У деяких країнах мовна політика викликає радше негативні, ніж позитивні оцінки. Найчастіше вона отримує критику (і справедливу, і несправедливу), здебільшого вкрай суб'єктивну<sup>45</sup>.

З поняттям мовної політики тісно пов'язані поняття «мовне планування» й «термінологічне планування». **Мовне планування** традиційно пояснюють як сукупність способів свідомого впливу людини на мову, а також як попередньо заплановані змінювання її засобів і форм<sup>46</sup>.

<sup>44</sup> *Примітка.* Держава, звісно, повинна контролювати якісний стан національної літературної мови у фокусі мовної політики, що спрямований на зміцнення та юридичне закріплення соціального статусу відповідного ідіому й на державне визнання стану його корпусу як уже внормованої літературної мови, а також на стабілізацію та закріплення її нормативних засад на рівні і літературної мови загалом, і її публічного функціонування (див. про це: Тараненко О. Державна мовна політика і контроль за станом літературної мови: досвід постсоціалістичних країн. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ.* Київ. 2019. С. 50).

<sup>45</sup> Див.: Ажнюк Б. М. *Мовна політика: Україна і світ: монографія.* Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2021. С. 350.

<sup>46</sup> Див. про це: Боярова Л. Г. Позамовні чинники формування українського термінофонду. *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна.* Серія «Філологія». Харків. 2015. № 73. С. 9–13. URL: <http://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/5583/5138> (дата звернення: 07.11.2017).

*Термінологічне планування* в Україні розпочалося ще в XIX ст. створенням галузевих словників (про що йшлося раніше). **Термінологічне планування** — це, як відомо, (1) один з різновидів мовного планування, (2) діяльність, спрямована на формування і розвиток української термінології.

Головною метою мовного планування є *мовне очищення* — намагання зберегти чистоту мови, захистити її від чужомовних впливів та відхилень від норми. «Усе, що пов'язано з мовою, надзвичайно чутливе»<sup>47</sup>. Не викликає сумніву, що мова є індикатором взаємодії суспільства, культури, науки, техніки, економіки та політики. «Стан української національної мови визначається як загальними особливостями мовної ситуації в державі, так і тенденціями розвитку її літературної мови»<sup>48</sup>. Боротьба за мову як за інструмент державотворення і сили народу набуває особливої ваги в час формування націй і національних держав<sup>49</sup>. Найбільшого впливу взаємодії темпу й умов розвитку соціуму зазнає термінологія<sup>50</sup>.

З урахуванням різних тенденцій<sup>51</sup> мовної політики в Україні, зумовлених відповідними суспільно-політичними подіями та

<sup>47</sup> Демська О. М. Мова і модерність. *Наук. вісник ДДПУ ім. І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. Дрогобич. 2018. № 10. С. 30.

<sup>48</sup> Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови XX століття: монографія. Тернопіль: Астон, 2002. С. 306.

<sup>49</sup> Див. про це: Демська О. М., Мальцев Е. Мовна політика: про ідентичність і успішність у глобальному світі. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*. Київ. 2016. Вип. 2. С. 16–26.

<sup>50</sup> *Примітка*. Ще на початку XX ст. Т. Секунда акцентував, що розвиток української термінології «зовсім відмінний від розвитку термінології інших європейських мов. Тоді, як французька, німецька, англійська та інші мови мали змогу цілими віками помалу й майже непомітно розвивати свою термінологію, доповнюючи її при потребі новими термінами, разом з поступом науки, українська мова, з різних обставин, примушена була поставити перед собою завдання — виконати всю колосальну роботу складання термінології за певний, дуже малий, час» (Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології... С. 11).

<sup>51</sup> *Примітка*. За спостереженнями Л. Струганець, «тенденція, як правило, виникає в нестійких частинах мовної системи. Вони служать як своєрідний вектор, що вказує напрям руху сил і може змінювати норму. Тенденція не обов'язково призводить до руйнування норми. Це може спричинити коливання норми, послабити її стабільність» (Struhanets L. Factors of vocabulary development in the literary language.

екстралінгвальними чинниками, фахівці виділяють три періоди формування національної термінології: (1) 20-і роки ХХ ст. – 1933 р.; (2) 1933 р. – 80-і роки ХХ ст.; (3) 90-і роки ХХ ст. – 10-і роки ХХІ ст.<sup>52</sup>

**Упродовж кінця ХІХ ст. – 10-х років ХХ ст.** науковці розробляють засади національного термінотворення, на які вони спираються під час добирання термінів до реєстру словників, зокрема: 1) утворювати зрозумілі наукові терміни «в дусі народної мови так, щоб згодом вони були прийняті самим народом», наприклад, пропонують уживати одиницю *травник* замість *гербарій*, *рослинниця* — *ботаніка*, *зеленець* — *хлор*, *краєвид* — *ландшафт*; 2) утворювати питомі відповідники до чужомовних термінів<sup>53</sup> тощо. У цьому вбачаємо чітку стратегію тогочасного термінологічного планування.

Упродовж 1917–1921 рр. різні термінологічні комісії, секції і гуртки, сформовані у Вінниці, Гадячі, Києві, Полтаві, Харкові та інших містах України, публікують низку словників з алгебри, географії, геології, граматики, зоології, метеорології, природознавства, фізики тощо. Однак, звісно, ці словники не могли забезпечити всіх потреб, оскільки вони «були здебільшого невдалими спробами, а часом і зовсім неграмотними писаннями. Разом із тим цей термінологічний дощ цікавий як виразний показник безперечної і широкої життєвої потреби»<sup>54</sup>.

**У 20-і роки ХХ ст.**, у часи «українізації», відбуваються якісні зміни в українській освіті, галузях знань, розгортається термінологічна робота, розбудовується національна термінологія. Науковці використовували всі можливості для розвитку національної мови, які надавала нова партійна політика, зокрема в Україні активізовано термінографічну діяльність, що відіграла важливу роль у формуванні термінофонду. 20–30-і роки ХХ ст.

*Multidimensionality of vocabulary in the literary language: collective monograph / ed. by L. Struhanets. Beau Bassin: LAMBERT Academic Publishing, 2018. P. 23).*

<sup>52</sup> Див.: Боярова Л. Г. Позамовні чинники формування українського термінофонду...

<sup>53</sup> Див.: Левченко П. Заметки о русинской терминологии. *Основа*. Санкт-Петербург. 1861. № 7. С. 184–185.

<sup>54</sup> Холодний Гр. До історії організації термінологічної справи на Україні. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. 1. С. 14.



названо “золотим десятиліттям” української термінографії, оскільки саме в цей проміжок часу спостерігаємо розквіт термінової роботи в пуристичному напрямі: 1) стандартизовано галузеву термінологію, 2) упроваджено світовий досвід з термінологічного планування, 3) опубліковано значну кількість спеціальних словників з різних галузей знань, а також досить багато загальномовних джерел. У той час лексикографи й термінографи, як видається, сприяли поширенню і розбудові національної мови та її підсистем, зокрема термінологічної лексики, а головне, відбувалося регулювання мовних взаємозв'язків і взаємовпливів.

Важливу роль у розвитку наукової термінології відіграв ІУНМ, утворений у травні 1921 р. на ґрунті різних термінологічних комісій<sup>55</sup>. Зі зростанням авторитету ІУНМ його працівники починають рецензувати проекти термінографічних праць<sup>56</sup>. Одне із завдань Інституту в період українізації — допомагати порадами й критикою, розміщення у «Віснику Інституту української наукової мови» рецензій, прискіпливий аналіз своєї роботи, інформування про працю над науковою мовою<sup>57</sup>.

<sup>55</sup> *Примітка.* Цей авторитетний Інститут розгорнув плідну термінологічну роботу: щороку виходило близько 10–12 словників, а 1926 р. — 32, 1927 р. — 17, 1928 і 1930 рр. — по 25 словників (див. про це: Полюга Л. Роль української лексикографії в утвердженні національної самобутності. *Вісник Львів. ун-ту.* Серія журналістики. Львів. 2003. Вип. 23. С. 148; Симоненко Л. О. Інститут української наукової мови (до 85-річчя від дня заснування). *Українська мова.* Київ. 2006. № 4. С. 11). Діяльність науковців ІУНМ насамперед спрямована на вироблення теоретичних настанов укладання термінологічних словників (див. про це: Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи... С. 29). У випусках «Вісника ІУНМ» (1928, 1930) Я. Лепченко, Я. Секунда, Гр. Холодний та О. Яната друкують методологічні розвідки щодо принципів побудови й укладання фахових словників (див. про це: Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології... С. 17).

<sup>56</sup> Див.: Казимирова І. А., Туровська Л. В. Академічне термінознавство: ретроспекція та перспективи розвитку. *Українська мова.* Київ. 2018. № 4. С. 85.

<sup>57</sup> Див.: Холодний Гр. Стан та перспективи наукової роботи Інституту Української Наукової Мови (Доповідь Керівника ІУНМ Гр. Холодного Раді Академії 5-го листопада 1928 р.). *Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / упоряд.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; за ред. Л. Масенко.* Київ: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2005. С. 94.

Співробітники ІУНМ під час творення та перекладання термінів принципово обирають одиниці з національних джерел, що засвідчували б своєрідність, багатство української мови<sup>58</sup> та генетичну відмінність від російської<sup>59</sup>, поступ якої відбувався на міжнародному ґрунті. Протягом 20–30-х років ХХ ст. в терміновірній і перекладній діяльності панував принцип пуризму. Усього зібрано більше двох тисяч термінологічних карток, укладено близько 34 термінологічних словників<sup>60</sup>. Про специфіку діяльності ІУНМ І. Огієнко писав таке: «Усі відділи ІНМ виробили для складання термінів і термінологічних словників найкращу наукову методологію й трималися її»<sup>61</sup>.

Однак з 1933 р. розгорнуто деукраїнізацію, ліквідовано ІУНМ і, відповідно, призупинено термінографічну роботу на десятки років<sup>62</sup>. Усі напрацювання термінознавців “золотої доби” було оголошено «шкідницькими й націоналістичними», «спрямованими на відрив української мови від російської», а видання тих років — «Український правопис» (1928, Харків), загальномовні

<sup>58</sup> *Примітка.* «Народ у своєму розвитку твердим ступає кроком тільки тоді, коли має за підставу ту живу рідну мову, що її віками викохала собі народня психологія» (Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови: вступне слово. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали...* С. 94).

<sup>59</sup> *Примітка.* Мовний конфлікт між українською та російською мовами тривалий. «Це протистояння, засвідчене документально, починаючи з XVII століття, домінує над іншими мовними конфліктами з участю української мови у Східній Європі» (Демська О. Мовні конфлікти з перспективи лінгвоконфліктології. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство.* Київ. 2018. Т. 1. С. 69–74).

<sup>60</sup> Див. про це: Огієнко І. Інститут Української Наукової Мови в Києві. Термінологічні словники. *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови.* Київ: «Либідь», 1949. С. 250–255.

<sup>61</sup> Огієнко І. Історія української літературної мови / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.htm> (дата звернення: 24.11.2020).

<sup>62</sup> *Примітка.* 6 квітня 1933 р. за наказом нового керівництва Наркомосу України організовано комісію під головуванням А. Хвилі для перевірки роботи на мовному фронті. Завдання комісії — «очистити теоретичний фронт від усього буржуазно-націоналістичного сміття, повести дійсно пролетарськими шляхами творення української наукової термінології, виправити українську фразеологію, український правопис» (Резолюція Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали...* С. 7)

й термінологічні словники — заборонені<sup>63</sup>, ті джерела, що підготовлені до друку, — назавжди втрачено<sup>64</sup>.

Головне **звинування**, висунуте комісією до українського правопису 1928 р., термінологічних словників ІУНМ та низки мовознавчих праць попередніх років, полягало у створенні «штучного бар'єру між українською і російською мовами»<sup>65</sup>. У програмовій статті А. Хвилі сформульовано такі вимоги до партійних органів нагляду за термінологічною діяльністю, зокрема, щодо засад творення терміносистем: 1) негайно припинити видання всіх словників; 2) переглянути термінографічні праці й усю термінологію; 3) провести уніфікацію технічної термінології з тією термінологією, що є в Радянському Союзі і вживана в Україні; 4) перевірити кадри на мовному фронті й виключити із цього фронту буржуазно-націоналістичні елементи; 5) переглянути український правопис тощо<sup>66</sup>. Відповідно, створено спеціальні бригади, завдання яких полягало в аналізуванні заборонених термінологічних словників і заміненні «націоналістичних» термінів «інтернаціональ-

<sup>63</sup> Див.: Хвиля А. Викоринити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті. *Більшовик України*. Київ. 1933. № 7–8. С. 42–43.

<sup>64</sup> *Примітка*. Разом їх кількість становить 26 словників з таких термінологій: антропогеографічної, астрономічної, ботанічної, будівельної, гірничої, ділової мови, економічної, математичної, медичної, педагогіки і психології, політичної, правничої, природничої, радіотермінології, ремісничих професій, сільськогосподарської, теоретичної механіки, технічної, транспортної, хемічної номенклатури (неорганічної хемії). З усіх перерахованих термінологій вийшов лише словник фізичної лексики, оскільки його раніше підписано до друку і наклад був готовий, але йому присвячено окремий термінологічний бюлетень. Автори українських спеціальних словників зазнали жорстоких переслідувань, фізичних розправ.

<sup>65</sup> *Примітка*. Комісія запланувала такі зміни: «усталення правописних форм з лівкідацією паралелізмів, архаїзмів, провінціалізмів», «спрощення правописних правил» та «цілковите перероблення невірних, політично шкідливих розділів про правопис 'чужих слів' та власних імен (III і IV розділи) (див.: Хвиля А. Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті. Харків: Рад. шк., 1933. С. 35, 41). «Політичне шкідництво» вбачалося в написанні чужомовних слів за західноукраїнською традицією за посередництвом німецької, польської та інших європейських мов, що відрізнялася від російської традиції, наприклад: замінено м'який [л'] у словах *аероплян, лабораторія, плятформа, фльоора* на твердий [л]. Тими самими мотивами пояснено і скасування літери ґ у чужомовних словах (*аґрарний, агрономія, вегетация* та ін.).

<sup>66</sup> Див.: Хвиля А. Викоринити, знищити націоналістичне коріння... С. 55.

ними». Результатом роботи цих бригад стала низка надрукованих протягом **1933–1935 рр.** так званих «Репресивних термінологічних бюлетенів», що містили списки заборонених слівників через їх «національно-буржуазне» спрямування.

Між тим ці бюлетені визначили нові засади українського термінотворення на весь радянський період: 1) ліквідувати термінологію, створену на рідній українській мовній основі, 2) надати їй міжнародний характер. До всіх упорядників й авторів тогочасних термінологічних словників було висунуто однотипні звинувачення про перекладання російських термінів українськими відповідниками. У перекладних словниках автохтонні одиниці вилучали, замінюючи їх російськомовними кальками. У такий спосіб “репресовано” весь питомий термінофонд, створений на національній основі. Масштаби знищення засвідчує значний обсяг бюлетенів зі списками калькованих термінів, упроваджених замість вилучених<sup>67</sup>. Принцип замінення полягав у калькуванні російських слів, утворених з порушенням критерію термінологічної нормативності, тобто логіко-поняттєвого змісту, або використанні чужомовних відповідників (за умови наявності питомих еквівалентів). Відтоді констатовано факт тривалої перерви термінологічної діяльності<sup>68</sup>.

Отже, *термінологічне планування 30–50-х років ХХ ст.* було скероване на (1) руйнування внутрішньої структури української мови й (2) розхитування системності наукової термінології, що сповільнювало розвиток наукового потенціалу нації,

<sup>67</sup> Примітка. Наведімо деякі приклади цієї заміни термінів у мові природничої (зокрема сільськогосподарської) галузі: *багно* — на *болото*, *вишина* — на *висота*, *вогкість* — *вологість*, *вбирна здатність ґрунту* — *абсорбційна здатність ґрунту*, *краєвид* — *ландшафт*, *мірило* — *масштаб*, *надвиробництво* — *перевиробництво*, *обрій* — *горизонт*, *рільництво* (*хліборобство*) — *землеробство*, *розбір* — *аналіз*, *розточья* (*стоковище*) — *вододіл*, *суходіл* — *континент* та ін. (див.: Реєстр репресованих слів. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали...* С. 354–399).

<sup>68</sup> Примітка. О. Черемська визначає 30–40-і роки ХХ ст. як «період наступу на українізацію і репресивної політики держави, коли згорталися теоретичні дослідження і тимчасово зупинилася практична робота» (Черемська О. С. Харківська філологічна школа в історії українського мовознавства 20–30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т української мови. Київ, 2020. С. 16).

(3) винищення питомих коренів, зокрема наближення в термінотворенні до моделей російської мови. Як наслідок термінографічні джерела названого періоду репрезентують у термінологічних статтях переважно спеціальні одиниці (а) чужомовного походження, (б) кальковані з російської мови або (в) побудовані за її словотвірними моделями.

У **другій половині 50-х років ХХ ст.** відроджується термінографічна діяльність в Україні. Цьому сприяє створення Словникової комісії (1957). Головні її цілі — системно розбудовувати українську наукову термінологію, згуртувати фахівців над упорядкуванням словників, обґрунтовувати найважливіші положення щодо їх створення. Перекладні двомовні російсько-українські спеціальні джерела, які кількісно домінують у цей період, кодифікують нові терміни, що зумовлено поступальним розвитком науки й техніки.

Упродовж **60–70 років ХХ ст.** Словникова комісія формулює засадничі принципи створення праць довідкового типу, зокрема: «відбивати сучасний рівень розвитку науки й техніки; закріпити реальну практику вживання термінів у науковій і навчальній літературі, яку видавали російською та українською мовами; упорядковувати використання термінів певних галузей знань»<sup>69</sup>. У ці роки опубліковано з нових наук понад 70 словників<sup>70</sup>, серед яких праці дефінітивного, дефінітивно-перекладного, енциклопедичного типів, що розширили класифікацію українських термінографічних джерел. Однак усе ще наукову діяльність в Україні проводили під гаслом боротьби за інтернаціональне злиття двох споріднених мов<sup>71</sup>.

Започатковане Словниковою комісією веде далі Комітет наукової термінології, сформований при Президії АН України

<sup>69</sup> Комова М. Українська термінографія (1948–2002): бібліографічний покажчик...

<sup>70</sup> Див.: Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи... С. 30.

<sup>71</sup> *Примітка.* До цього можна ще додати виданий 1970 р. наказ Про захист українськими лінгвістами кандидатських і докторських дисертацій лише російською мовою і лише в Москві. Текст наукових досліджень про проблеми українського мовознавства й термінознавства належало викладати російською мовою, що, зрозуміло, не сприяло їх розвою.

(1978). Проте впродовж **80-х років ХХ ст.** відстежуємо зниження активності термінотворення і спеціального словникарства. В означений час побачили світ 10 тлумачних і 10 перекладних словників з біології, екології, зоології, лісівництва, психології, філософії, юриспруденції тощо. Утім і нині ці напрацювання можуть бути корисними для спеціалістів відповідних галузей, термінознавців, термінографів. Та все ж саме в цей період зростає роль російської мови як мови-взірця, мови-джерела й мови-посередника. Метою мовного й термінологічного планування все ще є максимальне наближення української мови до російської.

**Нове національне “відродження”** української термінографії і термінознавства відбувається з проголошенням незалежності України 1991 р., зі схваленням Закону «Про мови в Українській РСР». Спеціальні словники починають розглядати як один із «чинників утвердження і розбудови незалежності держави, розширення сфери функціонування української мови»<sup>72</sup>. На переконання Л. Боярової, «відновлення і встановлення української ідентичності термінів, що не повинні суперечити системі української літературної мови, можна визначити як мету здійснюваного мовного планування в національній термінології, досягнення якої має забезпечити мовна політика в державі»<sup>73</sup>.

У **90-х роках ХХ ст.** спеціалісти, опираючись на закріплені раніше зразки термінотворення, продовжують рекомендувати кальковані, російські одиниці (відтворюючи їх українською мовою), що на той час для більшості українців звичні й зручні в ужитку. Крім того, терміни, до яких складно дібрати автохтонні відповідники, фахівці номінують, керуючись своїм рішенням, а також розумінням змісту поняття. Водночас неактуалізовано спеціальні лексеми, що функціювали в 20–30-х роках ХХ ст., вони видавалися незвичними й суперечливими. Це спричиняє вживання одиниць, відомих лише певній групі користувачів, тобто незначній їх кількості. Відсутність українськомовних

<sup>72</sup> Полюга Л. Роль української лексикографії в утвердженні національної самобутності... С. 149.

<sup>73</sup> Боярова Л. Г. Позамовні чинники формування українського термінофонду...

навчальних праць, головно термінографічних джерел (що кодифікували б питомі терміни, створені за власними моделями), а також державних стандартів (які були б розроблені згідно з правилами, установленими стандартизацією України), зумовили розхитування системи національної мови, уповільнення розбудови термінології, нестійкість правил термінотворення тощо. До того ж у закладах вищої освіти викладачі навчальних дисциплін активно створюють довідкові праці, що характеризуються недотриманням принципів лексикографічного репрезентування термінів певної науки.

На розвиток спеціальної лексики, як видається, впливають свідомі процеси, керовані термінологами й термінографами, які, кодифікуючи спеціальні одиниці в термінологічних словниках, рекомендують до вжитку конкретні форми<sup>74</sup>. Тому під час розбудови й нормування сучасної української наукової термінології необхідно враховувати головні **критерії термінологічної нормативності** — *системний, національний, функціональної доцільності, а також когнітивно-комунікативної значущості*. При цьому слід брати до уваги, що засвоєння / поширення норм у термінології насамперед здійснюється через термінографічну практику, відповідно, підвищується її роль. Науковці розглядають такі критерії кодифікування норми: «1) мовна практика освічених носіїв української літературної мови; 2) відповідність структурі української мови; 3) збереження писемно-літературних традицій, які забезпечують розвиток літературної

<sup>74</sup> *Примітка*. У цьому аспекті підтримуємо думку Л. Струганець про те, що «кодифікована норма не ідентична прескриптивній нормі», це більш чи менш вдала спроба словесно сформулювати зреалізовану норму. «Кодифікація — це відображення рівня наших знань реальної мови. [...] існує дистанція між кодифікацією та реалізацією норм літературної мови» (Струганець Л. В. Розвиток поняттєво-категорійного апарату культури мови. *У просторі культури мови і стилю* С. Я. Ермоленко: наук. зб. / упоряд.: С. П. Бибики, Т. А. Коць. Київ. 2019. С. 99). Зазначене характерне й термінологічній нормі. Неадекватність кодифікації реальній нормі вчена визначає як наслідок «однієї з основних суперечностей багатофункціональної літературної мови — суперечності між безперервною зміною мови (її іманентною властивістю) і тенденцією до стабільності її літературної (особливо писемної) форми» (Струганець Л. В. Теоретичні засади культури мови. *Арнаудов сборник*. Русе. 2017. Т. 9. С. 493–497. URL: [https://www.uni-ruse.bg/science/conferences/arnaudov\\_readings/](https://www.uni-ruse.bg/science/conferences/arnaudov_readings/) / дата обращения: 14.11.2019/).

мови»<sup>75</sup>. Актуалізація перерахованих критеріїв забезпечить якісне кодифікування термінів під час укладання фахових словників.

Сьогодні національна мовна політика й термінологічне планування, як видається, мають бути спрямовані на захист національної мови в усіх сферах наукової діяльності, підтримувати розвиток національних терміносистем на питомому ґрунті, а також орієнтуватися на світові тенденції наукового розвитку.

### 1.1.3. Огляд проблемних питань сучасної української термінографії

За 30 років незалежності надруковано понад 800 термінографічних джерел, їх кількість постійно збільшується, що підтверджує намагання авторів забезпечити українські наукові галузі національною науковою термінологією<sup>76</sup>. Однак, незважаючи на вагому кількість надрукованого термінографічного матеріалу за останні роки, особливої уваги потребують **теоретичні питання термінографії**, наприклад, укладання термінографічних праць нового типу — термінологічних комбінованих словників, що вимагають теоретичного розроблення, оскільки вони є “білою плямою” в класифікаційній системі словників. Головними ж проблемами сучасної теорії термінографії, на думку В. Дубічинського, яку підтримуємо, є «випрацювання методологічних принципів укладання термінологічних словників; створення науково обґрунтованої типології спеціальних словників; розроблення інваріантного проекту словника для опису різних спеціальних шарів лексики; визначення основних параметрів термінологічних словників; вироблення принципових вимог до термінографічних праць; дослідження макро- і мікроструктури словника; аналіз шляхів

<sup>75</sup> Ермоленко С. Критерії літературної норми і практика її кодифікації. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Острого. 2013. Вип. 40. С. 9.

<sup>76</sup> *Примітка*. Упорядник сучасного бібліографічного покажчика Д. Пилипчук підраховує результати української словникарської діяльності впродовж 100 років: «[...] 97,6 % усіх паперових видань словників надбано всього лише за одне століття, а 85,7 % — всього-на-всього за якісь 27 років Незалежності України (1992–2018). Сьогодні Україна надолужує мимоволі-згаяне [...]» (Пилипчук Д. Словники української мови: 1956–2018... С. 27–28).



відбирання термінологічного матеріалу; вироблення основних прийомів і методів опису термінів; застосування комп'ютеризації під час упорядкування термінологічних словників; створення термінологічних баз даних і автоматизованих робочих місць термінологів та ін.»<sup>77</sup>.

Обґрунтуванню теоретичних засад термінографії сприяє розвиток загальної лексикографії. У межах загальної лексикографії Л. Щерба виокремлював **параметри термінографії**, як-от: нормативність, повнота відображуваної лексики мови, принцип розміщення одиниць (алфавітний / ідеографічний), спосіб семантизування (тлумачний / перекладний), хронологічне визначення (історичний / неісторичний)<sup>78</sup>. Цей перелік параметрів учені розширюють, актуалізуючи орієнтованість на певний шар словникового складу мови, тематичне спрямування (багатогалузеві, галузеві й вузькогалузеві словники)<sup>79</sup>, призначення окремим авторам<sup>80</sup>, певним категоріям користувачів, критерії добирання реєстрових слів<sup>81</sup> тощо.

Ураховуючи напрацювання української термінографії, у 80-х роках ХХ ст. вчені зауважують, що під час укладання словників «треба використовувати кращий досвід як вітчизняної, так і світової лексикографії; орієнтуватися передусім на сучасну нормативну наукову термінологію, широко вживану в науковій, навчальній літературі, кодифіковану в державних стандартах на терміни та визначення, засвідчену лексикографічними джерелами»<sup>82</sup>. Відповідно,

<sup>77</sup> Дубичинский В. Некоторые современные вопросы терминологии... С. 550.

<sup>78</sup> См. об этом: Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии: Языковая система и речевая деятельность. Ленинград: Наука, Ленинград. отделение, 1974. С. 43. URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/shcherba-74g.htm> (дата обращения: 27.08.2020).

<sup>79</sup> См. об этом: Сергеев В. Н. О типах современных терминологических словарей. *Вопросы разработки научно-технической терминологии*. Рига. 1973. С. 190–200.

<sup>80</sup> См.: Карпова О. М. К вопросу о классификации словарей писателей (на материале словарей английских и американских писателей). *Вопросы филологии*. Ленинград. 1977. С. 79–86.

<sup>81</sup> См.: Денисов П. Н. Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии. Москва: Моск. гос. ун-т, 1974. 253 с.

<sup>82</sup> Симоненко Л. О., Богуцька М. П., Крижанівська А. В., Марченко В. С., Панько Т. І. Склад і структура української термінологічної лексики. Київ: Наук. думка, 1985. С. 87.

в означений період уже виявляються проблеми національної термінографії, а саме: обґрунтування методів і засад укладання фахових словників, вироблення принципів відбирання спеціальних одиниць до реєстру окремих типів термінологічних словників, користування ними, розроблення принципів класифікації і типології термінологічних словників. Сьогодні недоліками її розвитку вважають «безсистемний набір термінів, відсутність чітко окреслених меж відповідних терміносистем, порушення норм чинного правопису», а також неврегульоване використання системи методів під час створення спеціальних словників<sup>83</sup>. До того ж “загострюються” проблеми, які українська термінографія переймає від термінознавства (ще від здобуття Україною незалежності). До найважливіших питань термінографії З. Куньч зараховує, наприклад, такі: «адаптація спадщини “золотого десятиліття” розвитку української термінології; визначення “порогу” запозичень у терміносистемах; напрацювання методики перекладу терміноодиниць; визначення продуктивних термінотвірних моделей; узгодження транслітераційних підходів в адаптації запозичень; вироблення правописних принципів оформлення терміноодиниць; уніфікація і стандартизація науково-технічної термінології; подолання або обмеження інтерференційних явищ; термінографічна праця»<sup>84,85</sup>.

<sup>83</sup> Див.: Симоненко Л. О. Лексикографічне опрацювання біологічної термінології. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2009. Вип. 18. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43667/06-Symonenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 26.03.2019).

<sup>84</sup> Куньч З. Теорія, живлена практикою. Куньч З. Й., Наконечна Г. В., Микитюк О. Р., Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм*: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2018. С. 4.

<sup>85</sup> *Примітка*. У кінці 90-х років ХХ ст. Т. Панько розглядала запозичення в термінології як «об’єктивний неминучий фактор її еволюції. Однак вони доцільні тільки тоді, коли відповідають життєвим потребам і засвоюються, не порушуючи національної специфіки терміносистем». Відповідно, «основні напрями термінологічної роботи в Україні передбачають узгідненість національної та міжнародної термінології, вироблення методологічних засад уніфікації терміносистем, їх збагачення за рахунок власних мовних одиниць і необхідних на даний час лексичних запозичень» (Панько Т. Зміни у системі українського наукового мовлення. *Вісн. Львів. ун-ту*. Серія філологічна. Львів. 1997. Вип. 26. С. 5–9. *Збірник наукових праць на пошану професора Таміли Іванівни Панько*. Львів. 2021. С. 177–182).

Основними проблемами, що виникають перед термінографами під час укладання українських спеціальних словників, за авторськими спостереженнями, є такі: (1) формування мегаструктури (загальної побудови) словника — подання передмови, інструкції з користування, списку джерел тощо; (2) добирання реєстрових термінів до макроструктури (реєстру) словника, ураховуючи принципи відбирання терміноодиниць (нормативність, належність до описуваної спеціальної системи, питома походження, засвоєння чужомовної одиниці за граматичними й правописними нормами української мови, а також вироблення способу фіксування аналітичних термінів); (3) створення мікроструктури (терміностації) — репрезентування лінгвістичної характеристики терміна, його варіантів, етимологічної характеристики, дефініювання різних за обсягом понять терміноодиниць як складників поняттєвої системи, системних відношень (родо-видових, антонімних, синонімних).

Отже, українська термінографія, попри наявні теоретичні й практичні проблеми, має значні напрацювання, безперервно й стрімко розвивається, розширює систему спеціальних словників і забезпечує національні галузі знань довідковими виданнями, покращує наявні та випрацьовує нові засади й принципи лексикографічного репрезентування термінів та ін.

## 1.2. Термінографічна критика як самостійний розділ термінографії

На початку XXI ст. в українському й зарубіжному мовознавстві терміноодиницю *термінографічна критика* фактично не використовують. Натомість лише спорадично вживають терміни *наукова критика*, *критика словників* і *рецензія на термінологічний словник*. Це засвідчує нагальну потребу перегляду структури термінографії як науки, з якою пов'язаний розвиток критики термінографічних видань — **термінографічної критики**.

### 1.2.1. Місце термінографічної критики в системі сучасних наук

Початки української термінографічної критики як самостійного напрямку сягають 00-х років ХХ ст. Відлік часу становлення досліджуваного напрямку ведемо від критичних публікацій на спеціальні словники й довідники, що з'являються в українських часописах в означений період. Зокрема в «Літературно-науковому вістнику» (1902)<sup>86</sup>, насамперед у його розділі «Хроніка і бібліографія», а точніше в підрозділі «І. З літератури і науки», розміщено коротке повідомлення оцінювального характеру «Англійський науковий словник»<sup>87</sup> про видання «Cyclopaedia Britannica», що створене в Англії (див. додаток А). У цьому самому журналі (розділ «Бібліографія») 1909 р. В. Щербаківський друкує рецензію на «Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імени Шевченка. Том XII під редакцією Івана Верхратського, д-ра Володимира Левицького і д-ра Стефана Рудницького; р. 1908, у Львові»<sup>88</sup>, у якій дає оцінку німецько-українському словничку названих авторів (див. додаток Б).

<sup>86</sup> Примітка. «Літературно-науковий вістник» — всеукраїнський літературно-науковий і громадсько-політичний часопис. Наприкінці 1897 р. на основі двотижневика «Зоря» та журналу «Житє і слово» вийшов перший номер «Рідне слово». 1898 р. з нагоди століття нової української літератури з ініціативи М. Грушевського (ред. до 1912) він продовжив виходити під назвою «Літературно-науковий вістник». Видавався щомісяця у Львові (1898–1906, 1922–1932) і Києві (1907–1914, 1917–1919). Часопис позиціонувався як місячник літератури, науки й громадського життя, на зразок західноєвропейського «Review». Журнал відіграв значну роль у розвитку гуманітарних наук в Україні, в утвердженні єдиної української літературної мови тощо. Тематика видання мала такі напрями: літературний, публіцистичний, критичний, науковий (Енциклопедія Сучасної України / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=55809](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55809) / дата звернення: 18.01.2021/).

<sup>87</sup> В. Англійський науковий словник. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1902. Річник V. Кн. IX. Т. XIX. С. 26.

<sup>88</sup> Щербаківський В. Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імени Шевченка. Том XII під редакцією Івана Верхратського, д-ра Володимира Левицького і д-ра Стефана Рудницького; р. 1908, у Львові. *Літературно-науковий вістник*. Київ. 1909. Річник XII. Кн. V. Т. 46. С. 410–411. Рец. на слов.: Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імени Шевченка / за ред. І. Верхратського, В. Левицького, С. Рудницького. Т. XII. Львів: Накладом НТШ, 1908. 151 с.

О. Курило<sup>89</sup> публікує в «Літературно-науковому вістнику» (1917) невелику за обсягом критичну статтю, що присвячена «Короткому російсько-українському словничку термінів природознавства та географії» К. Дубняка (1917)<sup>90</sup> (див. додаток В). Відомо, що на термінологічні словники й словнички, що виходять з 1917 р., друкуються короткі рецензії (іноді невеликі за обсягом замітки) в різних періодичних виданнях<sup>91</sup>.

У «Літературно-науковому вістнику» (1926) опубліковано рецензію Є. Лукасевича на «*Nomina anatomica Ucrainica*» (1925)<sup>92</sup>, стат-

<sup>89</sup> *Примітка.* О. Курило друкувала рецензії переважно на словники та граматики в «Літературно-науковому вістнику» й «Вільній українській школі». Дослідниця є авторкою найпопулярнішого підручника «Початкова граMATика української мови» (К., 1917–1918, ч. 1–2; до 1926 перевид. 10 разів). Від 1917 р. вчена працювала в Термінологічній комісії при УНТ, уклала «Російсько-український словничок медичної термінології», «Словник української фізичної термінології (Проект)» (обидва — 1918), «Словник хемичної термінології (Проект)» (1923), редагувала «Словник ботанічної номенклатури» (1928; усі — Київ). Від 1921 р. стала ст. наук. співробітником ІУНМ ВУАН, від 1930 р. була заступником директора, головою відділу сучасної (живої) української мови Ін-ту мовознавства ВУАН, створила проект правопису чужих слів. Від 1920 р. була редактором у С.-г. наук. ком-ті України (див. про це: *Енциклопедія Сучасної України* ...).

<sup>90</sup> Курило О. Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. Зладив К. Дубняк, вчитель Кобеляцької комерційної школи. Миргород, 1917 р. Стор. 31. Ціна 35 к. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1917. Річник XVIII. Т. I. XVIII. Кн. IV. С. 153–154. Рец. на слов.: Дубняк К. Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. 2-е вид. Миргород: [б. в.], 1917. 31 с.

<sup>91</sup> *Примітка.* Наприклад, «Книгарь» (1917–1918), «Вільна українська школа» (1918–1919), «Літературно-науковий вістник» (1917), «Українські медичні вісті» (1918), «Голос друку» (1921), «Книга» (1923), «Вісник сільськогосподарської науки» (1924), «Червоний шлях» (1924 і пізніше), «Вісті ВЦВК» (1924 і пізніше), «Шлях освіти» (1925), «Нова книга» (1925), «Комуніст» (1926), «Народний учитель» (1926), «Нова громада» (1926), «Записки Історико-філологічного відділу ВУАН» (1926), «Науково-технічний вісник» (1926–1927), «Український медичний архів» (1927), «Вісник Інституту української наукової мови» (1928, 1930) тощо (див. про це: Горещкий П. Й. Історія української лексикографії. Київ: Видавництво АН УРСР, 1963. С. 184).

<sup>92</sup> Лукасевич Є. «*Nomina anatomica Ucrainica*» Ін-ту Наукової мови 1925. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1926. Кн. III. С. 280–284. Рец. на слов.: *Nomina anatomica Ucrainica*. Анатомічні назви, прийняті в Базелі на IX зборах анатомічного товариства, перекладені на українську мову / Всеукраїнська акад. наук; Ін-т Наукової Мови, Природничий відділ; ред. Ф. Пешківський, О. Черняхівський. Київ: ДВУ, 1925. 81 с.

ттю М. Галина (1927) щодо якості «Анатомичного словника» Є. Лукасевича (1926)<sup>93</sup>. У «Віснику Інституту української наукової мови» (1928, 1930) також виходять рецензії на спеціальні видання<sup>94</sup>. Ці рецензії, як видається, стали своєрідним “зачином” української наукової критики термінографічних праць, вони сформувавши тверде підґрунтя оцінювального аналізу результатів спеціальної словникарської діяльності з визначенням якості термінологічних словників, що кодифікують термінофонд національних наук.

Однак сьогодні значну увагу приділяють дослідженню різних аспектів критики лексикографічних видань, зокрема присвячуються міжнародні наукові конференції, регулярні засідання Комісії з лексикології і лексикографії Міжнародного комітету славистів

<sup>93</sup> Галин М. Др. мед. Є. Лукасевич. Анатомичний словник. Матеріяли. Львів. 1826. Накладом автора. З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1927. Річник XXVI. Т. I. ХСII. Кн. II. С. 187–191. Рец. на слов.: Лукасевич Є. Анатомичний словник (Матеріяли). Львів: Накладом автора, 1926. 72 с.

<sup>94</sup> *Примітка*. У першому його номері надруковано три рецензії: Туркало К. Дубровський В. Російсько-український технічний словник. Видання друге, змінене та доповнене. Київ, 1920. Стор. 102. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. I. С. 87–91. Рец. на слов.: Дубровський В. Російсько-український технічний словник. Вид. 2-е, змінене та допов. Київ, 1920. 102 с.; Калинович Ф. Инж. О. Діденко. Практичний російсько-український словник математичної термінології для учнів трудшкіл, профшкіл та студентів. Терміни розглянув, прийняв та ухвалив до вжитку Округовий Методком Професійної Освіти Запорізького Відділу Наросвіти. Видання друге. Запоріжжя, 1926. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. I. С. 91–94. Рец. на слов.: Діденко О. Практичний російсько-український словник математичної термінології для учнів трудшкіл, профшкіл та студентів. Вид. 2-е. Запоріжжя: [б. в.], 1926. 32 с.; А. В. Б. Ігнат'єв. Весняна флора. Визначник весняних рослин Підручник для лабораторних занять, біологічних екскурсій і для самоосвіти. ДВУ. Харків, 1924. Стор. 255. Ціна — 1 крб. 30 коп. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. I. С. 96–97. Рец. на слов.: Ігнат'єв Б. Весняна флора. Визначник весняних рослин. Підручник для лабораторних занять, біологічних екскурсій і для самоосвіти. Харків: ДВУ, 1924. 255 с. У другому номері вміщено дві рецензії: Калинович Ф. Російсько-український словничок математичної термінології та фразеології. Алгебра. Склала термінологічна Комісія Одеської Науково-дослідної Катедри Математики. Одеса, 1927. 46 с. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1930. Вип. II. С. 96–97. Рец. на слов.: Російсько-український словничок математичної термінології та фразеології. Алгебра / склала термінологічна Комісія Одеської Науково-дослідної Катедри Математики. Одеса: [б. в.], 1927. 46 с.; Паночіні С. Назовы живёл Беларуская Науковая Термінолөгія. Вып. 12. Менск. 1927. Ст. 72. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1930. Вип. II. С. 65–67. Рец. на слов.: Назовы живёл Беларуская Науковая Термінолөгія. Вып. 12. Менск: [б. в.], 1927. 72 с.

(МжКСл), а також наукові збірники, журнали та ін. Наприклад, 2010 р. в Білорусі учасники засідання Комісії з лексикології та лексикографії МжКСл (учених Білорусі, Росії, України, Словаччини та ін.) обговорили проблеми формування нового напрямку «Критика в слов'янській лексикографії», спробували окреслити параметри поняття «лексикографічна критика» тощо<sup>95</sup>. Чергове засідання Комісії відбулося в Києві 2012 р., у центрі уваги якого були проблеми наукової критики нових словників, критерії оцінювання якості їх параметрів, надійність джерельної бази тощо. Доповіді, виголошені вченими України, Білорусі, Польщі, Росії, Сербії, Словенії, Хорватії на засіданні цієї Комісії, опубліковані в науковому виданні «Критика у слов'янській лексикографії. Паламарчуку Леоніду Сидоровичу» (Київ, 2012), детально інформують про результати досліджень, щодо (а) критики неспеціальних словників у діахронії і синхронії, а також (б) методів і принципів оцінювання різних типів словників<sup>96</sup>.

У зарубіжному міжнародному щорічнику з лексикографії «*Wörterbuchkritik — Dictionary Criticism. Series: Lexicographica*» (Berlin–Munich–Boston, 2017) науковці Польщі, Німеччини, Данії та інших країн також порушують питання, пов'язані із з'ясуванням переваг і недоліків загальнономовних словників, тобто лексикографічної критики. Р. Гаус, наприклад, розглядає словникову критику («*dictionary criticism*») як жанр у більш широкому контексті критики, а також як компонент загальної теорії лексикографії, стверджуючи, що мета словникової критики — оцінювати і позитивні, і негативні сторони словників. Особливо важливим, на його думку, є твердження, що словникова критика повинна стати частиною всебічної словникової культури («*dictionary culture*»)<sup>97</sup>. Є. Мирчек-Кадлубіцька проаналізувала зміст рецен-

<sup>95</sup> Див. про це: Гнатюк І. Пріоритетні напрями досліджень з лексикології та лексикографії в сучасній славистиці. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2010. № 19. С. 232.

<sup>96</sup> Див. докладно: Гнатюк І., Карпіловська Є. Хроніка: Ювілей професора Л. С. Паламарчука. URL: <http://www.ruslang.ru/doc/lexcomission/palamarchuk.pdf> (дата звернення: 20.12.2020).

<sup>97</sup> See: Gouws R. H. *Dictionary criticism and dictionary critics. Wörterbuchkritik — Dictionary Criticism. Series: Lexicographica. Series Maior*. Berlin–Munich–Boston. 2017. 152. P. 33–50.

зій на словники в польських наукових лінгвістичних журналах за останні 15 років і дійшла висновку, що більшість критичних публікацій присвячена спеціальним одномовним словникам, оцінюючи які, польські рецензенти застосовують «критерій правильності» («*criterion of correctness*»)<sup>98</sup>. Термінографічна критика, як бачимо, усе ще не стала об'єктом вивчення широких наукових кіл, що свідчить про необхідність звернення на неї належної уваги, дослідження її структури, місця в системі новітніх дисциплін тощо.

Сучасні науки формуються як поліструктурні утворення, складники якої перетинаються та взаємодіють один з одним. Наукові знання певної галузі — різнорівнева організація відомостей безлічі інших наук.

Важливою особливістю української термінографії як наукового напрямку є інтенсивний розвиток її внутрішньої структури («вертикальний зріз»), що зумовлений систематизуванням наукових положень. У структурі термінографії як науки прийнято виокремлювати **термінографічну теорію, історію термінографії і термінографічну практику**.

У **теорії термінографії** репрезентують систему словників та вчення про їх структуру й компоненти, ідеться і про термінофонд конкретної мови, планування й організацію словникової роботи, розуміння поняття «термін», опис його типів, шляхи вирішення важливих термінографічних проблем. **Історію термінографії** цікавлять етапи розвитку термінографічної теорії і практики, зокрема щодо підготування конкретних термінологічних словників та становлення термінографічних концепцій<sup>99</sup>. **Практика термінографії** займається складанням фахових довідкових джерел. Місце ж **термінографічної критики** в системі розділів термінографії ще не визначено. Хоча з'ясовано, що в мовознавстві існують **різні погляди** на проблему становлення

<sup>98</sup> Zobacz o tym: Myrczek-Kadłubicka E. A survey of dictionary reviews in Polish learned journals of linguistics. *Wörterbuchkritik — Dictionary Criticism*. Series: Lexicographica. Series Maior. Berlin–Munich–Boston. 2017. 152. P. 263–282.

<sup>99</sup> Див. детальніше: Іванова О. А. Зміст та структура поняття «термінологічна лексикографія». *Українська термінологія і сучасність*. Київ. 2007. Вип. VII. С. 331–333.



лексикографічної критики в структурі лексикографії як самостійної науки. Німецький дослідник Г. Віганд, наприклад, вирізняє окремі напрями в складі теоретичної лексикографії і дослідження словникового використання, і критику словників («criticism of dictionaries») <sup>100</sup>. До перелічених підрозділів названого розділу англійський дослідник Ф. Хаусманн додає ще вивчення статусу словника й маркетинг словника <sup>101</sup>. Білоруський мовознавець В. Щербін також розглядає в структурі слов'янської метатермінографії напрям наукової критики словників <sup>102</sup>. Інші зарубіжні фахівці вважають лексикографічну критику одним із самостійних розділів лексикографії. Характеризуючи теорію загальної лексикографії, польський дослідник Т. Піотровський до її компетенцій зараховує і критику словників, і студії словникового маркетингу <sup>103</sup>. Словенська вчена М. Мерше визначає критику як паралельне словенській лексикографії явище, що посіло важливе місце за останні два століття <sup>104</sup>.

Серед підрозділів української лексикографії (металексикографія, термінографія, фразеографія, комп'ютерна лексикографія, навчальна лексикографія) Н. Гордієнко виокремлює наукову лексикографічну критику як наймолодшу галузь словникарства <sup>105</sup>. Іншого погляду дотримується Ю. Поздрань, уважаючи лексикографічну критику галуззю мовної критики <sup>106</sup>, не пов'язуючи її з лексикогра-

<sup>100</sup> See: Wiegand H. E. On the Structure and Contents of a General Theory of Lexicography. *LEXeter'83 Proceedings*. Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter / ed. R. R. Hartmann (9–12 September 1983). Tübingen, 1983. P. 15.

<sup>101</sup> See: Hausmann F. J. The training and professional development of lexicographers in Germany. *Lexicography: An emerging international profession* / ed. by R. Ilson. Manchester: Manchester University Press. London: The Fulbright Commission, 1986. P. 102.

<sup>102</sup> См. об этом: Щербин В. К. Вклад О. Н. Трубачева в развитие научной критики словарей. *Вопросы языкознания*. Москва. 2007. № 5. С. 3.

<sup>103</sup> Zobacz o tym: Piotrowski T. Zrozumieć leksykografię. Warszawa: Wydawnictwo PWN, 2001. S. 31–32.

<sup>104</sup> Zobacz o tym: Merše M. Slovensko slovaropisje in kritika. *Slavia Centralis*. Maribor. 2015. № 1. S. 51.

<sup>105</sup> Див.: Гордієнко Н. Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики. *Українська мова*. Київ. 2011. № 3. С. 67.

<sup>106</sup> Див.: Поздрань Ю. В. «Російсько-український словник» за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова в історико-лінгвістичному контексті: дис. ...

фією загалом, а співвідносячи з *мовною критикою*, що є частиною культури мовної діяльності. Дослідниця аналізує конкретні тексти щодо їх відповідності правильному написанню, дотриманню стильових норм тощо.

В. Шаповал стверджує, що критика словників є частиною *критики джерел*, а це мотивує багатозначність основних термінів джерелознавства: зовнішня і внутрішня критика, первинні і вторинні джерела<sup>107</sup>. Аналізуючи жанрово-стильову специфіку наукової рецензії, Н. Яценко називає її одним «з найважливіших елементів наукової комунікації, оскільки така комунікація передбачає не тільки отримання і розвиток наукових знань, а також і їх експертизу»<sup>108</sup>.

Скептично оцінює роль рецензій у науковій комунікації К. Губа, пояснюючи, що «рецензування перетворюється на оцінку, поміщену всередині певної перспективи, коли теоретичні позиції рецензента й автора книги збігаються»<sup>109</sup>. На думку Б. Степанова, «рецензії не тільки самі є формою реалізації експертної діяльності, але сприйняття їх ученими й адміністраторами і знання про рецензії, що формується в сучасному наукознавстві, які так чи інакше вбудовуються в структуру експертної оцінки й діагностики функціонування наукового співтовариства»<sup>110</sup>.

Критика термінологічних словників має спільні науково-теоретичні основи з теоретичною термінографією, оскільки термінологічні словники необхідно оцінювати щодо відповідності принципам і методам створення праць такого типу. У межах самостійного підрозділу спеціального словникарства, тобто термінографічної

---

канд. філол. наук 10.02.01 / НАН України. Ін-т української мови. Київ, 2017. С. 30.

<sup>107</sup> Див. про це: Гнатюк І. С. Пріоритетні напрями досліджень з лексикології та лексикографії в сучасній славістиці... С. 234.

<sup>108</sup> Яценко Н. О. Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії. *Українська мова*. Київ, 2017. № 1. С. 93.

<sup>109</sup> Губа К. Рецензирование как способ оценивания научных результатов: случай социологии. *Антропологический форум*. Санкт-Петербург. 2009. № 10. С. 36.

<sup>110</sup> Степанов Б. «Кризис жанра»: книжные рецензии в перспективе исследованной научной коммуникации. *Laboratorium. Журнал социальных исследований*. Санкт-Петербург. 2016. № 1. С. 83.

критики, вивчають особливості конкретних термінологічних словників, а також форми й способи лексикографічної репрезентації термінологічного матеріалу в професійних словниках. Саме коментування і критика текстів словників передбачає, що лексикограф аналізує словники, порівнює їх, відзначає переваги й недоліки, відстежує закономірності, робить узагальнення і висуває пропозиції щодо їх удосконалення. Критичне оцінювання галузевих словників варто здійснювати не тільки з позиції користувача, але й з позиції його впорядника.

Отже, **термінографічна критика** — інтегральний, міждисциплінарний напрям, що формується одночасно на базі наукової критики й наукової комунікації, поєднуючи їх особливості, уможливлуючи наукову дискусію. Спираючись на зазначене й підтримуючи тезу про те, що лексикографічна критика — розділ лексикографії, **термінографічну критику** вважаємо самостійним підрозділом термінографії, у межах якого вивчають особливості конкретних термінологічних словників, а також форми та способи лексикографічної репрезентації термінологічного матеріалу.

З урахуванням викладеного на позначення досліджуваного розділу термінографії пропонуємо запровадити й використовувати спеціальне найменування **термінографічна критика**. Номінації **термінографічна критика**, **критика термінологічних словників**, **критика спеціальних словників**, **спеціальна критика** розуміємо як синонімні.

### 1.2.2. Структура **термінографічної критики** як самостійного наукового напрямку, її зв'язок з іншими науками

У сучасних наукових студіях спостерігаємо розрізнення теоретичних, історичних і практичних напрямів термінографії. Беручи до уваги цю тенденцію, а також наявність опозиції **лексикографія** і **металексикографія**, **термінографія** і **метатермінографія**<sup>111</sup>, пропонуємо запровадити терміноодиницю **теорія термінографічної**

<sup>111</sup> Див.: Казимирова І. А. Актуальні проблеми сучасної лінгвотермінографії... С. 216.

**критики** на позначення підрозділу термінографічної критики, що розробляє методологію і принципи (алгоритми) оцінювання фахових паперових словників і електронних (продуктів комп'ютерної термінографії).

Невіддільною частиною теорії є **історія термінографічної критики**. Вони тісно взаємодіють. Звісно, теоретичні засади такої діяльності гіпотетично мають бути узгоджені з головними положеннями метатермінографії задля створення інваріантної моделі якісного фахового словника. На позначення практичної діяльності з експертування термінологічних словників щодо їх відповідності розроблюваним моделям певного типу необхідно ввести до наукового обігу терміноодиницю **практика термінографічної критики**. Генетично термінографічна критика пов'язана з іншими розділами термінографії — метатермінографією, тобто теоретичною термінографією (теорія та історія термінографії), практичною термінографією (створення різних видів друкованих, комп'ютерних словників), термінографічним маркетингом (див. схему 1.1).

Схема 1.1

### Ієрархічно-структурна система термінографії і її розділу термінографічної критики



Аналіз особливостей структури термінографічної критики як галузі знань, розуміння її організації дають змогу стверджувати, що вона ієрархічно систематизована, інтегрує три підрозділи. Науковий напрям термінографічної критики вибудовує зв'язки з низкою різних наук, з якими взаємодіє та перетинається, це, зокрема: термінографія, термінознавство, лінгвоаксіологія, лінгвістична експертологія, наукова комунікація, джерелознавство, комп'ютерна лінгвістика, термінографічний маркетинг тощо (див. схему 1.2).

Схема 1.2

### Зв'язок термінографічної критики з іншими науками



Зв'язок **термінографії** з термінографічною критикою надзвичайно тісний, оскільки остання вийшла з її лона, відповідно, вони мають споріднене теоретичне підґрунтя. Якщо термінографія вивчає принципи й методи впорядкування термінів за допомогою словників, тобто засади опису термінологічної лексики як терміносистеми, то термінографічна критика діагностує словники на відповідність цим принципам та методам репрезентування в них терміноодиниць галузі як поняттєвої єдності.

Критика термінографічних видань повністю зорієнтована на вироблені сучасним **термінознавством** тенденції. Під час оцінювального вивчення спеціального словника увага критиків має бути сфокусована на таких аспектах: 1) надавання переваги термінам питомого походження; 2) використання національних ресурсів під час термінотворення; 3) пошук кращої форми з урахуванням норми в термінології; 4) відстеження точності дефініювання терміна; 5) упорядкування термінів як термінологічної системи.

Термінографічна критика спирається на напрацювання різних наукових розділів **мовознавства**. Якщо тип термінологічного словника перекладний, то його експертування необхідно здійснювати за такими векторами: акцентологія — аналізування інформації щодо нормативності наголошування одиниць; фонетика — відстеження правильності фонетичного відтворення терміна; морфологія — визначення правильності граматичної характеристики терміноодиниць; етимологія — установлення достовірності відомостей про походження, а також указівки на

наявні омонімію, синонімію, антонімію, полісемію, паронімію чи гіперо-гіпонімію.

Оцінювальний підхід до аналізу словника, з'ясування його цінності зумовлені впливом основних постулатів **лінгвоаксіології** (розділу лінгвофілософії), що набула широкої популярності й глобального виміру в ХХ ст. Експертування словників відбувається через призму категорії оцінки<sup>112</sup>, в основу критичного діагностування термінографічних видань покладено критерії оцінки концепції словника, кількості і якості інформації в ньому, установлення його наукової цінності тощо.

Критичне аналізування фахового джерела й **лінгвістичне експертування** є сучасними рівнозначними практиками оцінювання спеціальних текстів. Ці практики, як видається, не можуть мати жодних взаємозв'язків, але їх об'єднує таке: 1) термінологічний словник як довідкове видання, що є інструментом розв'язання конфліктної ситуації і об'єктом різнорівневого експертування; 2) прийоми / методи аналізування, тобто оцінювання загальної композиції текстів на відповідність вимогам до праць такого типу, дослідження якості їх компонентів, установлення достовірності інформації в них; 3) офіційність і публічність підсумку вивчення якості праць — рецензії на термінологічний словник та лінгвістичної експертизи, що є вторинними текстами (див. про це докладно підрозділ 1.3).

Важливу роль у поширенні наукової інформації, отриманої внаслідок критичного експертування термінологічних словників, відіграє **наукова комунікація** (комунікативна лінгвістика<sup>113</sup>). Фахове спілкування щодо якості словників може відбуватися не лише під час конференцій, роботи певних секцій, а передусім через

<sup>112</sup> Див. докладно про категорію оцінки такі монографії: Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 350 с.; Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. Космеда. Харків: Майдан, 2019. 458 с.; Степаненко М., Дейна Л. Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі: монографія. Полтава: Дивосвіт, 2018. 268 с.

<sup>113</sup> Див.: Осіпова Т. Ф. Невербальна комунікація та своєрідність омовлення в українському дискурсі: феномен *вербалізації невербаліки*: монографія / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2019. С. 58.

опубліковані рецензії — статті критичного змісту. Наукова комунікація щодо термінографічної праці може розгорнутися на сторінках фахових журналів та набути характеру діалогу, полілогу, дискусії чи полеміки. Важливість публічного наукового обговорення недоліків у репрезентуванні певних параметрів словника полягає в потенційній можливості розроблення його інваріантної моделі.

Термінографічна критика також спирається на напрацювання **джерелознавства** щодо способів і методів вивчення документів. Основу аналізування фахового словника забезпечує методика дослідження праць: 1) зовнішня і 2) внутрішня критика джерела, 3) з'ясування ступеня достовірності зібраного матеріалу, 4) виявлення ступеня інформативності й можливостей джерела<sup>114</sup>. Нині в україністиці змодельовано лінгвістичний профіль джерела (на матеріалі праць І. Верхратського) як термінографічний інструмент, фактичну основу словникових статей історичних словників лінгвістичних термінів різних жанрів<sup>115</sup>. Цей профіль формують такі складники: зовнішня критика (час і місце створення джерела; історико-культурна та мовна ситуація в регіоні створення; автор, його вік, освіта, світоглядні позиції; мотиви й обставини написання; оцінка в мовознавчих колах тощо); внутрішня критика (повнота охоплення мовних ярусів; терміни на позначення мовознавчих понять, їх ієрархічна організація; орієнтація автора на питому/запозичену лексику; особливості вживання лексичних одиниць у тексті джерела тощо)<sup>116</sup>. Зв'язок з **комп'ютерною лінгвістикою** розглядаємо як перспективний, що може забезпечити автоматичне анотування тексту рецензії, алгоритмізування інформації рецензії з подальшим отриманням картки джерела з його оцінкою. Наслідком цієї взаємодії може бути формування електронних фондів (банків) рецензій на словники. Також актуалізується зв'язок **термінографічного маркетингу** з термінографічною критикою, що може забезпечити (а) рекламування словників (через рецензії), а головню (б) систематизування теоретико-методологічних рекомендацій щодо їх укладання.

<sup>114</sup> Див.: Казимиrowa І. Історична термінографія в контексті лінгвістичного джерелознавства. *Мова і культура*. Київ. 2014. Вип. 17. Т. II (170). С. 267.

<sup>115</sup> Див. про це: Казимиrowa І. А. Лінгвістичний профіль джерела як термінографічний інструмент. *Українська мова*. Київ. 2020. № 2. С. 59.

<sup>116</sup> Там само. С. 64–69.

Викладене дає змогу зробити такі висновки: 1) термінографічна критика — комплексна наука, що досліджує теорію, історію і практику експертування спеціальних словників, 2) її знання формуються на основі врахування системи якісних знань різноманітних наук. Відповідно, метамова термінографічної критики неоднорідна, її створюють терміни вказаних наук, що мають спріднену теоретичну основу. Однак метамова критики термінографічних видань має власні терміноодиниці й відповідні поняття (про це докладно йтиметься в підрозділі 1.4).

### 1.2.3. Методологічна основа термінографічної критики

Термінографічна критика як самостійний складник термінографії, зрозуміло, має власну **методологічну основу** — об'єкт, предмет, завдання, методи, функції, жанри. Композиційні елементи рецензії підпорядковані конкретній меті: комплексно, усебічно оцінити й схарактеризувати експерований фаховий словник.

**Об'єктом** критики термінографічних джерел є спеціальні словники, що відображають термінологію певних галузей чи наук. **Предмет** — аналіз фахових видань щодо застосування принципів і методів укладання термінологічних словників різного типу.

Основні **завдання** термінографічної критики полягають у (1) критичному всебічному, комплексному оцінюванні термінологічних словників щодо дотримання принципів їх побудови, специфіки їх мега-, макро- й мікроструктури; (2) експертуванні, скерованому на вияв достовірності викладених наукових знань, необхідності їх уточнення чи коригування.

**Методи** ж критики довідкових джерел обумовлені наявністю їх генетичного зв'язку з методами термінографії і взаємодією з методологією лексикографії: метод лексикографічного аналізу словника, порівняльний метод, метод кількісного аналізу. Основні **функції** термінографічної критики — оцінювальна (аналіз словника з підкресленням його достоїнств та недоліків) та інформативно-довідкова (поширення, рекламування відомостей про вихід термінографічного видання), комунікативна (можливість публічно й відкрито обговорювати цінність словника). Базовим **жанром**



термінографічної критики є *рецензія* — вторинний текст, у якому виклад інформації ґрунтується на результатах критичного оброблення та аналізування первинного тексту термінографічного видання (див. схему 1.3).

Схема 1.3

### Методологія основа термінографічної критики

<b>Об'єкт</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• спеціальні словники.</li> </ul>
<b>Предмет</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• критика термінологічних словників.</li> </ul>
<b>Завдання</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• критичне оцінювання, аналізування термінологічних словників щодо дотримання принципів їх побудови, специфіки їх мега-, макро- і мікроструктури;</li> <li>• експертування, скероване на вияв достовірності викладених наукових знань, необхідності їх уточнення чи корегування.</li> </ul>
<b>Методи</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• метод лексикографічного аналізу словника;</li> <li>• порівняльний метод;</li> <li>• метод кількісного аналізу.</li> </ul>
<b>Функції</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• оцінювальна;</li> <li>• інформативно-довідкова;</li> <li>• комунікативна.</li> </ul>
<b>Жанр</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <i>рецензія</i> — вторинний текст, у якому виклад інформації ґрунтується на результатах аналізування первинного тексту термінографічного видання.</li> </ul>

Сучасна українська критика термінологічних словників має низку важливих проблем, відповідно, **аспектів**, які розподіляємо на дві групи:

<i>теоретичні аспекти</i>	<i>практичні аспекти</i>
<ol style="list-style-type: none"> <li>1) з'ясування місця критики спеціальних словників у системі наукової діяльності;</li> <li>2) визначення місця термінографічної критики в структурі сучасної термінографії;</li> <li>3) виділення основних критеріїв оцінки словників;</li> <li>4) розроблення поетапного алгоритму оцінювання термінографічних джерел;</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1) виявлення джерел, що містять рецензії на спеціальні словники;</li> <li>2) типологізування рецензій на спеціальні видання (монорецензії, полірецензії, рецензії-огляди, рецензії на українські словники й рецензії на зарубіжні словники тощо);</li> <li>3) виокремлення різних груп критиків спеціальних словників /критики-термінографи, критики-нетермінографи тощо.</li> </ol>

Кожен з означених аспектів термінографічної критики важливий, однак аспект виділення основних критеріїв оцінки словників чи не найбільше визначає сутність досліджуваної наукової дисципліни, зокрема щодо здійснення експертування здобутків термінографії.

### 1.3. Лінгвістична експертиза в термінографічній критиці: проблемність питання

Нині у світовій науці простежуємо тенденцію до критичного оцінювання довкілля: панує напрям глобального розвитку оцінювального процесу. Цей процес має плановий характер, урегульований Всесвітньою програмою розвитку оцінювання (Global Evaluation Agenda GEA 2016–2020), що визначає його довготермінові потенціал і можливості. Поширенню практики оцінювання сприяє Українська асоціація оцінювання<sup>117</sup>. Аспектуальні проблеми теоретико-практичних питань щодо процесів оцінювання, особливостей практики оцінювання, спроектовані на різні об'єкти довкілля, регулярно обговорюють у науковому дискурсі, наприклад, українського журналу «Практика оцінювання» (Київ). У закордонному «Економічному науковому журналі “Оцінка інвестицій”. Економіка. Оцінка. Інвестиції» також розглядають зазначену проблематику. Важливий і факт існування спеціальних термінологічних аксіологічних видань, зокрема: «Словник оціночних понять Кримінального кодексу України»<sup>118</sup>; «Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання»<sup>119</sup> (назване джерело покликане сприяти поширенню практики оцінювання в Україні).

Дефініція поняття «оцінювання» окреслює перспективні можливості дослідницького процесу: «Систематичне і об'єктивне дослідження, що може проводитися на різних етапах П/П [проект

<sup>117</sup> Див. про це: Українська асоціація оцінювання. URL: <http://www.ukreval.org/ua/> (дата звернення: 01.01.2021).

<sup>118</sup> Огородник А. П. Словник оціночних понять Кримінального кодексу України. Київ: Пульсари, 2006. 173 с.

<sup>119</sup> Горощко А., Нарчинська Т., Озимок І., Тарнай В. Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання. Київ: Українська асоціація оцінювання, 2014. 32 с.

та/чи програма] (проектування, впровадження, завершення). Метою оцінювання є визначення ступеня досягнення цілей, рівня розвитку, ефективності, результативності, впливу та стійкості результатів П/П. Оцінювання надає інформацію, що є достовірною і корисною, дозволяє інтегрувати засвоєні уроки»<sup>120</sup>.

### 1.3.1. Сучасні практики комплексного оцінювання спеціальних текстів

У науковому світі сьогодні спостерігаємо широку практику оцінювання, що може стосуватися аналізу ефективності діяльності наукових установ, наукових і навчальних досягнень, результатів інклюзивної освіти, освітнього процесу загалом, специфіки розвитку дитини, ефективності персоналу та ін. Простежуємо відповідні системи практик оцінювання текстових робіт, наприклад, оцінювання фізичного стану документів, перекладу текстів, а також оцінювання тексту щодо компіляції чи плагіату (автоплагіату) тощо.

Дослідженню окремих аспектів лінгвістичного експертування різного типу документів приділяють увагу сучасні українські (Б. Ажнюк<sup>121</sup>, Л. Ажнюк<sup>122</sup>, Н. Артикуца<sup>123</sup>, Н. Бардіна, І. Каташинська<sup>124</sup>, М. Богословська<sup>125</sup>, Т. Космеда<sup>126</sup>, Т. Панасенко<sup>127</sup> та ін.) та

<sup>120</sup> Там само. С. 14.

<sup>121</sup> Ажнюк Б. М. Лінгвістична експертиза як науково-дослідний жанр. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ. 2016. Вип. 61. С. 550–558.

<sup>122</sup> Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції. *Мовознавство*. Київ. 2012. № 3. С. 47–64.

<sup>123</sup> Артикуца Н. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. *Визначальні тенденції генезису державності і права*. Миколаїв. 2007. С. 48–56.

<sup>124</sup> Бардіна Н., Каташинська І. Системність лінгвістичного аналізу при проведенні ідентифікаційних експертиз. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2006. Вип. 13. С. 112–115; Бардіна Н. В. Сучасні проблеми прикладної лінгвістики. *Мова*. Одеса. 2004. № 9. С. 5–14.

<sup>125</sup> Богословська М. О. Деякі аспекти судово-лінгвістичної експертизи. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ. 2009. 152.1 (14). С. 152–158.

<sup>126</sup> Космеда Т. А. Лінгвістична експертиза: практичний аналіз. «*MegaLing'2007*». Київ. 2008. С. 155–164; Космеда Т. А. Термінологія і мова закону: проблемні питання. *Українська термінологія і сучасність*. Київ. 2007. Вип. VII. С. 107–111.

<sup>127</sup> Панасенко Т. А. Лінгвістична експертиза конфліктних текстів українських політичних загадок. *Наук. вісник Південноукр. Нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса. 2011. № 13. С. 291–296.

зарубіжні (А. Баранов<sup>128</sup>, К. Бриньов<sup>129</sup>, О. Кара-Мурза<sup>130</sup>, М. Подкатилина<sup>131</sup> та ін.) мовознавці. Українські науковці працюють над вивченням особливостей практики оцінювання лексикографічних видань, зокрема досліджено моделі оцінювання властивостей референтного орфографічного словника (РОС) системи перевірки й виправлення орфографії<sup>132</sup>. Використавши загальні позначення (наприклад, Аj — слово РОС /j 1..N/; Аj — слово РОС, спотворене помилкою; q — алфавіт символів РОС), експерти запропонували класифікацію помилок Аj, поділивши їх на дві групи: 1) специфічні — К (типові орфографічні помилки тайпінгу — одноразові транскрипції, уставки й випадіння символа та суміжні транспозиції Е4), що потребують коригування; 2) інші помилки, які, як видається, бажано було б також класифікувати.

Результати аналізу засвідчили, що оцінювання контролювальних властивостей моделі та її алгоритм дають змогу отримати інформацію про значення очікуваного показника дисфункції і можливості його зменшення за рахунок прийнятного підвищення ймовірності неправдивого сигналу про помилковість слова для кожного конкретного словника. Ці напрацювання можуть бути корисні для прийняття обґрунтованих рішень щодо вибору готового словника, що описує задану предметну галузь, оцінювання можливості й доцільності його поліпшення<sup>133</sup>.

Закордонні лінгвісти, як й українські вчені, теж розробляють кількісні та якісні експертні оцінки, наприклад, така робота проєктується на розроблюваний словник емоцій для встановлення

<sup>128</sup> Баранов А. Н. Лингвистика в лингвистической экспертизе (метод и истина). *Вестник Волгоград. госуд. ун-та*. Волгоград, 2017. № 16 (2). С. 18–27.

<sup>129</sup> Бринев К. И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза / под ред. Н. Д. Голева. Барнаул: АлтГПА, 2009. 252 с.

<sup>130</sup> Кара-Мурза Е. С. Лингвистическая экспертиза как процедура политической лингвистики. *Политическая лингвистика*. Екатеринбург, 2009. 1 (27). С. 47–71.

<sup>131</sup> Подкатилина М. Л. Судебная лингвистическая экспертиза экстремистских материалов: монография / под. ред. Е. И. Галяшиной. Москва: Юрлитинформ, 2013. 184 с.

<sup>132</sup> Див.: Литвинов В. А., Майстренко С. Я., Хурцилава К. В., Костенко С. В. Оцінювання контролювальних і коригувальних властивостей референтного словника системи перевірки і виправлення орфографії. *Системні дослідження та інформаційні технології*. Київ, 2019. № 2. С. 49–64.

<sup>133</sup> Там само. С. 49–64.

суб'єктивної належності змісту кожного поняття емоційній сфері. Основою оцінювання понять, репрезентованих у словнику, стали категорії оцінки в числовому форматі від  $-3$  (абсолютно не є емоцією, почуттям) до  $+3$  (точно є емоцією, почуттям). Підсумки експертування показали, що й базові емоції оцінюються експертами неоднозначно: лише 60 % з них отримують високі оцінки належності емоційній сфері; щодо інших 40 % думки експертів розходяться. Таке експертування дало змогу зробити висновок: здатність оцінювати факт належності того чи того явища емоційній сфері не має прямої кореляції зі спроможністю вербально виражати свої емоції і почуття<sup>134</sup>.

Відсутність (а) спеціального студіювання рецензування термінологічного словника як сучасної практики оцінювання спеціальних текстів, а також (б) порівняльно-зіставного вивчення особливостей лінгвістичного експертування і рецензування термінографічного видання, і, головне, (в) потреба вдосконалення процесу рецензування фахових словників, покращення його заниженого статусу визначають необхідність відстеження (1) специфіки проведення лінгвістичної експертизи та (2) особливостей процесу рецензування термінологічних словників (3) з актуалізацією для цієї мети методу порівняльно-зіставного аналізу<sup>135</sup>, (4) щоб підтвердити авторську гіпотезу про визнання експертизи на термінографічні праці ефективною практикою оцінки спеціальних словників, що відрізняється від процесу їх рецензування, незважаючи на певну тотожність цих оцінювальних практик.

### 1.3.1.1. Поняття «спеціальний текст»

У галузі перекладознавства, а також у сфері освіти, *спеціальними текстами* називають тексти різних наук, тобто тексти за

<sup>134</sup> См. об этом: Иванова Е. С. Количественная и качественная экспертная оценка словаря эмоций. *Психологический вестник Уральского госуд. ун-та*. Екатеринбург. 2008. № 6. С. 270–271.

<sup>135</sup> *Примітка.* Порівняльно-зіставний аналіз розуміємо як дослідження через співвідношення особливостей лінгвістичного експертування і рецензування термінологічного словника для виявлення їх спільних ознак як практик оцінювання спеціальних текстів з метою переглянути невинновато занижений статус такого рецензування.

спеціальністю. Ці тексти, як правило, створюють для вивчення мови фаху й іноземної мови.

Українська лінгвістична традиція, звісно, виділяє систему наявних в українській лінгвокультурі типів текстів. Наведімо найбільш усталену класифікацію, запропоновану в одному з лексикографічних термінологічних видань, як-от: автентичний, діалогічний, іншокультурний, країнознавчий, конфесійний, науковий, офіційно-діловий, прецедентний, публіцистичний, розмовно-побутовий, художній, рекламний, письмовий, усний<sup>136</sup> та ін. Термін *спеціальний текст* на позначення окремого популярного типу тексту, без сумніву, потребує лексикографічного опису й кодифікування в лінгвістичних енциклопедіях і словниках, оскільки це поняття активно використовують у наукових розвідках ХХІ ст. Зацікавлення таким типом текстів спричинене розширенням можливостей, потенціалу й завдань сучасного прикладного мовознавства (стандартизування термінології, створення термінологічних словників, науковий переклад тощо).

Визначаючи статус термінів у різножанрових текстах кредитно-банківської субмови, О. Дуда, наприклад, здійснює семантичне аналізування корпусу спеціальних текстів (на матеріалі англійської кредитно-банківської субмови). У назві статті окреслено межі дослідження — *спеціальні тексти*: такими є *тексти статті галузевого журналу, кредитно-банківської документації, а також наукової статті. Текст статті в галузевому журналі під час аналізування дослідник називає фаховим, порівн.: «Аналіз структурно-сміслового аспекту фахового тексту журнальної статті дає можливість виявити різноманітність функціонування термінів»*<sup>137</sup>. У цьому разі актуалізовано вказівку на специфіку текстів галузевих журнальних статей, що відрізняються від статей інших наук, порівн.: «В наукових текстах і текстах галузевих журнальних статей не зафіксовано особливих відмінностей»<sup>138</sup>. Підсумовуючи

<sup>136</sup> Див.: Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 4. С. 16–21.

<sup>137</sup> Дуда О. Семантичний аналіз корпусу спеціальних текстів (на матеріалі англійської кредитно-банківської субмови). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2002. № 453. С. 299.

<sup>138</sup> Там само. С. 299.

результати дослідження, зазначена мовознавиця робить висновок про функціонування терміноодиниць у фаховому тексті, а не в спеціальних текстах, як зазначено в назві статті. О. Дуда звернулася до актуального питання дослідження і визначення особливостей спеціальних текстів, однак не подала й не запропонувала пояснення понять, якими оперує в науковій публікації. Це спричинило безладне використання опорних термінів. Думка названого вченого, як видається, сформульована некоректно.

За авторськими спостереженнями, закордонні дослідники більш активно вивчають поняття «спеціальний текст». Наприклад, російські мовознавці називають ці тексти «такими, що породжують терміни»<sup>139</sup>, тобто формують професійні знання. Пояснюючи поняття «спеціальний текст», Н. Матвеева й О. Матвеев наголошують, що насамперед у його змісті визнають теорії, факти, відомості, рекомендації окремих наук і галузей знань. Спеціальними текстами вони називають монографії, статті з медицини, біології, геології, хімії, кібернетики, машинобудування, навігації, картографії, навчальні видання (підручники, посібники), технічні документи, креслення, плани, патенти, ліцензії, організаційно-розпорядчі документи<sup>140</sup>. Перелік спеціальних текстів, як бачимо, досить численний, але в ньому не зафіксовано термінологічного словника. Уважаємо, що цей список потребує доповнення.

Лінгвістичні параметри спеціального тексту виділяють Г. Кльостер та М. Шумайлова, зокрема: 1) тема — основний зміст тексту; 2) фокус — терміни, термінологічні словосполучення, речення, стилістичні прийоми, властиві функційному стилю мови; 3) внутрішньотекстові зв'язки — засоби поєднання смислових частин висловлювання; 4) спеціальна аудиторія — професійні групи. Зазначені автори виокремлюють модель спеціального тексту в межах професійного дискурсу й розуміють її як цілісну функційну систему (її ознаки відображають взаємозв'язок лексем з науково-технічним смислом), що спрямована на виконання конкретного

<sup>139</sup> Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 4-е. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. С. 190.

<sup>140</sup> См.: Матвеева Н. А., Матвеев А. В. Специальный текст по аэронавигации как объект исследования: типология и особенности. *Lingua mobilis*. Челябинск. 2014. № 2 (48). С. 73–74.

прагматичного завдання<sup>141</sup>. Отже, спеціальні тексти є репрезентантами професійного дискурсу. У межах цього дискурсу спеціальні тексти можуть мати не тільки науково-технічне спрямування загалом, але й володіти рисами власне наукового, законодавчого та публіцистичного стилів.

Досліджуючи спеціальний текст в інтернет-версіях регіональних засобів масової інформації (далі — ЗМІ) як особливий вид технічно опосередкованого дискурсу, білоруська мовознавиця Л. Ричкова стверджує, що поняття спеціального тексту «нерозривно пов'язане з мовами спеціальних цілей»<sup>142</sup>. Зазначена авторка виявляє подібності між спеціальними текстами й текстами мас-медіа: і перші, і другі (а) інтерактивні, (б) різні за змістом, (в) структуровані в межах певного видання. Особливостями спеціальних текстів у ЗМІ науковиця називає такі: 1) використання термінів; 2) вторинність і компресованість текстів; 3) відсутність чистоти жанру; 4) політематичність<sup>143</sup>. Виокремлення ознаки 'вторинність і компресованість текстів' вважаємо некоректним, адже такі типи спеціальних текстів, як монографія, наукова стаття, термінологічний словник та енциклопедія, усе-таки первинні, оскільки вони не отримані шляхом згортання основної інформації оригіналу, а створені в процесі оригінальних наукових досліджень і в плані композиції не залежать від концепції іншого тексту, що властиво вторинним текстам. Однак зазначене, звісно, залежить від того, наскільки словник є оригінальним.

Отже, спираючись на виділені теоретичні постулати, а також на власний досвід, дефініюємо поняття «спеціальний текст» з урахуванням об'єктів його аналізу. Найпоширенішими об'єктами лінгвістичного експертування, очевидно, є усні та писемні тексти як складники відповідного дискурсу, зокрема тексти різних жанрів та обсягу: агітаційна листівка, гасло, законопроекти,

---

<sup>141</sup> См. об этом: Клёстер А. М., Шумайлова М. С. Описание модели специального текста. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов. 2017. 7 (73: Ч. 2). С. 108.

<sup>142</sup> Рычкова Л. В. Специальный текст в интернет-версиях региональных СМИ как особый вид технического опосредованного дискурса. *Компьютерно-опосредованная коммуникация и дискурс — 2014*. Минск. 2015. С. 70.

<sup>143</sup> Там же. С. 71.



нормативно-правові акти, реклама, публіцистичний текст, наукова стаття, усний виступ, ділові папери тощо. Об'єкт аналізу термінографічної критики — термінологічний словник, що є особливим типом наукових текстів, кваліфікованим як гіпертекст.

Чи можна вважати *об'єкти експертування* (наприклад, нормативно-правові, законодавчі тексти) і *рецензування* (термінологічні словники) *спеціальними текстами*?

Розгляньмо структуру багатозначної лексеми *спеціальний*: «1. Признач. виключно для кого-, чого-небудь; який має особливе призначення. [...] // Який чимсь виділяється серед інших; не такий, як інші; особливий. [...] 2. Який стосується окремої галузі науки, техніки, мистецтва і т. ін.; признач. для спеціалістів цієї галузі»<sup>144</sup>. Відповідно, щоб визнати текст спеціальним, необхідно, як мінімум, з'ясувати його спеціальне призначення і встановити його зв'язок з певною наукою чи галуззю знань.

Нормативно-правовим і законодавчим текстам характерні спеціальне призначення, чітко визначена структура, стандартизованість, уніфікованість оформлення, переважання спеціальної (юридичної, соціально-політичної тощо) лексики. Малоімовірно, що існують вагання і протиріччя щодо того, чи законодавчий текст є спеціальним текстом. Більшою мірою сумніви виникають щодо розуміння термінологічного словника як спеціального тексту.

На авторське переконання, **спеціалізованість** термінологічного словника визначають його (а) науково-довідковий, енциклопедичний характер, (б) гіпертекстуальність, а також (в) різноманітність його структури. Інваріантна модель словника передбачає наявність таких його елементів: 1) мегаструктура — загальна побудова видання; 2) макроструктура — реєстр термінів словника; 3) мікроструктура — терміностаття словника. Під час репрезентування зазначених структурних елементів термінографічної праці укладач повинен застосовувати спеціальні знання щодо вибору принципів і засад їх відображення, пошуку універсального підходу до вичерпного опису термінологічної лексики як терміносистеми галузевої науки.

<sup>144</sup> СУМ-11. Т. 9. С. 501.

Отже, **термінологічний словник** — це спеціальний текст, що є (а) продуктом *спеціальної* лексикографії, (б) написаний *спеціальною* мовою з високочастотним використанням *спеціальних* одиниць (термінів), (в) призначений репрезентувати *спеціальні* знання через дефініювання *спеціальних* понять як системи для *спеціального* кола науковців, фахівців певної галузі. Наведене засвідчує *найвищий ступінь спеціалітетності / спеціалізованості* термінологічного словника й беззаперечно його належність до *спеціального тексту*.

**Спеціальними текстами** вважаємо наукові тексти (монографії, статті, анотації, рецензії, зокрема рецензії на термінологічні словники), термінологічні словники, енциклопедії, довідники, законодавчі й нормативно-правові тексти, технічні інструкції і каталоги та ін. На позначення названих вище типів текстів використовуємо терміни *спеціальні тексти*, *спеціальні праці* як синоніми. Відповідно, в аспекті викладеного доречно застосовувати поняття «спеціальний дискурс»<sup>145</sup> на позначення сукупності спеціальних текстів, що спеціально створені для певної групи користувачів, характеризуються чіткою, логічною побудовою, типізованим оформленням, написані спеціальною мовою.

Лінгвістичне експертування та рецензування термінологічного словника — це комплексне оцінювання спеціальних текстів (наприклад, законопроектів, договорів тощо; термінографічних видань різних наук і галузей). Зафіксовані в експертизах і рецензіях (вторинних текстах) результати оцінювання документів і словників (первинних спеціальних текстів) не менш важливі, ніж ці спеціальні праці.

---

<sup>145</sup> Порівн.: «Спеціальний дискурс — підвид дискурсу, що характеризується з позицій певної тематики і функцій спілкування, професійного статусу відправника й одержувача висловлювання, у межах соціального інституту науки й техніки, специфічних характеристик ситуації спілкування, каналу передавання інформації» (Гавриленко Н. Н. Словарь. URL: <https://www.gavrilenko-nn.ru/slovar/view/76> /дата обращения: 03.02.2021/).

### 1.3.1.2. Лінгвістичне експертування і рецензування термінологічного словника

Сучасна практика проведення лінгвістичних експертиз є «здебільшого стихійною, індивідуально-суб'єктивною»<sup>146</sup>. Причину цьому науковці вбачають у тому, що «експерти (лінгвісти, викладачі закладів вищої освіти, учителі-словесники, журналісти) спираються, з одного боку, в основному на свій професійний (філологічний) та життєвий досвід і, з другого боку, на деякі знання зі сфери юриспруденції, одержані переважно з літератури й преси»<sup>147</sup>. Певною мірою це характерно й для рецензування термінологічних словників. За авторськими спостереженнями, критичним публікаціям, що присвячені аналізу термінографічних джерел від 60-х років ХХ ст. до сьогодні, властивий стихійний характер рецензування: кількість опублікованих рецензій не охоплює і третини надрукованих праць. До того ж, якщо словник позбавлений індивідуальних характеристик, то рецензії можуть містити індивідуально-суб'єктивне ставлення критика до описуваних параметрів видання. Такий підхід, звісно, не сприяє науковому прогресу, зокрема простежуємо вербалізацію емоцій рецензента в процесі переказування змісту словника, указівку на авторитет автора видання<sup>148</sup> або інформацію про дружні стосунки рецензента з ним, розкриття передісторії написання праці, опис якості оформлення обкладинки, зазначення виявлених друкарських помилок, однак без істотних зауважень та рекомендацій щодо змісту словника. Переважно ігнорується алгоритм поетапного оцінювання фахо-

<sup>146</sup> Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції... С. 49.

<sup>147</sup> Бринев К. И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза... С. 59.

<sup>148</sup> *Примітка*. У рецензії М. Гнатюк на «Літературознавчу енциклопедію» подано інформацію про її автора, зараховуючи його до людей, які дбають про духовно-культурний потенціал нації «не на словах, а на ділі, щораз потверджують цю, здавалося б, просту істину. Безперечно, задля такого ствердження потрібно мати не лише ґрунтовні, енциклопедичні знання, розвинену інтуїцію, концептуальність мислення, а й неабияку наукову та громадянську мужність, необоязнь узяти на себе особливу відповідальність» (Гнатюк М. Літературознавча енциклопедія — духовний запит часу. *Слово і час*. Київ. 2007. № 12. С. 76–78. Рец. на слов.: Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.).

вих словників. Такий характер експертування викривлює важливе призначення рецензії на термінологічний словник як спеціальний текст.

Стихійність та індивідуальна суб'єктивність оцінювання означених видань спричинені відсутністю цілеспрямованої роботи на рівні державного нагляду щодо систематичного рецензування фахових праць. Безумовно, нагальним є створення координаційного органу рецензування термінологічних словників, завданнями якого були б відстеження виходу у світ словника або перевидання вже надрукованого й об'єктивне визначення його якості. Крім того, редакціям наукових журналів необхідно замовляти рецензії, спонукати критиків до системного та максимально об'єктивного оцінювального дослідження термінологічних словників. Кроком, що зрушить з "мертвої точки" в позитивну сторону розвиток якісної практики оцінювання фахових словників, стане переосмислення статусу рецензії на термінологічний словник як термінографічної експертизи, а також визнання практики оцінювання спеціальних праць як *експертування термінографічних видань (термінографічне експертування)*.

*Лінгвістичне експертування* — це «особливий вид мовознавчого дослідження, у якому поєднуються різні лінгвістичні й екстралінгвістичні параметри. Найчастіше в одному випадку необхідно розглянути лексико-семантичні й лексико-граматичні параметри, особливості синтаксису, специфіку організації й структурування тексту, особливості стилістики, дати історичний коментар»<sup>149</sup>. Унаслідок лінгвістичного моніторингу текстів законопроектів, нормативно-правових актів, що репрезентують сучасне українське законодавство, виявлено низку недоліків і системні помилки: 1) термінологічна невпорядкованість і неузгодженість; 2) дублетність, синонімія і варіативність термінів у нормативному акті; 3) "семантична дифузність" і неоднозначність правової норми; 4) двозначність тексту; 5) алогізми; 6) невмотивована тавтологічність; 7) лексична надлишковість; 8) зміщення смислових меж; 9) стильова невідповідність; 10) невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій; 11) порушення родо-видових зв'язків

<sup>149</sup> Панасенко Т. А. Лінгвістична експертиза конфліктних текстів українських політичних загадок... С. 292.

між поняттями, форм узгодження; 12) уживання запозичень замість наявних питомих одиниць; 13) невиправдане калькування; 14) значна кількість росіянізмів тощо<sup>150</sup>. В аспекті викладеного Т. Космеда зазначає: «Доцільно було б затвердити правила єдиного використання термінів, інших елементів словесно-документальної форми нормативно-правових актів. Тим самим були б закладені основи соціально визнаної системи підготовки законодавчих текстів»<sup>151</sup>.

За авторськими спостереженнями, під час аналізування параметрів фахових словників критики найчастіше викладають такі зауваження до структурних параметрів, наприклад, перекладних дефінітивних джерел: 'реєстр словника' — 1) брак термінів, тобто відсутність багатьох одиниць, що є складниками описуваної галузі / зайвість термінів та відповідних даних (стосується навмисного залучення термінів, що не належать до описуваної терміносистеми); 2) необхідність замінити реєстрові одиниці іншими спеціальними назвами; 'зона перекладу' — неточність перекладу, поширеність кальок; 'дефініція' — неточність дефініювання понять тощо. У текстах, що є об'єктом лінгвістичних експертиз, і в термінографічних виданнях засвідчено "пекучу" проблему — нормалізування термінів у фахових словниках з урахуванням змін у мові й поглядах на норму в термінології (див. розділ 3, підрозділ 3.5).

Отже, названі вище проблеми, що висвітлені в аналізованих експертизах та рецензіях, стосуються широкого спектра питань української лінгвістики. Припускаємо, що виявлені недоліки в законодавчих текстах спричинені насамперед недосконалою якістю термінографічних видань, відповідно можна встановити такий вектор зв'язку між досліджуваними об'єктами: термінологічний словник використовується (а) під час написання законопроектів чи експертних висновків, (б) як довідкове видання для вирішення проблемних питань певної професійної сфери, (в) інструмент чи джерело роз'яснення спірної ситуації, протиріч, а також як (г) унікальний об'єкт комплексного критичного дослідження. Це теж засвідчує, що термінографічне видання є спеціальним текстом.

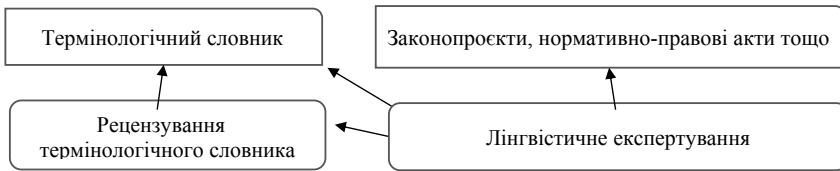
<sup>150</sup> Див.: Артикуца Н. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи... С. 48.

<sup>151</sup> Космеда Т. А. Термінологія і мова закону: проблемні питання... С. 111.

Рецензування термінологічних словників та лінгвістичне експертування розглядаємо в аналізованому аспекті як рівнозначні якісні практики оцінювання спеціальних текстів (див. схему 1.4).

Схема 1.4

**Термінологічний словник як довідкове видання  
і як об'єкт оцінювання**



*Практики оцінювання спеціальних текстів* кваліфікуємо як якісні практики діагностування, основою яких є сукупність необхідних знань, досвід, здобуті впродовж певного часу, що засвідчили свою успішність та ефективність у застосуванні до подібних проблем за схожих обставин. Такі практики оцінювання виконують декілька важливих *функцій* — контролювальну, діагностико-коригувальну, оцінювально-діагностичну — щодо з'ясування якості спеціальних текстів. Поняття «якість спеціальних праць» пояснюємо (спираючись на визначення поняття «якість» у стандартах ISO ДСТУ) як ступінь вартості, цінності, придатності нормативно-правових документів / термінографічних видань для їх використання за призначенням.

Помітним є і основний методологічний принцип, на якому ґрунтуються процеси експертування та рецензування, — вироблення рекомендацій методологічного характеру щодо встановлених порушень, неточностей чи відхилень в оцінюваних працях тощо. Зокрема, виявлені в нормативно-правових текстах недоліки й неточності ретельно аналізують; типологізують найбільш поширені помилки лексичного, семантичного, граматичного й стилістичного характеру. З урахуванням зазначеного створюють методичні рекомендації щодо оформлення та дотримання загальних вимог до нормативно-правових і законодавчих текстів, національних і міжнародних термінологічних стандартів, правил побудови дефініцій законодавчих понять, пропонують певний алгоритм дій

нормопроектувальника для розв'язання термінологічних проблем. Такі заходи теоретичного й практичного характеру, а також використання лексикографічних видань сформулюють необхідну науково-методологічну й довідкову основу для впровадження і розвитку лінгвістичної експертизи в Україні<sup>152</sup>. Її методологічним стрижнем дослідники вважають «використання нормативного (прескриптивного) підходу до аналізу різнорівневих мовних явищ»<sup>153</sup>.

Критичні зауваження рецензентів термінологічних словників окреслюють перспективу щодо покращення їх якості. Відповідно, рецензії на термінографічні джерела виконують систематизувальну функцію, зокрема виявлення недоліків щодо подання їх параметрів сприятиме вдосконаленню методологічних основ теорії термінографії. Результати досліджень означених текстів можуть бути репрезентовані у формі рекомендацій / консультацій, що дасть змогу уніфікувати способи лексикографічного опису термінологій, покращити методологічні принципи й засади укладання спеціальних словників.

Спільним і для лінгвістичного експертування (наприклад, законопроектів), і для рецензування термінологічних словників, є чинник застосування поетапного алгоритму комплексного оцінювання якості праць<sup>154</sup>. На першому етапі лінгвістичного експертування текстів законопроектів здійснюють дослідження «термінологічної сумісності аналізованого законопроекту з іншими законами, що регулюють цю ж саму або близьку з нею сферу суспільних відносин, спостереження над дотриманням чіткої системності, логічності, ієрархічності поняттєво-термінологічного апарату, спадкоємності в застосуванні юридико-технічних і юрлінгвістичних засобів, визначення правильності й внутрішньої узгодженості дефініцій законодавчих термінів»<sup>155</sup>. Під час

<sup>152</sup> Див.: Артикуца Н. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи... С. 49.

<sup>153</sup> Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції... С. 50.

<sup>154</sup> Див.: Артикуца Н. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи... С. 49.

<sup>155</sup> Там само. С. 49.

рецензування термінологічного словника необхідно дотримуватися алгоритму його оцінювання, наприклад: аналізування частин мегаструктури словника (вступу або передмови, правил користування, переліку скорочень, корпусу словника, списку джерел, покажчика) на відповідність принципам їх побудови; установаження узгодженості типу словника, заявленого в тексті передмови, реальному; з'ясування відповідності призначення словника, зафіксованому в передмові, тощо (детальніше див. про це розділ 3, підрозділ 3.3.2).

Викладене засвідчує необхідність застосування спільних для експертування і рецензування наукових методів оцінювання спеціальних текстів — порівняльного, дефінітивного, структурно-семантичного, логіко-поняттєвого аналізів та ін. Помітною є “дзеркальність” основних принципів методологічної основи етапних алгоритмів аналізування названих праць.

Спеціальні тексти (законопроекти, договори та ін.; термінологічні словники), що стають об'єктами експертування і рецензування, потребують аналізу їх побудови з метою встановлення відповідності кожної структурної частини вимогам до робіт такого типу. Науковці переконані, що текст договору є цілісною одиницею мовлення «з усталеною макроструктурою (композицією) й уніфікованим лексико-граматичним оформленням одиниць, які належать до нижчих структурних рівнів — надфразових єдностей і окремих речень»<sup>156</sup>. Композицію рецензії на термінологічний словник розглядаємо як ієрархічну гранд-/мегаструктуру, а її складники *Заголовок*, *Вступ*, *Основну частину* й *Висновки* визначаємо як співкомпоненти нижчого рівня ієрархії, що створюють її макроструктуру, субкомпоненти компонентів формують її мікроструктуру (див. про це докладно розділ 3, підрозділ 3.4). Композицію ж лінгвістичної експертизи та рецензії на термінологічний словник, що є вторинними текстами, зумовлюють особливості побудови первинних текстів, наприклад, договору, законопроекту тощо й термінологічного словника.

<sup>156</sup> Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції... С. 53.



### 1.3.1.3. Визначення «термінографічне експертування»

В умовах актуалізування оцінювальних форм експертизи та рецензії нагальною і закономірною постає потреба вироблення універсальної поняттєвої бази й принципів експертування термінографічної праці (словника) — *термінографічного експертування*.

Чи можна кваліфікувати рецензування / аналізування термінологічних словників як їх експертування? У сучасній лінгвістиці існують роботи, присвячені вивченню лексикографічної експертизи як одного з критеріїв ідентифікації авторських новотворів<sup>157</sup>. Учені розуміють лексикографічну експертизу як скрупкульозне опрацювання дослідником максимальної кількості різножанрових словників задля уточнення реестру власне авторських інновацій<sup>158</sup>.

Визначаючи основні завдання історіографії українського термінознавства, дослідники вказують на потребу глибокого аналізу історії «організації термінологічної діяльності, зокрема в галузі упорядкування термінологій, стандартизації, термінологічної експертизи [...] з моменту виникнення й дотепер»<sup>159</sup>. Описуючи діяльність і здобутки Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології, мовознавці характеризують його роботу за напрямом експертування українськомовних термінологічних стандартів і наголошують, що «експертизи стандартів умовно поділено на *фахову експертизу* [...], експертизу на системність понять і дотримання ДСТУ [...], а також експертизу на дотримання норм автентичної української мови та тенденцій розвитку української термінології і фахової мови»<sup>160</sup> (курсив автор. — Т. П.).

<sup>157</sup> Див.: Максимчук В. В. Лексикографічна експертиза як один із критеріїв ідентифікації авторських новотворів. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог. 2012. Вип. 31. С. 55.

<sup>158</sup> Див.: Вокальчук Г. М. Українська індивідуально-авторська неографія: стан і перспективи. *Вісник Дніпропетр. ун-ту*. Серія «Мовознавство». Дніпро. 2011. Вип. 17. Т. 1. С. 30; Максимчук В. В. Лексикографічна експертиза як один із критеріїв ідентифікації авторських новотворів... С. 56.

<sup>159</sup> Іващенко В. Л. Історіографія термінознавства: метамова і структурні підрозділи. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. 2 (1). С. 6.

<sup>160</sup> Рицар Б., Мисак Р., Мацейовська О. Технічному комітетові стандартизації науково-технічної термінології — 20 років: діяльність у фактах та цифрах. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2012. № 733. С. 241.

Відстежуючи термінологічні неточності, відмінність тлумачення і подання однакових за назвою та формою понять (термінів), М. Богословська зауважує, що досконалість та ефективність кожного поняття або терміна забезпечить «потрібна лінгвістична (“термінологічна”) експертиза нормативно-правових документів, вона повинна стати обов’язковою процедурою їх прийняття»<sup>161</sup>. Отже, в українському термінознавстві об’єктом обов’язкового експертування стали терміни (термінологія) і термінологічні стандарти.

В аспекті досліджуваної проблеми вважаємо за необхідне не лише запровадити до наукового обігу спеціальну одиницю **термінографічне експертування** (або **експертування термінологічного словника**, або **експертування термінографічного видання**), а й обґрунтувати дефініцію цього поняття.

Зміст терміна *лінгвістичне експертування*, як засвідчує мовна практика, на відміну від суті терміна *рецензування термінологічного словника*, традиційно сприймається як дослідження вищого рівня кваліфікації. Однак проведений порівняльно-зіставний аналіз засвідчив рівнозначність їх статусів за особливостями, призначенням і функцією, що зумовлює необхідність переглянути практику оцінювання термінологічного словника й визнати її не як рецензування, а як різнорівневе експертування термінографічного видання. Відповідно, на позначення процесу аналізування якості фахового словника доречно використовувати термін **термінографічне експертування**, на позначення виконавця цього процесу — **експерт термінографічного видання**, а на позначення підсумкової оцінки фахового словника — **термінографічна експертиза**.

Отже, *термінографічне експертування* — це одна з особливих форм сучасного наукового критичного дослідження термінологічного словника, оцінювання якості репрезентування параметрів різних рівнів його структури з урахуванням положень алгоритму поетапного його аналізування. Експертування спеціальних текстів є надзвичайно копіткою, складною, напруженою і відповідальною роботою, що передбачає володіння не лише лінгвістичними

<sup>161</sup> Богословська М. О. Деякі аспекти судово-лінгвістичної експертизи... С. 157.

знаннями, а й вузькогалузевими, зокрема розумінням особливостей типології праць, вимог до їх побудови, структурних характеристик тощо.

Лінгвістичні експертування виконують лінгвісти-експерти, які є співробітниками державних чи приватних установ (зауважмо, що в Україні спеціальність лінгвіст-експерт офіційно введена 2001 р.), а рецензування термінологічних словників — термінографи, мовознавці, галузеві фахівці, небайдужі до якості словників. Науково-експертна, методологічна й теоретична робота з лінгвістичної експертології в Україні здійснюється насамперед державними установами, зокрема Українським бюро лінгвістичних експертиз (засноване 2004 р.), Українським мовно-інформаційним фондом, що входять до складу Національної академії наук України, приватними організаціями тощо. Центрів чи установ, що займалися б оцінюванням термінографічних видань в Україні, на жаль, на сьогодні не існує. Однак відомо, що 2013 р. створено Словникову комісію Міністерства освіти і науки України, завдання якої — (1) проведення експертизи словників української мови, двомовних словників щодо їх якості, доцільності й (2) затвердження та рекомендації до опублікування як загальнообов'язкових для використання в державних органах та в органах місцевого самоврядування, тобто здійснення допублікаційного експертування. Очевидно, є потреба стимулювати створення на державному рівні за повного фінансового забезпечення відповідального органу, компетенцією якого було б координування роботи експертів термінологічних словників з дотримання єдиних методології і принципів їх аналізування не лише на допублікаційному, але й постпублікаційному етапах.

Викладене дає змогу зробити такі висновки.

1. Лінгвістичне експертування та термінографічне експертування (рецензування термінологічного словника) — це рівнозначні, але не тотожні практики оцінювання, хоча їм властиві й спільні ознаки: а) оцінювальний характер досліджень, об'єктом яких є спеціальні тексти, результати експертування яких не менш важливі, ніж самі ці спеціальні тексти; б) фактор застосування поетапного алгоритму комплексного оцінювання якості праць;

в) принцип вироблення рекомендацій методологічного характеру щодо встановлених порушень, неточностей чи відхилень в аналізованих спеціальних текстах; г) чинник послідовного й комплексного використання наукових методів оцінювання текстів — порівняльного методу, дефінітивного аналізу, структурно-семантичного, логіко-поняттєвого типів аналізу та ін.

2. Підсумки порівняльно-зіставного аналізування слугують підставою для спростування стереотипного розуміння змісту терміна **рецензування термінологічного словника**, визнання і запровадження до наукового обігу терміна **термінографічне експертування**, а також, відповідно, **термінографічна експертиза**.

3. Термінографічне експертування — комплексний процес. Його мета — всебічно оцінити якість термінографічного видання. Крім того, це спеціалізований напрям критично-оцінювального дослідження наукових праць довідкового характеру, що відіграє принципову й значущу роль у формуванні методології спеціального словникарства.

Переосмислення змісту опорних понять стимулюватиме розвиток термінографії, приверне увагу до її нагальних проблем через експертування термінологічних словників і створить передумови переходу від “переказування” положень передмови до якісного, тобто новаторського, “молекулярного” аналізу словника.

### **1.3.2. Лінгвістична експертиза й рецензія на термінологічний словник у ракурсах лінгвістичної експертології та термінографічної критики в системі поглядів українських і зарубіжних учених**

Практично кожен науковець упродовж своєї діяльності або створює наукові тексти, або експертує наукові праці інших фахівців. На сьогодні відстежується факт актуалізації експертної діяльності, поява поряд з традиційними нових видів експертиз, зміни парадигми експертного знання. На Заході про формування “експертократії” та її панівні знання заговорили ще в ХХ ст. У сучасних українському й російському суспільствах також відзначаємо “розквіт” експертизи як відображення змін у їх житті. «Експерти й експертизи нині проникли практично в усі сфери

людської діяльності, і їх кількість та форми не можна точно підрахувати»<sup>162</sup>.

Термін *експертиза* набув широкого застосування, що засвідчує його кодифікація в різних типах (паперових та електронних) сучасних українських і зарубіжних спеціальних словниках та енциклопедіях, зокрема з економіки, криміналістики, соціології, судової експертизи, фармакології, філателії, філософії науки, юрислінгвістики тощо. На жаль, в авторитетних лінгвістичних словниках термін *експертиза* не відображено.

У галузі економіки зазначений термін трактують як «дослідження будь-якого питання обізнаною особою (експертом) з метою надання висновку»<sup>163</sup>, у соціології — «спеціальне компетентне дослідження б.-я. [будь-якого — Т. П.] питання, що потребує спеціальних знань і надання мотивованого висновку»<sup>164</sup>. Такі тлумачення різними науковими галузями аналізованого поняття, як видається, досить узагальнені, абстраговані. Між тим поняття «експертиза» як гіперонім може утворювати низку вузких понять — гіпонімів, наприклад, в економічній терміносистемі: *експертиза грошових знаків, експертиза патента*<sup>165</sup>.

Спеціальні видання окремих наук не репрезентують термін експертиза, а подають у реєстрі як опорні терміноодиниці, дефініції яких довантажені спеціалізованим змістом, наприклад, у юридичній галузі: *моніторингова експертиза, наукова експертиза*<sup>166</sup>. Сьогодні виділяють біологічну, бухгалтерську, екологічну, економічну, інженерно-технічну, криміналістичну, медичну, мистецтвознавчу, судову, сільськогосподарську, технічну, товарознавчу, юридичну експертизу та ін. У кожній галузі наукових знань, як бачимо, активно використовують експертизу, що стосується

<sup>162</sup> Волынкіна С. В. Рассвет экспертизы как отражение изменений в жизни современного российского общества. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов. 2018. 10 (88). Ч. 1. С 73.

<sup>163</sup> Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. С. 81.

<sup>164</sup> Социологический энциклопедический словарь. URL: <https://gufo.e/dict/social> (дата обращения: 20.03.2020).

<sup>165</sup> Там же.

<sup>166</sup> См.: Корнилов А. Р., Малько А. В., Мамитова Н. В., Чепус А. В. Экспертиза: юридический словарь-справочник. Москва: Проспект, 2018. С. 25.

оцінки певних її об'єктів, відповідно, вона досить запотребувана й виконує особливу функцію та набуває специфічних ознак. З одного боку, експертиза актуалізується і в науковій комунікації, і в роз'ясненнях соціально-побутового мовлення. Це підтверджують поширені в сучасних українській та російській мовах слова-маркери: “диванні аналітики”, “диванні експерти”, “клавіатурні бійці”, “твітер-шторм” тощо. З другого боку, це може мати негативні наслідки, оскільки “диванний” рівень оцінки, нехтування науковим підходом під час аналізування об'єкта можуть зумовити “смерть” експертизи як жанру. Причини ж популярності експертизи в сучасному світі вбачаємо в тому, що це очікуваний результат розвитку сучасного суспільства, крім того, експертиза здатна впливати на суспільство й керувати ним через недоступні більшості людей спеціальні знання та інформацію, якою володіє авторитетний експерт («Хто володіє інформацією, той володіє світом»).

На межі досліджень лінгвістики, криміналістики, акустики, авторознавства, дискурсології, когнітології, як відомо, зароджується новий напрям — прикладна лінгвістика<sup>167</sup>. З-поміж її основних напрямів виокремлюють лінгвістичну експертизу, або лінгвістичну експертологію. Лінгвістична експертиза — це «спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів та інших мовних об'єктів, а також невербальних засобів комунікації, які в поєднанні з вербальними генерують смисли в повідомленні»<sup>168</sup>. У вузькому розумінні лінгвістичну експертизу розглядають як складник юридичної лінгвістики. Останнім часом проблеми лінгвістичної експертизи виходять далеко за межі юриспруденції, набуваючи глобальних вимірів. У широкому значенні її активно використовують як мовознавчий аналіз тексту<sup>169</sup>, результати

<sup>167</sup> Див.: Бардіна Н., Каташинська І. Системність лінгвістичного аналізу при проведенні ідентифікаційних експертиз... С. 112.

<sup>168</sup> Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження. *Мовознавство*. Київ. 2016. № 3. С. 3.

<sup>169</sup> *Примітка*. Ідеться про експертизу наукових текстів, зокрема: а) дисертацій на здобуття наукових ступенів; б) повторний аналіз дисертацій у випадку відмови в присудженні здобувачу наукового ступеня (що, можливо, спричинене впливом замовної рецензії, “чорної рецензії”) та подання апеляції до відповідної спеціалізованої вченої ради або Національного агентства; в) наукових статей, що проходять процедуру подвійного “сліпого рецензування”, тобто анонімне оцінювання

якого оформлені у вигляді консультативного висновку й запотребовані в різних галузях за межами лінгвістики. Наприклад, до неї звертаються в маркетингології, медіалінгвістиці, криміналістиці, літературознавстві, політиці, психології, публіцистиці, судочинстві та ін.

Очевидно, в умовах стрімкого поступального розвитку експертології, що спричинив появу полісемії терміна *лінгвістична експертиза*, убачається доцільним систематизувати багатозначність цього поняття. У сучасних термінографічних джерелах необхідно розрізняти *лінгвістичну експертизу* як (1) науковий напрям прикладної лінгвістики, (2) особливий спосіб дослідження певного питання / об'єкта, (3) мотивований висновок щодо результатів вивчення цього питання / об'єкта. Із часом можуть з'являтися ще нові значення цього терміна. Чітке окреслення полісемії в дефініції забезпечить уникнення використання аналізованої терміноодиниці як загальної назви й розмивання меж поняттєвого корпусу лінгвістичної експертології як наукової терміносистеми.

У межах прикладної лінгвістики розвинулися лінгводидактика, термінознавство, перекладознавство, лексикографія. У 20-х роках ХХ ст. «найголовнішою прикладною проблемою мовознавства стала проблема розробки алфавітів, складання словників різного типу. В СРСР, напр., у ці роки саме лексикографія стала провідним напрямом прикладного мовознавства. Тоді це [...] було потрібно суспільству, щоб закріпити мовні норми безписемних народів»<sup>170</sup>.

Термінографічна критика — підрозділ термінографії, що входить до системи розділів лексикографії як одного з напрямів прикладної лінгвістики. Зв'язок названих наукових напрямів прикладної лінгвістики репрезентуємо як генеалогічну впорядкованість (систематику) (див. схему 1.5).

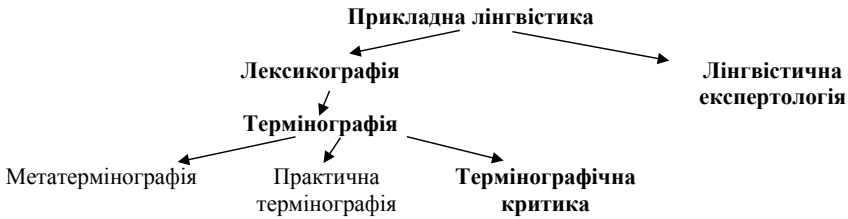
---

рукопису, коли рецензенти не знають, хто автор праці, а авторові невідомо, хто рецензує його статтю. Мета такого експерткування наукових текстів — усунення випадків недоброякісної практики наукових досліджень, відбирання авторських рукописів лише високого наукового рівня.

<sup>170</sup> Бардіна Н. В. Сучасні проблеми прикладної лінгвістики. Мова. Одеса. 2004. № 9. С. 9.

Схема 1.5

**Генеалогічний зв'язок (систематика) наукових напрямів  
лінгвістичної експертології і термінографічної критики  
в межах прикладної лінгвістики**



Отже, лінгвістичну експертологію та термінографічну критику розглядаємо як генеалогічно пов'язані структурні розділи прикладної лінгвістики, а відповідно, їх жанрові форми — експертиза й рецензія — є типовими жанрами означених напрямів прикладної лінгвістики.

Шляхом порівняльно-зіставного аналізування<sup>171</sup>, урахуовуючи генеалогічний зв'язок лінгвістичної експертології і термінографічної критики (наукових напрямів прикладної лінгвістики), відстежмо особливості лінгвістичної експертизи й рецензії на термінологічний словник як репрезентантів оцінювального дискурсу, спираючись на теоретичні дослідження сучасних українських і зарубіжних учених.

**1.3.2.1. Поняття «лінгвістична експертиза»,  
«рецензія на термінологічний словник».**

**Жанрові репрезентанти оцінювального дискурсу**

Поняття «лінгвістична експертиза» введено до метамови мовознавства лише нещодавно — наприкінці 90-х років ХХ ст.<sup>172</sup>. Його виникнення спричинено збільшенням кількості судових

<sup>171</sup> Примітка. Порівняльно-зіставний аналіз розуміємо як дослідження через співвідношення жанрових особливостей лінгвістичної експертизи й рецензії на термінологічний словник для виявлення їх спільних ознак як репрезентантів оцінювального дискурсу з метою переоцінювання не виправдано низького статусу такої рецензії.

<sup>172</sup> Див.: Бардіна Н., Каташинська І. Системність лінгвістичного аналізу при проведенні ідентифікаційних експертиз. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2006. Вип. 13. С. 112–115.



справ щодо образ і наклепів. Зміст аналізованого поняття є нестійким і неусталеним, «термінологічно хитким, тому дослідники пропонують власні дефініції та уточнюють зміст терміна»<sup>173</sup>. Це засвідчує і неуніфіковане використання спеціального найменування аналізованого поняття, зокрема одночасне функціонування в науковій літературі термінів-варіантів і термінів-синонімів, наприклад: лінгвістична експертиза, лінгвоекспертологія, лінгвістичне діагностування, лінгвоекспертне дослідження<sup>174</sup> тощо. З огляду на сказане можна констатувати “недодефініювання” опорного терміна лінгвістичної експертології (немає його вичерпного, точного й уніфікованого трактування), а також “недодиференціювання” значень названих терміноодиниць, але ж підґрунтям кожної науки є її чітко окреслена система понять.

Лінгвістична експертиза, на думку зарубіжних дослідників, є «бінарним феноменом», «продуктом і результатом діяльності лінгвіста-експерта», «це спеціально оформлений результат лінгвістичного дослідження мовних даних»<sup>175</sup>. Лінгвістичну експертизу називають «прикладною лінгвістикою тексту, оскільки її матеріал є цілісним мовленнєвим утворенням: хоча питання зазвичай порушують щодо окремих його фрагментів, у змісті і \ або формі яких і підозрюється склад злочину, але текст аналізується повністю в його жанрово-дискурсивній визначеності, логіко-композиційних параметрах. У лінгвістичній експертизі використовуються також досягнення традиційного мовознавства (лексикології і граматики, функційної стилістики й теорії культури мови)»<sup>176</sup>.

Б. Ажнюк наголошує, що потреба в лінгвістичній експертизі «зумовлена необхідністю застосування спеціальних знань для

<sup>173</sup> Кондратенко Н. В. Лінгвістична експертиза текстів політичної тематики: загальні принципи та прийоми. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький. 2017. Вип. 12. С. 115.

<sup>174</sup> Див. про це: Ажнюк Б. М. Лінгвістична експертиза як науково-дослідний жанр... С. 550–558; Ажнюк Л. В. Словесний екстремізм та його лінгвістична діагностика. *Одеський лінгвістичний вісник. Спецвипуск*. Одеса. 2017. С. 7.

<sup>175</sup> Баранов А. Н. Лингвистика в лингвистической экспертизе (метод и истина)... С. 19–20.

<sup>176</sup> Кара-Мурза Е. С. Лингвистическая экспертиза как процедура политической лингвистики... С. 50.

з'ясування питань, що можуть мати юридичні наслідки»<sup>177</sup>. При цьому названий фахівець визначає *експертизу* як «спеціалізоване наукове дослідження, регламентоване особливими жанровими й процесуальними вимогами»<sup>178</sup>. Л. Ажнюк розглядає лінгвоекспертне дослідження як «технологічний процес — упорядковану послідовність дій та операцій, які виконуються над вихідними даними для отримання необхідного результату»<sup>179</sup>. Н. Артикуца розуміє лінгвістичну експертизу як «спосіб дослідження тексту з метою надання кваліфікованої експертної оцінки різних параметрів тексту, мовних засобів різного рівня (графічних, фонетичних, граматичних, стилістичних тощо), їх відбору й використання, відповідності певним нормам і критеріям»<sup>180</sup>.

Таке пояснення аналізованого поняття привертає авторську увагу, оскільки рецензія на термінологічний словник — теж одна з найважливіших форм сучасної наукової експертизи спеціальних словників та важливий інструмент відбирання для критичного експертування термінографічних праць, насамперед їх структурних частин та лексикографічних параметрів. Між тим російський науковець Б. Степанов також розуміє книжкові рецензії як «один з найбільш важливих інструментів наукової експертизи», уважаючи їх «інструментом відбору, критичної оцінки й експертизи значущих для найрізноманітніших культурних інститутів», «засобом академічної експертизи», оскільки вони «володіють певною специфікою порівняно з іншими формами експертизи і, зокрема, іншими практиками рецензування»<sup>181</sup>. Отже, рецензія на термінологічний словник і на книги — це експертиза.

Водночас лінгвістичну експертизу визначають як «особливий жанр тексту, в основі якого лежить наукове дослідження»<sup>182</sup>;

<sup>177</sup> Ажнюк Б. М. Лінгвістична експертиза як науково-дослідний жанр... С. 550.

<sup>178</sup> Там само. С. 550.

<sup>179</sup> Ажнюк Л. В. Словесний екстремізм та його лінгвістична діагностика... С. 13.

<sup>180</sup> Артикуца Н. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи... С. 48.

<sup>181</sup> Степанов Б. «Кризис жанра»: книжные рецензии в перспективе исследования научной коммуникации... С. 82–84.

<sup>182</sup> Баранов А. Н. Лингвистика в лингвистической экспертизе (метод и истина)... С. 20.

а експертизу — як оцінювальний жанр<sup>183</sup> або специфічний мовленнєвий жанр наукового стилю<sup>184</sup> тощо. За спостереженнями науковців, сучасна експертиза може реалізовуватися в різних формах, порівн.: «Експертиза сьогодні — це і короткі репліки запрошених спеціалістів, і повноцінні письмові експертні висновки, і навіть багатосерійні розслідування, обставлені як захопливі шоу з фіналом, що інтригує»<sup>185</sup>.

Водночас учені наголошують, що погіршення якості лінгвістичних знань, а також прагматичні фактори, «спричиняють зниження наукового рівня експертних досліджень, перетворюючи їх на тексти жанру “чого бажаєте”», причину такого стану вони вбачають у «згубній тенденції розвитку лінгвістичної експертизи, що в найближчій перспективі, безсумнівно, призведе до зникнення обговорюваного напрямку як суспільно корисної і запотребованої діяльності»<sup>186</sup>.

Думки фахівців збігаються щодо того, що в Україні «відсутня чітка характеристика лінгвістичної експертизи, яка заявляє про себе як самостійний вид експертиз та має окреме, характерне лише їй коло завдань»<sup>187</sup>, «потребує теоретичного опису її статусу, метамова, методика, принципи реалізації і под., необхідні й напрацювання щодо зразків різних типів ЛЕ, що, очевидно, можна вважати пріоритетним завданням сучасної прикладної лінгвістики»<sup>188</sup>. Закордонні дослідники теж наголошують, що «на порядку денному стоїть удосконалення лінгвістичної експертизи в кількох напрямках. По-перше, це теоретична й практична робота щодо стандартизування й уніфікування у всеросійському масштабі

<sup>183</sup> См.: Волюнкина С. В. Рассвет экспертизы как отражение изменений в жизни современного российского общества... С. 73.

<sup>184</sup> Див.: Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 2. С. 282.

<sup>185</sup> Волюнкина С. В. Рассвет экспертизы как отражение изменений в жизни современного российского общества... С. 73.

<sup>186</sup> Баранов А. Н. Лингвистика в лингвистической экспертизе (метод и истина)... С. 19.

<sup>187</sup> Богословська М. О. Деякі аспекти судово-лінгвістичної експертизи... С. 153.

<sup>188</sup> Космеда Т. А. «Лінгвістична експертиза» однієї лінгвістичної експертизи (до питання про правомірність використання терміна). 2006. URL: <http://res.in.ua/lingvistichna-ekspertiza-odniyeyi-inicativnoyi-lingvistichnoy.html> (дата звернення: 15.01.2020).

процедур аналізу [...]. По-друге, це — як знамення часу — поява все нових незалежних експертних організацій [...]. По-третє, для підготовки лінгвістів-експертів виникають нові вишівські спеціалізації [...]»<sup>189</sup>.

*Рецензія на термінологічний словник* — базовий жанр термінографічної критики, а також жанр критичного субдискурсу, що належить до оцінювального дискурсу. Аналізовані лінгвістична експертиза й рецензія на термінологічний словник, як бачимо, подібні в тому, що належать до жанрових репрезентантів оцінювального дискурсу. За авторськими спостереженнями, жанр рецензії на термінологічний словник теж потребує неабиякої підтримки, а головню, перегляду розуміння змісту цього поняття як експертизи спеціальних видань.

Терміни *рецензія*, *рецензент*, *рецензування* функціують і в судовій експертизі, де *рецензування* розуміють як «один з інструментів забезпечення справедливого судочинства», необхідність якого виникає, якщо висновки експертів судової справи є неякісними та помилковими. Автор такої рецензії «оцінює висновок експерта з точки зору обґрунтованості, повноти дослідження, відповідності вимогам нормативно-правових документів, що регулюють проведення судових експертиз»<sup>190</sup>. У цій ситуації рецензії відводять спеціальну й найважливішу роль — роль «останнього слова». Це вказує на розуміння її статусу як вищого, ніж в експертизі, що відмінно від стереотипного її трактування в термінографічній критиці.

На думку Б. Степанова, «рецензії не лише самі є формою реалізування експертної діяльності, але сприйняття їх ученими й адміністраторами та знання про рецензію, що формується в сучасному наукознавстві, так чи інакше вбудовуються в структуру експертної оцінки й діагностики функціонування наукового співтовариства»<sup>191</sup>.

<sup>189</sup> Кара-Мурза Е. С. Лингвистическая экспертиза как процедура политической лингвистики... С. 69–70.

<sup>190</sup> Круть О. Рецензування висновків експертів допоможе уникнути помилок, що позначаються на долі конкретної людини. *Закон і бізнес. Дослідження з порушеннями*. 2017. 37 (1335) 30.09–06.10.2017. URL: <https://sk.ks.court.gov.ua/sud2119/pressentr/news/388913/> (дата звернення: 11.01.2020).

<sup>191</sup> Степанов Б. «Кризис жанра»: книжные рецензии в перспективе исследовательской научной коммуникации... С. 83.

Наголосімо: якщо науковий напрям лінгвістичної експертології є молодим, а її жанрова форма відзначається авторитетним статусом, то українська термінографічна критика має давню історію, є самостійним усталеним напрямом. Жанр рецензії на термінологічний словник існує понад 100 років. Однак її статус як жанру критичного субдискурсу й термінографічної критики потребує ефективної та інтенсивної підтримки через розкриття важливої ролі рецензії — засвідчення якості термінографічних видань як надбань національного спеціального словникарства, рівня розвитку національної теоретичної і практичної термінографії. Рецензії на термінологічний словник, а насамперед їх якість і кількість, яскраво демонструють інтерес наукового суспільства до особливостей розвитку наукової термінології та її кодифікування в спеціальних працях.

Але і лінгвістичну експертизу, і рецензію традиційно сприймають як периферійні (маргінальні) жанри наукової літератури<sup>192</sup>. Видається, що вони є новітніми формами моніторингу стану та якості сучасної науки, а також формування репутації авторів первинних текстів — різного типу документів та спеціальних словників. Звісно, в аналізованих працях відсутні посилання на наукову літературу (інші джерела), до того ж кількість цитувань лінгвістичної експертизи й рецензії на термінологічний словник зведена до мінімуму. А дарма. Відповідно, у цьому аспекті їх не можна розглядати як повноцінні дослідницькі тексти. Однак експертна робота з первинними текстами, наприклад, законопроектами, офіційними документами і термінографічними працями, надзвичайно складна, потребує неупередженості й сумлінності, використання широкого спектра теоретичних знань з різних наукових галузей, застосування вмінь, практичних навичок особи-експерта, а також комбінування сучасних і традиційних методів аналізування компонентів цих текстів. Застосування екпертом різнорівневих знань і компетенцій під час оцінювання словника ставить таку рецензію в ранг виняткової.

Як жанрові репрезентанти оцінювального дискурсу лінгвістична експертиза й рецензія на термінологічний словник мають

<sup>192</sup> Див. про це: Черненко Г. А. Сфери застосування лінгвістичної експертизи. *Studia linguistica*. Київ. 2012. 6 (1). С. 220.

спільні ознаки: 1) вони є вторинними текстами, малими жанрами про “великі” проблеми; 2) мають функційно-комунікативну спрямованість оцінки праці з аргументованим коментуванням щодо істинності чи хибності відображення її певних елементів; 3) їм властиві міждисциплінарний характер, висока інформативність тексту, наявність оцінки, зокрема застосування ціннісних параметрів (‘користь — шкода’, ‘позитивне — негативне’ тощо) щодо викладеної в них інформації.

Експертування текстів у межах зазначеного дискурсу ґрунтується на застосуванні аксіологічного підходу. Крім того, досліджувані жанри мають спільні негативні ознаки: відкритість їх форм, почасти відсутність наукового підходу під час аналізування первинних текстів і відхилення від поетапного алгоритму їх оцінювання, що зумовлено необхідністю розроблення такого алгоритму чи дилетантським рівнем знань експертів.

### 1.3.2.2. Особливості жанрових типологій лінгвістичних експертиз і рецензій на термінологічні словники

Узагальненої класифікації лінгвістичної експертизи, як показує здійснений аналіз, не розроблено. Науковці здебільшого виділяють декілька типів лінгвістичної експертизи, передусім у судочинстві, криміналістиці і юриспруденції. Звичайно, висвітлення окремих типів лінгвістичної експертизи в певній галузі наукових знань не дозволить у всій сукупності окреслити її горизонти, сфери дій і можливості.

Спробуємо узагальнити запропоновані науковцями типи лінгвістичної експертизи у зведену типологію за такими параметрами: (1) формальний — офіційні й ініціативні; (2) кількість експертів — комісійні й некомісійні (одноосібні); (3) об’єкт лінгвістичної експертизи — експертизи живого мовлення, письмового тексту, вербально-візуальні експертизи; експертизи публічних текстів або інших мовних об’єктів, експертизи текстів документів (нормативні акти найвищого рівня, особисті документи, офіційні листи<sup>193</sup>). Лінгвістичні експертизи можуть бути мовознавчими, об’єктом яких є мовні

<sup>193</sup> Див.: Ажнюк Л. В. Типологія об’єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження... С. 6.

одиниці (слова, словосполучення, речення), і *мовленнєзнавчими*, об'єктом яких є письмові, друковані, електронні, усні тексти як мовленнєві знаки; (4) сфера застосування — *юридичні* (правові; судові — *психолінгвістична експертиза* /дослідження документів для встановлення авторства документів, емоційного стану людини, позиції та ін./<sup>194</sup>); *лінгвокультурологічні* — власне лінгвокультурологічні (аналіз текстів як феноменів культури: визначення їх авторства, часу написання), *лінгвосоціальні* (установлення характеру впливу текстів на суспільні цінності); *лінгвокомерційні* (аналіз ефективності рекламних текстів, товарних інструкцій)<sup>195</sup>; (5) рівень лінгвістичного дослідження тексту — *загальні* (визначення відповідності тексту сучасним нормам мови), *детальні* (аналіз тексту з метою уникнення його різночитань), *поглиблені експертизи* (вичерпний аналіз конкретного випадку застосування слова, слів, словосполучень, фраз, ідіом); (6) кількість галузей знань, з яких виконується дослідження, — *однорідні й комплексні* (експертиза із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки, інших спеціальних знань /різних напрямів у межах однієї дисципліни/ для розв'язання одного спільного завдання / питання); (7) тип розв'язуваних завдань — *авторознавчі дослідження* (аналіз тексту з метою встановлення авторства або характеристики автора, розгляд особливостей тексту як носія інформації щодо особистості його автора), *семантичні дослідження* (аналіз тексту з метою виявлення в ньому змісту й характеру впливу на адресата), *термінологічні дослідження* (аналіз назв, торгових марок, понять, термінів, найменувань)<sup>196</sup>. Зауважмо, що в «Україні найбільший стаж серед експертиз, які проводяться з використанням лінгвістичних знань, має авторознавча експертиза, завданням якої є встановити особу автора тексту й з'ясувати, за яких обставин створено цей текст»<sup>197</sup>. Запропонована зведена типологія лінгвістичних експертиз не пре-

<sup>194</sup> Див.: Макаренко С. С. Особливості використання судово-психологічної експертизи в кримінальному процесі. *Проблеми сучасної психології*. Кам'янець-Подільський. 2010. № 7. С. 388.

<sup>195</sup> Див.: Черненко Г. А. Сфери застосування лінгвістичної експертизи... С. 222–223.

<sup>196</sup> Див.: Богословська М. О. Деякі аспекти судово-лінгвістичної експертизи... С. 156.

<sup>197</sup> Ажнюк Б. М. Лінгвістична експертиза як науково-дослідний жанр... С. 552.

тендує на вичерпність, оскільки перелік параметрів і типів лінгвістичних експертиз не є сталим, з розвитком наукового пізнання можуть з'явитися нові види експертних досліджень.

Авторську жанрову типологію рецензій на термінологічні словники розроблено за такими ознаками (див. про це докладно розділ 3, підрозділ 3.2): (1) кількість авторів — *одноосібні* (за фахом експертів — рецензії галузевих фахівців і рецензії мовознавців / термінографів); *колективні* (за фахом експертів — рецензії представників одного фаху й рецензії представників різного фаху); (2) тип журналу, де вміщено рецензію, — *рецензії в наукових академічних журналах* (за напрямом журналу — у лінгвістичних та в галузевих), *рецензії в журналах неакадемічного (науково-популярного) рівня* (за носієм інформації — електронні й паперові); (3) обсяг інформації в ній — *мінірецензії* (*рецензія-репліка*, або *флешрецензія*, або *бліцрецензія*); *стислі рецензії* (*рецензія-відгук*); *розгорнуті рецензії* (*рецензія-стаття аналітичного характеру*); (4) кількість розглядуваних у ній словників — *монорецензія*; *полірецензія*, або *рецензія-огляд*; (5) тип розглядуваних спеціальних словників: за носієм інформації — *рецензії на паперові словники й на словники електронні*; за способом семантизування термінів — на *енциклопедичні видання, дефінітивні, перекладні, довідники*; за походженням (місцем створення) аналізованого словника — на *національні словники й рецензії українських критиків на зарубіжні словники*; (6) наявність / відсутність наукової дискусії, тобто наявність / відсутність відповіді на рецензію, — *рецензії, що отримали відповідь автора (авторів) словника*; *рецензії, що не отримали відповіді автора (авторів) словника*; (7) стиль викладу тексту в рецензії — *власне наукові, науково-популярні, індивідуального стилю*; (8) час реагування на вихід у світ словника — *синхронні реакції* і *реакції відтерміновані*.

Типологія лінгвістичних експертиз, як бачимо, потребує доопрацювання. Типологія ж рецензій на термінологічні словники вивчена ґрунтовніше, відповідно, вона є всеохопною і багатоаспектною. Кількість параметрів типологізування лінгвістичних експертиз і рецензій на термінологічні словники, різноманітність їх типів і підтипів засвідчують життєздатність цих жанрів і спроможність до розвитку та вдосконалення.



Шляхом порівняльно-зіставного аналізування типологій, попри очевидну їх відмінність, відстежено “перегук” окремих їхніх параметрів, наприклад: кількість експертів / рецензентів; кількість галузей знань, з яких виконується дослідження / кількість розглядуваних у ній (рецензії) словників. Усе це змушує по-новому оцінити рецензію на спеціальне видання й змінити погляд на неї як на особливу експертизу специфічного типу.

Отже, **термінографічна експертиза** — це переосмислений зміст терміна *рецензія на термінологічний словник*. Переосмислення здійснено на основі зіставлення жанрових характеристик аналізованих експертизи та рецензії і виявлення їх подібних ознак: оцінності, вторинності текстів, міждисциплінарності, деякою мірою всюдисущості та ін. Установлені невинувато низькі статус та репутація рецензії, “недовизнання” особливих її функцій — як експертного моніторингу якості термінографічної продукції, а також вироблення теоретико-методологічних принципів і засад укладання словників — на тлі авторитетного статусу лінгвістичної експертизи стали причиною переоцінювання її статусу.

Можна припустити, що опубліковані поодинокі рецензії в провідних наукових журналах переважно не помічають, можливо, ігнорують або, якщо й зупиняють увагу, то лише на заголовкові, щоб дізнатися, яку працю — монографію чи словник — проаналізовано, хто її автор і критик. Однак у більшості випадків автори фахових словників соромляться зізнатися, що “бояться” об’єктивної критики їхніх праць і намагаються по можливості “замовляти” рецензії, які були б лояльними, що не сприяє поступу науки. Видается, усе викладене дасть змогу українській і зарубіжній лінгвістиці підвищити репутацію рецензії на термінологічний словник з непомітної “служниці-чорнороба” до об’єктивного “порадника”, незалежного експерта й допоможе їй стати в повний зріст як суспільно / науково корисній та запотребованій експертній жанровій формі.

Хоча *лінгвістична експертиза й рецензія на термінологічний словник* — це не тотожні жанри, що мають певні відмінності, які визначають їх особливості, утім їм властиві й спільні ознаки (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Спільні ознаки лінгвістичної експертизи й рецензії  
на термінологічний словник**

Пор. №	Ознака	Сутність ознаки
1	Інструмент / спосіб експертного дослідження первинного тексту	Критичний аналіз первинного тексту з метою надання його кваліфікованої експертної оцінки
2	Новітня форма моніторингу стану і якості сучасної науки	Оцінка якості здобутків галузей знань, формування репутації авторів первинних текстів
3	Спеціальний текст	Текст написаний про спеціальний текст (законодавчі, нормативно-правові документи; термінологічний словник) спеціальною мовою з високочастотним використанням спеціальної лексики; міждисциплінарність; висока інформативність; різномірність структури; кількість цитувань зведена до мінімуму
4	Жанри напрямів прикладної лінгвістики, зокрема лінгвістичної експертології та термінографічної критики	Наявність генеалогічного зв'язку
5	Жанр оцінювального дискурсу	Особливий жанр тексту оцінювального характеру; вторинні тексти, малі жанри про "великі" проблеми
6	Функційно-комунікативна спрямованість тексту	Аргументоване коментування оцінки праці, публічність результатів її критичного аналізу

Отже, лінгвістична експертиза й рецензія на термінологічний словник — це (1) жанри напрямів прикладної лінгвістики, зокрема лінгвістичної експертології та термінографічної критики, що мають генеалогічний зв'язок; (2) жанрові репрезентанти оцінювального дискурсу; (3) вторинні, малі жанри; (4) жанри, що базуються на принципах міждисциплінарності; (5) жанри, в основі аналізу яких наявність оцінки текстів, зокрема застосування ціннісних параметрів ('користь — шкода', 'позитивне — негативне')

й под.) щодо викладеної в них інформації; (6) функційно-комунікативна спрямованість оцінки праці з коментуванням щодо істинності чи хибності відображення її певних елементів. Застосування спільного оцінно-критичного підходу під час аналізування специфічних праць, відстеження збігів окремих параметрів досліджуваних жанрів, ґрунтовність параметризації типології рецензій на спеціальні словники спонукають переглянути узвичаєне розуміння і сприйняття рецензії та звернути на неї увагу як на особливу експертизу специфічного типу тексту, тобто як на *термінографічну експертизу* — експертну оцінку якості фахового словника.

## 1.4. Метамова термінографічної критики

Метамова науки — це енциклопедична скарбниця інтелектуальної ментальності нації. Науковий напрям термінографічної критики потребує детального вивчення і моделювання термінологічного поля його метамови, висвітлення теоретичних аспектів розуміння цього поняття. Наявність відповідної метамови стане свідченням високого рівня розвитку й еволюції галузі спеціального знання критики фахових словників.

### 1.4.1. Метамова науки: теоретичні аспекти

Формування метамови науки — важливе й складне завдання. Від точності окреслення змісту спеціального поняття і відповідного його найменування, а також розпізнаваності форми й змісту одиниці залежать якість і цінність виконаного наукового дослідження, адекватне його сприйняття науковою спільнотою.

Другу половину ХХ ст. – початок ХХІ ст. можна назвати «метаперіодом», оскільки впродовж зазначеного проміжку часу в різних наукових галузях досить активно використовують терміноутворення з елементом *мета-*, що означає, як відомо, ‘через’, ‘після’, зокрема: *метабазис*, *метагенез*, *металогіка*, *метатезис*, *метатеорія*, *метафізика* та ін. Терміноодиниці із зазначеним афіксом спочатку з’явилися в метамові точних наук.

Поняттєво-термінологічний апарат лінгвістичних наук теж розбудовується через активізування цього компонента, наприклад: *метакомунікація*, *металінгвістика*, *метамова*, *метапоетика*, *метатекст*, *метафраза* тощо.

Поняття «метамова» залишається одним з найбільш істотних у лінгвістиці, логіці, математиці, методології науки, семіотиці, філософії та ін. Феномен метамови перебуває в центрі уваги й українських, і зарубіжних сучасних дослідників. Наприклад, польський учений А. Вишневський справедливо зазначає, що «використання назви метамова без визначення способу його розуміння, може спричинити непорозуміння»<sup>198</sup>. У науковій літературі існують, як відомо, терміни-синоніми *метамова* й *мова для спеціальних цілей* (англ. *language for specific purposes*) на позначення мови, що слугує для опису термінології певної науки. У цьому дослідженні оперуємо терміном *метамова*, що, як видається, є більш зручним і негроміздким.

Сучасна українська лінгвістика пояснює поняття «метамова» як «мову наукового або філософського дослідження, що розглядає іншу мову; “мова” іншого порядку, особлива семіологічна система, уживана тоді, коли мова постає як мова-об’єкт дослідження, як об’єкт аналізу; штучна мова, що утверджує іншу мову, слугує для опису мови як об’єкт дослідження»<sup>199</sup>. У російській і польській науковій літературі *метамова* також, звісно, визначається як мова “другого порядку”, тобто мова, що слугує для опису мови-об’єкта. У цьому разі об’єктом є зміст і вираження іншої мови<sup>200</sup>. Упорядники польського «Małego słownika terminów teorii tekstu» К. Вирвас і К. Суйковська-Собіш наголошують, що лінгвістика адаптувала цей термін, запровадивши в його доповнення

<sup>198</sup> Wiśniewski A. Kilka uwag na temat obiektów odniesienia wyrażenia metajęzyk. *Prace Językoznawcze Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*. Olsztyn. 2014. Zesz. XVI/3. S. 74.

<sup>199</sup> Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 2. С. 176.

<sup>200</sup> См. об этом: Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 2-е изд., степ. URL: [http://classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/\\_htm/](http://classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_htm/) (дата обращения: 09.10.2020); Lyons J. *Semantyka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. Т. 1. С. 15; Encyklopedia PWN. *Nauki ścisłe*. Metajęzyk. URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/metajęzyk;3939988.html> (дата доступу: 09.10.2020).

такі одиниці, як *метатекст*, *метатекстова функція*, *метатекстове вираження* та ін.<sup>201</sup>.

Як корелят до поняття «метамова» розглядаємо поняття «метатекст», який кваліфікуємо як *текст про текст*. Від часу виникнення (з другої половини ХХ ст.) до сьогодні аналізоване поняття спричиняє численні наукові дискусії: обговорюються різні підходи до його осмислення (Г. Вежбицька<sup>202</sup>, М. Бахтін<sup>203</sup>, Р. Якобсон<sup>204</sup> та ін.). Розмірковуючи про термін *метатекст*, Г. Вежбицька, наприклад, стверджує, що в кожному тексті є метатекст, порівн.: «У висловлюванні переплітається текст з текстом метатекстовим. Ці метатекстові нитки можуть виконувати найрізноманітніші функції. Вони прояснюють “семантичний візерунок” основного тексту, з’єднують різні його елементи, посилюють, скріплюють. Іноді їх можна висмикнути, не пошкодивши решти. Іноді — ні»<sup>205</sup>.

Проектуючи наведену тезу на досліджувану проблему метамови термінографічної критики, термін *метатекст* розуміємо як спеціальний текст критичної публікації, тобто рецензії, написаний про термінологічний словник метамовою термінографічної критики, із чіткою композицією. Найменшою одиницею метатексту / метамови вважаємо *метаодиницю*. До метамови певної

<sup>201</sup> Zobacz o tym: Wyrwas K., Sujkowska-Sobisz K. Mały słownik terminów teorii tekstu. Katowice–Warszawa–Kraków: Oficyna Wydawnicza Rytm, 2005. S. 105.

<sup>202</sup> Вежбицькая А. Метатекст в тексте. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва. 1978. Вып. VIII: Лингвистика текста. С. 402–421.

<sup>203</sup> *Примітка*. Уперше розуміння метатексту як проблеми або особливості тексту з’явилося в роботі М. Бахтіна «Проблеми поезики Достоевского». На думку цього науковця, метатекст — це діалогічні відносини мовця з власним словом, порівн.: «[...] діалогічні відносини можливі й зі своїм власним висловлюванням загалом, окремими його частинами й окремими словами в ньому, якщо ми якось відділяємо себе від них, говоримо з внутрішнім застереженням, займаємо дистанцію щодо них, ніби обмежуємо й роздвоюємо своє авторство» (Бахтин М. М. *Проблеми поезики Достоевского*. Москва: Худ. лит., 1972. С. 315). На основі цієї ідеї М. Бахтіна більшість мовознавців побудували свої концепції розуміння метатексту як особливого явища.

<sup>204</sup> *Примітка*. Р. Якобсон зауважує: «Метамова як частина мови взагалі теж є структурним утворенням, що не має аналогів в інших мовних системах» (Якобсон Р. О. *Речева комунікація*. Якобсон Р. О. *Избранные работы*. Москва: Прогресс, 1985. С. 116).

<sup>205</sup> Вежбицькая А. Метатекст в тексте... С. 421.

науки вчені зараховують одиниці, що утворюють її систему, поняттєве ядро<sup>206</sup>.

Отже, ключові терміни певної науки — це *метаодиниці*, що через відповідні метапоняття репрезентують її метамову як метасистему. *Метасистему* при цьому пояснюємо як чітко побудовану єдність *метапонять* формалізованої мови.

Поступ термінології певної науки завершується її впорядкуванням як системи. Поняттєва система, на відміну від системи термінів, більш виразна й організована, оскільки її визначає структура поняттєвих відношень. «Системність українських термінів, як і всіх мовних знаків, проявляється як в плані вираження, так і в плані змісту. Для плану змісту характерна системність поняттєвого наповнення термінології. При її розгляді береться до уваги те, що кожне поняття має дві основні характеристики: обсяг і зміст»<sup>207</sup>. Терміни, на відміну від загальноновживаних слів, належать до термінологічного поля<sup>208</sup>.

В українській та зарубіжній науковій літературі існує низка праць, що присвячені вивченню семантичних полів у термінології, при цьому функціують такі поняття: «поле», «семантичне поле», «лексико-семантичне поле», «спеціальне поле», «термінополе», «термінологічне поле» та ін. *Термінологічне поле* — «уніфікована за системними основами багаторівнева класифікаційна структура, що об'єднує терміни сфери однорідної професійної діяльності»<sup>209</sup>.

Термінологічне поле науки за своєю суттю є її макрополем, яке формують його мікрополя, що відповідно наповнюють

<sup>206</sup> Див.: Казимиrowa І. Метамова опису української лінгвістичної термінографії. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2014. № 791. С. 109–110.

<sup>207</sup> Кочан І. М. Ще раз про системність у термінології. *Українська термінологія та сучасність*. Київ. 2001. Вип. IV. С. 68.

<sup>208</sup> *Примітка*. «Поле для термінологічного поняття — це система понять, до якої воно належить, а для терміна-слова полем є та сукупність інших термінів-слів, із якими він взаємодіє в межах певної фахової мови, на базі яких формується і на які впливає своєю мовною формою» (Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. *Общая терминология: Вопросы теории*. Москва: Наука, 1989. С. 116).

<sup>209</sup> Морозова Л. А. *Терминознание: Основы и методы*. Москва: ГНО «Прометей» МПГУ, 2004. С. 97.

терміно-семантичні групи. Уважаємо за необхідне розрізнати використання поширеного терміна *лексико-семантична група* лише щодо опису структури загальноживаної лексики, а для термінологічної системи певної науки — *терміно-семантична група* на позначення сукупності термінологічних одиниць, об'єднаних спільною семантичною властивістю і певними семантико-парадигматичними зв'язками<sup>210</sup>.

Моделювання термінологічного поля метамови української термінографічної критики потребує уявлення та розуміння специфіки структурування її наукових знань, тобто врахування ієрархічного впорядкування можливих її підрозділів.

#### 1.4.2. Поняттєве поле термінографічної критики

Вивчення метамови термінографічної критики ускладнюється, за авторськими спостереженнями, фактом відсутності словників, що містили б дефініювані метаоддиниці і їх метапоняття. Це визначає нагальну потребу окреслення її меж, необхідність опису, а відповідно, її кодифікування й уніфікування. «Урегульована та узгоджена термінологія має важливе значення для ефективної комунікації серед професіоналів»<sup>211</sup>.

Термінографічна критика — це спеціальний науковий напрям, що має власний об'єкт опису — термінологічний словник, для оцінювання якого потрібен спеціальний інструментарій — поняттєво-термінологічний апарат.

Аналіз теоретичної літератури й практичних досліджень щодо критичного аналізування фахових словників дав змогу відстежити терміни та їх поняття, що створюють термінологічне поле термінографічної критики. Значна кількість термінодиниць досліджуваного напрямку, як з'ясувалося, ретермінологізована з різних наук: термінографії, термінознавства, лінгвоаксіології, лінгвістичної експертології, наукової комунікації, джерелознавства та ін. Потрапляючи до термінологічного поля термінографічної критики,

<sup>210</sup> Див.: Бацевич Ф. С., Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии. Львов: Свит, 1997. С. 67, 70; Петрова Т. О. Фігомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу... С. 21.

<sup>211</sup> Karer M. Ž. Terminologišče — kraj, kjer terminolog išče. *Slavia Centralis*. Maribor. 2015. № 1. С. 22.

терміни названих галузей знань стають залежними від нього, їх поняття “довантажуються” спеціальним значенням для передавання професійної інформації, відбувається переважно розширення спеціального значення термінів.

Для репрезентування термінологічного поля метамови термінографічної критики необхідно вибудувати її терміни в певну систему. Поняттєво-термінологічний апарат аналізованого наукового напрямку критики можна схарактеризувати як самостійну систему, що має багаторівневу структуру.

Урахування розробленої структури термінографічної критики дає змогу виділити такі рівні її термінополя: макрополе — “термінографічна критика”, його формують два термінологічних мікрополя — “теорія, історія термінографічної критики” й “практика термінографічної критики”<sup>212</sup>. Виокремлені мікрополя наповнюють відповідні терміно-семантичні групи (далі — ТСГ). Кожну ТСГ створює сукупність термінологічних одиниць, що пов’язані парадигматичними, синтагматичними відношеннями й об’єднані спільною семантичною ознакою.

**Теорія та історія термінографічної критики** — підрозділи термінографічної критики, завдання яких формування теоретичних основ і принципів експертування термінологічних словників з урахуванням досвіду. У термінологічному мікрополі “теорія та історія термінографічної критики” виділяємо сім ТСГ: (1) “жанрові форми рецензії на термінологічний словник” — *одноосібні рецензії, колективні рецензії; мінірецензії (рецензія-репліка, рецензія-анотація), стислі рецензії (рецензія-відгук), розгорнуті рецензії (рецензія-стаття аналітичного характеру), полірецензія, монорецензія*; (2) “композиція рецензії на термінологічний словник, її компоненти” — *інваріантна модель композиції рецензії на термінологічний словник, композиція рецензії*

<sup>212</sup> *Примітка.* Раніше, у розділі 1, підрозділі 1.2.2, у структурі термінографічної критики виділено три її розділи: теорія термінографічної критики, історія термінографічної критики, практика термінографічної критики (див. схему 1.1). Ураховуючи тісний взаємозв’язок розділів теорії та історії аналізованої дисципліни й повторюваність їх ТСГ, вважаємо за доцільне їх об’єднати в термінологічне мікрополе — “теорія та історія термінографічної критики” для вивчення метамови критики спеціальних словників.



на термінологічний словник, компоненти композиції рецензії (заголовок, вступ, основна частина, висновки), субкомпоненти її певного компонента; (3) “термінологічні словники, їх типологія” — галузеві словники, вузькогалузеві словники, багатогалузеві словники, дефінітивні словники, дефінітивно-перекладні словники, перекладні словники, електронні словники, паперові словники, енциклопедичні словники; (4) “параметри інваріантної моделі термінологічного словника” — мегаструктура словника, макроструктура словника (передмова, інструкція з користування, додатковий матеріал, джерела, реєстр словника), мікроструктура словника, або терміностаття (заголовний термін, варіанти терміна, початкова форма заголовного терміна, ремарка, етимологічна довідка, дефініція, полісемія, синонімія, гіперо-гіпонімія, антонімія); (5) “алгоритм поетапного оцінювання термінологічного словника” — аналіз мегаструктурних частин словника на відповідність принципам їх побудови, експертування реєстрових терміноодиниць щодо відповідності вимогам до термінів, аналіз мікроструктури словника за критерієм ефективності репрезентування інформації, оцінювання мікроструктурних параметрів словника за критерієм якості їх подання; (6) “критерії оцінювання параметрів термінологічного словника” — критерій оцінки концепції словника, критерій оцінки кількості інформації у виданні, критерій оцінки якості інформації у словнику, критерій оцінки ефективності репрезентування інформації у спеціальному виданні, критерій установлення наукової цінності словника, критерій відповідності словника запитам користувачів, критерій наслідування лексикографічних традицій; (7) “науки” — лінгвоаксіологія, джерелознавство, лінгвістична експертологія, лексикографія, мовознавство, наукова комунікація, термінографія, термінознавство (див. схему 1.6).

**Практика термінографічної критики** — підрозділ термінографічної критики, що вивчає процес оцінювання термінологічних словників, відстежує і систематизує недоліки репрезентування їх параметрів, створення й опублікування рецензій на термінографічні видання з метою контролю їх якості.

Термінологічне мікрополе “практика термінографічної критики” містить сім таких ТСГ: (1) “виконавець рецензії на термінологічний

словник” — критик термінологічного словника, рецензент-термінограф, рецензент-мовознавець, рецензент-фахівець; (2) “рецензія на термінологічний словник” — постпублікаційна рецензія, критична стаття, дискусія, полеміка, негативна / позитивна рецензія; (3) “процеси, дії” — рецензування термінологічного словника, експертування якості параметрів термінологічного словника, оцінювання ефективності репрезентування інформації у спеціальному виданні, нормування термінології, кодифікування термінів; (4) “термінологічні словники, їх типологія” — галузеві словники, вузькогоалузеві словники, багатогоалузеві словники, дефінітивні словники, дефінітивно-перекладні словники, перекладні словники, електронні словники, паперові словники, енциклопедичні словники тощо; (5) “термін як складник терміносистеми” — термін, термінологія, терміносистема, термінологічне поняття, варіант терміна, питомих термін, чужомовний термін, синонімічний термін, антонімічний термін, родовий термін, видовий термін; (6) “алгоритм поетапного оцінювання термінологічного словника” — аналіз мегаструктурних частин словника на відповідність принципам їх побудови, експертування реєстрових терміноодиниць щодо відповідності вимогам до термінів, аналіз мікроструктури словника за критерієм ефективності репрезентування інформації, оцінювання мікроструктурних параметрів словника за критерієм якості їх подання; (7) “журнали, у яких публікують рецензії на термінологічні словники” — наукові журнали академічного рівня, наукові журнали неакадемічного (науково-популярного) рівня, паперові наукові журнали, електронні наукові журнали (див. схему 1.6).

Отже, спільними для аналізованих термінологічних мікрополів галузі, як бачимо, є такі ТСГ: “термінологічні словники, їх типологія”, “алгоритм поетапного оцінювання термінологічного словника”, “критерії оцінювання параметрів термінологічного словника”. Повторюваність цих груп у мікрополях “теорія, історія термінографічної критики” й “практика термінографічної критики” зумовлена метою та об’єктом термінографічної критики, а також єдністю її теорії і практики. Термінологія досліджуваної метамови має системно-польовий характер.

Поняттєве **ядро** термінополя метамови термінографічної критики формують базові поняття саме повторюваних (названих

вище) ТСГ. Терміноодиниці на периферії більш активно взаємодіють з іншими термінополями суміжних наук.

Схема 1.6

### Структура термінополя метамови термінографічної критики



Розглядувана термінологія не вичерпується названими ТСГ, але вони основні й охоплюють найуживаніші терміни, що формують термінополе “термінографічна критика”. Аналізована терміносистема не має чітких меж, вона не є закритою, постійно взаємодіє з іншими науками й гіпотетично може розбудовуватися новими термінами й відповідними поняттями.

### 1.4.3. Термінологічні паралелі в метамові слов'янської термінографічної критики

*Увесь лінгвістичний механізм обертається навколо тотожностей і відмінностей, причому ці останні є лише зворотньою стороною перших<sup>213</sup>*

(Ф. де Сосюр)

Дослідження метамови сучасних терміносистем слов'янської термінографічної критики початку ХХІ ст. — важливий сегмент лінгвістичних знань у глобалізованому міждисциплінарному контексті. Порівняння опорних одиниць метамов української, білоруської, російської, польської термінографічної критики в синхронному вимірі (початок ХХІ ст.) дає змогу відстежити національну самобутність термінотворення та визначити механізми взаємодії глобального й локального, універсального й самобутнього, що впливають на формування ідентичності національної мови.

Розвиток української термінографічної критики як одного з розділів української термінографії ґрунтується, звісно, на досвіді лексикографічної роботи в СРСР. Після його розпаду й проголошення 1991 р. незалежності країн цього союзу (зокрема України, Білорусі, Росії та ін.) українська, білоруська, російська критика словників розвивалася, з одного боку, у єдиному руслі, спираючись на вироблені положення до 1991 р. й дотримуючись традицій, а з другого — відображаючи накопичені (за практично тридцятирічний період розвитку) власні наукові знання з урахуванням культурної самобутності національної мови науки.

Для інтенсивного розвитку кожного наукового напрямку, зокрема й термінографічної критики, необхідно систематизувати наявні наукові теоретичні положення та практичний досвід. Потужним двигуном розвитку критики термінографічних джерел, поза сумнівом, є діяльність наукових шкіл, що мають різні типологічні форми: «а) науково-освітня школа, тобто вища школа;

<sup>213</sup> Цит. за: Дубичинский В. В., Ройтер Т. Теория и лексикографическое описание лексических параллелей: монография. Харьков: Підручник НТУ «ХПІ», 2015. С. 3.

б) дослідницький колектив; в) науковий напрям, що має за певних соціально-історичних умов національний або й інтернаціональний характер»<sup>214</sup>.

Національні наукові термінологічні школи існують, безумовно, і в Україні (наприклад, це стосується лідерів таких наукових шкіл, як львівська — Т. Панько, І. Кочан; київська — Л. Симоненко, В. Іващенко, І. Казимилова; харківська — Л. Боярова, В. Дубічинський та ін.), і в Росії (зокрема, московська — Б. Головін, С. Гриньов-Гриневиц, В. Даниленко, В. Лейчик, О. Суперанська, С. Шелов; екатеринбурзька — З. Комарова та ін.), і в Білорусі (мінська — Л. Антонюк, В. Щербін; гродненська — М. Конюшкевич та ін.), і в Польщі (варшавська — Є. Вольніч-Павловська; вроцлавська — П. Южвікевич; опольська — С. Гайда та ін.). Однак, як видається, необхідно сприяти об'єднанню талановитих науковців, дослідників і однодумців у *глобальну наукову школу термінографічної критики*, вагомі досягнення якої будуть примножуватися, зберігаючи кращі традиції. В Україні центральним керівним органом міг би стати Інститут української мови, зокрема відділ лексикології і лексикографії, що сьогодні займається актуальними питаннями термінографії.

Міждисциплінарний характер взаємозв'язку наукових галузей у період тотальної глобалізації, синкретизм основних положень методології та методики, спроектованих на перетині проблем суміжних наук, зокрема термінографічної критики й термінознавства (відстеження дотримання норм у термінології та ін.), термінографії (репрезентування синонімії, антонімії, гіперо-гіпонімії; опис дефініції; упорядкування термінів галузі тощо), лінгвоаксіології (категорія оцінки покладена в основу критичного вивчення словника), лінгвістичної експертології (розроблення прийомів і методів оцінювання різних рівнів структури спеціального словника — мега- /загальної його побудови/, макро- /реестру термінів/ і мікроструктури /термінологічної статті/) та інше зумовлюють залучення термінів цих суміжних наук, а відповідно, відсутність чітких меж її власної метамови.

<sup>214</sup> Космеда Т. Функційне навантаження наукової мовознавчої школи в сучасному просторі університетської системи. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2017. Вип. 34. С. 177.

І в українській, і в зарубіжній термінографії, як видається, посталала гостра необхідність створення словника термінографічної критики. У зв'язку з відсутністю довідкових видань з досліджуваного наукового напрямку матеріалом для аналізу метамови слугують метатерміни, вилучені з метатекстів — текстів наукових статей (30 публікацій) та рецензій на термінологічні словники українською, білоруською, російською та польською мовами (50 джерел)<sup>215</sup>.

Припустімо, що термінологічні поля термінографічної критики різних мов є паралельними, оскільки вони розвиваються в єдиному руслі. Відповідно, предметом розгляду є саме національно-культурна своєрідність метамови української термінографічної критики. Відстежити це дасть змогу аналіз термінологічних паралелей у метамові термінографічної критики слов'янських мов, що є лінгвокультурним феноменом. Термінологічні паралелі об'єднуються в одну систему лексико-семантичних подібностей і відмінностей національних мов.

<sup>215</sup> Див. про це, наприклад: Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012. *Лінгвістичні студії*. Донецьк. 2014. Вип. 28. С. 94–198. Рец. на слов.: Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012; Космеда Т. А. Новый учебный словарь (Kozdra M., Dubiczynski W. *Dydaktyczny słownik tematyczny rosyjsko-polskich paraleli leksykalnych. Leksyka kulinarna (rzeczownik)*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 s. / Коздра М., Дубичинский В. Учебный тематический словарь русско-польских лексических параллелей. Кулинарная лексика (имена существительные). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 s.). *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2020. Вип. 52. С. 236–241. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.52.22>. Рец. на слов.: Kozdra M., Dubiczynski W. *Dydaktyczny słownik tematyczny rosyjsko-polskich paraleli leksykalnych. Leksyka kulinarna (rzeczownik)*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 s.; Чернышева М. И. «Словарь русского языка XI–XVII вв.» и «Материалы для словаря Древнерусского языка» И. И. Срезневского (критический анализ). *Критика у слов'янській лексикографії. Паламарчуку Леоніду Сидоровичу* / упоряд. І. С. Гнатюк. Київ. 2012. С. 309–316; Шелов С. Д., Рычкова Л. В. Об одном типе терминологических словарей и справочников. *Русский язык в научном освещении*. Москва. 2017. № 2 (34). С. 250–273; Шчербин В. Асноўныя крытэрыі ацэнкі тлумачальных слоўнікаў (на матэрыяле беларускіх слоўнікавых рэцэнзій). *Критика у слов'янській лексикографії. Паламарчуку Леоніду Сидоровичу* / упоряд. І. С. Гнатюк. Київ. 2012. С. 433–439; Łukasz M. Polska szkoła terminograficzna. *Polskie i europejskie nurty terminologiczne* / eds. M. Małachowicz, S. Grucza. Warszawa. 2017. С. 26–69.

У різних мовах термінологічні паралелі вивчають сучасні українські вчені (наприклад, О. Константинова — на матеріалі англо-української термінології оподаткування<sup>216</sup>; Г. Наконечна — українсько-польсько-російської релігійної термінології<sup>217</sup> та ін.) і зарубіжні лінгвісти (наприклад, О. Супринович — на матеріалі білорусько-німецької термінології науки й техніки, політики, культури, мистецтва<sup>218</sup>; Д. Хайрутдинов — арабсько-російсько-англійської географічної термінології<sup>219</sup> та ін.).

*Термінологічні паралелі* — це термінологічні одиниці (терміни, терміноелементи) двох і більше синхронно порівнюваних мов, що схожі за зовнішньою формою, семантичні структури яких збігаються чи не збігаються. Термінологічні паралелі можуть бути такими: а) *повними* — зовні подібні термінологічні одиниці з абсолютно схожими семантичними структурами або одиничним подібним значенням; б) *неповними* — часткові збіги семантичної структури; в) *хибними* — подібні за зовнішньою формою одиниці, але з урахуванням усіх термінологічних і нетермінологічних значень семантичної структури не збігаються<sup>220</sup>.

Термінологічні значення, що збігаються в різних мовах, як відомо, називають *інтертермінами*, а національно-специфічні термінологічні значення семантичних структур порівнюваних термінологічних паралелей — *ідіотермінами*. Повні й неповні термінологічні паралелі кваліфікують як *інтертерміними* — це зовні подібні до ступеня ототожнення термінологічні одиниці двох і більше синхронно зіставляваних мов — і близькоспоріднених, і споріднених,

<sup>216</sup> Константинова О. Англо-українські термінологічні паралелі в галузі оподаткування. *Studia slawistyczne. Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa*. Lublin. 2016. II. Т. 3. С. 209–219.

<sup>217</sup> Наконечна Г. Українсько-польсько-російські термінологічні паралелі (на матеріалі релігійної літератури). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2002. № 453. С. 357–360.

<sup>218</sup> Супринович О. Г. Лексические параллели в белорусском и немецком языках. *Вестник Полоцкого государственного университета*. Серия А. Гуманитарные науки. Языкознание. Новополоцк. 2014. № 10. С. 116–120.

<sup>219</sup> Хайрутдинов Д. Р. Географическая терминология: арабские, русские, английские параллели: дисс. ... канд. филол. наук.: 10.02.02 / Казан. гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина. Казань, 2009. 171 с.

<sup>220</sup> См.: Дубичинский В. В., Ройтер Т. Теория и лексикографическое описание лексических параллелей... С. 115.

і неблизькостпоріднених — з повним або частковим збігом семантичних структур або єдиним збігом термінологічного значення<sup>221</sup>.

Фактично в ракурсі досліджуваної проблеми увагу фокусуємо, передусім на термінологічних паралелях, що збігаються в аспекті семантики, оскільки за формальними ознаками, графічною оболонкою було б не зовсім коректно й доцільно проводити повні паралелі між українськими, російськими й білоруськими термінами, з одного боку, і польськими терміноодинацями, з другого, оскільки, як відомо, маємо справу з різними алфавітами — кирилицею (у різних національних варіантах російської, української і білоруської мов) і польською латиницею.

Для дослідження термінологічних паралелей у метамові слов'янської термінографічної критики як основну мову їх підбирання взято українську. Унаслідок аналізу термінології української критики спеціальних словників було виділено близько 100 паралелей ядерних і периферійних одиниць у метамові слов'янської критики. Їх незначна кількість свідчить про незавершене формування її поняттєво-термінологічного апарату. Розгляньмо паралелі опорних терміноодинаць цього напрямку. Аналіз паралелей периферійних термінів визначає перспективу проведення подальших досліджень із цієї теми.

Поняттєве ядро термінологічного поля метамови описуваної наукової галузі формують її базові терміни (близько 80 одиниць), що входять до складу таких ТСГ, як, наприклад, “термінологічні словники та їх типи” (*термінологічний перекладний словник, термінологічний дефінітивний словник, енциклопедія, словник-довідник* тощо), “виконавець рецензії на термінологічний словник” (*критик, рецензент, експерт*), “автор термінологічного словника” (*укладач словника, упорядник словника*), “рецензія на термінологічний словник” (*рецензія на термінологічний словник, критична публікація, критична стаття*), “процеси, дії” (*дефініювання, кодифікування, нормування, оцінювання, рецензування* тощо), “параметри інваріантної моделі термінологічного словника” (*передмова, реєстр термінів, термінологічна стаття /заголовний термін, дефініція, етимологічна довідка, гіперо-гіпонімні відношення, синонімні*

<sup>221</sup> Там же. С. 115.



й антонімні відношення/ та ін.), “критерії оцінювання параметрів термінологічного словника” (критерій оцінювання концепції словника, критерій оцінювання кількості інформації у виданні, критерій оцінювання якості інформації в словнику, критерій оцінювання ефективності репрезентування інформації у виданні тощо). Проте відразу відзначмо, що експертування термінологічних паралелей у метамові цього наукового напрямку ускладнено, як показує аналіз, недостатнім рівнем розробленості метамови термінографічної критики в пропонованих для розгляду слов’янських мовах. Наголосімо, і в українській лінгвістичній науці, імовірно, і в інших національних науках ця галузь потребує офіційного визнання як самостійного наукового напрямку в складі термінографії. Наприклад, відстежуємо такі паралелі спеціального найменування критичної діяльності щодо оцінювання термінологічних словників:

укр.	рос.	білор.	поль.
критика термінологічних словників	критика терминологических словарей	крытыка тэрміналагічных слоўнікаў	krytyka słowników terminologicznych

В українській метамові мають місце синоніми цієї метаодиноці (спеціальна критика, критика спеціальних словників, критика термінографічних джерел), що свідчать про активне вивчення досліджуваного напрямку й пошук оптимального варіанта її назви. Крім того, в українській, білоруській і польській метамовах термінографічної критики в складі аналітичного метатерміна використовується компонент *словник / слоўнік / słownik*, що утворений за допомогою слов’янського суфікса *-ник / -нік / -nik* (зокрема, в українській мові — *азбуковник, довідник, записник, словник* та ін.; білор. — *даведнік, слоўнік* тощо; поль. — *notatnik, słownik* та ін.), що підкреслює схожість між зазначеними метамовами на словотвірному рівні. Аналізований компонент російського метатерміна утворений за допомогою суфікса *-арь* (наприклад, *букварь, словарь*), чим і відрізняється від наведених вище.

У метамовах української і російської термінографічної критики використовують термін *словник / словник*, що означає перелік спеціальних слів у словнику, його синонімом є терміносполучення

*реєстр термінів словника*, зокрема: «СЛОВНИК англ. word-list. Список слів, що потрібно описати; сукупність заголовних слів у словнику. Словник нормативний. Словник типовий»<sup>222</sup>. Тут простежуємо кілька лінгвістичних явищ, а саме: (1) внутрішньомовну омонімію в метамові української термінографії — з'явилися омографи (*словник* і *словник*); (2) термінологічну паралель з абсолютною схожістю лише двох метаодиноць — української *словник* і російської *словник*.

Ключовий термін, що позначає базовий жанр термінографічної критики, а також підсумок критичного експертування спеціального довідкового видання та публікацію критичного характеру, має такі термінологічні паралелі:

укр.	рос.	білор.	поль.
<i>рецензія на термінологічний словник</i>	<i>рецензия на терминологический словарь</i>	<i>рэцэнзія на тэрміналагічны слоўнік</i>	<i>recenzja na słownik terminologiczny</i>

Паралельні метаодиноці функціують у слов'янських мовах для позначення об'єкта спеціальної критики — термінологічного словника. Відмінність виявляємо лише в утворенні російського компонента терміна (*словарь*), що наведено вище:

укр.	рос.	білор.	поль.
<i>термінологічний словник</i>	<i>терминологический словарь</i>	<i>тэрміналагічны слоўнік</i>	<i>słownik terminologiczny</i>

У термінологічних паралелях найменувань типів і підтипів спеціальних словників в українській, російській і білоруській метамовах компоненти *галузевий* / *вузькогалузевий*, *отраслевой* / *узкоотраслевой*, *галіновы* / *вузкагаліновы* не тотожні формально (фонетично й графічно), але семантично повністю збігаються, і вказують на самотутність і своєрідність кожного мета-терміна, зокрема:

<sup>222</sup> Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стер. Москва: Едиториал УРСС, 2004. URL:[http://classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/\\_htm/](http://classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_htm/) (дата обращения: 02.02.2020).

укр.	рос.	білор.
галузовий термінологічний словник	отраслевой терминологический словарь	галіновы тэрміналагічны слоўнік
вузькогалузовий термінологічний словник	узкоотраслевой терминологический словарь	вузкагаліновы тэрміналагічны слоўнік

Для найменування рецензії на нетермінологічні словники, за авторськими спостереженнями, часто використовуються терміни лексикографічної критики, а не критики термінографічної, а саме:

укр.	рос.	білор.	поль.
рецензія на словник, критична публікація, критична стаття, критичний аналіз словника	рецензия на словарь, словарная рецензия, критический анализ, критическая публикация	слоўнікавая рэцэнзія, крытычны водгук, крытычны разгляд, крытычны аналіз слоўніка	recenzja na słownik

Аналіз наведеної термінологічної паралелі показує, що в українській, російській і білоруській метамовах функціює значна кількість варіантів і синонімів цієї метаоддиниці, що свідчить про глибокий науковий інтерес критиків і вчених до якості сучасної термінографічної продукції.

Створення термінологічних словників — це, безумовно, складна багатоетапна робота, що включає і відбирання термінологічного матеріалу, і складання реєстру термінів, і опис спеціальної лексики за лексикографічними параметрами, і редагування, оформлення словника відповідно до вимог. У метамові слов'янської термінографічної критики для позначення діяльності, пов'язаної зі створенням термінологічних словників, виділяємо таку термінологічну паралель:

укр.	рос.	білор.	поль.
практика створення термінологічних словників	практика создания терминологических словарей	практыка стварэння тэрміналагічных слоўнікаў	praktyka tworzenia słowników terminologicznych

В українському, білоруському й польському термінологічних словосполученнях відстежуємо схожість у використанні компонента слів'янського походження *створення / стварэння / tworzenia* й відмінність у російській одиниці — компонент *создание*, що мотивоване дієсловом старослов'янської мови *създати, съзидж оікодоцеіѡ*<sup>223</sup>. В українській метамові термін *практика створення термінологічних словників* має терміни-синоніми *словникарство, спеціальне словникарство, фахове словникарство*. У польській метамові також функціює термін-синонім *śłownictwo specjalistyczne* з таким самим значенням. В українській мові цей термін має словотвірні варіанти, зокрема *словникарство* і *словництво*<sup>224</sup>. А в російській і білоруській метамовах не виявлено наведених вище термінів. Між українською та польською метаодинацями *спеціальне словникарство / śłownictwo specjalistyczne* встановлюємо паралель, що збігається семантично лише частково (у значенні 'спеціальна лексика'): дефініція українського терміна ширша, ніж польського, що й визначає наявність міжмовних гіперо-гіпонімічних відношень, але це все-таки не дає підстав уважати названу паралель семантично помилковою.

Для найменування процесу визначення спеціального значення терміна, пов'язаного з репрезентуванням лексикографіч-

<sup>223</sup> См. об этом: Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / перевод с нем. и доп. О. Н. Трубачева; под ред., предисловие Б. А. Ларина. 2-е изд. Москва: Прогресс, 1986. URL: <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=contents&abc=%F1&book=vasmer> (дата обращения: 03.02.2020).

<sup>224</sup> *Примітка*. Досліджуючи специфіку вживання термінів *лексикографія* і *металексикографія* в українській лексикографії, О. Демська наголошує, що «доцільніше скористатися термінами, сформованими у нашій лінгвістичній традиції, а саме: *словникарство* і *лексикографія*, відповідно дефініюючи ці терміни так. *Словникарство*” — це, по-перше, практика укладання словників, по-друге, словники певної мови різного типу і статусу і, по-третє, словникова індустрія». Науковиця відстежує функціонування одиниці *словникарство* і її варіанти в таких працях: «І. Огієнко Історія української літературної мови (*словництво*); О. Горбач *Словництво* (також *лексикографія*) ... (ЕУ, т. 8); *Словникарство, а, с.* Те саме, що *лексикографія*. (СУМ, т. IX); Б. Галас Ф. С. Шимкевич як лексикограф і українське *словникарство* кінець XVIII – початок XX ст.; *Словникарство* — див. *Лексикографія* (БУМ); В. Німчук Доля проекту нової редакції “Українського правопису” (*словникарство*)» (Демська О. Вступ до лексикографії: навч. посібник. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 22).

ного параметра ‘дефініція’ спостерігаємо таку термінологічну паралель:

укр.	рос.	поль.
дефініювання терміна	дефинирование термина	definiowanie termina

У розглядуваній паралелі всі компоненти аналітичних термінів запозичені з латинської мови. В українсько- та польськомовних термінах в елементі *дефініювання* / *definiowanie*, що позначає процес, виділяємо ідентичні суфікси загальнослов'янського походження *-юва-ни(я)* та *-owan(ie)*. Це підтверджує прагнення “націоналізувати”, тобто “українізувати”, “полонізувати” запозичені елементи відповідно до правил словотворення кожної окремої мови. В аналізованому терміні російської мови застосовано продуктивний російський дієслівний суфікс *-иров-а-ни(е)*, що використовують для “русифікації” чужомовних дієслівних основ. Проілюстроване вище засвідчує наявність тенденції, що виявляється на словотвірному рівні, — прагнення адаптувати компоненти чужомовного походження до національних елементів мови-реципієнта. Пояснення цьому вбачаємо у відстеженій Т. Космедою специфіці дихотомії «рідне (своє) — іноземне (чуже)», порівн.: «Відчуття грубості, “поганості” слів, запозичених з чужої мови, могло безпосередньо асоціюватись з можливістю використовувати чужу формулу як магічну сакральну ідіому. [...] Чуже здавна частіше викликало негативну оцінку, негативні емоції та мало більше експресії, ніж рідне»<sup>225</sup>.

У наступному прикладі аналітичних метаодиноць, зокрема в структурі українського терміна *основні критерії оцінювання словників* простежуємо прагнення викоринити результати глобальної “русифікації” слов'янських мов, розпочатої в 30-х роках ХХ ст., і використовувати національні афіксальні ресурси, розмежовуючи вживання суфікса *-ни-* для утворення термінів зі значенням процесу, дії (укр. *оцінювання*) і *-к-* — для позначення предметної

<sup>225</sup> Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки... С. 199–200.

дії (укр. *оцінка*). Навпаки, у білоруському компоненті *ацэнка* використовується суфікс *-к-*, як і в російському *оценка*, що засвідчує, як видається, вияв “русифікації”.

укр.	рос.	білор.
<i>основні критерії оцінювання словників</i>	<i>основные критерии оценки словарей</i>	<i>асноўныя крытэрыі ацэнкі слоўнікаў</i>

Кожен термінологічний словник починається, як відомо, з передмови. Це мегаструктурний параметр, що розкриває найбільш важливу інформацію про принципи побудови словника. Критик керується положеннями, викладеними в передмові, відслідковуючи заявлені якості й параметри словника щодо їх відповідності реалізованим практично. Термінологічні найменування для позначення цього важливого параметра в наведеній нижче паралелі вказують на те, що їх компоненти, зокрема укр. *передмова* й рос. *предисловие*, відрізняються фонетично й графічно, проте збігаються семантичними структурами, відповідно вони є неповними паралелями. У цьому разі простежуємо самотність порівнюваних мов. Крім того, фіксуємо факт подібності української, білоруської та польської метаодиноць, а саме:

укр.	рос.	білор.	поль.
<i>передмова словника</i>	<i>предисловие словаря</i>	<i>прадмова слоўніка</i>	<i>przedmowa / przedślowia słownika</i>

Наведені далі термінологічні паралелі в метамові термінографічної критики репрезентують поняттєву опозицію ‘автор рецензії’ і ‘автор словника’:

укр.	рос.	білор.
<i>автор рецензії, критик словника, рецензент словника, експерт словника</i>	<i>автор рецензии, критик словаря, рецензент словаря</i>	<i>аўтар рэцэнзій</i>
<i>автор / укладач словника</i>	<i>автор / составитель словаря</i>	<i>аўтар / складальнік слоўніка</i>

У названих термінологічних найменуваннях компоненти укр. *укладач* і рос. *составитель* збігаються за значенням, але відрізняються формально. Ця термінологічна паралель (*автор / укладач словника — автор / составитель словаря — аўтар / складальник слоўніка*) є неповною і свідчить про факт одночасного використання запозичених і питомих одиниць у структурі термінів, а також про наявність синонімів, більшою мірою це простежуємо в українській і російській метамовах термінографічної критики.

Отже, розглянуті термінологічні паралелі в синхронно порівнюваних слов'янських метамовах термінографічної критики є повними, тобто формально тотожними з повністю подібними семантичними структурами. За формою більшою мірою збігаються українські та білоруські метаодиниці, меншою мірою — російські й польські. У спеціальній мові досліджуваної критики переважають чужомовні терміни, що підтверджує факт взаємодії глобального й локального, універсального й самобутнього. Метамова української спеціальної критики багата синонімами, їй властива внутрішньосистемна омонімія. Самобутність, оригінальність української метамови, на відміну від російської і білоруської, проявляється в прагненні (а) зберегти традиції національного термінотворення, (б) адаптувати запозичені одиниці за умов потужної протидії політиці “русифікації”.

#### 1.4.4. Зони перетину метамов термінографічної критики й лінгвістичної експертології

Нагадаймо, термінографічна критика й лінгвістична експертологія як самостійні наукові міждисциплінарні напрями, рівнозначні розділи прикладної лінгвістики, а також спеціальні практики, мають спільну основу, що ґрунтується на (1) оцінюванні спеціальних текстів (відповідно, термінологічних словників і законопроектів, законодавчих документів та ін.), а також (2) використанні спільного аксіологічного компонента — критерію оцінки (див. про це розділ 1, підрозділ 1.3). Критерій оцінки, як відомо, — це «денотативна роль ситуантного типу, особа, предмет, вияв, щодо якого /

яких встановлюються відповідність / невідповідність певних параметрів, обставин, призначення»<sup>226</sup>.

Поняття «критерій оцінки» співвідносять з поняттям «категорія оцінки». Т. Космеда інтерпретує в мовознавстві лінгвофілософську категорію оцінки як складну й багатогранну категорію — «структурно-семантичну (з семантичною домінантою) і функціональну, прагмасемантичну, що містить такі концепти, як “схвалення”, “осуд”, “згода”, “незгода”, “критика”, “симпатія”, “антипатія”»<sup>227</sup>. Термінографічна критика й лінгвістична експертологія застосовують спільні ціннісні параметри (‘позитивне — негативне’, ‘користь — шкода’ та ін.) щодо викладеної інформації відповідно в термінологічних словниках і різного типу законодавчих документах, а також істинності / хибності репрезентування їх компонентів та ін.

Авторитетні українські академічні лінгвістичні словники й енциклопедії не містять пропонувані для розгляду термінів. Потреба опису спеціальної мови термінографічної критики визначає необхідність структурно-семантичного аналізу метаодиноць у зонах перетину її метамови з метамовами інших суміжних галузей знань, виникнення яких зумовлено їх тісною взаємодією, відкритістю терміносистем і подібністю теоретичного підґрунтя наукових дисциплін.

У сучасному українському мовознавстві науковці вивчають зони перетину термінології та мови спеціального призначення<sup>228</sup>, зарубіжні дослідники — суспільно-політичної і спеціальної мов, наукової лексики<sup>229</sup> та ін. Дослідження зони перетину метамов певних наукових дисциплін вимагає особливої уваги, зокрема актуальним є окреслення зони перетину метамови термінографічної

<sup>226</sup> Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 2. С. 113.

<sup>227</sup> Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки... С. 93, 92.

<sup>228</sup> Див.: Туровська Л. Термінологія і мова спеціального призначення: зони перетину. *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань*. Київ. 2011. № 5. С. 33–38.

<sup>229</sup> См.: Добров Б. В., Лукашевич Н. В. Взаимодействие лексики и терминологии в общезначимой сфере языка. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии*. Москва. 2004. С. 172–178.



критики й метамови лінгвістичної експертології<sup>230</sup>, що, як видається, теж потребує теоретичного опису<sup>231</sup>.

Результати проведеного аналізу засвідчили, що на перетині метамов термінографічної критики й лінгвістичної експертології утворилися “дзеркальні” ТСГ, відповідно їх терміни й поняття, що формують ядра їх термінологічних полів, а саме: “виконавець критичного аналізу праці” (*експерт, рецензент*), “автор тексту (документа)” (*автор тексту*), “висновок критичного аналізу праці” (*експертиза, експертний висновок, рецензія*), “процеси, дії” (*експертування, рецензування*) (див. схему 1.7).

Схема. 1.7

### Зони перетину метамов термінографічної критики й лінгвістичної експертології



<sup>230</sup> Примітка. Джерелами матеріалу є наукові статті, у яких висвітлені теоретичні й практичні питання термінографічної критики й лінгвістичної експертології, а також їх метатексти — рецензії на термінологічні словники й експертизи законодавчих документів.

<sup>231</sup> Див. про це: Космеда Т. А. «Лінгвістична експертиза» однієї лінгвістичної експертизи...

Далі проаналізуємо структурно-семантичні особливості мета-одиниць у межах кожної названої ТСГ зазначених метамов.

ТСГ **“виконавець критичного аналізу праці”**. Лінгвістичне експертування виконують експерти, найчастіше лінгвісти, які є співробітниками державних чи приватних установ, а оцінювання спеціальних словників — термінографи, мовознавці або галузеві фахівці. Зазначмо, що нині чужомовну одиницю *експерт* («[лат. *expertus* — досвідчений, випробуваний] — людина, яка здійснює експертизу»<sup>232</sup>) широко вживають у джерелознавстві, економіці, мистецтвознавстві, філателістиці, юриспруденції, термінографічній критиці та ін. Однак, оскільки судові процеси за участю експертів сягають ще античних часів<sup>233</sup>, то, як видається, саме з юридичної термінології запозичують цей термін інші суміжні наукові дисципліни.

Зокрема, терміноодиницю *експерт* у метамові юрислінгвістики, складником якої є мова лінгвістичної експертології, пояснюють як особу, «яка володіє спеціальними знаннями та залучається слідчими органами, судом, арбітражним судом для проведення судової експертизи»<sup>234</sup>. Нині зазначений термін активно потрапляє до метатекстів, присвячених проблемам сучасного словникарства. Вивчаючи лінгвістичний аспект спілкування під час створення пошукового тезауруса, Г. Мацюк і Н. Кунанець відзначають, що «експерт володіє спеціальною термінологією предметної галузі, фахівцем якої він є, загальнонауковою термінологією, побутовою мовою, неологізмами, створеними експертом за час роботи»<sup>235</sup>. Названі автори характеризують високий рівень мовної компетен-

<sup>232</sup> Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра: УНВЦ «Рідна мова», 2000. С. 408.

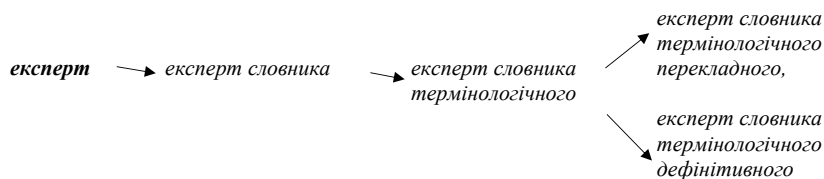
<sup>233</sup> Див. про це: Лінгвістично-інформаційні студії: праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України: у 5 т. / В. А. Широков та ін. Корпусна та когнітивна лінгвістика. Київ: Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. Т. 4. С. 192.

<sup>234</sup> Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю., Шматко І. В. Юрислінгвістика: словник термінів і понять / за ред. Л. І. Шевченко. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015. С. 44.

<sup>235</sup> Мацюк Г., Кунанець Н. Лінгвістичний аспект у спілкуванні з експертом при формуванні пошукового тезауруса. *Інформаційні моделі, системи та технології: матеріали VII наук.-техн. конф. Терноп. нац. техн. ун-ту ім. Івана Пулюя (м. Тернопіль, 11–12 груд. 2019 р.)*. Тернопіль, 2019. С. 70.

ції експерта, який бере участь у побудові тезауруса. Підсумовуючи викладене, висновкуємо, що термін *експерт* ретермінологізується в метамові термінографічної критики, “довантажуючи” зміст поняття спеціальним значенням. До того ж тут ще констатуємо міжсистемну (міжгалузеву) полісемію, що зумовлена лінгвальними й позалінгвальними чинниками.

До аналізованого терміна в метамові термінографічної критики виявляємо терміни-синоніми, здатні взаємозаміщуватися без порушення змісту наукового контексту, зокрема: *експерт* — *критик*, *рецензент*. Увійшовши до складу досліджуваної метамови, термін *експерт* вступає в гіперо-гіпонімні відношення з іншими членами терміносистеми термінографічної критики, які вказують, що видове поняття походить від родового, — *експерт словника*: «Експерт словника також приділяє увагу досить рідко використовуваному термінографами параметрові ‘енциклопедична інформація’»<sup>236</sup>. У досліджуваній терміносистемі між гіперонімом і гіпонімом відстежуємо послідовний (ланцюговий) взаємозв’язок, що передбачає поступове конкретизування значення гіпероніма, тобто одиниця попереднього рівня є родовим поняттям для наступного. Наприклад, гіперонім *експерт* уточнює гіпонім-конкретизатор *експерт словника*. Названий гіпонім першого рівня стає гіперонімом другого рівня ієрархії, а гіпонім другого рівня утворює нову парадигму (співгіпоніми), стаючи гіперонімом третього рівня ієрархії, зокрема:



Крім того, аналітичний термін *експерт термінологічного словника* вступає в синонімні зв’язки з терміноодинацями аналітичного типу, зокрема: *експерт термінографічного видання*, *експерт*

<sup>236</sup> Див. про це: Петрова Т. О. Теоретико-практичне значення рецензій на українські термінологічні словники кінця ХХ ст. – поч. ХХІ ст. *Проблеми загального і слов’янського мовознавства*. Дніпро. 2019. № 3. С. 100. DOI 10.15421/251913100.

спеціального словника, експерт спеціального видання, критик термінографічного видання, рецензент термінографічного видання, критик спеціального словника, рецензент спеціального словника та ін. Значна кількість аналітичних термінів-синонімів властива розвитку метамови термінографічної критики.

Метаодиниці термінографічної критики потрапляють до метамови лінгвоекспертології, а головню, до термінології судової експертизи. Наприклад, термін *рецензент* функціє в зазначеній терміносистемі на позначення особи, яка «оцінює висновок експерта з точки зору обґрунтованості, повноти дослідження, відповідності вимогам нормативно-правових документів, що регулюють проведення судових експертиз»<sup>237</sup>.

Крім того, в аналізованих метамовах між синонімами досліджуваної ТСГ й одиницями групи “автор тексту (документа)” відстежуємо протиставність, виражену антонімічними відношеннями, зокрема: *експерт, рецензент — автор тексту*. Отже, одиниці аналізованої ТСГ метамови тісно взаємодіють, збагачуючи спеціальними найменуваннями поняттєво-термінологічні апарати.

На перетині метамов термінографічної критики й лінгвоекспертології також утворюються “паралельні” ТСГ “**висновок критичного аналізу праці**” (*експертиза, рецензія*). Терміни лінгвістичної експертології всередині цієї групи мають синоніми, як-от: *лінгвістична експертиза, експертний висновок, висновок лінгвіста-експерта*. На позначення критичної публікації щодо термінологічного словника в термінографічній критиці теж функціують терміни-синоніми аналітичного типу, а саме: *рецензія на термінологічний словник, рецензія на спеціальне видання, рецензія на термінографічне видання, рецензія на термінографічне джерело, рецензія на фаховий словник*. Переважно метамова критики термінографічних видань, як показує аналіз, поповнюється одиницями лінгвоекспертології, збільшуючи кількість синонімів указанного вище найменування поняття: *експертиза термінологічного словника, експертиза термінографічного видання, експерт*

<sup>237</sup> Круть О. Рецензування висновків експертів допоможе уникнути помилок, що позначаються на долі конкретної людини...

*термінографічного джерела, експертиза спеціального видання, експертиза фахового словника.*

Терміносистему юриспруденції, зокрема судової експертизи, як видається, поповнюють терміни термінографічної критики, наприклад *рецензія*. Відповідно, у метамові юриспруденції найважливіше призначення рецензії — «перевірити об'єктивність, обґрунтованість, неупередженість поданих висновків, а в разі виявлення порушень надати адвокатам, слідству та суду можливість довести її неналежність як доказу»<sup>238</sup>. Викладене засвідчує, що *рецензія* й *експертиза* як репрезентанти оцінювального дискурсу і як опорні терміни досліджуваних метамов можуть отримати нові значення, відповідно, що формування метамов досліджуваних розділів прикладної лінгвістики ще не має завершення, продовжується.

У ТСГ “**процеси, дії**” виділяємо ядерні терміноодиниці *експертування* і *рецензування*, що однаковою мірою актуалізовані в структурі аналітичних одиниць в аналізованих метамовах. Наприклад, *лінгвістичне експертування* — це «особливий вид мовознавчого дослідження, у якому поєднуються різні лінгвістичні й екстралінгвістичні параметри. [...] необхідно розглянути лексико-семантичні й лексико-граматичні параметри, особливості синтаксису, специфіку організації і структурування тексту, особливості стилістики, дати історичний коментар»<sup>239</sup>.

У метамові термінографічної критики функціює ключовий термін цієї групи *рецензування термінологічного словника*, що має численні синоніми — *рецензування спеціального словника*, *рецензування термінологічної праці*, *рецензування термінографічного видання*. Однак виявляємо й інші його терміни-синоніми аналітичного типу (у їх структурі не актуалізовані компоненти *експертування* та *рецензування*): *критичне аналізування термінологічних словників*, *критичне рецензування термінологічних словників*, *оцінювання термінографічних праць* та ін.

<sup>238</sup> Круть О. Рецензування висновків експертів допоможе уникнути помилок, що позначаються на долі конкретної людини...

<sup>239</sup> Панасенко Т. А. Лінгвістична експертиза конфліктних текстів українських політичних загадок... С. 292.

Унаслідок взаємодії метамов указана група термінографічної критики збагатилася близькими за значенням спеціальними одиницями, наприклад: *експертування термінологічного словника*, *експертування термінографічної праці*, *експертування спеціального видання*, *експертування фахового видання* та ін.

Склад досліджуваної ТСГ юрислінгвістики теж поповнюють одиниці термінографічної критики, поняття яких “довантажуються” спеціальним значенням, наприклад: *рецензування* — «один з інструментів забезпечення справедливого судочинства», потреба якого виникає в разі неякісних та помилкових висновків експертів судової справи<sup>240</sup>. У метамові юриспруденції, як видається, зміст терміна *рецензування* спеціалізується, розширюючи суть поняття, що дає змогу констатувати міжсистемну полісемію.

Отже, отримані результати аналізу дають змогу зробити декілька висновків.

1. Аналізовані метамови тісно взаємодіють і взаємозбагачуються: термінографічна критика більшою мірою поповнюється термінами лінгвістичної експертології, оскільки остання є менш відкритою системою.

2. Зони перетину метамов термінографічної критики й лінгвістичної експертології формують “дзеркальні” ТСГ: “виконавець критичного аналізу праці” (*експерт*, *рецензент*), “автор тексту (документа)” (*автор тексту*), “висновок критичного аналізу праці” (*експертиза*, *експертний висновок*, *рецензія*), “процеси, дії” (*експертування*, *рецензування*) (див. вище схему 1.7).

3. У межах кожної з груп цих метамов терміни утворюють синонімічні відношення, меншою мірою — гіперо-гіпонімічні й антонімічні. Запозичуючи термін метамови-донора, метамова-реципієнт спеціалізує зміст його поняття або розширює значення поняття, утворюючи міжсистемну полісемію.

4. Досліджувані аналітичні терміноодиниці активніше вступають у парадигматичні відношення, терміни синтетичного типу — в епідигматичні зв'язки.

5. Наявність у зоні перетину метамов термінографічної критики й лінгвістичної експертології різного типу семантичних

<sup>240</sup> Див. про це: Круть О. Рецензування висновків експертів допоможе уникнути помилок, що позначаються на долі конкретної людини...

зв'язків між ядерними одиницями аналізованих спеціальних мов засвідчує відбирання кращого відповідника поняттю, їх неоднорідність за структурою, а також незавершеність розбудови терміносистем.

## Висновки до розділу 1

У сучасному світовому мовознавстві активно розвивається термінографія. Початки української термінографічної діяльності пов'язуємо з виходом у світ спеціальних видань дефінітивного й перекладного типів (1851), що описують термінологію природничої та правничо-політичної галузей. Незважаючи на тривалу історію, українська термінографія все ще потребує розроблення єдиних принципів створення спеціальних словників, уніфікованих засад відображення їхніх різноструктурних параметрів тощо, а також вивчення методології укладання термінологічних словників комбінованого (поліпараметричного) типу.

Поступ української термінографії і термінології відбувається в умовах різних тенденцій мовної політики й термінологічного планування (українізація, деукраїнізація, етап нового “відродження”). Від 90-х років ХХ ст. до початку ХХІ ст. відновлюється роль фахового словника як спеціального довідника, а також скарбниці наукових знань нації.

Якість кодифікації національного термінофонду, цінність і значущість термінологічних словників установлюють через їх усебічне оцінювання. Перші рецензії на термінологічні словники, що надруковані в українських часописах початку ХХ ст., сформували підґрунтя національної критики термінографічних праць і засвідчили безпосередньо її становлення як окремого наукового напрямку. Її основне завдання — комплексне оцінювання спеціальних словників. Розвиток термінографічної критики триває, однак її здобутки, структура, особливості жанрової форми (рецензії), своєрідність метамови ще не вивчені.

Натомість термінографічна критика як розвинута наука має ієрархічну організацію (три розділи — теорія термінографічної критики, історія термінографічної критики, практика

термінографічної критики), власну методологічну основу тощо. Розбудова її метамови ґрунтується на системі терміноодиниць термінографії, термінознавства, лінгвоаксіології, лінгвістичної експертизи із залученням номінацій споріднених наук.

Переглянувши невиправдано низький статус і стереотипне розуміння змісту термінів *рецензування термінологічного словника* й *рецензія на термінологічний словник*, вважаємо за необхідне впровадити до наукового обігу одиниці *термінографічне експертування* та *термінографічна експертиза*, що дають змогу більш чітко кваліфікувати ключові поняття термінографічної критики.



## РОЗДІЛ 2

# СИСТЕМА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ<sup>241</sup>

*Рухаючись уперед, наука не лише творить  
нове, але неминуче переоцінює старе, пере-  
жить<sup>242</sup>*

(В. Вернадський)

Окреслення перспектив окремої галузі знань через призму ретроспективного аналізу її поступу й напрацювань, як видається, є важливим підходом у новітній науці. Зокрема, «сучасна лінгвістична методологія, [...] повинна базуватися на ретроспективному, синхронному, порівняльному й проспективному аспектах. Саме

---

<sup>241</sup> *Примітка.* Матеріали розділу опубліковані в таких наукових статтях: Петрова Т. Методологічні принципи укладання галузевого термінологічного словника. *Studia Ukrainica Posnaniensia* / red. nauk. T. Kosmeda. Poznań. 2019. Zesz. VIII. S. 119–125. DOI: 10.14746/sup.2019.7.12; Petrova T. Melioration Terminology in Ukraine Scientific Picture of the World. *Przegląd Wschodnoeuropejski* (East European Review) / red. nac. A. Kikiewicz. Olsztyn. 2019. X / 2. S. 337–348. [http://www.uwm.edu.pl/cbew/2019-10-2/28\\_Petrova.pdf](http://www.uwm.edu.pl/cbew/2019-10-2/28_Petrova.pdf); Petrova T. Розвиток теорії терміна в українській та зарубіжних термінологічних школах. *Slavica Wratislaviensia* / red. nauk. P. Jóźwickiewicz. Wrocław. 2020. CLXXII. T. 172. С. 91–101. <https://doi.org/10.19195/0137-1150.172.8/>; Петрова Т. Термінографічні традиції й новаторство в українській термінологічній лексикографії. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2020. Вип. 53. С. 209–221. <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.53.19>; Петрова Т. О. Систематизація термінологічних словників у спеціальному словникарстві. *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». Харків. 2021. Вип. 88. С. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2021-88-15/>; у низці наукових тез.

<sup>242</sup> Вернадский В. И. Очерки и речи. Т. 2. Петербург: Научхимтехиздат, 1922. С. 112.

така єдність підходів забезпечує всебічність, комплексність, багатогранність і послідовність дослідження»<sup>243</sup>.

Тривала історія української термінографії і значний обсяг накопичених нею знань щодо створення спеціальних словників дають змогу стверджувати, що все це стало можливим завдяки копіткій праці українських термінографів, а також наявності сформованої національної традиції. Різноманітність підходів до виявлення параметрів систематизації спеціальних довідкових джерел зумовлює і стимулює створення різних їх типологій і класифікацій, а також нових типів термінологічних словників.

## 2.1. Розвиток теорії терміна: здобутки української та зарубіжних термінологічних шкіл

*Термін відіграє значну роль у процесі вербалізації наукових і технічних здобутків людства*<sup>244</sup>

(Л. Симоненко)

Термін — рефлекс і сила науки. Термін<sup>245</sup> нагромаджує і мовну інформацію, і спеціальні знання, є необхідною умовою існування, зберігання, подальшого розвитку й удосконалення фахових знань. «Через свою особливу значущість визначення терміна — і мета самостійного етапу термінологічної роботи (побудова системи

<sup>243</sup> Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Саліонович Л. М., Халіман О. В. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: колект. монографія / за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. С. 46.

<sup>244</sup> Симоненко Л. О. Термін як предмет лексикографії. *Мовознавство*. Київ. 2017. № 1. С. 35.

<sup>245</sup> *Примітка*. В українському мовознавстві лексему *термін* уперше використано в XVIII ст., зокрема у працях Г. Кониського, на позначення зображення певної речі або поняття в сучасному розумінні (див. про це: Марчук Л. Структурно-генетична, граматична і лексико-семантична класифікація термінології в «Літературознавчій енциклопедії». *У вимірах слова*: зб. наук. праць на пошану професора Ірини Кочан / упоряд. О. Антонів, О. Туркевич, І. Фецько. Дрогобич: Просвіт, 2019. С. 161–172).

дефініцій), і засіб фіксування смислового змісту терміна, і об'єкт самостійного дослідження»<sup>246</sup>.

У науковій літературі українські мовознавці у різних ракурсах розглядають термін як мовний знак. Водночас уніфікованої загально визнаної номінації наукового поняття певної галузі знань, політики, техніки, мистецтва тощо ще не існує. Нині застосовують різні найменування для кваліфікування терміна, а саме: *термін*, *термінологічна лексема*, *термінологічна лексична одиниця*, *термінологічна назва*, *термінологічне найменування*, *термінологічна одиниця*, *терміноодиниця*, *науковий термін*, *науково-технічна назва*, *спеціальний термін*, *спеціальна лексема*, *спеціальне слово*, *спеціальне найменування*, *спеціальна назва*, *спеціальне поняття*. Зарубіжні дослідники вживають на позначення поняття «термін» найменування *term*, *name* (найменування), *denomination* (найменування, позначення), *designation* (позначення, називання), *appellation* (ім'я, найменування). Найбільш поширеною і в українських, і в зарубіжних наукових студіях є номінація *термін* (*term*), інші функціують як синоніми. Утім відзначмо, що, по-перше, не в усіх роботах репрезентовані дефініції поняття «термін», по-друге, деякі дослідники пропонують власну дефініцію, не враховуючи вже наявних пояснень, тому основний об'єкт вивчення термінознавства отримує нечітке розуміння його суті або синонімне перефразування його тлумачення.

Теорія терміна<sup>247</sup> пов'язана з глибоким розумінням основи наукового явища, способами відображення знань про науковий світ, принципами систематизування наукових уявлень. Розвиток термінологічної діяльності як самостійного наукового напрямку в Україні почався в ХІХ ст. у Галичині, що зумовлено функціонуванням Наукового товариства імені Т. Шевченка (далі — НТШ). Головна його мета — розвиток науки українською мовою і формування національної наукової термінології. Дотримуючись цієї мети, товариство розбудовувало українську науку на національному мовному

<sup>246</sup> Шелов С. Д. Термин. Терминологичность. Терминологические определения. Санкт-Петербург: Филологический фак-т СПбГУ, 2003. С. 175.

<sup>247</sup> *Примітка*. Проведений аналіз щодо розробки теорії терміна засвідчує, що теоретичні та практичні проблеми термінознавства є одними з найбільш актуальних мовознавчих об'єктів у сучасній гуманітарній науці.

ґрунті через термінотворення, зокрема його окремі секції створили хімічну, географічну, фізичну, біологічну, медичну наукові термінології та кодифікували їх у словниках або в систематизованих матеріалах до своїх збірників.

У «Вступному слові» першого тому «Збірника НТШ» (1897) І. Верхратський та В. Левицький, наприклад, визначили програму діяльності НТШ: «Наш язик лише тогді зможе добути собі одвітного і гідного становища, коли розвинеться о стілько, щоби міг стати поруч з образованими язиками других народів Європейських, [...]. Мусить проте наш язик виробити собі одвітну термінольоґію в ріжних вітах людського знання, мусить одвітно використати все боґацтво рідної словні»<sup>248</sup>. Члени НТШ активно розробляли теорію терміна, піднімали статус української мови, уживаючи її в наукових працях та розвідках.

І. Огієнко наголошував, що «єдність наукової термінології конче необхідна для кожного народу, бо допомагає розвиткові науки й витворює корисне почуття одности народу [...]. Єдність наукової термінології — це сильний двигун розвитку науки, а тим самим і культури народу»<sup>249</sup>. Основне завдання НТШ, як бачимо, — виведення української наукової мови на європейський рівень.

Це зумовлювало формування тогочасної тенденції щодо добирання відповідних українських термінів до аналогів із західноєвропейських мов. Ґрунтовне вивчення термінотвірної практики західноєвропейських народів, передусім німецького, дало змогу членам НТШ (зокрема В. Левицькому) усвідомити провідні тенденції термінотворення наприкінці ХІХ ст.

Найважливішим постулатом вироблення наукової термінології в європейській науці того часу вважалося спирання на національні словотвірні зразки й використання поширених у міжнародній термінології грецьких та латинських термінів і терміноелементів. Термінологи НТШ репрезентували два напрями термінотворення: 1) моделювання наукових найменувань на народній основі за

<sup>248</sup> Верхратський І., Левицький В. Вступне слово: від редакції. *Збірник НТШ*. Львів. 1897. Т. 1. С. 1.

<sup>249</sup> Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Факс. Київ: АТ «Обереги», 1994. С. 55.

наєвними в українській мові словотвірними (термінотвірними) зразками (І. Верхратський, В. Левицький); 2) використання (запозичення) інтернаціональної термінології (І. Горбачевський, І. Кандяк, С. Рудницький).

Об'єднання термінологічних гуртків, секцій та підсекцій різних термінологічних комісій, товариств, а передусім заснування ІУНМ сприяли узгодженню термінологічної діяльності. Перед дослідниками Інституту постало завдання примножувати на працювання названих організацій і розвивати терміносистеми на питомій основі. Головні положення щодо розвою української термінології, а також її ознаки, визначає Т. Секунда в статті «Про принципи складання української технічної термінології» (1930): «термінологія повинна бути народною; у разі відсутності готового терміна в народній мові треба створити його з власномовних морфем; лише в разі непридатності новоствореного терміна запозичувати наукову назву з мови-джерела; термін має бути зрозумілий; назва поняття має бути точна й однозначна; термін повинен бути придатний для творення похідних термінів; термін має бути доброзвучний і економний»<sup>250</sup>. Тогочасні українські термінологи, як бачимо, зосереджують увагу на розробленні засад творення термінів і на розбудові української термінології. У 20–30-х роках ХХ ст., зокрема, функціювали дві українські школи: 1) харківська (помірковані пуристи, синтетичний напрям — долучення чужомовних одиниць) і 2) київська (крайні пуристи, етнографічний напрям — формування літературної мови на народній основі)<sup>251</sup>.

У 30-х роках ХХ ст. зарубіжні термінознавці починають досліджувати *термін* як особливу одиницю. Виникають два авторитетні центри світової термінологічної діяльності — в Австрії (у довоєнній Німеччині) та в СРСР, що пов'язано з іменами О. Вюстера та Д. Лотте. Засновник австрійської школи О. Вюстер публікує докторську дисертацію «Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik» («Міжнародне нормування мови в техніці, зокрема в електротехніці») (1931), у якій закладає

<sup>250</sup> Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології... С. 12.

<sup>251</sup> Див. про це: Черемська О. С. Харківська філологічна школа в історії українського мовознавства 20–30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т української мови. Київ, 2020. 39 с.

підвалини науки про термін. Крім того, він уперше порушує проблему нормативності й відповідності терміна потребам галузі, зокрема електротехнічної. Пізніше О. Вюстер очолив міжнародну термінологічну організацію «ІНФОТЕРМ». Водночас засновник російської школи Д. Лотте в статті «Очередные задачи технической терминологии»<sup>252</sup> (1931) формулює не лише завдання технічної термінології, а й науково-технічної термінології загалом. До того ж він убачає необхідність класифікувати терміни, досліджувати систему аспектів терміносистеми, відстоює неприпустимість виникнення між термінами полісемії, омонімії, синонімії. Е. Дрезен видає монографію «Научно-технические термины и обозначения и их стандартизация»<sup>253</sup> (1936), у якій наголошує, що призначення терміна — відтворювати у свідомості людини уявлення про об'єкт науки або техніки з усіма його властивостями та якостями. Г. Винокур у статті «О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии»<sup>254</sup> (1939) виділяє основні вимоги до терміна — спеціалізованість значення, точність, стилістична нейтральність. Зауважмо, перші розробники основи теорії терміна (О. Вюстер і Д. Лотте) — за фахом інженери.

Надалі в різних країнах світу створюють міжнародні національні термінологічні школи, осередки й гуртки, зокрема: термінологічна школа Великобританії (Д. Драскау, Х. Сайгер, Ф. Томас та ін.); австрійсько-німецька термінологічна школа (Р. Глезер, І. Дальберг, К. Шміц та ін.); Празький лінгвістичний гурток (Я. Горецькі, Р. Коцоурек та ін.); термінологічна школа Польщі (С. Гайда, В. Змарзер, Дж. Лукшин, З. Стоберські, П. Южвікевич та ін.)<sup>255</sup> та ін.

Радянський період розвитку термінології репрезентують національні школи союзних республік СРСР: російська (О. Герд,

<sup>252</sup> Лотте Д.С. Очередные задачи технической терминологии. *Изв. АН СССР. Сер. VII. Отделение обществ. наук.* Ленинград. 1931. № 7. С. 583–591.

<sup>253</sup> Дрезен Э. К. Научно-технические термины и обозначения и их стандартизация. Москва: Стандартгиз, 1936. 136 с.

<sup>254</sup> Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. *Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы.* Москва. 1939. Т. 5. С. 3–54.

<sup>255</sup> Див. про це: Нікуліна Н. В. Номен як об'єкт східнослов'янських термінологічних студій. *Термінологічний вісник.* Київ. 2013. Вип. 2 (1). С. 67.

Г. Винокур, С. Гриньов, Е. Дрезен, В. Лейчик, Д. Лотте, О. Реформатський, О. Суперанська, О. Хаятін, С. Шелов та ін.); українська (Т. Кияк, І. Кочан, А. Крижанівська, Г. Мацюк, Б. Михайлишин, Т. Панько, В. Пілецький, Л. Симоненко, Е. Скороходько, Ф. Циткіна та ін.); білоруська (Л. Антонюк, К. Кропива, Я. Колас, С. Некрашевич та ін.).

В українському термінознавстві розвитку вчень про термін на цьому етапі, на жаль, перешкоджали екстралінгвальні чинники: мовна політика, деукраїнізація, ліквідування ІУНМ, переслідування і репресії українських термінологів і термінографів. На противагу цьому в Москві створюють при АН СРСР Комітет науково-технічної термінології (1933), що сприяє розвитку російської наукової термінології та активному вивченню теорії терміна.

У подальші 30–60-і роки ХХ ст. розвиток української термінології як складника наукового дискурсу мовознавства зумовлювався дією наукових вчень російських лінгвістів Д. Лотте й Г. Винокура. Вони визначили теоретичні й практичні аспекти, які й у сучасний період все ще активно й глибоко аналізують, зокрема: сутність і природа терміна, системна організація термінології, співвідношення між термінологією і номенклатурою тощо. Важливою подією цього періоду стала Всесоюзна термінологічна нарада (1959), що відбулася в Москві, на якій репрезентовані «Вступительное слово» В. Виноградова й доповідь О. Реформатського «Что такое термин и терминология?», які стали хрестоматійними для термінознавчої науки.

Упродовж означених років у лінгвістиці виформовуються два підходи щодо інтерпретування терміна. Розвиток **першого підходу** відбувається через призму ідей Д. Лотте, згідно з якими порівнюють слово й термін, з'ясовують їх відмінності на рівні значень, відстежують властивості терміна, зокрема однозначність, точність, умотивованість тощо. Послідовники цього підходу найважливішою функцією терміна називають номінативну, підкреслюючи його абстрактність і символічність. Відповідно, з'являється поняття «абсолютний термін». **Другий підхід** спрямований на зміцнення ідейних засад термінологічної школи Г. Винокура, прихильники якої визначають терміни як «особливі знакові одиниці, що вживаються для вираження спеціальних понять»

і виокремлюють *функційну* ознаку терміна — *дефінітивність* (порівн.: «Термін — це слово, що має спеціальне, суворо окреслене значення в тій чи тій галузі знання») <sup>256</sup>.

У цей період представник лондонської термінологічної школи Т. Сейворі дає такі визначення термінів: «умовні знаки, призначені для передавання певного обсягу закодованої інформації, яку розуміють лише ті, хто знає відповідний ключ чи код» <sup>257</sup>. Названий вище автор розглядає поняття «термін» на рівні умовних знаків і не пов'язує його з поняттями певної галузі, між якими існують логіко-поняттєві зв'язки, заперечуючи його наукову природу як поняття.

Упродовж 70–80-х років ХХ ст. в Україні розгортається теоретична термінологічна робота, хоча все ще під помітним впливом ідей російських термінологів. З'являються праці І. Квітко <sup>258</sup>, Т. Кияка <sup>259</sup>, А. Крижанівської, Л. Симоненко <sup>260</sup>, Т. Панько <sup>261</sup> та ін. Увага дослідників сфокусована на лінгвістичному описі природи терміна й особливостей розбудови термінології через призму функціоналізму (вивчення функціонування термінів, їх комунікативне спрямування, стилістичне розрізнення). Відповідно, *термін* тлумачать як «невід'ємний елемент мови науки, адекватний чітко визначеному поняттю. [...] асоціюється саме з [...] сферою мовної комунікації, у якій він максимально збігається зі статусом репрезентанта наукового поняття» <sup>262</sup>. Остаточне становлення українського теоретичного термінознавства як сформованої науки з предметом та методологією припадає на кінець 70-х – початок 80-х років ХХ ст.

<sup>256</sup> См.: Бурдин С. М. О терминологической лексике. *Филологические науки*. Москва. 1958. № 4. С. 57.

<sup>257</sup> Savory T. H. *The language of science*. London: Andre Deutsch, 1967. P. 21.

<sup>258</sup> Квитко И. С. Термин в научном документе. Львов: ИО «Вища школа», 1976. 128 с.

<sup>259</sup> Кияк Т. Лингвистические аспекты терминоведения. Киев: УМКВО, 1989. 104 с.

<sup>260</sup> Крыжановская А. В., Симоненко Л. А. Актуальные проблемы и упорядочение научной терминологии; АН УССР, Ин-т языкознания им. А. А. Потебни. Киев: Наук. думка, 1987. 163 с.

<sup>261</sup> Панько Т. І. Від терміна до системи. Становлення марксистсько-ленінської політекономічної термінології у східнослов'янських мовах. Львів: Вища шк., 1979. 146 с.

<sup>262</sup> Там само. С. 13.



У російському теоретичному термінознавстві в окреслені десятиліття відбувається перехід від структурної парадигми до структурно-функційної, що вможливило розвиток принципово нових ідей щодо його головних понять і категорій. Зокрема, «у межах функційного напрямку термін розглядають не лише як один з лінгвістичних об'єктів, але і як засіб, за допомогою якого можна вивчати функційну природу мови, уявлення про яку пов'язане з вивченням вторинних, похідних понять, а саме з формуванням і розвитком категорії терміна»<sup>263</sup>.

Наприклад, В. Даниленко наголошує, що «термінами називаються спеціальні поняття, які виникають не в ужитку, а у відповідних сферах наукової і практичної діяльності»<sup>264</sup>. В означеній праці автор наводить 19 дефініцій поняття «термін» з різних наукових джерел 40–70-х років ХХ ст.<sup>265</sup>. Цей період був плідним для розвитку термінознавства: як самостійні наукові напрями виокремлено термінографію, зіставне й галузеве термінознавство, термінологічне редагування.

Представники Празької термінологічної школи на теренах Чехії та Словаччини (Я. Горецькі, П. Ондрус, Ю. Фурдик, Б. Поштолкова, М. Рудни та ін.) у цей період також зосереджують увагу на загальних питаннях теорії терміна, зокрема на проблематиці фахової термінології як частини словникового складу мови, аналізують новітні на той час тенденції термінотворення, вивчають склад спеціальної лексики, структуру терміна з огляду на особливості різних способів термінотворення, визначають вимоги до терміна, розробляють питання координації, стабілізації та нормалізації термінів, а також організації термінологічної роботи<sup>266</sup>. Учасники названої школи інтерпретують *термін* як одиницю професійної мови та частину професійного функційного стилю національної

<sup>263</sup> Мишланова С. Л. Терминоведение XXI века: история, направления, перспективы. *Филологические науки*. Москва. 2003. № 2. С. 95.

<sup>264</sup> Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. Москва: Наука, 1977. С. 14.

<sup>265</sup> Там же. С. 83–86.

<sup>266</sup> Див.: Казимириова І. А., Туровська Л. В. Тенденції чеської (празької) термінологічної школи на теренах Чехії та Словаччини. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. ІХ. С. 29.

літературної мови<sup>267</sup>. Загалом упродовж 70–80-х років ХХ ст. теоретичні положення функційного термінознавства розробляють у Польщі; у Сербії, Хорватії, Македонії, Словенії, Україні, Білорусі, Росії з'являються дослідження антропоцентричного та лінгводидактичного спрямування; помітними стають комунікативний (Росія, Словенія, Білорусь) та лінгвотехнологічний (Білорусь) аспекти функційного вивчення галузевих термінологій<sup>268</sup>.

На початку 90-х років ХХ ст., після прийняття Україною незалежності, українське термінознавство відокремлюється і починає працювати у своєму (національному) руслі. Деякі представники української школи продовжують дотримуватися традиційного підходу й пояснюють *термін* як слово / словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знань або діяльності й має характерні ознаки: системність (логіко-поняттєва та мовна), наявність дефініції для більшості термінів, тенденція до моносемантичності в межах однієї терміносистеми, відсутність експресивності й стилістична нейтральність<sup>269</sup>.

У зарубіжному термінознавстві виникають *соціотермінознавство* (*socioterminology*)<sup>270</sup>, *соціокогнітивне термінознавство* (*sociocognitive terminology*)<sup>271</sup>. У кінці ХХ ст. бельгійська дослідниця Р. Теммерман започатковує соціокогнітивний напрям вивчення терміна, що є альтернативним основним принципам логічного позитивізму, структуралізму, термінологічній школі О. Вюстера, Празькій, Радянській, Канадській термінологічним школам, що репрезентують так зване «традиційне термінознавство» (термін

<sup>267</sup> See: Felber H. Terminology manual. Paris: Unesco/Infoterm, 1984. XXI. P. 35.

<sup>268</sup> Див.: Івашенко В. Л., Яценко Н. О. Галузеве слов'янське термінознавство функціональної дослідницької парадигми кінця ХХ – початку ХХІ століть. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. ІХ. С. 9.

<sup>269</sup> См.: Пристайко Т. С. Номинация в сфере специальной коммуникации: дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.02 / Днепрпетр. гос. ун-т. Днепропетровск, 1996. С. 54–55.

<sup>270</sup> See: Boulanger J. C. Une Lecture socioculturelle de la terminologie. *Cahiers de Linguistique Sociale*. Rouen. 1991. № 18. P. 13–30; Gaudin F. Terminologie et travail scientifique: mouvement des signes, mouvement des connaissances. *Cahiers de linguistique sociale*. Rouen. 1991. № 18. P. 111–132.

<sup>271</sup> See: Temmerman R. Questioning the Univocity Ideal. The difference between scio-cognitive Terminology and Traditional terminology. *Journal of Linguistics*. Hermes. 1997. № 18. P. 51–90.

Р. Теммерман)<sup>272</sup>. Зазначена дослідниця аргументовано викладає свої міркування: «Стандартизація — це боротьба за всесвітню спільність»<sup>273</sup>; «важливо, що основною мотивацією для кожної школи термінознавства, здається, є мовне планування. Для Празької, Радянської і Віденської шкіл характерне тяжіння до стандартизації»<sup>274</sup>; «Нова соціокогнітивна теорія термінознавства вимагає, щоб термінологія не була однозначно зорієнтована на стандартизацію і ставить під сумнів необхідність об'єктивізму як теоретичної основи термінознавства»<sup>275</sup>.

Отже, Р. Теммерман розрізняє дві теорії: (1) теорію «традиційного термінознавства», відповідно до якої основною операційною одиницею термінознавства є *поняття*, що існує об'єктивно; терміни називають поняття, що вибудовуються в логічно та онтологічно структуровану систему; дефініція поняття відображає його позицію в логічній та онтологічній системі, наприклад, суттєві його сторони визначаються за родо-видовими ознаками, зв'язками із суміжними поняттями; (2) теорію «соціокогнітивного термінознавства», відповідно до якої основна одиниця термінознавства — *одиниця розуміння спеціального знання*; терміни — це двигуни процесу розуміння, осягнення світу, оскільки вони поєднують нові етапи розуміння з попередніми етапами; одиниці розуміння функціують в ідеалізованих когнітивних моделях — пропозиційних та метафоричних (порівн.: «Метафора є частиною розуміння термінів у дискурсі»<sup>276</sup>); терміни можуть характеризуватися багатозначністю, омонімією, синонімією, метафоричним перенесенням, вони можуть змінювати своє значення в діяхронії<sup>277</sup>. Вивчивши положення теорії терміна Р. Теммерман, Т. Стасюк зауважує, що «новий напрям викликав до життя цілу низку понять і поглядів, які зумовили утворення ланцюжків змін у всій теорії західного термінознавства»<sup>278</sup>.

<sup>272</sup> Ibid. P. 53.

<sup>273</sup> Ibid. P. 54.

<sup>274</sup> Ibid. P. 53.

<sup>275</sup> Ibid. P. 54.

<sup>276</sup> Ibid. P. 83.

<sup>277</sup> See: Ibid. P. 53–54.

<sup>278</sup> Стасюк Т. В. Короткий огляд положень теорії терміна Рити Теммерман. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО*. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія». Київ. 2013. Вип. 26. С. 110.

На початку ХХІ ст. представниця іспанської школи М. Кабре Кастельві розробляє комунікативну теорію термінознавства (*the communicative theory of terminology*)<sup>279</sup>. На переконання вченої, термінознавство повинно виробити єдину методологічну структуру для дослідження терміносистем різних галузей знань. Дослідниця вважає, що одиниці мови для спеціальних цілей є багатовимірними, у них, як і в загальноживаних словах, закладені і когнітивний, і лінгвістичний, і соціокомунікативний компоненти, специфіку ж зумовлюють когнітивні, синтаксичні та прагматичні особливості, що визначають їх належність до певної галузі знань. М. Кабре Кастельві розглядає терміни як *set of conditions* (набір умов). Щоб їх розуміти й аналізувати, вона розробляє «теорію дверей» і пропонує уявити концепт багатогранником — просторовою фігурою. У спрощеному вигляді концепт має три виміри — когнітивний, лінгвістичний і комунікативний. Кожен із цих вимірів — двері, під час вибору одного не можна не враховувати інших<sup>280</sup>.

Одним з останніх напрямів термінознавства, що розробляється в сучасному мовознавстві, як видається, є *фреймове термінознавство*, що його досліджує іспанська вчена Б. Фабер. За її визначенням, фреймове термінознавство — це ще один пізній когнітивний підхід термінознавства, що спирається на низку положень комунікативної теорії термінознавства, соціокогнітивного термінознавства. Наприклад, у межах цього напрямку відстежують відмінність між терміном і словом, з метою вивчення поведінки спеціалізованих одиниць у текстах. «Оскільки загальна функція спеціалізованих мовних текстів — передавання знань, то такі тексти, як правило, відповідають шаблонам для полегшення розуміння»<sup>281</sup>.

Українське термінознавство початку ХХІ ст. хоча й розвивається в рідчій традиційних поглядів щодо терміна та наукових напрямів і аспектів його вивчення (зокрема загальному, галузевому, типологічному, порівняльному, семасіологічному, ономасіологічному,

<sup>279</sup> See: Cabré Castellví M. T. Theories of Terminology. Their Description, Prescription and Explanation. *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*. Amsterdam. 2003. Vol. 9. Iss. 2. URL: <http://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/term.9.2.03cab> (accessed 23 September 2018).

<sup>280</sup> Ibid.

<sup>281</sup> Faber B. P. The Cognitive Shift in Terminology and Specialized Translation. *Mon. TI. Monografías de Traducción e Interpretación*. Alicante. 2009. № 1. P. 120.

історичному, функційному), однак, як наголошує В. Іващенко, «формується новий підрозділ — когнітивне (когнітивно-дискурсивне) термінознавство, або, як його ще називають, когнітивно-комунікативне, чи гносеологічне, термінознавство, що, з одного боку, продовжує усталені традиції в царині теорії терміна, а з другого — набуває рис, притаманних сучасному етапові наукового пізнання, — міждисциплінарність (експансіонізм), відкритість, асистемність, поліпарадигмальність, антропоцентризм, синергетизм»<sup>282</sup>.

За авторськими спостереженнями, сучасне термінознавство розвивається, спираючись на багатолітні напрацювання, історію традиційного напрямку та новітні, нетрадиційні погляди. Аналізуючи напрями сучасного українського термінознавства, І. Кочан, наприклад, виділяє організаційний, науково-навчальний та лексикографічний напрями<sup>283</sup>. Вивчаючи періодизації історії формування і розвитку термінології, В. Іващенко зауважує, що розроблення окремих періодизацій ґрунтується на **тенденціях**, пов'язаних з розмежуванням таких понять: 1) «термін» і «номен»; 2) «термінологія (сукупність термінів)» і «термінологія (упорядкована сукупність термінів) / терміносистема»; 3) «лексема / загальноживане слово» й «термін», «лексика», «термінолексика» й «термінологія»<sup>284</sup>. Загалом українські лінгвісти розглядають термін як особливий мовний знак у системі лексики національної мови, відстежують характерні ознаки дефініції, своєрідність вияву системних зв'язків, його походження, структуру тощо (зокрема, «за своїми структурно-граматичними характеристиками термін має орієнтувати нас, у чому полягає основна суть означуваного ним поняття і яке місце в системі інших понять цієї галузі науки воно посідає»<sup>285</sup>), дублет-

<sup>282</sup> Іващенко В. Когнітивне термінознавство: перспективи розвитку. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. 1. С. 48.

<sup>283</sup> Див.: Кочан І. Українське термінознавство сьогодні. *Філологічні студії*. Київ. 2017. Вип. 9. С. 94.

<sup>284</sup> Див.: Іващенко В. Л. Періодизація історії становлення української наукової термінології на тлі термінологічної діяльності в Україні: традиційні виміри. *Термінологічний вісник*. Київ. 2015. № 3 (1). С. 156.

<sup>285</sup> Куньч З. Й. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. Куньч З. Й., Наконечна Г. В., Микитюк О. Р., Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм*: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2018. С. 39.

ність і варіантність, що потребують унормування, уніфікування та кодифікування.

Однак найважливішою проблемою сучасного українського термінознавства є **збереження національного характеру української термінології за умов широких глобалізаційних процесів сучасності**. В. Іващенко також наголошує на тому, що нині «в річищі глобалізаційних процесів, культурної, економічної та політичної інтеграції різномовних спільнот перед сучасним термінознавством стоїть виклик збереження слов'янської ідентичності мовних форм вираження термінів, інтернаціональних за своїм змістом»<sup>286</sup>.

Отже, світове термінознавство початку нового століття характеризується багатовекторними підходами до розуміння його основних теоретичних принципів. Зокрема, його пошукова парадигма репрезентована кількома напрямками: традиційними (системним і функційним) та новітніми — когнітивним, соціокогнітивним, комунікативним, фреймовим.

Термінознавство як наука має тривалу історію, але зміст терміна як базової поняттєвої одиниці безперервно доповнюється, уточнюється, переосмислюється. Структурно-семантичний аналіз пояснень поняття «термін» у діяхронії засвідчує, що жодна із запропонованих представниками світових термінологічних шкіл дефініцій не є загальноприйнятою та універсальною, тобто до сьогодні не існує єдиного визначення головного поняття термінознавства, однак відстежуємо загальну думку, що лежить в основі його тлумачень. Науковці вважають, що терміном може бути і слово, і словосполучення, і знак, і акронім, і абrevіатура, і символ, і поєднання слова й букв-символів, а також поєднання слова та цифр-символів. Вирішальним в інтерпретації терміна є розуміння «триєдиної основи терміна — предметне знання, логічне осмислення і мовне вираження»<sup>287</sup>, а також зумовленість його належністю до поняттєвої системи та позначення певного поняття.

Сучасне термінознавство вийшло на новий рівень розвитку. Воно вдосконалює напрацьовані традиції, однак переважно

<sup>286</sup> Іващенко В. Л. Слов'янське термінознавство: проблематика й перспективи розвитку. *Словенська термінологія данас*. Белград. 2017. С. 15.

<sup>287</sup> Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. *Общая терминология: Вопросы теории*. Москва: Наука, 1989. С. 17.

оновлюється під впливом сучасних ідей. За спостереженнями Х. Пічта, основні термінознавчі концепції провідних шкіл світу (Віденської, Радянської, Празької, Канадської, Німецької та Скандинавської) збігаються щодо розуміння основних понять теорії терміна. Усі концепції відрізняються тим, що вони репрезентовані різними мовами й застосовані до різних галузей науки<sup>288</sup>. На сьогодні, як видається, найбільш активними й прогресивними є бельгійська, іспанська й російська термінологічні школи.

Ідеї зарубіжних термінологічних шкіл є піонерними та панівними в Україні. Формування теорії в українському термінознавстві зумовлене екстралінгвальними чинниками, запитами національного життя і науки, досягненням світової думки. Сучасний стан розвитку української теорії терміна характеризується посиленням уваги до когнітивних аспектів вивчення термінології.

## 2.2. Термінологічний словник як об'єкт термінографії

*Галузевий (термінологічний) словник — це багатогранна праця, яка не лише відбиває стан розвитку тієї чи тієї ділянки знань та її термінології на час його створення, а ще й є своєрідним пропагандистом нормативної уніфікованої та кодифікованої термінології вихідної мови і залучених до нього мов*<sup>289</sup>

(Л. Симоненко)

«Словники — масовий жанр лінгвістичної літератури — посідають особливе місце в нормалізаційних процесах, опосередковано відображають загальний рівень культури суспільства»<sup>290</sup>.

<sup>288</sup> See: Picht H. Modern Approaches to Terminological Theories and Applications. *Contributions 15th European Symposium on Languages for Special Purposes*. Bern. 2006. P. 167.

<sup>289</sup> Симоненко Л. О. Тлумачно-перекладна термінографія. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія*. Лариси Григорівні Скрипник / відп. ред. І. С. Гнатюк. Київ. 2011. С. 308.

<sup>290</sup> Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови... С. 3.

Словник — це різноаспектне видання, результат термінографічної практики, що відтворює наукові знання про сучасний світ, підсумовує поступ національної наукової мови. Для найменування видання, що репрезентує термінологічний апарат певної науки чи галузі, використовують одиниці *галузевий словник, спеціальний словник, спеціальне видання, термінографічне видання, термінографічне джерело, термінологічний словник, фаховий словник* як синоніми. У період активного розвитку термінографії (початок ХХІ ст.) зарубіжні дослідники з-поміж *спеціальних* словників виділяють такі їх типи: словники синонімів, ідеографічні; науково-технічні; словники топонімів, власних імен, орфоепічні, фразеологічні, словники сполучуваності; словники цитат; етимологічні; діалектні; словники сленгу; словники для іноземців; навчальні; електронні<sup>291</sup>. У наведеному переліку названо науково-технічні словники, що інтерпретуємо як різновид термінологічного словника. Беззаперечним аргументом визнання словника термінів спеціальним, як видається, є те, що він описує мову професійного спілкування — мову спеціального призначення (LSP). Однак О. Селіванова *спеціальними словниками* називає лексикони крилатих слів, прислів'їв і приказок, скорочень, власних імен, географічних назв (ономастикони), назв мешканців міст, *термінів різних галузей науки*, асоціативні словники та ін.<sup>292</sup>. Отже, термінологічні словники «доцільно виділити в окремих лексикографічний тип, бо в них групуються спеціальні лексеми загальної лексичної системи мови, які мають свою специфіку виникнення, цілеспрямоване призначення, і вони об'єднують термінологічні одиниці в окремі системи відповідних галузей знань, виробництва, суспільних відносин, моральних норм тощо»<sup>293</sup>.

Висвітлюючи проблему типологізування словників, сучасні дослідники (І. Голубовська, В. Жалай, Н. Биховець, Т. Линник,

<sup>291</sup> See: The Oxford History of English Lexicography / A. P. Cowie (ed). Vol. II: Specialized Dictionaries. Oxford: Oxford Univ., 2009. P. 123.

<sup>292</sup> Див.: Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. С. 661.

<sup>293</sup> Полюга Л. Проблематика процесів творення термінологічних словників... С. 255.



А. Пархоменко, І. Рахманова, Л. Рубашова) підтримують погляди науковців щодо подання термінографічних праць в одній системі з діалектними, арго, тому, що «на перший погляд, є виправданим, оскільки ці словники виділяються за однією ознакою: обмеження за сферою вживання»<sup>294</sup>. Однак мовознавці детально аналізують об'єкти опису названих словників, урахуовуючи особливості семантики реєстрових одиниць, зокрема: «діалектна чи жаргонна лексика має суттєві відмінності від термінів, передусім через характер семантики — перша належить до специфічної лексико-семантичної системи, терміни — до термінології»<sup>295</sup>. Відповідно, зазначені вчені висновкують: «Неприйнятність включення термінологічних словників до групи словників, що мають обмеження територіального чи соціального функціонування, стає очевидною, коли в основу класифікації кладеться не формальний принцип обмеженості функціонування, а мікроструктурні, макроструктурні та медіоструктурні принципи»<sup>296</sup>.

На думку Л. Полюги, яку підтримуємо, «ідеальним термінологічним словником буде вважатися той, що дає тлумачення поняття. Розкриття поняття терміна найповніше викладено в словниках енциклопедичного типу та словниках-довідниках»<sup>297</sup>. Кодифікування змісту спеціального поняття, опис його парадигматичних та епідигматичних зв'язків з іншими складниками терміносистеми, відображення сучасної форми терміноодиниці (з урахуванням глобалізаційних процесів у науці), тобто її граматичної характеристики, інформації про походження тощо є чи не найголовнішими параметрами ідеального фахового словника.

---

<sup>294</sup> Голубовська І. О., Жалай В. Я., Биховець Н. М., Линник Т. Г., Пархоменко А. Ф., Рахманова І. І., Рубашова Л. М. Лінгвістичні словники і словники лінгвістичної термінології. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ. 2014. С. 12

<sup>295</sup> Там само. С. 12.

<sup>296</sup> Там само. С. 12.

<sup>297</sup> Полюга Л. Проблематика процесів творення термінологічних словників... С. 258.

### 2.3. Систематизація українських термінологічних словників

*Наявність у культурі кожного народу корпусу словників є свідченням відповідного рівня як народу, так і його мови. І чим ширша сфера функціонування мови, тим розгалуженіша система словників<sup>298</sup>*

(Т. Кульчицька)

*Систематизація термінологічних словників* — це групування термінографічних видань за спільними ознаками. Явище диференціації термінологічних словників розглядають у системі проблематики термінографії.

Першочерговими питаннями сучасної термінографії є «створення надійної класифікації і типології спеціальних словників, інвентаризація параметрів, визначення переліків вимог до окремих видів словників, аналіз впливу методичної установки словника та її окремих факторів на якість і особливості його реалізації, дослідження атрибутів теорії композиції словника спеціальної лексики, вивчення шляхів відбору та організації термінологічної інформації у межах словника»<sup>299</sup> та ін. Означені проблеми стосуються і лексикографії, і термінографії.

Дослідженню питання систематизації (класифікації) термінологічних словників у східнослов'янському мовознавстві присвячено низку досліджень українських (В. Дубичинський<sup>300</sup>, О. Іванова<sup>301</sup>, М. Комова<sup>302</sup>, В. Широков<sup>303</sup> та ін.), російських

<sup>298</sup> Кульчицька Т. Ю. Українська лексикографія XIII–XX ст.: бібліографічний покажчик. Львів, 1999. С. 12.

<sup>299</sup> Володіна Т. С. Типологія лінгвістичних словників. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest. 2013. Iss. 13. I (3). P. 38.

<sup>300</sup> Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография. Вена–Харьков: Wiener Slavistischer almanac Sonderband 45, 1998. 160 с.

<sup>301</sup> Іванова О. А Термінологічні словники: класифікаційні ознаки. *Українська мова*. Київ. 2006. № 4. С. 84–94.

<sup>302</sup> Комова М. Класифікація термінологічних словників. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2008. № 620. С. 144–147.

<sup>303</sup> Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем. Київ: Наук. думка, 2004. 330 с.

(З. Комарова<sup>304</sup>, В. Лейчик<sup>305</sup>, Л. Попова<sup>306</sup>, О. Герд<sup>307</sup> та ін.) і білоруських (Д. Дятко<sup>308</sup>, В. Перерва<sup>309</sup>, В. Щербін<sup>310</sup> та ін.) науковців. Проблема систематизації термінографічних праць постійно привертає увагу мовознавців, однак єдиної уніфікованої системи чи набору критеріїв для їх поділу ще не існує.

Установлення типів словників потрібне для з'ясування засад та принципів їх укладання, вивчення специфіки репрезентування цих принципів під час створення окремих різновидів термінографічних видань.

Основні функції термінографії — систематизувальна, довідкова та навчальна. Термінологічна лексикографія «повинна дати вченому, що створює словник спеціальної лексики, можливість, спираючись на певні принципи, осмислено вибрати найбільш відповідний його цілям тип словника і найбільш вдалі прийоми подачі в ньому інформації про терміни»<sup>311</sup>. Сучасна термінологічна лексикографія потребує систематизованого опису спеціальних словників і їх різновидів.

Сьогодні дослідники розробляють типології та класифікації словників термінів, а також здійснюють видову й типологічну їх класифікації. Деякі українські науковці використовують терміни *типологія* і *класифікація* як взаємозамінні<sup>312</sup>. Однак зміст цих

<sup>304</sup> Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание: монография. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. 156 с.

<sup>305</sup> Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. 3-е изд. Москва: КомКнига, 2006. 256 с.

<sup>306</sup> Попова Л. В. Типологии и классификации словарей. *Вестник Челябин. гос. ун-та*. Челябинск. 2012. № 20 (274). Филология. Искусствоведение. Вып. 67. С. 106–113.

<sup>307</sup> Герд А. С. Терминологический словарь среди других типов словарей. *Современная русская лексикография*. Ленинград. 1981. С. 106–112.

<sup>308</sup> Дятко Д. В. Макроструктура белорусских словарей лингвистических терминов. *Magyar Tudományos Journal*. Budapest. 2020. № 42. Vol. 1. P. 24–29.

<sup>309</sup> Перерва В. Н. О принципах и проблемах отбора терминов и составления словаря терминологических словарей. *Проблематика определенных терминов в словарях разных типов*. Ленинград. 1976. С. 190–204.

<sup>310</sup> Щербин В. К. Генетическая, параметрическая и дисциплинарная классификации белорусских терминологических словарей. *Українська термінологія і сучасність*. Київ. 2009. Вип. VIII. С. 15–20.

<sup>311</sup> Володіна Т. С. Типологія лінгвістичних словників... С. 39.

<sup>312</sup> Див.: Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми... С. 660.

термінів Ю. Шрейдер не ототожнює, *типологію* розглядає як підґрунтя *класифікації*, що формується на гносеологічному статусі поняття «тип»<sup>313</sup>. Класифікація є «ефективним способом систематизації знань, а також презентації особливостей, важливих ознак та характеристик досліджуваного об'єкта»<sup>314</sup>. М. Комова пояснює *класифікацію словників* як «практичний систематизований опис словників та їхніх жанрів, що склалися історично в тій чи тій національній лексикографічній традиції»<sup>315</sup>.

Досліджуючи особливості мов світу, О. Селіванова застосовує термін «типологічна класифікація мов»<sup>316</sup>. Розкриваючи суть терміна *класифікаційна типологія*, А. Загнітко відсилає до синоніма *типологія таксономічна* (щодо мов)<sup>317</sup>. Зміст поняття «тип» осмислено ширше, ніж «клас». Сутність видової і типологічної класифікацій лексикографічних праць полягає в диференціації об'єктів вивчення за певними визначальними ознаками. «Видовий типологічну класифікаційні схеми створюють на основі різних логічних процесів. Якщо в основу видової класифікації покладено диференціацію ознак, то в основу типологізації — їхню інтеграцію»<sup>318</sup>.

Отже, спираючись на практику вживання аналізованих вище термінів і враховуючи неуніфікованість їх використання, актуалізуємо термін *систематизація термінологічних словників* для позначення впорядкованого опису термінографічних видань з їх розподілом на типи, підтипи, види, підвиди за спільними ознаками й призначенням.

<sup>313</sup> См.: Шрейдер Ю. А. Типология как основа классификации. *Научно-техническая информация*. Сер. 2. Москва. 1981. С. 1–5.

<sup>314</sup> Комова М. Класифікація термінологічних словників... С. 144.

<sup>315</sup> Там само.

<sup>316</sup> Див.: Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми... С. 60.

<sup>317</sup> *Примітка*. Порівн.: «**Типологія** (франц. *type* від грецьк. *typos* — відбиток, зразок, форма і *logos* — вчення) **класифікаційна** (прикм. від ім. *класифікація*) — див.: *Типологія таксономічна*»; «**Типологія** (франц. *type* від грецьк. *typos* — відбиток, зразок, форма і *logos* — вчення) **таксономічна** (прикм. від ім. *таксономія*) — типологія, що здійснює класифікацію мов за певними типами. Синонім: **Типологія класифікаційна**» (Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 4. С. 46, 50).

<sup>318</sup> Комова М. Класифікація термінологічних словників... С. 145.

Проаналізуємо авторитетні типології та класифікації термінологічних словників і вивчімо критерії диференціації спеціальних словників, що запропоновані українськими й закордонними дослідниками.

Термінологічні словники розподіляють, зрозуміло, за різними критеріями, що характеризують певний аспект аналізу видання. У науковій літературі з проблеми систематизування словників застосовують такі «маркери»: 1) *теоретичні протилежності (опозиції)* — 6 одиниць (Л. Щерба)<sup>319</sup>; 2) *фасети (faset — рамки)* — 8 одиниць (В. Роменська)<sup>320</sup>; 3) *лексикографічні параметри* — понад 60 одиниць (Ю. Караулов)<sup>321</sup>; 4) *ознаки* — 11 одиниць (З. Комарова)<sup>322</sup>, 9 одиниць (В. Дубічинський)<sup>323</sup> та ін. Поняття «лексикографічний параметр», наприклад, Ю. Караулов пояснює як «квант інформації про мовну структуру, [...] що специфічно відображається в словниках»<sup>324</sup>. Відрізнення таких критеріїв дає «можливість формалізації і деякого спрощення технології створення словників, а також уніфікації їх композиційних засобів»<sup>325</sup>.

Питання типології загальномовних словників першим порушив ще в 70-х роках ХХ ст. Л. Щерба, який був переконаний, що в основі цього питання «лежить низка теоретичних протиставлень»<sup>326</sup>. Науковець запропонував виділяти типи лексикографічних праць на основі шести протилежностей: 1) словник академічного типу — словник-довідник; 2) енциклопедичний слов-

<sup>319</sup> См.: Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии. Языковая система и речевая деятельность...

<sup>320</sup> См.: Роменская В. Ф. О классификационной схеме «тип словаря». *Структурная и прикладная лингвистика*. Ленинград. 1978. С. 186–187.

<sup>321</sup> См.: Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка... С. 51.

<sup>322</sup> См.: Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание... С. 74–75.

<sup>323</sup> См.: Дубичинский В. В., Метешкин К. А. Место и роль современной лексикографии в методологии науки. *Прикладная лингвистика*. Санкт-Петербург. 2005. С. 26–32.

<sup>324</sup> Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка... С. 51.

<sup>325</sup> Володіна Т. С. Типологія лінгвістичних словників... С. 39.

<sup>326</sup> Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии. Языковая система и речевая деятельность...

ник — загальний словник; 3) тезаурус (thesaurus) — звичайний (тлумачний або перекладний словник), що ґрунтується на протиставленні «мовного матеріалу» й «мовної системи»; 4) звичайний (тлумачний або перекладний) словник — ідеологічний (ідеографічний) словник; 5) тлумачний словник — перекладний словник; 6) неісторичний словник — історичний словник. Л. Щерба був упевнений, що «досвід такої теорії цілком не заповнить цю прогалину, а лише намітить деякі основи майбутньої теорії»<sup>327</sup>. Однак закордонні дослідники зауважують, що «недоліком цієї типології є відсутність окремої протилежності “термінологічні словники”», при цьому припускають, що «термінологічні словники, очевидно, можуть бути складником протилежності “тлумачні словники”»<sup>328</sup>. В. Роменська запропонувала класифікувати словники за вісьмома *фасетами*, зокрема: 1) принцип пояснення значення одиниць словника; 2) спосіб організування лексики; 3) обсяг словника; 4) тип мовного спілкування; 5) мовна норма; 6) спосіб подання лексичного значення слова; 7) синхронія і діахронія; 8) призначення<sup>329</sup>.

Є. Гороть і Л. Малімон порівняли критерії систематизування видань, запропоновані В. Ярцевою і Л. Ступінім (80–90-і роки ХХ ст.), а також І. Цихоцьким і О. Левчук (10-і роки ХХІ ст.), та вивели коефіцієнти подібності цих параметрів — 100 % і 77,78 %<sup>330</sup>. Зазначені дослідники виділяють **основні параметри**, що створюють «уніфікований перелік параметрів класифікації словників»<sup>331</sup>.

<sup>327</sup> Там же.

<sup>328</sup> Попова Л. В. Типологии и классификации словарей... С. 107.

<sup>329</sup> См. об этом: Роменская В. Ф. О классификационной схеме «тип словаря»... С. 186–187.

<sup>330</sup> Див. про це: Гороть Є., Малімон Л. Базові параметри класифікації словників. *Науковий вісник Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». Луцьк. 2016. № 5. С. 119.

<sup>331</sup> *Примітка*. Попри те, що це досить відома інформація, розкриємо цей перелік типів і підтипів загальномовних словників за пропонованими параметрами, оскільки вони певною мірою сформували підґрунтя нових класифікацій, зокрема: 1) *об'єкт опису* — а) енциклопедичні (загальні енциклопедичні словники, спеціальні енциклопедичні словники), б) лінгвістичні; 2) *кількість репрезентованих мов у словнику* — а) одномовні, б) двомовні, в) багатомовні; 3) *мета й призначення словника* — а) наукові (історичні, зворотні, частотні), б) навчальні

Отже, під час зведення загальнономовних словників фахівці спираються на напрацювання теоретичної лексикографії, примножуючи її здобутки.

Більшість системних характеристик термінологічних словників містить від трьох (М. Комова, В. Щербін)<sup>332</sup> до 11 класифікаційних ознак (З. Комарова)<sup>333</sup>. Спеціальні видання розрізняють за *ознаками* (п'ять одиниць — В. Перерва<sup>334</sup>; 11 одиниць —

(орфографічні, орфоепічні, словник труднощів слововживання), в) перекладні («створені для зіставлення й переходу з однієї системи мову в іншу»); 4) *потенційні користувачі* — а) словники для широкого кола користувачів, б) словники для користувачів окремих категорій (для фахівців певної сфери науки, перекладачів, студентів, учнів); 5) *аспект опису* — а) загальні тлумачні словники, б) спеціальні (синонімів, антонімів, омонімів, паронімів, етимологічні, іншомовних слів, діалектні, історичні, словники неологізмів, фразеологічні, орфоепічні, морфемні, словотвірні, зворотні, граматичні, термінологічні, частотні, лексичної сполучуваності, словники правильностей / труднощів, словники мови письменників); б) *одиниці лексикографічного опису* — а) словники з одиницею, меншою, ніж слово (словник морфем), б) словники з одиницею, що дорівнює слову (орфоепічний, орфографічний, синонімів, антонімів тощо), в) словники з одиницею, що більша за слово (фразеологічний словник); 7) *упорядкування матеріалу словникової статті* — а) алфавітні, б) інверсійні, або зворотні, в) ідеографічні (інформація розміщена за тематичним принципом), г) гніздові, д) алфавітно-гніздові, е) частотні (алфавітний і неалфавітний принципи), ж) асоціативні словники (інформація подається за смисловими асоціаціями); 8) *обсяг реєстрового матеріалу* — а) великі (понад 80 тис. слів), б) середні (70–80 тис. слів), в) короткі (до 30 тис. слів). Також розрізняють однотомні, багатотомні словники; 9) *первинність виходу у світ* — а) оригінальні, б) паперові, в) перекладені видання; 10) *спосіб семантизування* — а) тлумачні, б) перекладні, в) тлумачно-перекладні, г) пояснювальні, д) системні, е) ілюстративні, ж) словники в картинках, з) частотні; 11) *функції та завдання* — а) словники інформативного типу (класифікатори, рубрикатори, дескрипторні), б) інвентаризаційні, в) нормативні («метою яких є встановлення норм терміновживання»); 12) *ступінь сучасності* — а) нові, б) історичні. Сюди належать словники архаїзмів та неологізмів, етимологічні; 13) *носії інформації* — а) паперові, б) електронні словники (Див.: Гороть Є., Малімон Л. Базові параметри класифікації словників... С. 120–122).

<sup>332</sup> Комова М. Класифікація термінологічних словників... С. 144–147; Щербін В. К. Генетическая, параметрическая и дисциплинарная классификации белорусских терминологических словарей... С. 16–20.

<sup>333</sup> Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание... С. 74–75.

<sup>334</sup> Перерва В. Н. О принципах и проблемах отбора терминов и составления словаря терминологических словарей... С. 190–204.

З. Комарова<sup>335</sup>; сім одиниць — О. Іванова<sup>336</sup>; три одиниці з внутрішнім поділом — М. Комова<sup>337</sup>), *диференційними ознаками* (шість одиниць — В. Лейчик<sup>338</sup>), *критеріями* (три одиниці — В. Щербін<sup>339</sup>) та ін.

Науковці виокремлюють *лексикографічні параметри*, розмежовуючи їх на дві групи, — *композиційні параметри* і *типологічні параметри* (див. схему 2.1). При цьому *композиційні параметри* поділяють на такі типи: 1) *макрокомпозиційні* (визначають загальну структуру словника й характер опису термінів), 2) *мікрокомпозиційні* (пов'язані з репрезентуванням терміностатей), 3) *принцип презентації спеціальної лексики в словнику* — а) формальний, застосовується в алфавітних (суцільних, зворотних, гніздових), частотних, потекстових, хронологічних словниках; б) тематичний принцип — в аналогічних, ідеографічних (тезаурусах) асоціативного та ієрархічного типів<sup>340</sup>.

*Типологічні параметри* визначають особливості термінологічних лінгвістичних словників: 1) *елементи методичної настанови словника* — а) параметри предметної орієнтації словника, пов'язані з вибором певного шару спеціальної лексики для її опису; б) параметри тематичного спрямування, що визначають загальнонауковий, багатогалузевий, галузевий, вузькогалузевий характер словника; в) параметр тимчасової орієнтації — одно-, дво-, багатомовні словники; г) параметр адресної орієнтації; 2) *призначення словника*, відповідно до якого виділяють *чотири* основні типи термінологічних лінгвістичних словників — перекладні, довідкові (насамперед тлумачні), навчальні, інформаційні; 3) *функції словника* — нормативні та інвентаризаційні; 4) *обсяг словника* — повні, середні, короткі<sup>341</sup> (див. схему 2.1).

<sup>335</sup> Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание... С. 74–75.

<sup>336</sup> Іванова О. А. Термінологічні словники: класифікаційні ознаки. *Українська мова*. Київ, 2006. № 4. С. 84–94.

<sup>337</sup> Комова М. Класифікація термінологічних словників... С. 144–147.

<sup>338</sup> Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура...

<sup>339</sup> Щербин В. К. Генетическая, параметрическая и дисциплинарная классификации белорусских терминологических словарей... С. 15–20.

<sup>340</sup> Див.: Володіна Т. С. Типологія лінгвістичних словників... С. 39–40.

<sup>341</sup> Там само. С. 39.



## Схема 2.1

## Лексикографічні параметри термінологічних словників (Т. Володіна, 2013)



Реалізування одних параметрів може впливати на особливості відображення інших, оскільки їх складно розмежувати. Цей перелік параметрів не є повним, що спонукає до аналізу наявних класифікацій і типологій спеціальних джерел.

У першому десятилітті ХХІ ст. М. Комова розробляє **видову й типологічну класифікацію** термінологічних словників. Для класифікування означеного типу праць, на переконання цієї мовознавиці, потрібно дотримуватися таких вимог: «непересічності ділень (таке саме ділення треба виконувати за однаковою ознакою); співрозмірності ділень (ділення має бути вичерпним, повним; ділення не має бути ні достатнім, ні надлишковим); взаємного вилучення ділень (члени ділення одного ряду мають взаємно вилучати один одного); неперервності ділень (члени ділень мають чітко відтворювану структуру понять, бути найближчими до поняття, не перестрибуючи з одного підкласу в інший)<sup>342</sup>.

<sup>342</sup> Див.: Комова М. Класифікація термінологічних словників... С. 144.

В основу *видової класифікації спеціальних видань* названа дослідниця кладе три блоки ознак<sup>343</sup> відповідно до різних характеристик, зокрема:

«1.1. Класифікація за інформаційним складником»: 1) *широта охоплення термінологічної лексики* — універсальні, багатогалузеві, галузеві, вузькогалузеві; 2) *спосіб опису лексичного значення слова* — перекладні (двомовні, багатомовні); праці енциклопедично-довідкового типу (тлумачні, тлумачно-перекладні, довідники, енциклопедії, енциклопедичні словники); 3) *час творення* — словники сучасної термінології, словники історичної термінології<sup>344</sup>; 4) *опис термінолексики, що ґрунтується на різних мовних рівнях*, — орфографічний, словотвірний, синтаксичний, семантичний; 5) *склад основного тексту, кількість залучених творів* — мововидання, збірник;

«1.2. Класифікація за матеріальним складником документів»: 1) *структура, кількість одиниць* — серійні, однотомні, багатотомні; 2) *матеріальна форма носія інформації* — кодексові, дискові, комбіновані; 3) *характер знакових засобів* — текстові, матричні, комплексні; 4) *спосіб документування* — друковані, електронні; 5) *призначеність для сприйняття* — людиночитні, машиночитні; 6) *канал сприйняття* — візуальні; 7) *повнота відображення мовної лексики* — повні, середні, короткі, словники-мінімуми; 8) *порядок розміщення лексичного матеріалу* — формальні (алфавітні, алфавітно-гніздові), логічні (систематичні, систематично-алфавітні);

<sup>343</sup> *Примітка.* Назви блоків запозичуємо зі статті М. Комової (Класифікація термінологічних словників... С. 144).

<sup>344</sup> *Примітка.* За часом створення, як видається, доцільно було б виокремлювати *синхронійний* та *діахронійний* типи термінологічних словників. Названі терміни актуалізують і закордонні вчені. Зокрема, за спостереженнями І. Казимирової, «Е. Хемп визначає укладений ним словник [Хемп Э. Словарь американской лингвистической терминологии, 1964], з одного боку, як синхронійний, “дескриптивний” в американському значенні терміна, оскільки відображено не лише засвідчену в тлумаченнях значущість окремого терміна, але й завдяки перехресним відсиленням також значущість і інших термінів, які беруть участь у протиставленнях із цим терміном у системі одного автора чи на рівні одного часу. З другого боку, це діахронійний (“історичний” в американському значенні цього слова), оскільки в ньому зроблено спробу показати в межах окресленого періоду життєвий шлях терміна чи його заміну іншими термінами» (Казимирова І. А. Актуальні проблеми сучасної лінгвотермінографії... С. 219).

«1.3. Класифікація за обставинами існування в зовнішньому середовищі»: 1) *первинність виходу у світ* — оригінальні, передруки, перекладені; 2) *місце створення* — корпоративні, загальнодержавні, зарубіжні<sup>345</sup>; 3) *поширеність уживання термінології* — словники загальнонавчальної термінології, словники індивідуально-авторської термінології<sup>346</sup>.

Кожен з розглянутих блоків — критерій для побудови класифікаційного ряду за пріоритетними ознаками. Ці ряди утворюють багаторівневу структуру класифікаційної схеми видів термінологічних словників. М. Комова пропонує **типологічну класифікацію словників** за найсуттєвішими ознаками: 1) *цільове призначення* — довідковий документ, науковий документ, науково-популярний документ, виробничий документ, навчальний документ; 2) *читацьке призначення* — для широкої аудиторії, окремих категорій фахівців чи угруповань мовців<sup>347</sup>. Науковиця, як бачимо, проводить багатоступеневе, дихотомне ділення словників на види й типи, дотримуючись порядку таксономізації від вищого до нижчого.

Опрацьовуючи наявні білоруські термінографічні джерела (понад 1100 назв), В. Щербін актуалізує три критерії — *генетичний, параметричний і дисциплінарний*. Мовознавець виокремлює три групи словників: (1) за *генетичним критерієм* — проектні, описові термінологічні, нормативні термінологічні, державні й галузеві; (2) за *параметричним критерієм* (ураховуючи словникові показники) — перекладні (дво- й багатомовні) термінологічні; термінологічні; тлумачні термінологічні; навчальні термінологічні; вказівні спеціальні; енциклопедичні термінологічні; спеціальні довідники; народно-діалектні спеціальні; корпусні спеціальні; ідеографічні термінологічні; глосографічні термінологічні; етимологічні термінологічні; словники запозичених

<sup>345</sup> *Примітка*. За ознакою ‘місце створення словника’, на авторське переконання, непослідовно виокремлені типи видань, оскільки *загальнодержавні* — спільні, єдині для всієї держави (див.: СУМ-20), а *корпоративні* — вузькогрупові, створені групою укладачів (див.: СУМ-20). Доречно було б назвати за цією ознакою *українські та зарубіжні словники*.

<sup>346</sup> Див. схему в статті М. Комової (Класифікація термінологічних словників... С. 145).

<sup>347</sup> Комова М. Класифікація термінологічних словників... С. 145.

термінів; класифікаційні; електронні термінологічні; дериватографічні спеціальні; експериментальні термінологічні; картинні (ілюстративні) спеціальні; спеціальні концептуарії; (3) за *дисциплінарним критерієм* — біологічні; історичні (хронологічні); математичні; лінгвістичні; технічні; юридичні; медичні; мистецтвознавчі; сільськогосподарські; географічні; фізичні; архітектурні; геологічні; літературознавчі; військові; хімічні словники. На думку В. Щербіна, пропонується класифікація термінографічних видань «дасть змогу систематизувати, зробити осяжним великий масив довідкових видань»<sup>348</sup>.

Як підтверджують результати вивчення, у наукових працях термінографічні джерела досліджують з урахуванням їх видових і типологічних ознак. Відповідно, це спонукає до закладення основ щодо (а) розроблення методологічних засад їх створення, (б) визначення уніфікованих способів репрезентування лексикографічних параметрів, (в) обґрунтування принципів добирання терміноодиниць до словників такого типу.

Проаналізувавши різні підходи вчених до систематизування лексикографічних джерел, а також відстеживши в наукових працях диференціацію понять «типологія словників» і «класифікація словників», у 10-х роках ХХІ ст. Я. Капранов розробляє *типологічну класово-видову організацію лексикографічних джерел* на основі п'яти критеріїв: (1) *об'єкт словникового опису* — енциклопедичні, лінгвістичні / філологічні, енциклопедично-лінгвістичні / енциклопедично-філологічні (усього три типи); (2) *спосіб організації лексики* — алфавітний, гніздовий, алфавітно-гніздовий, ідеографічний принципи; (3) *кількісний склад лексикографічного джерела й обсяг лексикографічної інформації* — великі, середні, малі / короткі (кишенькові) класи словників; (4) *спосіб подання лексичного значення слова* — одномовні, двомовні, багатомовні словники (класи); (5) *функції, цілі, призначення та параметри опису лексикографічної одиниці*. Лінгвістичні / філологічні словники поділяють на підтипи — системні (тлумачні, власне системні, професійні, серед яких термінологічні, спеціальні, класифікатори, термінологічні тезауруси,

<sup>348</sup> Щербин В. К. Генетическая, параметрическая и дисциплинарная классификации белорусских терминологических словарей... С. 16–20.

мінімуми) і довідникові — науково-довідкові, практично-довідкові (нормувальні)<sup>349</sup>.

Названий фахівець робить висновок: панівним є термін *тип*, що «включає поняття нижчого порядку — *підтип* і *клас*, які, [...] можна розподіляти на вид, різновид. Схематично це виглядає так: ТИП → ПІДТИП → КЛАС → ВИД → РІЗНОВИД»<sup>350</sup>. Така систематизація словників логічна й послідовна. З урахуванням викладеного визначаємо місце термінологічного словника в схемі-ланцюжку: лінгвістичні словники (*тип*) → системні словники (*підтип*) → професійні словники (*клас*) → термінологічні словники (вид) → ... (*різновид*).

Репрезентована схема побудована на ієрархічності, тобто підпорядкованості вужчого за обсягом поняття ширшому за змістом. Вона актуалізується в розділах наук (переважно природничого напрямку), що спроектовані на вивчення і виявлення типів, подібних за набором внутрішніх характеристик об'єктів тощо, — типології і систематики.

Між реально наявними типами словників і пропонованими їх моделями можна відстежити відмінності. Це зумовлено, по-перше, відхиленням від параметрів обраної моделі в процесі укладання словника, а відповідно, набуття характеристик різних типів таких праць, по-друге, наявністю в типології термінологічних словників “білих плям” — нових типів словників. Зокрема, новий тип словника «може поєднувати в собі відомі риси і елементи різних зафіксованих у типологіях і класифікаціях словників або містити принципово нові елементи і риси, але в будь-якому випадку він буде відрізнятися своїми якісними характеристиками від уже існуючих або прогнозованих словників і складе нову “гілку” на класифікаційному щаблі»<sup>351</sup>.

Систематизування термінографічних джерел, а також загальнономовних словників, утруднюється неможливістю виокремлення спільної ознаки для їх розрізнення. Слушним є міркування

<sup>349</sup> Див.: Капранов Я. В. Типологічна класово-видова організація лексикографічних джерел. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Київ. 2014. Вип. 25. С. 188–191.

<sup>350</sup> Там само. С. 187.

<sup>351</sup> Володіна Т. С. Типологія лінгвістичних словників... С. 39.

О. Іванової про те, що абсолютно безсумнівним є зв'язок диференціювання термінологічних словників зі специфікою їх побудови й функцій. Вивчивши особливості термінологічних словників, науковиця називає такі їх сім *ознак*, на яких ґрунтується класифікаційна система: 1) тематичний обсяг; 2) спосіб семантизації та призначення словника; 3) функція словника; 4) аспектна орієнтація; 5) обсяг словника; 6) порядок розміщення лексичного матеріалу; 7) носії інформації<sup>352</sup>.

Нині, як бачимо, виділяють нові типи словників за носієм інформації. В. Широков наголошує, що «проблема класифікації та типології вже на новому рівні, а саме на такому, де традиційні й комп'ютерні словникові системи розглядаються з єдиного методологічного погляду. Зазначений підхід має не лише теоретичне, а й технологічне значення, оскільки дозволяє встановити відповідність між традиційними й комп'ютерними словниковими системами й у такий спосіб скористатися всім надбанням традиційної лексикографії як у власне комп'ютерній лексикографії, так і взагалі при побудові лінгвістичного забезпечення інформаційних систем»<sup>353</sup>. Відмінність електронного словника від паперового полягає, очевидно, у використанні алфавітного або гніздового порядку розміщення одиниць у друкованому виданні. Гніздовий спосіб подання термінів відображає їх взаємозв'язок в описуваній терміносистемі, проте може ускладнювати пошук необхідного терміна. В електронному джерелі користувач швидко отримує результат щодо запитуваної одиниці. Утім комп'ютерні словники, як і паперові, можуть бути неповними, потребувати постійного оновлення, доповнення

<sup>352</sup> *Примітка.* Порівн.: 1) *тематичний обсяг* — поліфункційні, багатоголузеві, галузеві, вузькоголузеві; 2) *спосіб семантизації та призначення словника* — глумачні, перекладні, глумачно-перекладні, навчальні, енциклопедичні (довідники, енциклопедії, енциклопедичні словники, ілюстративні словники), інформаційні (класифікатори, рубрикатори, дескрипторні, словники частотні); 3) *функція словника* — інвентаризаційні й нормативні; 4) *аспектна орієнтація* — словник термінів (нових термінів), номенклатурних одиниць, терміноелементів, орфографічний словник термінів, фразеологічний; 5) *обсяг словника* — повний, короткий, словник-мінімум; 6) *порядок розміщення лексичного матеріалу* — формальний (алфавітні, алфавітно-гніздові), тематичний (тематично-алфавітні, ідеографічні); 7) *носії інформації* — електронні й паперові словники (див.: Іванова О. А. Термінологічні словники: класифікаційні ознаки... С. 90–94).

<sup>353</sup> Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем... С. 80.

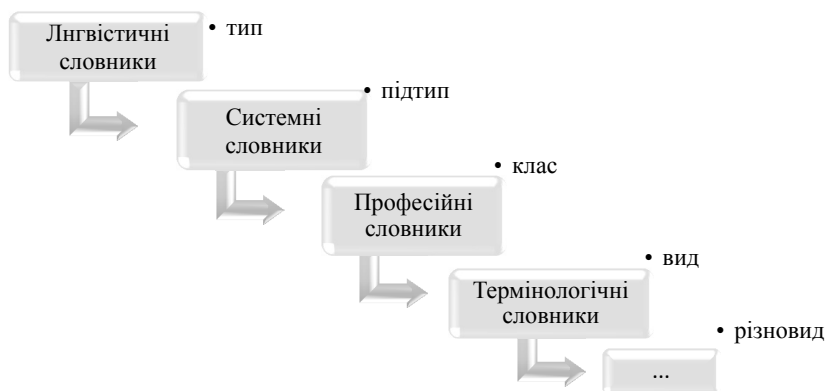
одержаними новими науковими знаннями. Окреслені проблеми, як виявляється, насамперед стосуються друкованих праць.

Наведений аналіз підтверджує, що дослідники намагаються створити універсальну зведену систему найрізноманітніших термінографічних видань. Вибудовування розглянутих типологій і класифікацій термінологічного словника — це спроба згрупувати наявні видання як таксономічну систему. Назріла потреба розробити модель системи спеціальних праць з урахуванням можливих нових їх різновидів, зокрема термінологічного словника нового типу, у якому актуалізуються параметри енциклопедичного й лінгвістичних (акцентного, антонімів, синонімів, орфографічного, тлумачного) словників, словника авторської фахової метамови та ін.

Під час зведення термінографічних праць в єдину систему пропонуємо використовувати термін **систематизація термінологічних словників** і керуватися схемою (алгоритмом), що визначає ієрархічний ланцюг підпорядкованості спеціальних джерел: лінгвістичні словники (*тип*) → системні словники (*підтип*) → професійні словники (*клас*) → термінологічні словники (*вид*) → ... (*різновид*) (див. схему 2.2).

Схема 2.2

### Ієрархічний ланцюг підпорядкованості термінографічних праць



Звернімо увагу на необхідність коректного вживання термінів *типологія* і *класифікація*, зважаючи на рівень проведення таксономічного аналізу спеціальних видань.

Здійснене дослідження авторитетних типологій та класифікацій термінологічних словників засвідчує, що їх основу формують прагматичні критерії, які (1) диференціюють словники за структурними, функційними та іншими аспектами, (2) визначають особливості їх мега-, макро- й мікроструктури і разом з тим (3) указують на їх спеціальне призначення. Розглянуті типології і класифікації є ґрунтовними, виваженими, але не всеохопними. Сучасна метатермінографія під час систематизування словників повинна враховувати не лише наявні, а й можливі різновиди фахових видань, а також розробляти їх проекти, наприклад, “словник майбутнього” — термінологічний словник комбінованого типу.

## 2.4. Традиції і новаторство української термінографії

*Сучасне українське термінологічне словникарство успадкувало від своїх попередників багаті національні термінографічні традиції, примножило їх сучасною новітньою технологією, створенням нових термінографічних праць<sup>354</sup>*

(Л. Симоненко)

Сьогодні підвищується увага до історичних коренів і наукових традицій. Навіть «попри наукові революції та зміну “парадигм”, рух дослідницької думки має бути спадкоємним»<sup>355</sup>. Кожне нове покоління постійно звертається до історії науки. Це зумовлено «нагальною потребою дослідників спертися на стійке, тривале, що виправдовується на практиці, щоб не змарнувати відведені жит-

<sup>354</sup> Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи... С. 30–31.

<sup>355</sup> Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: монографія. 2-е вид. Київ: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2018. С. 126.



тям час і сили на “модне”, але неістотне для розвитку обраної для вивчення галузі знань»<sup>356</sup>.

На початку ХХІ ст. В. Німчук зауважував, що «словникарство — одна з найдавніших галузей науково-практичного мовознавства, але теорія й технологія його протягом віків існували лише імпліцитно як традиція»<sup>357</sup>. Водночас кількість фахових словників з року в рік зростає, що засвідчують значні досягнення термінографії в тій чи тій сфері професійних знань. Здобутки української термінологічної лексикографії визначають місце й роль національної науки, рівень науково-технічної думки етносу в сучасному глобалізованому світі.

Найважливішими традиціями, зокрема української лексикографії, є «по-перше, етичне використання досвіду попередників, а по-друге, високі вимоги до власної праці»<sup>358</sup>. Підтримуємо думку про те, що «повага до традиції, її знання і наслідування, знання української мови як рідної і як державної — це важлива умова розвитку суспільства, його належного поступу, становлення державності»<sup>359</sup>.

Кожен спеціальний словник упорядники створюють, урахувавши нові вимоги до праць такого типу й побажання сучасного користувача. Відповідно, таке термінографічне джерело повинно бути гіпотетично відносно оновленим (новим). Між тим *сучасність / новизна словника* по-своєму анахронійна: фіксація, кодифікація термінів науки, як відомо, не встигають за неперервним розвитком її спеціальної мови. Це слугує підставою для прогнозування безкінечного майбутнього термінографії.

<sup>356</sup> Щербин В. К. Белорусская лексикографическая традиция: история и современность. *Славянская лексикография: междунар. кол. монография / отв. ред. М. И. Чернышева*. Москва: Изд. центр «Азбуковник», 2013. С. 44.

<sup>357</sup> Німчук В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію. *Українська мова*. Київ. 2012. № 3. С. 4.

<sup>358</sup> Яремій М. Р. Традиції та тенденції в українській лексикографії кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. (на матеріалі російсько-українських словників М. Левченка та М. Уманця (Комарова) і А. Спілки). *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський. 2015. Вип. 38. С. 377.

<sup>359</sup> Космеда Т., Осіпова Т. Тлумачний словник комунікативного призначення як породження сучасної прагматично зорієнтованої наукової парадигми. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2010. С. 10.

Особливу роль у формуванні принципів і засад створення фахових словників відіграє *традиція*: це запорука примноження надбань термінологічної лексикографії. **Новаторство** — це виклик традиції або її осучаснення, “оживлення”. Сучасна термінографія потребує усвідомлення опозиції ‘традиції — новаторство’, тобто аналізу доцільності й ефективності наслідування традицій і новаторської діяльності.

У контексті означеного питання також доречно враховувати принцип історизму та принцип розвитку. Учені інтерпретують принцип історизму як «подальшу конкретизацію принципу розвитку», як «принцип пізнання явищ у їх становленні та розвитку»<sup>360</sup>. Компаративне дослідження названих принципів важливе і для теорії термінографії, оскільки аналіз лексикографічних принципів репрезентування термінів необхідно здійснювати в аспекті і минулого, і сучасного, і майбутнього. Без вивчення традицій термінографії неможливо досягнути й осмислити її історію, зрозуміти сучасність і спрогнозувати її майбутнє.

Українські мовознавці вивчають лексикографічну традицію на матеріалі окремих словників авторитетних упорядників. Зокрема, В. Поздрань досліджує лексикографічні традиції, що втілені в «Словарі української мови» в 4-х томах (1907–1909) за ред. Б. Грінченка через призму «Російсько-українського словника» (1924–1933) за ред. А. Кримського та С. Єфремова<sup>361</sup>. М. Яремій — традиції і тенденції в українській лексикографії кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. на матеріалі російсько-українських словників М. Левченка та М. Уманця (Комарова) й А. Спілки<sup>362</sup>. В. Дубічинський відстежує традиції української лексикографії, аналізуючи її минуле

<sup>360</sup> Див.: Глуценко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.): монографія / відп. ред. О. Б. Ткаченко. Київ: Рідна мова; Донецьк: КІТІС, 1998. С. 16.

<sup>361</sup> Див.: Поздрань Ю. В. Лексикографічні традиції Б. Д. Грінченка в Російсько-українському словнику за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова. *Лексикографічний бюлетень*. Київ, 2013. № 22. С. 37–45.

<sup>362</sup> Див.: Яремій М. Р. Традиції та тенденції в українській лексикографії кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. (на матеріалі російсько-українських словників М. Левченка та М. Уманця (Комарова) і А. Спілки)... С. 376–382.

й теперішнє<sup>363</sup>. О. Демська розглядає українську лексикографічну традицію в її становленні, виділяючи три основні етапи<sup>364</sup>.

В. Щербін також аналізує традицію білоруської національної лексикографії з огляду на її історію<sup>365</sup>; англійський металексикограф Г. Джеймс — лексикографічну традицію на матеріалі словникарської діяльності Індії<sup>366</sup>. Попри широке вивчення українськими та зарубіжними науковцями лексикографічних традицій, дослідженню історії та новаторства української термінографії досі не приділено належної уваги.

Відстежмо традиційні й новаторські ознаки національної термінографії від 50-х років XIX ст. до початку XXI ст. Для цього (1) подамо точне визначення понять «термінографічна традиція» і «новаторство в термінографії», (2) виробимо параметричну систему аналізу термінографічних традицій, (3) простежимо спеціальні джерела щодо традиційного чи новаторського відображення в них лексикографічних параметрів; (4) визначимо роль традиції і новаторства в українській термінографії.

**Традиція** — це одночасно і надбання минулого, і основа формування сучасного й майбутнього. Термін *традиція* функціонує в культурі, літературі, мистецтві, науці, освіті, політиці, релігії тощо<sup>367</sup>. Традиція визначає різноманітні форми впливу минулого на сучасне й майбутнє, тобто традиція — це «буттєва єдність часу та здійснення майбутнього на основі постійного осучаснення минулого»<sup>368</sup>.

<sup>363</sup> См.: Дубичинский В. В. Лексикография украинского языка: прошлое и настоящее. *Славянская лексикография: междунар. кол. монография / отв. ред. М. И. Чернышева*. Москва: Изд. центр «Азбуковник», 2013. С. 251–309.

<sup>364</sup> Див.: Демська О. Вступ до лексикографії... С. 52.

<sup>365</sup> См.: Щербин В. К. Белорусская лексикографическая традиция: история и современность... С. 21–61.

<sup>366</sup> See: James G. *Lexicography, Indian*. The Encyclopedia of Language and Linguistics. Vol. 4. Oxford, 1994. P. 2183.

<sup>367</sup> *Примітка*. Дефініція поняття «традиція» багатозначна, зокрема: «1) смаки, правила поведінки, ідеї, звичаї, норми, що склалися історично і передаються з покоління в покоління; 2) звичай, усталений порядок у поведінці, побуті» (Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустанові та ін. Київ: Довіра: УНВЦ «Рідна мова», 2000. С. 900).

<sup>368</sup> Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. С. 646.

Опис історії розвитку системи спеціальних праць, поступу теоретичних знань і напрацювання практичних умінь щодо укладання українських термінологічних словників, без сумніву, є *національною термінографічною традицією*. Відомий вислів Гр. Холодного: «Не знаючи термінології, не можна ні науку вперед просувати, ні передавати її здобутки народові»<sup>369</sup>.

**Термінографічні традиції** — це збереження починань і передавання їх як естафети наукового й практичного досвіду створення термінологічних словників, що є дзеркалом національної науки й інтелектуального рівня розвитку етносу.

**Українська (національна) термінографічна традиція** — це сукупність найбільш стійких, усталених упродовж тривалого часу ознак і параметрів різних видів спеціальних праць, створених українськими словникарями й наслідуваних наступними поколіннями. Українську термінографічну традицію формують (1) узвичаєні способи опрацювання термінологічного матеріалу, починаючи від перших словників, та (2) типові принципи лексикографічного опису термінів.

**Новаторство в термінографії** — це нетрадиційне репрезентування певних параметрів фахових словників, відхилення від прийнятих засад і принципів їх створення, тобто термінографічні починання, до яких учені вдаються з метою поліпшення термінографічної продукції.

Аналіз фахових словників за етапами розвитку української термінографії (зокрема: 1/ друга половина XIX ст. – початок XX ст.; 2/ 20-і роки – початок 30-х років XX ст., діяльність ІУНМ; 3/ 50–80-і роки XX ст.; 4/ кінець XX ст. – початок XXI ст.<sup>370</sup>) дасть змогу відстежити певні стійкі ознаки національної термінографічної традиції у всій сукупності (лексикографічні параметри, підходи, методи, погляди та ін.).

Основою формування і білоруської, і всієї східнослов'янської культурної традиції, а також її невід'ємної частини — лексикографічної традиції, на думку В. Щербіна, слугує «київська традиція

<sup>369</sup> Холодний Гр. До історії організації термінологічної справи на Україні. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. I. С. 11.

<sup>370</sup> Див.: Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи... С. 29.

книгописання, що, починаючи з XI–XII ст., майже не переривалася»<sup>371</sup> і яку, на переконання І. Білодіда, не змогли зруйнувати ні татаро-монгольське нашествя, ні винищувальні дії єзуїтсько-ватиканської, латино-католицької політики<sup>372</sup>. Досліджуючи лексикографічну нормативність «Російсько-українського словника» за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова (1933) на мега-, макро- й мікроструктурному рівнях, Ю. Поздрань розуміє *лексикографічну традицію побудови словників певного типу* як лексикографічну нормативність, що склалася в українській лексикографії<sup>373</sup>. Науковиця зауважує, що в «час укладання РУСа-1933 не було випрацьовано чітких рекомендацій та інструкцій до укладання того чи того типу словника, тому укладачі орієнтувалися на традицію»<sup>374</sup>.

Світовій науковій літературі відома система видів лексикографічних традицій. Спробуємо узагальнити виокремлені види традицій і виділити параметри, на основі яких, як видається, їх диференціюють: 1) 'науковий / навчальний потенціал словника' — а) *академічна традиція побудови словника*<sup>375</sup>, що реалізується в тлумачних словниках академічного типу; б) *університетська традиція побудови словника*<sup>376</sup>, її виникнення зумовлене поширенням словників навчального характеру; 2) 'геополітична характеристика'<sup>377</sup> — а) *основна*

<sup>371</sup> Щербин В. К. Белорусская лексикографическая традиция: история и современность... С. 47.

<sup>372</sup> См.: Белодед И. К. Киево-Могилянская академия в языковой ситуации на Украине XVI–XVII вв. *Проблемы истории и диалектологии славянских языков*: сб. ст. к 70-летию В. И. Борковского. Москва. 1971. С. 55.

<sup>373</sup> Див.: Поздрань Ю. В. «Російсько-український словник» за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова в історико-лінгвістичному контексті: монографія / за наук. ред. О. М. Тищенко. Вінниця: ВНТУ, 2018. С. 80–81.

<sup>374</sup> Там само. С. 80–81.

<sup>375</sup> См.: Виноградов В. В. Избранные труды. *Лексикология и лексикография*. Москва: Наука, 1977. С. 227.

<sup>376</sup> См.: Щербин В. К. Белорусская лексикографическая традиция: история и современность... С. 51.

<sup>377</sup> *Примітка.* Досліджуючи етапи лексикографічної традиції, О. Демська наголошує на важливості геополітичного чинника й висновкує: «українська лексикографія [...] у XVI ст. демонструє ті самі тенденції, що й сучасна їй європейська» (Демська О. Вступ до лексикографії... С. 54).

лексикографічна традиція; б) альтернативна лексикографічна традиція<sup>378</sup>.

У межах білоруської лексикографічної традиції ХХ ст. В. Щербін також відстежує *основну* («сукупність стійких словникових характеристик, відображених у довідкових виданнях, опублікованих на території Білорусі») й *альтернативну* («типові характеристики емігрантських словників білоруської мови») *лексикографічні традиції*<sup>379</sup>.

Якщо розглядати названі види лексикографічної традиції в термінографії, то необхідно враховувати, що кожний фаховий словник за своєю суттю є науковим виданням, а за призначенням — навчальним і систематизувальним джерелом. Поняття «академічний словник» ототожнюють з поняттям «нормативний словник», зокрема, Л. Щерба академічним словником називав нормативний словник, пояснюючи, що, коли б справа була у формальній назві чи виданні, то кожний словник, створений в Академії, уважався б академічним<sup>380</sup>. Відповідно, такий розподіл доцільно здійснювати не за параметром 'побудова словника', а за 'місцем створення', тобто 'місцем словникарської діяльності його авторів'. Якщо ж оцінювати якість і принцип побудови термінографічних джерел, що впорядковані в установах академічного рівня чи університетах, то іноді між ними не можна віднайти відмінностей, оскільки рівень видань насамперед залежить від компетентності його упорядників. В. Німчук наголошував, що особистість лексикографа, його людські й професійні риси мають неабиякий вплив на якість словника, порівн.: «Найкращі, найавторитетніші словники, переважно, скомпонували високоосвічені особи з доброю філологічною підготовкою, найчастіше — фахівці-лінгвісти. [...] Вони з пошаною ставилися до попередників, глибоко поважали

---

<sup>378</sup> Примітка. Ці два останні види виокремив англійський металексикограф Г. Джеймс під час вивчення особливостей словникарської діяльності Індії (see: James G. Lexicography, Indian. The Encyclopedia of Language and Linguistic. Vol. 4. Oxford: Pergamon, 1994. P. 2183).

<sup>379</sup> См.: Щербин В. К. Белорусская лексикографическая традиция: история и современность... С. 51.

<sup>380</sup> См. об этом: Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии. Языковая система и речевая деятельность...

працю колег. Про це з давніх часів відкрито говорили вітчизняні та зарубіжні лексикографи»<sup>381</sup>.

З-поміж принципів укладання словників, які обґрунтовував Б. Грінченко у «Словарі української мови» в 4-х томах (1907–1909), Ю. Поздрань простежує їх у «Російсько-українському словнику» (1924–1933) за ред. А. Кримського й С. Єфремова та виокремлює такі *успадковані лексикографічні традиції*: (1) наявність чіткої наукової концепції словника; (2) повне й точне відтворення лексику епохи; (3) вичерпна джерельна база словника; (4) об'єктивне фахове опрацювання мовного матеріалу та обґрунтований реєстр словника; (5) нормативність словника<sup>382</sup>.

Українська термінографічна традиція формувалася на основі власне української і тісної взаємодії зі світовою традицією. Між поняттями «українська термінографія» та «українська термінографічна традиція» існує взаємозв'язок: ознаки чи характер термінографічної традиції залежать від неперервного розвитку термінографії.

Укладання термінологічних словників від 50-х років XIX ст. до 20-х років XX ст. здійснюють без вироблених теоретичних настанов. Відповідно, у 20-30-і роки XX ст. практичну роботу щодо створення термінографічних праць «учені ІУНМ поєднували з теоретичним осмисленням побудови терміносистем»<sup>383</sup>. На засіданнях методологічної комісії ІУНМ розробляли засади створення спеціальних джерел різних типів. Підсумком цієї роботи стало опублікування «Інструкції для укладання словників ІУНМ» у першому випуску «Вісника ІУНМ» (1928)<sup>384</sup>. Ця інструкція, без

<sup>381</sup> Німчук В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію... С. 4.

<sup>382</sup> Див.: Поздрань Ю. В. Лексикографічні традиції Б. Д. Грінченка в Російсько-українському словнику за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова... С. 39–43.

<sup>383</sup> Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи... С. 29.

<sup>384</sup> *Примітка*. У названій інструкції викладено три її розділи: «I. Основні принципи» — шість параграфів, у яких визначено головні засади (1) побудови реєстру словника, (2) розуміння суті терміна й (3) термінології як системи слів-термінів, (4) принципи добирання терміноодиниць до реєстру тощо; «II. Оброблення термінологічного матеріалу» — 34 параграфи, у яких детально роз'яснено принципи подання (1) однослівних і багатослівних термінів у реєстрі, (2) джерел при українському терміні та синонімі, (3) синонімії, (4) омонімії, (5) полісемії, (6) новотворів тощо; «III. Філологічне оброблення матеріалу» — 13 параграфів, що пояснюють

сумніву, є результатом прогресивної і новаторської на той час діяльності її розробників, тому вона навіть сьогодні є актуальною, а її положення можуть лягти в основу формування *перспективи термінографічних традицій*.

#### 2.4.1. Репрезентування параметрів термінологічних словників: традиції і новаторські підходи

Ураховуючи викладений аналіз, авторський досвід, вважаємо, що відстеження в українському спеціальному словникарстві ознак національної термінографічної традиції і новаторських підходів доречно здійснювати, спираючись на вивчення специфіки репрезентації параметрів, що формують основу систематизування фахових видань, зокрема: а) хронологічна орієнтація словника; б) тематичний обсяг; в) спосіб семантизування і його призначення; г) функція словника; д) обсяг словника; е) порядок розміщення лексичного матеріалу; ж) носії інформації<sup>385</sup>;

##### 2.4.1.1. Традиції створення термінологічних словників: основи їх систематизування

Спробуємо з'ясувати, наскільки успадковуються традиції протягом усього розвитку термінографії за параметрами систематизування термінологічних словників.

**1. Термінологічні словники за параметром 'хронологічна орієнтація'.** Значний внесок у формування термінографічних традицій, беззаперечно, здійснив І. Огієнко, започаткувавши основи укладання за хронологічною орієнтацією *історичних словників термінів*. Зокрема, науковець є автором «Історичного словника української граматичної термінології» (1908), реалізувавши свій

необхідність дотримання «Правил академічного правопису», а також особливості відтворення (1) закінчень іменників чоловічого роду та іменників, що вживаються лише в множині, (2) наголосу в термінах і їх синонімах, (3) dokonаної форми дієслів до недоконаних форм дієслів тощо (див.: Інструкція для укладання словників ІУНМ. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. 1. С. 66–72. URL: <http://movahistory.org.ua/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%20/> /дата звернення: 12.08.2020/).

<sup>385</sup> Див. про це: Іванова О. А. Термінологічні словники: класифікаційні ознаки... С. 90–94.



задум — «зібрати до купи всі мовознавчі терміни й простежити, як змінюються вони протягом усіх історичних періодів вивчення нашими науковцями історичної граматики української мови (від граматик Зизанія, Смотрицького, Павловського, а також граматик Вагилевича, Левицького, Лозинського, Лучкая до нашого часу)»<sup>386</sup>. Словник такого типу є цінним з огляду на те, що в ньому відображені терміноодиниці від початків зародження української термінології граматики, що дає змогу простежити шлях її поступу як метамови галузі знань. Упорядкування праці такого типу вимагає багато часу, зусиль, зосередженої уваги, ретельного вивіряння в давніх джерелах. На жаль, сучасники-термінографи не продовжують цю традицію.

**2. Термінологічні словники за параметром 'тематичний обсяг'.** У термінографічних джерелах відстежуємо традиційну тенденцію розширення тематичного обсягу. Так, у словниках кінця ХІХ ст. переважно описано лексику природничих наук, а саме: бджільницьку, біологічну, ботанічну, географічну, математичну, медичну, фізичну; у виданнях 10-х років ХХ ст. — ветеринарну, граматичну, діловодства, правову, хімічну та ін. Однак «за часів тоталітаризму українську мову не допускали до сфери науки, і навіть сьогодні наразі ще обмаль наукових українських праць»<sup>387</sup>. Звісно, ще не всі терміносистеми національних галузей знань термінографічно описані й кодифіковані, але вийшли друком словники з археології, архітектури, бджільництва, бібліотекознавства, геральдики, гербології, гончарства, графіки, екології та охорони природи, землепорядкування та кадастру, землеробства, естради, залізничної та інженерної справ, інформатики, пожежної техніки, радіотехніки, управління відходами тощо. До того ж, якщо більшість словників 50-х років ХІХ ст. – 80-х років ХХ ст. належить до *галузевих* за тематичним обсягом, то від 90-х років ХХ ст. з'являються *нові види* 'за широтою охоплення термінологічної лексики': *універсальні*<sup>388</sup>,

<sup>386</sup> Огієнко І. Історія української літературної мови / упоряд., авт. передмови і коментарів М. С. Тимошик. 2-е вид., випр. Київ: Наша культура і наука, 2004. С. 23.

<sup>387</sup> Полюга Л. Проблематика процесів творення термінологічних словників... С. 256.

<sup>388</sup> Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В. В. Гейченко та ін. Київ: Наук. думка, 1998. 892 с.

загальнонаукові<sup>389</sup>, багатогалузеві<sup>390</sup>, вузькогалузеві<sup>391</sup>. Л. Полюга був переконаний, що «вершиною національної термінологічної лексикографії могли б стати зведені термінологічні словники [...]»<sup>392</sup>. Поява універсальних, загальнонаукових і багатогалузевих словників спричинена інтенсивним розвитком та перехрещуванням терміносистем багатьох суміжних галузей знань, відповідно, створення вузькогалузевих видань — прагненням окреслити чіткі межі окремої підсистеми описуваної науки й продовженням цієї традиції.

**3. Термінологічні словники за параметром ‘спосіб семантизування та призначення словника’.** Становлення національного термінологічного словникарства, як відомо, починається з друкування 1851 р. словника *дефінітивного типу* — «Словничка бджільницьких термінів» О. Покорського-Жоравка, про що йшлося в розділі 1, підрозділі 1.1.1. Дефінітивний (тлумачний) термінологічний словник<sup>393</sup>, — це одномовний словник, центральним параметром мікроструктури якого є ‘дефініція’<sup>394</sup>.

<sup>389</sup> Українсько-російський словник наукової термінології / за заг. ред. Л. О. Симоненко. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 416 с.

<sup>390</sup> Термінологічний словник з питань ґрунтознавства, агрохімії і меліорації ґрунтів / редкол.: гол. ред. В. В. Медведєв, ред. А. Д. Міхновська та ін.; Ін-т ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського УААН. Харків, 1998. 80 с.

<sup>391</sup> Словник-довідник з агроекології / за ред. О. І. Фурдичка. Київ: Основа, 2007. 272 с.

<sup>392</sup> Див. про це: Городиловська Г. Лексикографічна спадщина професора Лева Михайловича Полюги в контексті сьогодення. Городиловська Г. П., Наконечна Г. В., Литвин О. Г., Булик-Верхола С. З., Харчук Л. В. *Українське словникарство: історія, теорія, практика*: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. С. 46.

<sup>393</sup> *Примітка.* Слід ураховувати відмінність термінологічного словника від загальнономовного: «Галузевий словник, на відміну від загальнономовного, має свою специфіку. Він є проміжним типом між загальнономовним і енциклопедичним словником. У ньому семантичні й граматичні ремарки зведені до мінімуму. Основним його завданням є розкриття змісту терміна, що полягає в адекватності дефініції позначуваному терміном поняттю. Дефініція має бути стислою і виразною з дотриманням однотипності розкриття змісту системно пов’язаних між собою понять» (Симоненко Л. О. Лексикографічне опрацювання біологічної термінології. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2009. Вип. 18. С. 45).

<sup>394</sup> *Примітка.* «Дефініція — це логічне визначення поняття, встановлення його змісту і відмінних ознак. Це логіко-поняттєва категорія, характерна для енциклопедичних та термінологічних словників і зазвичай орієнтована на науково-галузеве бачення дійсності» (Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем... С. 98).

О. Покорський-Жоравко, очевидно, прагнув забезпечити нагальну потребу в кодифікуванні українських терміноодиниць галузі бджільництва, намагався точно пояснити їх спеціальний зміст.

Однак, попри добре виписану «Інструкцію для укладання словників ІУНМ»<sup>395</sup> (1928), у якій прокоментовано й лексикографічні параметри дефінітивних термінографічних видань, такі праці в подальші роки як поширений вид не засвідчені. В. Фаворський у перекладному «Словнику механічної термінології. Ч. 1: Силонні (Проект)» (1929), наприклад, застосовує семантичний параметр через репрезентування синонімів до реєстрового терміна в українській мові, порівн.: «Болт — прогонич (-ча); [шруба (ДСТУ); бовт (У, Тмч); сворінь (Г, А, Дбр)]»<sup>396</sup>. У наступному «Словнику фізичної термінології. (Проект)» (1932) названий автор також подає синоніми до українського відповідника, при цьому розрізняє їх значення, наприклад: «Гиря (*в весах*) вага, важок(-жка) (ЗТ); (*в механізмах*) тягар (-ра), тягарець(-рця)»<sup>397</sup>. Усе ж лише від 90-х років ХХ ст. фахові тлумачні словники починають активно друкувати.

Більшості сучасних термінологічних словників, що розкривають зміст спеціальних понять через дефініювання, за авторськими спостереженнями, властиві такі характеристики: (1) невідповідність логічним і лінгвістичним вимогам; (2) відсутність єдиного підґрунтя якісного репрезентування змісту терміна; (3) неоднотипність пояснення видових термінів, що зумовлено нерозпізнаванням зв'язків з родовими термінами; (4) неврахування різного обсягу змісту понять (деякі потребують подання енциклопедичної інформації, формул тощо). Це засвідчує несформованість *традиції дефініювання* в українській термінографії, відсутність орієнтування на різні типи дефініцій (описові, родо-видові тощо) (див. розділ 3, підрозділ 3.5).

Від середини ХІХ ст. і дотепер традиційно домінують перекладні словники<sup>398</sup>. При цьому в таких працях до 10-х років ХХ ст. укра-

<sup>395</sup> Інструкція для укладання словників ІУНМ...

<sup>396</sup> Фаворський В. Словник механічної термінології. Ч. 1: Силонні (Проект). Київ: ДВУ, 1929. С. 13.

<sup>397</sup> Фаворський В. Словник фізичної термінології. (Проект). Харків: Укр. рад. енциклопедія, 1932. С. 17.

<sup>398</sup> *Примітка.* Здійснивши діахронний аналіз здобутків української перекладної термінографії за бібліографічними покажчиками М. Комової (2003), Т. Кульчицької (1999) і спираючись на власні спостереження, В. Іващенко з'ясовує, що

їнська мова функціювала в зоні перекладу, вихідними ж мовами здебільшого були латинська, німецька, російська. Термінографічні джерела 20–30-х років ХХ ст. переважно перекладали терміни з російської мови на українську, нині ж активно залучають для спеціального перекладу англійську, німецьку, французьку, іспанську, грузинську та інші мови. Як і тоді, сьогодні в українській термінографії створюють передусім двомовні перекладні словники, однак поодинокі укладають три-, чотири-, п'яти- й шестимовні<sup>399</sup> видання, серед яких рідкісні праці з вихідною українською мовою, як-от: «Мінералогічний словник. Українсько-російсько-англійський» Є. Лазаренка й О. Винара<sup>400</sup>. З'являється і **новий тлумачно-перекладний вид** спеціальних джерел<sup>401</sup>, що є *новаторством* у термінографії. Навіть до 2000-х років, за підрахунками дослідників, світ побачили 262 словники перекладного типу, 234 джерела — енциклопедично-довідкові, зокрема тлумачні, тлумачно-перекладні, довідники, енциклопедії, енциклопедичні словники<sup>402</sup>. Л. Полюга зауважував, що перекладні дво- й більше мовні

«з-поміж майже 1 200 галузевих словників, виданих переважно на теренах України з другої половини ХІХ ст. й до сьогодні, 65,1 % — це перекладні, серед яких 42,5 % — праці у форматі “слов'янська – слов'янська” мови. Словники у форматі “неслов'янська – слов'янська // слов'янська – неслов'янська” мови становлять 22,6 %. Тобто їх удвічі менше. 40,2 % міжслов'янських словників (переважна більшість) — це “російсько-українські / українсько-російські” і лише 2,2 % — “чесько-український”, “сербсько-український / українсько-сербський”, “українсько-хорватський”, “російсько-польсько-український”, “польсько-український / українсько-польський” словники» (Іващенко В. Л. Слов'янське термінознавство: проблематика й перспективи розвитку... С. 21).

<sup>399</sup> Словник металургійних термінів: у 2 т.: Українсько-грузинсько-російсько-англійсько-німецько-французький / гол. ред. Б. Є. Патон; гол. ред. Г. В. Кашакшвілі; НАН України, РАН, НАН Грузії, РАПН, Грузин. техн. ун-т. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM). Київ: Фенікс, 2014.

<sup>400</sup> Лазаренко Є. К., Винар О. М. Мінералогічний словник. Українсько-російсько-англійський. Київ. Наук. думка, 1975. 776 с.

<sup>401</sup> Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник: у 2 т. / за ред. М. Павловського, Л. Петрух, І. Головка. Львів: Видавнича спілка «Словник», 1995. Т. 1. 656 с.; Т. 2. 788 с.; Іваницький Р., Кияк Т. П'ятитомний тлумачний словник з інформатики. Київ: ВІПОЛ, 1995. 370 с.

<sup>402</sup> Див. про це: Комова М. Українська термінологічна лексикографія: 1948–2000. Львів: [б. в.], 2002. 84 с.; Полюга Л. Проблематика процесів творення термінологічних словників... С. 257.

словники необхідно створювати лише українсько-чужомовними, оскільки видання такого типу розвивають українську лексикографію, а для алфавітного реєстру чужомовних термінів застосовувати індекси зі зворотними вказівними в кінці словника<sup>403</sup>.

Продовжено традицію створення *ілюстративних термінологічних словників*<sup>404</sup>, у яких спеціальні поняття розкривають через застосування ілюстративного параметра. Результатом *новаторської* словникарської діяльності є, наприклад, видання М. Стародубцева «Ілюстрований словник з геральдики», *унікального* за багатьма параметрами (тематикою, художнім оформленням, обсягом, кількістю мов і термінів)<sup>405</sup>. У цьому джерелі репрезентовано понад 1 тис. термінів сімома мовами (російською, українською, англійською, есперанто, французькою, німецькою, латинською). Відповідно, термінографія поповнилася *новим видом словника — ілюстративно-перекладним*.

**Першою** галузевою енциклопедичною працею вважають «Ілюстрований сільськогосподарський словник» (1891–1895) С. Богданова. У період “золотого десятиліття” побачила світ й «Енциклопедія сільського господарства» (1927). Майже через пів століття (1973) надруковано *українську галузеву енциклопедію*<sup>406</sup>. Вона містить приблизно 1700 статей з інформатики, кібернетики та обчислювальної техніки. Над її створенням працювали близько 600 науковців та спеціалістів з різних галузей знань та зі 102 наукових і виробничих установ Радянського Союзу. Названа енциклопедія кібернетики **перша** у світі. Сучасна термінографія продовжує наслідувати ці починання, зокрема від 90-х років ХХ ст. й дотепер

<sup>403</sup> Див.: Полюга Л. М. Проблеми української термінографії. *Проблеми української науково-технічної термінології*: тези І Міжнар. наук. конф. (м. Львів, 22–25 верес. 1992 р.). Львів, 1992. С. 121.

<sup>404</sup> Яната О. Рослина і її життя: Друге українське видання. З 154 малюнками та словничком ботанічних термінів. Харків: Всеукр. с.-г. вид-во «Радянський селянин», 1926. 127 с.; Клименюк Т., Проскураков В., Ковальчук К. Ілюстрований словник архітектурних термінів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 180 с.

<sup>405</sup> Стародубцев Н. Н. Иллюстрированный словарь по геральдике: 1005 терминов на русском, украинском, английском, эсперанто, французском, немецком, латинском языках. Донецк: Донеччина, 1996. 345 с.

<sup>406</sup> Енциклопедія кібернетики: у 2 т. / редкол.: В. М. Глушков (відп. ред.) та ін.; АН Української РСР. Київ: Голов. ред. Укр. рад. енцикл., 1973.

упорядковано *галузеві енциклопедії* з юриспруденції, економіки, музики, психології, соціології, політики, фольклору тощо, *вузько-галузеві* — з термометрії, мембран, аграрних фінансів, художнього металу, нафтогазової промисловості тощо та *міжгалузеві* — з водного господарства, природокористування, природовідтворення, з філософії політики та ін. Наявність енциклопедій визначає високий рівень наукових досягнень українського народу в різних галузях знань.

**4. Термінологічні словники за параметром ‘функція словника’.** Спеціальні джерела за *функцією* поділяють на *інвентаризаційні* й *нормативні*. В *інвентаризаційних* словниках подають перелік терміноодиниць. Такими виданнями І. Казиминова вважає історико-термінологічні праці<sup>407</sup>, але вони рідкісні. До назв деяких фахових словників упорядники вводять одиницю *нормативний*<sup>408</sup>, указуючи в такий спосіб на вид словника за функцією (у чому, на авторську думку, немає потреби<sup>409</sup>). Кожен спеціальний словник повинен виконувати нормувальну, кодифікаційну, уніфікаційну, рекомендаційну, популяризаційну функції.

Більшість сучасних фахових джерел потребують їх перегляду щодо дотримання мовних норм у термінології і правил чинного українського правопису. Зокрема, у словниках, виданих упродовж 1991–2020 рр., відстежуємо такі *традиції (тенденції) кодифікування мовних норм*: (1) *наслідувальна* (1991 ~ кінець 2000-х) — тяглість термінотворення за російськомовним зразком

<sup>407</sup> Див.: Казиминова І. А. Словник авторської фахової метамови в типології історико-термінологічних словників. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ. 2015. Вип. 8. С. 24.

<sup>408</sup> Див.: Березуцький В. В., Васьковець Л. А. Тлумачний словник нормативних термінів із дисципліни «Безпека життєдіяльності». Харків: Підручник НТУ «ХП», 2013. 88 с.

<sup>409</sup> *Примітка*. Існують і тематичні діалектні словники, що репрезентують територіальні говірки певного ремесла (наприклад: Берлізов А. А. Лексика рибальства українських говорів Нижнього Подністров'я. Чернігів: ЧДПІ, 1959. 84 с.; Куриленко В. М. Лексика тваринництва поліських говорів. Суми: Мрія, 1991. 87 с.; Дорошенко Л. Словник будівельної лексики східнополіського діалекту / рец. П. Ю. Гриценко, В. В. Герман. Суми: Сум. ДПУ, 2006. 248 с.). Проте діалектні словники будують, як відомо, за диференційним принципом щодо норм літературної мови: вони відображають лексику, що не зафіксована у словниках літературної мови, спеціальних довідкових джерелах.

(наприклад, *переважаюча* /замість *переважна*/ структура, *підсадка* /замість *підсаджування*/ чагарників тощо), функціонування “мовних покручів” та кальок (рос. *окружающая среда* — укр. *оточуюче середовище*, замість питомої одиниці *довкілля* та ін.); (2) **відроджувальна (національна)** (2000~2010) — а) надмірний пуризм (наслідування традицій 20–30-х років ХХ ст. і розбудовування термінології на національному ґрунті, повне неприйняття чужомовних одиниць й очищення від таких елементів, зростання національної свідомості, наприклад: рос. *лесопосадка* — *лісосмуга* /а не *лісопосадка*/, *разрушение* — *руйнування* /а не *руйнація*/ тощо); б) поміркований пуризм (послаблене наслідування традицій 20–30-х років ХХ ст., намагання уникати лише тих запозичень, що мають відповідники в рідній мові. Як наслідок — на позначення одного поняття в словнику паралельно існують питоме й запозичене найменування, наприклад, у природничій термінології — *рослинне угруповання* і *фітоценоз*); (3) **міжнаціональна** (2011~2014) — орієнтування на інтернаціональний характер термінів, зумовлене розпочатим 2002 р. в Україні процесом гармонізації національних стандартів з міжнародними, тенденція розбудови термінології шляхом калькування чужомовних найменувань з позначуваними поняттями — насамперед англіцизмів (наприклад, *server* — *сервер*, *browser* — *браузер*, *cartridge* — *картридж* тощо); (4) **компромісна (поміркована)** (2015~2020) — уникнення зайвих запозичень і пошук власномовних відповідників (наприклад, *options* — *вибір можливостей*, *password* — *гасло*).

Під час створення нормативних словників, беззаперечно, важливо однаковою мірою враховувати і національні традиції, і закордонні здобутки, актуалізувати питомі продуктивні моделі й уникати штучних моделей творення термінів, надавати перевагу питомій одиниці, запозичувати терміни безпосередньо з мови оригіналу, дотримуватися поміркованих пуристичних поглядів, оскільки мовна норма й термінологічна норма формуються не водночас і не водночас, а поступово.

**5. Термінологічні словники за параметром ‘обсяг словника’.** За **обсягом** спеціальні видання, як відомо, поділяють на *повні* (*великі*) (понад 80 тис. од.), *середні* (40–80 тис. од.), *короткі* (*малі*) (до 30 тис. од.) і *словники-мінімуми* (менше 30 тис. од.). Кожен укладач

прагне створити *повний термінологічний словник*, вичерпно й усеохопно описати термінологію певної галузі. Однак, як зауважувалося, термінографія не встигає за поступом науки й техніки. Національна наукова мова зможе отримати статус світової мови лише за умови її функціонування в усіх галузях знань, а також створення повних термінологічних словників. Сьогодні в українській термінографії наслідується традиція створювати *повні*<sup>410</sup>, *короткі друковані словники*<sup>411</sup>. Такі праці можуть містити, наприклад, 90, 125 терміностатей<sup>412</sup>, що вказує на неповний опис термінології певної галузі.

Ще на початку ХХ ст., розглядаючи “кишенькові” словники, І. Огієнко акцентував увагу на такому: «Старі принципи видання словників “кишенькових” та ще й російських — давно вже поховано наукою, і принципи ці цілком не підходять до словників українських нашого часу»<sup>413</sup>. Однак нині продовжено традицію створення “кишенькових” словників<sup>414</sup>. З’являються

<sup>410</sup> Жигадло І. Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства (бл. 3 500 слів). Полтава: Видавництво Полтав. Укр. Правничого Товариства, 1918. 126 с.; Російсько-український технічний словник 80 000 термінів / М. М. Матійко та ін. Київ: Держ. вид-во техн. літ-ри УРСР, 1961. 648 с.; Великий російсько-український політехнічний словник. Близько 160 000 слів та словосполучень / за ред. О. С. Благовещенського. Київ: Чумацький шлях, 2002. 1024 с.

<sup>411</sup> Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.; Ходанич Л., Палько Т. Професійне мовлення вчителя. Короткий словник термінів. Ужгород: Закарпат. ін-т післядипломної пед. освіти, 2018. 84 с.

<sup>412</sup> Онуфрієнко Г. С., Таранова Н. В. Навчальний тлумачний словник лінгвістичних термінів (90 терміноодиниць) / за ред. Г. С. Онуфрієнко. Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 1998. 53 с.; Короткий тлумачний словник термінів з УДК / уклад.: М. Й. Ахвердова та ін. Київ: Кн. палата України, 2011. 36 с.

<sup>413</sup> Огієнко І. Українсько-Російський словник В. Дубровського. Редакція І. Стешенка. Видавництво «Час» у Києві, 1909; 318 ст., ціна 75 коп. *Літературно-науковий вістник*. Львів-Київ. 1909. Річник XII. Кн. IV. Т. 46. С. 202. Рец. на слов.: Дубровський В. Українсько-Російський словник / ред. І. Стешенко. Київ: Видавництво «Час», 1909. 318 с.

<sup>414</sup> Ванько Е. Кишеньковий російсько-український правничий словник. Для адвокатів, суддів, нагарів та урядовців. Київ: [б. в.], 1918. 32 с.; Когут Л. Ф. Німецько-український та українсько-німецький кишеньковий фаховий словник-довідник: Комп’ютерна інженерія. Програмна інженерія. Івано-Франківськ: Полум’я, 2008. 109 с.; Коржак З. З. Німецько-український та українсько-німецький кишеньковий фаховий словник-довідник: менеджмент. Івано-Франківськ: Полум’я, 2008. 107 с.



й короткі інтернет-джерела<sup>415</sup>, що є певним **новаторством**, проте їх обсяг указує на неповний опис спеціальної мови певної науки. Разом з тим існують і **словники-мінімуми**, що призначені переважно для вивчення спеціальної лексики фаху в закладах вищої освіти<sup>416</sup>.

Свого часу Л. Щерба справедливо зауважував: «Будь-який короткий словник урешті-решт дратує серйозних людей, оскільки він завжди виявляється недостатнім у всіх тих випадках, коли словник дійсно потрібен»<sup>417</sup>. Користувач довідкового видання, звісно, прагне отримати достатню і вичерпну інформацію про шуканий термін. Відповідно, поняттєво-термінологічний апарат певної галузі необхідно репрезентувати в словнику якомога повніше. Однак, визначаючи передумови переходу до комп'ютерного словникарства, В. Селегей виділяє декілька так званих суперечностей традиційної лексикографії, з-поміж яких називає таку, що стосується обсягу словника, зокрема: «1. Що більший обсяг словника, то повніший і доказовіший опис лексичного значення, то складніше користуватися ним»<sup>418</sup>. Усе ж таки перспективною **термінографічною традицією** є створення повних, середніх за обсягом словників термінів.

<sup>415</sup> Короткий глумачний словник банківської термінології. URL: <https://www.dilovamova.com/index.php?page=4&dmua=112&tdmua=%CA%E8%F0%E2%EA%E8%E9> (дата звернення: 07.09.2020); Міжнародний менеджмент. Короткий словник термінів, 2002. URL: <https://library.if.ua/book/142/9543.html> (дата звернення: 07.09.2020); Короткий словник термінів інтернет-маркетингу для власників бізнесу, 2019. URL: <https://ag.marketing/slovník-terminiv-internet-marketingu/> (дата звернення: 07.09.2020).

<sup>416</sup> Свірепчук І. А., Щипачова Д. С. Англо-український термінологічний словник-мінімум для студентів спеціальностей: «Інформаційні технології проектування», «Програмне забезпечення автоматизованих систем», «Комп'ютерний еколого-економічний моніторинг», «Інженерія програмного забезпечення». Електронні текстові дані (1 файл: 1,90 Мбайт). Київ: НТУУ «КПІ», 2012. URL: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/1830> (дата звернення: 02.07.2020); Мисак О. Т., Огерчук С. М. Глумачний словник-мінімум термінів з циклу дисциплін загальної підготовки / за ред. М. Б. Шегедин. Львів, 2016. 89 с.

<sup>417</sup> Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии: Языковая система и речевая деятельность...

<sup>418</sup> Селегей В. Электронные словари и компьютерная лексикография. 2003. URL: [http://www.lingvoda.ru/transforum/articles/pdf/selegey\\_a1.pdf](http://www.lingvoda.ru/transforum/articles/pdf/selegey_a1.pdf) (дата обращения: 07.12.2020).

**6. Термінологічні словники за параметром 'принцип розміщення / репрезентування термінів'.** *Традиційним*, найбільш поширеним принципом побудови термінологічних словників є *алфавітний*, менш поширені — *алфавітно-гніздовий*<sup>419</sup> і *тематичний*<sup>420</sup> (*тематично-алфавітний, ідеографічний / тезаурусний*). В українській термінографії, як видається, не напрацьовано єдиного підходу до створення тематичних термінологічних словників.

У науковій літературі терміни *тематичний словник, ідеографічний словник* і *тезаурус* розуміють і використовують як синоніми. Зокрема, причина називання тезауруса ідеографічним словником, як видається, полягає в способі розташування слів у ньому, а також застосуванні класифікації від понять, ідеї<sup>421</sup>.

Сьогодні тезауруси «набувають все більшого значення в процесі структурування та моделювання знань, систематизації та впорядкування наукової термінології, формування термінологічних

<sup>419</sup> Волинець А. Р., Грин Ю. О., Короп Ю. О., Харчук О. В. Російсько-український фізкультурно-спортивний словник / за ред. Л. І. Мацько. Київ: Академія праці і соц. відносин, 1995. 138 с.

<sup>420</sup> Диньовський Д. М. Короткий українсько-російський словник з фізичної культури і спорту. Київ: Просвіта, 1993. 20 с.

<sup>421</sup> *Примітка.* Уперше термін *тезаурус* використав флорентійський учений Брунето Латіні в заголовку до систематизованої енциклопедії «Книга про скарб», що відповідало семантиці поняття «тезаурус» — скарбниця, багатство (див. про це: Тур О. М. Теоретичні передумови тезаурусного опису терміносистеми. *Вісник Харк. держ. академії культури*. Харків. 2014. Вип. 45. С. 168). Сучасні термінографічні джерела пояснюють *тезаурус* як багатозначне поняття, порівн.: «**Тезаурус** [...] — 1) словник, що подає увесь лексичний склад мови за семантичними розрядами (поняттєвими рубриками), різного ступеня узагальненнями та кількістю з перехресним групуванням та належною кількістю прикладів (див.: *Словник ідеографічний*); 2) словник, у якому зафіксований увесь лексичний запас певної мови, а також приклади вживання слів у текстах, відображені смислові зв'язки між словами, термінами й іншими елементами мови; 3) інформаційно-пошуковий словник, що подає в алфавітному порядку сукупність термінів (дескрипторів) певної галузі знань із систематизацією їхніх ієрархічних та корелятивних відношень, усі синонімічні для таких термінів слова і словосполучення; 4) мовна картину світу особистості (див.: *Картина світу мовна*); 5) у *психолінгвістиці, комунікативній лінгвістиці й методиці викладання мови* — запас слів (фразеологізмів, висловів) індивіда, необхідний для спілкування з певної теми. Синонім: **Словник ідеографічний**» (Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 3. С. 16).

банків даних та їх використання»<sup>422</sup>. Л. Щерба вважав «thesaurus у чистому вигляді ідеалом словника загалом»<sup>423</sup>. Ю. Караулов констатує, що «універсальний словник [...] повинен мати низку загальних для всіх галузей властивостей. Насамперед він повинен бути словником тезаурусного типу»<sup>424</sup>. Зазначений автор називає *тезаурусом* «кожний словник, що фіксує семантичні зв'язки між одиницями, які його створюють»<sup>425</sup>, і зауважує, що таке розуміння його змісту дає змогу під це визначення кваліфікувати всі типи ідеографічних словників — тематичний, аналогічний і власне ідеографічний<sup>426</sup>. Однак тезаурус, на відміну від тлумачного словника, дає змогу з'ясувати значення терміноодиниці не так за допомогою пояснення, як через співвідношення змісту терміна з іншими одиницями джерела такого типу<sup>427</sup>. Особливою перевагою тезауруса є його здатність завдяки своїй спеціальній структурі відображати можливі відношення між уміщеними

<sup>422</sup> Кунанець Н. Е., Мацюк Г. Р. Формування тезауруса для виконання інформаційного пошуку у вузькоспеціальних предметних областях. *Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 6–8 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 367.

<sup>423</sup> Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии: Языковая система и речевая деятельность...

<sup>424</sup> Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка... С. 36.

<sup>425</sup> Там же. С. 148.

<sup>426</sup> Там же. С. 148.

<sup>427</sup> *Примітка*. Тезаурус розглядають як основний принцип систематизації термінів. Наприклад, для створення термінологічного банку даних «класифікаційні параметри фразеологічних одиниць» як електронного термінографічного продукту Ж. Краснобаєва-Чорна обирає тезаурусний принцип, аргументовано розкриваючи його суть. Зокрема, «терміносистема — термінологічна мікросистема — термінологічна підсистема — термін», де термінологічна система — кінцевий продукт свідомого впорядкування термінів фразеології як розділу мовознавства, термінологічна мікросистема — сукупність термінів, об'єднаних архісемою 'фразеокласифікаційний тип', термінологічна підсистема — сукупність термінів у межах конкретної класифікації фразеологічних одиниць, а термін — слово чи словосполучення, що позначає фразеологічну одиницю (см.: Краснобаєва-Чёрная Ж. В. Терминологический банк данных «классификационные параметры фразеологических единиц» как электронный терминографический продукт: опыт проектирования. *Вопросы лексикографии*. Томск. 2020. № 18. С. 119).

в ньому терміноодинацями<sup>428</sup>. *Термінологічний словник-тезаурус* репрезентує «когнітивну модель певної галузі знання або людської діяльності та повинен містити повну інформацію про спеціальні одиниці фахової мови й характеризуватися високою інформативністю, однозначністю, точністю й експресивною нейтральністю»<sup>429</sup>.

Світовому словникарству відомі електронні загальномовні тезауруси<sup>430</sup>. Активно створюють і електронні *спеціалізовані* тезауруси, як-от: тезаурус НАСА з авіонавтики «NASA Thesaurus», сільськогосподарський тезаурус «AGROVOC», тезаурус археологічних об'єктів «Archaeological Objects Thesaurus», тезаурус з астрономії «The Astronomy Thesaurus», тезаурус з біоетики «Bioethics Thesaurus», кембріджський тезаурус природничих наук «Cambridge Life Sciences Thesaurus», тезаурус біології тварин «Tesouro ICYT de Biología animal (CINDOC)», тезаурус інформації та документації «Thesaurus INFODATA (Thesaurus für den Bereich der Information und Dokumentation)», тезаурус з демографії «POPIN Thesaurus (Population Multilingual Thesaurus)», словник і тезаурус військової термінології «CALL Dictionary and Thesaurus (US Government)», «Тезаурус термінології гендерних досліджень» А. Денисової тощо. В українській термінографії теж підтримується світова

---

<sup>428</sup> *Примітка.* Тезауруси класифікують за такими критеріями: 1) тип смислових зв'язків між елементами словника; 2) обсяг словника; 3) розроблення значень лексем; 4) кількість мов; 5) граматико-стилістична кваліфікація лексем; 6) семіотичні засоби, що слугують для пояснення семантики слів. Спираючись на означені критерії, виокремлюють найактуальніші види ідеографічних тезаурусів для дослідження терміносистем засобами тезаурусного моделювання, як-от: 1) власне ідеографічний тезаурус, 2) тематичний словник, 3) систематичний словник, 4) тематико-систематичний словник (див. про це: Тур О. М. Теоретичні передумови тезаурусного опису терміносистеми... С. 168–169).

<sup>429</sup> Радчук О. Ю. Словник-тезаурус термінології маркетингу: поняття «ціна». *Наук. праці Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Філологія. Мовознавство.* Миколаїв. 2015. Т. 252. Вип. 240. С. 80.

<sup>430</sup> *Примітка.* Наприклад: «Тезаурус Роже», «Merriam-Webster Online Thesaurus», «Visual Thesaurus», «CARMEN», «SWD», «EuroWordNet», «BalkaNet», «RussNet» тощо.

традиція створювати **друковані**<sup>431</sup> й **електронні**<sup>432</sup> **термінологічні тезауруси**.

Здійснивши порівняльний аналіз загальномовного «Комп'ютерного тезауруса дієслів української мови» та «Спеціалізованого тезауруса з комп'ютерної ідеографії», О. Сірук установлює такі відмінності між ними: 1) «це зразки комп'ютерних ідеографічних словників одного типу, але різних підтипів за тематичною спрямованістю: загальномовного та спеціалізованого тезаурусів»<sup>433</sup>; 2) «в основу спеціалізованого тезауруса кладеться домінантна наукова концепція, а синоптична схема загальномовного тезауруса будується під впливом ідеологічних і світоглядних факторів»<sup>434</sup>. Отже, тезаурусний метод побудови термінологічного словника — це не формальне розміщення термінів за алфавітом, а ефективний інструмент репрезентування та систематизування галузевих знань. Як перспективний також розглядаємо *тематичний принцип* побудови фахових словників. Утім система знань швидко розвивається, відповідно, може змінитися теоретичне підґрунтя виділення розділів і підрозділів у системі наукової галузі, що спричинить перегрупування терміноодиниць за темами.

**7. Термінологічні словники за параметром 'носіє інформації'.** За *носієм інформації* в українській науці продовжується реалізування *традиції* укладання "ручних" (паперових) *термінографічних джерел*, як і в усьому світі, тобто це *світова традиція*. Однак друковані версії виходять із часовим запізненням і не

<sup>431</sup> Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія (дидактичний тезаурус). Київ: [б. в.], 2002. 128 с.; Англо-український словник-тезаурус сфери «Управління персоналом» (традиційна термінологія, новітня лексика та інтерактивні тексти з відповідної тематики) / авт.-упоряд.: Н. С. Молодча, В. К. Скрипка; за ред. Н. С. Молодчої. Харків: Видавництво НУА, 2018. 26 с.

<sup>432</sup> Тезаурус з комп'ютерної лексикографії. URL: <http://www.mova.info/Page3.aspx?l1=188&vocid=1> (дата звернення: 31.10.2020); Тезаурус лінгвістичної термінології. URL: [http://www.mova.info/mov\\_thes.aspx?l1=68](http://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68) (дата звернення: 31.10.2020); Тезаурус термінології залізничного транспорту (англійська, українська, російська, французька мови). URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/8789> (дата звернення: 31.10.2020).

<sup>433</sup> Сірук О. Загальномовний і спеціалізований тезауруси: порівняльний аналіз. *Українське мовознавство*. Київ. 2009. № 39. С. 100.

<sup>434</sup> Там само. С. 103.

можуть оперативно оновлюватися. 2004 р. розпочато розроблення системи для укладання електронних (комп'ютерних) словників. На той час це було *новаторством* в українській термінографії. Зокрема, для укладання електронних двомовних тлумачних спеціальних праць створено систему PolyDic 1.0, за допомогою якої укладено електронні версії п'яти словників з термінографічної серії «СловоСвіт»<sup>435</sup>. Електронні словники мають переваги: простота у використанні; зручний пошук; можливість подавати терміни за гніздовим принципом; одночасність уведення декількох окремих баз з подальшим їх злиттям в одну, що значно прискорює роботу з укладання словника; можливість створювати спливні інформаційні вікна для тлумачення словникових позначок тощо. Серед їх недоліків — обмеженість кількості мов у перекладних словниках, а також успадкування деяких проблем друкованих праць, наприклад неповнота видання й підтримання його в актуальному стані.

Виконаний аналіз засвідчує, що словникарська діяльність здійснюється на тлі загальної сукупності вже створених праць, тобто на тлі традицій. Часто починання щодо створення термінологічних словників лягають в основу термінографічного досвіду, збагачуючи традиції української спеціальної лексикографії.

Отже, вивчення спеціальних джерел за параметрами їх систематизування засвідчує, що національна термінографія більшою мірою наслідує кращі традиції і меншою — здійснює новаторські дії, зокрема: укладають переважно паперові, алфавітні, перекладні галузеві й вузькогалузеві словники, а також розробляють універсальні, загальнонаукові, багатогалузеві. Основою для новаторської діяльності слугують термінографічні традиції, існування яких забезпечує стабільність функціонування українського спеціального словникарства. Отримані результати аналізу дають змогу виявити міцне підґрунтя термінографічної діяльності, відстежити оновлені параметри, а також визначити ті, що потребують новаторського осмислення.

---

<sup>435</sup> «Російсько-український та українсько-російський словник термінів будівництва й архітектури», «Російсько-український словник з інженерних технологій», «Російсько-український коксохімічний словник», «Словник-довідник термінології музейництва» та «Англійсько-український словник з радіоелектроніки».

#### 2.4.2. Традиції називання термінологічних словників в українській термінографії

Назва термінологічного словника — це своєрідна візитна картка довідкового джерела, що інформує про об'єкт його спеціального опису (метамову певної науки), структуру, імовірні застосовувані лексикографічні параметри тощо. Попри давню історію української термінографії, як видається, ще не розроблені принципи, певні рекомендації чи правила щодо називання спеціальних словників. Увагу термінографів привертають насамперед проблеми методології репрезентування параметрів мега-, макро-, мікρο-структури термінологічного словника, вироблення принципів добирання термінів до реєстру, а також способи дефініціювання термінологічних понять та ін. Однак словник починається саме з назви, яку розміщують на обкладинці друкованого видання або подають як заголовок до електронного його варіанта. Найменування праці словникового типу — це *лексиконім*<sup>436</sup>.

*Лексиконім*, або *назва термінологічного словника*, — це його словесне позначення, через яке укладач повідомляє науковій спільноті й зацікавленим про його появу, тип, призначення тощо. С. Лендау наголошує, що *словник* — це «потужне слово. Автори та видавці виявили, що коли довідкове видання назвати словником, продавати його легше, ніж під іншою назвою, бо це слово свідчить про авторитетність, науковість і точність»<sup>437</sup>. В. Дубичинський також підмічає значення найменування одного й того самого словника (зокрема *розмовник* і *довідник*) для його продажу: «Досить недобросовісному видавцеві короткий двомовний розмовник, наприклад, виставити в книжкових магазинах під назвою туристичного довідника, як таке видання поширюється набагато жвавіше»<sup>438</sup>. Однак практика називання засвідчує, що українські термінографічні джерела не одразу називали *словниками термінів*. Відстежено, що в різні часи в назвах використовували такі одиниці,

<sup>436</sup> Див. про це: Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. С. 227.

<sup>437</sup> Лендау С. І. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії / пер. з англ. О. Кочерга. 2-е вид. Київ: К. І. С., 2012. С. 21.

<sup>438</sup> Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография... С. 22.

як-от: «Початок ...», «Початки ...»; «Спись ...», «Список ...»; «Нові знадоби ...»; «... (Проект)»; «Глосарій ...»; «Лексикон ...» тощо. Розгляньмо зазначені приклади назв як окремі традиції назовництва в українській термінографії.

**2.4.2.1. Традиція називання словників «Початок ...», «Початки ...».** Для найменування значної кількості спеціальних джерел, укладених від 50-х до 60-х років XIX ст., автори використовують компоненти *початок / початки* («Початок ...», «Початки ...») <sup>439</sup>. З'ясувати зміст цих одиниць у тогочасних лексикографічних виданнях не видається можливим. Утім у «Російсько-українському словнику» (1928) за редакцією академіка С. Єфремова до українського багатозначного слова *початок* подано російський відповідник *начало* <sup>440</sup>. СУМ-11 так визначає початок: «**4. перев. мн.** Зародок, першоджерело чого-небудь; **♦ Класти початок** див. *класти*; **Робити (зробити) початок** — починати, розпочинати що-небудь. **5.** Основа, першоелемент чого-небудь. **6.** звичайно *мн., заст.* Основні положення, принципи, засади» <sup>441</sup>.

Початки національної термінографії відстежують у 50-х роках XIX ст., коли відбувається становлення термінографії та актуалізується спеціальне словникарство. Вибір одиниці *початок / початки* як складника номінації фахових словників другої половини XIX ст. є цілком логічним, оскільки в такий спосіб термінографи засвідчили **початковий** етап розвитку української термінографії. Названі праці друкували на сторінках періодичних видань або як самостійні видання незначного обсягу. Ця традиція тривала недовго.

<sup>439</sup> Див.: Гавришкевич І. Початок до уложення термінологіи ботанической руской. *Перемишлянинь*. Перемишль: Видавництво рус. Собора Крилошань, 1852. С. 133–147; Верхратський І. Початки до уложення номенклатури и термінологіи природописної, народнєї и замїтка о волоськімъ-павуку. Львівъ: Вь печатні М. Ф. Поремби, 1864. Т. 1. 18 с.

<sup>440</sup> Див.: Російсько-український словник: у 4-х т. Т. 3. О–П. Вип. II. Поле–Пячение / у поряд.-ред.: В. Ганцов, Г. Голоскевича, М. Грінченкова, А. Ніковський. Гол. ред.: акад. С. Єфремов. Київ: Держ. вид-во України, 1928. С. 422.

<sup>441</sup> СУМ-11. Т. 7. С. 465.



**2.4.2.2. Традиція називання довідкових праць «Список ...», «Списъ ...».** Для розвитку національної термінографії на початковому етапі цінними є всі напрацювання упорядників. З-поміж робіт довідкового характеру 70–90-х років XIX ст. віднаходимо «Список растений съ народными названиями и этнографическими примѣчаниями» Ф. Волкова (1873)<sup>442</sup> і «Списъ важнейшихъ выразивъ руской ботаничної термінольоґіи и номенклятуры зъ оглядом на шкільну науку въ высшихъ клясахъ гімназій» І. Верхратського (1892)<sup>443</sup>. Фактично наміри й думки тогочасних упорядників таких робіт спрямовані на закладання основ термінологічної лексикографії. Ці списки стали своєрідними *протословниками* спеціальних одиниць певних наукових галузей знань.

В означені 70–90-і роки XIX ст. в назвах термінологічних словників функціують варіанти *списъ* і *список*. Сьогодні лексему *спис*<sup>444</sup> маркують як застарілу. Аналізовані роботи, у назвах яких використані зазначені елементи, містять відповідно перелік найважливіших висловів ботаничної термінології і номенклятури, а також назви рослин з народними назвами й етнографічними примітками. Здебільшого їх друкують у періодичних журналах, однак засвідчено й самостійну друковану працю з незначною кількістю сторінок. Щодо названих джерел В. Левицький розмірковував так: «Тяжко вимагати від збірника, який мав би бути доперва засновником сталої термінольоґії, щоби всі вирази були відразу добре і відповідно дібрані»<sup>445</sup>. Ці списки мали неабияке значення, оскільки вони (1) сприяли виробленню термінології певної науки, (2) були для термінографів цінними джерелами, з яких можна почерпнути українські назви рослин і репрезентувати їх у повному словнику галузі.

<sup>442</sup> Волковъ Ф. К. Список растений съ народными названиями и этнографическими примѣчаниями. *Записки Юго-западнаго Отдела Императорскаго Русскаго Географическаго Общества*. Киев. 1873. С. 1–14.

<sup>443</sup> Верхратскій И. Списъ важнейшихъ выразивъ руской ботаничної термінольоґіи и номенклятуры зъ оглядом на шкільну науку въ высшихъ клясахъ гімназій. Львів: НТШ, 1892. 48 с.

<sup>444</sup> Примітка. «СПИС 2, у, чол., заст. Список» (СУМ–11. Т. 9. С. 509).

<sup>445</sup> Левицький В. Матеріяли до фізичної термінольоґії. Ч. 1. *Записки НТШ*. Львів. 1896. Т. 11. С. 4.

У 90-х роках ХХ ст. надруковано «Сборник русско-украинских терминов по сварке и родственным технологиям=Збірник російсько-українських термінів зварювання та споріднених технологій»<sup>446</sup>, на початку ХХІ ст., наприклад, — «Збірник японських газетних термінів: японсько-український, українсько-японський»<sup>447</sup>. У назві цього словника, як бачимо, використано компонент *збірник* з узагальнювальним значенням, що є синонімом до слова *список* (застосований у назвах термінографічних праць 70–90-х років ХІХ ст.). Обираючи до них назву, автори означених спеціальних видань, очевидно, ураховували своєрідність структури, побудову цих праць. Можна стверджувати, що продовжується традиція створення словників, у яких зібрані терміноодиниці розміщені у вигляді списків, збірників. Простежуємо і традицію їх відповідного ж називання.

#### 2.4.2.3. Традиція називання словників «Нові знадоби ...».

І. Верхратський публікує довідкове джерело за назвою «Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людьми» (1908)<sup>448,449</sup>. Припустімо, що тогочасні термінографи вживали одиницю *знадоби* на позначення сукупності потрібних, необхідних термінологічних матеріалів, що до певного часу були невідомі, про що й свідчить конкретизатор-прикметник

<sup>446</sup> Сборник русско-украинских терминов по сварке и родственным технологиям=Збірник російсько-українських термінів зварювання та споріднених технологій / сост. О. С. Осыка и др.; НАН Украины, Ин-т электросварки им. Е. О. Патона. Киев, 1995. 78 с.

<sup>447</sup> Мігдальська В. І., Мігдальський Д. І. Збірник японських газетних термінів: японсько-український, українсько-японський. Одеса: Астропринт, 2006. 80 с.

<sup>448</sup> Верхратський І. Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людьми. *Збірник математично-природописно-лікарської секції НТШ*. Львів. 1908. Т. 12. С. 1–84.

<sup>449</sup> *Примітка*. У «Словнику української мови» (1927), упорядником якого є Б. Грінченко, засвідчено лексеми *знадіб* («1/ Материал. 2/ Вспомогательное средство, инструмент») і *знадоба* («Надобность. В *знадобі* бути. Быть нужным») (Словник української мови: у 3-х т. Редактори: акад. С. Єфремов, А. Ніковський. Упорядкував: Б. Грінченко. 3-є вид., випр. й допов. Київ: Видавництво Горно, 1927. Т. 1. А–Г. С. 396). СУМ–20 трактує *знадіб 2* як «2. Матеріал (для публікації)» і *знадоба* «1. розм. Те саме, що потреба. 2. збірн. діал. Речі, потрібні для чого-небудь» (СУМ–11. Т. 3. С. 637).

у найменуванні праці — *нові знадоби*. До того ж ці «знадоби» можуть доповнювати попередні випуски словників новими термінами. Підтримуємо думку, висловлену І. Верхратським: їх аналіз «дуже важний і указує нам спосіб, як наш люд формує назви і як належить нам в науці нові творити вирази»<sup>450</sup>.

Разом з тим компонент *знадоби* в номінації словників продовжили використовувати у 20-х роках ХХ ст. для найменування наукових праць, присвячених дослідженню вчень і життєпису науковців<sup>451</sup>. Сьогодні ця традиція також продовжується, хоча переважно — у лексикографічній діяльності. Зокрема, Є. Редько в праці «Нові знадоби до українського аргю (полтавські записи Порфирія Мартиновича)» проаналізував неопубліковані досі соціолектні матеріали, які зібрав на початку ХХ ст. український художник Порфирій Мартинович<sup>452</sup>.

**2.4.2.4. Традиція називання термінологічних словників «... (Проект)».** Упродовж 1918–1933 рр., тобто в період розквіту термінографії, відстежуємо найпоширенішу практику додавання в дужках до назв більшості словників слова *проект*, що вказує на неостаточний, проміжний результат роботи упорядників і потребу подальшого поліпшення видання. Це зумовлено, як видається, допусканням укладачами неточностей у словниках на початковому етапі формування термінографічних традицій. Про це пише й О. Черняхівський у статті-відповіді на рецензію медичного анатомічного словника: «Недогляди і помилки в такій великій праці завше можуть бути [...] і сам інститут української наукової мови вважає свої видання лише за матеріали або проекти, на підставі яких тільки згодом буде витворена

<sup>450</sup> Верхратський І. Нові знадоби номенклатури і термінольоґії природописної, народної, збирані між людьми... С. 4.

<sup>451</sup> Див. про це: Гнатюк В. Знадоби до української демонольоґії. Т. II. Вип. 1. *Етнографічний збірник*. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. Львів. 1912. Т. XXXIII. 237 с.; Кримський Аг., Левченко М. Нові знадоби для життєпису Степана Руданського: 1833–1873. Вступна передмова С. Єфремова: самотній співець. Київ: Друкарня УАН, 1929. Вип. 1. 244 с.

<sup>452</sup> Див.: Редько Є. Нові знадоби до українського аргю (полтавські записи Порфирія Мартиновича). *Філологічні науки*. Полтава. 2019. № 30. С. 90–94. URL: <https://doi.org/10.33989/2524-2490.2019.30.188775> (дата звернення: 23.11.2020).

дійсно усталена термінольоґія»<sup>453</sup>. ІУНМ пропонує лише проекти, розуміючи, що формування термінольоґії потребує тривалого часу<sup>454</sup>.

Ю. Трихвилів та І. Зубков у зверненні до користувачів «Від Секції геодезії та гідротехніки ІУНМ» у «Словнику технічної термінольоґії. Мірництво (Проект)» (1930) роз'яснюють, чому ця праця є проектом: «словник доводилося складати нашвидку, одночасно виробляючи методика термінольоґічної роботи [...]». З цих саме причин цей словник Секції не можна вважати за остаточно оброблений і опоряджений. Це, на нашу думку, тільки попередній проект, що вимагає дальшого розроблення та удосконалення»<sup>455</sup>. До того ж, зважаючи на це, автори звертаються до користувачів з проханням «надсилати свої поради, думки, й зауваження, особливо про таке: 1. Чи задовольняє зміст словника? 2. Чи вдалі окремі дорівнювання українських термінів до російських та навпаки? 3. Чи вдала форма та система укладання словника?»<sup>456</sup>. Упорядники, як бачимо, відкрито визнають, що готові сприймати всі «найдрібніші зауваження, вказівки та поради», просять «не обмежуватися вказівками на це, а в міру змоги подавати до Секції конкретну думку, як і що саме слід було б виправити в словнику»<sup>457</sup>.

Відстежуємо перспективні традиції термінографії, зокрема **традицію визнання недовершеності словника, позначаючи його як «проект»**, що, на жаль, сьогодні не продовжено, хоча зафіксовано наявність електронного тлумачно-перекладного (англійсько-українського) «Словника інвестицій та інновацій», який називають **спецпроект**ом, пояснюючи, що «проект, покликаний підвищити

<sup>453</sup> Черняхівський О. Лист до редакції. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1926. Річник XXV. Кн. X. Т. XCI. С. 161.

<sup>454</sup> Див. про це: Холодний Гр. Стан та перспективи наукової роботи Інституту Української Наукової Мови (Доповідь Керівника ІУНМ Гр. Холодного Раді Академії 5-го листопада 1928 р.). *Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали...* С. 92–93.

<sup>455</sup> Трихвилів Ю., Зубков І. Словник технічної термінольоґії. Мірництво (Проект). Харків–Київ: Державне Вид-во України, 1930. *Від Секції геодезії та гідротехніки ІУНМ*.

<sup>456</sup> Там само.

<sup>457</sup> Там само.

інвестиційну грамотність українських стартапів, корпорацій, потенційних бізнес-ангелів і непрофільних інвесторів»<sup>458</sup>.

Не підтримано й *традиції комунікації авторів словника і його користувачів* (через звернення до них за допомогою), з-поміж яких можуть бути і небайдужі до вивчення галузевої термінології, і фахівці-практики, і викладачі, і науковці, і лінгвісти, і термінографи, і термінологи, які могли б оцінити словник, а в разі вияву недоліків — гіпотетично повідомити й запропонувати упорядникам способи поліпшення праці.

**2.4.2.5. Традиція називання термінологічних словників *гlossenаріями*.** В українській лексикографії відомі найстаріші глосарії, наприклад: до «Кормчої книги» (1282) подано глосарій, що нараховує 174 слова; до «Тълкованиіе неоудобъ познаваємомъ въ писаныхъ рѣчьмъ» (1431) уміщено 334 слова; у Пересопницькому Євангелії (1556–1561) — близько 200 глос.

Мовні одиниці *глоса, глосарій*<sup>459</sup> розпочали активно функціонувати ще від часів Київської Русі, тобто на першому (протословниковому, або підготовчому) етапі лексикографічної традиції. «Головним виявом лексикографічної роботи на Україні й у Білорусі до третьої чверті XVI ст., як можна гадати на основі збереження пам'яток, були глоси»<sup>460</sup>. Глоси застосовували для роз'яснення незрозумілих чужомовних власних і загальних назв або для подання перекладу зі старослов'янської та інших мов. Способи й принципи репрезентування такого типу коментарів (глосів) зумовили

<sup>458</sup> Словник інвестицій та інновацій. URL: <https://center42.tech/special/inno-language#rec119276486> (дата звернення: 14.08.2020).

<sup>459</sup> *Примітка.* Названі одиниці потрактовані в СУМ-11 як однозначні, утім у СУМ-20 їх значення вже відображені як полісемні, кожне розширило структуру, зокрема виникло ще 'значення 2', порівн.: «ГЛЮСА<sup>1</sup>, и, ж. 1. *лінгв.* Коментар, пояснення до незрозумілих слів і виразів, що подають на полях або в самому тексті стародавніх і середньовічних рукописів. [...] 2. *юр.* Коментар законів або судових рішень»; «ГЛОСАРИЙ, я, ч., *лінгв.* 1. Словник до тексту (перев. стародавнього), що пояснює маловідомі або застарілі слова. [...] 2. Тлумачний словник термінів певної галузі знань, діяльності [...]» (СУМ-20). Навіть загальнономовний сучасний словник, як бачимо, засвідчує проникнення терміна з метамови лексикографії до спеціальної мови термінографії.

<sup>460</sup> Німчук В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською. Київ: Наук. думка, 1980. С. 41.

виокремлення основних типів лексикографічних джерел означеного часу, як-от: словників-ономастиконів, словників символіки (приточників), слов'яноруських словників<sup>461</sup>.

Отже, цю традицію підтримують, зокрема продовжують застосовувати глосарій як тлумачний коментар до текстів, що містять багато незнайомих та складних понять, наприклад: до електронного практичного посібника «Права людини у сфері охорони здоров'я» репрезентують міжнародний і національний глосарії<sup>462</sup>, до електронного навчального видання «Фінанси підприємств: практикум»<sup>463</sup>, до плану статистичного спостереження<sup>464</sup> тощо. Крім того, глосарії називають ще й «важливим навчальним інструментом дисципліни у віртуальному навчальному середовищі», а також «термінологічним наповненням дисципліни у віртуальному навчальному середовищі»<sup>465</sup>. При цьому дисципліна в названому

<sup>461</sup> Див. про це: Німчук В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською... С. 20; Ковтун Л. Языкознание у восточных славян. *История лингвистических учений: Позднее средневековье*. Санкт-Петербург: Наука, 1991. С. 199.

<sup>462</sup> *Примітка*. Порівн.: «Гідність (Dignity). Можливість особи відчутти визнання її цінності, шанобливе та з повагою ставлення до неї. Права людини базуються на визнанні невід'ємної гідності, яка вимагає захисту і охорони» (Права людини у сфері охорони здоров'я: практичний посібник. URL: <http://medicallaw.org.ua/vy-davnytstvo/praktychnyi-posibnyk-prava-liudyny-u-sferi-okhorony-zdorovia/glosariji/nacionalnii-glosarii/> /дата звернення: 28.10.2020/).

<sup>463</sup> *Примітка*. Порівн.: «Фінансові резерви [Financial reserves] — кошти, зарезервовані державою, підприємствами, об'єднаннями, фірмами, організаціями для забезпечення непередбачених витрат, спеціальних потреб, усунення тимчасових фінансових труднощів і забезпечення нормальних умов діяльності» (Фінанси підприємств: практикум. URL: [https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/11furik\\_finansy\\_pidpryyemstv\\_praktykum/gl.htm](https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/11furik_finansy_pidpryyemstv_praktykum/gl.htm) /дата звернення: 28.10.2020/).

<sup>464</sup> *Примітка*. Порівн.: «Статистичний показник — узагальнювальна кількісно-якісна характеристика явища чи процесу, статистична величина, що розраховується, на відміну від ознак, які реєструються. Якісна сторона статистичного показника відображає сутність явища чи процесу в конкретних умовах місця та часу, а кількісна — його розмір, абсолютну, відносну або середню величину. Статистичні показники завжди вказують на те, до якого місця і часу належать явища та процеси, якими одиницями виміру вони виражені» (Глосарій до плану статистичного спостереження. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/metod\\_polog/glos.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/glos.htm) /дата звернення: 28.10.2020/).

<sup>465</sup> Матіко Г. Ф. Особливості створення глосарія — термінологічного наповнення дисципліни у віртуальному навчальному середовищі Львівської політехніки. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. Серія Інформатизація вищого навчального закладу. Львів. 2011. № 703. С. 86.

середовищі може містити один головний глосарій та декілька допоміжних (кількість визначає викладач)<sup>466</sup>.

Сучасні глосарії також упорядковують як самостійні довідкові друковані<sup>467</sup> та електронні<sup>468</sup> видання. Учені розробляють засади укладання галузевих глосаріїв і викладають їх під час ведення «Спецкурсу з основ укладання галузевих глосаріїв» на факультетах, де готують фахівців спеціальності «Філологія»<sup>469</sup>. До названого видання репрезентовано «Лексикографічний глосарій»<sup>470</sup>, що є важливим, оскільки спеціальні одиниці словникарської діяльності лексикографічно ще не описані<sup>471</sup>. Зміст сучасного поняття *глосарій* значно розширився: це і короткий перелік лексичних одиниць, і стислий словник термінів тощо<sup>472</sup>.

<sup>466</sup> Див: там само. С. 86.

<sup>467</sup> Англійсько-український глосарій виробів Microsoft®: громадська редакція / за ред. Б. Рицара; ред. кол. Р. Мисак, Р. Микульчик, І. Кульчицький та ін. Львів: ЕКОінформ, 2006. 208 с. (Термінографічна серія СловоСвіт); Горошко А., Нарчинська Т., Озимок І., Тарнай В. Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання. Київ: Українська асоціація оцінювання, 2014. 32 с.; Дахно І. І. Англо-український географічний глосарій: навч. посібник. Київ: Центр навч. л-ри, 2007. 390 с.; Електронні науково-освітні системи у науковій та науково-педагогічній діяльності: глосарій / упоряд.: С. М. Іванова, А. В. Яцишин, А. В. Кільченко та ін. Київ: ІТЗН НАПН України, 2018. 42 с.; Харченко Л. С., Ліпкан В. А., Логінов О. В. Інформаційна безпека України: глосарій. Київ: Текст, 2004. 136 с.

<sup>468</sup> Глосарій банківської термінології. URL: [https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art\\_id=124734&cat\\_id=124733](https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733) (дата звернення: 28.10.2020); Глосарій сфери інтернет-реклами. URL: <https://inau.ua/proekty/glosariy-sfery-internet-reklamy> (дата звернення: 28.10.2020); Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/glossary> (дата звернення: 28.10.2020).

<sup>469</sup> Іванова О. В. Основи укладання галузевих глосаріїв: підручник. Київ: ЦП «Компринт», 2017. 246 с.

<sup>470</sup> Там само. С. 185.

<sup>471</sup> *Примітка*. Термін *глосарій* пояснюють як «словник вузькоспеціалізованих термінів у певній галузі знань із тлумаченням, іноді перекладом іншою мовою, коментарями та прикладами. Глосарій — список понять у специфічній галузі знань із їхніми визначеннями» (Іванова О. В. Основи укладання галузевих глосаріїв... С. 186).

<sup>472</sup> *Примітка*. Порівн.: «**Глосарій** (лат. *glossarium* — словник, зібрання слів, що потребують пояснення) — 1) словник глос (див.: *Глоса* (2)); 2) короткий перелік лексичних одиниць зі стислою інформацією про них; 3) короткий словник спеціальної термінологічної лексики; словник із тлумаченням маловживаних слів» (Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 1. С. 160).

На початку ХХІ ст. навіть на законодавчому рівні використовують як синонімні терміноодиниці *гласарій* і *термінологічний словник*<sup>473</sup>. Крім того, автори можуть уточнювати назву гласаріїв, фіксуєючи на першому місці одиницю базовий, наприклад: «Базовий термінологічний гласарій за програмою з клінічної фармації»<sup>474</sup>. Отже, актуалізується традиція створення *гласаріїв* і називання термінологічних словників *гласаріями*.

**2.4.2.6. Традиція називання термінологічних словників лексиконами.** Функціонування мовної одиниці *лексикон* має давню історію. Починаючи від ХVІ ст., зокрема від першого українського словника «Лексиса съ толкованіемъ словенскихъ словъ просто», в українському словникарстві помітною є традиція використання на позначення довідкового джерела терміна *лексикон*. П. Беринда у праці «Лексиконъ славеноросскій и именъ тлъкованіе» подає пояснення щодо вживання терміна *лексикон*, а саме: «згромадивши тую працю мою, сміло нарікаю [...] **лексикон**, по-слов'янськи **реченник**, а по-латині **дікціонар** назвавши»<sup>475,476</sup>.

У «Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни» (2012) репрезентовано три терміностатті — «**Лексикон**», «**Лексикон**

<sup>473</sup> Примітка. Порівн.: «Про затвердження Єдиного термінологічного словника (Гласарій) з питань управління якості медичної допомоги»; «1. Затвердити Єдиний термінологічний словник (далі — Гласарій) з питань управління якості медичної допомоги (додається)»; «Єдиний термінологічний словник (Гласарій) з питань управління якості медичної допомоги» (Про затвердження Єдиного термінологічного словника (Гласарій) з питань управління якості медичної допомоги. Наказ від 20.07.2011 № 427. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ13859> /дата звернення: 28.10.2020/).

<sup>474</sup> Зіменковський А. Б., Пономаренко В. М., Піняко О. Р., Калинюк Т. Г. Базовий термінологічний гласарій за програмою з клінічної фармації. Львів-Київ: Ліга-Прес, 2004. 446 с.

<sup>475</sup> Лексикон словеноросський Памви Беринди. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. С. 3.

<sup>476</sup> Примітка. У «Словнику лінгвістичних термінів» (1985) термін *лексикон* пояснено так: «1. Застаріла назва словника. Наприклад, “Лексиконъ славеноросскій и именъ тлъкованіе” Памви Беринди (1627 р.). 2. Записи виразів, що характерні для певної особи чи якоїсь галузі людської діяльності. Багатий лексикон. Лексикон медиків» (Ганнич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища шк., 1985. С. 120). СУМ–20 також трактує *лексикон* як полісемну мовну одиницю, порівн.: «**ЛЕКСИКОН**, ч. 1. *род. у, книжн.* Запас слів; лексика. 2. *род. а, заст.* Словник» (СУМ–20). Наведені пояснення цієї лексеми в значенні ‘словник’ засвідують її маркованість як застарілої.



внутрішній», «Лексикон ментальний»<sup>477</sup>, розгляд яких засвідчує (1) відмінність у наголошуванні одиниці *лексикон* у зоні заголовка, хоча, можливо, у другому аналітичному терміні, зокрема в його першому елементі («Лексикон [...] внутрішній»), допущено технічну помилку (недогляд), (2) жодна дефініція не розкриває значення терміна *лексикон* як 'словника', на відміну від пояснення в «Словнику лінгвістичних термінів» (1985) і СУМ–20. Хоч останні названі (академічні) видання й обмежують використання слова *лексикон*, ремаркуючи його як застаріле, а словник сучасних лінгвістичних термінів (2012) не репрезентує його як словникове видання, однак практика підтверджує широке застосування цієї одиниці для називання сучасних загальномовних словників різних типів. З-поміж термінографічних видань теж фіксуємо в їх назвах численні вживання компонента *лексикон*<sup>478</sup>, а також одиниці *словник-лексикон*<sup>479</sup>. Однак, уважаємо, що слово *лексикон* доречно застосовувати на позначення й у назвах загальномовних

<sup>477</sup> Примітка. Порівн. зміст терміноstateй, що подаємо за порядком як у першоджерелі: «Лексикон (грецьк. *lexikon* — словник) — 1) словниковий запас, лексика; 2) будь-які зміни того чи того словника в минулому; 3) обсяг словникового запасу окремого носія мови»; «Лексикон (грецьк. *Lexicon* — словник) внутрішній — те саме, що лексикон ментальний. Див.: *Лексикон ментальний*»; «Лексикон (грецьк. *lexikon* — словник) ментальний (франц. *mentalite*, від лат. *ments (mentis)* — розум, мислення). Лексикон внутрішній / Тезаурус (грецьк. *thésaurós* — запас, скарб) людини інформаційний (прикм. від ім. *інформація*) / Пам'ять словесна — система, що відображає в мовній здатності людини знання про слова та їхні еквіваленти, а також виконує складні функції, пов'язані із цими одиницями й відповідними структурами уяви екстралінгвістичного (енциклопедичного) знання, що закріплені за цими структурами; набір семантичних одиниць, що використовують для описування мисленневих процесів та когнітивних значень мовленневих висловів» (Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 2. С. 134).

<sup>478</sup> Див.: Дряпика В. І., Соколовський Ю. А. Російсько-український музичний лексикон. Кіровоград: Фірма «Алтей», 1997. 240 с.; Лексикон загального та порівняльного літературознавства / ред. А. Волков; Буковинський центр гуманітарних досліджень. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 634 с.; Штерн І. Б. Вибрані топіки і лексикон сучасної лінгвістики: енциклопедичний словник. Київ: АртЕк, 1998. 336 с.; Шпак А. П., Остафійчук Б. Фізичний лексикон. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаніка, 2008. 208 с.; Клековкін О. Ю. ТНАЕТРИСА: Практика сцени: лексикон. Київ: АртЕк, 2010. 448 с.

<sup>479</sup> Див.: Василюк А., Мацей Т. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський). 2-е вид., уточн. й допов. Київ; Варшава; Ніжин: Лисенко М. М. [вид.], 2013. 222 с.

словників, що описують лексичні одиниці, а не спеціальних праць, оскільки вони репрезентують терміноодиниці галузі, відповідно їх наукові поняття як систему наукових знань.

Сьогодні рясно друкують термінографічні праці, з назви яких можна судити, що автори диференціюють нові їх типи за структурою, параметрами, призначенням, зокрема: словник-довідник<sup>480</sup>, словник-тезаурус<sup>481</sup>, глосарій — навчальний посібник<sup>482</sup>, універсальний словник-довідник<sup>483</sup>, енциклопедія — тлумачний словник<sup>484</sup>, тлумачно-перекладний словник з елементами теорії та проблематики — дидактичний довідник<sup>485</sup>, анотований словник термінів<sup>486</sup>, енциклопедичний словник-порадник<sup>487</sup>, пояснювальний словник<sup>488</sup>, фотоенциклопедія<sup>489</sup> тощо.

Укладачі застосовують, як видається, деякою мірою новий підхід щодо називання словників: зацікавлюють читачів і користувачів не традиційним констатуванням у назві типу / виду / різновиду словника, а “вкраплюють” одиниці-“магніти” (слова, словосполучення), спонукаючи їх до допитливого вивчення та активного

<sup>480</sup> Садово-паркове господарство та фітомеліорації: термінологічний словник-довідник / В. К. Пузик, Г. Б. Гладун, Т. О. Петрова та ін. Харків: Планета-Прінт, 2016. 219 с.

<sup>481</sup> Англо-український словник-тезаурус сфери «Управління персоналом» (традиційна термінологія, новітня лексика та інтерактивні тексти з відповідної тематики) / авт.-упоряд.: Н. С. Молодча, В. К. Скрипка; за ред. Н. С. Молодчої; Нар. укр. акад. Харків: Видавництво НУА, 2018. 26 с.

<sup>482</sup> Дахно І. І. Англо-український географічний глосарій: навч. посібник. Київ: Центр навч. л-ри, 2007. 390 с.

<sup>483</sup> Оліференко С. М., Оліференко В. В., Оліференко Л. В. Універсальний літературний словник-довідник. Донецьк: ВКФ «БАО», 2007. 431 с.

<sup>484</sup> Чайковський Ю. Б., Дельцова О. І., Геращенко С. Б. Енциклопедія клітин: тлумачний словник цитологічних термінів. Івано-Франківськ: В. П. Супрун, 2007. 263 с.

<sup>485</sup> Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики: дидактичний довідник. Кіровоград: ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2007. 132 с.

<sup>486</sup> Вовк Ю. М., Антонюк О. П. Анотований словник морфологічних термінів. Луганськ: Віртуал. Реальність; Чернівці: [б. в.], 2006. 215 с.

<sup>487</sup> Якубовська Г. Г. Кімнатні рослини: енциклопедичний словник-порадник. Харків: Школа, 2009. 144 с.

<sup>488</sup> Шевченко І. С., Мінкін Л. М., Моїсеєва С. А. Прагмалінгвістика: пояснювальний словник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. 194 с.

<sup>489</sup> Афонін М. Є. Мікросвіт: фотоенциклопедія / пер. з рос. іл. матеріал Д. С. Турбаніст. Київ: Кристал Бук, 2018. 47 с.

користування читача джерелом. Наприклад, «Азбука маркетингу. Словник»<sup>490</sup>, «Вимірювальна техніка від А до Я: енциклопедичний словник»<sup>491</sup>, «Культура в термінах від “а” до “я”. Культурологічна абетка»<sup>492</sup>, «Дорогоцінна енциклопедія кімнатних рослин»<sup>493</sup>, «Золота енциклопедія української кухні»<sup>494</sup>, «Новітній багатогалузевий словник-довідник термінів з основ сучасного виробництва»<sup>495</sup>, «Хто є хто в європейській та американській політології: малий політологічний словник»<sup>496</sup>, «150 термінів із словника рієлтора»<sup>497</sup>, «Енциклопедія клітин: тлумачний словник цитологічних термінів»<sup>498</sup> тощо.

Проаналізовані назви словників, зокрема найбільш поширені їх компоненти, як-от: *початок / початки, список, знадоби, проєкт, глосарій, лексикон*, стали своєрідним вихідним підґрунтям формування традицій назовництва в українській термінографії. Ці словники сформували початкову основу для вдосконалення методологічних засад укладання термінологічних словників. Більшість розглянутих елементів назв належить уже до пасивного словникового складу, вони не актуалізуються як лексиконіми фахових джерел. Найпоширенішим компонентом структури назви термінографічного видання є, звичайно, *словник*.

<sup>490</sup> Азбука маркетингу. Словник / уклад. О. Б. Звягінцева. Одеса: Фотосинтетика, 2010. 11 с.

<sup>491</sup> Вимірювальна техніка від А до Я: енциклопедичний словник / Г. О. Горобський, С. А. Антощук, Д. Б. Головка, А. М. Гуржій, В. М. Петренко, Ю. О. Скрипник, П. Т. Слободянюк, К. Л. Шевченко. Одеса: Маслаков Р. О., 2014. 974 с.

<sup>492</sup> Стеценко В. І. Культура в термінах від «а» до «я». Культурологічна абетка. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 208 с.

<sup>493</sup> Мірошніченко С. А. Дорогоцінна енциклопедія кімнатних рослин / пер. з рос. Т. І. Ілика. Донецьк: БАО, 2007. 735 с.

<sup>494</sup> Золота енциклопедія української кухні / автор-уклад. О. Кривошей. Донецьк: Глорія Трейд, 2010. 384 с.

<sup>495</sup> Подоляк В. О. Новітній багатогалузевий словник-довідник термінів з основ сучасного виробництва. Вінниця: Книга-Вега, 2010. 538 с.

<sup>496</sup> Кухта Б., Романюк А., Поліщук М. Хто є хто в європейській та американській політології: малий політологічний словник. Львів: Кальварія, 1995. 287 с.

<sup>497</sup> Бондаренко О. О., Вінокур В. І., Кукса В. Л. 150 термінів із словника рієлтора; Асоціація спеціалістів з нерухомості (рієлтторів). Київ: [б. в.], 1996. 34 с.

<sup>498</sup> Чайковський Ю. Б., Дельцова О. І., Геращенко С. Б. Енциклопедія клітин: тлумачний словник цитологічних термінів. Івано-Франківськ: В. П. Супрун, 2007. 263 с.

Під час створення назви термінологічного словника слід (1) урахувувати обсяг, функцію, призначення, різновид джерела тощо, (2) дбати про дотримання наукового стилю в доборі компонентів назви, (3) надавати перевагу мотивованим одиницям з “прозорою” семантикою та ін., (4) орієнтуватися на комунікативні можливості назви, тобто через найменування встановити зв’язок з потенційними користувачами джерела.

## 2.5. Методологічні принципи укладання галузевого термінологічного словника комбінованого типу

*Випускаючи словника, автор повинен  
міцно триматись певного методу<sup>499</sup>*  
(І. Огієнко)

Важливими завданнями новітньої термінографії є систематизування, уніфікування наукової лексики. Стрімкий науково-технічний прогрес сприяє потужному розвитку кожної наукової сфери знань, її розбудові й розгалуженню на підгалузі (вузькі галузі). Потреба всебічно й системно репрезентувати сучасну фахову лексику певної наукової дисципліни як організовану єдність її підгалузевих термінологій зумовлює актуальність створення нового типу галузевого словника й розроблення методологічних засад його укладання.

Для впорядкування перекладних термінологічних словників ІУНМ склав Інструкцію (1928)<sup>500</sup>, також підготовлені вагомі праці<sup>501</sup>, на які можна спиратися і сьогодні. Загальних же настанов щодо впорядкування спеціальних словників у національній термінографії не випрацьовано, оскільки «вони є порівняно новим типом словників і укладаються на розсуд авторів»<sup>502</sup>.

<sup>499</sup> Огієнко І. Українсько-Російський словник В. Дубровського. Редакція І. Стешенка. Видавництво «Час» у Києві, 1909; 318 ст., ціна 75 коп.... С. 201–202.

<sup>500</sup> Див.: Інструкція для укладання словників ІУНМ...

<sup>501</sup> Див.: Головащук С. І. Перекладні словники і принципи їх укладання: (на лекс. матеріалі рос. та укр. мов); АН УРСР, Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1976. 245 с.

<sup>502</sup> Симоненко Л. Методологічні засади створення словника біологічної термінології. *Українське мовознавство*. Київ. 2008. Вип. 38. С. 198.

В українському мовознавстві вивченням проблем укладання різних типів термінологічних словників займаються І. Голубовська, В. Жалай, Н. Биховець, Т. Линник, А. Пархоменко, І. Рахманова, Л. Рубашова (словник-довідник енциклопедичного типу)<sup>503</sup>, М. Григорак, І. Казиминова (дефінітивний)<sup>504</sup>, О. Нарушевич-Васильєва (дефінітивно-перекладний зведений словник-довідник)<sup>505</sup>, М. Теличко, О. Абрамів, М. Гайдук (перекладний)<sup>506</sup>, Л. Полюга<sup>507</sup>, К. Селівестрова (перекладний)<sup>508</sup>, Л. Симоненко (дефінітивно-перекладний)<sup>509</sup>, Б. Шуневич (перекладний)<sup>510</sup> та інші науковці.

**Галузевий термінологічний словник комбінованого типу** призначений поліаспектно відобразити сучасний рівень поступу терміносистеми певної галузі знань, науки, а також упорядкувати, кодифікувати відповідні термінології, сприяти подальшому розвитку спеціальної лексики української літературної мови.

Створення галузевого термінологічного словника — це складний і тривалий процес<sup>511</sup>, що проходить кілька взаємопов'язан-

<sup>503</sup> Голубовська І. О., Жалай В. Я., Биховець Н. М., Линник Т. Г., Пархоменко А. Ф., Рахманова І. І., Рубашова Л. М. Укладання термінологічних словників: концептуальність реєстрових слів-термінів, дискурс словникової статті та напрямки майбутніх досліджень. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ. 2012. С. 3–20.

<sup>504</sup> Григорак М., Казиминова І. Проспект словника «Логістика. Словник термінів». *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2010. С. 24–32.

<sup>505</sup> Нарушевич-Васильєва О. В. Засади укладання «Зведеного словника-довідника термінів харчової промисловості». *Мова*. Одеса. 2016. № 25. С. 72–78.

<sup>506</sup> Теличко М. В., Абрамів О. В., Гайдук М. С. Проблематика укладання термінологічних словників. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest. 2019. VII (58). Iss. 194. P. 72–74.

<sup>507</sup> Полюга Л. М., Симоненко Л. О. Про укладання термінологічних словників: деякі зведені принципи і поради / Ін-т української мови. Хмельницький, 1991. 18 с.; Полюга Л. Проблематика процесів творення термінологічних словників... С. 255–265.

<sup>508</sup> Селівестрова К. Т. Підготовка галузевих словників: здобутки і особливості методики укладання перекладного словника. *Архіви України*. Київ. 2013. № 5. С. 25–62.

<sup>509</sup> Симоненко Л. Методологічні засади створення «Словника біологічної термінології»...

<sup>510</sup> Шуневич Б. І. Сучасні способи відбору термінів та укладання перекладних словників нових терміносистем. *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка*. Житомир. 2008. Вип. 38. С. 90–93.

<sup>511</sup> *Примітка*. Про словникарську працю Л. Щерба висловлювався так: «Я вважаю вкрай неправильним те зневажливе ставлення наших кваліфікованих лінгвістів до словникової роботи, через яке майже ніхто з них ніколи нею не займався

них *emanis*<sup>512</sup>: 1) визначення типу словника і його особливостей; 2) формування мегаструктури (загальної побудови) словника; 3) створення реєстру галузевих термінів; 4) розроблення параметрів мікроструктури (термінологічної статті) словника; 5) побудова дефініції понять; 6) встановлення системних відношень між поняттями “всередині” підгалузі та між поняттями окремих підгалузей галузі.

**Методологічні принципи укладання галузевого термінологічного словника** — це комплекс принципів, способів репрезентування певної галузевої терміносистеми. Узагальнивши актуалізовані в науковій літературі способи створення довідкових джерел, виділяємо такі методологічні принципи укладання галузевого термінологічного словника: 1) принцип системності й різномірності відображення поняттєво-термінологічного матеріалу галузі як упорядкованої єдності; 2) принцип комбінованості лексикографічного опису терміна як одиниці галузевої терміносистеми.

Під час репрезентування галузевої терміносистеми перед укладанням словника постає низка завдань різного рівня: 1) визначення мегаструктури словника; 2) репрезентування ієрархічної розгалуженості фахової лексики; 3) формування реєстру словника, виділення критеріїв відбирання терміноодиниць; 4) наповнення мікроструктури словника (вибір складників терміностатті; відображення системних відношень між поняттями, що формують терміно-семантичні групи різних підгалузевих терміносистем; опис епідигматичних зв’язків).

---

(у давні часи це за гроші робили випадкові аматори, які не мали ніякої спеціальної підготовки) і через яке вона дістала навіть таку безглузду назву — “составление” (“укладання”) словників. Та й справді, і наші лінгвісти, а тим паче наші “укладачі” словників не помітили, що ця робота мусить мати науковий характер і ніяк не полягати в механічному зіставленні якихось готових елементів» (цит. за: Головащук С. І. Перекладні словники і принципи їх укладання (на лексичному матеріалі російської та української мов). Київ: Наук. думка, 1976. С. 5).

<sup>512</sup> *Примітка.* Щодо кількості етапів дослідники висловлюють різні думки, що, як видається, залежить від рівня деталізації роботи. Наприклад, М. Теличко, О. Абрамів, М. Гайдук виділяють чотири етапи роботи над спеціальним перекладним словником (див.: Теличко М. В., Абрамів О. В., Гайдук М. С. Проблематика укладання термінологічних словників... С. 72).

Поняття «комбінований словник» інтерпретуємо неоднозначно: у вузькому значенні — видання, у якому поєднано параметри опису мовних одиниць у лінгвістичних словниках різних типів; у широкому — видання, у якому застосовано параметри й принципи репрезентування мовних одиниць у власне лінгвістичних та енциклопедичних словниках. *Комбінованим словником галузевої термінології* називаємо поліпараметричне довідкове джерело, у якому актуалізовано параметри лінгвістичних (акцентного, антонімного, граматичного, синонімного, тлумачного тощо) та енциклопедичного словників.

**Принцип системності й різнорівневості відображення поняттєво-термінологічного матеріалу галузі як цілісної єдності** ґрунтується на застосуванні дефінітивного, системного, структурно-семантичного, тематичного параметрів. Словник галузевої термінології комбінованого типу репрезентує поняттєво-термінологічний апарат галузі як *мегасистему*, утворену сукупність *макросистем* — підгалузей, кожна з яких так само поділяється на *мікросистеми*.

Розгляньмо методологічні принципи укладання термінологічного словника комбінованого типу на матеріалі спеціальної лексики природничої дисципліни — галузі меліорації. Попри те, що українська термінологія меліорації є сучасною терміносистемою, вона має давню історію. Метамова цієї науково-прикладної дисципліни створена на перетині різних наук. Єдиної класифікації меліорацій не існує. Дослідники називають від 3 до 80 видів меліорацій<sup>513</sup>. Залежно від впливу на ґрунт і рослини існують такі види меліорації: гідромеліорація, земельна, кліматична, хімічна, фіто-меліорація та ін. Галузеву терміносистему *меліорація* формують термінологічні системи її підгалузей з єдиним об'єктом впливу (ґрунт) та різними засобами впливу (вода, техніка, хімічні речовини, трав'яні й деревно-чагарникові рослини та ін.). Українська меліоративна лексика, як продемонстровано, розвинена термінологічна система, особливостями якої є: а) неоднорідність складу; б) внутрішня її розгалуженість — наявність вузькогалузевих підсистем; в) перетин поняттєвих полів і повторювання терміно-се-

<sup>513</sup> Гладун Г. Б. Лісові меліорації агроландшафтів: словник-довідник основних термінів та визначень. Харків: Нове слово, 2003. С. 93.

мантичних груп<sup>514</sup> у мікрополях, зумовлені наявністю системних зв'язків між спеціальними одиницями терміносистем. Тип розроблюваного словника зумовлює його параметричну структуру (див. схему 2.3).

Схема 2.3

### Параметрична структура галузевого комбінованого словника



Диференційованість галузі, наявність значної кількості підгалузей меліорації, а відповідно, і їх підсистем, визначають принципи організування і розміщення спеціального лексичного матеріалу.

Параметричну систему **мегаструктури** галузевого словника комбінованого типу формують такі складники: *передмова, інструкція з користування, список скорочень, джерела, абетковий покажчик за підгалузями знань*. Із-поміж перерахованих параметрів найважливішим є *абетковий покажчик*, що репрезентує поняття меліорації за підгалузями знань, зокрема водну, земельну, кліматичну, хімічну меліорації, фітомеліорацію та ін.

<sup>514</sup> Див. про це: Петрова Т. О. Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу: монографія. Харків: ТОВ «ТПП», 2018. С. 22.



Під час складання **макроструктури**, тобто **реєстру** термінологічного словника, упорядники з'ясовують, які саме терміноодиноци необхідно подавати в ньому. Виробляються критерії добирання реєстрових одиниць і подаються вимоги до терміна<sup>515</sup>. Для вирішення питання добору термінів до реєстру (тобто їх кодифікації) загальномовного тлумачного словника Л. Боярова пропонує використовувати такі три критерії: 1) когнітивно-комунікативна значущість терміна: «на сьогодні необхідно відмовитися від принципу “поширеності терміна” як визначального під час добирання спеціальних одиниць до загального тлумачного словника, а слід орієнтуватися на когнітивно-комунікативну значущість термінологічної назви»<sup>516</sup>; 2) нормативність терміна — «укладачі сучасної лексикографії повинні орієнтуватися на нову нормативну базу словникової кодифікації, розроблену науковцями у 90-их роках ХХ століття – на початку ХХІ століття. Словники потрібно оновлювати після змін у самій мові та в оціненні її засобів у мовному колективі»<sup>517</sup>; 3) сучасність терміна: «спеціальну лексику слід фіксувати в словниках [...] саме в синхронії, тобто укладачам не варто подавати застарілі термінологічні значення чи терміни, які

<sup>515</sup> *Примітка.* Технічний комітет стандартизування науково-технічної термінології формулює основні засади впорядкування реєстру термінів: а) добирати одиниці, спираючись на чинні ДСТУ, термінологічні словники ІУНМ; б) створювати терміни «у згоді з законами мови та пристосовувати до потреб даної предметної галузі»; в) обирати автохтонні одиниці; г) якщо запозичати термін, то одразу з мови-оригіналу й адаптувати до норм української мови; д) розрізняти віддієслівні іменники за дією, подією, наслідком тощо (див.: Рожанівський Р. Порадник для укладачів фахових словників. URL: [http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK\\_vocab.htm#Sect3](http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_vocab.htm#Sect3) /дата звернення: 01.02.2021/). Зазначені критерії доцільно комплексно використовувати й під час відбирання терміноодиноци до реєстру галузевого термінологічного словника. Крім того, добираючи матеріал до фахового словника, «варто керуватися основними вимогами до терміна: системність, стислість, прозорість семантики, наявність словотвірних можливостей, евфонія (милозвучність), відповідність лінгвістичним правилам і нормам української мови» (Туровська Л. Термінологія і мова спеціального призначення: зони перетину. *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань*. Київ. 2011. № 5. С. 33–38. URL: <http://term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id110/> /дата звернення: 03.02.2018/).

<sup>516</sup> Боярова Л. Термінологічна лексика в загальномовному тлумачному словнику. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2008. Вип. 17. С. 17.

<sup>517</sup> Там само. С. 20.

вийшли з ужитку»<sup>518</sup>. Дотримання перерахованих критеріїв забезпечить високу якість змістової основи термінографічного продукту.

**Реєстр** галузевого термінологічного словника меліорації формують такі одиниці: 1) вузькогалузеві терміни, що належать лише до певної меліоративної підгалузі, наприклад: кліматичної — *зона клімату, кліматоп, коефіцієнт зміни швидкості вітру*; фітомеліорації — *живопліт, залісення, лісорозведення*; хімічної меліорації — *ксенобіотики, опріснення, хімічна рівновага, глинування* тощо; 2) спеціальні найменування, використовувані в усіх підгалузевих терміносистемах, що зумовлено наявністю єдиного об'єкта впливу — ґрунт, на який впливають різними засобами, зокрема це *вода, ґрунт, земля, меліорація, місцевість* та ін.; 3) загальнонаукові терміни, що входять до складу меліоративної лексики, — *зона, режим, шкала, фактор* тощо.

**Принцип комбінованості лексикографічного опису терміна як одиниці галузевої терміносистеми.** У галузевому словнику комбінованого типу параметричний склад базового структурного елемента — *термінологічної статті*, або *мікроструктури*, — формують *заголовний термін*, його *лінгвістична характеристика*, *дефініція*, *енциклопедична інформація*, *системні відношення* (гіперо-гіпонімія, антонімія, синонімія) (див. схему 2.4).

Схема 2.4

### Параметрична система мікроструктури (термінологічної статті) галузевого словника комбінованого типу<sup>519</sup>

- 1) заголовний термін,
- 2) варіанти,
- 3) акцентна характеристика,
- 4) початкова форма заголовного терміна,
- 5) граматична характеристика,
- 6) етимологічна довідка,
- 7) дефініція,
- 8) енциклопедична інформація,
- 9) системні відношення.

**Заголовний термін** [варіанти]. Початкова форма заголовного терміна; *ремарка*; [етимологічна довідка]. Дефініція. **І.** Полісемія. **Синонімія.** • ~ **родо-видові**; протилежне **антонімія**.

<sup>518</sup> Там само.

<sup>519</sup> *Примітка.* Пояснимо, зокрема, принципи репрезентування окремих елементів терміностатті в розроблюваному словнику. Наприклад, **заголовний термін** —

Якщо зміст, способи й прийоми лінгвістичного опису заголовних термінів і у вузькогалузовому словнику комбінованого типу, і в галузовому словнику комбінованого типу не відрізняються, то обсяг дефініцій, вияв системних відношень між поняттями підгалузей та їх різновидів можуть бути відмінними й потребують ретельного їх відстеження. Наприклад, розгляньмо розбіжності в репрезентуванні параметра 'дефініція' поняття «десукція» у вузькогалузовому й у галузовому словниках:

у вузькогалузовому словнику комбінованого типу <b>фітомеліорації</b>	у галузовому словнику комбінованого типу <b>меліорації</b>
<b>Десукція</b> — поглинання ґрунтової вологи кореневими системами дерев та чагарників, що виникає в літній період і призводить до посиленої втрати ґрунтом доступної рослинам вологи безпосередньо під лісовими насадженнями.	<b>Десукція</b> — 1. Процес відсмоктування вологи з ґрунту коренями рослин. 2. У рівнянні водного балансу — кількість води, що відсмоктується рослинами з ґрунту за той проміжок часу, для якого складається баланс.

Мовний аналіз засвідчує, що в дефініції галузевого поняття, на відміну від вузькогалузевого, виникають певні відмінності, спричинені відображенням внутрішньосистемних полісемічних відношень, між термінами фітомеліорації та гідромеліорації.

комбінований (абетковий + інверсійний) спосіб. Відтворюючи **варіанти** (акцентні, фонематичні, словотвірні, синтаксичні), слід надавати перевагу лише нормативним одиницям, а також тим, що точніше передають зміст поняття. Зокрема, під час кодифікування синтаксичних варіантів необхідно враховувати особливості модифікувань: 1) варіювання синтетичного терміна з аналітичним, і навпаки, подаємо різними статтями, кожен за алфавітом і з варіантом відповідно, як-от: Евтрофі [рослини евтрофні]. Рослини евтрофні [евтрофі]; 2) аббревіатурний відповідник аналітичного терміна розміщуємо в одній статті в кінці заголовка в квадратних дужках: Заходи агротехнічні протиерозійні [АПЗ] тощо. Принцип подання **родо-видових відношень** полягає в такому: 1) видові й підвидові терміни репрезентувати з урахуванням ієрархії і за алфавітом; 2) біля кожного виду першого рівня ієрархії фіксувати знак “•”, а біля підвиду другого рівня ієрархії — знак “••”; 3) замість повторюваних одиниць застосовувати знак тильди “~”. Їх кількість у рядку дорівнює кількості вживаних складників.

Відстежуємо також розбіжності в кількісному наповненні параметра 'гіперо-гіпонімія' під час опису поняття «рельєф» у **вузькогалузовому** словнику комбінованого типу **фітомеліорації** та **галузовому** словнику комбінованого типу **меліорації**:

у вузькогалузовому словнику комбінованого типу фітомеліорації	у галузовому словнику комбінованого типу меліорації
<p><b>Рельєф</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• ~ антропогенний;</li> <li>• ~ піщаних земель;</li> <li>•• ~ ~ ~ барханний;</li> <li>~ ~ ~ горбистий;</li> <li>~ ~ ~ грядовий;</li> <li>~ ~ ~ котловинний;</li> <li>~ ~ ~ купчастий;</li> <li>~ ~ ~ рівнинний;</li> <li>~ ~ ~ терасовий;</li> <li>• ~ суші;</li> <li>• ~ техногенний;</li> <li>• ~ макрорельєф; протилежне мікрорельєф;</li> <li>• ~ мезорельєф;</li> <li>• ~ мікрорельєф; протилежне макрорельєф;</li> <li>• ~ нанорельєф.</li> </ul>	<p><b>Рельєф</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• ~ антропогенний;</li> <li>• ~ вирівняний;</li> <li>• ~ гірський;</li> <li>• ~ іригаційний;</li> <li>• ~ піщаних земель;</li> <li>•• ~ ~ ~ барханний;</li> <li>~ ~ ~ горбистий;</li> <li>~ ~ ~ грядовий;</li> <li>~ ~ ~ котловинний;</li> <li>~ ~ ~ купчастий;</li> <li>~ ~ ~ рівнинний;</li> <li>~ ~ ~ терасовий;</li> <li>• ~ розчленований;</li> <li>• ~ суші;</li> <li>• ~ техногенний;</li> <li>• ~ макрорельєф; протилежне мікрорельєф;</li> <li>• ~ мезорельєф;</li> <li>• ~ мікрорельєф; протилежне макрорельєф;</li> <li>• ~ нанорельєф.</li> </ul>

Гіперонім *рельєф*, як бачимо, отримує більшу кількість гіпонімів у мегатерміносистемі меліорації, ніж у макротерміносистемі фітомеліорації.

Для розроблюваного типу словника важливо вивчити й виявити здатність заголовного терміна вибудовувати системні відношення між вузькогалузевими одиницями. У термінології фітомеліорації гіперонім *вологість*, наприклад, має гіпонім — *повітря (вологість повітря)*. У терміносистемах гідромеліорації і меліорації ґрунтів значення цього гіпероніма звужують такі співгіпоніми:

**вологість** — вологість мінеральних добрив, вологість ґрунту, вологість прилипання ґрунту, вологість розриву капілярних зв'язків, вологість сталого в'янення рослин. При цьому з-поміж названих гіпонім **вологість ґрунту** є гіперонімом такого рівня ієрархії — вологість ґрунту абсолютна, вологість ґрунту вагова, вологість ґрунту об'ємна, вологість ґрунту відносна. Відповідно, у **галузевому** словнику комбінованого типу **меліорації** терміностаття поняття «вологість» міститиме зведений опис родо-видових відношень: • ~ стійкого в'янення рослин; • ~ уповільнення росту рослин; • ~ мінеральних добрив; • ~ ґрунту; •• ~ ~ абсолютна, ~ ~ вагова, ~ ~ об'ємна, ~ ~ відносна; • ~ прилипання ґрунту; • ~ розриву капілярних зв'язків, • ~ в'янення рослин.

Вузькогалузеві терміни можуть вибудовувати родо-видові відношення лише між одиницями певної підгалузевої терміносистеми (наприклад, фітомеліорації, **лісистість** — мінімальна необхідна лісистість, **полезахисна лісистість**). Відповідно, обов'язково навести на своєму місці в терміностатті реєстрового поняття «лісистість» у **галузевому** словнику комбінованого типу **меліорації**, а в абетковому покажчику за підгалуззями знань — подати його в переліку спеціальних найменувань фітомеліорації, чим і визначимо його місце в мегатерміносистемі.

Специфіка окремих понять термінів може визначати необхідність репрезентування в їх дефініціях **енциклопедичної інформації** (схем, малюнків, таблиць, формул), як-от:

**Гідротермічний коефіцієнт** — відношення щомісячної кількості опадів за вегетаційний період до смуги температур за такий самий період. Обчислюють за такою формулою:

$$\text{ГТК} = \frac{10R}{\Sigma t},$$

де 10R — кількість опадів;  $\Sigma t$  — сума температур за цей самий період часу.

Отже, важливими під час опису термінології в галузевому словнику нового типу є принцип системності й різнорівневої відображення поняттєво-термінологічного матеріалу галузі як цілісної єдності, принцип комбінованості лексикографічного

опису терміна як одиниці галузевої терміносистеми. Пропонований комбінований (поліпараметричний) галузевий словник, зокрема меліоративної лексики, сприятиме вирішенню основних теоретичних і практичних питань термінографії: **(а)** відстежити особливості структури сучасної розвиненої термінології галузі як системи; **(б)** стандартизувати критерії добирання термінів до реєстру; **(в)** узагальнити принципи відображення системних зв'язків між термінами. Розроблюваний багатоаспектний словник розуміємо як науково-довідкове джерело певної галузі.

## 2.6. Українська природнича термінологія — репрезентант наукової картини світу (на матеріалі спеціальних словників)

*Словники, виступаючи етапним явищем фіксації пам'яті народу, відображають картину світу, яка, модифікуючись і адаптуючись, постійно розширюється, модифікується<sup>520</sup>*

(А. Загнітко)

«Лексикографічні праці різних галузей знань — це мікросвіт наукових сфер, що виражається через інтерпретацію і подає через систему своїх знань концептуальну модель світу»<sup>521</sup>. Термінографічні праці — своєрідні мікрокомпоненти наукової картини світу.

У сучасних термінознавчих студіях у зв'язку з актуалізацією проблем взаємозв'язку мови й мислення, мови й культури, мови й науки використовуються поняття «картина світу» (далі — КС), «мовна картина світу» (далі — МКС), «наукова картина світу» (далі — НКС). Лінгвістичне вивчення поняття «картина світу» «активізувалося у зв'язку з тезаурусним вивченням лексики

<sup>520</sup> Загнітко А. П. Співвідношення процесуально-динамічних та субстанціональних назв картин світу в українськомовних словниках. *Мова і духовність нації: тези доп. регіональної наук.-практ. конф.* Львів. 1989. С. 79–80.

<sup>521</sup> Винник О. Метафоричні найменування економічної лексики у спеціальних словниках. *Українська термінологія і сучасність*. Київ. 2007. Вип. 7. С. 329.

і визначенням принципів укладання ідеографічних словників»<sup>522</sup>. Досліджуючи структуру ідеографічних словників в аспекті її зв'язку з КС, Ю. Караулов доходить висновку: така структура «становить, особливо у своїй інваріантній частині, один з компонентів “картини світу”, а саме статичний її компонент, що містить у собі принципи членування лексичного складу названої мови й відображає найзагальніші домінанти граматичної категорії, які визначають його структурний тип»<sup>523</sup>.

Мова, як відомо, особлива форма існування розумової діяльності людини, система знаків, що має свою систему кодифікації одиниць мислення (мовних знаків), дає змогу категоризувати закономірні зв'язки, що існують у реальній дійсності. Розуміння поняття «картина світу»<sup>524</sup> як світобачення кожної людини й етносу — результат сприйняття та осмислення довкілля. Воно набуло міждисциплінарного, інтегрального характеру й активно розбудовується в більшості гуманітарних наук, а насамперед у мовознавстві. Поняття «картина світу», за спостереженнями Т. Космеда, має подвійну природу: з одного боку, це «ментальне утворення», «структура, що репрезентована у вигляді відображення суб'єктивності індивіда»; з другого боку, «це об'єктивоване утворення, що

<sup>522</sup> Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвитку категорії оцінки... С. 11.

<sup>523</sup> Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. Москва: Наука, 1976. С. 259.

<sup>524</sup> *Примітка*. Поняття «картина світу» виникло у фізиці в XIX ст., а на початку XX ст. його використано у філософії. 1921 р. філософ Л. Вітгенштайн ужив термін *картина світу* на позначення певної моделі, картини фактів, що відтворює структуру дійсності в цілому або структуру її окремих компонентів (див.: Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Філософські дослідження. Київ: Основи, 1995. 85 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/vitgen.html> /дата звернення: 12.11.2018/). В антропологію, семіотику й лінгвістику цей термін увів Дж. Вейсгербер (див.: Weisgerber J. L. *Vom Sinn des Unterrichts in fremden Sprachen. Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung*. Leipzig. 1931. S. 447). На етапі становлення паралельно з поняттям «мовна картина світу» використовували й такі терміни, як *мовний образ світу*, *мовна модель світу*, *наївна картина світу*, *внутрішня репрезентація*, *мовна організація світу*, *мовний проміжний світ*, *ментальна репрезентація*, але останнім часом дослідники надають перевагу терміну *мовна картина світу* (див. про це: Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі: монографія. Львів: ПАІС, 2010. С. 24).

опредмечується мовними формами»<sup>525</sup>. Залежно від ступеня узагальнення результатів осягнення довкілля науковці виділяють, як відомо, різні типи КС. Зокрема, починаючи з Г. Герца, М. Планка, А. Енштейна, науковці вивчали картини різних “Світів” (біологічного, хімічного, фізичного тощо), відповідно, «логічно припустити існування “Мовної картини світу”»<sup>526, 527</sup>.

Досліджуючи МКС, українські вчені приділяють увагу студіюванню окремих її аспектів, зокрема: І. Голубовська (етноасpekt)<sup>528</sup>, С. Єрмоленко (ознаки стійкості й змінюваності МКС)<sup>529</sup>, М. Заремська (система координат ‘людина – світ – культура – мова’)<sup>530</sup>, Т. Космеда (аксіологічний аспект)<sup>531</sup>, Т. Космеда, Н. Плотнікова (концепти різних типів та їх мовна репрезентація)<sup>532</sup>, Л. Лисиченко (структура МКС)<sup>533</sup>, Л. Петрова (вербалізація МКС, відображення реальної дійсності у свідомості мовної особи)<sup>534</sup>, І. Серебрянська (мовний образ освіти як ціннісний атрибут

<sup>525</sup> Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі... С. 23.

<sup>526</sup> Соколовская Ж. П. «Картина мира» в значениях слов. «Семантические фантазии» или «катехизис семантики»: монографія. Симферополь: Таврия, 1993. С. 6.

<sup>527</sup> Примітка. «Мовна картина світу — це мозаїкоподібна польова структура взаємопов’язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об’єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку» (Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: монографія. Київ: Довіра, 2007. С. 15).

<sup>528</sup> Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія. Київ: Логос, 2004. 284 с.

<sup>529</sup> Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу. *Мовознавство*. Київ. 2009. № 3–4. С. 94–103.

<sup>530</sup> Заремська І. М. Мовна картина світу як об’єкт лінгвістичних досліджень. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 396–402.

<sup>531</sup> Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки...

<sup>532</sup> Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі...

<sup>533</sup> Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 191 с.

<sup>534</sup> Петрова Л. А. Языковая картина мира в русле теоретических изысканий. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь. 2005. № 69. С. 19–23.



МКС)<sup>535</sup>, А. Середницька (способи вияву МКС, її роль у мисленні людини)<sup>536</sup>, Н. Совтис (взаємодія мови й дійсності)<sup>537</sup> та ін. Серед зарубіжних дослідників виокремимо Ю. Апресяна (фрагменти МКС й типи словників, що їх відображають)<sup>538</sup>, Є. Бартмінського (етноцентричний і лінгвокультурологічний аспекти, стереотипи в контексті міфології, культур)<sup>539</sup>, Ю. Караулова (тезаурусний підхід до аналізу МКС)<sup>540</sup>, Р. Токарського (позамовна дійсність, її раціональне пізнання, перетворення матеріального світу людським розумом, його вербалізація)<sup>541</sup>, Н. Шведову (антропоцентричний аспект, вершиною МКС є людина)<sup>542</sup> та ін.

В. фон Гумбольдт, з ідеями якого пов'язують початки лінгвофілософського обґрунтування поняття «мовна картина світу», звертав увагу на національний зміст мови й мислення, вплив мови на формування системи понять і цінностей та розвиток національного мислення<sup>543</sup>. Факти мови, як відомо, «завжди відбивають класи понять і суджень, у яких ядерні елементи, що допускають логічне визначення, мають невизнані динамічні й емоційні показники. Одні з них мають простішу будову, інші — логічно статичне поняття плюс динамічний зміст»<sup>544</sup>.

<sup>535</sup> Серебрянська І. М. Мовний образ освіти як ціннісний атрибут української мовної картини світу. *Філологічні трактати*. Суми–Харків. 2018. Т. 10. № 1. С. 89–95.

<sup>536</sup> Середницька А. Я. Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства. *Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту*. Серія «Філологія». Одеса. 2016. № 21. Т. 1. С. 69–71.

<sup>537</sup> Совтис Н. М. Аспекти дослідження та принципи опису мовної картини світу. *Слов'янський збірник*. Одеса. 2015. Вип. 19. С. 41–48.

<sup>538</sup> Апресян Ю. Д. Избранные труды: в 2 т. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. 767 с.

<sup>539</sup> Bartmiński J. *Językowe podstawy obrazu świata*. Wydanie trzecie. Lublin: W-wó UMCS, 2009. 328 s.

<sup>540</sup> Караулов Ю. Н. *Общая и русская идеография*. Москва: Наука, 1976. С. 259.

<sup>541</sup> Tokarski R. *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalne*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2014. S. 53.

<sup>542</sup> Шведова Н. Ю. Теоретические результаты, полученные при работе над «Русским семантическим словарем». *Вопросы языкознания*. Москва. 1999. № 1. С. 14–15.

<sup>543</sup> См.: Гумбольдт В. *Язык и философия культуры*. Москва: Прогресс, 1985. С. 324.

<sup>544</sup> Марчук Л., Рарицький О. Психолінгвістичні передумови функціонування градації в індивідуальній картині світу. *Psycholinguistics*. Переяслав-Хмельницький. 2019. 26 (2). С. 280.

Інтерпретуючи поняття «мовна картина світу», дослідники переважно спираються на розуміння мови / *language*. Ознаками МКС є «специфічна кваліфікація певних предметних галузей; нерівномірна концептуалізація фрагментів дійсності, залежно від їх значущості для певного етносу; наявність імен концептів; специфічна орієнтація предметних галузей на певну сферу спілкування; специфічна комбінаторика асоціативних ознак концептів»<sup>545</sup>.

У мові, зрозуміло, відображаються менталітет, національний характер, традиції, культура, звичаї народу та його морально-етичні цінності. Людина сприймає КС через рідну мову. «Об'єктивний світ у мові певним чином упорядкований, категоризований згідно з фізіологічними та психічними властивостями пізнавального апарату людини»<sup>546</sup>. Відповідно, МКС є первинним і формувальним чинником *спеціальних картин світу*. У науковій літературі йдеться про різні види МКС, що зумовлено різноплановими підходами до її вивчення, зокрема це аксіологічна КС<sup>547</sup>, індивідуально-авторська КС<sup>548</sup>, концептуальна КС, теологічна КС, нормативно-наукова КС, філологічна КС, міфологічна КС, культурна КС, а також художня КС, індивідуальна КС, поетична КС<sup>549</sup>, маскулінна / фемінна КС<sup>550</sup>, релігійна КС<sup>551</sup> тощо. Підкреслюючи

<sup>545</sup> Заремська І. М. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень... С. 399.

<sup>546</sup> Сидяченко Н. Г. Концепція мовної картини світу Єжи Бартмінського. *Studia linguistica*. Київ. 2011. Вип. 5. С. 253.

<sup>547</sup> Див.: Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки...; Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови...

<sup>548</sup> Див.: Васейко Ю. С., Масицька Т. Є. Особливості функціонування індивідуально-авторської мовної картини світу в історичній прозі (на матеріалі роману Г. Сенкевича «Вогнем і мечем»). *Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского*. Сер. Філологія. Київ. 2007. Т. 20 (59). № 3. С. 115–119.

<sup>549</sup> Zobacz o tym: Maćkiewicz J. Słowo o słowie. Potoczna wiedza o języku. Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 1999. S. 7.

<sup>550</sup> Див.: Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Саліонович Л. М., Халіман О. В. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика...

<sup>551</sup> Див.: Піддубна Н. В. Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.): монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 448 с.

складність розмежування КС, учені констатують: картини «поєднуються, але не покривають одна одну»<sup>552</sup>.

Розбудова певної наукової термінології, а відповідно, терміносистеми чи виникнення її підсистеми або поява нової спеціальної лексики, її розвиток сприяють появі нових сегментів у НКС<sup>553</sup>, а отже, у МКС. Ці процеси привертають увагу мовознавців, термінознавців та галузевих фахівців<sup>554</sup>.

**2.6.1. Українська наукова картина світу.** У термінологічній парадигмі наукового дискурсу важливу роль відіграє поняття «наукова картина світу». Це, як відомо, зведена й структурована система універсальних наукових знань як низки теоретичних уявлень, ідей, гіпотез, принципів і теорій<sup>555</sup>. Поняття «наукова картина світу» поширюємо на всі різновиди наукового знання. НКС<sup>556</sup> репрезентує раціональну модель пізнання світу, за допомогою якої інтегруються і систематизуються конкретні знання, отримані в різних галузях наукового пошуку. НКС стрімко, що зрозуміло, розвивається, чому сприяє активна наукова діяльність галузевих фахівців, технологічний прогрес, усеосяжність науково-інформаційного простору та ін. Основою НКС у ХХІ ст., на переконання українських учених, «має бути усвідомлення нового образу жит-

<sup>552</sup> Лисиченко Л. А. Людина і мовна картина світу. *Ритми сучасної філології: до 50-річчя проф. Т. А. Космеди* / упоряд. Ф. С. Бацевич. Львів: ПАІС, 2007. С. 70.

<sup>553</sup> *Примітка.* НКС деякі мовознавці розглядають як концептуальну КС (див.: Апресян Ю. Д. Избранные труды: в 2 т. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. 767 с.; Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу...)

<sup>554</sup> *Примітка.* У 70–90-і роки ХХ ст. активно вивчали фізичну, хімічну, біологічну КС (див. про це: Грязнов А. Ф. Естественный язык и понимание культурно-исторических феноменов. *Заблуждающийся разум? Многообразие вненаучного знания.* Москва. 1990. С. 239–255).

<sup>555</sup> Див.: Філон М. І., Кринець О. М. Наукова картина світу у філософському й лінгвістичному вимірах. *Термінологічний вісник.* Київ. 2013. Вип. 2 (1). С. 50–55.

<sup>556</sup> *Примітка.* А. Ейнштейн переконував, що НКС формується шляхом з'єднання під час поступу науки окремих явищ у ціле, що організовує єдину картину Всесвіту й утворює універсальне наукове знання (см. об этом: Эйнштейн А. Влияние Максвелла на развитие представлений о физической реальности: собр. науч. тр.: в 4 т. Москва: Наука, 1967. Т. 4. Статьи, рецензии, письма. Эволюция физики. С. 3).

теустрою планетарної спільноти — планетарного соціального організму»<sup>557</sup>. Глобалізаційні процеси, звісно, спонукають до постійного вивчення тенденцій розвитку суспільства.

**Ознаками** НКС є системність, зінтегрованість, об'єктивність, універсальність, змінюваність, динамічність, що зумовлена постійним розвитком, доповненням чи коригуванням наукових знань<sup>558</sup>. НКС спрямовує та орієнтує наукове пізнання.

Ураховуючи специфіку НКС, виділяють такі її **функції**, що спричинені функціями теоретичних знань (гносеологічними), — евристичну, синтезувальну, методологічну, систематизувальну, світоглядну<sup>559</sup>, а також функцію “комунікатора”, “перекладача” з мови наукової теорії, відомої вузькому колу фахівців, на мову побутової свідомості, у сферу ментальності (через неї онтологізуються наукові знання)<sup>560</sup>. Названі функції взаємопов'язані, реалізуються в процесі наукового дослідження.

**Структура наукової картини світу.** У радянській філософії науки розвивалися уявлення про загальнонаукову картину світу (далі — ЗНКС) і спеціальнонаукову (далі — СНКС). Зокрема, ЗНКС сформована на основі «уявлення про суспільство й людину, її

<sup>557</sup> Саракун Л., Драпогус В. Космополітичні світоглядні ідеї у гуманітарній картині світу. *Вісник Львів. ун-ту.* Серія філос.-політолог. студії. Львів. 2017. Вип. 11. С. 106.

<sup>558</sup> Див. про це: Володина М. Н. Знание сквозь призму терминологической информации. *Вестник Моск. ун-та.* Серія 9: Филология. Москва. 2011. № 3. С. 136–145; Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Москва: ЧеРо, 2003. 349 с.; Крimeць О. Специфіка побудови й презентації гностичних образів спеціально-наукової картини світу політології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка».* Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2014. № 791. С. 118–121. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT\\_2014\\_791\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT_2014_791_26) (дата звернення: 02.06.2018).

<sup>559</sup> Див. про це: Крimeць О. Специфіка побудови й презентації гностичних образів спеціально-наукової картини світу політології...; Лебедев С. А. Философия науки: Словарь основных терминов. Москва: Академический Проект, 2006. 320 с. URL: <http://sciencephilosophy.pbwork.com>. (дата обращения: 14.03.2021); Степин В. С., Кузнецова Л. Ф. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации: монография. Москва: ИФРАН, 1994. С. 106, 412.

<sup>560</sup> См.: Гураль С. К. Мироззрение, картина мира, язык: лингвистический аспект соотношения. *Вестник Томского гос. ун-та.* Серія: Филология. Томск. 2007. № 299 (I). С. 14.

місце у світі, про особливості її пізнавальної діяльності»<sup>561</sup>. СНКС, або «спеціальна картина світу в галузі науки, [...] узагальнює та інтегрує одержувані в цій науці емпіричні та теоретичні знання» і стає матеріалом для формування ЗНКС<sup>562</sup>. СНКС є підсистемами ЗНКС<sup>563</sup>.

Ураховуючи різні рівні систематизації наукового знання, на початку ХХІ ст. вчені виокремлюють такі типи НКС: (1) загально-наукова як узагальнювальне уявлення про Всесвіт, живу природу, суспільство й людину, що формується на основі синтезу знань, отриманих науковими галузями знань; (2) природничо-наукова й соціально-наукова, що вибудовуються на уявленні про суспільство й природу, підсумовуючи здобутки соціально-гуманітарних і природних наук; (3) спеціально-наукова — уявлення про предмети окремих наук<sup>564</sup>. За основу іншої диференціації НКС обрано об'єкт пізнання (природу, техніку, суспільство, людину), і відповідно, виділено такі її типи: природничо-наукову, технічно-наукову, суспільно-наукову й гуманітарно-наукову<sup>565</sup>.

Окремі складники національної НКС висвітлені в працях українських дослідників, наприклад: Л. Саракун, В. Драпогуз — гуманітарна<sup>566</sup>, Л. Батюк, О. Кравченко — економічна<sup>567</sup>, М. Гінз-

<sup>561</sup> Степин В. С. Теоретическое знание. Структура, теоретическая эволюция: монография. Москва: Прогресс Традиция, 2000. С. 188.

<sup>562</sup> Степин В. С. Природа научного познания: логико-методологический аспект: монография. Минск: Изд-во БГУ им В. И. Ленина, 1979. С. 14.

<sup>563</sup> Див.: Білокобильський О. Картина світу як частина соціальної реальності. *Схід*. Київ. 2017. № 2 (148). С. 79.

<sup>564</sup> См. об этом: Лебедев С. А. Философия науки: Словарь основных терминов. Москва: Академический Проект, 2006. 320 с. URL: <http://sciencephilosophy.pbwork.com>. (дата обращения: 14.03.2021); Степин В. С., Кузнецова Л. Ф. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации... С. 106, 412.

<sup>565</sup> Див. про це: Гінзбург М. Д. Засоби формування, фіксування, зберігання та передавання фахових знань. *Междисциплинарные исследования в науке и образовании*. 2012. № 1. Sp. URL: <http://mino.esrae.ru/157-699> (дата обращения: 18.10.2020).

<sup>566</sup> Саракун Л., Драпогуз В. Космополітичні світоглядні ідеї у гуманітарній картині світу. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія філос.-політолог. студії. Львів. 2017. Вип. 11. С. 105–110.

<sup>567</sup> Батюк Л. А., Кравченко О. М. Економічна картина світу в контексті ідеології постмодерну. *Міжнар. наук. журнал «Інтернаука»*. Серія: Економічні науки. Київ. 2017. № 3. С. 24–28.

бург — технічнонаукова<sup>568</sup>, О. Кримець — політологічна<sup>569</sup>, О. Трифонова — природнича й технічна<sup>570</sup>, І. Сліпухіна, С. Меньяйлов, С. Максимов, С. Подласов — загальнонаукова й техніко-технологічна<sup>571</sup> та ін. Зарубіжні вчені також приділяють увагу деяким НКС, зокрема розглядають астрономічну<sup>572</sup>, біологічну<sup>573</sup>, географічну<sup>574</sup>, геологічну<sup>575</sup>, екологічну<sup>576</sup>, інформаційну<sup>577</sup>, хімічну<sup>578</sup> та інші КС.

У науковій літературі виділяють різні складники НКС. “Цеглинками” НКС М. Гінзбург називає наукові поняття, закони, принципи, теорії<sup>579</sup>. *Складниками* НКС, зрозуміло, є наукові системи певних галузей знань з підсистемами (підгалузями), терміно-семантичними групами, структурними одиницями яких, відповідно, є наукові галузеві поняття.

<sup>568</sup> Гінзбург М. Д. Наукова картина світу як засіб інтегрувати та систематизувати фахові знання. *Вісник Нац. авіаційного ун-ту*. Сер.: Філософія. Культурологія. Київ. 2012. № 2. С. 9–17. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau\\_f\\_2012\\_2\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2012_2_4) (дата звернення: 10.05.2018).

<sup>569</sup> Кримець О. Специфіка побудови й презентації гностичних образів спеціально-наукової картини світу політології...

<sup>570</sup> Трифонова О. М. Наукова картина світу — основа інтеграції природничих і технічних знань. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Кіровоград. 2015. Вип. 8. Ч. 4. С. 104–111.

<sup>571</sup> Сліпухіна І. А., Меньяйлов С. М., Максимов С. Л., Подласов С. О. Взаємодія загальнонаукової та техніко-технологічної картин світу як аспект у формуванні світогляду майбутнього інженера. *Наукові записки Бердянського держ. пед. ун-ту*. Бердянськ. 2015. Вип. 3. С. 311–316.

<sup>572</sup> Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Основания астрономической картины мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2008. Т. 5. № 4. С. 95–100.

<sup>573</sup> Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Основания биологической картины мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2009. Т. 6. № 1. С. 111–116.

<sup>574</sup> Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Основания географической картины мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2008. Т. 5. № 1. С. 68–72.

<sup>575</sup> Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Основания геологической картины мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2008. Т. 5. № 3. С. 88–92.

<sup>576</sup> Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Экологическая картина мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2009. Т. 6. № 3. С. 113–119.

<sup>577</sup> Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Этапы становления информационной картины мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2009. Т. 6. № 4. С. 109–112.

<sup>578</sup> Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Химическая картина мира и ее положение в системе фундаментальных дисциплинарных онтологий. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2009. Т. 6. № 2. С. 106–111.

<sup>579</sup> Див.: Гінзбург М. Д. Наукова картина світу як засіб інтегрувати та систематизувати фахові знання....

Спираючись на випрацьовану укладачами «Oxford Dictionary of English» класифікацію предметних сфер (subject areas), О. Круглій пропонує умовну та прагматичну класифікацію секторів, які розглядає як окремі моделі НКС: Біологія, Медицина, Біохімія, Кристалографія, Ботаніка, Зоологія, Фізіологія, Геологія, Астрономія, Хімія, Фізика, Генетика, Анатомія, Лінгвістика, Ембріологія, Екологія, Антропологія, Психіатрія, Історія, Геометрія, Імунологія, Ентомологія, Археологія<sup>580</sup>. Наука загалом, зрозуміло, має дисциплінарну структуру, тому перераховані дисципліни доречно розподілити (автор їх називає секторами, що вважаємо недоцільно, оскільки йдеться про знання) на галузі природознавства, суспільствознавства й технікознавства. Крім того, деякі виокремлені О. Круглій НКС (порівн.: Анатомія, Ембріологія, Імунологія, Медицина, Психіатрія тощо) некоректно розглядати на одному щаблі ієрархії. Отже, класифікацію варто доопрацювати і врахувати виділення їх підвидів відповідно до об'єктів вивчення.

Картина світу природничонаукової галузі знань (далі — ПКС), зокрема її підвид — КС меліоративної галузі народного господарства (далі — КСМ), репрезентує поняття, що стосуються природно-кліматичних факторів, ґрунтово-гідрологічних умов, порушених і техногенних земель, ландшафтів, урботериторій, водно-болотних і сільськогосподарських угідь з несприятливими водним і повітряним режимами, хімічними і фізичними властивостями, схильних до шкідливої механічної дії вітрів і води<sup>581</sup>.

**2.6.2. Структура картини світу у фокусі природничої науки меліорації.** У різних джерелах виокремлено до 80 типів (підгалузей) меліорації. Сучасна КСМ ще доповнена новими КС її підгалузей, наприклад фітомеліорації, екомеліорації та ін. Зрозуміло, що опис КСМ у всій сукупності її складників доповнить знання про ПКС як елемента цілісної НКС.

<sup>580</sup> Див.: Круглій О. Р. Відображення концептуальної картини світу комбінованими формами. *Наук. вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Серія «Філологічні науки». Луцьк. 2011. Вип. 3. С. 98.

<sup>581</sup> Див. про це: Гладун Г. Б., Бойко Т. О., Стрельчук Л. М. Лісові меліорації агроландшафтів. Термінологічний словник. Вид. 3-є, доп. Херсон: Грінь Д. С., 2015. С. 121.

КСМ є уявним полем з ядром та периферією, де ядро — базові поняття, що систематизують знання про природні утворення, території, процеси, заходи, рослинні сукупності, природні матеріали, породи тощо, а периферія — поняття, що позначають явища, фактори, певні зміни, стійкі зв'язки між компонентами чого-небудь, ознаки й властивості чого-небудь, об'єднання та групи чого-небудь, показники та ознаки оцінювання чого-небудь, величину чи міру чого-небудь та ін.

Дослідники виділяють загальну структуру окремої НКС, у якій називають дві частини: методологічне (інструментальне) підґрунтя — поняття, методи, закони й принципи інших наук, які для конкретної дисципліни є інструментарієм, насамперед це стосується філософської та математичної основ; власну теоретичну базу — фундаментальні поняття, методи, закони та принципи, головні теорії<sup>582</sup>. Спираючись на такий підхід розуміння НКС, розглядаємо КСМ як поле з ядром і периферією і виділяємо її методологічну основу, яку становлять такі загальнонаукові поняття, закони й принципи: *аналіз, аналогія, вид, динаміка, еволюція, зона, коефіцієнт, конструкція, криза, метод, моніторинг, норма, принцип, проєкт, процес, район, режим, ресурс, структура, синтез, система, технологія, тип, цикл, фактор, фонд, форма, шкала* тощо. Перераховані поняття, закони й принципи — переважно філософські, загальнонаукові для КС більшості природничих наук. У КСМ структура цих понять може ускладнюватися, розбудовуватися<sup>583</sup>.

<sup>582</sup> Див. про це: Гінзбург М. Д. Наукова картина світу як засіб інтегрувати та систематизувати фахові знання...

<sup>583</sup> *Примітка.* Розгляньмо зміст дефініцій загальнонаукових і меліоративних понять, репрезентованих у спеціальних словниках. Порівн., зокрема поняття «норма», «структура» у **філософії**: «Норма (лат. Norma — правило, взірць, міра, закон, що походить від давньогрецьк. і означає висок, масштаб, правило) — як термін вперше застосовується в будівельній справі — “справедливість косинця”. Тлумачення Н. [норми] чи закону мають як прескриптивний, так і дескриптивний характер, що віддзеркалює не тільки те, що має бути, а й те, що є, підґрунтя чого міститься у природі, бутті) (Філософський енциклопедичний словник... С. 433); «Структура (лат. Structura — будова, розміщення, порядок) — спосіб закономірного зв'язку між складовими предметів і явищ природи та суспільства, мислення та пізнання, сукупність істотних зв'язків між виділеними частинами цілого, що забезпечує його єдність; внутрішня будова чого-небудь» (Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія... С. 611); у **меліорації** — «Норма осушення — величина зниження рівня



На методологійній основі, що становить систему онтологічних філософських категорій, вибудовуються дефініції меліоративних понять, що формують периферію КСМ. Важливими мовами-джерелами термінів загальнонаукових понять, як видається, є передусім латинська й грецька, що зумовлено єдністю теоретичної основи природничих наук, розвитку яких сприяли ці мови.

Ядро КСМ репрезентують власне меліоративні питомі й чужомовні терміни на позначення таких понять: природні утворення (*схили, западина, яр*), території (*угіддя, пасовище, підтоплені землі, рілля та ін.*), ґрунтово-кліматичні зони (*агростеп, лісостеп, полісся, степ, водоохоронна зона та ін.*), процеси (*ерозія, залуження, кольматаж та ін.*), заходи (*заліснення схилу, іригація, наросування берегів, терасування схилу та ін.*), рослинні сукупності (*адвентивні рослини, акваценози, ацидофіли, пустельна флора та ін.*), природні матеріали й породи (*глина, гравій, гумус, пісок, делювіальні утворення*) та ін. Ці терміно-семантичні групи понять є опорними для пізнання КСМ.

### 2.6.3. Картина світу меліорації і суміжні наукові картини.

Деякі КС природознавчих наукових дисциплін мають спільну теоретичну основу, тому межі їх наукових картин розмиті. Окремі їх наукові поняття можуть, як відомо, мігрувати в науковому просторі. Значна кількість структурних одиниць наукових дисциплін агрохімії, ґрунтознавства, землеробства, лісівництва, рослинництва, садівництва, метеорології збагачує поняттеву терміносистему КСМ. Це один з важливих шляхів формування термінології — ретермінологізування — використання терміноодиниць з інших

---

підґрунтових вод на перезволожених землях, яка забезпечує сприятливі умови для вирощування сільськогосподарських культур, а також не порушує природні ґрунтові процеси й обмежує вплив меліоративного землеробства на екологічну стійкість агроландшафтів» (Гладун Г. Б., Бойко Т. О., Стрельчук Л. М. Лісові меліорації агроландшафтів. Термінологічний словник... С. 139); «Структура ґрунту — сукупність окремих частинок або агрегатів, з яких утворюється ґрунт і на які він природно розпадається у стані фізичної стиглості (грудочки). Кожен агрегат (грудочка) є комплексом механічних агрегатів, зв'язаних у макро- (діаметр понад 0,25 мм) та мікроагрегати (менше 0,25 мм) органо-мінеральними колоїдами, коренями рослин, детритом» (Садово-паркове господарство та фітомеліорації: термінологічний словник-довідник / В. К. Пузік, Г. Б. Гладун, Т. О. Петрова та ін. Харків: Планета-Прінт, 2016. С. 183).

наук або галузей знань із частковим зміненням їх семантики<sup>584</sup>. Перебуваючи в тісній взаємодії з іншими суміжними ПКС, КСМ збагачується термінами наук агрохімії, ґрунтознавства, землеробства, метеорології, поняття яких, стаючи складниками аналізованої НКС, “довантажуються” меліоративним змістом. Такі поняття розбудовують ядро КСМ, оскільки вони формують методологічні принципи меліорації.

<sup>584</sup> *Примітка.* Вивчімо зміст дефініцій понять суміжних наук ПКС й дефініції понять КСМ. Зокрема, **ґрунтознавче поняття** «піскування» («Піскування — спосіб поліпшення водно-фізичних властивостей ґрунту через полегшення його гранулометричного складу; піскування полягає в збагаченні верхнього шару ґрунту піском. Піскування застосовується в овочівництві, садівництві та квітництві») (Назаренко І. І., Польчина С. М., Нікорич В. А. Ґрунтознавство. Термінологічний словник з ґрунтознавства та географії ґрунтів. URL: [http://geoknigi.com/book\\_view.php?id=775](http://geoknigi.com/book_view.php?id=775) /дата звернення: 07.05.2018/) частково переосмислюється в **термінології меліорації**, порівн.: «Піскування — спосіб покращання водно-фізичних властивостей торф'яно-болотних ґрунтів шляхом збагачення їх мінеральним ґрунтом — піском. Один із видів структурної меліорації ґрунтів. Збільшує несучі властивості ґрунтів, стійкість до дефляції, поліпшує водний режим. Для добре й погано гумусованих торф'яників застосовують норми внесення відповідно 200–300 і 300–400 м<sup>3</sup>/га» (Гладун Г. Б., Бойко Т. О., Стрельчук Л. М. Лісові меліорації агроландшафтів... С. 155).

**Поняття землеробства** «обробіток ґрунту» («Обробіток ґрунту — механічна дія на ґрунт робочими органами ґрунтообробних машин і знарядь, щоб оптимізувати ґрунтові умови для вирощування культур») (Землеробство. Терміни та визначення: ДСТУ 4691:2006. Київ: Держспоживстандарт України, 2008. С. 8) у термінології **меліорації** інтерпретується так: «Обробіток ґрунту — механічне, хімічне, термічне оброблення ґрунту для забезпечення сприятливих умов росту дерев і чагарників при лісорозведенні і лісовідновленні» (Гладун Г. Б., Бойко Т. О., Стрельчук Л. М. Лісові меліорації агроландшафтів... С. 142).

**Метеорологічне поняття** «мікроклімат» («Мікроклімат — клімат малої ділянки, наприклад схилу гори, узлісся, лісу, міської площі тощо. Зазвичай ідеться про ті особливості клімату, за якими він відрізняється від загальних кліматичних характеристик») (Тюленєва В. О., Козій І. С. Основи метеорології і кліматології: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2014. С. 199) ретермінологізується в **меліоративній термінології**, порівн.: «Мікроклімат — сукупність кліматичних показників невеликих територій або штучних новоутворень (узлісся лісу, схилу, берега, озера, міжсмутових полів), що відмінний щодо інших площ чи територій та який формується у приземному шарі повітря під впливом неоднорідності підстильної поверхні. Визначається рельєфом, шорсткістю місцевості, радіаційним балансом, рівнем забруднення атмосфери, складом сусідніх угідь» (Гладун Г. Б., Бойко Т. О., Стрельчук Л. М. Лісові меліорації агроландшафтів... С. 216).

**2.6.4. Картина світу меліорації в системі інших наукових картин.** Розглядувана КСМ відображає вплив інших НКС, наприклад однієї із суспільнонаукових КС — економічної. КСМ запозичує структурні одиниці КС економіки (*облік, прибуток* тощо) для творення меліоративних термінів на позначення показників і дій (зокрема, *агролісомеліоративний прибуток, облік посадок лісових насаджень*)<sup>585</sup> та ін. КС економіки є, як видається, “донором” окремих понять, що, стаючи структурними одиницями КСМ, частково змінюють свою семантику. Види КС, зокрема суспільнонаукова й природничонаукова, взаємодіють на підставі спільного об’єкта вивчення — господарська діяльність людини. НКС співіснують не відокремлено, а в тісному взаємозв’язку, а їх межі не окреслені й рухомі.

**2.6.5. Національні та інтернаціональні одиниці в науковій картині світу меліорації.** Питання про існування і взаємодію національних та інтернаціональних одиниць у НКС малодосліджене. Спеціальна мова кожної НКС, зрозуміло, не може бути закритою в національному колі й протидіяти чужомовному впливу. Незважаючи на те, що НКС і МКС мають якісні та кількісні відмінності, межа між ними нечітка й хитка. Лексичні одиниці (переважно питомі) МКС можуть проникати до терміносистеми КСМ і ставати

<sup>585</sup> *Примітка.* Розгляньмо розбудову дефініції **економічного поняття** «прибуток» унаслідок входження до поняттєвого корпусу КСМ, порівн.: *прибуток* (екон.) — «перевищення доходів від продажу товарів та послуг над витратами на виробництво і продаж цих товарів; один із найважливіших показників фінансових результатів господарської діяльності підприємства, підприємця. Прибуток обчислюється як різниця між виручкою від реалізації продукту господарської діяльності та сумою витрат факторів виробництва на цю діяльність у грошовому вираженні» (Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. С. 247) і *прибуток агролісомеліоративний (меліор.)* — «частина чистого прибутку аграрного господарства різних форм власності, що одержана внаслідок меліоративного впливу захисних лісонасаджень на прилеглий території, що містяться в межах їх меліоративного захисту. Визначається за формулою:  $P_a = V_d - V_n - Z_{\text{опн}}$ , де  $P_a$  — прибуток агролісомеліоративний,  $V_d$  — вартість додаткової продукції за напрямками господарської діяльності;  $V_n$  — вартість недоодержаної продукції від зайнятих площ лісовими насадженнями;  $Z_{\text{опн}}$  — затрати на освоєння додаткової продукції (збирання, транспортування, зберігання тощо). Розраховується на 1 га загальної площі, на 1 пог. км лісових смуг, на 100 га захищеної ріллі тощо» (Гладун Г. Б., Бойко Т. О., Стрельчук Л. М. Лісові меліорації агроландшафтів... С. 9).

її структурними одиницями. Це зумовлено особливостями КСМ: Україна має розвинуте сільське господарство, тому істотним підґрунтям формування спеціальної мови аналізованої КС є національна лексика, що як мовний засіб наукового пізнання світу термінологізується і позначає широке коло наукових понять, зокрема це такі: назви дій та станів (*догляд, вирощування, усихання*); назви рослин та їх частин (*корінь, рослина, стовбур, трава*); назви природних явищ (*дощ, заморозок, посуха*); назви місця і простору (*лощина, пасовище, улоговина*); назви ділянок землі (*галявина, діброва, сад, угіддя*); назви водних об'єктів і їх частин (*болото, вимоїна, озеро, річка*); назви речовин, матеріалів (*глина, пісок*); назви властивостей об'єктів (*життєздатність, родючість, урожайність*), назви видів ґрунту (*солонець, солончак*).

Наведемо приклад аналізу поняттєво-термінологічної спеціалізації семантики загальноповживаної питомої мовної одиниці *земля*. Буденне значення цієї лексеми 'верхній шар земної кори'<sup>586</sup> термінологізується. Одиниця набуває статусу спеціального й опорного терміна меліоративної терміносистеми *з'ємли* (у формі множини) й позначає наукове поняття «частини території, що обробляють і використовують для вирощування сільськогосподарських рослин»<sup>587</sup>. Розглядуване наукове поняття в КСМ вибудовує родо-видові відношення, зокрема: *з'ємли* — *з'ємли еродовані; з'ємли ерозійно небезпечні; з'ємли заплавні; з'ємли незручні (невгіддя); з'ємли несільськогосподарського призначення; з'ємли порушені; з'ємли рекультивовані; з'ємли сільськогосподарського призначення; з'ємли спустелені; з'ємли, що зрошуються; з'ємли, що не зрошуються*<sup>588</sup>. Унаслідок взаємодії МКС (буденної) та НКС остання отримує національне забарвлення, оскільки репрезентується через національне світобачення та світорозуміння, зокрема через питомі мовні одиниці зі спеціалізованою семантикою, що формують поняттєве ядро КСМ.

Термін *інтернаціональні одиниці НКС* розуміємо як чужомовні, тобто міжнаціональні, або міжнародні, терміни чи терміни з міжнаціональними, або міжнародними, компонентами, що

<sup>586</sup> Див.: СУМ–20.

<sup>587</sup> Див.: Гладун Г. Б., Бойко Т. О., Стрельчук Л. М. Лісові меліорації агроландшафтів... С. 76–77.

<sup>588</sup> Там само.

живають з тим самим значенням у більшості європейських мов. Про загальнонаукові мовні одиниці грецького та латинського походження, що мають статус міжнародних, було згадано, коли йшлося про методологічне підґрунтя КСМ. Терміни з міжнародними компонентами легко розпізнати, вони мігрують з однієї НКС до іншої, не потребують перекладу й позначають поняття найрізноманітніших галузей знань. У мові КСМ виокремлюємо такі чужомовні елементи: 1) кореневі морфи: **агро-** (агробіогеоценоз, агротераса, агрофітоценоз); **біо-** (біогеоценоз, біоіндикатор, біоморфа, біоценологія); **гео-** (геоекобіота, геоморфологія); **гідро-** (гідрофіти); **зоо-** (зоолісомеліорація); **фото-** (фотосинтез); **-топ(и)** (едатоп, кліматоп); **фіто-** (фітоценопопуляція, фітофаги, фітоклімат); **-ценоз** (вітоценоз, флороценоз); **-циди** (акарициди, гербіциди, інсектициди, пестициди); 2) префіксоїди: **авто-** (автотрофи); **макро-** (макроелементи, макрорельєф, макрофактори); **мега-** (мегарельєф); **мікро-** (мікрасоціація, мікрорельєф, мікрофлора); **нано-** (нанорельєф); 3) суфіксоїди: **-лог(ія)** (біоценологія, геоморфологія); **-фаг** (ентомофаг, фітофаг); **-філ(и)** (ефемерофіли, ацидофіли) та ін.

На сучасному етапі розвитку КСМ відстежуємо тісну взаємодію національних та інтернаціональних одиниць. Унаслідок цього продукуються гібридні термінологічні одиниці, у будові яких використовуються і питомі, і міжнародні морфи<sup>589</sup>, наприклад: 1) двокомпонентні — *агростеп*, *біопошкодження*, *біорізнманіття*, *геопотоки*; 2) трикомпонентні — *агролісоландшафт*, *агролісопроект*, *агролісомеліорація*, *зоолісомеліорація*; *агролісопашовище*.

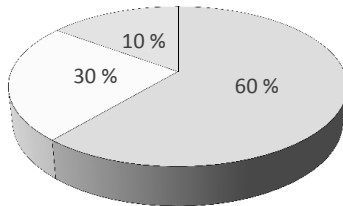
У меліоративній термінології, що покриває відповідну НКС, спостерігаємо переважання інтернаціональних одиниць та елементів, насамперед грецького й латинського походження. Міжнародні одиниці семантично розширюють ядро поняттєвого поля КСМ. НКС є системою наукових понять, що репрезентують наукове пізнання світу. КСМ відповідно до її об'єкта пізнання

<sup>589</sup> Детально про морфологічні способи термінотворення див.: Петрова Т. Морфологічні способи термінотворення (на матеріалі сучасної української фіто-меліоративної термінології). *Studia Ukrainica Posnaniensia* / red. nauk. T. Kosmeda. Poznań. 2018. Zesz. VI. S. 121–129. DOI: 10.14746/sup.2018.6.15.

й вивчення формує ПКС. Термінологія меліорації як терміно-система репрезентує КСМ. Складниками КСМ є підсистеми її підгалузей. Аналіз засвідчив, що сучасна КСМ відкрита й прогресивна, оскільки поповнюється термінами суміжних та інших КС: переважно інтернаціональними одиницями (близько 60 %), менше — питомими (30 %), наявні й гібридні терміни (10%) (див. діаграму 2.1).

Діаграма 2.1

### Склад термінологічного поля, що відображає КСМ



30 % — питомі одиниці, 10 % — гібридні одиниці, 60 % — чужомовні одиниці

Денаціоналізація негативно впливає на розвиток термінології і, відповідно, КСМ, що розбудовуватиметься із втратою зв'язку з етнокультурою, національним характером та менталітетом. Непитома лексика, на жаль, домінує. Варто протистояти цьому впливу, відновлювати національні одиниці. Опис КСМ у всій сукупності її складників доповнює знання про ПКС як елемента цілісної НКС, що репрезентований у термінографічних джерелах.

## Висновки до розділу 2

У сучасному світовому й українському термінознавстві вивчають різні аспекти терміна як спеціальної мовної одиниці, проте єдиного пояснення його сутності, оскільки його зміст безперервно доповнюється, уточнюється та переосмислюється, усе ще не існує, як і не існує його уніфікованого найменування. Простежено актуалізацію традиційних (функційного) та новітніх (когнітивного,

соціокогнітивного, комунікативного, фреймового) підходів до розуміння терміна. Загалом в українській теорії терміна панівним є когнітивний аспект.

Стан поступу термінології певної галузі найбільш повно відображає термінологічний словник. В українській термінографії випрацьовано ґрунтовні принципи параметризації фахових словників, що виявляються в різних їх типологіях і класифікаціях. Нечисленні нові види словників — універсальні, загальнонаукові, багатогалузеві, але продовжують традицію створення паперових галузевих і вузькогалузевих джерел, переважно перекладного типу з алфавітним принципом розміщення термінів.

На основі отриманих результатів дослідження традицій українського термінографічного назовництва з'ясовано, що назва термінологічного словника — *лексиконім* — відіграє неабияку роль у його репрезентації. Відповідно, запропоновано під час називання нового спеціального джерела враховувати його характеристики як науково-довідкового видання: обсяг, функцію, призначення, різновид тощо.

Розроблена методологія укладання комбінованого галузевого термінологічного словника, що базується на принципах системності й різнорівневості відображення поняттєвого апарату галузі як впорядкованої єдності й комбінованості лексикографічного опису терміна як одиниці галузевої терміносистеми, розширює теоретичні й практичні можливості термінографії. Запропоновано концепцію словника нового типу, що узагальнить багатий досвід укладання фахових довідкових джерел.

На матеріалі відображеного в сучасних українських термінографічних джерелах поняттєвого апарату меліоративної галузі як КСМ, яка є складником ПКС, встановлено, що вона взаємодіє із суміжними та іншими складниками НКС, збагачується їх одиницями через переосмислення змісту їх понять. Вивчення КСМ доповнить знання про ПКС як елемент цілісної НКС. Отже, під час лексикографічного опису певної галузевої терміносистеми слід враховувати її розуміння як елемента НКС.

### РОЗДІЛ 3

## РЕЦЕНЗІЯ ЯК ЖАНР ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ПОНЯТТЯ, СТАТУС, ТИПИ, КОМПОЗИЦІЯ, ЗНАЧЕННЯ<sup>590</sup>

[...] беручись за критику термінологічної праці,  
треба, щоб критик був ознайомлений хоч з тим  
матеріалом, який є у загальновідомих джерелах,  
[...] тоді б він сам менше робив помилок<sup>591,592</sup>  
(О. Черняхівський)

В останні роки розвитку феномена науки майже в усіх його напрямках актуалізується категорія цінності. Поряд з наслідуванням

---

<sup>590</sup> Примітка. Матеріали цього розділу апробовані в таких статтях: Петрова Т. Жанрові типи рецензій на термінологічні словники. *Лінгвостилістичні студії*. Вип. 11. Луцьк. 2019. С. 124–135. <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-11-124-135>; Петрова Т. Рецензія на термінологічний словник: експертиза, професійний діалог і наукова дискусія. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2019. Вип. 38. С. 84–88. DOI 10.31558/1815-3070.2019.38.13; Петрова Т. О. Теоретико-практичне значення рецензій на українські термінологічні словники кінця ХХ ст. – поч. ХХІ ст. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. Дніпро. 2019. № 3. С. 96–106. DOI 10.15421/251913; Петрова Т. Рецензія на термінологічний словник як жанр критичного субдискурсу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський. 2019. Вип. 50. С. 133–139. DOI:10.32626/2309-9771.2019-50-133-139; Петрова Т. О. Особливості композиції рецензії на термінологічний словник. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2020. Вип. 52. С. 177–193. <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.52.17/>; Петрова Т. Сравнительный анализ современных тенденций развития украинской и русской терминографической критики. *Studia Rossica Posnaniensis. Poznań*. 2020. Vol. XLV/2. S. 185–194. DOI: 10.14746/strp.2020.45.2.14; Петрова Т. О. Перспективи української термінографічної критики. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2021. Вип. 54. Ч. 1. С. 229–242. <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.54.1.20/>; у статтях, що прийняті до друку: Петрова Т. О. Проблема жанрової типології рецензій на термінологічні словники. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. Варшава. 2021. Vol. 56; Петрова Т. О. Українська навчальна (шкільна, професійно-технічна) термінографія і її критика: ретроспектива й перспектива. *Українська мова*. Київ. 2021. № 4 (80); Петрова Т. О. Українська термінографія для закладів вищої освіти і її критика. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2021. Вип. 55; Петрова Т. О. Новий термінологічний словник з технології (рецензія). *Українська мова*. Київ. 2021. 4 (80); у низці авторських наукових тез.

<sup>591</sup> Примітка. Епіграфом до розділу обрано вислів О. Черняхівського з тексту його статті-відповіді критикові Є. Лукасевичу (Черняхівський О. Лист до редакції... С. 159).

<sup>592</sup> Примітка. Є. Лукасевич також друкує статтю-відповідь О. Черняхівському під заголовком «Sine ira et studio» («Без гніву й упередження») (Лукасевич Е. II. Sine ira et studio. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1926. Річник XXV. Кн. X. Т. XCI. С. 162).



традицій, визнанням авторитетів, упровадженням новаторських способів репрезентування інтелектуальних здобутків людства проявляється аксіологічний підхід, що ґрунтується на науковому з'ясуванні правильності, точності, правдивості й істинності відображення отриманих знань. Аксіологічний принцип дослідження застосовується і в термінографії, зокрема, це рецензування спеціального словника як спосіб здійснення критичного аналізу довідкового джерела, спрямований на вияв його ціннісних ознак і встановлення наукової вартості такої праці, підсумком якого є опублікована *рецензія на термінологічний словник*.

### 3.1. Проблема виокремлення критичного субдискурсу. Суперечки щодо статусу рецензії як інтегрального жанру

Критика — це рушійна сила прогресу в суспільстві й науці. Критика — це наука не лише про недоліки й дефекти, а насамперед про вдосконалення через виправлення недопрацьованого.

Важливим репрезентантом кожного дискурсу та його субдискурсів, зрозуміло, є жанр. У культурно-науковому житті критика термінологічних словників є звичним явищем. Натомість її жанрова форма — *рецензія*<sup>593</sup>, — попри важливу її тео-

<sup>593</sup> *Примітка.* Рецензія — це єдиний жанр, призначенням якого є оцінка наукових текстів. Як жанр *рецензія* виникла понад 300 років тому. Це пов'язано з початком функціонування наукових товариств у XVII ст. та появою під їх контролем наукових журналів. Активний науковий рух почався в Італії і поширився на територіях Англії, Франції та Німеччини (див. про це: Гуманенко О. О. Місце рецензії в історії наукової періодики. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. Серія: Соціальні комунікації. Львів. 2015. № 1. С. 15). Саме це й було поштовхом до становлення системи рецензування у світовій науковій комунікації. В Україні вивченню наукової рецензії приділяють значно менше уваги, ніж у країнах Заходу. Як зазначає А. Портнов, «в Україні рецензійний жанр було репресовано разом зі свободою академічної науки наприкінці 1920-х – початку 30-х років». Хоча він остаточно «не зник, але мусив маскуватися марксистсько-ленінською фразеологією» (Портнов А. Про рецензійний жанр і культуру дискусії в українській історіографії. *Сучасність*. Київ. 2001. № 3. С. 154). Поодинокі наукові студії, присвячені рецензуванню, почали з'являтися лише в 70–90-х роках XX ст., відтоді поновився цей напрям наукової діяльності.

ретико-методологійну роль для метатермінографії, не має визначених ні статусу, ні розрізнявальної всеохопної типології, ні композиції.

### 3.1.1. Критичний субдискурс. *Рецензія на термінологічний словник як його жанровий репрезентант*

*Дискурс має своїм результатом формування різноманітних текстів і мовленнєвих жанрів*<sup>594</sup>

(А. Загнітко)

Рецензія як жанр передбачає оцінне ставлення до тексту, що є об'єктом розгляду; функція цього жанру — «визначити спосіб, у який читач повинен категоризувати систему значень та смислів, що містяться в тексті»<sup>595</sup>. Жанрова типологія рецензій — складне завдання, що пов'язане з критичним дискурсом, оскільки його центральною категорією є *жанр*. Поняття «дискурс» у мовознавстві одне з найбільш суперечливих<sup>596</sup>, має неоднозначні дефініції<sup>597</sup>.

Головний компонент дискурсу, звісно, — текст. Хоча названі поняття «є нероздільними, однак вони “не дзеркальні відображення один одного” [...]». Створюючи в процесі свого спілкування різноманітні типи дискурсу, учасники комунікації одночасно породжують текст. Взаємодія дискурсу і тексту є основою їх типології»<sup>598</sup>.

<sup>594</sup> Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 1. С. 209.

<sup>595</sup> Черненко Г. А. Мовленнєвий вплив на ціннісні системи: діапазон імовірностей: монографія. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2018. С. 214.

<sup>596</sup> *Примітка*. Поняття дискурсу запровадив у середині ХХ ст. американський лінгвіст З. Харріс у статті, присвяченій аналізу мови реклами (see: Harris Z. S. Discourse analysis: A sample text. *Language*. Washington. 1952. Vol. 28. P. 1–30, 474–494).

<sup>597</sup> *Примітка*. Терміном *дискурс* «називають навіть не близькі, а кардинально відмінні поняття, як-от *мовлення і стиль, абзац і діалог, спілкування й мовна картина світу* тощо. Термін попросту не витримує процедури логічного визначення!» (Селігей П. Світло і тіні наукового стилю... С. 119).

<sup>598</sup> Ковальська Н. Питання типології дискурсу. *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту*. Сер.: Лінгвістика. Херсон. 2014. Вип. 21. С. 120–123.

3-поміж випрацьованих інтерпретацій поняття дискурсу в аспекті досліджуваного спираємося на таке його пояснення: це «зв'язний текст у контексті багатьох конститувальних і фонових чинників [...]; [...] текст у сукупності соціокультурних, прагматичних, психологічних та інших чинників»<sup>599</sup>. Відповідно, *дискурс* розуміємо як сукупність текстів, об'єднаних спільними рисами.

Створений у певний момент й у конкретній ситуації текст наповнюється індивідуальним, особистісним смислом, тобто перетворюється на дискурс. Ураховуючи семасіологічний підхід, дискурс постає текстом, “заплідненим” когнітивною, психологічною, естетичною діяльністю адресата, з'являється з тексту, народжується в ньому; а відповідно до ономасіологічного підходу спочатку виникає дискурс, що із часом перетворюється на текст, який адресат знову може трансформувати в дискурс.

*Тип дискурсу* — «клас об'єднаних загальною комунікативною метою текстів, які застосовуються в типових ситуаціях спілкування, мають однакову прагматичну установку та спільні лінгвистичні риси»<sup>600</sup>. Підґрунтям виділення типів дискурсу слугують різні критерії. І. Шевченко та О. Морозова, наприклад, виокремлюють значну кількість дискурсивних типів та їх підтипів за такими критеріями: 1) урахування форми; 2) адресатне спрямування; 3) умови настанов і комунікативних принципів; 4) соціально-ситуативний параметр; 5) характеристики адресанта й адресата; 6) функційні та інформативні складники; 7) формальні та змістові ознаки у функційно-стильовому аспекті відповідно до жанрів і регістрів мовлення<sup>601</sup>.

Типи дискурсів, зрозуміло, формують жанри. ***Рецензія на термінологічний словник є інтегральним жанром***, що поєднує ознаки наукової комунікації, мовної критики й джерелознавства, які передбачають експертизу й оцінку спеціальних видань. Отже,

<sup>599</sup> Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 1. С. 206.

<sup>600</sup> Карпчук Н. П. Адресованість в офіційному та неофіційному англомовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз): монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. С. 11.

<sup>601</sup> Див. про це: Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: кол. монографія / під заг. ред. І. С. Шевченко. Харків: Константа, 2005. С. 233–236.

**жанр рецензії може реалізуватися насамперед у критичному дискурсі.** За наведеними вище численними критеріями І. Шевченко та О. Морозова, на жаль, не виокремлюють критичного дискурсу<sup>602</sup>. Очевидно, науковці розробляють типологію дискурсів з урахуванням панівних положень мовознавства певного періоду, згідно з якими фокусують увагу на ключових дискурсах. Проблематику критичного дискурс-аналізу вивчають зарубіжні дослідники, зокрема Т. ван Дейк<sup>603</sup>, Н. Ферклоу, Р. Водак, М. Мейер<sup>604</sup>, М. Джахеді, Ф. Абдуллах, Д. Мукундан<sup>605</sup>. Зазначені науковці трактують критичний дискурс-аналіз як *тип аналітичного дослідження*, що вивчає шляхи та методи керування, домінування влади, її нерівноправності, відтворення в суспільстві, а також супротив тексту й мовлення в соціально-політичному контексті<sup>606</sup>. Відповідно до напрацьованої теорії «критичний дискурс-аналіз не проектується на мовний знак як такий, а вивчає соціальні явища, що неодмінно є комплексними, а отже, потребують мультидисциплінарного й мультиметодологічного підходу»<sup>607</sup>.

Ураховуючи спосіб позначення та використання знаків, з-поміж 16 типів дискурсу американський учений Ч. Морріс виокремлює і *критичний* (порівн., науковий, міфологічний, технологічний, логіко-математичний, фантастичний, поетичний, політичний,

<sup>602</sup> Там само.

<sup>603</sup> Van Dijk T. A. *Critical Discourse Analysis. The Handbook of Discourse Analysis* / ed. D. Schiffrin, D. Tannen, H. Hamilton. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. P. 352–371.

<sup>604</sup> Fairclough N., Wodak R. *Critical Discourse Analysis. Discourse as Social Interaction: Discourse Studies 2 (A Multidisciplinary Introduction)* / ed. T. A. Van Dijk. London: Sage, 1997. P. 258–284; Wodak R., Meyer M. *Critical Discourse Analysis: History, Agenda, theory, and Methodology*. URL: [http://www.corwin.com/upm-data/24615\\_01\\_Wodak\\_Ch\\_01.pdf](http://www.corwin.com/upm-data/24615_01_Wodak_Ch_01.pdf). (accessed 03 July 2019).

<sup>605</sup> Jahedi M., Abdullah F. S., Mukundan J. An Overview of Focal Approaches of Critical Discourse Analysis. *International Journal of Education and Literacy Studies*. Doncaster. 2014. Vol. 2. № 4. P. 28–34.

<sup>606</sup> See: Van Dijk T. A. *Critical Discourse Analysis...* P. 352.

<sup>607</sup> Wodak R. *Critical discourse analysis: history, agenda, theory, and methodology* / Wodak R., Meyer M. (eds) *Methods for Critical Discourse Analysis*. (2nd revised edition), London: Sage, 2009. P. 3. URL: [http://www.corwin.com/upm-data/24615\\_01\\_Wodak\\_Ch\\_01.pdf](http://www.corwin.com/upm-data/24615_01_Wodak_Ch_01.pdf). (accessed 03 July 2019).

теоретичний, законодавчий, моральний, релігійний, граматичний, космологічний, *критичний*, пропагандистський, філософський)<sup>608</sup>. Аналізуючи логіку означеної типології дискурсів, П. Селігей відстежує її небездоганність, зокрема «деякі її елементи перетинаються (теоретичний і науковий, міфологічний і фантастичний), щодо інших виникають сумніви, чи вони реально існують (космологічний, граматичний)»<sup>609</sup>.

Необхідно, як видається, більшу увагу приділяти критичному дискурсу, предметом аналізу якого є рецензії, зокрема й на термінологічні словники. Момент виникнення першої рецензії на термінографічну працю вважаємо початковою точкою формування *дискурсу критики спеціальних словників*. В українській науковій літературі відомі поодинокі праці, присвячені аналізу окремих підтипів критичного дискурсу. Р. Бубняк, наприклад, досліджує його літературно-критичний підтип<sup>610</sup>, І. Левчук — рецензійний дискурс<sup>611</sup>.

Ключовим у визначенні жанру рецензії є критерій оцінки. Терміноодиноці *критика* й *оцінка* в лінгвістиці розглядають як абсолютні синоніми<sup>612</sup>, оскільки критикування певного об'єкта наукової дисципліни, наприклад, відбувається через його оцінювання. З'ясуємо, наскільки критичний дискурс може бути оцінювальним — ступінь вияву в ньому категорії оцінки.

На основі прагматичного чинника виокремлюють *оцінний дискурс* та *оцінний субдискурс*: «глобальна аксіологічна макростратегія та обов'язкові аксіологічні тактики формують оцінний дискурс як самодостатній тип дискурсу, а факультативні аксіологічні

<sup>608</sup> See: Morris Ch. W. Signs, Language and Behavior. New York: Prentice-Hall, 1946. P. 203–205.

<sup>609</sup> Селігей П. Світло і тіні наукового стилю... С. 118.

<sup>610</sup> Бубняк Р. А. Літературно-критичний дискурс: сутність, структура, засоби вираження: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2001. 20 с.

<sup>611</sup> Левчук І. П. Комунікативні ознаки рецензійного дискурсу. *Studia Ukrainica Posnaniensia* / red. nauk. T. Kosmeda. Poznań. 2013. Zesz. I. S. 99–107. DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2013.1.12>.

<sup>612</sup> *Примітка*. Порівняймо: «КРИТИКА, коментар, судження, оцінка, аналіз, аналіз; (на чийсь адресу) докір, дорікання; (себе) самокритика; (негативна) осуд» (Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ: «Українська книга», 2000. С. 179).

тактики в різноманітних комунікативних стратегіях дозволяють виділити оцінний субдискурс у межах дискурсів різних типів (політичного, рекламного, педагогічного, ксенофобічного, наукового, ритуального тощо)»<sup>613,614</sup>.

Зосереджуючи увагу на оцінці художнього дискурсу, Н. Миронова виділяє *критичний дискурс* (книжну критику) в структурі оцінювального дискурсу<sup>615</sup>: у системі оцінювального дискурсу дослідниця виокремлює чотири субдискурси — критичний, рекламний, політичний і юридичний.

У сучасній науковій літературі функціують, як бачимо, терміни-варіанти *оцінний дискурс* і *оцінювальний дискурс*. Це визначає необхідність їх зведення до єдиної форми. Термін *оцінний* доречно використовувати для утворення найменування на позначення понять, які вказують на те, що в їх значенні вже вказана оцінка кого-, чого-небудь, порівн.: *оцінна вартість*, *оцінний лист*, *оцінний тон*, *оцінна лексика* та ін. Для понять, у значенні яких устанавлюються якість, цінність, значущість, вартість кого-, чого-небудь, доцільно вживати термін *оцінювальний*, як-от, *оцінювальна комісія*. Слова *оцінний* і *оцінювальний* складають паронімну пару. Відповідно, на позначення дискурсу, що реалізується в критичних публікаціях, у яких здійснено оцінювальні дії, зокрема експертування якості термінологічних словників, та оприлюднено оцінку їх значущості й цінності, слід використовувати терміноодиницю *оцінювальний дискурс*.

Отже, терміни *критичний субдискурс* й *оцінювальний дискурс* не тотожні, оскільки вони належать до різних рівнів системи.

<sup>613</sup> Краснобаева-Чорна Ж. В. Структурні типи оцінного дискурсу (на матеріалі сучасних україномовних рецензій). *Лінгвістичні студії*. Донецьк. 2010. Вип. 20. С. 216.

<sup>614</sup> *Примітка*. У цьому переліку поряд з педагогічним і науковим дискурсами вирізняється *ксенофобічний дискурс*, що формує в основі політичних, соціальних, релігійних чинників національний складник і, відповідно, потребує спеціального вивчення, оскільки тісно переплітається з дослідженням етнічної картини світу, для якої визначальним є механізм етнодиференціації.

<sup>615</sup> См.: Миронова Н. Н. Структура оценочного дискурса: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.19 / Москов. гос. лингвистич. ун-т. Москва, 1998. 355 с. URL: <https://www.disserscat.com/content/struktura-otsenochnogo-diskursa> (дата обращения: 18.07.2019).

Критичний субдискурс — складник оцінювального дискурсу (див. схему 3.1).

Схема 3.1



**Оцінювальний дискурс** інтерпретуємо, услід за Н. Мироною, як «семантичний комплекс, представлений у комунікативно-цільових текстах, побудованих на аксіологічних стратегіях»<sup>616</sup>. Підтримуємо розмежування оцінювального дискурсу та критичного субдискурсу, а також урахуємо пояснення сутності процесу формування оцінювального дискурсу й субдискурсу, репрезентоване в праці Ж. Краснобаєвої-Чорної<sup>617</sup>.

**Критичний субдискурс** у вузькому значенні розуміємо як (1) сукупність рецензій на термінологічні словники; у широкому — (2) експертування якості словника із застосуванням критичного підходу, тобто не підрахунку недоліків і помилок у ньому, а оцінювання видання за алгоритмом поетапного аналізування його структури і параметрів (див. про це детально підрозділ 3.3). При цьому критика словників — не “суперниця” термінографії: її покликання — розробити інваріантну модель термінологічного словника комплексного типу, що дасть змогу всебічно й різнорівнево репрезентувати термінологію окремої сучасної галузі та її підгалузей.

Важлива особливість критичного субдискурсу — наукова комунікація через діалог / полілог, дискусію, полеміку між автором

<sup>616</sup> Там же.

<sup>617</sup> Див.: Краснобаєва-Чорна Ж. В. Структурні типи оцінного дискурсу (на матеріалі сучасних україномовних рецензій)... С. 216.

та експертом щодо оцінки словника. Типовими виявами оцінювального дискурсу й критичного субдискурсу постають *рецензії на наукові праці* — різного типу словники, монографії тощо.

Під час визначення якості, цінності й значущості спеціального видання в межах власне критичного дискурсу актуалізуються аксіологічні стратегії. Лінгвістичні термінологічні словники пропонують таке визначення *категорії оцінки*: «1) аспект семантики мовних висловів; відображення в мовних структурах особливостей членування мовцями об'єктивного світу за його ціннісними параметрами — *добро* або *зло*, *користь* або *шкода*, *позитивне* чи *негативне* та ін.; 2) судження мовця, його відношення — *схвалення* або *несхвалення*, *заохочення* тощо — як складник стилістичної конотації»<sup>618</sup>.

Т. Космеда стверджує, що «оцінка є текстовою категорією і має функційно-комунікативну спрямованість», а також зауважує, що вона «створює інтенціональний контекст “текст у тексті”». Оцінка є певним “модусом” означення ситуації, і сама характеризується різними модальностями. По-перше, оцінка може бути репрезентована різним ступенем категоричності, по-друге, вона може маніфестуватися в модусах бажання, необхідності, примусу, по-третє, вона може виступати в модусі об'єктивної оцінки, а може об'єктивуватися, пропонуватися як спільна, загальна думка тощо»<sup>619</sup>.

Традиційно розрізняють такі види оцінки: (1) позитивна / негативна / нейтральна; (2) загальна / приватна; (3) об'єктивна / суб'єктивна; (4) емоційна / раціональна / емоційно-раціональна; (5) абсолютна / порівняльна<sup>620</sup>. Хоч це не єдино можлива класифікація. Категорію оцінки розглядають як багатоаспектне поняття (логіко-семантичне, мовностилістичне, когнітивне, семантико-прагматичне, функційно-граматичне).

<sup>618</sup> Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 2. С. 349.

<sup>619</sup> Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки... С. 289.

<sup>620</sup> Див. про це, наприклад, Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2002. С. 124.



Водночас мовознавці інтерпретують оцінку як категорію логіко-філософську, когнітивну, лінгвофілософську, комунікативно-прагматичну, а також універсальну<sup>621</sup>. Загалом же категорія оцінки передбачає вияв думки про рецензоване видання і репрезентується в тексті оцінними судженнями, тому вважаємо її одним із жанроутворювальних чинників в аспекті теорії дискурсу.

Теорія критики й теорія дискурсу взаємодіють з метою вивчення структури оцінок, засобів їх вираження та аргументації<sup>622</sup>. Проаналізувавши сучасні рецензії на наукові джерела, Ж. Краснобаєва-Чорна виділяє два типи аксіологічних тактик у дискурсивній практиці: «1) продукування оцінного значення (позитивного / негативного), що використовуються адресантом як суб'єктом оцінювання; 2) реагування на оцінне значення (позитивне / негативне), що пов'язане з адресатом як об'єктом продукування оцінювання»<sup>623</sup>. Названа дослідниця виокремлює також три структурні типи оцінного дискурсу (його розуміємо як *критичний субдискурс*): «**I.** 1. Вступ (оцінка (+/-) / нейтральна (анотований вступ)) — обов'язковий компонент. 2. Основна частина (оцінка (+/-)) — обов'язковий компонент. 3. Висновок (оцінка (+/-)) — обов'язковий компонент. 4. Література — факультативний компонент. **II.** 1. Епіграф / Анотація — факультативний компонент. 2. Вступ (оцінка (+/-)/нейтральна) — обов'язковий компонент. 3. Основна частина складається з двох окремих блоків: оцінка (+), оцінка (-) — обов'язковий компонент. 4. Висновок (оцінка (+) — обов'язковий компонент. **III.** 1. Вступ (оцінка (+)) — обов'язковий компонент. 2. Основна частина (оцінка (+)) — обов'язковий компонент. 3. Висновок (оцінка (+)) — обов'язковий компонент»<sup>624</sup>. Зміст компонентів структурних типів рецензій, як бачимо, містить позитивний, негативний

<sup>621</sup> Див. докладно про це: Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки...

<sup>622</sup> *Примітка.* Оцінка, звісно, «передбачає аргументацію — виражену чи невиражену» (Черненко Г. А. Мовленнєвий вплив на ціннісні системи: діапазон імовірностей: монографія. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2018. С. 109).

<sup>623</sup> Краснобаєва-Чорна Ж. В. Структурні типи оцінного дискурсу (на матеріалі сучасних україномовних рецензій)... С. 216.

<sup>624</sup> Там само. С. 217.

чи нейтральний типи оцінки. Ж. Краснобаєва-Чорна зауважує: «Здебільшого негативна оцінка значно менша за позитивну і становить приблизно від 5 % до 30 % тексту рецензії. Позитивна та негативна оцінки об'єкта супроводжуються аргументацією [...]; негативна оцінка може додатково виділятися за допомогою графічних засобів курсиву або підкреслення [...]; поряд з аргументацією негативної оцінки логічним є прийом порівняння з попереднім виданням або іншим джерелом [...]; іноді негативна оцінка пом'якшується певними припущеннями рецензента щодо її причин, внаслідок чого створюється ефект одночасного виправдання негативної оцінки [...], яка додатково може ще супроводжуватися позитивною оцінкою»<sup>625</sup>.

Спираючись на викладене та на зміст визначення поняття «критерій оцінки» («денотативна роль ситуантного типу, особа, предмет, вияв, щодо якого / яких встановлюються відповідність / невідповідність певних параметрів, обставин, призначення [...]»<sup>626</sup>), доходимо висновку, що **основу оцінки спеціальної праці** формують (1) позиція рецензента, (2) факти, що спонукають до схвалення, невизнання, ігнорування певних принципів репрезентування параметрів видання.

Аналізування термінографічної продукції допускає вияв авторської індивідуальності, що зумовлений суб'єктивністю поглядів критика, його почуттями й уявленнями про норму / стереотип. Підґрунтям об'єктивної оцінки є поняття «істинність» — «хибність» і суспільний досвід. Значну роль відіграють досвід і фахова компетенція критика, його упередження, морально-етичні настанови й особистісні якості. Категорія оцінки має суб'єктивно-об'єктивну сутність, що визначає її міжрівневий статус, комплекс засобів вираження. Функційну **категорію оцінки в критичному субдискурсі** інтерпретуємо як **організований оцінювальний комплекс різних рівнів, поєднаних аксіологічним значенням**.

Не всі види оцінок реалізуються під час експертування термінографічних джерел, що засвідчує аналіз опрацьованих текстів рецензій: здебільшого словникові параметри оцінюють позитивно

<sup>625</sup> Там само.

<sup>626</sup> Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 2. С. 113.

чи негативно, меншою мірою — порівнюють способи їх репрезентування в інших словниках. Часто поза розглядом залишаються компоненти, без яких уявлення про працю такого типу буде неповним. Натомість **оцінка критичного субдискурсу має особливий характер — підкреслено критичний**, тому вона повинна бути об'єктивною, комплексною, конкретною та конструктивною, оскільки за її результатами судять про рівень поступу національної термінографії на певному етапі її розвитку. До того ж критичне аналізування (рецензування) спеціальних словників сьогодні, на жаль, сприймається як формальність, що не сприяє посиленню уваги й інтересу до написання рецензій, а також їх прочитання і відповідної на них реакції, тому варто більше приділяти уваги критичному субдискурсу.

Критичний субдискурс як один з підтипів оцінювального дискурсу становить важливий за своєю функційною значущістю сегмент загальної системи дискурсів: передбачає поетапний критичний аналіз структури й параметрів термінологічного словника, забезпечує можливість ведення діалогу чи полілогу між його автором та експертом, а головне, виконує роль “лабораторії” щодо експертизи якості спеціальних словників, результати роботи якої цінні для метатермінографії.

### 3.1.2. Інтерпретація жанру наукової рецензії в сучасному мовознавстві

«Рецензія — запотребований жанр, детальна розмова про який невіддільна від розмови про сучасний стан культури»<sup>627</sup>. Вивченню різних аспектів наукової рецензії присвячують праці дослідники: українські — О. Гуманенко (з'ясування місця рецензії в історії наукової періодики, її типологізування)<sup>628</sup>, І. Левчук (особливості

<sup>627</sup> Цит. за: Лассан Э. Р. Рецензия как жанр и как речевой акт. Лингвистика речи. Медиастилистика: кол. монографія. Москва: Флинта: Наука, 2012. С. 190–206. URL: file:///C:/Users/38095/Downloads/54652044.pdf (дата обращения: 21.10.2019).

<sup>628</sup> Гуманенко О. О. Особливості типологічної характеристики рецензій на наукові твори. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. Львів. 2011. № 3. С. 119–126; Гуманенко О. О. Місце рецензії в історії наукової періодики. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. Серія: Соціальні комунікації. Львів. 2015. № 1. С. 15–20.

структурно-семантичної організації українських і польських мовознавчих рецензій; комунікативно-прагматичні параметри рецензії)<sup>629</sup>, Н. Мех (інтерпретація рецензії як малого жанру наукового стилю, наукової комунікації)<sup>630</sup>, С. Яворська (стилістично-типологічні риси конкретних англомовних рецензій)<sup>631</sup>, Н. Яценко (семантико-композиційна структура рецензії, її домінуючі комунікативні характеристики)<sup>632</sup> та ін.; зарубіжні — Х. Бергенхольц і Р. Гаус (типологія рецензій на неспеціальні словники)<sup>633</sup>, Н. Молитвина (мовностилістичні особливості літературної рецензії)<sup>634</sup>, Б. Степанов (книжкові рецензії як інструменти наукової комунікації)<sup>635</sup>, М. Чернышева (диференціація рецензій та відгуків різного типу)<sup>636</sup>, В. Щербін (класифікація опублікованих словникових рецензій О. Трубачова, аналіз традиційних та сучасних критеріїв їх оцінки)<sup>637</sup> та ін. Однак до цього часу не вироблено єдиного погляду щодо інтерпретації жанру рецензії, його місця серед інших жанрів наукової літератури, а також не здійснено жанрової класифікації різновидів рецензій на термінологічні словники, що репрезентують критичний субдискурс.

<sup>629</sup> Левчук І. П. Комунікативні ознаки рецензійного дискурсу...; Левчук І. П. Комунікативно-прагматичні параметри рецензійного тексту. *Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи*. Луцьк. 2014. № 17. С. 139–151.

<sup>630</sup> Мех Н. О. Жанросфера сучасної української наукової комунікації. *Мова і міжкультурна комунікація*. Полтава. 2017. № 1. С. 64–73.

<sup>631</sup> Яворська С. М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англомовної рецензії): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2000. 23 с.

<sup>632</sup> Яценко Н. О. Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії...

<sup>633</sup> Bergholtz H., Gouws R. H. On the Metalexigraphic Genre of Dictionary Reviews, with Specific Reference to LexicoNordica and Lexikos. *Lexikos*. Stellenbosch. 2016. № 26. P. 60–81. URL: [https://pure.au.dk/portal/files/117216722/1358\\_2158\\_1\\_PV.pdf](https://pure.au.dk/portal/files/117216722/1358_2158_1_PV.pdf).doi: <https://doi.org/10.5788/26-1-1358> (accessed 03 June 2019).

<sup>634</sup> Молитвина Н. Н. Лингвостилістические особенности современной литературной рецензии. *Сибирский филологический журнал*. Новосибирск. 2016. № 3. С. 230–235.

<sup>635</sup> Степанов Б. “Кризис жанра”: книжные рецензии в перспективе исследований научной коммуникации... С. 82–106.

<sup>636</sup> Чернышева М. И. Параметры лексикографической критики. *Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium*. Харьков–Клагенфурт. 2011. № 12. С. 7–10.

<sup>637</sup> Щербин В. К. Вклад О. Н. Трубачева в развитие научной критики словарей...

Разом з тим *наукову рецензію* переважно розглядають, наприклад, як жанр критики літературної та газетно-журнальної публіцистики (Літературний енциклопедичний словник)<sup>638</sup>, науково-оцінювальний текст (О. Троянська)<sup>639</sup>, критично-оцінний текстотип (Н. Корнева)<sup>640</sup>, письмовий жанр науки, наукового спілкування (Т. Яхонтова)<sup>641</sup>, мовленнєвий жанр з оцінювальними судженнями (Ю. Антоненко)<sup>642</sup>, публіцистичний (риторичний) жанр (Т. Космеда)<sup>643</sup>, жанр науково-публіцистичного підстилю наукового стилю<sup>644</sup>, жанр науково-оцінного підстилю, що містить виклад наукових положень з відповідною оцінкою (А. Загнітко)<sup>645</sup>, жанр науково-оцінного підстилю наукового стилю і жанр науково-критичного підстилю (Н. Іщенко)<sup>646</sup>, певний тип мовних актів, літературно-критичний жанр (Е. Лассан)<sup>647</sup>, різновид оцінювально-критичного типу текстів (Т. Хомутова)<sup>648</sup>,

<sup>638</sup> Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. Москва: Сов. энцикл., 1987. С. 322.

<sup>639</sup> Троянская Е. С. Обучение чтению научной литературы. Москва: Наука, 1989. 271 с.

<sup>640</sup> Корнева Н. А. Рецензия в современном науковому дискурсі: семантико-композиційний та комунікативно-прагматичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2010. 18 с.

<sup>641</sup> Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. С. 14.

<sup>642</sup> Антоненко Ю. М. Оценочные суждения в жанре научной рецензии. *Теоретичні та прикладні питання філології*: матеріали II Міжнар. наук. конф. (м. Дніпродзержинськ, 22–23 серп. 2011 р.). Дніпропетровськ. 2011. С. 3–11.

<sup>643</sup> Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: монографія. Дрогобич: Коло, 2012. С. 140.

<sup>644</sup> Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 3. С. 388.

<sup>645</sup> Загнітко А. Встановлення функційної характерології і парадигмально-синтагмального вияву часток в експериментальному дослідницькому лінгвістичному корпусі службовості. Загнітко А., Данилюк І., Краснобаєва-Чорна Ж., Путіліна О., Ситар Г. *Парадигмально-категорійні основи прикладної лінгвістики*: монографія. Вінниця: «ТОВ Нілан-ЛТД», 2015. С. 148.

<sup>646</sup> Іщенко Н. Г. Жанрова палітра наукової комунікації. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. Острог. 2014. Вип. 42. С. 69.

<sup>647</sup> Лассан Э. Р. Рецензия как жанр и как речевой акт...

<sup>648</sup> Хомутова Т. Н., Кравцова Е. В. Научная рецензия: интегральный подход. *Язык и культура*. Томск. 2014. № 1 (25). С. 71.

оцінювальний жанр (Є. Кравцова)<sup>649</sup>, єдиний жанр, покликанням якого є оцінювання наукових творів (О. Гуманенко)<sup>650</sup>, «жанр, що стосується металексикографічного дискурсу й підвищує словниково культуру певного суспільства» (Х. Бергенхольц, Р. Гаус)<sup>651</sup>, базовий жанр термінографічної критики (Т. Петрова)<sup>652</sup>. При цьому навіть один і той самий словник може по-різному трактувати жанровий тип рецензії, наприклад: «жанр, що містить відгук, оцінку чого-небудь», жанр науково-оцінного підстилю, жанр публіцистичного підстилю, один з видів (жанрів) роздуму, жанр науково-популярного стилю<sup>653</sup>.

Перераховані інтерпретації наукової рецензії засвідчують її жанрову гібридність<sup>654</sup>, її різне розуміння. Можливо, у час зростання ролі жанрів, що покликані оцінювати й інформувати, до яких належить і рецензія, простежується поява їх гібридних форм. Це спричинено, як видається, необхідністю повідомляти про щось із коротким оцінювальним аналізом. У сучасних нау-

<sup>649</sup> Кравцова Е. В. Научная рецензия: социально-ориентированная лексика. *Наука ЮУрГУ: материалы 67-й научн. конф. Секции социальнoгуманитарных наук*. Челябинск, 2015. С. 862.

<sup>650</sup> Гуманенко О. О. Місце рецензії в історії наукової періодики... С. 15.

<sup>651</sup> Bergeholtz H., Gouws R. H. On the Metalexigraphic Genre of Dictionary Reviews, with Specific Reference to LexicoNordica and Lexikos... Р. 60.

<sup>652</sup> Петрова Т. О. Українська термінографічна критика: від витоків до сучасності. *Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України*. Серія: Філологічні науки. Київ. 2018. Вип. 292. С. 211.

<sup>653</sup> См.: Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, испр. и доп. Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. С. 104–105, 132.

<sup>654</sup> *Примітка*. Досліджуючи різновиди журнальної рецензії, І. Левчук установлює її стилістичну гібридність, порівн.: «Рецензія характеризується силістичною гібридністю, оскільки поєднує елементи публіцистичного й наукового стилів» (Левчук І. П. Комунікативні ознаки рецензійного дискурсу... С. 105). Розглядаючи тенденції розвитку жанрів у різних виданнях, В. Лопатіна визначила прояви їх дифузії, зокрема: «Останнім часом, з огляду на розвиток жанрів, виникла проблема і їхньої чистоти, тобто [...] їхнє змішання, об'єднання, гібрид, — те, що отримало назву “дифузія жанрів”». Дослідниця довела, що від типу видання (зокрема газети) «залежить також вибір між “парними жанрами”, що мають схожі наочно-функціональні характеристики, але розглядають предмет у різних масштабах — між нарисом і зарисовкою; рецензією і анотацією; огляданням і оглядом; фейлетоном і сатиричною реплікою; інформаційною кореспонденцією і заміткою» (Лопатіна В. Розтікання жанрів в українській пресі. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія журналістика. Львів. 2012. Вип. 3. С. 181–187).

кових студіях учені підкреслюють актуалізацію гібридизування жанрів<sup>655</sup>.

Загалом типи дискурсу існують не в ізоляції, а взаємодіють один з одним. На перетині різних типів дискурсів може сформуватися інтердискурс, що містить інформацію не тільки про конкретні типи дискурсу, але й про міждискурсні зв'язки. Дослідження різних типів дискурсу передбачає аналіз відповідних текстів. У цьому зв'язку актуалізується поняття інтертекстуальності, з якою пов'язана ідея відкритості тексту, що «відображає процес “розгерметизації” текстового цілого через особливу стратегію співвіднесення одного тексту з іншими текстовими / смисловими системами і їх діалогічна взаємодія в плані і змісту, і вираження»<sup>656</sup>. Між текстами й жанрами, як видається, простежуються складні зв'язки: текст може гібридизуватися, набувати характеристик різних жанрів і не мати ознак лише одного конкретного жанру. Тексти можуть бути неоднорідними, мати інтертекстові й інтердискурсивні елементи<sup>657</sup>. Однак «розуміння інтердискурсивності дозволяє вирізняти чисті та гібридні жанри»<sup>658</sup>.

Нині в мовознавстві сформувалися три підходи до вивчення поняття жанру: 1) традиційне пояснення, що ґрунтується на класичному його тлумаченні як типу літературного твору; 2) дослідження

---

<sup>655</sup> *Примітка.* Вивчаючи теоретичні аспекти типології жанрів інтернет-журналістики, У. Лешко констатує: «межі жанрових форм інтернет-медіа є досить рухомими та розмитими, часто спостерігається поява гібридних жанрів, які не мають відповідників у паперових ЗМІ, тому що є продуктом інтернет-технологій» (Лешко У. Типологія жанрів інтернет-журналістики: теоретичні аспекти. *Вісник Львів. ун-ту.* Серія Журналістика. Львів. 2018. Вип. 44. С. 247).

<sup>656</sup> Георгинова Н. Ю. Інтердискурсивність, інтертекстуальність, поліфонія: к соотношению понятий. *Вестник Ленингр. гос. ун-та им. А. С. Пушкина.* Санкт-Петербург. 2014. Т. 1. № 1. С. 151.

<sup>657</sup> *Примітка.* У становленні теорії інтердискурсивності, інтертекстуальності важливу роль відіграла діалогічна концепція М. Бахтіна. В основі інтердискурсивності він убачав факт перетину, взаємодії різних семіотичних систем, що відображається в тексті. Описуючи діалогічний характер художнього тексту, учений звернувся до музичного поняття поліфонії і відстежив схожість організації музичного твору й художнього тексту, де також актуалізується декілька голосів (див.: Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского... 470 с.).

<sup>658</sup> Корнейко І. В., Петрова О. Б., Попова Н. О. Теорія жанру: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Харків: «Друкарня Мадрид», 2014. С. 72.

окремих аспектів жанрової організації мови; 3) розвивання концепції мовленнєвого жанру М. Бахтіна, відповідно до якої мовленнєві жанри є «відносно стійкими типами висловлювань»<sup>659</sup>.

Разом з тим місце мовленнєвого жанру визначають між дискурсом і мовленнєвим актом, оскільки він репрезентує типізовані форми мовленнєвої комунікації<sup>660</sup>. Авторську увагу привертає думка М. Федосюка про те, що сфера використання поняття мовленнєвого жанру не обмежується лише висловлюваннями, тому він пропонує вважати їх стійкими, тематичними, композиційними, стилістичними типами не висловлювань, а текстів<sup>661</sup>. Отже, кожний тип тексту є мовленнєвим жанром, що зумовлений незмінним тематичним, композиційним та стилістичним типами висловлювання.

Досліджуючи жанри як текстові репрезентанти певних дискурсів, варто враховувати і їх функційну спрямованість, комунікативну мету, соціальні аспекти, форму тексту, наявність різновидів окремих жанрів тощо. Т. Шмельова головною жанроутворювальною ознакою вважає комунікативну мету, оскільки вона зумовлює жанрову форму тексту<sup>662</sup>. Із цим не можна не погодитися, утім особливості жанру критичного субдискурсу — рецензії на термінологічний словник — убачаємо в **системі таких жанроутворювальних ознак**: (1) оцінювальний характер висловлювань щодо інших жанрових форм, зокрема термінографічного видання; (2) зумовленість структури тексту рецензії будовою об'єкта аналізу — словника, текст якого кваліфікуємо як специфічний, спеціальний; (3) система своєрідних мовних засобів.

Типологізування мовленнєвих жанрів ускладнюється взаємодією жанрознавства із суміжними дисциплінами. Мовознавці

<sup>659</sup> Бахтин М. М. Проблема речевих жанров. *Бахтин М. М. Собрание сочинений*: в 7 т. Москва: Рус. словари, 1996. Т. 5: Работы 1940-х – начала 1960-х годов. С. 159.

<sup>660</sup> Див. про це: Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект: монографія / за наук. ред. проф. В. М. Бріцина. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. С. 52–54.

<sup>661</sup> См.: Федосюк М. Ю. Нерешённые вопросы речевых жанров. *Вопросы языкознания*. Москва. 1997. № 5. С. 104.

<sup>662</sup> См.: Шмелева Т. В. Модель речевого жанра. *Жанры речи*. Саратов. 1997. Вып. 1. URL: [www.sgu.ru/archive/old.sgu.ru/files/shmeleva\\_1](http://www.sgu.ru/archive/old.sgu.ru/files/shmeleva_1) (дата обращения: 20.08.2019).



нараховують до 250 мовленневих жанрів, кожен з яких залежно від досліджуваного предмета й мети автора має відповідні різновиди<sup>663</sup>.

Окрема група мовленневих жанрів може бути інтегрована в певний функційний стиль або поле діяльності<sup>664</sup>. Серед мовленневих жанрів є такі, що стосуються комунікативної лінгвістики, пов'язані з полем рецензування, оцінюванням, зокрема це оцінні жанри<sup>665</sup> — похвала, огуда, докір, схвалення, а також фатичні жанри<sup>666</sup> — жарт, флірт, ущипливість, хула, зауваження тощо<sup>667</sup>.

Жанри наукової літератури розрізняють за такими параметрами: **ступінь узагальнення наукової інформації** — *первинні й вторинні*; **обсяг** — *великі* (дисертації, енциклопедії, монографії, довідники, навчальні посібники) й *малі* (наукові статті, реферати, анотації, тези, огляди, *рецензії*). Рецензія, як бачимо, входить до системи малих жанрів; її призначення — порушення і розв'язування “великих” проблем термінографії, тобто рецензія — малий жанр про “великі” проблеми; **композиційно-смілова організація** — з “відкритою”, “вільною”, “м'якою” (статті, монографії, *рецензії*, тези), “жорсткою” (патент, авторська заявка, стандарт) структурою та проміжною форму (реферат, автореферат, анотація)<sup>668</sup>.

Отже, за обсягом *рецензія є малим жанром*, за ступенем узагальнення — *вторинним*, а за критерієм свободи й розгортання змістовно-смілової специфіки повідомлення, а також вибору мовних засобів, — *текстом, що ґрунтується на узусних інформативних*

<sup>663</sup> См.: Дементьев В. В. Теория речевых жанров: монография. Москва: Знак, 2010. С. 293.

<sup>664</sup> *Примітка*. Спираючись, наприклад, на запропонований П. Бурдые опис співвідношення трьох полів (журналістики, соціології й політики), Е. Лассан ураховує співвідношення тексту й багатьох чинників його існування і створення, розглядає поле рецензування, поле мистецтва, поле політики й поле реклами (комерції) (см.: Лассан Э. Р. Рецензия как жанр и как речевой акт...).

<sup>665</sup> Див. про це: Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Т. 1. С. 283.

<sup>666</sup> Див.: Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу... С. 133.

<sup>667</sup> *Примітка*. Названі жанрові різновиди насамперед реалізуються в усній формі наукової комунікації, ми ж фокусуємося на її писемній формі.

<sup>668</sup> См.: Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта, 2006. С. 57–58.

моделях, за композиційно-сисловою організацією — “відкритою”, “вільною” та “м’якою” структурою.

Однак «сучасна українська критика виходить за рамки якогось певного жанру, а за обсягом критичного виступу має такі головні форми: велика критика (монографії, дисертації, нариси, книги-біографії, портрети, статті, огляди, автореферати), мала критика (анотації, рецензії, відгуки), літературно-критична замітка та закрита критика (зокрема, видавниче рецензування) [...]»<sup>669</sup>. Отже, за обсягом критичного виступу виділяють такі **форми сучасної критики**: (а) велика, (б) мала й (в) закрита. На англomовному матеріалі науковці відстежили факт, що **за функцією** «наукова / науково-теоретична та науково-популярна / рецензія поділяється на такі головні підвиди: академічна рецензія на наукову працю та рецензія на працю технічного профілю, реферативна рецензія, звичайна і стисла рецензія на літературні та інші новинки у спеціалізованих (природничих і технічних) виданнях»<sup>670</sup>.

**Головними ідентифікаційними ознаками жанру рецензії** вважають (а) обговорення, (б) критичний аналіз та (в) оцінку первинного тексту<sup>671</sup>. Відповідно, **рецензію на термінологічний словник розглядаємо як науковий текст зі складною організацією, чіткою структурою та логічною послідовністю викладу інформації критичного характеру**.

Щодо розуміння місця рецензії з-поміж інших жанрів, то О. Гуманенко, наприклад, стверджує, що «серед інших жанрів наукової літератури рецензія займає особливе місце»<sup>672</sup>. Дослідниця переконана: «для того, щоб наукова рецензія, яка має такі глибокі витоки, нарешті зайняла достойне місце серед інших жанрів наукової періодики, необхідно пам’ятати, що рецензія на будь-яких етапах свого існування повинна відповідати потребам не лише наукової спільноти, а й суспільства загалом»<sup>673</sup>. Узагальнюючи сучасні

<sup>669</sup> Яворська С. М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англomовної рецензії)... С. 6–7.

<sup>670</sup> Там само. С. 8.

<sup>671</sup> См.: Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста. 5-е изд. Москва: УРСС, 2010. С. 40.

<sup>672</sup> Гуманенко О. О. Місце рецензії в історії наукової періодики... С. 15.

<sup>673</sup> Там само. С. 18.

погляди на **статус і місце рецензії** серед інших наукових текстів, відзначмо, що її розглядають як (1) «науково-оцінний», (2) «суто теоретичний», (3) «внутрішньоінституційний» тип<sup>674</sup>, що свідчить про міждисциплінарний характер жанру рецензії, її синкретизм.

Натомість її пов'язують не з ядерними жанрами, пояснюючи, що лінгвостилістичні характеристики, властиві науковому стилю, виражені в ній меншою мірою. О. Троянська вказує на **польову структуру жанру**, де є **ядро** (панівний жанровий різновид, що визначає “обличчя” жанру), **периферійні** (незначна кількість жанрових різновидів з меншою виразністю мовностилістичних характеристик, властивих науковому стилю), **суміжні** (жанрові різновиди, що мають схожість з іншими жанрами наукової літератури або навіть з подібними жанрами в інших функційних стилях). Саме в зоні суміжних жанрів виникають **міжжанрові** утворення (*рецензія-рекомендація* і *рекомендаційна анотація*) та **міжстильові** жанри, що мають багато загальних рис (провідна стаття, *рецензія*, коментар у науковому й газетно-публіцистичному стилях)<sup>675,676</sup>. Як зауважує названа вище дослідниця, «віднесення жанрів до різних зон наукового стилю має досить неоднозначний характер»<sup>677</sup>.

Традиційно вироблене сприйняття статусу рецензії як “меншовартісної”, оскільки вона менша за обсягом, ніж монографія, дисертація або стаття, як видається, несправедливе, що й “витіснило” її на периферію в системі жанрів. Наприклад, на думку В. Борисова, у сучасному мовознавчому дискурсі всі великі й малі наукові жанри (серед них побіжно названо наукову рецензію,

<sup>674</sup> См.: Нефёдов С. Т. Жанровый прототип научной германистической рецензии. *Немецкая филология в Санкт-Петербургском государственном университете. Типология речевых жанров*. Санкт-Петербург. 2019. Вып. VIII. С. 107–109.

<sup>675</sup> См. об этом: Троянская Е. С. Обучение чтению научной литературы... С. 25–26.

<sup>676</sup> *Примітка*. Ідеї О. Троянської щодо розрізнення жанрів за зонами наслідують Т. Жеребило (див: Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, испр. и доп. Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. С. 267), І. Козубська (Козубська І. Г. Лінгвопрагматичні параметри мовленнєвого жанру «монографія» в англійській мові (на матеріалі текстів з інформаційних технологій): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Нац. техн. ун-т України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Запоріж. нац. ун-т. Київ–Запоріжжя, 2018. С. 37).

<sup>677</sup> Троянская Е. С. Обучение чтению научной литературы... С. 91.

відгук офіційного опонента на захисті дисертації), «є продуктивними й актуальними, найбільшої ж дискурсивної ваги набувають монографії та статті у фахових мовознавчих збірниках»<sup>678</sup>. При цьому дослідник обділяє увагою жанр рецензії як особливий текстотип мовознавчого дискурсу, що робить його дослідження лінгвокомунікативного аспекту означеного дискурсу, як видається, неповним.

Підтримуючи думку, що «жанр — категорія дуже мінлива», і «ядро й периферія наукового жанру також непостійні в часі, [...] характеристика ядра і його співвідношення з периферією та суміжними зонами, варіює навіть залежно від конкретної наукової дисципліни»<sup>679</sup>, сподіваємося, що жанр (піджанр) рецензії на термінологічний словник посяде належне місце серед наукових жанрів.

Насправді ж створення тексту такого типу жанру, зокрема рецензії на спеціальне видання, що потребує його глибокого експертування, передбачає **особливі компетентності рецензента**: (1) володіння засадами й принципами укладання спеціального словника, а зокрема на всіх його мега-, макро- й мікрорівні; (2) відстеження словникового терміноматеріалу на відповідність сучасним термінологічним нормам<sup>680</sup> у термінології, пропагування традицій національного термінотворення тощо; (3) розуміння специфіки структури галузевої термінології і способів її репрезентування як різнорівневої системи знань; (4) рекомендування інваріантних способів і принципів лексикографічного опису термінології в спеціальному словнику. Усе це — передумова кваліфікованого підґрунтя для “молекулярного” аналізу фахових словників.

Відповідно, **рецензія виконує, крім найважливіших і загальновідомих функцій (1) оцінювання спеціальних публікацій,**

<sup>678</sup> Борисов В. А. Лінгвокомунікативний аспект українського мовознавчого дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2011. С. 15.

<sup>679</sup> Троянская Е. С. Обучение чтению научной литературы... С. 26.

<sup>680</sup> *Примітка.* Норма в термінології не повинна суперечити мовній нормі. Необхідно враховувати, що поступ «літературної мови після формування її норм не припиняється. Періоди стабілізації змінюються епохами бурхливого розвитку: в один час перемагає регламентація, в інший, навпаки, норми розхитуються численними інноваціями» (Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови... С. 306).

(2) повідомлення про нові видання термінографії, (3) інструктування з методики створення фахових словників, (4) функцію впливу на розвиток методологічних принципів укладання термінологічних словників<sup>681</sup>, **ще й функції** (5) удосконалення теоретико-методологічних основ метатермінографії (систематизування виявлених критичних оцінок і недоліків репрезентування структурних параметрів видань такого типу), (6) наукової комунікації.

Отже, рецензія відзначається подвійною сутністю: з одного боку, вона ґрунтується на критичній оцінці праці, а з другого — передбачає методологічне інструктування пошуку способів репрезентування проблемних параметрів видань довідково-енциклопедичного типу. Жанр рецензії на термінологічні словники розглядаємо як ідентифікатор та регулятор якості словників, базовий жанр термінографічної критики.

### 3.2. Типологія рецензій на термінологічні словники

Традиційно за аспектом оцінювання словника **зсередини** чи **з боку наукового суспільства** розрізняють відповідно *внутрішню* і *зовнішню наукову термінографічну критику* (див. схему 3.2). **Внутрішня термінографічна критика** функціює всередині авторського колективу, призначена для авторів (автора) словника; «внутрішня критика — один із двигунів розвою: 1) словникової концепції, що допускає елементи розвитку, і 2) змістовної частини словника»<sup>682</sup>. Внутрішня термінографічна критика реалізується у двох формах: усній — обговорення якості словника всередині авторського колективу; писемній — експертиза словника зовнішніми й внутрішніми (щодо установи, у якому створено словник) рецензентами з оформленням рецензій. Їх наявність є підставою-дозволом для друкування словника, його виходу у світ. Жанром такої критики є допублікаційна рецензія на термінологічний словник.

**Зовнішня термінографічна критика** — це оцінювання спеціальних словників з боку наукового суспільства, їх обговорення

<sup>681</sup> *Примітка*. Методологічні принципи укладання термінологічних словників детально розглянуто в розділі 2, його підрозділі 2.5.

<sup>682</sup> Чернышева М. И. Параметры лексикографической критики... С. 9.

під час наукових зібрань<sup>683</sup>. О. Гуманенко, яка вивчає типологічні характеристики рецензій на наукові праці, вважає, що зовнішню критику «сьогодні доцільніше називати “постпублікаційною”, тому що такий термін сприятиме кращому вираженню функціональності зовнішньої рецензії, підкреслить те, що вона з’являється в науковому друкованому органі на готову наукову працю»<sup>684</sup>. Відповідно, внутрішню критику дослідниця пропонує називати *допублікаційною критикою*<sup>685</sup>.

Зовнішня термінографічна критика здійснюється в усній формі (через обговорення якості словника під час наукових конференцій, симпозіумів, з’їздів, нарад<sup>686</sup>) та писемній (написання експертного висновку про словник і подальшого його публікування на сторінках наукових часописів). Жанром зовнішньої термінографічної критики є *постпублікаційна рецензія на термінологічний словник*.

<sup>683</sup> Там же. С. 8.

<sup>684</sup> Гуманенко О. О. Особливості типологічної характеристики рецензій на наукові твори... С. 120.

<sup>685</sup> Там само.

<sup>686</sup> *Примітка*. У лютому 1952 р. Інститутом мовознавства ім. О. Потебні Академії наук УРСР було проведено дискусію-нараду, під час якої обговорено якість «Російсько-українського словника» (1948), виданого Інститутом. Наряду скликаю з метою (а) заслухати рецензії на словник, думки учасників засідання про нього, (б) використати одержані критичні матеріали для підготування його другого, виправленого й поліпшеного видання. Обговорення словника проходило у жвавій дискусії, ключовими питаннями якої були виявлені його недоліки (наприклад, недостатній обсяг термінологіки деяких галузей виробництва й науки; у деяких випадках неточний переклад російського терміна / слова тощо). Підсумком усесторонньої критики стало формулювання низки корисних побажань і вимог, що були спрямовані на (1) збагачення словника, (2) забезпечення точності й чіткості його термінів і слів, (4) очищення джерела від переключень та чужомовних термінів, ужитих без потреби, (5) поширення синонімічного ряду в словникових статтях тощо. Директор Інституту мовознавства Л. Булаховський підкреслив користь цієї наради-дискусії для розвитку української лексикографії і наголосив, що висловлені пропозиції потребують реалізування. Крім того, встановлено, що «назріла потреба видання словників термінології різних галузей виробництва, науки і техніки». Відповідно, рішенням Інституту мовознавства стало підготування і видання найближчим часом окремим лексикографічним збірником матеріалів наради, щоб вони були використані в практиці видавництва, редакцій, науковців, працівників вищої та середньої шкіл тощо (див. про це: Білодід І. Деякі підсумки творчої дискусії по Російсько-українському словнику. *Радянська Україна*. Київ. 1952. № 71 /9278/. 23 берез. С. 2).

Схема 3.2

### Термінографічна критика за аспектами оцінювання словника — зсередини чи з боку наукового суспільства



Термін *постпублікаційна наукова критика*, на авторське переконання, справді, чіткіше окреслює різновид експертної оцінки словника, що відображається в друкованій праці, розміщеній на сторінках періодичних видань як реакція на вихід у світ термінологічного словника (див. схему 3.2). Зосередьмо фокус уваги на вивченні проблеми жанрової типології наукових постпублікаційних рецензій на спеціальні словники.

Причиною появи рецензій на термінологічний словник є бажання критиків кваліфіковано репрезентувати нове термінографічне джерело з указівкою на його переваги чи недоліки широкому колу читачів, що визначає рецензію передусім як оцінювальний жанр, який актуалізує вербалізацію категорії оцінки. Для висвітлення типологічної мозаїки рецензій на фахові словники

важливе значення мають публікації зарубіжних лінгвістів щодо типів рецензій на загальномовні лексикографічні видання. Зокрема, В. Щербін у статті про внесок О. Трубочова в розвиток наукової лексикографічної критики репрезентує всеохопну характеристику різних типів рецензій (загалом 76 найменувань) цього науковця за такими ознаками: 1) кількість розглянутих у ній словників — (а) рецензії-огляди, (б) монорецензії; 2) тип досліджуваних у них словників; 3) мовна характеристика аналізованих словників; 4) участь або неучасть автора рецензії у створенні рецензованих словників — (а) власне рецензії, (б) авторецензії<sup>687</sup>.

Х. Бергенхольц і Р. Гаус виділяють шість типів рецензій на неспеціальні словники: (1) коротка характеристика без критичної оцінки; (2) огляд публікації загалом; (3) оглядова стаття, що пропонує багатоаспектну та науково обґрунтовану характеристику; (4) відповідь автора металексикографічної роботи або словника на огляд чи оглядову статтю; (5) експертні оцінки, наприклад, металексикографічні публікації і тези конференцій; (6) оцінка словника або аспектів одного чи декількох словників як частини більшої металексикографічної публікації<sup>688</sup>. З визначеним данськими дослідниками четвертим типом рецензії в запропонованому формулюванні — «відповідь автора металексикографічної роботи або словника на огляд чи оглядову статтю» — погодитися важко, оскільки відповідь на критику — це не рецензія, а публікація дискусійного характеру, полеміка, що виражається в непогодженні, розбіжності в поглядах і доведенні правильності власної думки (докладно про це див. підрозділ 3.2.5). У цьому разі пропонуємо виокремлювати два типи рецензій: (1) *рецензії, що отримали відповідь автора (авторів) словника*, і (2) *рецензії, що не отримали відповіді автора (авторів) словника*.

Спираючись на здобутки й досвід українських та зарубіжних мовознавців, а також на власні спостереження і напрацювання, спробуємо виділити й докладно схарактеризувати жанрові типи рецензій (можливі їх підтипи) на термінологічні словники,

<sup>687</sup> См.: Щербин В. К. Вклад О. Н. Трубочева в развитие научной критики словарей... С. 6.

<sup>688</sup> See: Bergenholtz H., Gouws R. H. On the Metalexigraphic Genre of Dictionary Reviews, with Specific Reference to LexicoNordica and Lexikos... P. 62.



запропонували їх багатоаспектну й універсальну жанрову типологію. Результати аналізу показують, що рецензії на спеціальні словники не укладають за єдиною схемою, відповідно, вони можуть бути різної форми й структури. Наприклад, у польському словнику літературних термінів зазначено, що рецензія «може набувати різної форми: від сухої інформації з кількох речень про певну культурну подію до вільного фейлетону»<sup>689</sup>.

Різноманіття типів (жанрів) рецензії відстежуємо, наприклад, у журналістиці й літературознавстві: *анотація, коротка рецензія (відгук), реферативна рецензія, звичайна газетна (журнальна) рецензія, проблемна рецензія, рецензія-есе, рецензія-діалог, рецензія-фейлетон, рецензія-памфлет, рецензія-жарт, рецензія-лист, авторецензія, рецензентська репліка*<sup>690</sup>. Внутрішньожанровими різновидами журналістської рецензії є *анотаційна рецензія* (передбачає малий розмір, описовість, популяризацію літературного матеріалу), *відкритий лист* (містить звернення, бесіду з адресатом), *аналітична рецензія* (порівняно великий розмір, витлумачення твору, оцінка його місця в літературному процесі)<sup>691,692</sup>.

<sup>689</sup> Słownik terminów literackich / red. J. Sławiński. Wrocław; Warszawa; Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988. S. 424.

<sup>690</sup> Докладно див. про це: Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. 2-е вид., випр., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2007. С. 579.

<sup>691</sup> Див.: Михайлин І. Л. Журналістика. Словник-довідник. Київ: Академвидав, 2013. С. 245.

<sup>692</sup> *Примітка*. Не всі перераховані жанрові різновиди рецензій на наукові тексти можна розглядати в жанровій палітрі термінографічної критики. Кожна наукова сфера виробляє свої жанри, вони не дублюються. У журналістиці, як видається, більше гібридних жанрів, наприклад, рецензія-есе, рецензія-фейлетон, рецензія-памфлет, рецензія-жарт. Якщо йдеться про наукову комунікацію, то їх елементи можуть проникнути до неофіційного наукового мовлення. Однак у термінографічній критиці має місце жанровий різновид *лист до редакції* (поширений у літературознавстві), що за формою і змістом наближається до рецензії-листа чи відкритого листа (як-от, Черняхівський О. Лист до редакції...; Тараненко О. Про сучасну критику української лексикографії та про самих критиків (лист до редакції). *Мовознавство*. Київ. 2005. № 2. С. 94–96), або *репліка на статтю, репліка на репліку* (Широков В. Репліка на статтю В. В. Німчука «Про сучасну українську тлумачну лексикографію». *Українська мова*. Київ. 2012. № 3. С. 3–30; Німчук В. Репліка на репліку В. А. Широкова. *Мовознавство*. Київ. 2013. № 1. С. 77–84). Це потенційні жанрові форми, що розширюють формальні межі спеціальної критики.

Базовий жанр української спеціальної (термінографічної) критики — *рецензія* — теж вирізняється типологічною неоднорідністю форм (жанровою варіантністю), що зумовлено вираженням у таких рецензійних текстах відповідної оцінки.

Вибір форми й структурних компонентів тексту рецензії на термінологічні словники та їх конкретне мовне наповнення залежать від вираження авторського “я” (Ego), тобто від вияву ставлення автора до відтворюваних ним фактів, фаху (термінограф / галузевий фахівець) і мети (оцінювальної / інформативної) експерта. Зокрема, в одних рецензіях основною метою критика може бути оцінювання позитивних моментів і зазначення недоліків, а в інших, — наприклад, висвітлення ролі й місця словника в певній науці чи галузі знання, термінологію якої в ньому описано.

Звісно, експерти переважно дотримуються вимог до побудови рецензій як до праць наукового жанру з виокремленням у їх структурі конкретних традиційних компонентів, серед яких *вступ* (висвітлення того, що зроблено у словнику), *основна частина* з аргументами та їх доведенням, наведенням ілюстративного матеріалу та його аналізом і *висновки*. Утім окремі жанрові форми рецензії на спеціальні словники можуть бути створені й з відхиленням від звичної композиційної моделі, зокрема з “опусканням” стрижневих структурних її елементів — огляду особливостей репрезентування лексикографічних параметрів у словнику, визначення його значущості як науково-довідкового видання, відповідно, висловлення порад чи рекомендацій щодо поліпшення його якості тощо.

Типологізування жанрових різновидів рецензій на спеціальні словники — складне питання, що потребує всебічного врахування специфіки проведення рецензування праць такого типу, їх типологічних характеристик, а також жанрових особливостей рецензій.

**Рецензування спеціального словника** — багатокрокова процедура критичного аналізування джерела з метою дати йому оцінку за різними критеріями й визначити його якість. **Рецензія на термінологічний словник** — (1) своєрідний експертний висновок розгляду термінографічного видання, його оцінка; (2) жанровий репрезентант критичного субдискурсу.

У цьому дослідженні проаналізовано близько 100 рецензій на термінологічні словники, що опубліковані в українській науковій періодиці й становлять корпус текстів критичного субдискурсу. Безперечно, доцільно розробляти типологію постпублікаційних рецензій на довідникові праці, застосовуючи ознаки виділення жанрових типів рецензій. Зокрема, на підставі здійсненого аналізу структури й змісту рецензій на термінологічні словники пропонуємо **загальну багатоаспектну жанрову типологію** за такими ознаками / параметрами (див. табл. 3.1):

1) кількість авторів — а) **одноосібні** (за фахом рецензентів — рецензії галузевих фахівців і рецензії мовознавців або термінографів), б) **колективні** (рецензії представників одного фаху й рецензії представників різного фаху);

2) тип журналу, у якому вміщено рецензію, — а) **академічний** або **неакадемічний** (науково-популярний) **рівень**; б) спосіб репрезентації інформації — **паперові** й **електронні**;

3) обсяг інформації — а) **мінірецензії** (рецензія-репліка / флешрецензія / бліцрецензія та рецензія-анотація), б) **стислі рецензії** (рецензія-відгук), в) **розгорнуті рецензії** (рецензія-стаття аналітичного характеру);

4) кількість розглядуваних словників у рецензії — **монорецензія** і **полірецензія**, або **рецензія-огляд**;

5) тип розглядуваних спеціальних словників у рецензії — а) характер носія інформації (**рецензії на паперові словники** й **на електронні словники**), б) спосіб семантизування термінів (**рецензії на енциклопедичні видання, дефінітивні, перекладні словники** чи **довідники**), в) походження (місце створення) аналізованого словника (**рецензії на національні словники** чи **українськомовні словники, українські чужомовні словники** і **рецензії українських критиків на зарубіжні словники**);

б) наявність / відсутність наукової дискусії, тобто наявність / відсутність відповіді на рецензію, — а) **рецензії, що отримали відповідь автора словника**, і б) **рецензії, що не отримали відповіді автора словника**;

7) стиль викладу тексту критичної публікації (залежно від мети, джерела, аудиторії) — **рецензії з ознаками** а) **власне**

Таблиця 3.1

**Жанрові типи й підтипи рецензій  
на термінологічні словники**

Пор. №	Ознаки рецензій	Типи рецензій	Підтипи рецензій
1	<b>Кількість авторів рецензії</b>	одноосібні	за фахом експертів • рецензії галузевих фахівців • рецензії мовознавців / термінографів
		колективні	• рецензії представників одного фаху • рецензії представників різного фаху
2	<b>Тип журналу, у якому вміщено рецензію</b>	рецензії в наукових академічних журналах	за напрямом журналу • у лінгвістичних • у галузевих
		рецензії в журналах неакадемічного рівня	за носієм інформації • електронні • паперові
3	<b>Обсяг інформації</b>	мінірецензії	• рецензія-репліка / флешрецензія / бліцрецензія • рецензія-анотація
		стислі рецензії	рецензія-відгук
		розгорнуті рецензії	рецензія-стаття аналітичного характеру
4	<b>Кількість розглядуваних словників</b>	монорецензія полірецензія, або рецензія-огляд	
5	<b>Тип розглядуваних спеціальних словників у рецензії</b>	за носієм інформації	• рецензії на паперові словники • рецензії на електронні праці
		за способом семантизування термінів	• рецензії на енциклопедичні видання • рецензії на дефінітивні словники • рецензії на перекладні словники • рецензії на дефінітивно-перекладні словники та ін.

Продовження табл. 3.1

Пор. №	Ознаки рецензій	Типи рецензій	Підтипи рецензій
		за походженням (місцем) створення аналізованого словника	<ul style="list-style-type: none"> <li>• рецензії на національні словники, українськомовні словники,</li> <li>• рецензії на українські російськомовні словники</li> <li>• рецензії українських критиків на зарубіжні словники</li> </ul>
6	Наявність / відсутність наукової дискусії	<ul style="list-style-type: none"> <li>• рецензії, що отримали відповідь автора словника,</li> <li>• рецензії, що не отримали відповіді автора словника</li> </ul>	
7	Стиль викладу тексту критичної публікації	<ul style="list-style-type: none"> <li>• рецензії з ознаками власне наукового стилю,</li> <li>• науково-популярного стилю,</li> <li>• індивідуального стилю (ідіостилю) критика</li> </ul>	
8	Час реагування на вихід у світ словника	<ul style="list-style-type: none"> <li>• синхронні</li> <li>• відтерміновані</li> </ul>	

наукового, б) науково-популярного стилів та в) індивідуального стилю (ідіостилю) критика;

8) час реагування на вихід у світ словника — а) **синхронні** й б) **відтерміновані**. Проаналізуємо типи (підтипи) рецензій за виділеними ознаками.

### 3.2.1. Рецензії за ознакою ‘кількість авторів рецензії’

Укладач словника — це, з одного боку, авторська індивідуальність, а з другого — автор термінографічної праці, який повинен уникати суб’єктивності у викладі наукової інформації в спеціальному тексті. «Особистість автора тексту, його роль у суспільстві постають значущими у вияві **перцептивної функції** спілкування (функція сприйняття). Розглядаючи текстову інформацію, адресант сприймає почуте / побачене через образ самого автора, його ментально-психологічні параметри. Перцептивна функція в сучасній психокомунікативістиці виявлювана й у здатності адресанта сприймати світ очима інших, усвідомлювати його так, як вони,

простежувати перебіг подій і фактів з позицій адресатів»<sup>693</sup>. Наприклад, рецензент повідомляє читачам, тобто адресатам, результати аналізування словника, спираючись на власні судження і знання.

У цьому дослідженні використовуємо терміноодиниці *рецензент*, *критик*, а також *експерт*, на позначення автора критичної публікації. Інтерпретуючи рецензію як своєрідний експертний висновок якості фахового словника, називаємо її автора *експертом* (про це вказано в розділі 1, підрозділі 1.3.2.1).

За ознакою 'кількість авторів рецензії' існують *одноосібні* та *колективні типи рецензій*.

**1. Одноосібна рецензія** — це оцінювальна публікація одного експерта, присвячена аналізуванню термінологічного словника<sup>694</sup>. З-поміж одноосібних рецензій за фахом експертів виділяємо *рецензії галузевих фахівців* і *рецензії мовознавців / термінографів*.

Про найголовніше завдання літературного критика Ю. Шевельов висловлював таку думку: «Перше й першорядної ваги завдання критика — бути не поліцаєм, а дорадником, старшим другом, учителем, тренером, навіть просто екраном, що збирає промені світла й кидає їх назад, в очі публіки, що готова сприйняти мистецький твір, але ще не знає — як»<sup>695</sup>. Важливе завдання критика термінографічного видання — виявити в рецензованому словникові те, чого не помітили інші. Для здійснення цього експертові

<sup>693</sup> Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 1. С. 262.

<sup>694</sup> Див., наприклад, такі рецензії: Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012...; Кочан І. Велика подія в біологічній термінографії. Рецензія на «Словник української біологічної термінології». К.: КММ, 2012. — 744 с. *Вісник НАН України*. Київ. 2003. № 10. С. 86–88. Рец. на слов.: Словник української біологічної термінології / уклад.: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. Київ: КММ, 2012. 744 с.; Потоцький М. Словник української біологічної термінології — неординарна подія в українській лексикографії. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. 2 (2). С. 181–182. Рец. на слов.: Словник української біологічної термінології / уклад.: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. Київ: КММ, 2012. 744 с.

<sup>695</sup> Шевельов Ю. Два стилі літературної критики. С. 223. URL: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheveliov\\_Yurii/Dva\\_styli\\_literaturnoi\\_krytyky.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheveliov_Yurii/Dva_styli_literaturnoi_krytyky.pdf)? (дата звернення: 09.02.2021).

потрібно володіти спеціальними знаннями словникарської діяльності, розуміти специфіку системної організації певної термінології, а також теоретичне підґрунтя галузі, щоб репрезентувати її в словнику. Передусім рецензент повинен бути авторитетним науковцем, з високим рівнем критичного мислення.

**Рецензентами**, як виявляється, **можуть бути**: (1) галузеві фахівці / нетермінографи, (2) мовознавці / термінографи, (3) мовознавці / термінографи й галузеві фахівці. Яскравими прикладами означених типів рецензій за фахом експертів є три рецензії на «Словник української біологічної термінології»<sup>696</sup>. Відстежмо особливості кожного типу критичної публікації за названою ознакою.

**Рецензія галузевих фахівців** — це зазвичай невелика за обсягом публікація (1–2 стор.), у якій рецензент-фахівець характеризує сучасний стан розвитку описуваної науки чи галузі, пояснює актуальність укладання словника. М. Потоцький, кандидат ветеринарних наук, доцент, заслужений працівник народної освіти України, наприклад, визначає вихід словника як незвичайну подію, зокрема: «[...] сталася велика неординарна подія — побачив світ академічний “Словник української біологічної термінології”, створений колективом термінологів Інституту української мови та Комітету наукової термінології НАН України»<sup>697</sup>.

Щодо структури й принципів лексикографічного репрезентування термінів у виданні рецензент-фахівець коротко подає загальну оцінку (один–два абзаци), переказуючи інформацію про нього з анотації чи передмови, наприклад: «[...] це солідний за обсягом (46,5 ум. друк. ар.) і змістом (близько 80 тис. термінів і термінів-словосполучень) — нормативний тримовний дефінітивно-перекладний словник, у якому зафіксовано лише усталені в мові лексичні одиниці, граматичні форми, наголоси, що відповідають вимогам сучасного правопису, напр.: амфікаріон, -а (рос. амфікаріон, англ. amphikarion) — ядро дроблення, що виникає в процесі запліднення;

<sup>696</sup> Словник української біологічної термінології / уклад.: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована та ін.; відп. ред.: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко. Київ: КММ, 2012. 743 с.

<sup>697</sup> Потоцький М. Словник української біологічної термінології — неординарна подія в українській лексикографії... С. 181.

[...]. Словник обіймає нормативну загальнонаукову та широковживану біологічну термінологію, зафіксовану в науковій, науково-популярній, навчальній та інформативно-реферативній літературі, енциклопедичних, загальнономовних і спеціальних словниках і довідниках. У Словнику відсутні вузькоспеціальні, застарілі терміни та новотвори, не апробовані в колі фахівців»<sup>698</sup>.

Критик проводить експертування і нелексикографічних параметрів словника, його невербальних характеристик, звертаючи увагу на оформлення зовнішнього вигляду: «Ця оригінальна лексикографічна праця видрукувана за технологіями сучасної поліграфії, друк і папір офсетні. Гарний шрифт»<sup>699</sup>.

Рецензент-фахівець, як бачимо, високо оцінює словник і його зовнішній вигляд, але не вказує на фактологічні, мовні прогалини видання. Критик висловлює побажання, що стосуються збільшення накладу праці й розширення колективу авторів: «Хочеться побажати колективу укладачів докласти усіх зусиль до видання більшого накладу, він заслуговує 10-тисячного. У подальшому до складу колективу укладачів залучити фахівців окремих галузей біології»<sup>700</sup>. Отже, у рецензіях фахівців оцінка словника займає декілька рядків на початку або абзац — у їх кінці.

**Рецензія мовознавця / термінографіа** — це значна за обсягом критична стаття з глибоким експертуванням структури термінографічної праці та рясними прикладами аналізу<sup>701</sup>. І. Кочан, зокрема, наголошує на вагомості розглядуваного словника: «З упевненістю можна констатувати, що така праця не має аналогів у вітчизняній термінографії»<sup>702</sup>. Критик робить екскурс в іс-

<sup>698</sup> Там само. С. 182.

<sup>699</sup> Там само. С. 182.

<sup>700</sup> Там само. С. 182.

<sup>701</sup> Див., наприклад, рецензії: Симоненко Л. О., Галич М. О., Полюга Л. М., Постригань С. А., Стойко С. М., Шилон Н. І. Російсько-український словник термінів лісівництва. К.: Наук. думка, 1980. 158 с. *Мовознавство*. Київ. 1981. № 3 (87). С. 92–93. Рец. на слов.: Галич М. О., Полюга Л. М., Постригань С. А., Стойко С. М., Шилон Н. І. Російсько-український словник термінів лісівництва. Київ: Наук. думка, 1980. 158 с.; Загнітко А. Терлак З. Пунктуаційний словник-довідник. Львів: Апріорі, 2019. 396 с. *Мовознавство*. Київ. 2021. № 3. С. 64–68. Рец. на слов.: Терлак З. Пунктуаційний словник-довідник. Львів: Апріорі, 2019. 396 с.

<sup>702</sup> Кочан І. Велика подія в біологічній термінографії. Рецензія на «Словник української біологічної термінології». К.: КММ, 2012. — 744 с.... С. 86.



торію спеціального словникарства, підкреслює складні умови створення словників з біології і надважливість виходу у світ цієї термінографічної праці. І. Кочан вивчає реєстр словника, принцип репрезентування реєстрових одиниць, наведену граматичну характеристику до іменників і прикметників, а також синоніми, установлює наявність в описаній термінології чималої кількості чужомовних термінів та елементів, «що свідчить про спільний міжнародний термінофонд національної терміносистеми»<sup>703</sup>. При цьому авторка рецензії наголошує: «[...] слід віддати належне укладачам за надання переваги національним термінам: *буряк, вічко, живокіст, лялечка, обніжки* тощо»<sup>704</sup>. Експерт відстежує здатність біологічних термінів утворювати численні терміносполучення, що наведені в терміностатті: «Найбільшими за обсягом є статті з реєстровими словами **рослина** (94 терміни-словосполучення), **орган** (30 словосполучень), **організм** (29 словосполучень)»<sup>705</sup>.

Цінною є порада зазначеної вище дослідниці щодо засад добирання термінів до реєстру словника, зокрема: «Однак нам видається, що серед реєстрових слів є такі, які можна б було замінити іншими назвами. Так, замість слова *пучок* сьогодні пропонують уживати *жмут, щука* — *щупак*, а *розоцвіті* — *рожевоцвіті*»<sup>706</sup>. Отже, рецензент-термінограф аргументовано показує користь спеціальної праці для науки та її переваги.

**2. Колективна рецензія** — це критична стаття, написана у співавторстві, тобто це спільний експертний висновок, виконаний кількома критиками, щодо якості термінологічного словника: (а) *рецензія представників одного фаху* — це рецензія на словник крізь призму знань спеціалістів однієї галузі (наприклад, мовознавців<sup>707</sup>, галузевих фахівців<sup>708</sup>); (б) *рецензія представників*

<sup>703</sup> Там само. С. 87.

<sup>704</sup> Там само. С. 88.

<sup>705</sup> Там само. С. 87.

<sup>706</sup> Там само. С. 88.

<sup>707</sup> Див., наприклад, такі рецензії: Веклинець Л., Разумейко М. Новий термінологічний словник. *Культура народів Причорномор'я*. Сімферополь. 2002. № 36. С. 197–198. Рец. на слов.: Масликова О. С. Словник філологічної термінології та номенклатури творів М. С. Грушевського. Сімферополь, 2002. 255 с.

<sup>708</sup> Див., наприклад, такі рецензії: Ніколайчук В., Вайда П. Рецензія на «Словник найуживаніших термінів з екології, біотехнології і біоенергетики». *Наук. вісник*

*різного фаху* — це критична публікація, у якій експерти комплексно розглядають словник щодо відповідності принципу побудови праць такого типу й точності лексикографічного опису термінів тощо.

Наприклад, Ю. Колупаєв (доктор біологічних наук, професор) і Р. Трифонов (кандидат філологічних наук, доцент) підготували розлогу рецензію на названий вище «Словник української біологічної термінології». Критики відзначають важливість виходу у світ цього джерела, зауважуючи, що «словник [...] став першою масштабною вітчизняною лексикографічною працею новітнього часу, що охоплює найуживанішу термінологію біологічних та суміжних наук», «має всі підстави зайняти місце наріжної, фундаментальної праці»<sup>709</sup>. Експерти визначають переваги видання, порівн.: «Системне лексикографічне опрацювання біологічної термінології в ньому здійснене широко і фахово, сучасно й поліаспектно. [...] Цінним є те, що праця вдало поєднує в собі два типи словників: тлумачний (дефінітивний) і тримовний перекладний»<sup>710</sup>.

Проаналізувавши структуру терміноstatей, критики доходять висновку, що словник є зручним у користуванні, проте «варто було б у словникових статтях подавати першим англійський відповідник українського терміна, оскільки саме англійська є провідною мовою світової науки [...]»<sup>711</sup>. Однак рецензенти вказують і на відсутність у виданні багатьох нових термінів, що відображають цілі напрями розглядуваної науки: «якщо у словнику є терміни

---

*Ужгород. ун-ту.* Серія Біологія. Ужгород. 2010. Вип. 28. С. 161. Рец. на слов.: Мельничук М. Д., Гайченко В. А., Григорюк І. П., Дубровін В. О., Чайка В. М. Словник найуживаніших термінів з екології, біотехнології і біоенергетики. Київ: Вид. центр НУБіГ України, 2009. 294 с.

<sup>709</sup> Колупаєв Ю., Трифонов Р. Словник української біологічної термінології. Укладачі: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. К.: КММ, 2012. — 744 с. *Вісник Харк. нац. аграр. ун-ту.* Серія Біологія. Харків. 2014. Вип. 2 (32). С. 101. Рец. на слов.: Словник української біологічної термінології / уклад.: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. Київ: КММ, 2012. 744 с.

<sup>710</sup> Там само. С. 101.

<sup>711</sup> Там само. С. 101.

геноміка, геном і навіть епігеном, то чому відсутні протеом і протеоміка? Залишилися практично не відображеними й терміни з такого сучасного актуального напрямку цитофізіології, [...]. Замало уваги приділено біологічно активним речовинам (наприклад, немає терміна *оксид азоту*, хоча є *нітрат*, відсутні відомості про нові групи фітогормонів — *брасиностероїди*, *жасмонати*, *саліцилати*, *системін* тощо)»<sup>712</sup>.

Експерти відстежують, що в словнику репрезентовано і терміни, і номенклатурні назви, у зв'язку із чим зауважують несистематичність і різноспрямованість «тлумачень, які подано до номенклатури»<sup>713</sup>.

У підсумку співавтори рецензії оцінюють словник позитивно, наголошуючи, що його вихід у світ є вагомою подією і для української біології, і для лексикографії. «Науковці-біологи здебільшого звертатимуться до словника задля уточнення чи перекладу термінів, [...] академічний словник повністю виконує функцію нормативної праці»<sup>714</sup>. Рецензенти висловлюють сподівання, що словник, «випущений накладом усього 1000 примірників, надалі матиме наступні видання, а також електронну версію»<sup>715</sup>. Це засвідчує високу оцінку джерела означеними науковцями.

Виділені й розглянуті типи рецензій за фахом і кількістю рецензентів, як бачимо, різняться обсягом, глибиною аналізування і ступенем аргументування переваг чи недоліків словника.

### 3.2.2. Рецензії за ознакою 'тип журналу, у якому вміщено рецензію'

Головна аудиторія читачів і користувачів словникової рецензії — це наукове співтовариство, фахівці різних галузей, насамперед термінологи, термінографи та інші небайдужі до фахових словників учені. Науковий журнал є основним джерелом інформування про "свіжі" результати досягнень науки й техніки. Рецензії на термінографічні праці розміщують у наукових журналах

<sup>712</sup> Там само. С. 102.

<sup>713</sup> Там само. С. 102.

<sup>714</sup> Там само. С. 103.

<sup>715</sup> Там само. С. 103.

академічного або неакадемічного (науково-популярного) рівнів, за носієм інформації — у видрукованих на папері, тобто паперових, та електронних журналах.

**Наукові академічні журнали** — це часописи, що є продуктом, результатом діяльності академії наук або провідних наукових установ, інститутів, закладів вищої освіти, у яких публікують роботи з певних академічних та галузевих наук (наприклад, в Україні це «Мовознавство», «Термінологічний вісник», «Українська мова» та інші лінгвістичні журнали, що входять до категорій «А» чи «Б», «Вісник Академії наук правових наук України», «Вісник НАН України», «Український ботанічний журнал» тощо). Усі інші журнали розглядаємо як **журнали неакадемічного (науково-популярного) рівня**.

Останнім часом деякі наукові журнали вводять у свою структуру обов'язкові розділи, що мають такі назви: «Рецензії», «Рецензії та огляди», «Книжковий огляд» («Book reviews», «Reviews»). У тих же виданнях, у яких вони вже були задекларовані<sup>716</sup>, їх розширюють. Зазначмо, що в наявних журнальних рубриках не уточнюють тип викладених рецензій, що змушує кожного читача ідентифікувати їх самостійно й підтверджує нагальну потребу розроблення їх типології.

Організування рецензійних розділів засвідчує дотримання стратегії журнального менеджменту. У сучасних **електронних наукових часописах** репрезентовано рецензії на термінологічні словники. Наприклад, в електронному журналі «CERAMOLOGICAL DEFECT», у якому розглядають тенденції і проблеми керамічної галузі, розміщено «Рецензію: Образотворче мистецтво:

<sup>716</sup> *Примітка.* У деяких періодичних виданнях назви рубрик і підрубрик, у яких розміщені рецензії, не вказують на критичний характер оцінки спеціальної літератури, як-от: «Реферати та бібліографія» («Український ботанічний журнал»), «Хроніка» («Науковий вісник Ужгородського ніверситету». Серія «Біологія») та ін. Досліджуючи специфіку жанру літературної рецензії в масмедійному просторі України, О. Харитоненко зауважує, що «підзаголовки на кшталт “Нотатки...”, “Роздуми...”, “Над прочитаним” свідчать на користь свідомої відмови більшості авторів від аналітики, глибинного аналізу рецензованого твору» (Харитоненко О. Сучасні трансформації жанру літературної рецензії в масмедійному просторі України. *Журналістика, філологія та медіаосвіта*: зб. наук. пр.: у 2 т. Полтава. 2009. Т. 2. С. 382).

Енциклопедичний ілюстрований словник-довідник»<sup>717</sup>. В інтернет-виданні «Принт плюс» подано на «Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи»<sup>718</sup> рецензію Е. Лазаренка, О. Мельникова<sup>719</sup>. Це електронне джерело, а ймовірно, його адміністратор Агарков (імені не відшуковуємо) зазначає: «До редакції журналу “Принт плюс” надійшла рецензія Е. Т. Лазаренка, професора, доктора технічних наук, заслуженого діяча науки і техніки України, та О. В. Мельникова, кандидата технічних наук на видання “Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи”»<sup>720</sup>. І при цьому модератор, викладаючи незначний коментар про якість словника, розміщує критичну статтю названих експертів «у блозі зі скороченнями...»: «Справді, цікава рецензія... Раджу перечитати...». Він відсилає до повної версії названої рецензії. Її ж паперовий варіант опублікований на сторінках журналу «Поліграфія і видавнича справа»<sup>721</sup>. На один друкований термінологічний словник, як бачимо, одночасно публікують дві критичні статті: і в паперовому, і в електронному українських наукових журналах, що присвячені висвітленню питань поліграфії.

<sup>717</sup> Рецензія: Образотворче мистецтво: Енциклопедичний ілюстрований словник-довідник. CERAMOLOGICAL DEFECT. 31.01.2007. URL: <http://ceramological-defect.com.ua/archives/142> (дата звернення: 23.01.2021). Рец. на слов.: Образотворче мистецтво: енциклопедичний ілюстрований словник-довідник / упоряд. А. Пасічний. Київ: Факт, 2007. 680 с.

<sup>718</sup> Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи / уклад.: П. О. Киричок, Л. І. Величко, С. Ф. Гавенко, О. В. Зоренко, Т. Ю. Киричок, Т. В. Розум; передм. П. О. Киричок. Київ: НТУУ «КПІ», 2010. 896 с.

<sup>719</sup> Лазаренко Е. Т., Мельников О. В. Тлумачний словник з видавничо-поліграфічної справи. *Print plus. Журнал поліграфістів*. Київ. 01.06.2011. URL: <https://printus.com.ua/article/read/357> (дата оброблення: 23.01.2021). Рец. на слов.: Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи / уклад.: П. О. Киричок, Л. І. Величко, С. Ф. Гавенко, О. В. Зоренко, Т. Ю. Киричок, Т. В. Розум; передм. П. О. Киричок. Київ: НТУУ «КПІ», 2010. 896 с.

<sup>720</sup> Лазаренко Е. Т., Мельников О. В. Новий тлумачний словник з видавничо-поліграфічної справи та поліграфічної діяльності. *Поліграфія і видавнича справа*. Львів. 2011. № 2 (54). С. 193–196. Рец. на слов.: Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи / уклад.: П. О. Киричок, Л. І. Величко, С. Ф. Гавенко, О. В. Зоренко, Т. Ю. Киричок, Т. В. Розум; передм. П. О. Киричок. Київ: НТУУ «КПІ», 2010. 896 с.

<sup>721</sup> Там само.

Актуалізування критики на інтернет-платформах наукових журналів певною мірою модифікує не лише систему наукової комунікації загалом, а й інститут рецензування зокрема. Як зазначає М. Женченко, дослідник рецензій, спроектованих на статті, новою прогресивною закордонною моделлю наукового рецензування є відкрита критика наукової періодики, що передбачає безперешкодний доступ до створеного на сайті електронного журналу рецензій<sup>722</sup>. Б. Степанов висловлює таку думку щодо можливостей електронних рецензій: «Електронний формат: 1) створює умови для швидкого реагування на видання, що з'являються, та обліку тих видань, які виявляються на периферії рецензійного горизонту традиційних видань; 2) знімає обмеження і за обсягом публікованих рецензій, і щодо їх наповнення: публікація рецензій з легкістю може супроводжуватися картинками, відеороликами і т. д.; 3) спрощує систему публікації текстів, робить їх більш доступними, створює можливості для більш неформального обговорення тих питань, що висвітлюються в рецензіях; 4) адаптує корпус рецензій за допомогою використання електронних підписок і розсилок на запити аудиторії, що диференціюється [...]»<sup>723</sup>.

Означені переваги рецензій в електронних джерелах, насамперед їх доступність, можуть створювати загрозу для якісної оцінки спеціальних словників, а отже, важлива роль рецензії в поліпшенні методології репрезентування термінологічної галузі як системи може бути спростована. На основі викладеного, зважаючи на наявність нових форм і засобів організації оцінювання термінографічних праць, можна однозначно стверджувати, що критики повинні би дотримуватися єдиних вимог рецензування словників на сторінках наукових паперових журналів та електронних видань задля формування національного (або міжнародного) інституту рецензування термінологічних словників.

<sup>722</sup> Женченко М. Нова модель рецензування наукових публікацій у цифровому середовищі. *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. Запоріжжя. 2016. № 1 (25). С. 169.

<sup>723</sup> Степанов Б. «Кризис жанра»: книжные рецензии в перспективе исследовательской научной коммуникации... С. 87–88.

### 3.2.3. Рецензії за ознакою ‘обсяг інформації’

Аналізуючи особливості типологічної характеристики рецензій на наукові тексти, О. Гуманенко виділяє *об’ємні, стислі й мінірецензії*, відповідно пояснюючи кожен тип рецензії так: «[...] об’ємні, які докладно і всебічно висвітлюють науковий твір; стислі, що оцінюють вузлові моменти наукового твору; міні-рецензії, яким притаманна коротка характеристика наукової роботи»<sup>724</sup>. Беручи до уваги обсяг викладеної інформації в рецензіях, виокремлюємо такі їх жанрові типи й підтипи (подаємо за градацією обсягу): *мінірецензії, стислі й розгорнуті рецензії*.

**1. Мінірецензія.** У довідковому виданні «Медіалінгвістика: словник термінів і понять» (2014) термін *мінірецензія* потрактовано як «інформаційний жанр, який синонімізовано з оцінною заміткою щодо конкретної події чи інформаційного явища (книга, кінофільм, п’єса та ін.). Мета публікації такого типу полягає в тому, щоб повідомити читачеві про суб’єктивні враження, отримані автором у процесі ознайомлення з рецензованим предметом. А отже, М.-р. не обґрунтовується доказами, а пропонує виклад власного погляду автора»<sup>725</sup>. З поясненням у дефініції мети публікування мінірецензії («повідомити читачеві про суб’єктивні враження»), а також інших типів рецензії, не погоджуємося, оскільки, по-перше, тип критичної публікації *мінірецензія* не визначається за параметром ‘суб’єктивна характеристика’, по-друге, під час аналізування книги необхідно дотримуватися установлених традицій у критиці й неприпустимо виявляти суб’єктивні враження тощо.

Серед досліджуваних *мінірецензій* простежуємо такі її підтипи:

а) *рецензія-репліка, флейшрецензія, або бліцрецензія*, — це коротка, побіжна характеристика словника в неочікуваному й невідзначеному місці в тексті рецензії, присвяченій науково-навчальному виданню (підручнику, посібнику для здобувачів вищої освіти). Обсяг такої рецензії становить декілька речень (здебільшого

<sup>724</sup> Гуманенко О. О. Особливості типологічної характеристики рецензій на наукові твори... С. 122.

<sup>725</sup> Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / за ред. Л. І. Шевченко. Вид. 2-е, випр. і доп. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. С. 112–113.

про переваги праці), наприклад, у рецензії на навчальний посібник «Екологічна етика» відстежуємо таку *бліцрецензію*: «Видання, що важливо, містить словник термінів, які вживаються в законодавстві щодо захисту тварин від жорстокого поводження. Швидко знайти відповідну інформацію з окремих питань допоможе ретельно складений термінологічний покажчик»<sup>726</sup>. Констатовано, як бачимо, лише важливість наявності словника в навчальному виданні. Такий короткий коментар не дає змоги оцінити словник як термінографічну працю, відповідно, у структурно-семантичному аспекті аналізована рецензія “тяжіє” до рис анотації;

б) *рецензія-анотація* — це короткий, довідкового характеру опис термінологічного словника щодо його реєстру, змісту, призначення, бібліографічних відомостей без його оцінки й критики. Така рецензія-анотація є своєрідним невеликим оголошенням, можливо, рекламою в ненауковому чи науковому виданнях про вихід нового словника, фрагментом термінографічних новин. Рецензії-анотації не надто поширені, однак їм можуть відводити рубрики в наукових журналах, зокрема, ще 1902 р. на сторінках часопису «Літературно-науковий вістник» у розділі «Хроніка і бібліографія» (у підрозділі «І. З літератури і науки») викладено рецензію-анотацію про іноземне термінографічне видання<sup>727</sup> (див. додаток А). Цю традицію продовжено. У сучасному періодичному науковому неакадемічному журналі «Демографія та соціальна економіка» виокремлено рубрику «Книжковий огляд», де більшою мірою схарактеризовано монографії, навчальні видання і поодинокі термінологічні словники<sup>728</sup>.

<sup>726</sup> Див.: Курзова В. В. Відгук на навчальний посібник В. Є. Борейка, Шуміла О. М., Шеховцова В. В., Шуміло О. О. «Екологічна етика» для вищої школи. *Порівняльно-аналітичне право*: Електронне наукове видання. Ужгород. 2015. № 1. С. 366. URL: [http://www.rap.in.ua/1\\_2015/110.pdf](http://www.rap.in.ua/1_2015/110.pdf) (дата звернення: 14.05.2020). Рец. на кн.: Борейко В. Є., Шуміло О. М., Шеховцов В. В., Шуміло О. О. Екологічна етика: навч. посібник / за заг. ред. О. М. Шуміла. Харків: Право, 2015. 304 с.

<sup>727</sup> В. Англійський науковий словник... С. 26.

<sup>728</sup> *Примітка*. Див., наприклад, текст рецензії-анотації. Автора наведеної нижче рецензії не зафіксовано, відповідно, це дає змогу з упевненістю висновкувати, що її укладачем є редакційна колегія журналу. Подаємо текст рецензії-анотації в оригіналі:

#### ЮДИНА Т. Н. МИГРАЦИЯ: СЛОВАРЬ ОСНОВНЫХ ТЕРМИНОВ

Словарь включает более 300 статей, раскрывающих содержание важнейших терминов и понятий по миграции населения. Они дают представление о сущности миграции, о ее социально-экономическом, демографическом, геополитическом



Крім того, Національний університет «Львівська політехніка» на електронній сторінці Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології в рубриці «Оголошення» повідомляє про нові джерела, як-от: «У видавництві “Колір ПРО” вийшов друком черговий словник з Термінографічної серії “СловоСвіт” за № 16 “Українсько-англійський словник з радіоелектроніки” разом з комп’ютерним диском (обсяг 1008 сторінок, понад 60 тис. термінів). Укладачі словника: Богдан Рицар, Леонід Сніцарук і Роман Мисак; за редакцією д. т. н., професора Богдана Рицара». Така оцінка має ознаки рекламного дискурсу, оскільки далі ще й подається номер телефона, щоб за потреби звернутися щодо його придбання<sup>729</sup>.

Уважаємо, що означені підтипи мінірецензій виконують насамперед інформативну функцію, тобто функцію повідомлення широкого кола читачів про вихід термінографічної продукції, мають своєрідний рекламний, а не критичний характер. Отже, за метою підготування аналізовані рецензії поділяються на *реklamні* та *анотаційні*.

**2. Стислі рецензії**, на відміну від мінірецензій, дещо більші за обсягом і містять не лише бібліографічний опис та переказ змісту словника, але і його коротку оцінку. Як жанровий різновид стислої рецензії виділяємо *рецензію-відгук*.

**Рецензія-відгук** — це стисла експертна оцінка (1–1,5 стор.) термінографічного видання здебільшого галузевими фахівцями. Особливість такого типу рецензій — зосередження уваги критиків передусім на позитивних аспектах джерела, зокрема на актуальності

---

и культурно-цивилизационном значении в прошлом и настоящем, о миграционной политике России и других стран мира. Учебное пособие адресовано студентам, аспирантам и преподавателям высших учебных заведений, а также всем интересующимся проблемами миграции. Издательство: Академический проект РГСУ. Год: 2007. Страниц: 472 (*Демографія та соціальна економіка*. Київ. 2008. № 1. С. 225).

<sup>729</sup> *Примітка*. Згаданий університет поширює на власній інтернет-сторінці «Видавництво Львівської політехніки» інформацію про підготовлені його викладачами нові словники, як-от на «Скульптура. Ілюстрована енциклопедія» В. Гоголя, Ю. Дибі (Т. 1, 2020): «Це перше спеціалізоване багатомне видання, яке є спробою узагальнити та систематизовано викласти знання про мистецтво скульптури, репрезентувати загальний стан і сучасний рівень суспільного прогресу в цій галузі. Видання розраховане на фахівців у різних галузях мистецтва, викладачів навчальних закладів і може стати незамінним посібником для студентів, які здобувають фах скульптора, історика мистецтва, реставратора творів мистецтва чи архітектора».

праці, важливості забезпечення галузі необхідним словником, констатуванні значної чи незначної кількості описаних термінів, а насамперед відсутність прикладів аналізу, тобто уникнення експертизи лексикографічних параметрів репрезентування терміноодиноць у виданні, характеристики його принципів побудови<sup>730</sup>.

**3. Розгорнуті рецензії.** Жанровим різновидом розширеної, деталізованої критичної публікації є *рецензія-стаття аналітичного характеру*.

*Рецензія-стаття аналітичного характеру* — це оцінювальна стаття, де всебічно й глибоко проаналізовано всі структурні компоненти словника. У такій рецензії критик детально експертує за різними критеріями параметри словника, викладає мотивовану його оцінку<sup>731</sup>. Рецензії цього типу становлять найбільшу цінність для розвитку метатермінографії, зокрема для розроблення й удосконалення засад створення термінографічних праць та вироблення нових моделей термінологічних словників.

### 3.2.4. Рецензії за ознаками ‘кількість розглядуваних словників у рецензії’ і ‘тип розглядуваних спеціальних словників у рецензії’

Як засвідчує аналіз, у межах однієї рецензії критик може досліджувати не лише один, а й декілька спеціальних словників. Відповідно, можна виокремити за кількістю розглядуваних словників у рецензії такі її типи: (1) *монорецензія* — рецензія, у якій аналізують один окремий словник (наприклад, В. Ніколайчук,

<sup>730</sup> Див., наприклад, рецензію Лібанова Е. М. Рецензія на «Статистичний словник» (за редакцією доктора наук з державного управління, професора, члена-кореспондента НАН України О. Г. Осауленка). *Демографія та соціальна економіка*. Київ. 2013. № 1 (19). С. 142–143. Рец. на слов.: Статистичний словник / О. Г. Осауленко, О. О. Васечко, М. В. Пугачова та ін.; за ред. О. Г. Осауленка. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. 498 с.

<sup>731</sup> Див., наприклад, такі рецензії: Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012...; Загнітко А. Терлак З. Пунктуаційний словник-довідник. Львів: Апріорі, 2019. 396 с. *Мовознавство*. Київ. 2021. № 3. С. 64–68. Рец. на слов.: Терлак З. Пунктуаційний словник-довідник. Львів: Апріорі, 2019. 396 с.

П. Вайда «Рецензія на “Словник найуживаніших термінів з екології, біотехнології і біоенергетики”»<sup>732</sup>); (2) **полірецензія**, або **рецензія-огляд**, — рецензія, у якій оцінюють два й більше словники, тобто групи словників, їх можуть і порівнювати (наприклад, В. Плескач «Два словники», де схарактеризовано «Термінологічний словник “Метали”» і «Російсько-український словник з інженерних технологій»<sup>733</sup>). Найпоширенішим з-поміж названих типів за названою ознакою є монорецензія, а полірецензія трапляється поодинокі.

За ознакою ‘тип розглядуваних спеціальних словників у рецензії’ виокремлюємо декілька типів критичних публікацій за такими параметрами: 1) **носій інформації**, 2) **спосіб семантизування термінів**, 3) **походження (місце створення) аналізованого словника**. Виділімо й схарактеризуємо типи рецензій і можливі їх підтипи за названими параметрами.

**1. За носієм інформації — рецензії на паперові словники й на словники електронні.** Сучасну національну термінографію формують переважно паперові словники, відповідно, поширеними є рецензії на видруковані словники<sup>734</sup>.

Українські електронні словники розміщено на різних носіях, як-от: електронну систему «Словники України» подано на дисках; частину словників репрезентовано в мережі Інтернет за назвою «Спочатку було слово» (наприклад, «Тлумачний словник фінансових термінів»<sup>735</sup>). Утім поодинокими є **рецензії на електронні словники**, експертування яких передбачає врахування наявності відповідних структурних елементів словників, що в паперових джерелах не використовують, а саме: озвучування вимови терміна або його переклад іншими мовами, способи дефініювання тощо. Як приклад рецензії на електронні словники розглядаємо статтю Н. Сінкевич й О. Плющя «Лінгвістичні та екстралінгвістичні

<sup>732</sup> Ніколайчук В., Вайда П. Рецензія на «Словник найуживаніших термінів з екології, біотехнології і біоенергетики»... С. 161.

<sup>733</sup> Плескач В. Два словники. *Вісник Нац. університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2008. № 620. С. 148–152.

<sup>734</sup> Див., наприклад, Кочан І. Велика подія в біологічній термінографії. Рецензія на «Словник української біологічної термінології». К.: КММ, 2012. — 744 с... С. 86–88.

<sup>735</sup> Тлумачний словник фінансових термінів. URL: <http://www.slovník.com.ua/> (дата звернення: 22.01.2021).

особливості електронних словників сучасної української мови»<sup>736</sup>, у якій здійснено їх оцінювальний огляд.

2. За способом семантизування термінів виокремлюємо рецензії на такі джерела: (1) **енциклопедичні видання** — рецензії на енциклопедії, енциклопедичні словники<sup>737</sup>; (2) **дефінітивні словники** — рецензії на тлумачні словники<sup>738</sup>; (3) **перекладні словники** — рецензії, присвячені аналізу дво-, три-, чотиримовних термінографічних праць тощо. Крім того, розрізняємо їх підтипи: а) **рецензії на власне перекладні видання**<sup>739</sup>;

<sup>736</sup> Сінкевич Н. М., Плющай О. О. Лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості електронних словників сучасної української мови. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. Дніпро. 2016. № 17. С. 100–110. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/dlgum\\_2016\\_17\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/dlgum_2016_17_13) (дата звернення: 28.05.2019).

<sup>737</sup> Див., наприклад, такі рецензії: Ажнюк Б. Українська мова (енциклопедія) / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. К.: Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2000. — 752 с. *Мовознавство*. Київ. 2001. № 5. С. 96–100. Рец. на слов.: Українська мова (енциклопедія) / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2000. 752 с.; Михальчук О. Мала філологічна енциклопедія / Уклали: Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. К.: Довіра, 2007. — 478 с. *Мовознавство*. Київ. 2008. № 4–5. С. 137–138. Рец. на слов.: Мала філологічна енциклопедія / укл.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2007. 478 с.; Мацегорін О. І. Рецензія на «Енциклопедію цивільного права України». *Часопис Київського університету права*. Київ. 2009. № 2. С. 296–297. Рец. на слов.: Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: Ін Юре, 2009. 952 с.

<sup>738</sup> Див., наприклад, рецензії: Білоноженко В. Барабан Л. І., Дятчук В. В. Український тлумачний словник театральної лексики. К.: «СВС», 1999. — 95 с. *Мовознавство*. Київ. 2000. № 1. С. 76–78. Рец. на слов.: Барабан Л. І., Дятчук В. В. Український тлумачний словник театральної лексики. Київ: «СВС», 1999. 95 с.; Кочан І. Велика подія в біологічній термінографії. Рецензія на «Словник української біологічної термінології». К.: КММ, 2012. — 744 с.... С. 86–88.

<sup>739</sup> Див., наприклад, такі рецензії: Коптілов В. С. А. Воробйова, Т. К. Молодіт. Російсько-український словник соціально-економічної термінології. За ред. акад. І. К. Білодіда. — К., УРЕ, 1976. 412 с. *Мовознавство*. Київ. 1976. № 6. С. 79–81. Рец. на слов.: Воробйова С. А., Молодіт Т. К. Російсько-український словник соціально-економічної термінології / за ред. І. К. Білодіда. Київ: УРЕ, 1976. 412 с.; Полюга Л. Термінологічна лексикографія. Федотова О. В., Очкуренко О. М., Фенчин К. М. Морфологічний словник медичної термінології. К.: Вища шк., 1985. — 321 с. *Мовознавство*. Київ. 1987. № 1. С. 76–77. Рец. на слов.: Федотова О. В., Очкуренко О. М., Фенчин К. М. Морфологічний словник медичної термінології. Київ: Вища шк., 1985. 321 с.; Нікітіна Ф.

б) *рецензії на дефінітивно-перекладні словники*<sup>740</sup>; (4) *довідники* — рецензії на довідники<sup>741</sup>, словники-довідники<sup>742</sup>.

3. За походженням (місцем створення) аналізованого словника вбачаємо наявність двох типів рецензій: (1) *на національні словники* — це рецензії на спеціальні праці, створені в Україні<sup>743</sup>.

Російсько-український словник наукової термінології (суспільні науки). — К.: Наук. думка, 1994. — 600 с. *Дивослово*. Київ. 1995. № 5–6. С. 62. Рец. на слов.: Андерш Й. Ф., Воробйова С. А., Кравченко М. В., Максименко М. Т., Міщук Р. С., Фоменко В. М. Російсько-український словник наукової термінології (суспільні науки). Київ: Наук. думка, 1994. 600 с.; Тараненко О. Нова праця в галузі двомовної науково-технічної лексикографії. Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки / за ред. Д. Х. Баранника і В. Ф. Пріснякова. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1997. — 486 с. *Мовознавство*. Київ. 1998. № 4–5. С. 73–75. Рец. на слов.: Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки / за ред. Д. Х. Баранника, В. Ф. Пріснякова. Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетр. ун-ту, 1997. 486 с.; Буроменський М. В., Симонок М. В. Новий словник з міжнародного права. *Вісник Академії правових наук України*. Харків. 2009. № 4 (59). С. 242–244. Рец. на слов.: Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права / за ред. В. І. Муравйова, Л. І. Шевченко. Київ: Арій, 2009. 608 с.

<sup>740</sup> Див., наприклад, рецензію Бойко А. Л., Глазко В. І., Глазко Г. В. Російсько-англо-український тлумачний словник термінів з прикладної генетики, ДНК-технології та біоінформатики. К.: Квіц, 2001 — 588 с. *Фізіологія і біохімія культурних рослин*. Київ. 2004. Т. 36. № 2. С. 176–177. Рец. на слов.: Глазко В. І., Глазко Г. В. Російсько-англо-український тлумачний словник термінів з прикладної генетики, ДНК-технології та біоінформатики. Київ: Квіц, 2001. 588 с.

<sup>741</sup> Див., наприклад, рецензію Трахтенберг І. М. Рецензія на «Довідник вибраних термінів з пестицидів». *Сучасні проблеми токсикології*. Київ. 2005. № 3. С. 59. Рец. на слов.: Клісенко М. А., Демченко В. Ф., Макарчук Т. Л., Матвеева О. Я., Маторін Є. М., Подрушняк А. Є. Довідник вибраних термінів з пестицидів в аналітичній хімії, екогігієні, токсикології та агроєкології (українською, російською та англійською мовами). Київ: Вид. центр НАУУ, 2005. 242 с.

<sup>742</sup> Див., наприклад, рецензію Швачко С. О. Надійний супутник сучасного фонетиста. Рецензія на «Concise Dictionary of Phonetic Terms» / Словник фонетичних термінів (короткий) (англ. мовою). — Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. — 256 с. / А. А. Калита, Л. І. Тараненко. *Філологічні трактати*. Суми–Харків. 2013. Т. 5. № 3. С. 90–91. Рец. на слов.: Калита А. А., Тараненко Л. І. Concise Dictionary of Phonetic Terms / Словник фонетичних термінів (короткий) (англ. мовою). Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. 256 с.

<sup>743</sup> Див., наприклад, Кравець О. Відроджуючи українську термінологію з радіології. *Вісник НАН України*. Київ. 2008. № 9. С. 53–54. Рец. на слов.: Бездробний Ю., Козирський В., Шендеровський В. Українсько-англійсько-російський тлумачний словник з радіології та радіологічного захисту. Київ: Полігр. дільниця Ін-ту теорет. фізики ім. М. Боголюбова НАН України, 2007. 320 с.

Крім того, цей тип рецензії може мати два підтипи за мовною характеристикою словника: а) **рецензії на українськомовні словники**<sup>744</sup> — це переважний різновид критичних публікацій в українській спеціальній критиці словників; б) **рецензії на українські чужомовні словники**<sup>745</sup> — це поодинокі оцінювальні статті; (2) **рецензії українських критиків на зарубіжні чужомовні словники**<sup>746</sup> — їх кількість незначна. Водночас до експертування джерел інших країн критики зверталися ще в 30-х роках ХХ ст.<sup>747</sup> Оче-

<sup>744</sup> Див., наприклад, Капленко О. Перші кроки вітчизняної наратології. *Слово і час*. Київ. 2003. № 12. С. 81–84. Рец. на слов.: Ткачук О. М. Наратологічний словник. Тернопіль: Астон, 2002, 173 с.

<sup>745</sup> Див., наприклад, Крічфалуші В. В., Меліка Ж. К. Гродзинский А. М., Злобин Ю. А., Миркин Б. М., Наумова Л. Г. Словарь-справочник по агрофитоценологии и луговедению. Киев: Наук. думка, 1991. — 136 с. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1992. Т. 49. № 3. С. 104–105. Рец. на слов.: Гродзинский А. М., Злобин Ю. А., Миркин Б. М., Наумова Л. Г. Словарь-справочник по агрофитоценологии и луговедению. Киев: Наук. думка, 1991. 136 с.

<sup>746</sup> Див., наприклад, Pot O. Rikard Simeon. Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. *Мовознавство*. Київ. 1970. № 6. С. 89. Рец. на слов.: Simeon R. Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. Zagreb: Matica hrvatska, 1969; Федонюк В. Миронова Г., Газдошова О. Чесько-український юридичний словник. Брно: Ун-т ім. Масарика, 2009. — 374 с. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 88–89. Рец. на слов.: Миронова Г., Газдошова О. Чесько-український юридичний словник. Брно: Ун-т ім. Т. Г. Масарика, 2009. 374 с.; Приходько С. М. Якобсон Г. Словник сукулентів. Вид-во «Густав Фішер», Штуттгарт, 1970, стор. 1–589. G. Jakobson. Das succulenten-lexicon. Gustay Fischer-Verlag, Stuttgart, 1970, S. 1–589. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1971. Т. XXVIII. № 6. С. 798–799. Рец. на слов.: Jakobson G. Das succulenten-lexicon. Stuttgart: Gustay Fischer-Verlag, 1970. 589 с.; Космеда Т. А. Новый учебный словарь (Kozdra M., Dubiczynski W. Dydaktyczny słownik tematyczny rosyjsko-polskich paraleli leksykalnych. Leksyka kulinarna (rzeczownik). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 s. / Коздра М., Дубичинский В. Учебный тематический словарь русско-польских лексических параллелей. Кулинарная лексика (имена существительные). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 с.). *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2020. Вип. 52. С. 236–241. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.52.22>. Рец. на слов.: Kozdra M., Dubiczynski W. Dydaktyczny słownik tematyczny rosyjsko-polskich paraleli leksykalnych. Leksyka kulinarna (rzeczownik). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 s.

<sup>747</sup> Див., наприклад, рецензію Паночіні С. Назовы живёл Беларуская Наукковая Термінолѳія. Вип. 12. Менск, 1927. Ст. 72. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1930. Вип. II. С. 65–67. Рец. на слов.: Назовы живёл Беларуская Наукковая Термінолѳія. Вип. 12. Менск: [б. в.], 1927. 72 с.

видно, залучення зарубіжних робіт до критичного аналізу сприяє вивченню напрацювань і тенденцій не лише української, а й світової термінографічної критики і словникарської діяльності.

### 3.2.5. Рецензії за ознакою ‘наявність / відсутність наукової дискусії’, тобто ‘наявність / відсутність відповіді автора (авторів) словника на рецензію’

У цій групі за названою ознакою розрізняємо два типи критичних публікацій: (1) рецензії, що отримали відповідь автора (авторів) словника; (2) рецензії, що не отримали відповіді автора (авторів) словника.

**1. Рецензії, що отримали відповідь автора (авторів) словника**<sup>748</sup>. Особливості побудови рецензії допускають діалог між рецензентом та автором (авторами) експертованого видання. Можливість спілкування як реакція на появу критики словника засвідчує важливу її функцію — наукову комунікацію, що може набувати ознак дискусії, відповіді на зауваження, тобто їх спростування, відстоювання правильності вибору чи репрезентування автором (авторами) того чи того словникового параметра та ін. Однією з форм публічного обговорення певного спірного питання, а саме наукової дискусії, є рецензування — це, як відомо, професійна комунікація зі зворотнім зв'язком.

Спираючись на систему параметрів, учені виокремлюють такі види суперечки: 1) кількість учасників — суперечка-монолог, суперечка-діалог, суперечка-полілог; 2) мета — суперечка для пошуку істини, суперечка для переконання, суперечка для перемоги, суперечка заради суперечки<sup>749</sup>. Терміни *полеміка* й *дискусія* в довідкових виданнях інтерпретують як синоніми до терміна *суперечка*<sup>750</sup>, при цьому *дискусію* пояснюють як різновид *суперечки*, близь-

<sup>748</sup> *Примітка.* Для вивчення зазначеного типу рецензій проаналізовано корпус текстів статей-відповідей на рецензії, підготовлені на спеціальні джерела, розміщені на сторінках авторитетних професійних галузевих вісників, збірників і лінгвістичних періодичних видань кінця XIX – поч. XXI ст.

<sup>749</sup> См.: Введенская Л. А., Павлова Л. Г. Деловая риторика. Москва: Феникс, 2010. С. 123–124.

<sup>750</sup> Див.: Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 3. С. 345.

кої до *полемики*<sup>751</sup>. Відмінність дискусії від полемики відстежують у їх різноспрямованості: якщо мета дискусії — досягнення згоди щодо обговорюваної проблеми з можливістю пошуку компромісу, то мета полемики — не згода, а перемога над протилежною стороною, утвердження власної думки<sup>752</sup>.

Дискусії дуже важливі<sup>753</sup>, оскільки в спільному обговоренні й зіткненні поглядів народжується істина. «Дискусії, як боксерський матч, цікаві та мають смисл, коли проходять між рівними за силами противниками. [...], коли М. С. Трубецький пише Р. О. Якобсону, що не погоджується з ним щодо довгих голосних в історії чеської мови, і на десяти сторінках аргументує свій погляд. Таке обговорення цікаве й учасникам, і далеким нащадкам»<sup>754</sup>.

Наукові дискусії в сучасній українській термінографічній критиці не стали традицією, однак вони поодинокі існують. Аналіз текстів рецензій на термінологічні словники показує, що мета їх написання — пошук істини; а за кількістю учасників домінують професійні діалоги з елементами дискусії.

Дискусії в текстах статей-відповідей на рецензію на словники мають ознаки не конфлікту чи суперечки, а радше *дискусії-діалогу* (з поєднанням рис наукової дискусії і професійного діалогу), що розуміємо як публічне обговорення особливостей

<sup>751</sup> Див.: Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 1. С. 211.

<sup>752</sup> Там само. С. 211.

<sup>753</sup> *Примітка*. Досліджуючи праці І. Франка, Т. Панько виявляє, що цей митець наголошує на особливому значенні прилюдної дискусії / полемики, зокрема як засобу вироблення глибоких думок і конструктивних пропозицій, порівн.: «Я вказав на приміри інших народів, де прилюдна критика не вважається ніяким нещастям, а явищем, відлучним від усякої прилюдної діяльності, вказав і на той факт, що газетна полеміка останніх років чимало причинилася до вироблення критицизму і поглиблення думок політичних та суспільних у нашій публіці, а се вже здобуток дуже цінний». При цьому, за спостереженнями зазначеної вченої, розуміючи бурхливість наукових суперечок, І. Франко «все ж вважав, що відповіді опонента завжди повинні бути виваженими» (Панько Т. І. Мова і нація в естетичній концепції І. Франка. Львів: Світ, 1992. С. 178–189. *Збірник наукових праць на пошану професора Таміли Іванівни Панько*. Львів. 2021. С. 115–116).

<sup>754</sup> Вахтин Н. Форум о форуме на дискуссионного поля науки). *Антропологический форум*. № 10. С. 27–31. URL: [https://anthropologie.kunstkamera.ru/files/pdf/010/10\\_01\\_forum.pdf](https://anthropologie.kunstkamera.ru/files/pdf/010/10_01_forum.pdf) (дата обращения: 11.09.2019).



репрезентування параметрів спеціального словника з висловленням зауважень експерта, його рекомендацій щодо пошуку інваріантних способів побудови словника та готовністю автора видання до прийняття критики й подальшого вдосконалення словника.

В укладача словника бажання відповісти на критику, тобто вступити в діалог з рецензентом, провокують зауваження щодо спеціального видання та його компонентів у тексті рецензії. Так “зав’язується” фахове спілкування між автором і критиком щодо термінографічного об’єкта (словника), викликане незгодою впорядника з критичним його коментарем, що сприймається як особиста образа, а що гірше — його “дискваліфікація” як словникаря<sup>755</sup>. Відповідно, виникає наукова дискусія, об’єктом якої почасти є вже не стільки первинний текст, скільки рецензія експерта.

Зауважмо, що укладачі термінологічних словників поодиноко відповідають на зауваження експертів, тобто не часто продовжується наукова комунікація щодо спеціальних джерел. Справді, сьогодні термінографічна критична полеміка втратила свої позиції, здебільшого публічне наукове обговорення чи то суперечки виникають щодо лексикографічних (загальномовних словників різних типів), наукових (монографій, статей), навчальних (посібників, підручників) видань. Наприклад, на викладені положення і судження в розгорнутій статті В. Німчука «Про сучасну українську тлумачну лексикографію»<sup>756</sup> реагує В. Широков публікацією «Репліка на статтю В. В. Німчука “Про сучасну українську тлумач-

---

<sup>755</sup> *Примітка.* У листі до редакції науково-теоретичного часопису «Мовознавство» (2005) О. Тараненко доводить хибність закидів деяких критиків якості СУМ-11: «Критики СУМа (як названі тут, так і не названі) демонструють нібито раптове прозріння у своїх поглядах на українську лексикографію, так, нібито вони (до речі, всі вони десятиліттями працювали в Інституті мовознавства поруч з їхніми колегами-лексикографами, яких тепер презирливо іменують “горе-лексикографами”, або й безпосередньо в їхньому колективі) раніше не здогадувалися, які ідеологічні диверсії проти української мови та українського народу чиняться в них під боком. Хоч можливість висловитися з цього приводу вони, безперечно, мали й тоді, адже 60-і – 80-і роки — це вже були не сталінські часи. І ось тепер вони виступають у білих шатах, поливаючи брудом своїх колег, критикуючи стилі політичної демагогії й тих мовознавців (наприклад, М. А. Жовтобрюха, Л. С. Паламарчука), які з відомих причин уже не можуть їм відповісти» (Тараненко О. Про сучасну критику української лексикографії та про самих критиків (лист до редакції)... С. 96).

<sup>756</sup> Німчук В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію... С. 3–30.

ну лексикографію»<sup>757</sup>, на яку В. Німчук друкує «Репліка на репліку В. А. Широкова»<sup>758</sup>, продовжуючи полеміку. Відповідь автора рецензентові, як бачимо, “провокує” відповідну реакцію на його повідомлення і так далі.

Кількість відповідей у ланцюжку професійного діалогу, за авторськими спостереженнями, може становити не більше трьох, найчастіше — одна. Крім того, якщо сьогодні публікування відповіді на критику словника є рідкісним явищем, то в період початку XIX ст. – початку XX ст. це було очікуваною реакцією, але, звісно, лише на негативну його оцінку. Наприклад, на рецензію М. Цертелева на «Граматику малороссийского наречия» і «Краткий малороссийский словарь», що був надрукований 1818 р. як додаток до цієї граматики, О. Павловський публікує (1822) відповідь, у якій із сумом визнає, що «лишается охоты к изданию впредь чего-либо важнейшего»<sup>759</sup>.

Прикладом “запеклого” діалогу є відповідь В. Модестова (1890) на рецензію його книги «Лекции по истории римской литературы» (1888) Ф. Зелінським (1889)<sup>760</sup>. Наукова полеміка, безумовно, повин-

<sup>757</sup> Широков В. Репліка на статтю В. В. Німчука «Про сучасну українську глумачну лексикографію». *Мовознавство*. Київ. 2013. № 1. С. 77–84.

<sup>758</sup> Німчук В. Репліка на репліку В. А. Широкова. *Українська мова*. Київ. 2013. № 3. С. 154–164.

<sup>759</sup> Павловский А. П. Прибавление к грамматике малороссийского наречия, или ответ на рецензию, сделанную на оную грамматику. Санкт-Петербург: Тип. И. Байкова, 1822. 34 с.

<sup>760</sup> *Примітка*. Предметом дискусії стала відмова рецензента визнати нову працю як наукове дослідження (подаємо мовою оригіналу): «Делая ко мне такое обращение и высказывая свое внутреннее неудовольствие на меня в столь оскорбительных выражениях, г. Зелинский берет на себя [...] слишком много. Он словно не подозревает, что за это минутное чувство удовольствия ему придется недешево поплатиться. И в самом деле, если я в своей науке дилетант, то кто же он, г. Зелинский, не представивший по этой науке ни одного труда и литературным образом к ней совершенно неприкосновенный?... что же сказать о том, что г. Зелинский мне приписывает “грустное положение человека, своими же непризнанного”? По какому праву он позволяет себе делать такое заявление? От имени каких ученых он говорит? Кто это, свои, меня не признающие?... Г. Зелинский затронул вопрос очень щекотливый [...] я вправе сказать, что мои ученые труды оценивались много раз и в русской, и в иностранной печати, людьми очень компетентными и очень известными [...]» (Модестов В. Ответ на рецензию г. Зелинского. *ЖМНП*. Санкт-Петербург. 1890. № 1. С. 215–216). Складно назвати цю

на бути насамперед конструктивною. Слід уникати наміру вербалізувати образ, дотримуватися культури ведення дискусії та не перетворювати її на принизливу й безглузду сварку.

Відомо, що 1875 р. І. Верхратський пише рецензію на «Німецько-руський словник» (1867) О. Партицького, у якій визначає актуальні й сьогодні вимоги до лексикографічного джерела, зокрема: відповідність словника меті, практичність лексичного складу, чітке визначення понять<sup>761</sup>. Як недоліки критик називає недоречні штучно утворені авторські неологізми, уживання застарілого, «найчудніше уклепаного» слова. І. Верхратський доводить непохитність власних переконань, бо «критика наукова не зважає на особистість, а тільки на правду»<sup>762</sup>, продовжуючи полемізувати з автором словника О. Партицьким, який обурився щодо викладених суджень у рецензії.

Варте наслідування сучасними критиками розгортання дискусії українськими фахівцями щодо ступеня вартості й цінності спеціальних словників початку ХХ ст. Зокрема, на словник «Nomina anatomica Ucrainica. Анатомічні назви...» (1925)<sup>763</sup> (редакторами якого виступили професори Ф. Цешківський<sup>764</sup>, О. Черняхівський<sup>765</sup>,

---

полеміку науковою чи віднайти в ній конструктивність поглядів, оскільки передусім це прояв образи, «вилив емоцій».

<sup>761</sup> Див.: Верхратський І. Кілька слів о словарі О. Партицького. Львів: Друк. Т-ва ім. Шевченка, 1875. С. 4.

<sup>762</sup> Верхратський І. Одвѣтъ п. О. Партицкому на его замѣтку вымѣрену противъ статьи «Кѣлька слѣвъ о словарѣ О. П.» и декотри инши замѣчанья, именно о литературній стѣйности и тенденціи «Друга». Львѣвъ: Печат. Ставропигійского ин-та, 1876. С. 4.

<sup>763</sup> *Примітка.* Цей експертований словник був перевиданий Українським лікарським товариством Північної Америки (УЛТПА) в Детройті (США) 1971 р. (див. про це: Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах. Львів: ПТВФ «Афіша», 2004. С. 169).

<sup>764</sup> *Примітка.* Цешківський Ф. О. — український учений-анатом, професор, директор анатомічного театру Київського медичного інституту, протягом 1922–1924 рр. — завідувач кафедри анатомії Київського ветеринарного інституту.

<sup>765</sup> *Примітка.* Черняхівський О. — професор гістології та ембріології Київського університету (від 1918). Організатор медичної секції Українського Наукового Товариства у Києві, перший голова Всеукраїнської спілки лікарів-українців, дійсний член НТШ у Львові, один з авторів «Російсько-українського словника» (Київ, 1920), активний творець української медичної термінології. З 1923 р. він був головою медичної комісії ІУНМ (див.: Онацький Є. Українська мала енциклопедія.

його українську частину відредагувала О. Курило) критик А. К. (так підписано роботу) друкує рецензію на нього на сторінках журналу «Українські медичні вісти» (1925)<sup>766</sup>, а Є. Лукасевич<sup>767</sup> публікує критичну статтю<sup>768</sup> в журналі «Літературно-науковий вістник» (1926). На цю другу рецензію, автор якої Є. Лукасевич, в означеному часописі подано статтю-відповідь указанного професора, співредактора аналізованого медичного словника, О. Черняхівського<sup>769</sup> (див. додаток Г). Він звертається до редактора журналу з проханням «[...] умістити сю мою замітку з приводу критики дра Е. Лукасевича на “Nomina anatomica Ucrainica” [...]». Крім того, О. Черняхівський також одночасно, користуючись нагодою, відповідає в цій самій «замітці» (у кінці її тексту всього лише трьома абзацами) іншому

---

Кн. 16. Літери Уш.–Я. Буенос Айрес: Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1967. С. 2049. URL: [https://archive.org/details/UkrMalaEn/kn\\_16\\_%D0%A3%D1%88-%D0%AF/mode/2up](https://archive.org/details/UkrMalaEn/kn_16_%D0%A3%D1%88-%D0%AF/mode/2up) /дата звернення: 20.01.2021/).

<sup>766</sup> А. К. *Nomina anatomica ucrainica*. Анатомічні назви, прийняті в Базелі на IX зборах анатомічного товариства, перекладені на українську мову. Редагували проф. норм. анатомії Київ. мед. ін-ту Ф. Цешківський і проф. гістології та ембріології. Київ. мед. ін-ту О. Черняхівський. ДВУ, 1925. *Українські медичні вісти*. Київ. 1925. № 1. С. 236. Рец. на слов.: *Nomina anatomica Ucrainica*. Анатомічні назви, прийняті в Базелі на IX зборах анатомічного товариства, перекладені на українську мову / ВУАН; Ін-т Наукової Мови, Приордничий відділ; ред. Ф. Цешківський, О. Черняхівський. Київ: ДВУ, 1925. 81 с.

<sup>767</sup> *Примітка*. Лукасевич Є. К. — лікар-педіатр, громадський діяч. Дійсний член НТШ. Від 1907 р. — член медичної секції УНТ, 1917 р. став співорганізатором та заступником голови Всеукраїнської спілки лікарів. Ініціатор заснування і редактор часопису «Українські медичні вісти» (1918), який видавав власним коштом. 1918 р. — співзасновник Українського Червоного хреста. Від 1918 р. — радник при Міністерстві закордонних справ Української Держави. Виконував обов'язки Міністра і товариша Міністра народного здоров'я й опікування УНР в екзилі, займався лікарською практикою, видавав газету «Українська трибуна», був скарбником і головою гуманітарної секції Укр. ЦК, допомагав матеріально українським організаціям. Член Українського лікарського товариства у Львові (від 1924). Наукові дослідження присвячував питанням медичної термінології та медичної етнографії. Видав «Анатомічний словник. Матеріали» (1926) та ін. (див.: *Енциклопедія Сучасної України*...).

<sup>768</sup> Лукасевич Е. «*Nomina anatomica Ucrainica*» Ін-ту Наукової мови 1925. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1926. Кн. III. С. 280–284. Рец. на слов.: *Nomina anatomica Ucrainica*. Анатомічні назви, прийняті в Базелі на IX зборах анатомічного товариства, перекладені на українську мову / ВУАН; Ін-т Наукової Мови, Приордничий відділ; ред. Ф. Цешківський, О. Черняхівський. Київ: ДВУ, 1925. 81 с.

<sup>769</sup> Черняхівський О. Лист до редакції... С. 156–162.

критикові Б. Матюшенку «з приводу цілком об'єктивної і коректної замітки, яку умістив др Матюшенко в ч. 5–6 Укр. Мед. Вістника з приводу N. A. U.»<sup>770</sup> (її текст, на жаль, не віднайдено).

О. Черняхівський називає «заміткою» свою статтю-відповідь, обсяг якої становить сім сторінок. Названий професор доводить хибність рясних зауважень критика Є. Лукасевича. Наприклад, щодо необхідності перекладати «абсолютно всі латинські терміни», які «власне неперекладені, а тільки написані українськими літерами», він наголошує, що «я і більшість моїх товаришів у термінольогічній праці вважаємо, що деяку частину термінів зовсім не треба перекладати, власне тих, що не перекладаються і в усіх інших мовах; се корисне для міжнародного порозуміння медиків, бо у протилежному випадку українські медики могли би бути до деякої міри одрізані од медиків решти культурного світа»<sup>771</sup>, ті «терміни [...] не перекладаються [...] у всіх західно-європейських анатомічних термінольогіях, навіть у чеській мові, яка, як здається, далі пішла у напрямку славянізації термінольогії»<sup>772</sup> тощо (див. додаток Г).

У цьому самому номері згадуваного журналу подано й відповідь (майже на п'яти сторінках) О. Черняхівському самого рецензента словника. Хоча Є. Лукасевич окремі спростування не заперечує, але наполегливо відстоює більшість своїх зауважень, як-от: «Погляд проф. Черняхівського [...] немає ніякого оправдання. Українська мова не є світовою мовою, ніхто з Європейців, які недавно тільки довідалися, що в Європі існує Україна, української мови не знає, і коли залишимо 20 чи 50 латинських назв, то се не допоможе міжнародним науковим зносинам»<sup>773</sup> (див. додаток Д).

Підсумовуючи, О. Черняхівський відзначає, що «вимоги його [Є. Лукасевича] до N. A. U. безґрунтовні, нездійснені в жадній іншій анатомічній термінольогії»<sup>774</sup>, але при цьому погоджується, що він «цілком справедливо зазначає кілька дрібних редакційних недоглядів та друкарських помилок»<sup>775</sup>. На це Є. Лукасевич відпо-

<sup>770</sup> Там само. С. 161.

<sup>771</sup> Там само. С. 156–157.

<sup>772</sup> Там само. С. 157.

<sup>773</sup> Лукасевич Е. II. Sine ira et studio... С. 162.

<sup>774</sup> Черняхівський О. Лист до редакції... С. 161.

<sup>775</sup> Там само. С. 161.

відає досить упевнено й різко, а саме: «“Підводячи підсумки”, треба визнати, що вимоги мої зовсім обґрунтовані; що вимоги мої, щоб кожному латинському слову відповідало одно українське слово, здійснені в інших мовах, а всі мої уваги що до “неправильно” перекладених термінів зовсім слушні»<sup>776</sup>. Далі рецензент продовжує відстоювати правоту своїх зауважень, зокрема подаючи такі аргументи: «Критика моя була також зовсім коректна, я не вживав ніяких алюзій ні до особи, ні до віку, ні до знання проф. Черняхівського, навпаки підкреслив навіть заслугу проф. Черняхівського [...]»<sup>777</sup>.

Сам критик визнає, що його висновок про термінографічне видання сповнений твердості й численних вимог та зауважень, і пояснює причину цьому: «Суворий висновок був через те, що праця ся мала штемпель Всеукраїнської Академії Наук та Інститута Наукової Мови, що частину українську переглянув та виправив учений спеціаліст-фільольог»<sup>778</sup>. Крім того, Є. Лукасевич, ніби добиваючись порозуміння, розкриває й інші мотиви написання рецензії на цей медичний словник: «“Беручись за критику” я був зовсім докладно “ознайомлений” з тим матеріалом, “який є в відомих джерелах” [...]; над термінольоґією медичною працюю вже давно [...] і перед двома роками закінчив працю над таким же анатомічним словником, що тепер вже вийшов. [...] бо з досвіду знаю, що всі терміни латинські можна перекласти на українську мову»<sup>779</sup>.

Він подає ще таку пораду, що окреслює перспективу української термінографії: «Красше було Всеукр. Академії Наук зібрати більше праць термінольоґічних, кожду з них розглянути, та опісля колись, по довгих роках, видати медичну термінольоґію, яка була б останнім і рішаючим словом Інститута Наукової Мови Всеукраїнської Академії Наук»; «треба в майбутности уникати поспіху і складати термінольоґічні словники пильнійше»<sup>780</sup>.

Цікавим є той факт, що на захист скритикованого медичного словника можуть виступати не лише автори / упорядники чи

<sup>776</sup> Лукасевич Е. II. Sine ira et studio... С. 166.

<sup>777</sup> Там само. С. 166.

<sup>778</sup> Там само. С. 166.

<sup>779</sup> Там само. С. 166.

<sup>780</sup> Там само. С. 166.

спеціалісти, які його зредагували, а й небайдужі до його статусу і якості фахівці, тобто ті, хто має високу кваліфікацію, глибокі знання щодо укладання словників, як-от А. Кримський<sup>781</sup>, статтю якого визначаємо як *статтю-захист*<sup>782</sup> (про різновекторність цієї наукової дискусії див. схему 3.3). А. Кримський у тексті цієї статті<sup>783</sup> (її обсяг — до двох сторінок) пояснює, що не стане «полемізувати проти д-ра Лукасевича, й розглядати, чи всі, котрі він так суворо скритикував, медичні терміни [...] справді такі вже “недорічні” (стор. 282), або “смішні” (стор. 283), або попросту “дивовижні” (стор. 283)», а констатує тільки, що «на якихсь 13.770 термінів, поданих у новому словнику “Анатомічні назви”, д-р Лукасевич розкритикував 101 термін. А це-ж відсоток мабуть-таки не великий»<sup>784</sup>. Прилюдно відстоюючи якість цього медичного джерела, він визнає його огріхи й обороняє водночас: «Перетрусім інші термінологічні словники — то й з них зможемо повиловлювати не менш невдалі терміни [...]»<sup>785</sup>. Наприкінці публікації А. Кримський звертається до критика Є. Лукасевича і до можливих інших експертів, пояснюючи, що Академія наук «не бере на себе та й не може брати жадної відповідальності за бездоганність термінологічних словників, складених в Інституті Наукової Мови. Ті словники — це-ж тільки проекти, а не остаточне академічне вирішення»<sup>786</sup> (див. додаток Е). Так виформовується інший вектор наукового оцінювання праці, який засвідчує, що це вже не лише професійний діалог між критиком і впорядником словника, але й широке публічне обговорення якості термінографічного

<sup>781</sup> *Примітка.* А. Ю. Кримський був науковим редактором «Російсько-українського словника» (1924–33. Т. 1–3), «Російсько-українського словника правничої мови» (1926), «Українського діалектичного збірника» (1928. Кн. 1; 1929. Кн. 2), «Записок Історико-філологічного відділу ВУАН» та ін. (див.: Енциклопедія Сучасної України...).

<sup>782</sup> *Примітка.* *Статтю-захист* кваліфікуємо як гібридний жанр наукової публікації, що виник у межах критичного субдискурсу. Це «рефлексивна стаття», створення якої викликане незгодою (а) автора довідкового джерела або (б) певним ученим з критичною оцінкою спеціальної праці, викладеною в опублікованій рецензії.

<sup>783</sup> Кримський А. До рецензії д-ра Е. Лукасевича на медичний термінологічний словник «*Nomina anatomica*» Інституту Наукової Мови 1925 (друк. в «Літер.-Наук. Віснику». 1926. Кн. III, стор. 280–284). *Записки історично-філологічного відділу.* Київ. 1926. Кн. VII–VIII. С. 595–597.

<sup>784</sup> Там само. С. 596.

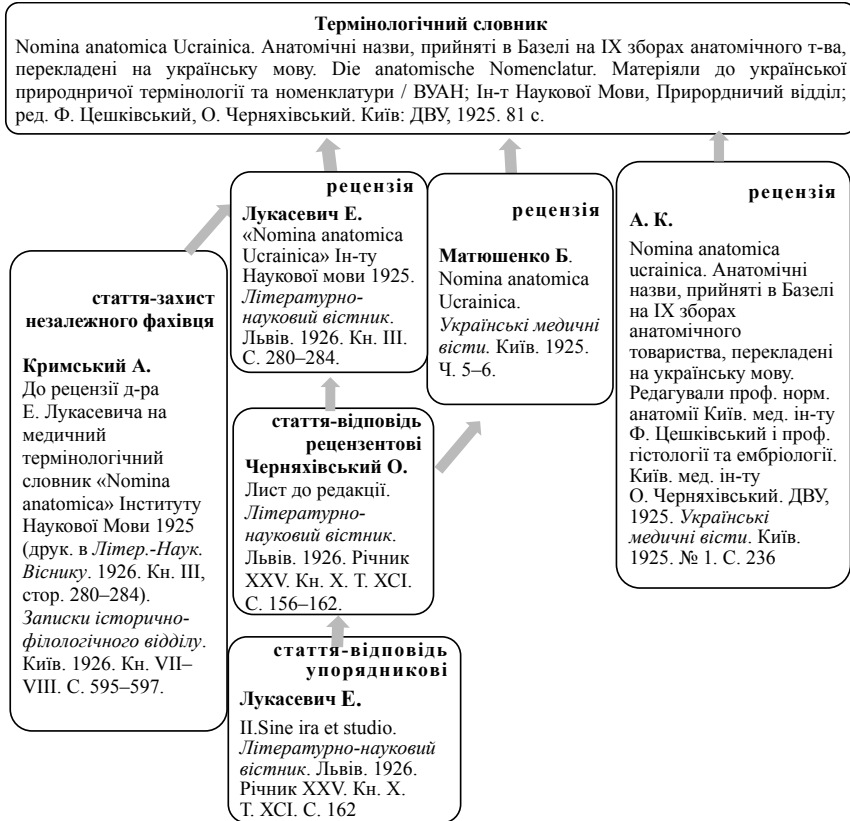
<sup>785</sup> Там само. С. 596.

<sup>786</sup> Там само. С. 597.

джерела, до якого можуть приєднуватися з власної ініціативи незалежні спеціалісти (див. схему 3.3).

Схема 3.3

### Наукова дискусія: професійний діалог і полілог через потенціал рецензії на термінологічний словник



Корисність / продуктивність наукової дискусії щодо результатів критичного аналізування якості спеціальних словників визнають і укладачі словників (порівн.: «сподіваючись викликати широку дискусію» і «вважаючи, що тільки дружними зусиллями і поправками лікарів усієї України може бути витворена дійсно бездоганна анатомічна термінологія, яка повинна бути



грунтом і для всієї загально медичної термінології»<sup>787</sup>), і їх експерти («Хтонебудь мусить звернути увагу на хиби, бо інакше “дискусії” не буде, не буде і поправок»<sup>788</sup>). Отже, тогочасні упорядники термінологічних словників і їх експерти були готові до їх усебічної критики й широкого обговорення, щоб досягнути високої словникарської майстерності. До того ж, як бачимо, не лише автори / укладачі / упорядники / редактори словників пишуть статті-відповіді, реагуючи на критику рецензентів, а й самі експерти теж дають зустрічну відповідь їм, а також небайдужі фахівці обороняють перші спроби описати термінологію певної галузі (див. схему 3.3). Щоправда, складно відстежити коло й векторність такої дискусії, оскільки вона розгортається на сторінках різних часописів.

Загалом українські термінографічні праці початку ХХ ст. знаходили гучний відгомін у науковому суспільстві. Час від часу в періодиці з'являлися рецензії та критичні публікації, наприклад: М. Гладкий «До проблеми нашої наукової термінології: Російсько-український словник правничої мови» (1926)<sup>789</sup>; Г. Холодний «Які мають бути словники Інституту української наукової мови» (1928)<sup>790</sup> та ін. Рецензії містили глибокий аналіз й об'єктивну оцінку праць, пропозиції щодо поліпшення їх якості. Зауважмо, що інколи рецензії друкували без зазначення авторства, тобто анонімні<sup>791</sup>, як-от:

<sup>787</sup> Черняхівський О. Лист до редакції... С. 162.

<sup>788</sup> Лукасевич Е. П. Sine ira et studio... С. 166.

<sup>789</sup> Гладкий М. До проблеми нашої наукової термінології: Російсько-український словник правничої мови. *Пролетарська правда*. Київ. 1926. № 319. С. 2–3.

<sup>790</sup> Холодний Г. Які мають бути словники ІУНМ. *Пролетарська правда*. Київ. 1928. № 165. С. 5.

<sup>791</sup> *Примітка*. Сьогодні анонімні рецензії на словники майже не друкують, однак на інтернет-сторінці видавництва університетів (наприклад, «Видавництво Львівської політехніки»), у наукових часописах (зокрема, «Мовознавство», у рубриці «Вийшли з друку»), що, як видається, готують редколегії, не вказують авторів у повідомленнях про вихід у світ термінографічних видань. З виникненням міжнародних наукових часописів актуалізується комунікація через анонімні наукові допублікаційні рецензії на статті іншими дослідниками з тієї самої галузі знань. Така рецензія виконує особливу роль — оцінювання наукових досліджень, з'ясування їх належної якості. Позитивна допублікаційна рецензія стає гарантом публікування статті. Негативна ж рецензія може змусити автора статті “ходити по колу”: переробляти, доповнювати, доопрацьовувати й надсилати знову до редакції, виконувати

у журналі «Комуніст» (№ 22) за 1927 р. опублікована така стаття про «Неусталеність правничої термінології»; у «Віснику природознавства» (Кн. 4) за 1927 р. — «Словник зоологічної номенклатури та термінології»; у «Червоний шлях» (№ 4) за 1927 р. — «Спортовий український термінологічний словник»<sup>792</sup>. Ці рецензії не спричинили дискусій, утім вони засвідчують неабияке зацікавлення наукового суспільства та фахівців кодифікуванням спеціальної мови та підвищенням якості термінологічних словників.

Х. Бергенхольц і Р. Гаус теж наголошують, що відповіді на критику словника не трапляються часто, але ця категорія є складником словникової критики, яку слід розширити, оскільки це сприяє критичному й двовекторному обговоренню лексикографічних робіт. Автори рецензованих публікацій повинні отримати можливість відповідати на відгуки щодо їхньої роботи — визнати поради, які вони отримують від рецензентів, та мотивувати деякі свої рішення<sup>793</sup>.

Приклад рецензії, що отримала відповідь співавторів термінологічного словника, віднаходимо на сторінках сучасного «Вісника Національного університету “Львівська політехніка”», серії «Проблеми української термінології» в 765-му випуску за 2013 р., зокрема одноосібну рецензію В. Моргунюка<sup>794</sup> на створений колективом авторів «Словник-довідник термінології музейництва»<sup>795</sup>, а також

---

рекомендації рецензентів тощо. Отже, допублікаційна анонімна рецензія на статтю *латентного жанру*, «виконує роль своєрідного “охоронця”, закриваючи доступ до певного наукового простору працям неналежного рівня» (Яхонтова Т. В. Анонімна наукова рецензія: функціонально-структурні та мовні характеристики. *Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. Дрогобич. 2015. № 4. С. 207–208).

<sup>792</sup> Див. про це: Кочан І. Українське термінознавство в іменах... С. 15.

<sup>793</sup> See: Bergenholtz H., Gouws R. H. On the Metalexigraphic Genre of Dictionary Reviews, with Specific Reference to LexicoNordica and Lexikos... P. 63.

<sup>794</sup> Моргунюк В. Рецензія на «Словник-довідник термінології музейництва». *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2013. № 765. С. 143–146. Рец. на слов.: Микульчик Р., Слободян П., Діденко Є., Рак Т. Словник-довідник термінології музейництва. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 128 с.

<sup>795</sup> Микульчик Р., Слободян П., Діденко Є., Рак Т. Словник-довідник термінології музейництва. Львів: Видавництво Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2012. 126 с.

колективну відповідь усіх співавторів<sup>796</sup> джерела на цю критичну статтю. Дозвольмо собі припустити, що факт наявності в одному випуску журналу і рецензії, і відповіді авторів словника на його критику засвідчує, що і критик, і укладачі ще до опублікування їхніх статей обговорили аналізований словник, висловили свої міркування та позицію щодо способів і принципів репрезентування терміноматеріалу в ньому (як це, очевидно, відбулося і під час ведення перших дискусій на початку ХХ ст., що викладено вище). Усна наукова дискусія “переміщається” на сторінки друкованих журналів, набувши жанрових форм термінографічної критики, що засвідчує наслідування традицій ведення термінографічних дискусій.

Зокрема, упорядники тексту *статті-відповіді*<sup>797</sup> зазначають: «Ознайомившись з рецензією на “Словник-довідник термінології музейництва”, укладачі Словника дякують п. Виталю Моргунюку за зауваги до цієї праці. Думки, висловлені в цій рецензії, є важливими, і їх буде враховано під час роботи над наступною редакцією словника»<sup>798</sup>. Автори видання демонструють повагу й шанобливе ставлення до експерта, про що свідчить використане словосполучення «шановний рецензент», а також прийняття окремого зауваження: «Погоджуючись із рецензентом щодо вживання іменників, які позначають дію, подію й наслідок, укладачі наголошують, що не впроваджували цих термінів з огляду на вищенаведені аргументи»<sup>799</sup>. Утім колектив спростовує передусім зауваження рецензента, трактуючи їх як «помилки в рецензії», пов’язуючи це, наприклад, з підміною понять «через те, що рецензент не володіє

<sup>796</sup> Микульчик Р., Слободян П., Діденко Є., Рак Т. Декілька думок у відповідь... . *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2013. № 5. С. 147–148. URL: [http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK\\_Wisnyk765/TK\\_wisnyk765\\_4\\_mykul'chik\\_slobod'an\\_htm#End](http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk765/TK_wisnyk765_4_mykul'chik_slobod'an_htm#End) (дата звернення: 23.05.2019).

<sup>797</sup> *Примітка. Стаття-відповідь* — це гібридний жанр наукової статті, що досить активно функціонує в межах критичного субдискурсу. Упорядник словника вибудовує зміст такої праці на аргументованому доведенні помилковості зауважень чи з’ясуванні доречності / недоречності суджень критика щодо якості термінографічного джерела. Готуючи статтю-відповідь як “*контрвідповідь*”, автори, редактори й експерти словника активізують наукову дискусію.

<sup>798</sup> Микульчик Р., Слободян П., Діденко Є., Рак Т. Декілька думок у відповідь...

<sup>799</sup> Там само.

поняттєвим апаратом музейництва. Прикладом підміни понять є пропозиція замінити *стан збереження музейного предмета* на *стан збереженого музейного предмета* (рецензент висловлює свої пропозиції в категоричній формі *має бути*). Ці словосполучення не є ідентичними»<sup>800</sup>. Загалом автори довідкової праці врівноважено відстоюють свій вибір принципу репрезентування терміно-одиниць, закінчуючи відповідь таким міркуванням: «Укладання цього словника також було спробою привернути увагу музейників і термінологів до проблем термінології музейництва. Судячи з отриманих відгуків, ця спроба вдалася й науковці звернуть увагу на нормалізацію цієї терміносистеми»<sup>801</sup>.

Отже, проаналізований тип рецензій є цінним, оскільки він створює комунікативні можливості публічно й відкрито експертувати словник. Не вважаємо, що поодинокі відповіді на рецензії засвідчують “вимирання” форми наукової дискусії та жанру рецензії загалом, хоча відзначмо, що певні проблеми тут, звісно, існують. Припускаємо, що їх розвитку можуть перешкоджати такі чинники: 1) професійна етика; 2) зазначення авторства рецензії, тобто неанонімність, що викликає небажання вступати в гострий конфлікт авторитетних науковців; 3) недостатність “критичної маси” напрацювань метатермінографією щодо теоретико-методологічних принципів і засад відображення спеціальної лексики в термінологічних словниках, зокрема відсутність інваріантних (уніфікованих) способів репрезентування структурних параметрів термінографічних праць.

**2. Рецензії, що не отримали відповіді автора (авторів) словника**, посідають панівну позицію в типології рецензій на спеціальні словники. Якщо автор термінологічного словника не відповідає на негативну критику його видання, то це підтверджує його згоду із зауваженнями експерта й зазначеними ним недоліками. Утримання від відповіді укладача словника є своєрідним визнанням допущених помилок і неточностей.

Отже, через рецензію на термінологічний словник, що є динамічною, “живою” формою, відбуваються професійний діалог і наукова дискусія щодо видання. Виникнення наукової дискусії

<sup>800</sup> Там само.

<sup>801</sup> Там само.

свідчить не про гострий конфлікт між критиком і автором словника, а про небайдужість до якості термінографічної продукції і невпинний пошук інваріантних способів або принципів лексикографічного репрезентування того чи того параметра в спеціальному словнику. Потенційна важливість теоретико-практичного застосування результатів публічного наукового обговорення термінологічного словника полягає в можливості систематизувати виявлені критиками недоліки репрезентування його структурних елементів задля вдосконалення засадничих теоретико-методологічних основ метатермінографії і розроблення інваріантної моделі словника нового типу.

### 3.2.6. Рецензії за ознакою ‘стиль викладу тексту критичної публікації’

За стилем викладу тексту можна виділити (залежно від мети, джерела, аудиторії) *рецензії з ознаками власне наукового, науково-популярного стилів та індивідуального стилю (ідіостилю) критика*.

Термінографічні рецензії характеризуються стилістичною гібридністю, оскільки поєднують ознаки різних стилів, хоча це залежить від місця публікації (тобто часопису) рецензії, її мети. Відповідно, складно навести приклади рецензій “чистих стилів”. Жанрова специфіка рецензії передбачає дотримання таких вимог до її написання: науково обґрунтоване експертування за певним алгоритмом, об’єктивність, ясність і логічність викладу міркувань, доброзичливість, дотримання наукової етики.

**1. Рецензії, що тяжіють за стилем викладу оцінки до власне наукового,** властиві такі ознаки: логічна послідовність характеристики видання з акцентуванням уваги читача на позитивних і негативних його якостях, точність, чіткість інформації, аргументованість і переконливість викладених положень щодо аналізованого словника<sup>802</sup>.

<sup>802</sup> Див., наприклад, такі рецензії: Колупаєв Ю., Трифонов Р. Словник української біологічної термінології. Укладачі: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. К.: КММ, 2012. — 744 с....; Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної

**2. Рецензії з ознаками науково-популярного стилю** вирізняються доступністю мови й формулювань (орієнтуванням на широкий загал читачів), поєднанням логічності доведень з емоційно-експресивною оцінкою словника, наприклад, наведемо фрагменти з тексту такого типу: «Статті, що присвячені видам, — це повні і цікаві розповіді, які дають можливість дізнатися про біологію, географію, екологію, ценологію, господарське значення кожного»<sup>803</sup>; «Слід зазначити, що поява такого посібника стала можливою завдяки безсумнівним енциклопедичним знанням його авторів [...]». Читаючи цю працю (словник містить близько 13 тис. термінів!), радієш за колег, які зуміли знайти сили й енергію для випуску такого надзвичайного потрібного посібника»; «За якими критеріями виділено саме патогени? А інші?»<sup>804</sup>; «Подано також вичерпну синоніміку (що дуже важливо!), уточнено походження видів»<sup>805</sup>. Звернімо увагу на недоречність використання знаків пунктуації, що мають значення оцінки (! ?). Таке їх використання характерне для репрезентації емоцій у художньому й публіцистичному стилях мовлення. Однак, як видається, у рецензії може зреалізуватися й індивідуальний авторський стиль критичного дискурсу.

**3. Рецензії з ознаками індивідуального стилю (ідіостилу) критика.** Поняття «індивідуальний стиль» пов'язують з аналізом

---

термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012...; Кочан І. Велика подія в біологічній термінографії. Рецензія на «Словник української біологічної термінології». К.: КММ, 2012. — 744 с....

<sup>803</sup> Комендар В. І., Міркін Б. М., Губанов І. А., Киселева К. В., Новиков В. С., Тихомиров В. Н. Луговые травянистые растения: биология и охрана / Справочник. М.: Агропромиздат. — 182 с. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1991. Т. 48. № 5. С. 110. Рец. на слов.: Губанов І. А., Киселева К. В., Новиков В. С., Тихомиров В. Н. Луговые травянистые растения: биология и охрана: справочник. Москва: Агропромиздат, 1990. 182 с.

<sup>804</sup> Бойко А. Л., Глазко В. І., Глазко Г. В. Російсько-англо-український тлумачний словник термінів з прикладної генетики, ДНК-технології та біоінформатики. К.: Квіц, 2001. — 588 с.... С. 177.

<sup>805</sup> Приходько С. М., Якобсон Г. Словник сукулентів. Вид-во «Густав Фішер», Штуттгарт, 1970, стор. 1–589. G. Jakobson. Das succulenten-lexicon. Gustav Fischer-Verlag, Stuttgart, 1970, S. 1–589. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1971. Т. XXVIII. № 6. С. 798–799. Рец. на слов.: Jakobson G. Das succulenten-lexicon. Stuttgart: Gustav Fischer-Verlag, 1970. P. 799.

текстів художнього та публіцистичного стилів, способами виявлення системи стильових ознак мовомислення та світобачення письменника. За авторськими спостереженнями, для термінографічної критики теж властивий індивідуальний стиль, що виявляється в застосуванні системи характеристик змісту й форми<sup>806</sup>.

Індивідуальність критика, на думку Ю. Шевельова, не втрачається, порівн.: «[...] якщо критик є справжній критик, індивідуальність його така виразна, що навіть якби він ховав її всіма можливими способами, йому не вдалося б її сховати. Один з парадоксів літературної критики полягає в тому, що чим більше критик відходить від себе і входить в інтерпретацію автора, тим більше він виявляє себе. Він виявляє себе вже в тому, про що він пише. В тому, котрі його статті кращі. В тому, які риси твору він підносить і наголошує, а які оминає або лише згадує»<sup>807</sup>. Указаний учений в українській літературній критиці умовно виділяв два стилі критики: *критика нагляду* і *критика вгляду*<sup>808</sup>. Відповідно, він ви-

<sup>806</sup> *Примітка*. Критика, на переконання Ю. Шевельова, — це «своєрідна інтелектуальна гра». Щодо рецензування літературних творів учений аргументує це так: «Критик говорить читачеві: “Я не писатиму про себе. Ані словечка. Мене нема”. Читач говорить: “Я цікавлюся літературним твором, особа критика мене не обходить”. Критик думає: “У свої писання я вклав свою душу. Чи її побачать, зрозуміють, оцінять?”. Читач думає: “Звичайно, я узяв цю статтю заради кращого розуміння того письменника, про якого її написано. А все-таки цікаво, що становить собою той критик, що його оце вже не першу статтю я читаю» (Шевельов Ю. Два стилі літературної критики... С. 224).

<sup>807</sup> Шевельов Ю. Два стилі літературної критики... С. 224.

<sup>808</sup> *Примітка*. Аналізуючи в літературному додатку до «Times» («The Times, Literary Supplement», 1948, 21 лют.) зміст статті «Master of Argument» (присвячену появі книги відомого в Англії критика Г. Грігсона «Еолова арфа», у якій порівняні критичні методи Грігсона й іншого критика — Емпсона), Ю. Шевельов установлює зв'язок з українською літературною критикою. Він називає два стилі критики: *критика нагляду* — «має свої раз усталені зразки і свої більш чи менш вузькі раз усталені вимоги. Кожний новий твір вона приміряє до цих зразків і вимог — і відповідно до цього схвалює або засуджує його. [...] вона виконує відповідно до своїх поглядів функцію оцінки й нагляду — своєрідну поліційно-критичну функцію»; *критика вгляду* — «свідомо відмовляється від літературно-поліційних функцій. Намагаючися схопити невідторну сутність твору і принцип взаємопов'язаності його складників, вона хоче цим допомогти авторові усвідомити себе, а читачеві — зрозуміти автора. Це не літературна поліція, а радше літературна консультація». Науковець констатує: «Два стилі критики, наглядова і вглядова критика, [...] існують і в нас» (Шевельов Ю. Два стилі літературної критики... С. 215–216). Отже,

значає типи критиків означених стилів, порівн.: *критики вгляду* є «завжди провідними постатями критики, які лишають тривалий слід у духовості свого народу», а *критики нагляду* «можуть відіграти корисну роль тільки доти, доки вони коментують те, що відповідає їхній програмі, доки вони [...] захоплюються». Згадуючи В. Белінського, автор так характеризує його *індивідуальний стиль*, порівн.: «Несамовитість його похвал і нападів була прямо пропорційна їх вузькості й злободенному партійництву. Він хотів зацькувати Шевченка. В російській літературі він зацькував прекрасний талант Марлінського, В. Одоєвського й інших романтиків. Він — один з винуватців передчасної загибелі Гоголя. Тоді, коли Гоголь шукав [...] підстав душевного розвитку людини й народу, Белінський нападав на нього з газетними тирадами, диктуючи, про що — і тільки про це — він сміє писати»<sup>809</sup>.

Ідіостиль критика визначають унікальність його манери експертування, характер застосовуваної сукупності мовно-стильових особливостей. Відстежити прояв ідіостилу можливо на текстовому матеріалі не одиначної рецензії автора, а декількох прикладів чи групи оцінювальних статей одного критика щодо різних термінологічних словників. Наприклад, А. Загнітко видав збірник власних рецензій на різні наукові видання, зокрема й термінологічні словники<sup>810</sup>. Аналіз критичних публікацій цього збірника дасть змогу виокремити індивідуальні риси критичного дискурсу А. Загнітка. Дослідження критичного наукового дискурсу — перспектива критичної термінографії як лінгвістичного напрямку.

### 3.2.7. Рецензії за ознакою ‘час реагування на вихід у світ словника’

**За часом реагування критиків на вихід у світ словника можна виокремити рецензії як *синхронні реакції* і як *реакції відтерміновані*.**

---

стиль викладу тексту критичної статті повинен відповідати вимогам такого типу праці, однак особистість критика, його індивідуальний стиль зберігається.

<sup>809</sup> Шевельов Ю. Два стилі літературної критики... С. 216–217.

<sup>810</sup> Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. Донецьк: ДонНУ, 2014. 464 с.



1. **Синхронні рецензії** — це рецензії, що друкують услід за з'явою словника, зокрема того самого року, або переважно через рік. Цей тип рецензії є домінувальним<sup>811</sup>.

2. **Відтерміновані рецензії** — рецензії, надруковані пізніше, ніж через рік після опублікування словника. Як свідчить здійснений аналіз, з-поміж відтермінованих переважають критичні статті, написані через два роки<sup>812</sup>, менше — через три<sup>813</sup> або чотири роки<sup>814</sup>. За часом реагування на вихід у світ словника переважають синхронні рецензії. Однак слід урахувати, що рецензії можуть певний час чекати виходу у світ у редакції часопису. Рецензії, як видається, повинні друкуватися в найсприятливішому режимі — з мінімальним очікуванням у черзі.

Отже, запропонована багатоаспектна жанрова типологія є універсальною та відкритою системою. Із часом можуть актуалізуватися нові ознаки (параметри), відповідно, можуть з'явитися нові типи й підтипи рецензій. Типологічна система рецензій на термінологічні словники вирізняється численністю і неоднорідністю їх типів та підтипів. Під час з'ясування типу рецензії на термінологічний словник необхідно застосувати всі названі ознаки, відповідно, кожна критична публікація буде відповідати статусу універсальної, тобто комбінованого типу. Рецензії призначені насамперед для авторів словника й цільової аудиторії, тобто перспективним його користувачам. Критика спеціальних словників є ефективним регулятором їх якості, тому експертуванню словників необхідно надавати більше обсягу в структурі наукових журналів, при цьому критики повинні зазначати тип рецензії.

<sup>811</sup> Див., наприклад, рецензію Кочан І. Велика подія в біологічній термінографії. Рецензія на «Словник української біологічної термінології». К.: КММ, 2012. — 744 с....

<sup>812</sup> Див.: Колупаєв Ю., Трифонов Р. Словник української біологічної термінології. Укладачі: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. К.: КММ, 2012. — 744 с....; Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012....

<sup>813</sup> Див.: Бойко А. Л. Глазко В. І., Глазко Г. В. Російсько-англо-український тлумачний словник термінів з прикладної генетики, ДНК-технології та біоінформатики. К.: Квіц, 2001. — 588 с.... С. 177.

<sup>814</sup> Див.: Плєскач В. Два словники...

Значущість термінографічної критики може бути підвищена, якщо автори спеціальних словників будуть відповідати на критику.

### 3.3. Критерії оцінювання репрезентації лексикографічних параметрів спеціальних словників у рецензіях

Серед різних видів наукових праць особливо складно оцінювати словник, насамперед термінологічний. Саме тому рецензенти експертують спеціальні видання, застосовуючи власні способи аналізу видань такого типу. Відповідно, виникає потреба зведення критеріїв аналізу термінографічних джерел.

#### 3.3.1. Основні й додаткові критерії аналізу термінологічних словників

Металексикограф С. Лендау в праці «Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography» відзначив, що критик загальних словників англійської мови Дж. Макміллан сформулював три основні критерії оцінювання словників: (1) **кількість інформації**, (2) **якість інформації** та (3) **ефективність репрезентування інформації у словнику**. «Кількість» включає кількість статей, кількість дефініцій, кількість нових термінів (порівняно з іншими словниками), частоту використання предметно-тематичних характеристик, синонімів, етимологічних довідок і транскрипцій. *Якість* охоплює точність, закінченість, ясність, простоту і сучасність. [...] *Ефективність* подання полягає в порівнянні систем алфавітного репрезентування матеріалу, розміщення етимологічних довідок у словникових статтях, порядок групування дефініцій, системи вимови і типографічне виконання»<sup>815</sup> (курсив автор. — Т. П). М. Чернишова в статті «Параметри лексикографічної критики» до названих додає ще **критерій оцінки концепції словника**<sup>816</sup>.

<sup>815</sup> Landau S. I. Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography. New York: Cambridge University Press, 1996. P. 306.

<sup>816</sup> См.: Чернышева М. И. Параметры лексикографической критики... С. 7–10.

Вивчивши «Лексикон Беринди», у праці «Історія української лексикографії» П. Горецький виділив **критерії встановлення наукової цінності словника** (зокрема, перекладного): (1) вдалі переклади, доповнені багатомісною синонімією; (2) наявність елементів, фразеології; (3) розміщення джерел та ілюстрацій до слів; (4) застосування стилістичної характеристики слів-відповідників<sup>817</sup>.

Сучасні українські лінгвісти окреслюють й інші критерії оцінки лексикографічних видань, що можна кваліфікувати як **додаткові**. Наприклад, П. Гриценко виокремлює **критерій відповідності словника запитам користувачів**, порівн.: «[...] словник як закрита інформаційна система [...] може забезпечувати чи не забезпечувати користувачів пошукованими елементами інформації; позитивний чи негативний результат пошуків формує, відповідно, його позитивну чи негативну оцінку»<sup>818</sup>.

На переконання І. Гнатюк, словник необхідно оцінювати за **критерієм наслідування лексикографічних традицій**: кожен новий словник повинен створюватися «з урахуванням критичних матеріалів, уміщених у наукових статтях, рецензіях, оглядах, спеціальних монографіях, у яких підсумовувався досвід роботи, містилася оцінка попередніх словників чи їхніх перевидань»<sup>819</sup>.

Уважаємо, що розглянуті критерії експертування лексикографічних видань можна застосовувати для оцінювання термінографічних праць, оскільки термінографічна й лексикографічна критика мають єдиний об'єкт — *словник* — і спільне завдання — критичне оцінювання словникової продукції. Отже, для експертування термінографічних джерел виділяємо основні й додаткові критерії їх аналізу. **Основними критеріями** рецензування термінологічних праць є: (1) критерій оцінки концепції словника; (2) критерій оцінки кількості інформації у виданні; (3) критерій оцінки якості інформації у словнику; (4) критерій оцінки ефективності

<sup>817</sup> Див.: Горецький П. Й. Історія української лексикографії. Київ: Видавництво АН УРСР, 1963. С. 30.

<sup>818</sup> Гриценко П. Ю. «Слово поза словником»: реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія* / відп. ред. І. С. Гнатюк. Київ. 2011. С. 239.

<sup>819</sup> Гнатюк І. Пріоритетні напрями досліджень з лексикології та лексикографії в сучасній славистиці... С. 234.

репрезентування інформації в спеціальному виданні; (5) критерій встановлення наукової цінності словника.

**Додаткові критерії** — це (1) критерій відповідності словника запитам користувачів і (2) критерій наслідування лексикографічних традицій.

Цей зведений перелік критеріїв, беззаперечно, можна назвати інваріантним і рекомендованим. Утім, наскільки українські критики активно використовують кожен критерій під час оцінювання галузевих словників, з'ясуємо далі.

### 3.3.2. Алгоритм поетапного оцінювання мега-, макро- й мікроструктури термінографічного видання

Спеціальні словники можуть відрізнятися обсягом, концепцією та іншим, що зумовлено їх типологічними особливостями й задумом автора / авторів. Усе це ускладнює вибір критеріїв аналізу першого порядку, другого і т. д. У науковій літературі є роботи закордонних мовознавців, присвячені вивченню алгоритму аналізу лексикографічних видань англійської мови, наприклад С. Нільсена<sup>820</sup> та ін. Беручи до уваги напрацювання зарубіжних науковців, пропонуємо алгоритм аналізу термінологічних словників, суть якого полягає в поетапному оцінюванні мега-, макро- й мікроструктури термінографічного видання щодо відповідності чи невідповідності виділеним вище критеріям (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

#### Алгоритм поетапного оцінювання термінологічних словників

Етапи	Зміст роботи
Перший	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Аналіз <i>мегаструктурних</i> частин (вступу або передмови, правил користування, переліку скорочень, корпусу словника, списку джерел, покажчика) словника на <i>відповідність принципам їх побудови</i>.</li> <li>2. Встановлення відповідності типу словника, заявленого в тексті передмови, реальному.</li> <li>3. З'ясування відповідності призначення словника, зафіксованому в передмові.</li> </ol>

<sup>820</sup> Nielsen S. The evaluation of the outside matter in dictionary reviews. *Lexikos*. Stellenbosch. 2009. № 19. P. 218.

Продовження табл. 3.2

Етапи	Зміст роботи
	4. Визначення наукової цінності словника і його відповідності запитам користувачів.
<i>Другий</i>	1. Критика <b>макроструктури</b> (реєстру термінів) словника щодо <i>відповідності способу її побудови</i> . 2. Аналіз термінологічного складу словника. 3. Експертування реєстрових терміноодиниць щодо <i>відповідності вимогам до термінів</i> .
<i>Третій</i>	1. Аналіз <b>мікроструктури</b> (термінологічної статті) словника за <i>критерієм ефективності репрезентування інформації</i> . 2. Оцінювання <b>мікроструктурних параметрів</b> (заголовного терміна, варіантів, акцентної характеристики, граматичної характеристики, етимологічної довідки, дефініції, системних відношень) словника за <i>критерієм якості їх подання</i> .

Цей алгоритм є своєрідною схемою порівневого й покроково-го експертування спеціального довідкового видання. Дотримання запропонованого алгоритму й застосування критеріїв рецензування термінографічних праць, як видається, забезпечить критикам усебічний аналіз словників, стане запорукою вироблення єдиного принципу критичного оцінювання видань такого типу й сприятиме підвищенню якості словникової продукції.

### 3.4. Композиція рецензії на термінологічний словник

*Композиція — категорія не суто формальна, а формально-змістова: це побудова твору, зумовлена задумом, змістом і завданнями, що стоять перед автором*<sup>821</sup>  
(П. Селігей)

Композиція рецензії значною мірою визначається її обмеженим, кондесованим обсягом. Вивчення особливостей композиції — необхідне підґрунтя аналізу наукового тексту, оскільки, лише

<sup>821</sup> Селігей П. О. Роль композиції у створенні та сприйнятті наукового твору. *Мовознавство*. Київ. 2015. № 2. С. 54.

усвідомивши загальний принцип побудови тексту, можна безпомилково пояснити функції його кожного елемента чи компонента. Без цього неможливе правильне розуміння ідеї, смислу всієї праці або її частин. Звісно, «основна мета наукового стилю — повідомлення об'єктивної інформації, доведення істинності наукового знання»<sup>822</sup>, що здійснюється через реалізування продуманої структури кожного виду наукового жанру. Власне й композиція рецензії на спеціальний словник потребує ретельного розгляду та систематизування, оскільки рецензія як різновид критичного, виразно оцінювального наукового жанру має важливе теоретико-практичне значення.

На сьогодні саме специфіку структурної організації рецензії активно вивчають, як видається, не лише в наукових, але й переважно в науково-навчальних працях такі дослідники: *українські* — О. Гуманенко (рецензії на наукові тексти)<sup>823</sup>, Ж. Краснобаєва-Чорна (українськомовні мовознавчі рецензії)<sup>824</sup>, І. Левчук (українські та польські мовознавчі рецензії)<sup>825</sup>, Г. Онуфрієнко (рецензії на наукові джерела)<sup>826</sup>, О. Добровольський, М. Хойнацький та М. Тимошик (експертна рецензія)<sup>827,828</sup>, О. Тищенко (грецькі газетні літературні рецензії)<sup>829</sup>, С. Яворська (англомовні науково-теоретичні, науково-популярні, художньо-публіцистичні рецензії)<sup>830</sup>, Н. Яценко

<sup>822</sup> Космеда Т. Науковий дискурс XXI ст.: нейтралізація типових стильових ознак (на матеріалі української і російської мов). *Slavica Wratislaviensia*. Wrocław. 2017. № CLXV. S. 226.

<sup>823</sup> Гуманенко О. О. Місце рецензії в історії наукової періодики... С. 15–20.

<sup>824</sup> Краснобаєва-Чорна Ж. В. Структурні типи оцінного дискурсу (на матеріалі сучасних україномовних рецензій)... С. 216–222.

<sup>825</sup> Левчук І. П. Комунікативні ознаки рецензійного дискурсу...; Левчук І. Особливості структурно-семантичної організації мовознавчих рецензій 30-х років ХХ ст. *Вісник Львівського ун-ту*. Серія «Філологія». 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 291–297; Левчук І. П. Типологія структурно-семантичної організації рецензій в українській і польській мовах. *Науковий вісник ВДУ*. Луцьк. 2003. № 12. С. 267–272.

<sup>826</sup> Онуфрієнко Г. Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. 2-е вид., переробл. та доп. Київ: Центр учбової л-ри, 2009. 392 с.

<sup>827</sup> Добровольський О. О., Хойнацький М. С. Підготовка оригіналів до видання: на допомогу авторові, рецензентові, редакторові. Київ: Вища шк., 1991. 111 с.

<sup>828</sup> Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця. 2-е вид., стер. Київ: Наша культура і наука, 2006. 560 с.

<sup>829</sup> Тищенко О. Композиційна структура грецьких газетних літературних рецензій. *Південний архів. Філологічні науки*. Херсон. 2017. Вип. 67. С. 149–151.

<sup>830</sup> Яворська С. М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англомовної рецензії)...

(наукова рецензія)<sup>831</sup> та ін.; *литовські* — А. Беловодська (рецензії медіадискурсу)<sup>832</sup>, Е. Лассан (літературна рецензія)<sup>833</sup> та ін.; *російські* — О. Зінова (журналістська рецензія)<sup>834</sup>, М. Карнаухова (літературна рецензія)<sup>835</sup> та ін. Попри широке дослідження українськими та зарубіжними науковцями специфіки структури різних типів рецензій, особливостям побудови рецензій на термінологічні словники досі не приділено належної уваги.

У науковій літературі на позначення будови рецензії використовують такі терміни: *структурно-семантична організація рецензій*<sup>836</sup>, *семантико-композиційна структура / організація рецензій*<sup>837</sup>, *композиційна структура рецензій*<sup>838</sup>, *структурно-композиційне жанрове утворення*<sup>839</sup> тощо. Неусталеність термінології критичного субдискурсу засвідчує факт проходження етапу становлення термінографічної критики як науки, а також нагальну необхідність вивчення композиційних особливостей наукової рецензії, зокрема на спеціальні словники.

«Літературний енциклопедичний словник» пояснює поняття «композиція» так: «Розташування і співвіднесеність компонентів худож. форми, тобто побудова твору, зумовлена його змістом і жанром. [...] К. скріплює елементи форми й підпорядковує їх ідеї»<sup>840</sup>; а «структура» — це «особлива організація, взаємозв'язок елементів літ. *тексту*, при якому змінення одного з них спричи-

<sup>831</sup> Яценко Н. О. Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії...

<sup>832</sup> Беловодская А. Современные медиажанры: рецензия (от теории к практике). Вильнюс: Vilniaus universitetas, 2016. 106 с.

<sup>833</sup> Лассан Э. Р. Рецензия как жанр и как речевой акт...

<sup>834</sup> Зінова Е. А. Методика обучения студентов-журналистов рецензии как жанру современной медиасферы: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02./ Моск. пед. гос. ун-т. Москва, 2012. 260 с. URL: <http://nauka-pedagogika.com/viewer/372656/d#?page=1> (дата обращения: 19.12.2019).

<sup>835</sup> Карнаухова М. В. Русский язык: понимаю, пишу, проверяю. Практический курс. Москва: Изд-во МГГУ «Горная книга», «Эксперт», 2010. 736 с.

<sup>836</sup> Див.: Левчук І. П. Типологія структурно-семантичної організації рецензій в українській і польській мовах... С. 267–272.

<sup>837</sup> Див.: Яценко Н. О. Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії...

<sup>838</sup> Див.: Тищенко О. Композиційна структура грецьких газетних літературних рецензій... С. 149–151.

<sup>839</sup> Молитвина Н. Н. Лингвостилистические особенности современной литературной рецензии... С. 230–235.

<sup>840</sup> Литературный энциклопедический словарь... С. 164.

няє змінення інших»<sup>841</sup>. Визначення понять, як бачимо, збігаються, тобто є синонімними, про що в названому словнику зазначено: «Як синоніми терміна “К.” нерідко використовуються терміни “архітектоніка” й “структура”; однак поширені й інші, специфічні визначення цих термінів»<sup>842</sup>.

«Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни» теж репрезентує зміст аналізованих понять як синонімних, а саме: «**Структура** [...] — 1) те саме, що будова мовної одиниці [...]. **Структура слова. Структура речення. Структура словосполучення, Структура тексту**; 2) сукупність відношень і зв'язків між елементами (одиницями) мовної системи, [...], та сукупність відношень між елементами (одиницями) у лінійних послідовностях [...]»<sup>843</sup>; «Композиція [...] — структура, побудова твору певного жанру, художній план твору, де співвідношення частин зумовлене темою і задумом; структура, що передбачає використання відношень єдності “первинних” елементів за законом композиції»<sup>844</sup>. Отже, на позначення організації чи єдності інформації або частин у науковому тексті існують як абсолютні синоніми чужомовні спеціальні найменування *композиція* і *структура*, а також питома назва *побудова*. Однак, на авторське переконання, доречно послідовно застосовувати номінативні одиниці для найменування частин побудови наукового тексту як єдності, зокрема: обравши термін *композиція наукового тексту*, доцільно вживати одиницю *компоненти композиції наукового тексту*; *структура наукового тексту* — *елементи структури наукового тексту*. У цьому дослідженні оперуємо термінами *композиція рецензії на термінологічний словник* і *компоненти наукової рецензії на термінологічний словник*.

*Композиція рецензії на термінологічний словник* — це не лише форма чи порядок організації наукової інформації, а й спосіб узагальнення результатів оцінювання різнорівневих параметрів первинної праці — словника. Роль композиції полягає в тому, що завдяки їй «текст не розпадається на механічну купу окремих,

<sup>841</sup> Там же. С. 426.

<sup>842</sup> Там же. С. 164.

<sup>843</sup> Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 3. С. 385–386.

<sup>844</sup> Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни... Т. 2. С. 64.



незалежних шматків, а щільно цементується в одне смислове ціле. Композиція струнко зв'язує й узгоджує все, про що пише автор»<sup>845</sup>. Недотримання композиції тексту такого типу загрожує “стиранням” жанрових ознак рецензії на словник, а відповідно, її “вимиранням”.

**Показниками** вдалої композиції наукового тексту є зв'язність, цільність, співмірність і врівноваженість частин тексту, ритмічність їх зміни, ієрархічність (другорядне підпорядкування головному), завершеність (результат відповідає задуму)<sup>846,847</sup>. **Композиційними вадами** наукового тексту, як відомо, є затягнутий вступ, брак чітких висновків, одноманітність композиційно-стильових прийомів, невміння змінювати будову тексту, порушення пропорцій між абстрактним і конкретним, між позитивним і негативним матеріалом, між емоційним і раціональним.

Рецензія за обсягом є малим жанром, монологічним текстом зі складною композиційно-смисловою організацією. Про композицію журнальної рецензії як складну сукупність різних тем зауважують В. Ляпунова, О. Мешков, О. Терехова: «Складний і вкрай цікавий щодо мови й композиції жанр наукової публіцистики — журнальна рецензія на науковий твір — характеризується складним переплетінням тем, підтем, мотивів і їх варіацій під час викладу й інтерпретації змісту книги й наукових суджень рецензента»<sup>848</sup>. Цю композиційну складність рецензії, зокрема й на термінологічний словник, убачаємо в незначному її обсязі і необхідності в межах однієї одиниці її тексту, наприклад абзацу, подати оцінку хоча б одного параметра першоджерела.

<sup>845</sup> Селігей П. О. Роль композиції у створенні та сприйнятті наукового твору... С. 54.

<sup>846</sup> Там само.

<sup>847</sup> Змістова, формальна й комунікативна цілісність, на думку Л. Шевченко, є «фундаментальною текстовою категорією, що характеризує його [текст] як органічне ціле, в якому кожен з елементів реалізується лише у відношенні до інших елементів і до структурно цілісного тексту. [...] цілісність базується на єдності теми, яку дослідники вважають смисловим ядром тексту» (Шевченко Л. Л. Мовно-інформаційні моделі концептосфери Нового Завіту в українській рецепції: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2021. С. 10).

<sup>848</sup> Ляпунова В. Г., Мешков О. Д., Терехова Е. В. A Book about Books: Композиція и язык научных рецензий. Москва: Наука, 1990. С. 6.

Кожен рецензент термінологічного словника може виробити свій підхід до побудови рецензії, однак вона повинна відповідати певним правилам / вимогам, бути аргументованою та кваліфікованою. Вивчаючи науково-теоретичний характер функційного стилю наукової прози на основі англомовної рецензії, С. Яворська констатує: «Вимоги до оформлення текстів наукових рецензій жорсткі, спрямовані на досягнення ними лаконізму викладу, точності, недвозначності, відсутності емоційно-забарвлених суб'єктивних рекомендацій автора»<sup>849</sup>. За авторськими спостереженнями, композиція українських наукових текстів передбачає дотримання правил її побудови, але якщо щодо написання тексту дисертацій, авторефератів, монографій, а також наукових статей висувають суворі вимоги, то до створення рецензій на термінологічні словники не формулюють жодних правил. Основною **вимогою** до побудови рецензії, як видається, є *композиційна єдність її частин*.

Ураховуючи текстоцентричний підхід до вивчення наукової комунікації, лінгвісти виокремлюють рецензію в окремих текстотип, «семантико-композиційна, комунікативно-прагматична та лексико-синтаксична організації якого підпорядковані потреби представити зміст рецензованого тексту, інтерпретувати та оцінити його»<sup>850</sup>.

Загалом усі наукові тексти поділяють на дві групи: (1) тексти, побудовані за моделями чіткого, жорсткого типу; (2) тексти, створені за моделями гнучкого, вільного типу<sup>851</sup>. У науковій літературі існує думка, що «композиція тексту — явище варіативне, жорстка її стандартизація навряд чи доцільна. По-перше, немає жодного композиційного правила, порушуючи яке, не можна було б написати хорошого наукового твору. По-друге, розвиток літературної мови — це неспинне порушення вироблених у минулому правил (інакше не було б самого розвитку). По-третє, надто сувора схема викладу неминуче схематизує й саму думку»<sup>852</sup>. Дозвольмо собі не

---

<sup>849</sup> Яворська С. М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англомовної рецензії)... С. 7.

<sup>850</sup> Яценко Н. О. Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії... С. 93.

<sup>851</sup> Див.: Яворська С. М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англомовної рецензії)... С. 10.

<sup>852</sup> Селгей П. О. Роль композиції у створенні та сприйнятті наукового твору... С. 59.

погодитися із цим, оскільки, очевидно, можна написати якісний науковий текст без застосування правил чи вимог до нього, але не рецензію на термінографічну працю.

Необхідно орієнтуватися не лише на особливості композиції рецензії, а й ураховувати, що рецензія на спеціальну працю є основним жанром термінографічної критики, вторинним текстом, який створюють на основі підсумків експертування, усебічного оцінювання довідкового джерела, що формує її композицію. Отже, рецензія на спеціальний словник — це вторинний жанр наукового стилю, стаття критичного характеру, що має композицію з “подвійним дном”, яка залежить від структурних особливостей первинного тексту, тобто специфіки побудови термінологічного словника.

Науковці по-різному підходять до виділення складників рецензії та їх кількості. Найбільш поширена думка щодо організації рецензії базується на необхідності врахування чотирьох її складників. Утім Н. Яценко наголошує: «Традиційно рецензія вирізняється п'ятикомпонентною архітектонікою і передбачає єдність заголовка, вступу, основної частини та висновку»<sup>853</sup>. Ця дослідниця називає складники наукової рецензії — заголовок, вступ, основну частину, висновок — *композиційними елементами (темами)*. До того ж вона перераховує чотири елементи, а заявляє про «п'ятикомпонентну архітектоніку рецензії»<sup>854</sup>.

У композиційній організації мовознавчої рецензії І. Левчук виокремлює *заголовок, бібліографічний опис, вступ, основну частину, висновки*<sup>855</sup>, тобто п'ять компонентів. Науковиця вважає, що «кожний композиційний елемент є закономірним етапом в оцінній характеристиці рецензованої публікації, має певну прагматичну настанову й відповідне змістове та графічне оформлення в тексті»<sup>856</sup>.

О. Добровольський, М. Хойнацький<sup>857</sup> та М. Тимошик<sup>858</sup> визначають у композиції експертної рецензії **три частини**:

<sup>853</sup> Яценко Н. О. Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії... С. 99.

<sup>854</sup> Там само.

<sup>855</sup> Левчук І. Особливості структурно-семантичної організації мовознавчих рецензій 30-х років ХХ ст... С. 291–297.

<sup>856</sup> Левчук І. П. Комунікативні ознаки рецензійного дискурсу... С. 101.

<sup>857</sup> Добровольський О. О., Хойнацький М. С. Підготовка оригіналів до видання: на допомогу авторів, рецензентів, редакторів... С. 65.

<sup>858</sup> Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця... С. 228.

загальну, докладного аналізу оригіналу (посторінкового розгляду), висновок.

Ж. Краснобаєва-Чорна розглядає три *основні структурні типи оцінного дискурсу* — мовознавчої рецензії: перший — 1. *Вступ* — оцінка ‘+ / -’ / нейтральна (анотований вступ), обов’язковий компонент. 2. *Основна частина* — оцінка ‘+ / -’, обов’язковий компонент. 3. *Висновок* — оцінка ‘+ / -’, обов’язковий компонент. 4. *Література* — факультативний компонент; другий — 1. *Епіграф / Анотація*, факультативний компонент. 2. *Вступ* — оцінка ‘+ / -’ / нейтральна, обов’язковий компонент. 3. *Основна частина* складається з двох окремих блоків: оцінка ‘+’, оцінка ‘-’, обов’язковий компонент. 4. *Висновок* — оцінка ‘+’, обов’язковий компонент; третій — 1. *Вступ* — оцінка ‘+’, обов’язковий компонент. 2. *Основна частина* — оцінка ‘+’, обов’язковий компонент. 3. *Висновок* — оцінка ‘+’, обов’язковий компонент<sup>859</sup>. Єдиного погляду щодо виділення компонентів рецензії і їх кількості, як бачимо, не існує.

Під час вирізнення складників відповідних компонентів рецензії також відстежуємо відсутність єдності в судженнях дослідників. Наприклад, Н. Молитвина основну частину літературної рецензії розбиває на **тематичні фрагменти**<sup>860</sup>; у межах композиційних елементів (тем) наукової рецензії Н. Яценко виокремлює **мікротеми**, які поділяє на *змістові блоки*. Зокрема, у *Вступі* вона виділяє мікротеми «констатація факту появи праці», «ступінь вивчення проблеми», «автор праці»; в *Основній частині праці* — мікротеми «здобутки праці» (актуальність, новизна, корисність і практична цінність, мова і стиль праці тощо), «вади праці», «адресат»; окремо подає *Висновок*<sup>861</sup>; водночас зауважмо, що назву останнього компонента доречно подавати у формі множини (*Висновки*), оскільки в кінцевому підсумку аналізу зазвичай викладають не один, а всі його результати. Також наголосімо, що деякі закордонні мовознавці в одній статті одночасно можуть

<sup>859</sup> Див. про це: Краснобаєва-Чорна Ж. В. Структурні типи оцінного дискурсу (на матеріалі сучасних україномовних рецензій)... С. 217.

<sup>860</sup> См.: Молитвина Н. Н. Лингвостилистические особенности современной литературной рецензии... С. 233.

<sup>861</sup> Див.: Яценко Н. О. Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії... С. 93.

використовувати терміни-варіанти *мінітема рецензії* і *мікротема рецензії* на позначення певного складника компонента мовознавчої рецензії<sup>862</sup>.

Функціонування варіантів найменування ключових понять термінографічної критики засвідчує відсутність єдиних погляду й підходу щодо членування композиції рецензії. Для характеристики змістового наповнення кожного компонента рецензії використовуємо термін **субкомпонент** на позначення *тематичного складника компонента композиційної системи рецензії на термінологічний словник*.

Набір жанроутворювальних ознак рецензії впливає на вибір компонентів її композиції, зміст, стиль. Гіпотетично рецензія на термінологічний словник як базовий жанр термінографічної критики повинна передбачати певну інваріантну модель (зразок) композиції, її модифікації відтворюються в жанрових різновидах — варіантах побудови критичної публікації.

Проаналізувавши англомовні тексти науково-теоретичної, науково-популярної, рекламної рецензії, експрес-рецензії, стислої літературно-художньої та мистецької рецензії, звичайної газетної / журнальної рецензії та рецензії-есе, С. Яворська пропонує інваріантну модель тексту рецензії: «*і (інформація про видання) — д (історична довідка про час або обставини написання твору) — з (зміст твору) — о (переконлива оцінка автора), або і-д-з-о*»<sup>863</sup>. А. Беловодська в складі *інваріанта рецензії* розглядає блоки: *інформативний блок, оцінювальний блок, аналітичний блок (аргументаційно-аналітичний)*<sup>864</sup>.

Т. Хомутова і Є. Кравцова розробили **інтегральну модель наукової рецензії** на основі базової інтегральної моделі наукового тексту, де вони виділяють **чотири сектори**, у кожному з яких наукову рецензію вивчають з урахуванням різних аспектів: **когнітивного** — ураховує «фрагмент спеціального наукового знання

<sup>862</sup> Див.: Левчук І. П. Типологія структурно-семантичної організації рецензій в українській і польській мовах... С. 267–272.

<sup>863</sup> Яворська С. М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англомовної рецензії)... С. 16.

<sup>864</sup> Беловодская А. Современные медижанры: рецензия (от теории к практике)... С. 36.

певної галузі»<sup>865</sup>; **соціального** — спроектований на «фрагмент соціального простору у вигляді соціального контексту акту спеціальної наукової комунікації — дискурсу»<sup>866</sup>; **культурного** — «фрагмент культури, що ґрунтується на культурних цінностях того чи того народу»<sup>867</sup>; **мовного** — «фрагмент мови як предмета (мовної системи й мовного матеріалу), а саме фрагмент спеціальної підмови, у якому за допомогою мовних засобів (лексики, оцінювальної лексики та граматики тексту) виражаються декларативне й процедурне знання, культурні цінності, соціальні концепти та події»<sup>868</sup>. Зазначені науковці простежують тісний взаємозв'язок усіх чотирьох секторів наукової рецензії, через який можна виявити глибинні механізми, що лежать в основі наукової комунікації. Співвідносячи інваріант рецензії з її композицією, мовознавці без застережень виокремлюють у ній заголовок, вступ, основну частину й висновки.

Є сенс, як видається, спиратися і на вироблені українськими<sup>869</sup> та зарубіжними<sup>870</sup> науковцями алгоритми підготування рецензій. Наприклад, Г. Онуфрієнко запропонувала **алгоритмічний припис до рецензування наукового джерела**: «1. Визначте предмет наукового аналізу (доповідь, реферат, журнальна стаття, твір-есе, автореферат, дисертація тощо). 2. З'ясуйте ступінь актуальності теми дослідження (для науки в цілому, певної галузі знань, розв'язання практичних завдань тощо). 3. Проаналізуйте зміст наукової роботи і з'ясуйте ступінь її новизни й оригінальності у розв'язанні певних питань, проблем тощо. 4. Встановіть достоїнства рецензованої роботи в контексті її теоретичного й практичного значення та зазначте конкретні сфери доцільного використання матеріалів і результатів її. 5. Схарактеризуйте виявлені недоліки та прорахунки в рецензованій роботі за обов'язкової умови — аргументувати свої зауваження. 6. Подайте об'єктивно, лаконічно,

<sup>865</sup> Хомутова Т. Н., Кравцова Е. В. Научная рецензия: интегральный подход... С. 73.

<sup>866</sup> Там же. С. 73.

<sup>867</sup> Там же. С. 75.

<sup>868</sup> Там же. С. 75.

<sup>869</sup> Див.: Онуфрієнко Г. Навчальний посібник з алгоритмічними приписами... С. 254.

<sup>870</sup> См.: Карнаухова М. В. Русский язык: понимаю, пишу, проверяю... С. 89.

ясно й чітко загальну оцінку роботи. 7. Сформулюйте висновки з урахуванням виду та жанру рецензованого наукового джерела, його мети й поставлених автором завдань. 8. Перевірте записаний текст рецензії на узгодженість між змістом і формою та на відповідність чинним мовним / мовленнєвим нормам. 9. Здійсніть самоконтроль виконаної роботи. 10. Відредагуйте (у разі потреби) текст рецензії»<sup>871</sup>.

Спираючись на напрацьовані підходи до організації композиції наукової рецензії, вироблені інтегральну й інваріантну моделі наукової рецензії, алгоритми написання рецензій, а також власні результати аналізу текстів рецензій, пропонуємо **інваріантну модель різнорівневої композиції рецензії на термінологічний словник: композиція рецензії на термінологічний словник → компоненти її композиції (заголовок, вступ, основна частина, висновки) → субкомпоненти її певного компонента** (див. схему 3.4). Визначмо істотні змістові характеристики компонентів рецензії та їх субкомпонентів.

1. Компонент **Заголовок** рецензії на спеціальний словник виконує, крім номінативної, й інші функції, насамперед комунікативну, гносеологічну, мислетвірну, креативну і, головне, функцію поширення наукових знань. Зазвичай **заголовок** — це *бібліографічний опис словника* (може бути повним або коротким). Науковці припускають, що «рецензія виникла саме з бібліографічного опису книги, який із часом почав давати також її оцінку»<sup>872</sup>. Бібліографічний опис опосередковано, через указівку на відомі видавництва чи авторитетних рецензентів, які є гарантами кваліфікованої роботи, може «повідомляти наперед», анонсувати про очікувану високу якість словника.

Прийнято вважати, що заголовок «не містить безпосередньої оцінки публікації, а отже, не є власне оцінним етапом»<sup>873</sup>. Дозвольмо собі не погодитися із цим твердженням, оскільки сучасні заголовки можуть не повторювати назви рецензованого словника (вона може бути у вступі) й віддзеркалювати ставлення автора, містити “прозору” оцінку, а також виконувати експресивну

<sup>871</sup> Онуфрієнко Г. Навчальний посібник з алгоритмічними приписами... С. 254.

<sup>872</sup> Левчук І. П. Комунікативні ознаки рецензійного дискурсу... С. 99.

<sup>873</sup> Там само. С. 101.

функцію, що невласлива заголовкам наукових текстів. Наприклад, І. Кочан на «Фінансово-економічний словник» публікує рецензію, обравши їй назву «До вершин економічної термінології»<sup>874</sup>; П. Ляшкевич на «Словник театру» видає критичну публікацію, найменувавши її «Театр починається зі словника»<sup>875</sup>; Ю. Прокудін на «Словарь ботанических терминов» друкує рецензію, називаючи її «На допомогу ботанікам»<sup>876</sup> та ін.

Загалом заголовки рецензій можна розподілити на такі типи (подаємо за частотністю використання): (1) **заголовки, що повторюють назву рецензованого словника**, доповнену бібліографічними відомостями, відсилаючи насамперед до тексту словника, ніж до тексту рецензії<sup>877</sup>; (2) **заголовки, у структурі яких використовують слова новий, перший, здобутки й збагачення, вклад**, що вказують на поповнення термінографії новими виданнями, наприклад: рецензія Л. Булавіна «Нове видання з фізичної термінології»<sup>878</sup> на «Тлумачний словник з фізики» (2008); рецензія М. Теплої «Перший міждисциплінарний словник аббревіатур та акронімів»<sup>879</sup> на «Англо-український словник аббревіатур та акро-

<sup>874</sup> Кочан І. До вершин економічної термінології. *Вісник Національного банку України*. Київ. 2012. № 5 (195). С. 56–57. Рец. на слов.: Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. 3-є вид., допов. та переробл. Львів: Видавництво Львів. політехніки, 2011. 843 с.

<sup>875</sup> Ляшкевич П. Театр починається зі словника. *Літературна Україна*. Київ. 2006. 28 груд. С. 6. Рец. на слов.: Паві П. Словник театру / пер. з фр. М. Якубця. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 640 с.

<sup>876</sup> Прокудін Ю. М. На допомогу ботанікам. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1985. Вип. 45. № 3. С. 88. Рец. на слов.: Дудка І. А., Вассер С. П., Голубинський І. Н., Шеляг-Сосонко Ю. Р., Блюм О. Б. Словарь ботанических терминов. Киев: Наук. думка, 1984. 308 с.

<sup>877</sup> Див., наприклад, рецензію: Колупаєв Ю., Трифонов Р. Словник української біологічної термінології. Укладачі: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. К.: КММ, 2012. — 744 с....

<sup>878</sup> Булавін Л. Нове видання з фізичної термінології. *Вісник НАН України*. Київ. 2009. № 5. С. 55–57. Рец. на слов.: Вакуленко М. О., Вакуленко О. В. Тлумачний словник із фізики. Київ: Київ. ун-т, 2008. 767 с.

<sup>879</sup> Тепло М. Перший міждисциплінарний словник аббревіатур та акронімів. *Вісник Львівського університету*. Серія: Міжнародні відносини. 2016. Вип. 38. С. 368–369. Рец. на слов.: Лучук О. Англо-український словник аббревіатур та акронімів у галузі міжнародних відносин, економіки і права [English-Ukrainian Glossary



німів у галузі міжнародних відносин, економіки і права» (2016); рецензія Т. Космеди «Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії»<sup>880</sup> на «Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни» (2012); рецензія М. Лисиці «Вклад в українську термінологію»<sup>881</sup> на «Тлумачний словник із фізики» (2008) тощо; (3) **заголовки з довільним добором мовних засобів**, що віддзеркалюють ставлення автора, містять неприховану оцінку й виконують експресивну функцію, яка невластива заголовкам наукових текстів, зокрема: рецензія О. Капленко «Перші кроки вітчизняної наратології»<sup>882</sup> (2002) на «Наратологічний словник» (2002), О. Кравець «Відроджуючи українську термінологію з радіології»<sup>883</sup> на «Українсько-англійсько-російський тлумачний словник з радіології та радіологічного захисту» (2007) та ін.; (4) **заголовок, що є тезою, своєрідним скомпресованим змістом рецензії**, який одразу знайомить читача з актуальними проблемами термінологічного словникарства, як-от: рецензія М. Гнатюк «Літературознавча енциклопедія — духовний запит часу»<sup>884</sup> на «Літературознавчу енциклопедію» (2007) та ін.; (5) **заголовки-маркери**, що вказують на позитивну / негативну оцінку якості чи ролі словника, зокрема: рецензія С. Вербича «Путівник у видавничій термінології»<sup>885</sup> на «Словник-довідник основних видавничих термінів» (2009) тощо. Під час створення заголовків критики керуються, як бачимо, різними настановами для розкриття потенційних можливостей заголовків. На авторську думку, це зумовлено функціями заголовків

of Abbreviations and Acronyms Used in International Relations, Economics and Law]. Львів: Видавництво Львівполітехніки, 2016. 192 с.

<sup>880</sup> Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонУ, 2012...

<sup>881</sup> Лисиця М. Вклад в українську термінологію. *Вища школа*. Київ. 2009. № 8. С. 96–97. Рец. на слов.: Вакуленко М. О., Вакуленко О. В. Тлумачний словник із фізики. Київ: Київ. ун-т, 2008. 767 с.

<sup>882</sup> Капленко О. Перші кроки вітчизняної наратології... С. 81–84.

<sup>883</sup> Кравець О. Відроджуючи українську термінологію з радіології... С. 53–54.

<sup>884</sup> Гнатюк М. Літературознавча енциклопедія — духовний запит часу...

<sup>885</sup> Вербич С. Путівник у видавничій термінології. *Вісник НАН України*. Київ. 2010. № 1. С. 55–57. Рец. на слов.: Словник-довідник основних термінів (для практики наукових настанов) / пер. і упоряд. А. І. Радченко; наук. ред. Н. П. Куземська. Київ: Академперіодика, 2009. 72 с.

рецензій: крім *номінативної*, вони виконують *комунікативну функцію*, а також *функцію поширення наукових знань*.

«Заголовок, будучи одним з найбільш значущих елементів тексту, є початковим імпульсом для сприйняття тексту рецензії читачем»<sup>886</sup>. Фактично компонент **Заголовок** першим дає інформацію про словник, він налаштовує читача на сприйняття оцінки видання, тому має неабияке значення, що слід урахувувати під час продумування композиції рецензії на словник. Отже, заголовок рецензії на термінографічне видання необхідно оцінювати **за критеріями об'єктивність і відповідність назві та змісту рецензованого словника**.

Наступні компоненти досліджуваної композиції рецензії — Вступ, Основна частина, Висновки — повинні підпорядковуватися алгоритму аналізу термінологічних словників, суть якого полягає в покроковому розгляданні параметрів мега-, макро- й мікроструктури термінографічного видання щодо відповідності чи невідповідності критеріям (див. розділ 3, підрозділ 3.3.2, табл. 3.2).

2. Компонент **Вступ** може бути розлогим і стислим. Беручи до уваги положення першого етапу алгоритму аналізу термінологічних словників (див. розділ 3, підрозділ 3.3.2, табл. 3.2), у вступі подають загальну оцінку первинного тексту, тобто словника. **Субкомпонентами** вступу є такі: (1) констатація факту появи словника; (2) необхідність, новизна та практична цінність видання; (3) розгляд параметрів мегаструктури словника (вступу або передмови, правил користування, переліку скорочень, корпусу словника, списку джерел, покажчика) на відповідність принципам їх організації; (4) визначення узгодженості типу словника, названому в передмові, фактичному; (5) оцінка відповідності завдання чи ролі словника, зазначеним у передмові; (6) установлення наукової значущості джерела та його здатності задовольнити запити користувачів.

Жанрова особливість термінографічної праці (його вид — словник термінів, перекладний, дефінітивний, дефінітивно-перекладний, орфографічний; короткий, великий; електронний, паперовий тощо) і його будова визначають зміст та обсяг структурних

<sup>886</sup> Зинова Е. А. Методика обучения студентов-журналистов рецензии как жанру современной медиасферы...

компонентів рецензії на нього. Критик словника спирається на теоретичне підґрунтя видання — **передмову** (є чи не найголовніший параметр), де прийнято зазначати тип видання, розкривати засади його укладання, пояснювати вибір принципів лексикографічних параметрів. Утім, за авторськими спостереженнями, не в усіх словниках вони репрезентовані. У разі їх відсутності критик самостійно визначає тип словника, з'ясовує, які параметри використані в ньому, оцінює їх. Отже, що краща, добре обміркована передмова, у якій автор розкриває принципи й засади побудови спеціальної праці й указує на труднощі, з якими він зіткнувся, то й вища якість словника, а відповідно, і вища його оцінка.

Не менш важливим, хоч і, як показує здійснений аналіз, факультативним, є й субкомпонент **автор**, коли викладають інформацію про фах укладача, його науковий досвід, належність до певної установи, тобто визначають його авторитет як термінографа.

3. Компонент **Основна частина** — найбільший за обсягом інформації складник композиції, що є її ядром. «Якщо у вступі рецензент ніби апріорно оцінює вченого, то в основній частині подає аргументований аналіз публікації, доводить, ілюструє свої положення»<sup>887</sup>. Для створення основної частини рецензії необхідно схарактеризувати переваги й недоліки спеціальної праці, орієнтуючись на положення другого й третього етапів алгоритму аналізу термінологічних словників (див. розділ 3, підрозділ 3.3.2, табл. 3.2), тобто зупинитися на аналізі найістотніших елементів макро- й мікроструктури фахового видання.

Основну частину як найбільший за обсягом компонент рецензії на термінографічне видання формують такі **субкомпоненти**: (1) *критика макроструктури (реєстру термінів) словника*: (а) з'ясування відповідності способу побудови реєстру видання; (б) аналіз термінологічного складу словника; (в) експертування реєстрових терміноодиниць щодо відповідності вимогам до термінів; (2) *аналіз мікроструктури (термінологічної статті) словника*: (а) характеристика терміностатті за критерієм ефективності репрезентування інформації; (б) оцінювання

<sup>887</sup> Левчук І. П. Комунікативно-прагматичні параметри рецензійного тексту. *Волинська філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи* / упоряд. І. П. Левчук. Луцьк. 2014. № 17. С. 145.

мікроструктурних параметрів (заголовного терміна, варіантів, акцентної характеристики, граматичної характеристики, етимологічної довідки, дефініції, системних відношень) словника за критерієм якості їх подання.

Ефективним для викладу в рецензії результатів експертування структури термінологічного словника, а також його лексикографічних параметрів є, як видається, спосіб, запропонований П. Селігеєм, що стосується розподілення інформації в науковому тексті з урахуванням дихотомії: «старе – нове, відоме – невідоме, головне – другорядне, істотне – неістотне, загальне – конкретне, спеціальне – специфічне, просте – складне, зрозуміле – незрозуміле, звичне – незвичне, безперечне – суперечливе»<sup>888</sup>. Крім того, на авторську думку, такий підхід дасть змогу “контрастно” схарактеризувати спеціальну працю та аргументовано висновкувати про її якість.

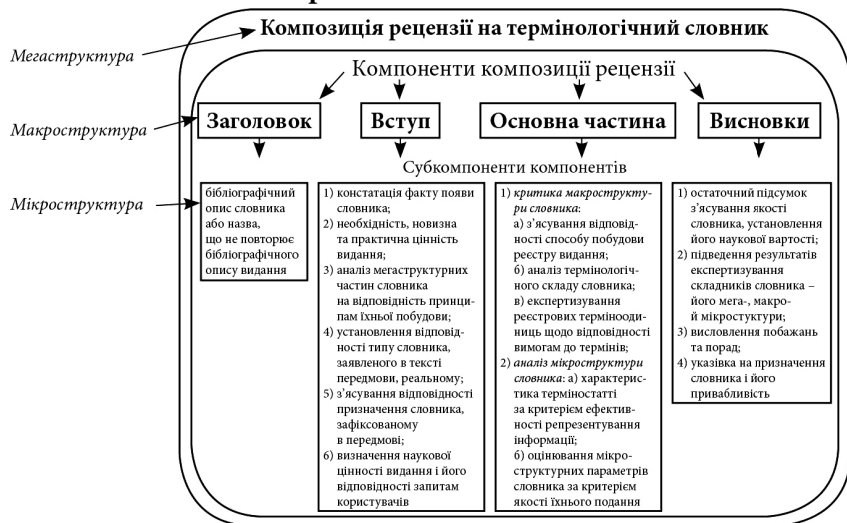
4. У компоненті **Висновки** прийнято стисло викладати підсумки того, що було висловлено в основній частині. Здебільшого у висновках, попри вказані в основній частині зауваження до параметрів словника, критики ствердно визначають його наукову цінність і підкреслюють важливість та необхідність праці, а також висловлюють поради й побажання щодо проблемних параметрів термінографічного джерела. Узагальнимо інформацію щодо **субкомпонентів** висновків: (1) остаточний підсумок з'ясування якості словника, установлення його наукової вартості; (2) підведення результатів експертування складників словника — його мега-, макро- й мікроструктури; (3) висловлення побажань та порад; (4) указівка на призначення словника та його привабливість. У висновковій частині критик, як бачимо, пропонує узагальнений підсумок, загальну оцінку словника.

Отже, **композицію рецензії** на термінологічний словник розглядаємо як **ієрархічну гранд-/мегаструктуру**. Складники рецензії *Заголовок, Вступ, Основна частина й Висновки* є співкомпонентами нижчого рівня ієрархії і створюють її макроструктуру; субкомпоненти компонентів формують її мікроструктуру (див. схему 3.4).

<sup>888</sup> Селігей П. О. Роль композиції у створенні та сприйнятті наукового твору... С. 60.

Схема 3.4

### Інваріантна модель різнорівневої композиції рецензії на термінологічний словник



Особливостями композиції рецензії на термінологічний словник є (1) різнорівневність і полікомпонентність її системної організації, (2) залежність змісту композиційних компонентів від суті положень алгоритму поетапного оцінювання спеціального видання, (3) аналітичність компонентів рецензії, тобто значна кількість відповідних їм субкомпонентів. Запропонована інваріантна схема-модель композиції рецензії на термінологічний словник як різнорівневої системи є “навігатором” у складному процесі рецензування термінографічної праці.

### 3.5. Теоретико-практичне значення рецензій на українські термінологічні словники кінця XX ст. – початку XXI ст.

Відомий лексикограф-енциклопедист І. Огієнко свого часу зауважував: «Користь читання словників завжди велика, бо воно раз-по-раз доповнює нашого особистого словника, звичайно

вбогого. Багато є влучних українських слів, яких ми один від одного рідко почуємо, але словник завжди нагадає нам про них»<sup>889</sup>. Утім словники — це не лише суто мовознавче явище, але й потужний культурологічний чинник, джерело духовності й матеріальної історії, вияв національної чесноти, гідності й самопошани, а також утвердження самобутності народу й національного самозбереження. На переконання Л. Полюги, «у процесі національного самозбереження та самозахисту важливу функцію в українській культурі, можливо, більше, ніж в історії інших пригноблених народів, відіграло українське словникарство»<sup>890</sup>.

Термінологічні словники особливо важливі для ствердження національної літературної мови, розвитку національної науки й техніки: саме їх розглядають як запоруку розбудови культури наукової і літературної мови. «Ні один словник, який би повний не був він, не може заступити собою фахового термінологічного словника. Ось тому кожен фахівець конче мусить мати в себе під руками також і термінологічного словника свого фаху»<sup>891</sup>. **В Україні раніше, ніж у Росії та Білорусі, і майже одночасно з країнами Європи, починає активно розвиватися термінографія** — виходять словники з різних галузей науки. Друкування термінографічних праць засвідчує прагнення до вироблення власного термінофонду й самостійності національної науки, її різноспрямованість.

Українська термінографічна критика постійно розвивається, однак до сьогодні немає праць, у яких було б висвітлено теоретико-практичне значення рецензій на спеціальні словники. Засади критики спеціальних словників закладені ще в 20-х роках ХХ ст., зокрема в указаний період головним завданням кожної з 34-х секцій ІУНМ було створення якісних термінологічних словників. Для цього члени секції сходилися на засідання, під час яких розробляли методологію укладання словників, обговорювали доповіді та вислухували рецензії. Нині потребу підвищення якості термінографічних джерел може задовольнити спирання на досвід

<sup>889</sup> Огієнко І. Історія української літературної мови...

<sup>890</sup> Полюга Л. Роль української лексикографії в утвердженні національної самобутності... С. 144.

<sup>891</sup> Огієнко І. Історія української літературної мови...

і традиції укладання праць такого типу й урахування результатів їх критичного діагностування. Можемо констатувати, що зростає необхідність удосконалення професійної та об'єктивної критики термінографічної продукції. Наукова спільнота ці проблеми активно досліджує. «У світовій науці лексикографічна критика (dictionary criticism, etc.) займається вивченням і дослідженням всіх аспектів створення й використання словників. У міру розвитку наукового спеціалізування критика словників все частіше виділяється як особливий напрям, що вирішує завдання оцінки словника й верифікації словникових даних, і розвивається сьогодні в декількох перспективних напрямках, а також міждисциплінарних»<sup>892</sup>. Критика загальноживаних словників, на відміну від критики спеціальних видань, в останні роки є однією з головних тем на авторитетних зустрічах лексикографів, засіданнях Комісії з лексикології і лексикографії при Міжнародному комітеті славистів у Гродно (2010), Харкові (2011), Києві (2012), Санкт-Петербурзі (2015), у тематиці доповідей XV Міжнародного з'їзду славистів у Мінську (2013) та ін.

Нині термінографічна робота, з одного боку, технічно простіша, з другого — складніша, оскільки стало важко обробляти значний масив термінофонду, виконуючи при цьому формалізовані процедури й фіксуючи дефіцити в необхідних випадках. Це вимагає значного вдосконалення процедур критичного діагностування термінографічних джерел.

Важливими для з'ясування ролі термінографічної критики у створенні фахових словників є змістовні рецензії на них, у яких на засадах критичного інтерпретування структури видань експерти зазначають їх суттєві недоліки. **Теоретико-практичну роль рецензій на спеціальні словники** вбачаємо в такому: (1) їх **теоретичне значення** полягає в потенційній важливості використання результатів під час розроблення моделей сучасних словників і їх параметрів; (2) **практичне** — у можливості застосувати зауваження з прагматичною метою.

---

<sup>892</sup> Шаповал В. В. Теория и практика верификации словарных данных на основе источников: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01, 10.02.19 / Гос. авт. образовательное учреждение высш. образования г. Москвы «Московский Городской Педагогический Университет». Москва, 2016. С. 10.

Для окреслення теоретико-практичних проблем української термінографії фокусуємо увагу на відстеженні в текстах рецензій кінця ХХ ст. (від 80-х років) – початку ХХІ ст. суттєвих об'єктивних зауважень до фахових словників. Утім у більшості проаналізованих праць не виявлено критичного ставлення до них: експерти передусім підкреслюють переваги видань і їх “сильні” сторони, а також зосереджуються в коментарях на особистих емоційних позитивних враженнях від знайомства зі словниками й лише на цьому ґрунтують їх характеристику.

Результати експертування текстів рецензій засвідчують, що в полі зору критиків перебуває обмежена кількість типів термінологічних словників, що, вочевидь, зумовлено незначним видовим різноманіттям термінографічної продукції, яка побачила світ упродовж аналізованого періоду. Термінологічні словники за типологічною класифікацією і своєю суттю належать до довідкових документів, оскільки містять короткі відомості наукового або прикладного змісту. Нагадаймо, в основу видової їх класифікації «покладено три блоки ознак відповідно до різних характеристик: інформаційного та матеріального складників документа, умов існування документа в зовнішньому середовищі»<sup>893</sup>. Отже, за авторськими спостереженнями, у текстах рецензій схарактеризовано переважно такі види термінологічних словників: (1) за інформаційним складником: **(а)** за широтою охоплення термінологічної лексики — багатогалузеві, галузеві, вузькогалузеві; **(б)** за способом семантизування термінів — дефінітивні, перекладні (двомовні, багатомовні), дефінітивно-перекладні, енциклопедичні словники, довідники, енциклопедії; (2) за носієм інформації — друковані; (3) за обставинами існування в зовнішньому середовищі: **(а)** щодо первинності виходу у світ — оригінальні, передруки й перекладені; **(б)** за місцем створення — загальнодержавні й закордонні.

Поza увагою критиків залишилися термінологічні поліфункціональні словники, класифікатори, рубрикатори, словники номенклатурних одиниць, орфографічні, електронні та ін.

Не можна не погодитися із твердженням майже кожного рецензента про те, що в умовах інформаційного вибуху, який

<sup>893</sup> Комова М. Класифікація термінологічних словників... С. 146.



супроводжує стрімкий розвиток різних наук, виникає нагальна потреба створення якісного словника, який би допомагав дослідникам і науковцям орієнтуватися в термінології описуваних галузей. Важливо, щоб власне критики розуміли призначення термінологічних словників, а головню **роль і завдання рецензій**: «Збагаченню і розширенню українського термінофонду служить видання та обговорення проаналізованих у цій статті словників»<sup>894</sup>. Усвідомлюючи теоретичну й практичну значущість коментарів до словника, рецензентам варто виважено й об'єктивно діагностувати термінографічну працю. Однак, зазначаючи недоліки, експерти лише в поодиноких випадках подають рекомендації щодо їх виправлення. Крім того, критики здебільшого не вказують, саме якого параметра стосується зауваження, або, якщо й зазначають, то іноді некоректно, наприклад: «Окремо слід звернути увагу на мовні особливості [...] видання. Ідеться передусім про мовне оформлення пропонованих тлумачень і заголовкових статей [...]: 1) наявність невмотивованих росіянізмів: див. ст. **Контртитул** – ... відомості приналежності всьому виданню [...]. В українській мові відсутнє слово приналежний [...] (рос. принадлежать – укр. належати); 2) неправильно визначено граматичну форму іменника [...]; 3) наявні орфографічні помилки»<sup>895</sup>. За визначенням критика, ці «зауваження стосуються не змістової частини, а лише оформлення словника»<sup>896</sup>. На авторське переконання, оформлення — це зовнішнє оздоблення видання, тому всі вказані недоліки стосуються навіть не «змістової частини» і не «оформлення словника», а суто параметра 'дефініція', у тексті якого вжито кальки. До того ж росіянізми не можуть бути «вмотивованими» чи «невмотивованими», їх не повинно бути в довідковому джерелі, що кодифікує і пропагує норму наукової української мови. Виявлені в текстах рецензій зауваження до різних типів словників групуємо відповідно до їх структурних параметрів (що потребують теоретико-методологічного доопрацювання), аналізуючи за роками — від 80-х років ХХ ст. до 10-х років ХХІ ст. (див. табл. 3.3).

<sup>894</sup> Плєскач В. Два словники... С. 152.

<sup>895</sup> Вербич С. Путівник у видавничій термінології... С. 56.

<sup>896</sup> Там само. С. 57.

Таблиця 3.3

**Критика структурних параметрів термінологічних словників  
у рецензіях на них протягом кінця XX ст. – початку XXI ст.**

Типи словників	Параметри									
	Вступ / Передмова	Реєстр термінів	Термінологічна стаття							Список літератури
			Заголовний термін	Акцентна характеристика	Грамагічна характеристика	Дефініція	Енциклопедична інформація	Транскрипція	Зона перекладу	
<b>80-і рр. XX ст.</b>										
Дефінітивний		+					+			-
Перекладний									-	
Енциклопедичний										
Словник-довідник		+					+			-
<b>90-і рр. XX ст.</b>										
Дефінітивний										
Перекладний										
Енциклопедичний		+								
Словник-довідник							+			-
<b>00-і рр. XXI ст.</b>										
Дефінітивний		+					+			
Перекладний (дефінітивний)		+					+		-	+
Енциклопедичний										
Словник-довідник				-	+					+
<b>10-і рр. XXI ст.</b>										
Дефінітивний	+							-		+
Перекладний (дефінітивний)		+	+				+			
Енциклопедичний										
Словник-довідник			+				+			

*Примітки:* «+» — висока частотність критикування; «-» — низька частотність критикування.

Упродовж усього аналізованого періоду, як бачимо, експерти приділяють увагу насамперед дефінітивним, перекладним словникам і словникам-довідникам. Найбільше зауважень висунуто до словників початку ХХІ ст., що пов'язано, як видається, з розширенням лексикографічного репрезентування терміноодиниць, зокрема намаганням сучасних упорядників описати спеціальні одиниці на різних мовних рівнях. Крім того, можна було б докінути критикам, що вони оминули увагою важливі параметри фахового словника — 'гіперо-гіпонімія', 'антонімія', 'синонімія', — які передусім засвідчують розвиток терміносистеми певної галузі як єдності. Однак, за авторськими спостереженнями, укладачі словників, на жаль, не описують спеціальні одиниці за вказаними параметрами. Викладене визначає нагальну потребу створення словника нового типу — комбінованого словника, що комплексно відображатиме термінологію певної галузі як терміносистему.

Проаналізуємо коментарі критиків щодо репрезентування лексикографічних параметрів у фахових **дефінітивних словниках**. Слушними є рекомендації Т. Космеда щодо відображення параметра 'вступ / передмова', зокрема вони стосуються невідповідності заявленим у вступній частині принципам і засадам подання параметричних складників термінологічної статті, тобто ілюстративного матеріалу, транскрипції, енциклопедичної інформації, як-от: «Пояснюючи принципи репрезентації означених параметрів словникової статті [...] слід було б розмежувати серед них *основні*, очевидно, це етимологічна довідка й нормативний наголос. Усі інші є факультативними, оскільки не в кожній статті подаються. При цьому цілком зрозуміло, чому не в кожній статті є потреба в транскрипції, що ілюструє ті чи ті асимілятивні, дисимілятивні та інші процеси [...]. Однак, [...] слід ретельніше продумати принцип подання у словникових статтях ілюстрацій, прикладів або більш докладно пояснити цей принцип репрезентації словникових статей, оскільки вбачаємо тут деяку непослідовність [...]»<sup>897</sup>. Експерт джерела також приділяє увагу досить рідко використовуваному термінографами параметрові 'енциклопедична

<sup>897</sup> Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонУ, 2012... С. 195.

інформація': «В окремих випадках А. Загнітко подає інформацію про авторство того чи того терміна (поняття) [...]. Ця інформація енциклопедичного характеру, що розширює світогляд молодих мовознавців. Однак цей параметр можна було б репрезентувати послідовніше [...]»<sup>898</sup>. Підтримуємо рекомендацію критика Т. Космеди про необхідність дотримуватися однотипного репрезентування параметра 'енциклопедична інформація' в терміно-статтях. Уважаємо, що під час укладання довідкових джерел варто враховувати, що деякі спеціальні поняття потребують указівки на авторство чи ширшого (додаткового) роз'яснення з відтворенням таблиць, формул, ілюстрацій, карт, тобто інформації енциклопедичного характеру.

Оцінюючи параметр 'реєстр словника', критики найчастіше вказують на *відсутність багатьох термінів, що є складниками описуваної галузі*, зокрема: «немає термінів, уживаних у класичній фітоценології та екології. [...] словник [...] повинен містити такі ширококовживані терміни [...]»<sup>899</sup>; «У словнику не вміщені деякі важливі в теоретичному відношенні терміни [...]»<sup>900</sup>. У деяких коментарях щодо цього параметра відстежуємо міркування рецензентів про *зайвість термінів та відповідних відомостей*, наприклад: «Деякі терміни [...] та дані [...], на наш погляд, у словнику зайві»<sup>901</sup>. Іноді термінографи, прагнучи збільшити реєстр словника, навмисно залучають терміни, що належать до іншої поняттєвої терміносистеми, яка несуміжна з описуваною. Уважаємо, що наслідком такого некомпетентного підходу до репрезентування аналізованого параметра є хибне розуміння користувачами меж відображуваної терміносистеми й викривлення зв'язків між її складниками.

З-поміж елементів терміностатті дефінітивних словників експерти найчастіше оцінюють параметр 'дефініція', зокрема

<sup>898</sup> Там само. С. 196.

<sup>899</sup> Шеляг-Сосонко Ю. Р., Андрієнко Т. Л. Новий термінологічний словник з фітоценології. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1984. Вип. 41. № 6. С. 98. Рец. на слов.: Миркин Б. М., Розенберг Г. С. Толковый словарь современной фитоценологии. Москва: Наука, 1983. 133 с.

<sup>900</sup> Прокудін Ю. М. На допомогу ботанікам... С. 88.

<sup>901</sup> Шеляг-Сосонко Ю. Р., Андрієнко Т. Л. Новий термінологічний словник з фітоценології... С. 98.

вони викладають такі зауваги: (1) **неточність дефініцій**: «Подекуди трапляються не досить чіткі, невдалі помилкові визначення окремих понять і термінів. [...] Неточним є вираз: “Беннеттиты [...]”. На с. 151 сказано, що *нуцелус* за походженням відповідає мікроспорангію спорових рослин. Це — груба помилка»<sup>902</sup>; «Викликає сумнів також трактування деяких термінів»<sup>903</sup>; (2) **невичерпність (неповне) пояснення понять**: «Описуючи екологію видів, слід було б докладніше охарактеризувати ценози або формації, у яких вони зустрічаються. Варто було б вказати на можливості окремих видів у селекції і впровадження їх у культуру»<sup>904</sup>; (3) **брак пояснення певних понять**: «Однак, на нашу думку, бракує пояснення таких понять, як *категорія лінгвофілософська* [...]»<sup>905</sup>; (4) **завеликий обсяг дефініцій**: «[...] невиправдано великі за обсягом характеристики деяких термінів. Наприклад, на тлумачення терміна “водоросли” відведено 36 рядків, “грибы” — 27, “зигоміцети” — 24, “миксоміцети” — 29 [...], тимчасом як пояснення переважної більшості термінів займають у середньому по 5–7 рядків»<sup>906</sup>.

Віднаходимо поодинокі критичні коментарі до параметра ‘список літератури’, що стосуються **неповноти списку літератури**, як-от: «У наведеному списку не зовсім рівномірно представлена література з різних розділів ботаніки. Так, до нього включений другий том шеститомного видання [...], і відсутній третій том, присвячений водоростям і лишайникам. [...], але відсутній основний підручник з систематики рослин [...]»<sup>907</sup>. Цей параметр, як видається, виконує функцію комплексного бібліографічного покажчика, відображає класифікацію використаних праць під час

<sup>902</sup> Прокудін Ю. М. На допомогу ботанікам... С. 88.

<sup>903</sup> Шеляг-Сосонко Ю. Р., Андрієнко Т. Л. Новий термінологічний словник з фітоценології... С. 98.

<sup>904</sup> Комендар В. І., Заяць В. А. Цінний довідник про дикорослі рослини України. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1985. Вип. 45. № 3. С. 99. Рец. на слов.: Чоник В. И. Дикорастущие полезные растения Украины. Киев: Наук. думка, 1983. 399 с.

<sup>905</sup> Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012... С. 196.

<sup>906</sup> Прокудін Ю. М. На допомогу ботанікам... С. 88.

<sup>907</sup> Там само. С. 87.

створення словника, показує професійний рівень його упорядника. Отже, експертуючи дефінітивні словники, критики насамперед виявляють порушення в репрезентуванні параметрів 'вступ / передмова', 'реєстр словника', 'енциклопедична інформація', 'дефініція' і 'список літератури'.

Характеризуючи **перекладні дефінітивні словники**, експерти діагностують кількісні недоліки щодо їх структурних параметрів. Наприклад, за авторськими спостереженнями, параметр 'реєстр словника' отримав такі негативні оцінки: (1) **брак термінів**: «відсутні широкоживані українськомовні терміни з відповідним щодо позначуваного поняття значенням. Наприклад, термін "радіаційний захист" [...] це некоректне означення радіологічного або протипроменевого (протирадіаційного) захисту. Насправді ж термін "радіаційний захист" означає захист радіацією, а не від радіації»<sup>908</sup>; «Звичайно, найбільш проблематичним було, напевно, включення до словника новітніх термінів [...]. І все ж відсутність слів, що відображають цілі напрями науки, навряд чи виправдана»<sup>909</sup>; (2) **необхідність замінити реєстрові одиниці**: (а) **іншими спеціальними назвами** — «[...] терміни традиційно переходять з одного видання в інше. Напевно, не є термінами синоніми *живіт* і *черев*о [...]». Адже кількомовний термінологічний словник [...] покликаний [...] сприяти нормалізації термінології, звести до мінімуму різного типу розбіжності, уніфікувати назви однотипних явищ»<sup>910</sup>. Зауважмо, що рецензент В. Плєскач не лише оцінив один словник, а навіть порівняв два перекладні словники, і встановив, що «[...] назви деяких елементів, наведених у словнику [...], суттєво відрізняються від тих, якими користувалися в Україні в останні десятиліття [...]. Можливо, ці назви використовували у 20-ті роки або мають регіональне походження»<sup>911</sup>. При цьому критик зауважує: «Не варто вважати сучасну технічну термінологію цілком зрусифікованою, неправильною,

<sup>908</sup> Кравець О. Відроджуючи українську термінологію з радіології... С. 54.

<sup>909</sup> Колупаєв Ю., Трифонов Р. Словник української біологічної термінології. Укладачі: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. К.: КММ, 2012. — 744 с... С. 102.

<sup>910</sup> Полюга Л. Термінологічна лексикографія. Федотова О. В., Очкуренко О. М., Фенчин К. М. Морфологічний словник медичної термінології. К.: Вища шк., 1985. — 321 с... С. 77.

<sup>911</sup> Плєскач В. Два словники... С. 152.

а правильною ту, що відповідає правопису 1928 року. Реабілітацію мовних набутків 20-х років треба вести обережно, повертаючи до вжитку лише такі терміни, які відповідають сучасному мовному сприйняттю, збагачують мову й не мають відтінку одіозності»<sup>912</sup>; (б) **вхідний питомий заголовний термін — на чужомовний**: «[...] варто було б у словникових статтях подати першим англійський відповідник українського терміна, оскільки саме англійська є провідною мовою світової науки, до того ж, наприкінці книги англійський словопоказчик передре російському»<sup>913</sup>. З останнім зауваженням дозволимо собі не погодитися, оскільки для пропагування, а насамперед кодифікування і нормування національної термінології, слід надавати перевагу українській мові.

Критики також констатують відхилення у відображенні параметра 'зона перекладу' в перекладних дефінітивних словниках (який, за авторськими спостереженнями, є досить проблемним), спричинені такими недоліками: (1) **неточним перекладом**: «Переклади деяких термінів-іменників спричиняють певні сумніви та заперечення. Вид термічного оброблення *возврат* (англ. терм. — *recovery*) [...] словник [...] трактує як "сукупність будь-яких ... процесів" і перекладає як *зворот*. Такий переклад більше схожий на просту кальку відповідного російського терміна. [...] Англійське слово *recovery* означає повернення, відновлення попереднього стану тощо [...]. Тому цей вид термооброблення краще подати як *відновлення* [...]»<sup>914</sup>; «Деяке заперечення викликає характер перекладу на російську мову окремих назв таксонів, хоч він і зумовлений природним, на наш погляд, прагненням до стандартизації не лише латинських, а й російських (та українських) назв таксонів водоростей»<sup>915</sup>; (2) **поширеністю кальок**: «Сьогодні часто використовують українську термінологію, наближену до

<sup>912</sup> Там само. С. 152.

<sup>913</sup> Колупаєв Ю., Трифонов Р. Словник української біологічної термінології. Укладачі: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. К.: КММ, 2012. — 744 с.... С. 101.

<sup>914</sup> Плескач В. Два словники... С. 149.

<sup>915</sup> Кондратьєва Н. В. Короткий визначник прісноводних водоростей Української РСР. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1985. Вип. 45. № 3. С. 84. Рец. на слов.: Топачевский А. В., Масюк Н. П. Пресноводные водоросли Украинской ССР / под ред. М. Ф. Маркевич. Киев: Вища шк., 1984. 336 с.

російської, що вже стало звичкою. З огляду на сказане назріло наукове обговорення цього питання і наукова, а не насильницька стандартизація термінів»<sup>916</sup>.

Поради експертів щодо **необхідності подати транскрипцію** в перекладному словнику, безперечно, доречні й мають теоретико-практичне значення — транскрипція роз'яснює й закріплює нормативне вимовляння терміноодиниць та звуків, а саме: «[...] зважаючи на той факт, що словник розрахований на широке коло користувачів, зокрема студентів, можливо, було б доцільно до деяких найскладніших для вимови термінів додати транскрипцію, щоб не виникало потреби консультиватися в інших джерелах, що підвищувало б змістову цінність словника»<sup>917</sup>.

Репрезентування параметра 'дефініція' в дефінітивно-перекладних словниках отримує негативну оцінку, що пов'язана з **неточністю дефініювання понять**, наприклад: «Пояснення деяких термінів потребує уточнення [...]; немає тлумачень до деяких важливих термінів таких, як "генетический стресс", "импритини", "цикл мостов" тощо. Пояснення мікоплазма — інфекції мікоплазми — потребує ґрунтовнішого тлумачення, адже мікоплазми уражують рослини»<sup>918</sup>. За висновками рецензентів, як бачимо, дефінітивно-перекладні словники потребують удосконалення параметрів 'реєстр словника', 'зона перекладу', 'транскрипція' і 'дефініція'.

Експертуванню **енциклопедичних словників** присвячено поодинокі рецензії, тому викладені оцінки параметрів праць такого типу містять потужний потенціал. Щодо «Екологічного енциклопедичного словника» (російськомовного, закордонного) критики вказують на "завеликий" 'реєстр словника', що автор «уводить до нього поняття дуже широкого кола наукових дисциплін: географії, хімії, фізики, філософії, політекономії, юриспруденції та ін., що суперечить назві словника. Завдяки цьому автор становить своєрідний рекорд — в його словнику 8 тис. термінів, тоді

<sup>916</sup> Кравець О. Відроджуючи українську термінологію з радіології... С. 54.

<sup>917</sup> Буроменський М. В., Симонок М. В. Новий словник з міжнародного права... С. 243.

<sup>918</sup> Бойко А. Л., Глазко В. І., Глазко Г. В. Російсько-англо-український тлумачний словник термінів з прикладної генетики, ДНК-технології та біоінформатики. К.: Квіц, 2001. — 588 с.... С. 177.



як в економічному словнику Б. О. Бикова (1988) їх тільки 1500»<sup>919</sup>. Звісно, реєстр енциклопедичного словника повинен містити значну кількість термінів, але не слід поповнювати його реєстр за рахунок терміноодиниць, що є складниками поняттєво-термінологічних апаратів несуміжних галузей.

Підсумовуючи відображені результати діагностування якості репрезентування окремих параметрів **словників-довідників**, виокремлюємо такі критичні зауваження експертів: (1) **замінити заголовний термін-кальку (компонент аналітичного терміна) нормативним терміном**, наприклад, замість «аналіз музейного зібрання» рецензент пропонує «[...] як заголовкове слово термінів, треба вживати *аналізування*»<sup>920</sup>; (2) **додати параметр** ‘акцентна характеристика’: «Добре було б поставити наголоси в кожному терміні й терміні-словосполученні, оскільки чимало з них у процесі мовлення неправильно наголошують, наприклад: *бюлетень* замість нормативного *бюлетень*, *видання* замість *видання* [...]»<sup>921</sup>; (3) **установити відповідність заголовних термінів з їх дефініціями**: «[...] проаналізуймо узгодженість термінів з виознаками (дефініціями). З першої терміностатті випливає, що: *аналіз* — це *дослідження*... [...]; а з другої, що: *анкетування* — це *збір* [...]. Відповідно до вимог [...] і структури української мови має бути: *аналізування* — це *досліджування*... і *анкетування* — це *збирання*...»<sup>922</sup>; (4) **додати параметр** ‘ілюстративний матеріал’: «Недоліком рецензованого словника є повна відсутність ілюстративного матеріалу, який, безумовно, підвищив би його дидактичний рівень і сприяв би ефективнішому використанню»<sup>923</sup>.

<sup>919</sup> Міркін Б. М., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Дедю И. И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Гл. ред. Молд. Сов. Энцикл., 1990. 406 с. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1992. Вип. 49. № 3. С. 101. Рец. на слов.: Дедю И. И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Гл. ред. Молд. сов. энцикл., 1990. 406 с.

<sup>920</sup> Моргунюк В. Рецензія на «Словник-довідник термінології музейництва»... С. 144.

<sup>921</sup> Вербич С. Путівник у видавничій термінології... С. 57.

<sup>922</sup> Моргунюк В. Рецензія на «Словник-довідник термінології музейництва»... С. 144.

<sup>923</sup> Крічфалушій В. В., Меліка Ж. К. Гродзинский А. М., Злобин Ю. А., Миркин Б. М., Наумова Л. Г. Словарь-справочник по агрофитоценологии и луговедению. Киев: Наук. думка, 1991. — 136 с.... С. 105.

Нагальною проблемою для термінографії є нормалізація термінів у фахових словниках з фіксуванням змін у мові та поглядах на норму в термінології. За спостереженнями деяких рецензентів, один словник може мати численні невідповідності. Так, В. Моргунок, проаналізувавши шість сторінок «Словника термінів музейництва», виявляє значну кількість відхилень від правил слововживання<sup>924</sup>. Критик рекомендує дотримуватися словотвірної норми, застосовуючи два головні правила: перше «[...] полягає в тому, що у фахових текстах, де інформацію треба подавати однозначно, слова треба вживати за своєю прямою призначеністю [...]». Такі помилки в середньому в кожній терміностатті й здебільшого це є калькування російського слововживання»; друге правило «полягає в тому, що за наявності двох рівнозначних слів українського та іншомовного походження треба вживати українське [...]»: “в процесі музейної комунікації” [...], а треба “в процесі музейного спілкування”»<sup>925</sup>. Ці рекомендації розуміємо як принципи-постулати, що становлять підґрунтя теоретико-методологічних засад спеціального словникарства, зокрема принципів добирання українських реєстрових / заголовних термінів. У розглянутих критиками словниках-довідниках, як бачимо, бракує параметрів ‘акцентна характеристика’ й ‘ілюстративний матеріал’, а проблемними є параметри ‘заголовний термін’ і ‘дефініція’.

Аналіз рецензій на словники засвідчує, що найбільше уваги критиками приділено друкованим галузевим і вузькогалузевим, дефінітивним, дефінітивно-перекладним, енциклопедичним словникам і словникам-довідникам. З-поміж поширених і проблемних параметрів розглянутих типів словників насамперед домінують ‘реєстр словника’, ‘заголовний термін’, ‘дефініція’; менше схарактеризовані параметри ‘вступ / передмова’, ‘акцентна характеристика’, ‘зона перекладу’, ‘транскрипція’, ‘енциклопедична інформація’, ‘список літератури / джерела’, ‘ілюстративний матеріал’. Викладені критичні зауваження рецензентів розглядаємо не як виключно недоліки словників, а як перспективу щодо покращення якості праці.

<sup>924</sup> Див.: Моргунок В. Рецензія на «Словник-довідник термінології музейництва»... С. 145.

<sup>925</sup> Там само. С. 145.

### 3.6. Тенденції критики українських термінологічних словників у діяхронії

*Раз видаєть ся вже словник, коли тра-  
тять ся кошти та сили, повинно працю  
зробити так, щоб вона давала як можна  
більше, щоб була як можна кращою*<sup>926</sup>

(І. Огієнко)

На початку ХХ ст. виходять оцінювальні статті на термінологічні словники природничих, медичних галузей на сторінках українських наукових часописів, як-от: «Літературно-науковий вістник» (1902, 1909, 1917), «Вісник Інституту української наукової мови» (1928, 1930), «Українські медичні вісті» (1925, 1926) тощо. Кожна рецензія становить об'єктивний критичний огляд спеціального видання в контексті формування української довідкової літератури, що дає змогу оцінити його значення, виявити оригінальність автора в підході до розв'язання поставлених завдань, висвітлити традиційне й новаторське в його роботі, а також містить пропозиції рецензента щодо поліпшення якості аналізованої праці.

У «Літературно-науковому вістнику» (1902), у невеличкому повідомленні за назвою «Англійський науковий словник»<sup>927</sup>, під яким інформацію про автора подано однією літерою — «В.»<sup>928</sup>, здійснено аналіз нової англійської термінографічної праці енциклопедичного типу «Cyclopaedia Britannica», тобто всезагального словника ремесел та наук Британії. Зокрема, автор замітки повідомляє, що «в Англії почало виходити нове видане звісної “Cyclopaedia Britannica”», та порівнює обсяг змісту джерела від його першого видання (1768–1771), що становить 2670 сторінок, до нового десятого видання — 28 000 сторінок і 12 000 малюнків та ілюстрацій.

<sup>926</sup> Огієнко І. Українсько-Російський словник В. Дубровського. Редакція І. Степенка. Видавництво «Час» у Києві, 1909; 318 ст., ціна 75 коп.... С. 202.

<sup>927</sup> В. Англійський науковий словник... С. 26.

<sup>928</sup> *Примітка.* Особу автора цієї публікації (як і низки деяких інших) складно встановити, оскільки в розглядуваному журналі «Літературно-науковий вістник» відстежуємо тенденцію не розкривати авторства. Наприклад, відомо, що головний редактор М. Грушевський уміщував у виданні белетристичні твори, публіцистичні статті, повідомлення, рецензії за підписом М. З. — Михайло Заволока (див.: Енциклопедія Сучасної України...).

Підкреслюючи у такий спосіб стрімкий розвій закордонної термінографії, український критик ставить запитання: «А коли то в нас можна буде приступити до подібної річі?». І одразу відповідає: «Робітники знайшли би ся вправді й тепер, але гроші...»<sup>929</sup> (див. додаток А).

3-поміж розглядуваних праць у критичній статті про «Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імени Шевченка» (1909)<sup>930</sup> В. Щербаківський<sup>931</sup> виділяє як особливо цікаві перекладні термінографічні джерела І. Верхратського та С. Рудницького. Щодо якості «Нових знадобів до номенклатури і термінольоґії природописної, народної» (1908) І. Верхратського рецензент констатує, що професор І. Верхратський збирав і впорядковував термінологію досить тривалий час, видруковував її частинами в шести випусках збірника математично-природописно-лікарської секції НТШ. Критик відзначає: «Ся термінольоґія незвичайно цікава і корисна, бо тут нема нічого видуманого автором, а тільки добросовістні записи від народа і навіть додано назви сіл деякийсь термін записано; — завдяки сьому ся праця

<sup>929</sup> В. Англійський науковий словник... С. 26.

<sup>930</sup> Щербаківський В. Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імени Шевченка. Том XII під редакцією Івана Верхратського, д-ра Володимира Левицького і д-ра Стефана Рудницького; р. 1908, у Львові. *Літературно-науковий вістник*. Київ. 1909. Річник XII. Кн. V. Т. 46. С. 410–411. Рец. на слов.: Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імени Шевченка / за ред. І. Верхратського, В. Левицького, С. Рудницького. Т. XII. Львів: Накладом НТШ, 1908. 151 с.

<sup>931</sup> *Примітка*. Щербаківський В. М. — археолог, етнолог, мистецтвознавець, громадський і політичний діяч, професор (1918), дійсний член НТШ, Української вільної академії наук. Автор понад 100 наукових праць. 1907–1910 рр. — співробітник Національного музею у Львові. 1912 р. — завідувач археологічного Відділу Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства. 1917–1918 рр. за Української Центральної Ради — комісар з охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. Деякий час 1918 р. — мистецький аташе Української Держави у Відні. У вересні 1918 р. — один з фундаторів Українського університету в Полтаві, у якому викладав до початку 1922 р. очолював Українське наукове товариство дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині (з 1918). 1922 р. емігрував до м. Прага (Чехословаччина). 1922–1951 рр. — професор Українського вільного університету (з 1929 р. не раз обирався деканом філософського факультету), 1945–1946 рр. — його ректор, співзасновник Українського історико-філологічного товариства. 1951 р. переїхав до м. Лондона (Велика Британія) (див.: Енциклопедія історії України...).

однаково цікава як для натураліста, так і для фільольога однаково користна»<sup>932</sup> (див. додаток Б). Викладене дає змогу судити про те, що критик наголошує на таких достоїнствах джерела: (1) відсутність «видуманого автором», тобто немає «штучних» термінів, (2) достовірність зібраної української народної термінології.

Щодо «Начерка географічної термінології» (1908) С. Рудницького В. Щербаківський подає розлогі коментарі про те, що впорядник не лише збирав терміни від народу, а й відстежував «ті, що були вже роскидані по словниках різних, і по працях В. Левицького, Ів. Горбачевського, Ів. Верхратського»<sup>933</sup>. Автор критичної статті визнає такі позитивні ознаки джерела: (1) найбільш цінну частину словника (нараховує 6 тис. термінів), становить термінологія народна, (2) багатство української мови, її повнота й докладність, «котра в сім разів перевишає німецьку, бо часто на оден німецький термін відповідає 10 україн., а раз навіть 22, в слові Berggipfel верх гори, грунь, і т. д.»<sup>934</sup>. Однак експерт указує і на «невдалі вислови», зумовлені некоректним перекладом, і пропонує доречні варіанти, зокрема: «Неприємно напр. чути слово *земський* замість *земний*, бо се польонізм — напр. в слові *Erdachse* — *земська вісь*; ліпше *земна вісь*» (курсив автор. — Т. П.)<sup>935</sup>. У підсумку рецензент наголошує на тому, що означені недоліки роботи не применшують її вартості, цінним є вже впорядкована й систематизована збірка термінології (див. додаток Б).

Не можна обійти увагою і критичну статтю І. Огієнка «Українсько-Російський словник В. Дубровського. Редакція І. Стешенка»<sup>936</sup> (див. додаток Ж). Хоча вона присвячена аналізу загальнономовного словника, однак це перший перекладний словник з вихідною українською мовою, і в ньому репрезентовано значну кількість термінів ботаніки, граматики, зоології, математики,

<sup>932</sup> Щербаківський В. Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імені Шевченка. Том XII під редакцією Івана Верхратського, д-ра Володимира Левицького і д-ра Стефана Рудницького; р. 1908, у Львові... С. 410.

<sup>933</sup> Там само. С. 410.

<sup>934</sup> Там само. С. 410.

<sup>935</sup> Там само. С. 411.

<sup>936</sup> Огієнко І. Українсько-Російський словник В. Дубровського. Редакція І. Стешенка. Видавництво «Час» у Києві, 1909; 318 ст., ціна 75 коп.... С. 200–205.

фізики. Критик І. Огієнко<sup>937</sup> як досвідчений укладач історичного граматичного словника зосереджується на розгляді терміно-одиниць граматики й виявляє відсутність «багатьох звичайнісеньких термінів, от як присудок, відмінок, наросток (суфікс), однина, двійня, предмет (дополненіє), дієприслівник, зашинка (.), середник (;) і т. и.», а також неправильне, перекручене наголошування термінів (зокрема, «підмет, іменник, заіменник, складня замість підмет, іменник, заіменик, складня»). Критик висновкує: «Термінологія ся в доволі прикрому становищі»<sup>938</sup>. Такий підсумок критичного оцінювання джерела здійснено, як видається, на основі врахування значної кількості порушень і прогалин у першому українському словнику, який закладає основи національного спеціального словникарства.

Рецензент О. Курило<sup>939</sup> публікує 1917 р. на сторінках журналу «Літературно-наукового вістника» невелику за обсягом критичну статтю «Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії»<sup>940,941</sup> (див. додаток В). Експерт

<sup>937</sup> *Примітка.* Огієнко І. І. (митрополит Іларіон) — автор термінографічної праці «Українська граматична термінологія: Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її» (1908) (див.: Енциклопедія історії України...).

<sup>938</sup> Огієнко І. Українсько-Російський словник В. Дубровського. Редакція І. Стешенка. Видавництво «Час» у Києві, 1909; 318 ст., ціна 75 коп.... С. 204–205.

<sup>939</sup> *Примітка.* Курило О. Б. — відомий мовознавець, термінолог, термінограф початку ХХ ст. Учена друкувала свої рецензії, переважно на словники та граматики, у «Літературно-науковому вістнику» і «Вільній українській школі». О. Курило від 1917 р. працювала в Термінологічній комісії при УНТ, уклала «Російсько-український словничок медичної термінології», «Словник української фізичної термінології (Проект)» (обидва — 1918), «Словник хемичної термінології (Проект)» (1923), редагувала «Словник ботанічної номенклатури» (1928; усі — Київ); від 1921 р. — старший науковий співробітник Інституту української наукової мови ВУАН, від 1930 р. — заступник директора, голова відділу сучасної (живої) української мови Інституту мовознавства ВУАН. Уклала проект правопису чужих слів; від 1920 р. була редактором у Сільськогосподарському науковому комітеті України (див.: Енциклопедія Сучасної України...).

<sup>940</sup> Курило О. Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. Злажив К. Дубняк, вчитель Кобеляцької комерційної школи. Миргород, 1917 р. Стор. 31. Ціна 35 к....

<sup>941</sup> *Примітка.* Зауважмо, у бібліографічному описі рецензованого О. Курило словника інформація про автора містить одиницю *злажив*. На початку ХХ ст., як видається, її традиційно застосовують у більшості праць (наприклад; Михайло П.

з перших рядків констатує (1) відсутність параметра ‘передмова’ в словничку, (2) брак указівки щодо його призначення, (3) неподання переліку використаних джерел, (4) незначну кількість термінів, (5) неправильний переклад терміноодиниць. Спираючись на перераховане, О. Курило підсумовує: «Ми виписали тільки малу частину всіх помилок і недоладностей. Словничок цілком непридатний до вживання»<sup>942</sup>. Зазначене свідчить про вагомні нодоліки в репрезентуванні різноструктурних параметрів природничого словника й потребу продумування, розроблення принципів укладання фахового джерела.

Отже, завданням критичної оцінки словників 00–30-х років ХХ ст. є встановлення відповідності теоретичним засадам унормування спеціальної лексики, урахування критеріїв її відбирання й упорядкування, а насамперед установлення відповідності описуваної термінології мовній нормі. Найбільш важливими **ознаками критичних публікацій** на спеціальні словники названого періоду є такі: (1) суб’єктивність інтерпретації; (2) особистий підхід до оцінювання параметрів аналізованого термінографічного видання; (3) прагнення кодифікувати національну ментальність як систему поглядів, зокрема щодо добору терміноодиниць від українського народу. Утім це не розхитувало загальної концепції критики спеціального словника, а, навпаки, створювало умови для стабілізування принципів і підходів у термінографічній критиці, виформувувало відповідні її тенденції, а також сприяло покращенню якості фахових словників. До того ж, на авторське переконання, названі ознаки / тенденції

---

Драгоманов. Переписка. Зібрав і зладив М. Павлик Т. І. Львів: Українсько-руська видавнича спілка, 1901. 190 с.). В «Етимологічному словнику української мови» у статті до лексеми *лад* подано таке пояснення: «порядок; розташування, розміщення; [...], [зладити] “підготувати”» (Етимологічний словник української мови: у 7 т. Т. 3: Кора–М / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко; укладачі: Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів, Н. С. Родзевич, В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, А. М. Шамота; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1989. С. 180).

<sup>942</sup> Курило О. Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. Зладив К. Дубняк, вчитель Кобеляцької комерційної школи. Миргород, 1917 р. Стор. 31. Ціна 35 к.... С. 153–154.

зумовлені тим, що критики початку ХХ ст., як видається, “прокладали шлях” новій галузі оцінювальної діяльності — термінографічній критиці, а самі експерти словників стали новаторами, зачинателями критичного аналізу термінографічних джерел. Відповідно, вони могли спиратися головню на власні знання й особистий досвід створення галузевих праць, які лягли в основу їх експертування.

У наступні десятиліття розвиток української термінографічної критики, як і термінографії, практично призупинений, що зумовлено, головню, процесом деукраїнізації та ліквідуванням ІУНМ. Так, у 40-і роки ХХ ст. відомі поодинокі видання, наприклад, надрукований у повоєнні дні «Російсько-український словник»<sup>943</sup> Академії наук УРСР (1948), який отримав позитивні рецензії, але водночас спричинив появу низки критичних публікацій (як-от М. Бойка, І. Кривецького<sup>944</sup>) щодо недостатнього опрацювання української частини окремих словникових статей, відсутності синонімів та деяких фразем, неправильного чи приблизного перекладу окремих термінів та ін. Загалом від 30-х до 90-х років ХХ ст. спеціальні видання аналізують насамперед за **(а)** критерієм відповідності праці належному науковому рівню та **(б)** критерієм відповідності мовним нормам. До того ж кількість опублікованих критичних статей на термінологічні словники в означений період досить незначна, що пояснюємо припиненням видання праць такого типу.

За роки незалежності України, передовсім у перші десятиліття ХХІ ст., мала місце потужна хвиля термінографічної критики, що викликано, вочевидь, виходом більше як 500 термінологічних словників з різноманітних галузей знань, виробництва, культури тощо<sup>945</sup>. У названий період рецензенти оцінюють термінологічні словники за **системою критеріїв**, яку розподілимо на дві групи: **(1)** критерії аналізу параметрів макроструктури словника

<sup>943</sup> Російсько-український словник / за ред. М. Я. Калиновича. Москва: Держ. вид-во іншомовних і нац. словників, 1948. 803 с.

<sup>944</sup> Див. про це: Кочан І. Українське термінознавство 1940–1950-х років. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 74–78.

<sup>945</sup> Див.: Покровська О. А., Сапожнікова Л. Я., Руденко С. М. Українська термінографія: історія, теорія, практика: монографія. Харків: ХДУХТ, 2015. С. 6.



і (2) критерії оцінювання параметрів мікроструктури словника. Тексти критичних публікацій початку ХХІ ст. засвідчують, що їх автори не дотримуються єдиного підходу під час оцінювання термінологічних словників.

Однак можемо виділити **загальні тенденції** розвитку термінографічної критики цього періоду, зокрема: (1) насамперед це *аналіз параметрів мікроструктури* — здебільшого параметра ‘заголовний термін’, який характеризують за критеріями: (а) відповідність мовним нормам, (б) сучасність терміна; меншою мірою — параметра ‘дефініція’, який описують за параметрами відповідності логічним і лінгвістичним вимогам; (2) менше уваги приділяють *ознакам макроструктури* — головно параметру ‘реєстр термінів’ за критерієм ‘обсяг словника’ та ‘спосіб побудови реєстру терміноодиниць’. Параметрична система мегаструктури отримує узагальнену оцінку рецензентів або взагалі не схарактеризована.

Тенденції критики спеціальної словникової продукції протягом понад 100 років (00-і роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.), як бачимо, були зумовлені дією мовної і національної політики країни. Зокрема, помітною є тяглість тенденції оцінювання термінів у словниках за критерієм ‘відповідності мовним нормам’, що спричинено змінами засад термінотворення (20-і роки — орієнтування на національні моделі; від 30-х років до початку 90-х років ХХ ст. — стирання генетичних коренів мови), і, відповідно, неуніфікованістю та неунормованістю української термінології, порушенням норм, уживанням кальок, з якими ведуть боротьбу й нині.

### 3.7. Аналіз сучасних тенденцій розвитку української термінографічної критики на тлі слов'янської термінографічної критики

Термінологічний словник виконує важливу роль фонду спеціальної інформації про спеціальні поняття національних галузей і наук, а також роль банку інтелектуальних спеціальних напрацювань нації.

Для відстеження своєрідності сучасних тенденцій термінографічної критики в слов'янському мовознавстві важливо дослідити

й порівняти тенденції розвитку української та російської критики на матеріалі рецензій спеціальних словників кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Порівняльний аналіз проблематики української і російської термінографічної критики ґрунтується на вивченні лексикографічної і термінознавчої літератури, українських і російських галузевих словників означеного періоду й рецензій на них (передусім зауважень експертів), що мають особливе науково-практичне значення.

На основі результатів дослідження рецензій періоду 1950–2010 рр. російський учений Б. Степанов доходить такого висновку: «Незважаючи на те, що історія критики давно зайняла своє почесне місце в історії літератури, рецензії як жанр критичного письма тільки останнім часом отримали більш-менш повноцінну прописку в наукознавстві і, передусім, в історії науки»<sup>946</sup>.

Українська й російська термінографія, поза сумнівом, мають особливості історії та свої традиції створення спеціальних словників. Умови та специфіка створення термінографічних робіт у різні періоди їх розвитку (від початку ХХ ст. до 1991 р.) зумовлювали дію мовної політики в СРСР, система заходів якої неоднаково поширювалася на українську й російську термінографію, тобто насамперед критику українських словників вибудовували в руслі напрямів мовної та термінологічної політики того часу, а саме на “жорстких” обмеженнях прояву генетичних особливостей української мови.

Словники періоду СРСР створювалися під впливом ідеологічних соціальних тенденцій того часу, наприклад, у 20-х роках ХХ ст. в російській мові, відповідно, і в спеціальній лексикографії, панувала тенденція боротьби за “культуру мови”, у 30-х роках — боротьби з “непотрібною іноземщиною”<sup>947</sup>. Українська ж мова від початку 20-х до початку 30-х років ХХ ст. проходить етап “золотого десятиліття”, “відродження” (про це детально

<sup>946</sup> Степанов Б. “Кризис жанра”: книжные рецензии в перспективе исследования научной коммуникации... С. 82–106.

<sup>947</sup> См.: Басовская Е. Советский лингвистический пуризм: слово и дело (на материале периодики 1920–1930-х годов). *Вестник Российского гос. гуманитар. ун-та*. Сер. Филология. Москва. 2011. № 7. С. 121–122.

викладено в розділі 1, підрозділі 1.1.2): функціують дві тенденції — *надмірного пуризму* (“відмежування” від російської мови, розвиток термінології на національному ґрунті і її кодифікація в словниках, тобто рекомендації її національних варіантів) і *крайнього пуризму* (повне неприйняття чужомовних одиниць і “очищення” від таких елементів). З 1933 до 1991 рр. у спеціальній лексикографії панують “мегатренди” й “мегатенденції” — глобальна русифікація, творення терміноодиниць за російськими моделями.

Вивчення українських і російських рецензій на термінологічні словники ускладнено (1) їх незначною кількістю в порівнянні з рецензіями на загальномовні словники, а також тим, що (2) вони “розкидані” по галузевих журналах. Крім того, не кожна рецензія містить аргументовану й цінну експертизу галузевого словника, у більшості проаналізованих робіт не виявлено критичного ставлення до них. В аспекті викладеного О. Нікітін, наприклад, виділяє два типи рецензій / оглядів: «один складають хвалебні й часто безпринципні тексти, другий об’єднує “злостивців”, які мають свої міркування і цілі, далекі від академічності. І може виникнути спокуса приєднатися до того чи того “угруповання” [...] і звести аналіз до пошуку всіляких похибок. [...] Вдумливий учений, звичайно ж, має всі підстави коректно про це говорити, допомагаючи поліпшити тим самим структуру видання»<sup>948</sup>.

Цінність глибокого аналізу полягає у викриванні й відстеженні проблемних зон (параметрів) мега-, макро- й мікроструктури словника, але найголовніша значущість рецензії — це пошук і пропозиція інваріантних способів та принципів репрезентування термінів у спеціальному словнику. Було відстежено поодинокі приклади рецензій українських<sup>949</sup> і російських<sup>950</sup> критиків, які

<sup>948</sup> Нікітін О. Терминологические словари по языкознанию XX–XXI вв.: лингвокультурологический обзор. *Образовательный портал «Слово»*. URL: <http://www.portal-slovo.ru/philology/44569.php> (дата обращения: 17.07.2019).

<sup>949</sup> Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012... С. 194–198.

<sup>950</sup> Будыкина В. Г. К проблеме лексикографического анализа словарей. Педагогический словарь К. Гуда. *Филология и человек*. Барнаул. 2014. № 2. С. 194–200.

дотримуються порівневого алгоритму експертизи (про це йшлося в розділі 3, підрозділі 3.3.2).

За авторськими спостереженнями, протягом досліджуваного періоду критики приділяють увагу насамперед дефінітивним, перекладним словникам і словникам-довідникам. Експертуванню енциклопедичних словників присвячені нечисленні рецензії, тому викладені оцінки параметрів праць такого типу мають неабияку значущість. Так, аналізуючи «Літературознавчу енциклопедію» (2007), українські критики вказують на кількість терміноstateй, тобто на його реєстр, як-от: «Його споживацтву можна по-доброму позаздрити, той факт, що одна людина змогла написати колосальну працю, де, за скромними підрахунками, 6563 статті, вражає». До того ж критик пояснює, що він розуміє складність укладання енциклопедії, зокрема: «Кажу це не заради красного слівця, а як людина, що добре знає енциклопедичну справу зсередини. Попрацювавши тривалий час в УРЕ [...] у колективі спеціалістів екстра-класу, зрозуміла, яка це каторжна й водночас благородна робота, що потребує неймовірної зібраності, навіть самозреченості»<sup>951</sup>.

Аналізуючи російський «Словник сучасних понять і термінів» (2002), що, на думку його авторів, має «комплексний тлумачно-енциклопедичний і лінгвістичний характер», налічує близько 9000 понять і термінів, містить найбільш використовувану лексику у сфері економіки, політики, філософії, юриспруденції, наукознавства, мистецтвознавства, філології, культури, країнознавства, релігієзнавства, так і розмовні слова, російські критики висловлюють здивування, зокрема таке: «[...] що об'єднує в одному і тому самому словниковому виданні, з одного боку, актуальну економічну, політичну, філософську та іншу термінологію, а з іншого — “ужиткові, що використовуються в побуті розмовні слова і вирази” [...]. [...] Включення в словник лексики термінологічного й професійного характеру (переважно зі сфери політики та економіки) [...] поряд з давно освоєною загальною лексикою [...] видається більш ніж спірним»<sup>952</sup>.

<sup>951</sup> Гнатюк М. Літературознавча енциклопедія — духовний запит часу... С. 76–78.

<sup>952</sup> Шелов С. Д., Рычкова Л. В. Об одном типе терминологических словарей и справочников... С. 251.

Звичайно, реєстр енциклопедичного словника повинен містити значну кількість термінів, але не слід поповнювати його терміноодинацями, що є складниками поняттєво-термінологічних апаратів несуміжних галузей. Щодо репрезентування параметра 'термінологічна стаття' в енциклопедичних виданнях, наприклад, у закордонному «Енциклопедичному словнику юного лінгвіста» (2006), рецензенти відзначають, що статті «не передбачають академічного енциклопедизму із суворою послідовністю дат і подій, а часто містять у своєму складі ігрові моменти, експерименти й прийоми при достатній і навіть часом надто насиченій інформативності в описі конкретних мовних фактів і явищ»<sup>953</sup>.

Позитивно оцінюється алфавітно-гніздовий принцип побудови статті російського словника, «що дозволяє, з одного боку, швидко знайти необхідний термін [...], з другого — дати в одній статті пояснення близьким поняттям, не роз'єднуючи їх»; також підкреслюється, що у виданні «уведені як традиційні в науці терміни й усталені словникові концепти, так і нові, що з'явилися в другій половині ХХ століття і відображають сучасний етап лінгвістичних знань»<sup>954</sup>. Увагу закордонних рецензентів, як бачимо, привертають такі параметри, як 'реєстр енциклопедії', 'спосіб побудови термінологічної статті', 'рівень енциклопедичності інформації' і критерій 'сучасність термінів'.

Нагальною проблемою української термінографії, як видається, є кодифікування термінів у фахових словниках відповідно до вироблених мовних правил на синхронному зрізі. Так, за спостереженнями деяких рецензентів, один словник може мати численні невідповідності. Зокрема, проаналізувавши шість сторінок «Словника-довідника термінології музейництва» (2012), В. Моргунюк виявив аж 60 порушень правил слововживання<sup>955</sup> (це зазначено в розділі 3, підрозділі 3.5).

<sup>953</sup> Никитин О. Терминологические словари по языкознанию XX–XXI вв.: лингвокультурологический обзор...

<sup>954</sup> Там же.

<sup>955</sup> См.: Моргунюк В. Рецензія на «Словник-довідник термінології музейництва». *Вісник Нац. ун-ту у «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2013. № 765. С. 145. Рец. на слов.: Микульчик Р., Слободян П., Діденко Є., Рак Т. *Словник-довідник термінології музейництва*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 128 с.

На підставі викладеної експертизи якості репрезентування параметрів словників у текстах українських і російських рецензій виділяємо такі зауваження до них: (1) *професійні дефінітивні словники* — критичні коментарі стосуються параметрів ‘вступ / передмова’, ‘енциклопедична інформація’, ‘реєстр словника’, ‘дефініція’, ‘список літератури’; (2) *перекладні дефінітивні словники* мають недоліки щодо репрезентації структурних параметрів ‘реєстр словника’, ‘зона перекладу’, ‘дефініція’; (3) *словники-довідники* пропонують так поліпшити: (а) додати параметр ‘акцентна характеристика’; (б) узгодити заголовні терміни з їх дефініціями; (в) додати параметр ‘ілюстративний матеріал’.

Потенційна важливість практичного застосування результатів критики полягає в удосконаленні теоретико-методологічних принципів і основ створення термінологічних словників, а також їх використання під час розроблення нових моделей спеціальних видань, зокрема словників нового типу, що комплексно репрезентують лексику певної галузі науки.

Унаслідок порівняння особливостей функціонування та розвитку тенденцій української і російської критики спеціальних словників на матеріалі рецензій кінця ХХ – початку ХХІ ст. встановлено, що відмінною тенденцією української критики є експертування термінологічного матеріалу щодо відповідності українським мовним нормам, зокрема відстеження кальок з подальшим їх усуненням і пошуком нормативних варіантів. Але цей процес дещо зягнувся, оскільки він триває майже 100 років, що зумовлено результатом дії деукраїнізації.

Отже, у сучасній українській і російській критиці спостерігаються однакові тенденції і мають місце однакові принципи експертування фахових словників, зокрема: (1) тенденція до всебічного аналізу галузевих словників щодо репрезентування їх параметрів мега-, макро- й мікроструктури з метою пошуку інваріантних способів опису термінології як системи в словнику нового (комбінованого) типу; (2) тенденція до визначення та посилення ролі і впливу фахових словників, при цьому важливим є їх національно- й лінгвокультурологічне значення для розвитку національних наук. **Ці тенденції розглядаємо як мегатенденції,**

під дією яких повинні розвиватися і теоретична, і практична термінографія.

### Висновки до розділу 3

Сукупність аксіологічних критеріїв, що формують категорію оцінки, зреалізовується в оцінювальному дискурсі, зокрема його критичному субдискурсі. У сучасній україністиці **рецензія на термінологічний словник** як жанровий репрезентант критичного субдискурсу **не має єдиної інтерпретації**. Однак установлено, що це **базовий жанр термінографічної критики, який є синтетичним жанром з оцінними судженнями**.

**Виокремлені функції рецензії** на термінологічний словник, зокрема систематизування виявлених недоліків, оцінювання і моніторинг якості спеціальних джерел тощо, **визначають її потенційну теоретико-методологічну роль для поступу теоретичної і практичної термінографії**.

**Аналіз корпусу текстів рецензій на довідкові видання дав змогу виділити низку параметрів для розроблення їх багатоаспектної типології**, що спонукатиме рецензентів до обирання певної оптимальної жанрової форми критичної оцінки словника.

**Осмилення провідного завдання термінографічної критики мотивувало виділення основних** (аналіз концепції словника, кількості і якості інформації, її ефективності репрезентування тощо) **і додаткових** (визначення відповідності видання запитам користувачів, наслідування словникарських традицій) **критеріїв експертування фахового словника**.

**Запропоновано алгоритм поетапного й порівняльного аналізування спеціального джерела** (за параметрами мега-, макро- й мікроструктури). Дотримання послідовності критичної його характеристики сприятиме покращенню результатів термінографічної діяльності.

**Дослідження особливостей композиції рецензії на термінологічний словник дало змогу встановити її різнорівневість і полікомпонентність**. З'ясовано, що зміст композиційних компонентів залежить від суті положень алгоритму поетапного оцінювання

довідкового видання. **З урахуванням структурних рівнів рецензії на термінологічний словник** (мегаструктура, макроструктура, мікроструктура) змодельовано її **універсальну композицію**, що може сформулювати стійкі принципи побудови статті критичного характеру.

**Українська термінографічна критика**, за результатами зіставно-порівняльного аналізу особливостей функціонування і розвитку тенденцій слов'янської спеціальної критики кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., **вирізняється націєцентричним характером, акцентуванням національно- й лінгвокультурологічної значущості термінологічного словника, а також сформованістю системи контролю якості спеціальних видань.**

Загальновідомі соціально-політичні, позамовні чинники зумовили повільний поступ української термінографічної критики. Виокремлюємо такі етапи: **1) 00-і роки – початок 30-х років ХХ ст.; 2) 40–80-і роки ХХ ст.; 3) 90-і роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.**



## ВИСНОВКИ

У сучасній науці активно здійснюють оцінку якості досягнень різних галузей знань, визначають цінність відповідних праць тощо. Упродовж тривалої історії національна термінографія виробила значні напрацювання. На початку ХХ ст. прагнення фахівців (І. Верхратський, Ф. Калинович, О. Курило, Є. Лукасевич, І. Огієнко, А. Кримський та ін.) об'єктивно оцінити її здобутки стало поштовхом до актуалізації рецензування термінографічних джерел. Це сприяло виформовуванню, становленню критичного напрямку української термінографії. Однак у світовому й українському мовознавстві терміноодиницю **термінографічна критика** все ще не використовують.

Простежено, що **термінографічна критика** в Україні розвивається понад століття спорадично, стихійно й повільно, що зумовлено відомими суспільно-політичними подіями та екстралінгвальними чинниками. Місце термінографічної критики визначено в системі розділів термінографії, зокрема це четвертий її самостійний підрозділ, поряд з теорією, історією та практикою. Сама ж критика термінографічних джерел, як і всі класичні науки, — структурована галузь знань, складниками якої є три підрозділи: теорія, історія та практика термінографічної критики. Організація критики термінографічних джерел як самостійної науки мотивована наявністю власного методологічного підґрунтя, специфікою завдань, функцій і методів, що генетично залежать від методів термінографії, а також окремого жанру — **рецензії на термінологічний словник**.

Осмислення значущості оцінювання й усвідомлення, що лінгвістична експертологія і термінографічна критика генеалогічно пов'язані розділи в межах прикладної лінгвістики, визначили потребу дослідження практик оцінювання спеціальних текстів — лінгвістичного експертування й рецензування термінографічного джерела. Отримані результати порівняльно-зіставного аналізу їх особливостей засвідчили наявність подібних ознак і стали

вагомою підставою для перегляду низького статусу рецензії і рецензування термінологічного словника і, відповідно, визнання їх як **експертиза термінологічного словника та експертування термінографічного видання**.

Установлено, що формування власної метамови термінографічної критики значною мірою відбувається на основі якісних знань суміжних наук (джерелознавства, лінгвоаксіології, наукової комунікації, термінознавства тощо), що мають споріднене теоретичне підґрунтя. Окреслено структурні рівні термінополя її метамови: макрополе — “термінографічна критика”, його організують два мікрополя — “теорія та історія термінографічної критики” й “практика термінографічної критики”. Змодельована структура термінополя метамови термінографічної критики засвідчує її сформованість.

Підтримуючи твердження щодо рівнозначності міждисциплінарних, однак генеалогічно пов'язаних напрямів термінографічної критики й лінгвістичної експертології, виявлено зони перетину їх метамов у таких “дзеркальних” ТСГ: “виконавець критичного аналізу праці”, “автор тексту”, “висновок критичного аналізу праці”. Реципієнтом переважно постає метамова критики термінографічних джерел, що зумовлено її значною відкритістю та активним розбудовуванням.

Дослідження метамови критики термінографічних джерел слов'янських мов (української, російської, білоруської та польської) на синхронному зрізі дало змогу виявити насамперед повні термінологічні паралелі. Зовнішньо найбільш подібні передусім українські й білоруські терміни, найменш — російські та польські одиниці. Результати зіставлення опорних метаодиноць галузі в споріднених мовах засвідчили своєрідність метамови української термінографічної критики, що проявляється в стійкій протидії політиці “русифікації”, актуалізованої від 30-х років ХХ ст., прагненні оберігати національні термінотвірні традиції, а також наявності численних синонімів, що вказує на пошук оптимального спеціального найменування поняттю.

Термінологічна діяльність в Україні розпочалася ще в кінці ХІХ ст., що пов'язано з функціонуванням НТШ, учасники якого зосереджували увагу передусім на розвитку української

термінології, спираючись на національні словотвірні зразки, добиранні питомих відповідників до міжнародних одиниць. На початку ХХ ст. учені ІУНМ, продовжуючи ці традиції, формулюють вимоги до терміна — зрозумілість, точність, здатність до деривації, доброзвучність, короткість. У 30-х роках ХХ ст. утворюються впливові термінологічні центри в Австрії та СРСР; у радянський період — у Чехії, Польщі, Білорусі тощо. У цей час термін вивчають як особливу одиницю. Пізніше, у 70–80-х роках ХХ ст., панують теоретичні положення функційного термінознавства; у 90-х роках — у закордонному мовознавстві виникає соціокогнітивний напрям вивчення терміна та ін. З'ясовано, що попри різноаспектність підходів до вивчення терміна у світовому термінознавстві, в українському постає проблема акцентуалізації національного характеру власної термінології в умовах сучасної інтенсивної глобалізації.

Проаналізувавши наявні в спеціальному словникарстві численні типології і класифікації довідкових джерел, встановлено, що ознаки чи параметри, за якими їх розподіляють, постійно додаються й оновлюються. Зважаючи на відсутність єдиної системи диференціації спеціальних праць, наголошено, що постала нагальна потреба створити таку модель системи термінологічних словників з урахуванням їх імовірних нових типів, передусім фахового словника комбінованого типу. Запропоновано на позначення зведення термінологічних словників у єдину систему використовувати термін *систематизація термінологічних словників*. Обґрунтовано доцільність дотримання схеми послідовності їх підпорядкування: лінгвістичні словники (*тип*) → системні словники (*підтип*) → професійні словники (*клас*) → термінологічні словники (*вид*) → ... (*різновид*).

Розгляд традицій та новаторських принципів української термінографії засвідчив, що примножуються кращі традиції, а саме: **(а)** за тематичним обсягом передусім укладають універсальні, загальнонаукові, багатогалузеві (зумовлено активним перехрещуванням терміносистем суміжних наук) і вузькогалузеві (намагання окреслити межі термінології певної підгалузі) словників; **(б)** за принципом репрезентування термінів найбільш поширено розміщують їх за алфавітом тощо. Відзначаємо новаторські тенденції,

зокрема щодо способу семантизування та призначення словника — (а) збільшення кількості мов для професійного перекладу, (б) подання української мови як вихідної; (в) створення енциклопедій, (г) ілюстративно-перекладних (багатомовних) словників тощо.

Відстежено, що в українській термінографії традиції називання термінологічних словників характеризуються несталістю, що спричинено залежністю від розвитку форми, структури, призначення таких праць. З'ясовано, що від початків термінографії до сьогодні в назві (*лексиконімі*) спеціального джерела найбільш поширено застосовують компонент *словник*.

У дослідженні подано авторське розуміння термінів *українська термінографічна традиція та новаторство в термінографії*, що доповнює наукові знання спеціального словникарства.

З урахуванням проаналізованих традицій та новаторства, а також наявних різновидів термінологічних словників в українській термінографії, обґрунтовано нагальну потребу новаторського осмислення способів репрезентування термінології як організованої цілісності окремої розвинутої наукової галузі з її розгалуженістю на підгалузі і, відповідно, розроблення *нового галузевого словника комбінованого типу*. У роботі подано авторську інтерпретацію терміна *комбінований словник галузевої термінології*. Під час його укладання запропоновано дотримуватися (1) принципу системності й рівності репрезентації поняттєво-термінологічного матеріалу галузі як цілісної єдності, а також (2) принципу комбінованості лексикографічного опису терміна як одиниці галузевої терміносистеми. Змодельовано параметричну систему комбінованого словника й визначено складники його мега-, макро- й мікроструктури. Словник нового типу примножить досягнення української термінографії, доповнить систему спеціальних праць, сприятиме вдосконаленню та оновленню засад і принципів їх створення.

Опис української НКС, спроектований на природничу, зокрема меліоративну термінологію і, відповідно, її МКС, що відображена в термінографічних працях, дав змогу (а) виявити тісну взаємодію суміжних ПКС і несуміжних НКС, їх взаємозбагачення, (б) установити переважання інтернаціональних одиниць у МКС, що є загрозою втрати національних рис.

Як базовий жанр термінографічної критики, а також репрезентант критичного субдискурсу, *рецензія на термінологічний словник* потребує обґрунтованої характеристики її різновидів, урахування її міждисциплінарного характеру. Дискурсивний аналіз широкого масиву текстів рецензій засвідчив їх неоднорідність форм, відмінність мети й змісту тощо. На основі отриманих результатів **розроблено загальну багатоаспектну жанрову типологію рецензій на термінологічні словники** за такими параметрами: 1) кількість авторів, 2) тип журналу, у якому вміщено рецензію, 3) обсяг інформації, 4) кількість розглядуваних словників у рецензії, 5) тип розглядуваних спеціальних словників у рецензії, 6) наявність / відсутність наукової дискусії, тобто наявність / відсутність відповіді на рецензію, 7) стиль викладу тексту критичної публікації, 8) час реагування на вихід у світ словника. Знання експертами різновидів рецензій спонукатиме їх зважати на потенціал критичної публікації, заохочуватиме до всебічного аналізування компонентів словника, а відповідно, сприятиме вдосконаленню структурних елементів рецензії.

Беручи до уваги труднощі (теоретичного й практичного характеру) оцінювання термінологічних словників, виокремлено **основні критерії рецензування термінографічних праць**: 1) критерій оцінки концепції словника; 2) критерій оцінки кількості інформації у виданні; 3) критерій оцінки якості інформації; 4) критерій оцінки ефективності репрезентування інформації; 5) критерій установаження наукової цінності словника. Не менш важливі й **додаткові критерії аналізу словників**: 1) критерій відповідності словника запитам користувачів і 2) критерій наслідування лексикографічних традицій. З опертям на виділені критерії рецензування обґрунтовано й рекомендовано до використання **алгоритм поетапного оцінювання термінологічних словників**, що полягає в послідовному й усебічному діагностуванні параметрів їх мега-, макро- й мікроструктури. Усе це забезпечить міцне підґрунтя для фахового експертування термінографічних джерел.

Виявлене розмаїття підходів до побудови рецензії на термінологічний словник, а також осмислення складності її композиційно-сислової організації, засвідчили невідкладну потребу створення її моделі. У роботі запропоновано **інваріантну модель**

**різномірневої композиції рецензії на термінологічний словник.** Це мегаструктура, компонентами її макроструктури є *Заголовок, Вступ, Основна частина, Висновки*, а їх субкомпоненти формують її мікроструктурний рівень. Дотримання методологічно обґрунтованої моделі рецензії сприятиме розгорнутому й об'єктивному аналізу словника, уникненню суб'єктивізму, порушенню ознак і меж рецензії як жанрового різновиду критичного субдискурсу. Рецензія, створена з урахуванням запропонованої інваріантної схеми-моделі, може стати стійкою прагматичною жанровою формою, засвідчить якісні зміни в термінографічній критиці та спеціальному словникарстві.

Відстежені в діяхронії та синхронії напрями критики термінологічних словників указують на **національну специфіку українських рецензій**, це насамперед **націєцентризм**, що виявляється в таких її головних тенденціях: **1)** увиразнення національно- й лінгвокультурологічної ролі термінологічного словника для розвитку національних наук; **2)** аналіз термінів на відповідність мовним правилам, заперечення функціонування штучних одиниць, оцінювання способів і принципів кодифікування питомих термінів як вербалізаторів інтелектуальної ментальності народу, його історичної пам'яті, наукових традицій українського термінознавства; **3)** актуалізація критеріїв характеристики параметрів різних рівнів структур видання, що засвідчують формування *системи підходів до експертування спеціальних видань*.

Сучасна національна термінографічна критика як міждисциплінарний і незалежний науковий напрям має широкі **перспективи**: **(1)** виробити теоретичні засади й аспекти розвитку, оскільки теорія критики фахових словників “випереджає” її практику; **(2)** випрацювати шкалу критичних оцінок термінологічних словників на матеріалів текстів рецензій, що (а) засвідчить конструктивність / деструктивність, якість / кількість критики, (б) відобразить можливий спектр критики, (в) репрезентує градацію нейтральних та емоційних оцінок, (г) дасть змогу виробити в межах шкали “аксіологічну рамку”; **(3)** переглянути недооцінений статус практики оцінювання термінологічного словника; **(4)** розкрити комунікативний потенціал рецензії на термінологічний словник, що втрачений і потребує відродження; **(5)** дослідити

феномен лінгвоособистості (лінгвоперсони) рецензента термінологічного словника в критичному дискурсі, що може стати інтегральним вектором вивчення і термінографічної критики, і лінгвоперсонології — лінгвоперсонології критики; **(6)** відстежити ознаки ідіостилю на текстовому матеріалі сукупності оцінювальних публікацій одного критика щодо різних фахових словників, що дасть змогу виокремити індивідуальні риси критичного дискурсу критика; **(7)** лексикографічно описати метамову української термінографічної критики з урахуванням наявних епідигматичних і парадигматичних зв'язків між поняттями всередині системи й між одиницями інших терміносистем; **(8)** сформувати глобальну українську національну наукову школу термінографічної критики, активна діяльність і напрацювання якої забезпечать (а) не спорадичний, а стійкий і успішний її розвиток, (б) визнання наукових досягнень її представників, (в) створить їй авторитет і (г) гарантує формування статусу впливової організації; **(9)** ініціювати створення в Україні центрального керівного органу, що займатиметься актуальними питаннями кваліфікованого експертування термінографічних джерел і координуватиме їх; **(10)** виокремити й започаткувати спеціальний науковий часопис державного рівня, призначенням якого стануть суто (а) висвітлення результатів експертування довідкових джерел, що вже побачили світ, а також (б) інструктування щодо принципів їх упорядкування.

## ДОДАТКИ





## Додаток А

Фото

## Рецензія на термінологічний словник

В. Англійський науковий словник. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1902. Річник V. Кн. IX. Т. XIX. С. 26.

26

добивають ся її, хоч доси не найшли всюди доступу до неї. В.

**Вимиране коптійської мови.** Коптійська мова, остатня парість старо-єгипетської, швидко вимирає. Коли в 30-их роках XIX столітя були ще люди в околиці Бені-Суеф (120 км. від Каіро), які намятали, що за їх молодих літ говорено там по коптійськи, то нині і сліду в тої мови не можна там добачити. Те саме можна завважати і в иньших околицях Єгипту, що стверджують різні дослідники. Коли візьмемо на увагу, що найстарші свідощтва агадують про єгипетську мову на 4000 літ перед Христом, то переконаємо ся, що вона жила коло 60 століть. Тепер прийшла черга на її загибіть так само, як приходять на всякі, навіть дуже сильні державні організми та на поодинокі нації. З того показуєть ся в кінці, що ніщо на світі не може продовжати ся в безконечність, але мусить мати свій кінець так, як мало початок В.

**Англійський науковий словник.** В Англії почало виходити нове виданє звісної „*Cyclopaedia Britannica*“. Перше виданє сеї публікації появило ся в роках 1768—1771 у трьох великих томах (кварто) на 2670 сторонах. В XVIII ст. вийшло його ще два виданя; третє виданє, що появило ся 1797 р., мало 14.579 сторін. В XIX ст. вийшло його шість видань. Девяте в ряду, що появило ся в 1875—1889 рр., мало вже 21.572 сторін. Теперішнє, десяте виданє, буде мати 28.000 сторін і 12.000 мал та ілюстрацій. А коли то в нас можна буде приступити до подібної річи? Робітники знайшли би ся вправді й тепер, але гроші... В.

**Платня учителів у Німеччині.** Сільські учителі в Німеччині не мають усюди однакової платні. В окрузі Бреми вносьть та платня у 30-ім році служби 3.600, в Гамбурзі й Гесві 2.900, в Ангальті 2430, в Любеці 2200, в Саксен-Готі і Швамбург-Ліппе 2100, в Вальдек 2090, в Ольденбурзі 2045, в Райс, Майнінген і Бадені 2000, в Саксонії і Бруншвігу 1900, в Альтенберзі й Віртембергії 1850, в Бакарії 1740, в Прусії 1740 марок річно. Як з тих чисел показуєть ся, то декоди й у Німеччині можуть учителі страйкувати, щоб добитись підвишеня платні, хоч Німеччина уходить за культуру державу. В.

## II. Нові книжки

**Про говор галицких Лемків.** Написав Іван Верхратський. Збірник фізіологічної секції Наукового Товариства імени Шевченка. Т. V. У Львові, 1902. Накладом Товариства. З печатні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 490, 8°. Ціна 6 корон.

**Др. Володимир Левицкий. Матеріяли до фізичної термінології.** Часть четверта. (Відбитка зі Збірника мат.-прир.-лікарської секції, т. VIII, кн. 2.) Львів, 1902. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 12, 8°. Ціна 15 сот.

**Др. Володимир Левицкий. Матеріяли до математичної термінології.** (Відбитка зі Збірника мат.-прир.-лікарської секції, т. VIII, вип. 2.) Львів, 1902. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 33, 8°. Ціна 35 сот.

**Т. Г. Масарик. Ідеали гуманности.** Переклав Ф. Королевський. (Літературно-наукова Бібліотека.

## Додаток Б

### Фото

### Рецензія на термінологічний словник

Щербаківський В. Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового товариства імені Шевченка. *Літературно-науковий вістник*. Київ. 1909. Річник XII. Кн. V. Т. 46. С. 410–411. Рец. на слов.: Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імені Шевченка / за ред. І. Верхратського, В. Левицького, С. Рудницького. Т. XII. Львів: Накладом НТШ, 1908. 151 с.

410

Бібліографія

національна неволя, а боротись за своє політично-національне розкриття воно знов не може, бо на перешкодї стає власна неорганізованість...“ Друга стаття збирає в одно статистичний матеріал, доставлений земствами (кватерінославським, полтавським, чернігівським, харківським та херсонським) в рр. 1904—1906 та стверджує деякий, хоч і не дуже великий, поступ у платні сільських робітників. — Том замикає ся невеличкою монографією С. Витвидького „Економічні відносини в селі, Старі Богородчани“ (205—218). Схема така: положінне, людність (4.500), простір (4.000 ha.) посїльсь: мала (64%), велика (24%), громадська (10%), церковна, дальше господарство, консумція та обдвоженне. Бажано було б, аби такі монографії поодиноких громад поьявляди ся у нас частїйше.

С. Томашівський.

**Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імені Шевченка. Том XII** під редакцією Івана Верхратського, д-ра Володимира Левицького і д-ра Стефана Рудницького; р. 1908, у Львові.

Сей новий том збірника містить: І. Верхратського: Нові знаноби до номенклатури і термінології природописної, народної (Ст. 1—84); д-ра Юліана Гіряка: Про вплив синхронічної зміни концентрації на хід мономоллекулярної реакції (Ст. 1—14) і про періодичні хемічні реакції (Ст. 1—8), д-ра Ст. Рудницького: Начерк географічної термінології (Ст. 1—151), д-ра Вол. Левицького: Клим Глібовицький (загадка посмертна) (Ст. 1—6). Бібліографія і хроніка математично-фізична; (Ст. 1—41).

Особливо цікаві праці Верхратського і д-ра Рудницького. Проф. Верхратський збирав термінологію уже здавна і видрукував її по частям в шости випусках: року 1) 1864, 2) 1869, 3) 1869, 4) 1872, 5) 1872, 6) 1879. Після того, робивши по всій Галичині екскурсії, він зібрав і записав велику силу термінів народніх, котрі мали вийти в світ ще р. 1906, але наслідком хвороби автора спізниди ся і вийшли в сім збірнику р. 1908. Сей термінологія незвичайно цікава і корисна, бо тут нема нічого видуманого автором, а тільки добросовістні записи від народа і навіть додано назви сіл де якийсь термін записано; — завдяки сьому ся праця однаково цікава як для натуралїста, так і для фізіолога і однаково користна. Др. Рудницький кільканадцять літ мандрував по Галичині роблячи геологічні дослідї, і підчас своїх мандрівок теж збирав терміни. Гостро відчута автором недостача термінів чи при складанню своїх праць, чи при перекладах, примусила його зібрати до купи не тільки народні зібрані ним самим терміни, але й ті, що були вже розкидані по словниках ріжних, і по працях В. Левицького, Ів. Горбачевського, Ів. Верхратського. З того виробив ся цілий словничок німецько-український приблизно в 6000 слів, а найбільш цінну частину його становить термінологія народня. Тут зараз виявило ся і багатство української мови і повнота та докладність її, котра в сім разі перевищає німецьку, бо часто на оден німецький термін відповідає 10 україн., а раз навіть 22, в слові Berggrüfel верх гори, ґрунь, і т. д. Слабше стоїть діло з тими термїнами, що вибрані з готових словардів, напр. Желехівського і інших, а не народні українські. Тут можна стрїнути багато російських термінів, котрих автор як Галичанин не міг відчутти і зоставив їх, прийнявши за старо-руські.

## Бібліографія

411

Але таких термінів розмірно не багато. Навпаки польонізмів тут майже зовсім не трапляється завдяк тому, що автор добре знає польську мову. Решта термінів взято міжнародніх, котрі перейшли од Греків або що, і котрих годі було переглядати напр. гіпербола, діоптра, піссойда, ордината. — Деякі терміни хоча й і добрі самі по собі, але суть і другі, котрі треба було поставити поруч: завважу напр. що народ дуже точно розрізняє всі відміни руху. Звичайне на Україні кажуть: Хутко вернувся; скоро скінчу, скоро зроблю; швидко або шпарко ходить, прудко камінь летить; прудко вода течє; він має пруд в ногах (швидко бігас), шамкò жати (шамкò означає скорє повторєнє руху і при тїм одноманїтє). Протилєжні терміни: Помалу, поволі, повільно, слабко, мляво. Ще може бути рух нпавний напр. лібрація місяця, коли точка хилтаєть ся на орбіті. Є й нездалі вирази. Неприслоно напр. чути слово земськїй замість земний, бо се польонізм — напр. в слові Erdachse-земська вісь, ліпше земна вісь. Навпаки Schwere-тяжість; ліпше вага, тягар; бо тяжість слово московське, а не українське, і т. в. Але всі пом'януті і інші, які там суть небажані терміни не понижують вартости самого словника і не понизять хоча й би їх там назбирало ся і 20%, бо далеко легше виправити ті небажані терміни, коли є уже зібрана і приведена до системи збірка. Варт тільки тепер спеціалїстам їдучи в яку небудь місцевість на село перевірити і направити ті терміни, для котрих найдуть ся нові сїноніми в народній мові, і оголошувати в наших наукових виданнях. Що до решти праць уміщених в сїм збірнику, то вони цікаві для спеціалїстів природознавців. Праці Д-ра Гірняка, молодого вченого, належать до теоретичної хїмії. Згадки Левицького про докійного Клима Глїбовицького маюють небіжшика як доброго математика, товариша і патріота, безчасно загинушого. — Що до останнього розділу, котрий містить бібліографію і хроніку, то тут присмїйше бубод бачити більш серйозне відношенє до діла. Те що тут поданє більш підходить до популярно наукового журналу ніж до чисто академічних записок. Тут неприслоно бачити передруки, або витяги з популярно-наукових польських або німецьких журналів, власне витяги з їх бібліографії; ліпше бубод се витягти з первїтних джерел, а таких ми тут бачимо не багато, натомість дуже часто трапляєть ся читати підпис: Wszecħświat, 1908 р., Prometheus або що. — Сього сїзд би уникати. Не видно в сїм відділі і якої небудь певної системи, так що трудно і зорїєнтувати ся.

*В. Щербаківський.*

**В. Щурат.** *Вибір пісень.* Львів, 1909. Ст. 72, 16<sup>о</sup>.

Вийшов гарно і старанно виданий „Вибір пісень“ В. Щурата... В сьому томнику стрічаємо пісні, друковані в давніших збірничках, як „Lux in tenebris“, „Мої листи“, „На тримбіті“ та „Із глибини возвах“, зібрані з ріжних альманахів і періодичних видавництв та пісні зовсім нові. Давні пісні виступають у повій, оновленій шатї. Головні мотиви Щуратових пісень: жаль за молодечими мріями, нещасливе коханє, любов до подруги і гимн у честь природи. Окремий цикл пісень у збірничку поета творають пєси п. з. „На арфі пророків“ і „Евангельські мотїва“. До перлин нашої дїряки я зачислив би ось які пісні Щурата: „Плила по небі хмаронька, над гасм опинялась“, „Позноль менї при собі

## Додаток В Фото

### Рецензія на термінологічний словник

Курило О. Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. Зладив К. Дубняк, вчитель Кобеляцької комерційної школи. Миргород, 1917 р. Стор. 31. Ціна 35 к. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1917. Річник XVIII. Т. I.XVIII. Кн. IV. С. 153–154. Рец. на слов.: Дубняк К. Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. 2-е вид. Миргород: [б. в.], 1917. 31 с.

Бібліографія.

153

прибрала ще більшої вартости і являєть ся значною вкладкою в нашу літературу історичних оповідань.

*В. Стафій.*

**М. Гладкій.** Українській языкъ. Житомиръ, 1917 г. Стор. 24. Ціна 30 к.

Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. Зладив К. Дубняк, вчитель Кобеляцької комерційної школи. Миргород, 1917 р. Стор. 31. Ціна 35 к.

**Мыкола Надежный** (Н. А. Хитъковъ). Украинизация школы съ педагогической точки зрѣнія. Изданіе автора. Казатинъ, 1917 г. Стор. 17. Ціна 30 к.

Брошулку М. Гладкого можна поділити на дві частини. В першій частині автор, цитуючи знаних лінгвістів, вказує на процес історичної диференціації народів взагалі, а словянських народів зокрема, і на зв'язок мови з духовним життям народу. Далі автор подає признані в науці гуртування словянських мов і вказує на помилність погляду, буцім українська мова є нарічча „загально-російської“ мови. Досі виклад іде добре, хоча мова (російська) замало популярна для ширшого кола читачів.

В другій частині автор подає особливости української мови. Виклад цих особливостей перечить вимогам елеметарної науковости: навіть значні особливости української мови не всі подані і до того автор не додержуєть ся ніякого плану. Що до терміну „полногласіє“, то треба зазначити, що він має в науці одно значіння: оро-ра, оло-ла, ере-рѣ, еле-лѣ. Як-що автор поширює значіння повноголосу (рос. „полногласіє“) і подає до нього такі приклади, як *човен* (рос. челнъ), *корабель* (рос. корабль), *журавель* (рос. журавль) і т. д., то треба було це пояснити і ще додати такі значні особливости української мови, як назвукове *ї* (їржа, їрвати, їзїѣ), як перехід *о* в *у* (увесь, удова, упнути, уткнути). Далі автор без пояснення вказує на заховання голосового звуку в родовим відмінку мужеського роду (напр. рота, лоба, каміня і інші). А хіба українська мова не знає також і таких форм, як *сон-сна, день-дня, пень-тня* і інші?

Фонетичні особливости шестесових звуків і морфологічні особливости української мови цілком занехаяні. Автор тільки згадує прийлучий час і вольовий спосіб (повелительное наклоніє). Наприкінці дані деякі приклади з української фразеології. Ані теоритичної ані практичної ваги брошура не має.

Писана вона російською мовою.

Передмови до „словничка“ К. Дубняка нема, тому невідомо, для кого автор призначив свої терміни. Також невідомо, які джерела автор використав. Як-що ці терміни записані безпосередно з народніх уст, то треба було зазначити, в якому селі, повіті і губернії кожний

термін записував ся. Як-що автор використавякись словники або підруч-ники, то чомуж подано так мало термінів і чому не вказано джерел?

Що до самих термінів, то треба зазначити, що вони місцями переложені помилешно. Так, наприклад, українське слово *бирса* треба було переложити не словом *в'терф*, а *ураган*, *буря* або *сильний в'терф*; *аркуш* не єсть *жесть*, а *лист* *жести*; *вдір* означає по російськи тільки *внутреннее сало* а не *жир*; *жир* буде по українськи *жир*, *товщ*, *сить*. Слово *коріння* не можна переложити російським словом *корень*, а *корни*, *кореня*. *Зінське щеня* не єсть *крате*, а *сл'пшиш*; *крате* по-українськи кертиця.

Ми виписали тільки малу частину всіх помилок і неодадностей. Словничок цілком непридатний до вживання.

Брошурка Миколи Надежного е, як автор зазначає в передмові, „доклад“, читаний на зїзді вчителів Південно-західної заліниці. В своєму цілком популярному викладі автор, на що вказує й заголовок, трактує питання українізації школи з чисто педагогічного боку, беручи за підставу широко відомий і загально признаний погляд, що творчий розвій дитячого розуму відбуваєть ся нормально тільки при навчанні рідною мовою.

Грунтуючись на фактичному матеріалі, автор вказує на те, як навчання українських дітей в російських школах перекручує їх сіхіку і робить їх нездібними до висловлювання своїх думок не тільки російською, але й рідною мовою. Брошура писана російською мовою.

Нїчого нового книжечка ця не дає.

Спиняє на собі увагу написана українською мовою передмова, яка свідчить, що автор не знає, ані мови, ані правопису.

*Олена Курило.*

Евг. Колосовъ. Два русскихъ областника — М. П. Драгомановъ и Гр. Н. Потанинъ. (Опытъ сравнительнаго изученія политическихъ программъ русскихъ областниковъ). „Сибирскія Записки“, Красноярскъ, № 3, августъ 1916 г.

Гр. Н. Потанинъ. Негодующій областникъ. „Областникъ М. П. Драгомановъ“. „Сибирская Жизнь“, № 212, 1—10, 1916 р.

Україна в своїй боротьбі за автономію повинна шукати союзників. І союзниками тими в першу чергу може бути демократія інших недержавних націй. Ключучи ж кого-небудь у свою спілку, українцям треба досконало знати кого будемо мати опліч себе в рядах борців і що в нас є спільного з ним.

В ряді тих можливих спільників ми бачимо й сибірських областників, з історією боротьби котрих українцям власне й не доводилось зазнаюмитись. Тим часом цей рух є не наслідком революційних днів, а явив ся ще на початку другої половини минулого столїття. „Батьком сибірського областництва“ називають ще А. П. Шапова, котрий виступив зо своїми працями про ролю областного елемента в росій-

## Додаток Г

## Фото

Стаття-відповідь одного з редакторів словника його експертів  
Черняхівський О. Лист до редакції. *Літературно-науковий вістник*. Львів.  
1926. Річник XXV. Кн. X. Т. ХСІ. С. 156–162.

156

Може ні один із нинішніх культурних народів не мав такого багатого культурного підкладу, як ми, Українці. Наш простий люд скривав в собі жерело черпати, а не брати безкритично того, що побачимо в інших. Хоч се відповідає вповні нашій духовій отяжілості. Бо початки своєї культури треба йно розвивати, трудитися над ними — чужу, готову вже культуру легше взяти. Хоч та чужа нам не до лиця і не до вподоби.

Ми можемо мати свою рідну культуру. У нас, як се вже було сказано, є прегарні початки її. Маємо чисто народне, своєрідне письменство в усній словесности, а її не хибувало нам і творців-геніїв, що без наслідування чужого усовершали її. Маємо свою питому архітектуру світську і церковну, початки народнього мистецтва її артистичного промислу, світі славний спів і музику, свої народці, високогуманні звичаї — а все се лише жде духових робітників, якіб поставили се народне добро так високо, а може її висше, як воно стоїть у інших культурніших від нас народів.

### З приводу одної книги:

Проф. О. Черняхівський.

#### І. Лист до редакції.

Шановний пане редакторе!

Прохаю умістити сю мою замітку з приводу критики дра Е. Лукасевича на *Nomina anatomica Ucrainica*, видруковану в одному з останніх чисел вашого журналу.

Перш за все про саму методику критики. Др. Е. Лукасевич ставить кілька тверджень, але поперед не доводить їх і коли помічас, що його твердження не виконали редактори Н. А. У., усе се ставить на рахунок редакції.

Перше таке недоведене твердження се те, що абсолютно всі латинські терміни треба перекласти на українську мову, при чому критик дивується, що такі терміни як епітелій, ендотелій, травя, фасція і т. и. власне неперекладені, а тільки написані українськими літерами.

На се одповім, що я і більшість моїх товаришів у термінологічній праці вважаємо, що деяку частину термінів зовсім не треба перекладати, власне тих, що не перекладаються і в усіх інших мовах; се корисне для міжнароднього порозуміння медиків, бо у противному випадку укра-

їнські медики могли би бути до деякої міри одрізані од медиків решти культурного світа.

Ті терміни, що залишилися не перекладені в *N. A. U.* не перекладаються, як то легко може дізнатися кождий, у всіх західно-європейських анатомічних термінологіях, навіть у чеській мові, яка, як здається, пішла найдалі у напрямку славянізації термінології. Візьмо напр. *Dr. O. Srdinko Ucebnice Histologie*; тут уживаються: *Protoplasma, Chromatin, Pyrenin, Linin, Tkak epithelora, epithel, fibrilly, sarcoplasma, vena, kapillary, endothel, trachea, bronchy, pleura* і т. д. без краю.

Тоб то ся перша вимога д-ра Е. Лукасевича нездійснена в жадній анатомічній термінології і тим менше є підстав ставити її до молоді, не усталеної української.

Друга вимога д-ра Е. Лукасевича та, щоб кождому латинському слову відповідала тільки одна українська назва і він вважав, що редакція не виковала свого завдання, коли два і більше латинських термінів передаються одним українським словом.

В одповідь на се по перше зазначу, що ми редактори — як анатоми, не вважали потрібним рабськи йти за латинським текстом, але хоч і дуже близько притримуючись базельської номенклатури, дбали про те, щоб український термін добре відповідав анатомічним відносинам. давав розумінне про вигляд і форму певних анатомічних частин і сим уважали своє завдання виконаним.

По друге, аби вирішити, чи слухна вимога рецензента, поглянемо на прикладі наведених д-ром Е. Лукасевичем термінів, чи здійснюються вони в інших термінологіях. За відсього візьмим: *Paul de Terra. Vade mecum anatomicum. Kritisch-etymologisches Wörterbuch d. syst. Anat. ta Triepel, Die anatomischen Namen.*

Д-р Лукасевич дивується, що 1) *rima, fissura*, *srena* перекладені одним словом щілина; нічого дивного, у *Triepela* усі вони три перекладаються словом *Spalte*. 2) *Protuberantia, prominentia, juga celebr., carina* — випини, у *Triepela* — перші два слова перекладено одним словом *Hervorragung*; *jugum* — ярмо — *joch*, *carina* — *Schiefskiel* через те, що дійсні форми сих частин цілком не відповідають своїм латинським назвам і ми переклали їх теж словом випини.

3) *Liquor, humor* — *Flüssigkeit*, 4) *Collum, cervix* — *Hals*; 5) *Pectoralis, thoracalis* — *zur Brust gehörend* (*Triepel*), 6) *Fossa, lacuna, excavatio, haustum* — *заглибина* (між иншим на першому місці для лакуни в *N. A.* стоїть лакупа, а заглибини тільки в дужках на другому). *Fossa, lacuna* — *Grube*. До перволаду *excavatio* на нашу думку добре під-



158

ходить слово заглибина. *Haustum* — *Schörpfeimer* в грубій кишці перекладати словом відро не можна, бо ті простори, що існують поміж згортками сієї кишки цілком не мають вигляду відер. 7) *Vinculum, ligamentum* — *Band*. 8) *Membrana, meninges, tunia* — оболонка. Тут др. Лукасевич допускає неточности. Власне *Membrana* перекладено оболонка *tunica* скрізь (напр. опир 8, 47, 35, 36 і т. н.) перекладено, оболонка (опона), тобто не однако, тільки на стр. 77 написано оболонка замість оболонка (недогляд редакції); *meninges* перекладено не просто оболонки, а так як і треба — мозкові оболонки. 9) *Lemniscus, Schleife, ansa-Schlinge*, по українськи до обох термінів підходить слово петля, так само як се ми напр. бачимо і в російській термінології, напр. *Ansa Henle* — гевлевская петля, *Lemniscus* — петля (див. Кульчицькій — Гістологія, стр. 297, 443).

10) *Plexus* скрізь перекладено плетиво, а *rete* — сітка, проте справді на 47 стр. *rete* перекладено — сітка (недогляд).

11) Що до терміни *taenia*, то він перекладається двома словами: стьожка (служка), а на стор. 36 рівнозначним першому стрічне, колиж на стр. 58 стоїть стежка, то се не інший переклад, а друкарська помилка.

12) *Fimbria, villus*. Для першого терміну в українській мові є добре слово торочки, для *villus* такого слова нема, можна уживати слово барва — ворс барвинка — ворсинки, але тут можна викликати непорозуміння, чи не йде власне мова про фарбу, через те для одної *villus* ми ужили — торочинка.

13) *m. gluteus*, — *d. Gesässmuskel, os ischii* — *Sitzbein, Clunes* — *Gesäss* (треба звернути увагу дра Лукасевича, що *clunium* не буде *nominativ*, але *genet. plural.*), тобто ми цілком правильно ужили для перекладу слова сідничний, сідниця. Що до терміну *sepa ani*, то ми тут свідомо одійшли од латинської термінології, бо колиб просто переклали — відхідникова щілина, се повинно б означати, що ся щілина міститься в самому відхіднику, чого в дійсности нема. 14) *Cerebrum* — перекладено мозок (великий) *medulla spinalis* — спинний мозок, *medulla ossium* костяний мозок — шпик (краще сказати кістковий мозок). Інакше ці терміни не можна і не треба перекалати, а те, що для *medulla ossium* найдено ще народне слово шпик, я думаю не вадить, бо звичайно між спинним мозком та кістковим нічого нема спільного окрім назви і тому поруч із точним перекладом латинської мови, як раз до річи другий терміи, що підкреслює сю ріжницю в будові.

15) *Bulla, vesica* — *Blase* і т. и... Тоб то з наведених прикладів бачимо, що друга вимога, яку ставить др. Лу-

касевич до N. A. U. цілком не здійснюються в німецькій термінології і вона зайва також і для нашої; усе таки додаю, що при цьому др. Лукасевич справедливо зазначає кілька дрібних недоглядів та друкарських помилок.

Перехожу до інших розділів критики. Не буду сперечатися, як краще перекласти *Glottis*, зазначу, що слово пишчик я знайшов в етнографічних матеріалах, в *Rima glottidis* ми одступили од латинського терміну, але і переклад горлянкова щілина цілком відповідає анатомічним відношенням даної місцевости. З приводу *ventriculus laryngis* — шлуночок горлянковий, рецензент пише: „Зайве також умішати шлуночок у горлянку“. На се одповім, що *ventriculus* у горлянку умістив не я, а ще блаженієї пам'яті *Morgagni*, а за ним і решта анатомів і що *ventriculus* уміщено не тільки в горлянку, а по багатьох інших місцях, нагадаю: *ventriculus lateralis cerebri, v. tertius, quartus, v. terminalis, v. septi pellucidi, v. conarii, v. cardis* і т. и. Звідсіль висновок, що і в горлянці він як раз на своєму місці.

Потім др. Лукасевич знаходить багато смішного в нашому перекладі; погляньмо-ж, що тішить нашого критика. *Lunulae v. semilunarium* — перекладено місячка молодикових заслінок; се смішно через те, що слово місячка у Галичині значить *menstruatio*. Проте *lunula* значить маленький місяць, *plural.* — буде місячка, а саме слово місячка взято з Грінченкового словника, який містить у собі добірний народний матеріал і от з сього чисто народнього слова др. Лукасевич пробує глузувати і очевидячки на його думку треба одмовитись од нього тому, що в Галичині воно має инше значіння. Щоб сказав др. Лукасевич, аби напр. я вимагав, щоб у Галичині одмовились од свого народнього слова через те, що на надніпрянській Україні воно має инше значіння? Звичайно такої вимоги я ставити не буду, нехай обидва слова існують поруч, шкоди в тому не буде.

Далі коли *thalamus* — палац, то *hypothalamus* буде підпалац, *m. splenius* — *pflasterartig* — пляструватий, *fissura hippocampi* — нога моського коника; правда назви трохи незвичайні, але се треба ставити на рахунок давніх анатомів, що запровадили їх до анатомії і можна б старому лікареві на стільки призвичаїтись до них, щоб вони не дивували його.

Слово „ножаний“ критик вважає „дивовижним“; нехай загляне в словник Грінченка, стр. 570. Загалі кажучи, беручись за критику термінологічної праці, треба, щоб критик був ознайомлений хоч з тим матеріалом, який в у загально відомих джерелах, як от словник Грінченка, годі б він сам менше робив помилок.

160

Нарешті др. Лукасевич дає кілька порад, але од виконання їх я думаю краще стриматися. Він каже, що *prostata* не можна перекладати передміхуровою залозою, бо ця залоза лежить вище од сечового міхура; але вона лежить не тільки вище, а і вперед од останнього, (див. впр. анатомія Brauss'a) по німецьки *Vorste.erdrüse*, власне се і визначає, що вона лежить перед чимсь (власне за Нурт'єм — *prostatitis* означає — *der Vorstehende, der Vordermann* — передовий). тоб то наш переклад відповідний. *lylorus* рецензент радить перекладати „заплунок“. Порада не до речі, бо з анатомічного погляду се буде визначати простір позаду шлунка, між задньою його поверхнею та задньою стінкою тулуба. Неподобається також критикови переклад *praeratiūm* передня шкірка, прутнева (між іншим се народний термін), що відповідає чеському — *předkožka* (*Srdínka*). Замість того радить уживати пропонець. На наддніпрянській Україні такого слова мабуть нема і йому відповідає слово припів, що визначає привязь: „Мої коні в хана на припові“. Звідсіля видно, що слово, яке радить др. Лукасевич, не можна ужити для перекладу *praeratiūm*, бо останній не має форми довгого шнур, що ним можна що небудь привязати. Ще чудніша порада рецензента уживати для перекладу *praeratiūm* „залупка“.

На се скажу, що в народній мові є багато загально відомих слів, що стосуються до визначення різних частин чоловічого та жіночого природження, але їх не можна уживати ні в літературі, ні в пристійному товаристві, бо їх уважають не тільки за вульгарні, але і за сороміцькі. До такого роду слів належить і слово, що його радить для перекладу *praeratiūm* др. Лукасевич.

На тій самій підставі треба одкинути пропозицію дра Лукасевича перекладати слово *testis* — мудро, *paradidymis* — примудре, бо по нашому се є сороміцький московський вульгаризм.

В своєму бажанню знайти як можна більше негативних рис в *N. A. U.* рецензент знаходить у самій організації праці негативне там, де власне нема нічого негативного. Справа йде про присутність в редакції одного студента. Я не розумію, що може заважати студент старшого курсу, який вже повинен знати анатомію, який органічно знає українську мову і який кілька років перед тим, як фельдшер працював на селі і міг при лікуванні стикатися з народньою термінологією.

Потім рецензент уважає, що редакція використала замало джерел для утворення *N. A. U.*, але до джерел, які безпосередньо використала редакція треба долучити джерела, які використано для Словника під ред. Галина,

і тоді їх буде не мало; а Словник Галина, як то зазначено в передмові до *N. A. U.*, був підвалиною для останньої.

Підводячи підсумки що до рецензії дра Лукасевича, треба визнати, що вимоги його до *N. A. U.* безґрунтовні, нездійснені в жадній иншій анатомічній термінології більшість уваг, що до буцім то неправильно перекладаних термінів не слухна, як з чисто анатомічного боку, так і в наслідок малої знайомости з народнім матеріалом і тому, як се ми показали, справжні народні слова критикови видаються навіть смішними; при тому ми зазначасмо, що др. Лукасевич цілком справедливо зазначає кілька дрібних редакційних недоглядів та друкарських помилок.

А висновок дра Лукасевича відносно *N. A. U.* надто суворий, а разом із тим суперечить тому, що він писав на початку своєї замітки про те, що видання *N. A. U.* „зробило безперечно велику прислугу українській медицині“. Недогляди і помилки в такій великій праці (*N. A. U.* мають 11 аркушів) завше можуть бути і сам інститут української наукової мови вважає свої видання лише за матеріяли або проєкти, на підставі яких тільки згодом буде втворена дійсно ustalена термінологія.

При сьому користуюсь нагодою сказати кілька слів з приводу цілком об'єктивної і коректної замітки, яку умістив др. Матюшенко в ч. 5—6 Укр. Мед. Вістника з приводу *N. A. U.*

1) Слово *засліянка* не є русицизм (див. Сл. Грінч. т. II, ст. 97; *ostemporale* дійсно треба перекладати висювка кістка, бо слово висюк народне (Гр. 188 стор.), а скроня швидше буде польонізмом. 3) Слово судина штучне, а слово жила без сумніву народне і др. Матюшенко останньому безпідставно надає значіння — вена; се *vas* взагалі. 4) Хоч слово *мязь* і поширене, але воно невдало створене од слова *мясо*; переробка *с в я* затемнює справу і тому дійсно для *musculus* красний термін буде *мясень*. 5) З словами *papilla*, *mammilaris*, *mastoidens* ніякої плутанини не вийшло; *papilla* у Тріпеля перекладається *Brustwarge*, *mammilaris* і *mastoidens* — *Brustwargenartig* і тому *pars mastoidea* цілком слушно перекладено — пипкова (смочкова) частина.

З словом горло і горлянка в народніх матеріялах є деяка плутанина, проте в більшости випадків горло се *pharynx* (проханий кусок горло дере. Гр.). 6) Не можна *humerus* перекладати *рамя*, бо в російському перекладі се буде „рубце“ (Грінч.). 8) Слово *ураз* дуже поширене в народній мові на правобережю.

9) Нарешті справді *Lien* у людини не має витягнутої форми, як у тварин і др. Матюшенко робить з сього ви-

162

сновок, що через те не можна *Liен* перекладати коса; а ж на сій самій підставі роблю цілком протилежний висновок, що власне тільки так і треба перекладати, бо людська анатомія не щось ізольоване, самостійне, вона мусить бути підпорядкована порівнюючій анатомії.

В кінці скажу, що таку детальну відповідь я написав критикам Н. А. У. сподіваючись викликати широку дискусію з приводу зазначеної праці, вважаючи, що тільки дружними зусиллями і поправками лікарів усієї України може бути витворена дійсно бездоганна анатомічна термінологія, яка повинна бути ґрунтом і для всієї загально медичної термінології.

Професор гістології та ембріології  
Київського Медичного Інститута  
О. Черняхівський.

Київ, 10/VII 1926 р.

Др. Е. Лукаевич.

## II. Sine ira et studio.

Висше надруковані „замітки“ проф. О. Черняхівського, як відповідь на мою оцінку на „*Nomina Anatomica Ucrainica*“, стверджують у цілості мої зауваження і показують наглядно всі *puncta minoris resistentiae* редакції „Анатомічних Назв“.

Латинські анатомічні назви мусять бути безумовно всі перекладені на українську мову. В сьому питанні не може бути двох поглядів і не можна в перекладі анатомічних термінів керуватись ані особистими вподобами, ані поглядами „товаришів“. Сам проф. Черняхівський в кінці своєї замітки підкреслює, що „анатомічна термінологія повинна бути ґрунтом для всієї загально-медичної термінології“, отже коли ґрунтом, то все латинське мусить бути перекладене на українську мову. Інша річ уживати в письмі або ж слові зукраїнізовані латинські назви, напр. у статях, а инша річ робити переклад Базельської анатомічної термінології.

Погляд проф. Черняхівського, що „зовсім не треба перекладати деяку частину термінів, бо се корисне для міжнародного порозуміння медиків“, не має ніякого оправдання. Українська мова не є світовою мовою, ніхто з Європейців, які недавно тільки довідалися, що в Європі існує Україна, української мови не знає, і коли залишимо 20 чи 50 латинських назв, то се не pomoже міжнародним науковим зносинам.

Не відповідає також дійсності, що „більшість латинських термінів навіть не перекладається в усіх інших мо-

## Додаток Д

Фото

## Стаття-відповідь критика словника одному з його редакторів

Лукаевич Е. П. *Sine ira et studio*. Літературно-науковий вістник. Львів. 1926. Річник XXV. Кн. X. Т. XCI. С. 162–166

162

сновок, що через те не можна *liber* перекладати коса; я ж на сій самій підставі роблю цілком протилежний висновок, що власне тільки так і треба перекладати, бо людська анатомія не щось ізольоване, самостійне, вона мусить бути підпорядкована порівнюючій анатомії.

В кінці скажу, що таку детальну відповідь я написав критикам Н. А. У. сподіваючись викликати широку дискусію з приводу зазначеної праці, вважаючи, що тільки дружніми зусиллями і поправками лікарів усієї України може бути витворена дійсно бездоганна анатомічна термінологія, яка повинна бути ґрунтом і для всієї загально медичної термінології.

Професор гістології та ембріології  
Київського Медичного Інституту  
О. Черняхівський.

Київ, 10/VII 1926 р.

Др. Е. Лукаевич.

II. *Sine ira et studio*.

Вище надруковані „замітки“ проф. О. Черняхівського, як відповідь на мою оцінку на „*Nomina Anatomica Ucrainica*“, стверджують у цілості мої зауваження і показують наглядно всі *puncta minoris resistentiae* редакції „Анатомічних Назв“.

Латинські анатомічні назви мусять бути безумовно всі перекладені на українську мову. В сьому питанню не може бути двох поглядів і не можна в перекладі анатомічних термінів керуватись ані особистими вподобами, ані поглядами „товаришів“. Сам проф. Черняхівський в кінці своєї замітки підкреслює, що „анатомічна термінологія повинна бути ґрунтом для всієї загально-медичної термінології“, отже коли ґрунтом, то все латинське мусить бути перекладене на українську мову. Інша річ уживати в письмі або ж слові зукраїнізовані латинські назви, напр. у статях, а інша річ робити переклад Базельської анатомічної термінології.

Погляд проф. Черняхівського, що „зовсім не треба перекладати деяку частину термінів, бо се корисне для міжнародного порозуміння медиків“, не має ніякого оправдання. Українська мова не є світовою мовою, ніхто з Європейців, які недавно тільки довідалися, що в Європі існує Україна, української мови не знає, і коли залишимо 20 чи 50 латинських назв, то се не допоможе міжнародним науковим зносинам.

Не відповідає також дійсности, що „більшість латинських термінів навіть не перекладається в усіх інших мо-

вах єврейських“. Чеські приклади наведені проф. Черняхівським, саме й заперечують цьому поглядові. Ось вони, не тільки в чеському, але і в польському перекладі: *protoplasma* + чеш. *živá hmota*, поль. *pierwoszcze*; — *chromatin* + ч. *barvna látka*, п. *barwikotwórcza materia*; — (*pyrenin*, *linin*, не належать до анатомії) ткаї *epithelova* + ч. *tkaň poblánicova*, п. *tkanka nabłonkowa*; — *epithel* + ч. *po-blánice*, п. *nabłonek*; — *fibrilla* + ч. *vlákénko*, п. *włókiénko*, — *vena* + ч. *žila*, п. *żyła*; — *kapillary* + ч. *vláseňnice*, п. *włoskowate naczyńia*; — *endothel* + ч. *jednovrstevna vustélka*, п. *śródbłonek*; — *trachea* + ч. *prápušnice*, п. *tchawica*; — *bronchy* + ч. *prádušky*, п. *oskrzele*; — *pleura* + ч. *pohrudnice*, п. *opłucna*. Можна отже д-рови Срдінковни писати в своїй „Učebnice Histologii“, *endothel*, *epithel*, *trachea*, *pleura* і т. д., коли ці ж самі назви мають уже свою питому чеську назву.

Отже ся „перша моя вимога“, здійснена в чеській мові, вона здійснена в польській мові, здійснена і в інших мовах, як се низше буде доказане. І тим більше повинна вона здійснитися і мусить здійснитися в „молодії неусталеній українській науці“, бо всеж таки коліс треба буде се здійснити.

Переклад анатомічної номенклатури, усталеної Базельським внатомічним товариством, не може бути инакше зроблений, як тільки „рабськи“. Коли кожній частині тіла відповідає тільки одна латинська назва, то і в українському перекладі мусить відповідати кожній латинській назві тільки одна українська назва. І се здійснено також в інших мовах, і можливе до здійснення і в українській мові. І власне в німецькій мові зроблено се дуже старанно, а приклади наведені проф. О. Черняхівським, саме се й доказують. Ось вони: *rima* + *Spalt*; *fissura* + *Einriss*; *crena* + *Kerba* (укр. карб, нарізка, поль. *crena ani* = *karby odbytu*; чеш. *ryba ritni*); *protuberantia* = *Höcker*; *prominentia* = *Vorsprung* (*barba prominens*); *carina* = *Kiel* (*carinae aliquanto planiores quam nostrarum navium*); *liquor* = *Flüssigkeit*, *die flüssige Substanz* (*liquor aut lactis aut fontium*); *humor* = *Feuchtigkeit* (*nares humorem semper habent*); *collum* = *Hals*; *cervix* = *Nacken*; *pectoralis* = *zur Brust gehörig*; *thoracalis* = *zum Brustkorb gehörig*; *fossa* = *Grupe*; *lacuna* = (*пень lac*, *відсіля lacus*) *Lüchel*, *eine trogartige Vertiefung*; *excavatio* = *Aushöhlung*; *haustum* = *правда*, *шо Schöpfmaschine*, але й *Ausbuchtung* (поль. *wypuklenie*, чеш. *bachratiny*, *bachratost*); *vinculum* = *Fessel*; *ligamentum* = *Band*; *membrana* = *zarte Haut*, *das Häutchen*; *meninges* = *Hirnhaut*. *Häute des Gehirns*; *tunica* = *Hülle*, *Hülse* (*tunica frumenti*); *lemniscus* = *ein Band aus Goldblech als besondere Auszeichnung*, *Kranzband*, *Gürtel*; *ansader Griff*, *die*

164

Handhabe (eines Kruges, einer Vase); plexus = Geflecht; rete = Netz; fimbria = Fransen (des Kleides); villus = die Zotte (das zottige Haar, animantium aliae villis vestitae); bulla = die Wasserblase, (anatom. ein grösserer Raum, patholog. eine im Vergleich zur vesicula grössere Blase), bulla ethmoidalis = eine stark vorgewölbte vordere Siebbeinzelle; vesica = die Harnblase, Urinblase. Отже всі підкреслені в замітці латинські слова мають тільки одну відповідну назву в німецькому перекладі; інакше се й бути не може.

Безперечно правда, що ventriculus шлуночок, der kleine Bauch, das Bäuchlein, але ventriculus cordis = die Herzkammer, ventriculus laryngis (Morgagni) = Ausstülpung d. Kehlkopfschleimhaut; ventriculus septi pellucidi = Raum zw. d. Blättern d. durchsichtigen Scheidewand, і т. д., а не Herzbauch і т. и. І коли Німці не пішли по слідах „блаженої пам'яті Morgagni“, то вільно се зробити й нам.

Місячко = lunula, добірне народне слово, я й не пробував „глузувати з сього чисто народнього слова“, підкреслив тільки в лапках, що „місячка“ в Галичині означає = menstruatio; теж саме значіння має воно і на Поділлі і на Волині. В цілості, однак, „місячка молодикових заслонок“, все ж таки смішне. В польській мові перекладено се: łękotha (obłaczek) półksiężycowatych zastawek, а в німецькій мові: der Teil der halbmondförmigen Herzklappen.

Коли cardia перекладають у Nomina Anatomica пришлунок, то розуміється pylorus буде зашлунок, бо він за шлунок, за брамою шлунка, хоч і не позаду шлунка. Але й се як кому подобається, кому брама шлунок, кому ворота, а кому й зашлунок чи зашлунок. Не в сьому одначе річ, а в практичному пристосованню іменника, в перекладі наприклад pars pylorica треба утворити прикметник: брамовошлунокова частина. А чи ж не краще зашлунокова частина? І ось зараз инший приклад. Praeputium = прутнева передня шкурка, а як перекласти praeputialis?

Через те моя „чудна порада“ не така вже чудна, та й не „сороміцька“. Бо що ж може бути сороміцького в слові „залупа?“<sup>1)</sup> Чому не можна вживати в літературі (а в „пристойному тоаристві“ взагалі на такі теми не говорять) таких слів, як залупа або ж мудро, намууде, підмуденна гнида? Чому для українських естетів має се бути непристойним, а для Чехів пристойно вживати „moudi“ або „zalupa“, хоч вони мають іще й инші слова опріч moudi, а саме: varle, varlata, а для zalupy: předkožka. Чому Німці не вживають Eierentzündung, Eiersack, Eierhaut, а тільки Hodenentzündung, Hodensack, Hodenhaut, а Чехам не соромно писати

<sup>1)</sup> Словарь Рос.-укр. М. Уманець і Спілка, ст. 44, крайная плоть = залупа (взято із сл. Е. Желехівського).



anet moudi, otok moudi (Slevnik Příručny, J. Frank)? А німецьке Hoden, се ж наше мудо. Але її се дрібниця, як кому до вподоби; а як перекласти praerutialis? По чеськи předkožkovu, по польськи parletkovou, а по українськи: прутневопереднешкурковий??

Thalamus по російськи: бугор, по польськи: wzgórze, по чеськи: hrbol, по німецьки: Hügel, — чому ж в українській мові мусить бути „палац?“. Splenius в російській мові „ремневидный“, а також „селезеночный“ (Таубер, Термин. Сл. мед. знан.) від слова splen „селезенка“, або „пластообразный“ (за Плеттом); в польській мові splenius = płatowaty, в німецькій мові splenium = Wulst (а Pflaster від грецького слова splenion = повязка, компрес форми селезінки), отже і в українській мові можна не вживати „плярструватий“, а ремінецьватий (Павлічук) або й скибчатий. Fissura Hipposampi, по польськи róg Ammona, по чеськи roh Ammonuv, по німецьки Ammonshorn, — ось і нам вільно вживати „ріг Аммона“ (бо се синонім Гіпокампа) та не треба буде „старому лікарєви привичаюватися“ до морських коників.

Prostata, Vorstehdrüse, am Austritt der Urethra aus der Blase. Urethra, виходить із сечового міхура з orificium internum urethrae an der Blasengrenze. Отже передсечникова, а не передміхурова залоза, але не може бути або передсечник, або ж передміхурова залоза. І не заперечуючи, що prostata = Vorstehdrüse, що в моїй оцінці зазначено, я висказав свій погляд, що краще перекладати prostatu межинна залоза, як у полькому gruczoł krokowy.

Не заперечуючи також, що m. glutaеus = Gesässmuskel, отже зовсім слушно: сідничний, я звернув увагу редакції на універсальне пристосованне слів сідниця, сідничний, до 4-х латинських слів, а саме: m. glutaеus, os ischiі, crena ani, clunium nn. (Не розумію, для чого професор „звертає мою увагу на те, що clunium не nominativus, але genetivus pluralis“, аджеж в моїй оцінці написано вразно „clunium nn.“ тоб то nervi, отже в множині). Тим часом os ischiі — кульша (Павлічук, Коротка анат.) kość kulszowa по польськи, kost sedaci по чеськи, Sitzbein по німецьки. M. glutaеus = сідник (Павлічук), pośladkowy по польськи, huždovy по чеськи, Gesässmuskel по німецьки. Clunes = задок, пригузок, pośladek, zadek по польськи, huždě по чеськи, Hinterbacken, Gesässbacke (Guttman, Med. Term.) по німецьки. А crena ani = гузична, калюхова чи відхідникова борозна, карб або ж морщина, karby odbytu по польськи, гуha řitni по чеськи, Afterfurche по німецьки (знов все сороміцьке). Crena ani перекладено в Nomina anatomica сіднична щілина, а се зовсім хибно, бо crena не Spalte, а Furchе тоб то по нашому борозна, зморщка, мор-

166

щина, або Kerbe, по нашому карб. нарізка, а anus не сідничний, а відхідниковий, гузичний, або ж калюховий.

„Підводячи підсумки“, треба визнати, що вимоги мої зовсім обґрунтовані; що вимоги мої, щоб кожному латинському слову відповідало одно українське слово, здійснені в інших мовах, а всі мої уваги що до „неправильно“ перекладених термінів зовсім слухні.

Критика моя була також зовсім коректна, я не вживав ніяких алюзій ні до особи, ні до віку, ні до знання проф. Черняхівського, навпаки підкреслив навіть велику заслугу проф. Черняхівського та значіння його праці для української медицини, що ще раз повторюю. Суворий висновок був через те, що праця ся мала штемпель Всеукраїнської Академії Наук та Інститута Наукової Мови, що частину українську переглянув та виправив учений спеціаліст-фільолог. Красше було Всеукр. Академії Наук зібрати більше праць термінологічних, кожду з них розглянути, та опісля колись, по довгих роках, видати медичну термінологію, яка булаб останнім і рішачим словом Інститута Наукової Мови Всеукраїнської Академії Наук. Для такого останнього слова надто мало ще праць, для сього потрібні ще довгі роки праці.

„Беручись за критику“ я був зовсім докладно „ознаємлений“ з тим матеріалом, „який є в відомих джерелах“ і не обмежувався тільки на Paul de Terra, Triepel-я, Srdinka, та Грінченка; над термінологією медичною працюю вже давно (декілька років працювали ми разом з проф. Черняхівським) і перед двома роками закінчив працю над таким же анатомічним словником, що тепер вже вийшов. Через те я й взявся за критику, через те й ставлю такі вимоги, бо з досвіду знаю, що всі терміни латинські можна перекласти на українську мову.

Маємо вже „Російсько-український медичний словник“ тал званий д-ра М. Галина, який спеціальна „редакційна комісія“ переглядала, та в якому до медичних слів прираховано: „сладости, ветер, входящий №, капуста цветная, петролеум, перец, салат, солонина із баранини, спаржа, хмель, цветок, чеснок, шафран; в якому можна любоватись такими іменниками, як: приймалість (восприимчивость), умисловник (психиатр), провадач (тіверарій), яйкоспин (крипторхизм), відмісцевлення (льокалізація), дубчення уда (rigorismus), стригало (ножиці), та т. и., а який „був підвалиною“ для редакції N. A. U. і через те треба в майбутности уникати поспіху і складати термінологічні словники пильніше. Хтонебудь мусить звернути увагу на хиби, бо инакше „дискусії“ не буде, не буде і поправок.

---

## Додаток Е

### Фото

**Стаття-захист на критику словника одному з його експертів**

Кримський А. До рецензії д-ра Е. Лукасевича на медичний термінологічний словник «Nomina anatomica» Інституту Наукової Мови 1925 (друк. в «Літер.-Наук. Віснику». 1926. кн. III, стор. 280–284). *Записки історично-філологічного відділу*. Київ. 1926. С. 595–597.

## РЕЦЕНЗІЇ

595

више України, яку і з його історичних підґрунтях. Окрім того, кожне правило ілюструється і пояснюється у Гр. Іванні безліччю дрібних прикладів (речень, діалогів, і т. ін.). І всі ті приклади теж мають на увазі потребу біжучого моменту: напр., на стор. 32 (останній в I-му розділі) Гр. Іванні дає для перекладу на українську мову такі фрази: «Я кратко передам вам главные моменты этого события. Начальник предупредяет нас, что охрана середины города и главных мастерских поручена вам. Наш младший делопроизводитель единогласно избран делегатом на конференцию. Ему живется не сладко: враждебное отношение к нему товарищей слишком заметно. Почему вас не было так долго на собрании? Народу полно... Существование этого учреждения будет полезным для пролетариата». Така сама система у Гр. Іванні й у дальших розділах його книжки, себ-то: поруч граматичних правил і влучних, сучасно-потрібних, перекладарських прикладів на ті правила, подаються хрестоматійні уривки, або змісту публіцистичного (як, от, «Головні етапи революції на Україні»), або поетичного (український переклад «Інтернаціоналу», вірші талановитих пролетарських поетів), або белетристичного (оповідання Стефанька, Хвильового, Коєвни), і т. ін.; а наприкінці — йдуть короткі огляди українського письменства, як матеріал для перекладу.

Нарешті маємо ще й такі, певуче-потрібні для сучасності відділи, як: «К лексике и фразеологии делопроизводства» (ст. 167 і д.) з розділами: «Учреждения и их функции», «Должности», «Бумаги и их движение», «К денежным делам», «Из залы заседаний», «К делам судебным», «К печатному и издательскому делу», де для прикладів подносять зразки ділових паперів, канцелярського виступання, хронікерських звідомлень, то-що.

Коли ми поруч «Практического Курса» Гр. Іванні нагадаємо прекрасну теоретичну граматку «Украинский язык» О. Співяського, то можна сказати, що росіянин уже має тепер змогу вчитися української мови з путащих підручників і що справа українізації державного апарату на Україні вже може відбуватися не компромітуючи себе.

*Акад. А. Кримський.*

До рецензії д-ра Е. Лукасевича на медичний термінологічний словник «Nomina anatomica» Інституту Наукової Мови 1925 (друк. в «Літер.-Наук. Віснику» 1926. кн. III, стор. 280–284).

Коли-б Nomina anatomica були видані не Всеукраїнською Академією Наук, а так собі звичайним автором або sub testis пошпе—каже д-р Лукасевич у своїй рецензії—то й оцінка цієї книжки була-б инша. Печать Всеукраїнської Академії Наук повинна прилаштуватися тільки на поважних працях, бо до книжки, виданої під егідою Академії Наук, ставляться вищі вимоги. Далі, розкритиковавши низку термінів поданих в Nomina anatomica, автор рецензії пише:

«Багато таких і інших уваг наблигає на очі, переглядаючи термінологічні назви, всіх їх одначе в короткій оцінці помістити не можна. Анатомічна термінологія безперечно негальною необхідна Медичному Інститутові, краще було-б одначе читати лекції українсько-латинським воляєюком, впродовж років термінологію виправляти, та в майбутньому видати дійсно українські анатомічні назви, ніж у поспіху, під фірмою Всеукраїнської Академії Наук та Інституту Наукової Мови, випускати в світ так байдуже зредоговані анатомічні назви. Quod differtur, non auferetur.

Що поспіх був дійсно великий, вказує вже на се сама передмова. В склад комісії термінологічної входили навіть студенти, комісія була зложена тільки з 5 членів, «комісія мала лише 4 засідання», а властиву працю виконали два члени її: проф. О. Черняхівський та Ф. Цішківський. Про поспіх у праці свідчать також вельми незначний реєстр використаних українських джерел, а їх в осередку українського культурного життя було чимало.

«Всі українці без різниці партій та напрямків, де-б вони не перебували, — всі однаково шанують свою найвищу наукову установу, всі з однаковим пієтизмом відносяться до Всеукраїнської Академії Наук. І хочеться, щоб сей авторитет ніколи та нічим не був захитаний, щоб усі праці, видані Академією Наук, були цінним народним надбанням, а праці видані Інститутом Наукової Мови при Всеукраїнській Академії Наук, щоб були останнім і рішучим словом у справі мови».

Ми не станемо полемізувати проти д-ра Лукасевича. Я розглядаю, чи всі, котрі він так суворо критикував, медичні терміни київського Інституту Наукової Мови справді такі вже «недорічні» (стор. 282), або «шішні» (стор. 283), або попросту «дивовижні» (стор. 283). Сконстатуємо тільки, що на якихсь 13.770 термінів, поданих у словнику «Анатомічні назви», д-р Лукасевич розкритикував 101 термін. А це-ж відсоток мабуть-таки не великий! Можемо сказати навіть, що коли-б захтів д-р Лукасевич бути ще суворіший, то безперечно спромігав-б в «Анатомічних назвах» одшукати термінологічних «недорічностей» і «сіхот» і «дивовиж» іще більше, не завдаючи собі й надто великого труду на розшукування. І це зовсім не тому, що медичний словник в Інституті Наукової Мови мав-би вийти, кволяв, гірший од інших—ні! а лиш тому, що й кожен инший термінологічний словник за теперішніх умов термінологічної української праці так само дав-би широкое поле для критикування. От візьмім наприклад одні із найстаранніше оброблених словників Інституту Наукової Мови: «Словник геологічної термінології» акад. П. А. Тутковського (К. 1923). Адже не де, як у цьому геологічному словнику акад. П. А. Тутковського, поруч доброго матеріалу ми знаходимо й таке: «Кислота кремнева» — кремнова кислота (стор. 25); кремний — кремовий; кремний — крем (стор. 27), і все те саме читаво вдруге на стор. 127 — 128. Як відомо, в українській мові слово «кремний» в жадних сполученнях не обертається в «крем», а до того слово крем уже має свої специфічні значіння: крем, яким чистять чоботи; крем кулінарний або кондиторський, який їдять; крем і косметичний, яким мастять обличчя або губи; єсть і інші креми, себ-то надб'я напів-густе, напів-рідке, і вони ані трохи не скидаються на те порошко або на ті криштални, яким буває кремній. Перетрусім инші термінологічні словники — то й з них ми зможемо новизловляти не менше невдачі термінів, ніж переклад російського «кремневий» через вдумане, ніби українське — «кремовий».

Ворог української мови моглиме на таких прикладах збудувати обвинувачення проти української мови, закидати цілій мові кованість та вдуманість<sup>1)</sup>. Тільки-ж українець, діставши термінологічного словника до рук, добродушно осміхнеться над терміном «кремний» (= рос. «кремневий»), одкине цей термін, як неподходящий, але залюбки використає инший, путящий термінологічний матеріал, який щедрою рукою подають читачеві новітні термінологічні словники. Ба навіть і такий суворий критик, як д-р Е. Лукасевич, що дуже гостро критикував словника «Nomina anatomica», не зміг між иншим не визнати, що «київське видання анатомічних назв — будь-що-будь — зробило безперечно велику послугу українській медицині» (стор. 281).

<sup>1)</sup> Та от що пише про книжку акад. П. А. Тутковського «Природна Районізація України» (К. 1922) дуже відомий російський зоолог і географ проф. Л. С. Верг: «Статья эта написана на т. н. украинском языке, т. е. на нарочито, при содействии особого «Германиологического Бюро» в Киеве, выдуманном и потому резко отличающемся от того наречия, каким говорят на Украине. В виду этого статья П. Тутковского осталась рецензенту, свободно понимающему разговорный украинский язык, недоступной» (журн «Географический Вестник 1925 р. т. II, в. 3 — 4, стор. 62 — 63). На цю рецензію вже звернув увагу М. В. Шарлемань в «Україні» за 1925 р. кн. 5, стор. 187 — 188, в замітці «Новые языки».

Але-ж. — нагадує нам д-р Е. Лукасевич, — «до книжки виданої під егідою Академії Наук, ставляться вищі вимоги!» (стор. 281).

На це ми повинні заявити і д-ру Е. Лукасевичу, і іншим можливим критикам, що Академія Наук, зокрема її Історично-Філологічний відділ, не бере на себе та й не може брати жадної відповідальності за бездоганність термінологічних словників складених в Інституті Наукової Мови. Ті словники — це ж тільки проекти, а не остаточне академічне вирішення. Відповідають за науковість, за влучність чи невлучність термінологічних словників самісінькі автори їх, що найбільше — рада Інституту Наукової Мови, а не ціла Академія Наук. Та навіть і на титульній (заголовній) сторінці більшості надрукованих термінологічних словників стоїть виразна зазначка: «проект»; а коли такого напису не буває зроблено на титулі, то про це обов'язково говориться в передлові.

*Акад. А. Кримський.*

**Додаток Ж**  
**Фото**

**Рецензія на словник**

Огієнко І. Українсько-Російський словник В. Дубровського. Редакція І. Стешенка. Видавництво «Час» у Києві, 1909; 318 ст., ціна 75 коп. *Літературно-науковий вістник*. Львів–Київ. 1909. Річник XII. Кн. IV. Т. 46. С. 200–205.

200

Бібліографія.

чиком Кулішем у 1885 р. для альманаху студентського „Союза“ в Чернівцях“, другі — надіслані вдовою поета вже після його смерті. Обидва списки рижнять ся між собою, і редакція Вістника скрізь сі одміни позазначала. Д-ю Каманіну текст поеми з Вістника 1901 р. відомий, принаймні він на нього покликаєть ся на ст. 16 своїх уваг, але взагалі його характеристика трьох редакцій „Марусі Богуславки“ дуже неясна і полишає поле для всяких сумнівів. В цілім коментарі редакції дуже сухі й побіжні як на таке солідне виданне.

Що до змісту опублікованих в сім томі поезій, то маємо тут річі дуже неоднакової вартости. Поруч з де-якими віршами з „Хуторної поезії“, — правдивими перлами що до поетичного натхнення й форми — от як „До кобзи“, „Божий суд“, „Молитва“, поруч з сильними утворами т. зв. громадянського змісту — „Слово правди“, „До Шевченка“, „На незабудь 1847 року“, — стрічаємо тут гимни „Єдиному цареві“ й „Єдиній Цариці“, зловіні вигуки проти козацтва й його героїв, і вше у віршу „До рідного народу“ чуємо ноти якогось призивства, а то й просто ненависти до українського демосу, якими перейняті „Хуторні недогарки“, написані пізніше. Взагалі, в усій поетичній діяльності Куліша після 80 років настільки переважає тенденційність і реторично-публіцистичний елемент, що дійсно художественні й правдиво поетичні уривки й уступи буквально тонуть в масі холодної балаканини і тенденційного мудрвання. Всі сі твори дають незвичайно багато для зрозуміння душевного стану Куліша за 80 роки і початок 90-х, але до скарбниці нашого письменства вони вносять дуже мало, непропорційально мало навіть що до потрачених на них інтелектуальних сил і хисту. Т. зв. турбофіліство Куліша, його симпатії до магометанства вимагають докладного психологічного аналізу, пильних історично-біографічних дослідів, чому цікавий початок поклав д. Щурат своїми недавніми відчитаннями; без вступних критичних коментарів, без відповідних пояснень біографічного характеру, більшість поезій П-го тому зостанеть ся незрозумілою і зробить дивне вражіння на читача, що вперше ознайомить ся з сими творами Кулішевої музи. Все ж таки з інтересом будуть прочитані вірші з „Хуторної поезії“, гарна поема „Магомет і Хадиза“, пересіяні з великоруських поетів. В них помітно сильний поетичний талант і справжнього майстра форми і української мови. Поезії Куліша найкраще одбили в собі індивідуальність їх автора, сього „в історії — ідеолога без системи, у філософії — фантаста без ідей, в суспільнім життю — народника без демократизму, в національнім — культурника без розуміння ходу культури, в політичнім — українського патріота, що ненавидів Україну з любови до неї“... (Ст. Томашівський, Л.-П. Вістник, 1901, V, ст. 98).

*Д. Дорошенко.*

**Українсько-Російський словник В. Дубровського. Редакція І. Стешенка. Видавництво „Час“ у Києві. 1909; 318 ст., ціна 75 коп.**

Гарний словник—коштовна річ для нашого часу, часу пробудження української самосвідомости. В словнику українсько-російсьім, та ще й невеликім, у нас тепер пильна потреба. Народжуєть ся новий читач, українську книжку читас тепер більше людей, читають не тільки свої, але й наші сусіди. Збільшуєть ся українська література — не тільки красне письменство, але й література наукова, література, що з нею мусять

рахувати ся не тільки свій вчений. Гарний невеличкий словник тут кожному став би у великій пригоді.

У нас були вже сироби таких словників, навіть багатенько було їх. Були вони як в пору давню — в XVI та XVII в.в. (словн. Зизавія, Беринди), потім в пору великого пробудження української національної свідомости — в кінці XVIII в. і початку XIX, так були вони й пізніше. Згадаємо тут хочаб словники — в додатку до „Енеїди“ Котляревського, до граматики Павловського, словничок І. Войцеховича і т. и. Далі згадаємо такі словники, як от Афанасєва - Чужбинського, Піскунова, Шейковського і багато и. Всі вони занадто короткі, а деколи й нескінчені і, звичайно, потреби нашого часу заспокоїти не можуть. Тепер видається великий „академічний“ 4-х томовий словник „Київської Старини“, але й своїм розміром, найпаче ціною він в широкі маси не піде.

„Українсько-Російський словник“ В. Дубровського - Степенка, що отсе вийшов з початку року, має на оді заспокоїти практичні потреби. За наш час се перший в російській Україні такий словник, що більш-менш заспокоює ся справу. Ох, се вже слово „перший“... Виходить у нас популярна історія — перша історія, виходить граматика — в газетах гадасємо (про своє вбожество), що се перша в Росії... Пора б вже нам вийти з сього чарівного кола „перших“ праць, бо праці сі, звичайно, як перші, то тільки спроба... І тільки спробою ми вважасмо і словник Дубровського. Правда, автор міг скористувати з багатьох праць, з попередніх словників, і попилювати уникнути тих хіб, що там помічають ся. Чомусь же повинен навчити нас попередній досвід, і починати діло спочатку, наче б то його ніхто й не робив, не корисно й незручно. А то можна покласти багато праці та сили, та тільки буде віз „і ниць там“...

Перед словничком знаходимо „передмову“ (лапки наші) на... 17 рядків, передмову, написану настільки темно й незрозуміло, що з неї годі довідатись і про метод словника і про мету його. „Випускаючи цього словника“ читасмо в передмові: „видавництво мало на увазі — допомогти тим, хто хотів би познайомити ся з українським письменством“. Спитасмо автора чи редактора, що вони розуміють під словом українське письменство? Ажеж українське письменство — то все, що єсть написаного мовою українською. Рамки, як бачимо, занадто широкі... „З огляду на це“ читасмо далі: „матеріал вибрано переважно з літературних творів“. Знову незрозуміло — що то за літературні твори? Хіба є твори нелітературні чи що? Чи може тут треба розуміти наше красне письменство, поезію? Як бачимо, мети словника годі дізнатись з передмови. Не знаємо, теж, звідки авторі брали слова до словниці. Джерел не зазначено. Правда, сказано, що „матеріал вибрано переважно з літературних творів“. Але саме звідки, і що тут треба розуміти, і чи влєж такі із всіх літературних творів, — сього не сказано. Не зазначивши джерел, передмова каже: „Крім згаданих джерел (де згаданих? І. О.) користувались також словниками Поповича, Тимченка, Уманця і Спілки і першими двома томами (чого?) В. Грінченка“. Джерела, як бачимо, зазначено тільки загально. Читачеві ж то дуже незручно, бо повинен же він знати, з чим має діло, що було підвалиною словника і чи не гнилі часом ті підвалини.

Випускаючи словника, автор повинен міцно триматись певного ме-

тоду. Старі принципи видання словників „кишенькових“ та ще й російських — давно вже поховано наукою, і принципи ці цілком не підходять до словників українських нашого часу. Не забуваймо, що мову українську часто знають не так то вже гарно, що замість українського подасться часом якась мішанина „французького з нижегородським“. „Кишеньковим“ словником типу російського видання тут діла не заспокоїш, нікого не вдовольниш. Раз видасться вже словник, коли тратяться кошти та сили, повинно працювати так, щоб вона давала як можна більше, щоб була як можна кращою. В словниках українських конче потрібно розділити ішеницю та плевели, повинно зробити так, щоб читач, особливо мало свідомий української мови, міг знати, яке слово справді українське, а яке псевдо-українське, яке „коване“. Як зробити це — про те повинен знати автор чи редактор. Напр., можна б те зробити хоч би зірочкою коло слів, що їх бажано вирізнити, або якою там приміткою чи коротеньким значком. В кращих словниках, особливо в словниках мов не всесвітніх, як от і мова наша, частенько спочатку словника подають коротеньку граматику чи граматичні таблиці, подають правила правопису. Це буває зовсім не зайвим, особливо коли граматики тієї мови знають не багато. Далі, завжди треба мати перед очима певні рамки словника. Конче повинна бути якась певна міра повноти. Коли видасться словник невеличкий, практичний, повинно добре подбати, щоб словник все таки був повним по змозі. Всього того не бачимо в словнику д. Дубровського - Стешенка. Певного пляну не бачимо в їх. Вони, що до пляну, тільки копіюють „кешенькові“ словники російського типу, — і се вважаємо великою помилкою, — як от словники видання Іогансона, тоді як за зразок собі вони повинні б взяти кращі твори європейські, ну хоч би Langenscheidts-Taschen-Wörterbücher — останнє слово подібної літератури.

В словнику Дубровського-Стешенка слова подаються голі, сухі, перекладаються здебільшого одним-двома словами. Ніде ніяких граматичних приміток. А граматичні замітки коло слів, та ще зроблені до свідченням фільологом, були б дуже корисні в наш час, час великого хитання нашого граматичного знання рідної мови. Замітки ці можна було б зробити й невеличкими, зробити тільки коло слів особливих з граматичного боку, напр., коло тих, що вимагають не звичайного відмінку; варто б зазначити й рід, коли він відрізняється від роду такого ж слова російського, напр., слово *степ* не досить передати через *степь*, варто б сказати, що се муж. роду. Так само варто б зазначити і другий відмінок слова, хоча б в незвичайних випадках. І т. д. Правда, в поясненню скорочень словника знаходимо *м., ж., с.* — якими ніби зазначається рід, але зазначень сих в словнику сливе що й нема. Граматичні замітки ці не взяли б великого місця, бо їх можна б зробити замість зазначення термінів, яких в словнику сила - силена. Словник від того б не погіршав, коли б. скажемо, до слова *козел* не було додано — зоол(огічне), чи до слова *місяць* — астрон(омічне)... Не бачимо хоч якого небудь критичного відношення авторів до слів. Записувались, певно, слова, які тільки до рук припливали. Тому в словнику знаходимо силу-силену слів, що ніколи не були українськими. Несвідомий мови читач — а про його й словник складався — буде приймати все те за справді українське... Чи вжеж кожне слово, що знайде в українській книжці —



особливо останніх часів — се слога українське?... От же з цього боку критичне ставлення автора чи редактора до слів було б далеко не зайвим. В словнику, коли вже треба вживати слів, як от головокру́т (головокруженіє), грана́тїрь (гренадеръ), громоки́дець (Зевес громокидець!), га́рїта (каре́та), гвер (ружје), шуть (шуть), болбо́т (болтунъ), бра́чка (ухватъ) і т. и. — яким в словнику Дубровського імя леґіон — то до їх повинно б додати яку небудь примітку. А то читач ще подумає, що й слово гезунд — слово українське.. Бракує того ще, щоб занести до словника „лівервурт“ і з чистим серцем пояснити — револьверъ... Далі. „В нашому словнику, можливі, звичайно й пропуски (пунктуація не наша, а передмови, І. О.), але дати повний словник ми й не мали на меті“. Так. Алеж повинна ж бути якась певна міра повноти? Повинен же знати читач, якої повноти сподіватись від словника. Подавати ж словник з тими словами, що їх людина випадково собі записала, ні в якому разі не можна. Бо то буде чверть, третина чи пів словника, а не цілий словник. Практичний невеличкий словник — се ще не значить, що в йому слова випадкові, ні він — цілий словник. А словник Дубровського-Степенка намагаєть ся бути повним. Але ж в словнику сотні (коли не тисячі) таких слів, що як би їх викинути, то й словник зменшив ся б на чверть та й покращав би вдвоє. Замість 25.000 слів (чи вже 25.000?) стало б значно меньше.

В словнику сьому сила слів таких, що їх в першу голову можна б викинути, „бажаючи на меншому місці подати більше потрібних слів“. Се слова — однакові по значінню і по вимові з словами російськими, як от — подаю їх з словника Дубровського-Степенка: вода, день, береза, вдова, баран, козел, борода, вино, борщ, голос, вишня, слава, дорога, луг, слуга, слобода, темний, дим, і сотні т. и. Все то слова, яких ніхто ніколи не стане шукати в словнику, вони тут цілком зайві. Та й що се за українські слова? Мимоволі спадають на думку ті українські слова, що їх знаходимо в „Сравнительномъ Словарѣ“ (р. 1787—1789) царіці Катерини II, де за українські слова вважались: жар, зуб, корова, живнъ, звѣзда, здѣсь, зрѣніе і т. и. <sup>1)</sup>

Далі, не слід подавати й здрібнєлих (уменьшительних) імен, коли легко про їх догадатись; в словнику їх, правда, не багато. Нема потреби подавати й прислівників, коли подаєть ся прикметник; але в словнику зазначено їх слівє скрізь. В певній мірі можна б обійтись і без імен дієслівних. Подавати в словнику чужі слова нема потреби. Все одно всіх таких слів не подася і все одно такий словник не заступить собою словника слів чужих. Кому потрібні отсі — хемія, бомбардувати, бомбувати, декорувати, демонструвати, денунціювати, диференціювати, шваґра (Іскадра) і сила подібних. Нема потреби заносити до словника і таких слів, от як гезунд, або Голєндєр (Голляндець). З цього боку повинно шильно себе обмежити. А коли вже подавати — подавати все більш менш часто вживане, подавати й такі слова, от як каталоґ, ліберальний і силу таких інших, яких не знаходимо в сьому словникови.

Мусимо завважити, що в написанню слів чужих в словнику не

<sup>1)</sup> Див І. Огієнко: „Огляд українського язикознавства“, окрема одбитка, ст. 41—42.

знати ніяких певних правил. Подаєть ся: логічний, астрономічний, мізантропічний, мікроскопічний, амбітний, бібліографічний, бискуп (в давніх пам'ятках писало ся *біскупъ*), австріяк, і т. п., тоді як треба-б логічний, бібліографічний і т. д. Занадто великий нахил автора-редактора до вживання *г* замість *ж* не доводить ся народньою вимовою. В письменстві російської України взагалі *ж* переважає *г*, в Україні австрійській — навпаки. Теж треба сказати і про якшенне *д*. Взагалі треба завважати, що авторі словника мало одрізняли те, що брали в Галичині, от того, що брали на російській Україні. Вийшла мішанина, а деколи подвійні слова в різних місцях словника: гадза — газда, гля — гля, трона — трона, логічний — см. логічний, клуб — см. клуб, і т. п.

Вважаємо, далі, зайвими в словнику такі ймена власні, от як: Львів, Київ, Дніпро, Дієстро, Гданськ, Гишпанія, Поляк, Польща, Полячка, Болгар, Болгарка, і т. п. Та й нащо вони? Коли є Львів, Київ, чому нема Чернівці, Чигирин, Полтава? Чому нема Шевченко? А читач, коли вгледить в словничку власні ймення і пояснення до їх, може шукати, скажемо, й Шевченка — і найде в словнику (слово те є): „сидь сапожника“<sup>4</sup>. Коли вже треба було вжити власних слів, то краще було б віднести їх на кінець словника і подати їх в одному місці.

Нарешті, подаючи слова похідні, не корінні, треба триматись чогось певного; коли бажано „на меншому місці подати більше потрібних слів“, то не варто подавати багато похідних слів, можна було б обмежитись корінними. Не варто подавати так, як се робить ся в словнику Дубровського-Штенка: гадза, газдинити, газдиня, газдівний, газдівство, газдівський, газдовитий, газдування, газдувати. А коли вже подавати, скажемо, грубиянити, грубиянство, грубиянський, то чому нема слова грубиян? При словах гармонійний, гармонійність чому нема слова гармонія?

Як бачимо, з словника можна б викинути не одну тисячу слів, слів цілком зайвих. На місце їх можна було поставити силу слів справді українських, яких не знаходимо в словнику. А немає в словнику дуже і дуже багато слів. В словнику немає слів: брешти, папскувати, постерігати (є постерігати), гайсати, щоденник (є денник), натиск, обрикошати і т. п. Беру кн. XI за 1908 р. „Літерат.-Наука-Вістк.“ і читаю дві сторінки М. Вовчка (229 — 230) і з їх не знаходжу в словнику аж 30 слів... Між ними такі слова: владар, дідизна, лісник, просіка, мружити, зривати, полуме, гладити, поховати (мертво), жалувати, вчашати, одвідати, вирюватися, звертати, грінджастий, янголь, забутки, і т. д. Не знаходимо і придево, закомірочок, пашня, горувати (з ст. 231), мазун, лятлошки (з ст. 232). І т. д., і т. д. без кіпця...

В словнику взято багато слів спеціальних, спеціальних термінів — ботанічних, фізичних, математичних, зоологічних, граматичних і т. п. Скажемо декільки слів тільки про термінологію граматичну. Термінологія ся в доволі прикрому становищі. Нема багатьох звичайнісеньких термінів, от як присудок, відмінок, наросток (суфікс), одина, двійня, предмет (дополнене), дієприслівник, запинка (,), середник (;) і т. п. Коли хто небудь з малосвідомих мови читачів побажає знайти, що таке, скажемо, відмінок, то в словнику він прочитає: „ребенок, больной

англійської болізнюю" !. Наголос граматичних термінів частенько перекручено: підмет, іменник, заіменник, складня замість підмет, іменник, заіменик, складня. І коли вже до слова *ковел* додано, що то слово зоологічне, то до слів *кома*, *наголос*, *двокропка*, *питайник*, *складня*, *шелестівка*, *протинка* і т. и. треба б додати, що то слова граматичні.

В правопису слів словника особливих помилок не помітно, хоч де не де помітно хитання з цього боку, як от *грубиянити*, *грубиянто*, *діготь*, і т. и. Автор занадто часто м'якшить *р* на кінці *nom. agenda*: *бондарь*, *паламарь*, *годинникарь*, *гончарь* і т. и. Досить часто й наголос знаходимо неправдивий: *тарас* (сучья) зам. *т'арас*, *кладовище* зам. *кладовіще*, *гризота* зам. *гриз'ота*, *одлічка* зам. *одличка* і т. д.; в слові *губа* треба подати і український наголос *губа*. В словнику вживається переважно приставки від, *нарто* б *зазначити* було і *приставку* од.

Значіння слів не скрізь подано повно; часто знаходимо одне яке значіння: *см'ага* — *загарь*, *квас* — *кислота*, *квартил* — *четвертая часть*, *братися* — *нема знач.* *женитися*, *кобилница* — *верстак каретника* (тільки *каретника*?), *горою* — по *гор'б*, *од-*, *відгонити* — *припахивать*, *кокарда* — *банть*, *л'ос* — *судьба* (а в *Геології*?), і т. и. Крім того — *тварь* — *грязь*, *болото* (може *твань*?) *скуе* — *вкусь*, *стиль*, *конопа* (?) — *безпокойство*, *волнение*, *зага-* — *изжога* (може *згага*?), *бомба* — *д'ятск. церковь*, *Богородици* — *второй день Рождества*, *Пасхи*, *бр'атка* — *раст.* *Иванъ да Марья* (братіки? братий?), *дпшка* — *в'єтвь горловая* (може треба додати *медц.*?), *л'юнт* — *фитиль* (який?) *окомір* — *глазоб'єр* (?). Чи по українськи се буде: *літатчий* (летательный), *квітучий*, *брага*, *гресь* *жничка*, *смоква* і т. и. Коли слова пояснюють ся не одним словом, то пояснення сі не завжди подано по порядку значіння: *голяк* — *бритва*, *б'д'няк*, тоді як краще було б *б'д'няк*, *бритва*; *говірка* — *слетни* (?), *діалект*, а краще б *наваки*. І т. и.

Кінчаючи, мусимо сказати, що словник Дубровського - Степенка тільки перша спроба видання практичного словника. Скрізь по словнику знати, що складав ся він наспіх, і хоч старанно і з охотою, але з малим філологічним досвідом. Все таки слів зібрано чимало, старанно, і словник сей хоч трохи може заспокоїти велику потребу часу в практичному словникові. З цього боку можна вітати видання цього словника.

Іван Овійко.

**В. Доманицький.** *Словаки—про їх життя та національне відродження.* Вид. „Український учитель“. Київ, 1909 р., стор. 55.

В популярній викладі дає нам автор коротку історію боротьби Словаків за свої національні права і незалежність.

Словаки — народ в більшій часті селянський. Вони нагадують наших Лемків та Бойків. Живуть в Австрії під Мадярами, чи краще сказати під малярським ярмом. Се ярмо добре відоме і частині нашого народу, що теж має собі за „шасте“ — жити під сею брутальною системою. То що сказав нам автор про Словаків — те можна сказати і про частину нашого змадаризованого люду. Тільки наш український люд далеко більше терпить на собі мадаризацію. Бо Словаки всеж таки боролись і вибороли сякі такі права. А наш люд? Краще і не згадувати!

Словакам забороняли і забороняють і досі вчитись на своїй рід-

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авербух К. Я. Общая теория термина. Иваново: Ивановск. гос. ун-т, 2004. 252 с.
2. Ажнюк Б. М. Лінгвістична експертиза як науково-дослідний жанр. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ. 2016. Вип. 61. С. 550–558.
3. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції. *Мовознавство*. Київ. 2012. № 3. С. 47–64.
4. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ: монографія. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2021. 420 с.
5. Ажнюк Л. В. Словесний екстремізм та його лінгвістична діагностика. *Одеський лінгвістичний вісник. Спецвипуск*. Одеса. 2017. С. 7–15.
6. Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження. *Мовознавство*. Київ. 2016. № 3. С. 3–18.
7. Антоненко Ю. М. Оценочные суждения в жанре научной рецензии. *Теоретичні та прикладні питання філології: матеріали II Міжнар. наук. конф. (м. Дніпродзержинськ, 22–23 серп. 2011 р.)*. Дніпропетровськ. 2011. С. 3–11.
8. Апресян Ю. Д. Избранные труды: в 2 т. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. 767 с.
9. Апресян Ю. Д. Лексикографическая концепция НБАРСа. *НБАРС*. Т. 1. Москва. 1993. С. 6–17.
10. Артикуца Н. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. *Визначальні тенденції генезису державності і права*. Миколаїв. 2007. С. 48–56.
11. Баранов А. Н. Лингвистика в лингвистической экспертизе (метод и истина). *Вестник Волгоград. госуд. ун-та*. Волгоград. 2017. Сер. 2. Языкознание. № 16 (2). С. 18–27.
12. Бардіна Н., Каташинська І. Системність лінгвістичного аналізу при проведенні ідентифікаційних експертиз. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2006. Вип. 13. С. 112–115.

13. Бардіна Н. В. Сучасні проблеми прикладної лінгвістики. *Мова*. Одеса. 2004. № 9. С. 5–14.
14. Басовская Е. Советский лингвистический пуризм: слово и дело (на материале периодики 1920–1930-х годов). *Вестник Российского госуд. гуманитар. ун-та*. Сер. Филология. Москва. 2011. № 7. С. 114–124.
15. Батюк Л. А., Кравченко О. М. Економічна картина світу в контексті ідеології постмодерну. *Міжнар. наук. журнал «Інтернаука»*. Серія: Економічні науки. Київ. 2017. № 3. С. 24–28.
16. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров. *Бахтин М. М. Собрание сочинений*: в 7 т. Москва: Рус. словари, 1996. Т. 5: Работы 1940-х – начала 1960-х годов. 731 с.
17. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского. Москва: Худ. лит-ра, 1972. 472 с.
18. Бацевич Ф. С., Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии. Львов: Свит, 1997. 392 с.
19. Бджільництво в Україні і в світі: матеріали до бесід / уклад. О. Стрельченко; Сум. обл. універс. наук. б-ка. Суми: [б. в.], 2011. 34 с.
20. Беловодская А. Современные медиажанры: рецензия (от теории к практике). Вильнюс: Vilniaus universitetas, 2016. 106 с.
21. Белодед И. К. Киево-Могиланская академия в языковой ситуации на Украине XVI–XVII вв. *Проблемы истории и диалектологии славянских языков*: сб. ст. к 70-летию В. И. Борковского. Москва. 1971. С. 54–55.
22. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2002. 362 с.
23. Білодід І. Деякі підсумки творчої дискусії по Російсько-українському словнику. *Радянська Україна*. Київ. 1952. № 71 (9278). 23 берез. С. 2.
24. Білокобильський О. Картина світу як частина соціальної реальності. *Схід*. Київ. 2017. № 2 (148). С. 77–82.
25. Богословська М. О. Деякі аспекти судово-лінгвістичної експертизи. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ. 2009. 152.1 (14). С. 152–158.

26. Борисов В. А. Лінгвокомунікативний аспект українського мовознавчого дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2011. 20 с.
27. Боярова Л. Г. Позамовні чинники формування українського термінофонду. *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». Харків. 2015. № 73. С. 9–13. URL: <http://periodicals.karazin.ua/philology/Фarticle/view/5583/5138> (дата звернення: 07.11.2017).
28. Боярова Л. Термінологічна лексика в загальномовному тлумачному словнику. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2008. Вип. 17. С. 13–23.
29. Бринев К. И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза / под ред. Н. Д. Голева. Барнаул: АлтГПА, 2009. 252 с.
30. Бубняк Р. А. Літературно-критичний дискурс: сутність, структура, засоби вираження: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2001. 20 с.
31. Будыкина В. Г. К проблеме лексикографического анализа словарей. *Педагогический словарь К. Гуда. Филология и человек*. Барнаул. 2014. № 2. С. 194–200.
32. Булаховський Л. А. Про лексикографічну працю. Булаховський Л. А. *Вибрані пр.*: в 5 т. Київ: Наук. думка, 1975. Т. 1. Загальне мовознавство. С. 155–495.
33. Бурдин С. М. О терминологической лексике. *Филологические науки*. Москва. 1958. № 4. С. 57–64.
34. Васейко Ю. С., Масицька Т. Є. Особливості функціонування індивідуально-авторської мовної картини світу в історичній прозі (на матеріалі роману Г. Сенкевича «Вогнем і мечем»). *Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского*. Сер. Філологія. Київ. 2007. Т. 20 (59). № 3. С. 115–119.
35. Вахтин Н. Форум о форуме (или о состоянии дискуссионного поля науки). *Антропологический форум*. № 10. С. 27–31. URL: [https://anthropologie.kunstkamera.ru/files/pdf/010/10\\_01\\_forum.pdf](https://anthropologie.kunstkamera.ru/files/pdf/010/10_01_forum.pdf) (дата обращения: 11.09.2019).
36. Введенская Л. А., Павлова Л. Г. Деловая риторика. Москва: Феникс, 2010. 488 с.

37. Вежбицкая А. Метатекст в тексте. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва. 1978. Вып. VIII: Лингвистика текста. С. 402–421.
38. Вернадский В. И. Очерки и речи. Т. 2. Петербург: Научхимтехиздат, 1922. 123 с.
39. Верхратський І. Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людьми. *Збірник математично-природописно-лікарської секції НТШ*. Львів. 1908. Т. 12. С. 1–84.
40. Верхратський І., Левицький В. Вступне слово: від редакції. *Збірник НТШ*. Львів. 1897. Т. 1. С. 1–14.
41. Винник О. Метафоричні найменування економічної лексики у спеціальних словниках. *Українська термінологія і сучасність*. Київ. 2007. Вип. 7. С. 329.
42. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва: Наука, 1977. 318 с.
43. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. *Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы*. Москва. 1939. Т. 5. С. 3–54.
44. Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Філософські дослідження. Київ: Основи, 1995. 85 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/vitgen.html> (дата звернення: 12.06.2018).
45. Войтів Г., Кровинська О. Науковий осередок українського словникарства у Львові: історія і досвід. *Теле- і радіожурналістика*. Львів. 2019. Вип. 18. С. 245–255.
46. Вокальчук Г. М. Українська індивідуально-авторська неографія: стан і перспективи. *Вісник Дніпропетр. ун-ту*. Серія «Мовознавство». Дніпро. 2011. Вип. 17. Т. 1. С. 27–33.
47. Волковъ Ф. К. Список растений съ народными названиями и этнографическими примѣчаниями. *Записки Юго-западнаго Отдела Императорскаго Русскаго Географическаго Общества*. Киев. 1873. С. 1–14.
48. Володіна Т. С. Типологія лінгвістичних словників. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest. 2013. 13. I (3). P. 38–41.
49. Володіна М. Н. Знание сквозь призму терминологической информации. *Вестник Моск. ун-та*. Серия 9: Филология. Москва. 2011. № 3. С. 136–145.

50. Волынкина С. В. Рассвет экспертизы как отражение изменений в жизни современного российского общества. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов. 2018. 10 (88). Ч. 1. С. 72–80.
51. Гавришкевичъ И. Початок до уложення термінології ботаничної рускої. *Перемишлянинъ*. Перемишль: Видавництво рус. Собора Кривошея, 1852. С. 133–147.
52. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах. Львів: ПТБФ «Афіша», 2004. 368 с.
53. Георгинова Н. Ю. Интердискурсивность, интертекстуальность, полифония: к соотношению понятий. *Вестник Ленингр. гос. ун-та им. А. С. Пушкина*. Санкт-Петербург. 2014. Т. 1. № 1. С. 149–155.
54. Герд А. С. Терминологический словарь среди других типов словарей. *Современная русская лексикография*. Ленинград. 1981. С. 106–112.
55. Гінзбург М. Д. Засоби формування, фіксування, зберігання та передавання фахових знань. *Междисциплинарные исследования в науке и образовании*. 2012. № 1. Sp. URL: <http://mino.esrae.ru/157-699> (дата обращения: 18.10.2020).
56. Гінзбург М. Д. Наукова картина світу як засіб інтегрувати та систематизувати фахові знання. *Вісник Нац. авіаційного уні-ту*. Сер.: Філософія. Культурологія. Київ. 2012. № 2. С. 9–17. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau\\_f\\_2012\\_2\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2012_2_4) (дата звернення: 10.05.2018).
57. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.): монографія / відп. ред. О. Б. Ткаченко. Київ: Рідна мова; Донецьк: КІТІС, 1998. 222 с.
58. Гнатюк І., Карпіловська Є. Хроніка: Ювілей професора Л. С. Паламарчука. URL: <http://www.ruslang.ru/doc/lexcomission/palamarchuk.pdf> (дата звернення: 20.12.2020).
59. Гнатюк І. Пріоритетні напрями досліджень з лексикології та лексикографії в сучасній славистиці. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2010. № 19. С. 232–238.
60. Головащук С. І. Перекладні словники і принципи їх укладання (на лексичному матеріалі російської та української мов). Київ: Наук. думка, 1976. 245 с.



61. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія. Київ: Логос, 2004. 284 с.
62. Голубовська І. О., Жалай В. Я., Биховець Н. М., Линник Т. Г., Пархоменко А. Ф., Рахманова І. І., Рубашова Л. М. Лінгвістичні словники і словники лінгвістичної термінології. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ. 2014. С. 3–18.
63. Голубовська І. О., Жалай В. Я., Биховець Н. М., Линник Т. Г., Пархоменко А. Ф., Рахманова І. І., Рубашова Л. М. Укладання термінологічних словників: концептуальність реєстрових слів-термінів, дискурс словникової статті та напрямки майбутніх досліджень. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ. 2012. С. 3–20.
64. Гордієнко Н. Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики. *Українська мова*. Київ. 2011. № 3. С. 67–73.
65. Горєцький П. Й. Історія української лексикографії. Київ: Видавництво АН УРСР, 1963. 244 с.
66. Городиловська Г. Лексикографічна спадщина професора Лева Михайловича Полюги в контексті сьогодення. Городиловська Г. П., Наконечна Г. В., Литвин О. Г., Булик-Верхола С. З., Харчук Л. В. *Українське словникарство: історія, теорія, практика*: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. С. 9–52.
67. Гороть Є., Малімон Л. Базові параметри класифікації словників. *Науковий вісник Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». Луцьк. 2016. № 5. С. 117–123.
68. Григорак М., Казимилова І. Проспект словника «Логістика. Словник термінів». *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2010. С. 24–32.
69. Гриценко П. Ю. «Слово поза словником»: реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія* / відп. ред. І. С. Гнатюк. Київ. 2011. С. 238–250.
70. Грязнов А. Ф. Естественный язык и понимание культурно-исторических феноменов. *Заблуждающийся разум? Многообразия венаучного знания*. Москва. 1990. С. 239–255.

71. Губа К. Рецензирование как способ оценивания научных результатов: случай социологии. *Антропологический форум*. Санкт-Петербург. 2009. № 10. С. 32–43.
72. Гуманенко О. О. Місце рецензії в історії наукової періодики. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. Серія: Соціальні комунікації. Львів. 2015. № 1. С. 15–20.
73. Гуманенко О. О. Особливості типологічної характеристики рецензій на наукові твори. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. Львів. 2011. № 3. С. 119–126.
74. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва: Прогресс, 1985. 452 с.
75. Гураль С. К. Мировоззрение, картина мира, язык: лингвистический аспект соотношения. *Вестник Томского гос. ун-та*. Серия: Филология. Томск. 2007. № 299 (I). С. 14–21.
76. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. Москва: Наука, 1977. 246 с.
77. Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Основания астрономической картины мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2008. Т. 5. № 4. С. 95–100.
78. Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Основания биологической картины мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2009. Т. 6. № 1. С. 111–116.
79. Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Основания географической картины мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2008. Т. 5. № 1. С. 68–72.
80. Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Основания геологической картины мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2008. Т. 5. № 3. С. 88–92.
81. Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Химическая картина мира и ее положение в системе фундаментальных дисциплинарных онтологий. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2009. Т. 6. № 2. С. 106–111.
82. Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Экологическая картина мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2009. Т. 6. № 3. С. 113–119.
83. Данилова В. С., Кожевников Н. Н. Этапы становления информационной картины мира. *Вестник ЯГУ*. Якутск. 2009. Т. 6. № 4. С. 109–112.
84. Дементьев В. В. Теория речевых жанров: монография. Москва: Знак, 2010. 600 с.
85. *Демографія та соціальна економіка*. Київ. 2008. № 1. С. 225.
86. Демська О. Вступ до лексикографії: навч. посібник. Київ: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2010. 266 с.

87. Демська О. М. Два аспекти лексикографії: місце у системі мовознавчих дисциплін і структура. *Магістеріум: Мовознавчі студії*. Київ. 2009. Вип. 37. С. 18–23.
88. Демська О. М., Мальцев Е. Мовна політика: про ідентичність і успішність у глобальному світі. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*. Київ. 2016. Вип. 2. С. 16–26.
89. Демська О. М. Мова і модерність. *Наук. вісник ДДПУ ім. І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. Дрогобич. 2018. № 10. С. 29–31.
90. Демська О. Мовні конфлікти з перспективи лінгвоконфліктології. *Наукові записки НаУКМА*. Мовознавство. Київ. 2018. Т. 1. С. 69–74.
91. Денисов П. Н. Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии. Москва: Моск. гос. ун-т, 1974. 253 с.
92. Добров Б. В., Лукашевич Н. В. Взаимодействие лексики и терминологии в общезначимой сфере языка. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии*. Москва. 2004. С. 172–178.
93. Добровольський О. О., Хойнацький М. С. Підготовка оригіналів до видання: на допомогу авторові, рецензентові, редакторові. Київ: Вища шк., 1991. 111 с.
94. Дрезен Э. К. Научно-технические термины и обозначения и их стандартизация. Москва: Стандартгиз, 1936. 136 с.
95. Дубичинский В. Некоторые современные вопросы терминологии. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Zagreb. 2020. Vol. 46. No. 2. С. 547–566. URL: <https://doi.org/10.31724/rihjj.46.2.5> (accessed 16 February 2021).
96. Дубичинский В. В. Лексикография украинского языка: прошлое и настоящее. *Славянская лексикография: междунар. кол. монография / отв. ред. М. И. Чернышева*. Москва: Изд. центр «Азбуковник», 2013. С. 251–309.
97. Дубичинский В. В., Метешкин К. А. Место и роль современной лексикографии в методологии науки. *Прикладная лингвистика*. Санкт-Петербург. 2005. С. 26–32.
98. Дубичинский В. В., Ройтер Т. Теория и лексикографическое описание лексических параллелей: монография. Харьков: Підручник НТУ «ХПІ», 2015. 148 с.

99. Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография. Вена–Харьков: Wiener Slawistischer almanac Sonderband 45, 1998. 160 с.
100. Дуда О. Семантичний аналіз корпусу спеціальних текстів (на матеріалі англійської кредитно-банківської субмови). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів, 2002. № 453. С. 296–300.
101. Дятко Д. В. Макроструктура белорусских словарей лингвистических терминов. *Magyar Tudományos Journal*. Budapest. 2020. № 42. Vol. 1. P. 24–29.
102. Єрмоленко С. Критерії літературної норми і практика її кодифікації. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Острог. 2013. Вип. 40. С. 6–9.
103. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу. *Мовознавство*. Київ. 2009. № 3–4. С. 94–103.
104. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: монографія. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
105. Женченко М. Нова модель рецензування наукових публікацій у цифровому середовищі. *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. Запоріжжя. 2016. № 1 (25). С. 169–172.
106. Загнітко А. Встановлення функційної характерології і парадигмально-синтагмального вияву часток в експериментальному дослідницькому лінгвістичному корпусі службовості. Загнітко А., Данилюк І., Краснобаєва-Чорна Ж., Путіліна О., Ситар Г. *Парадигмально-категорійні основи прикладної лінгвістики*: монографія. Вінниця: «ТОВ Нілан-ЛТД», 2015. С. 139–166.
107. Загнітко А. П. Співвідношення процесуально-динамічних та субстанціональних назв картин світу в українськомовних словниках. *Мова і духовність нації*: тези доп. регіональної наук.-практ. конф. Львів. 1989. С. 79–80.
108. Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. Донецьк: ДонНУ, 2014. 464 с.
109. Заремська І. М. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. Київ. 2011. Вип. 7. С. 396–402.

110. Зинова Е. А. Методика обучения студентов-журналистов рецензии как жанру современной медиасферы: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Моск. пед. гос. ун-т. Москва, 2012. 260 с. URL: <http://nauka-pedagogika.com/viewer/372656/d#?page=1> (дата обращения: 19.12.2019).
111. Иванова Е. С. Количественная и качественная экспертная оценка словаря эмоций. *Психологический вестник Уральского госуд. ун-та*. Екатеринбург. 2008. № 6. С. 269–271.
112. Иванова О. А. Зміст та структура поняття «термінологічна лексикографія». *Українська термінологія і сучасність*. Київ. 2007. Вип VII. С. 331–333.
113. Иванова О. А. Термінологічні словники: класифікаційні ознаки. *Українська мова*. Київ. 2006. № 4. С. 84–94.
114. Иванова О. А. Українська термінографія на тлі східнослов'янських мов (XVII – поч. XX ст.). *Українська термінологія і сучасність*. Київ. 2005. Вип. VI. С. 360–365.
115. Иванова О. В. Основи укладання галузевих глосаріїв: підручник. Київ: ЦП «Компринт», 2017. 246 с.
116. Іващенко В. Когнітивне термінознавство: перспективи розвитку. *Термінологічний вісник*. Київ 2013. Вип. 1. С. 47–54.
117. Іващенко В. Л. Історіографія термінознавства: метамова і структурні підрозділи. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (1). С. 5–20.
118. Іващенко В. Л. Концептуарія основних понять термінографії. *Слово и словарь: Vocabulum et Vocabularium*. Гродно. 2002. С. 141–147.
119. Іващенко В. Л. Періодизація історії становлення української наукової термінології на тлі термінологічної діяльності в Україні: традиційні виміри. *Термінологічний вісник*. Київ. 2015. № 3 (1). С. 5–17.
120. Іващенко В. Л. Слов'янське термінознавство: проблематика й перспективи розвитку. *Словенська термінологія данас*. Белград. 2017. С. 15–28.
121. Іващенко В. Л., Яценко Н. О. Галузеве слов'янське термінознавство функціональної дослідницької парадигми кінця XX – початку XXI століть. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. IX. С. 5–25.

122. Інструкція для укладання словників ІУНМ. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. 1. С. 66–72. URL: [http://movahistory.org.ua/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%](http://movahistory.org.ua/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%20) (дата звернення: 12.08.2020).
123. Іщенко Н. Г. Жанрова палітра наукової комунікації. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. Острог. 2014. Вип. 42. С. 67–69.
124. Казиминова І. А., Туровська Л. В. Академічне термінознавство: ретроспекція та перспективи розвитку. *Українська мова*. Київ. 2018. № 4. С. 83–91.
125. Казиминова І. А. Актуальні проблеми сучасної лінгвотермінографії. *Термінологічний вісник*. Київ. 2017. Вип. 4. С. 214–226.
126. Казиминова І. А. Лінгвістичний профіль джерела як термінографічний інструмент. *Українська мова*. Київ. 2020. № 2. С. 59–73.
127. Казиминова І. А. Словник авторської фахової метамови в типології історико-термінологічних словників. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ. 2015. Вип. 8. С. 23–31.
128. Казиминова І. А., Туровська Л. В. Тенденції чеської (празької) термінологічної школи на теренах Чехії та Словаччини. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. IX. С. 26–41.
129. Казиминова І. Історична термінографія в контексті лінгвістичного джерелознавства. *Мова і культура*. Київ. 2014. Вип. 17. Т. II (170). С. 265–271.
130. Казиминова І. Метамова опису української лінгвістичної термінографії. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2014. № 791. С. 109–112.
131. Капранов Я. В. Типологічна класово-видова організація лексикографічних джерел. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Київ. 2014. Вип. 25. С. 183–198.
132. Кара-Мурза Е. С. Лингвистическая экспертиза как процедура политической лингвистики. *Политическая лингвистика*. Екатеринбург. 2009. 1 (27). С. 47–71.
133. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. Москва: Наука, 1981. 364 с.

134. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. Москва: Наука, 1976. 356 с.
135. Карнаухова М. В. Русский язык: понимаю, пишу, проверяю. Практический курс. Москва: Изд-во МГГУ «Горная книга», «Эксперт», 2010. 736 с.
136. Карпова О. М. К вопросу о классификации словарей писателей (на материале словарей английских и американских писателей). *Вопросы филологии*. Ленинград. 1977. С. 79–86.
137. Карпчук Н. П. Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз): монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 162 с.
138. Квитко И. С. Термин в научном документе. Львов: ИО «Выща школа», 1976. 128 с.
139. Кияк Т., Іваницький Р. Граматичні аспекти формування багатомовних тлумачних термінологічних словників. *Науково-технічне слово*. Львів. 1994. № 4. С. 59–68.
140. Кияк Т. Лингвистические аспекты терминоведения. Киев: УМКВО, 1989. 104 с.
141. Клёстер А. М., Шумайлова М. С. Описание модели специального текста. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов. 2017. 7 (73: Ч. 2). С. 107–109.
142. Ковальська Н. Питання типології дискурсу. *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту*. Сер.: Лінгвістика. Херсон. 2014. Вип. 21. С. 120–123.
143. Ковтун Л. Языкознание у восточных славян. История лингвистических учений: Позднее средневековье. Санкт-Петербург: Наука, 1991. С. 182–207.
144. Козубська І. Г. Лінгвопрагматичні параметри мовленнєвого жанру «монографія» в англійській мові (на матеріалі текстів з інформаційних технологій): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Нац. техн. ун-т України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Запоріж. нац. ун-т. Київ–Запоріжжя, 2018. 230 с.
145. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание: монография. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. 156 с.

146. Комова М. Класифікація термінологічних словників. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2008. № 620. С. 144–147.
147. Комова М. Українська термінографія (1948–2002): бібліографічний покажчик. Львів: Ліґа-Прес, 2003. 112 с. URL: [http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK\\_vocab\\_SS5.htm](http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_vocab_SS5.htm) (дата звернення: 19.06.2018).
148. Комова М. Українська термінологічна лексикографія: 1948–2000. Львів: [б. в.], 2002. 84 с.
149. Кондратенко Н. В. Лінгвістична експертиза текстів політичної тематики: загальні принципи та прийоми. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький. 2017. Вип. 12. С. 115–119.
150. Константінова О. Англо-українські термінологічні паралелі в галузі оподаткування. *Studia slawistyczne. Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa*. Lublin. 2016. II. Т. 3. С. 209–219.
151. Корнейко І. В., Петрова О. Б., Попова Н. О. Теорія жанру: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Харків: «Друкарня Мадрид», 2014. 127 с.
152. Корнева Н. А. Рецензія в сучасному науковому дискурсі: семантико-композиційний та комунікативно-прагматичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. 2010. 18 с.
153. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 350 с.
154. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: монографія. Дрогобич: Коло, 2012. 372 с.
155. Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Саліонович Л. М., Халіман О. В. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: колект. монографія / за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. 472 с.
156. Космеда Т. А. «Лінгвістична експертиза» однієї лінгвістичної експертизи (до питання про правомірність використання терміна). 2006. URL: <http://res.in.ua/lingvistichna-ekspertiza-odniyeyi-iniciativnoyi-lingvistichnoy.html> (дата звернення: 15.01.2020).



157. Космеда Т. А. Лінгвістична експертиза: практичний аналіз. «MegaLing'2007». Київ. 2008. С. 155–164.
158. Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 408 с.
159. Космеда Т. А. Риторика українців: порушення норми як мовна гра. *Studia Ukrainica Posnaniensia* / red. nauk. Т. Kosmeda. Poznań. 2013. Zesz. 1. С. 81–90.
160. Космеда Т. А. Термінологія і мова закону: проблемні питання. *Українська термінологія і сучасність*. Київ. 2007. Вип. VII. С. 107–111.
161. Космеда Т. Науковий дискурс ХХІ ст.: нейтралізація типових стильових ознак (на матеріалі української і російської мов). *Slavica Wratislaviensia*. Wrocław. 2017. № CLXV. S. 217–227.
162. Космеда Т., Осіпова Т. Тлумачний словник комунікативного призначення як породження сучасної прагматично зорієнтованої наукової парадигми. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2010. С. 7–24.
163. Космеда Т. Функційне навантаження наукової мовознавчої школи в сучасному просторі університетської системи. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2017. Вип. 34. С. 176–83.
164. Кочан І. Українське термінознавство в іменах. Львів: Літопис, 2012. 292 с.
165. Кочан І. Українське термінознавство сьогодні. *Філологічні студії*. Київ. 2017. Вип. 9. С. 93–101.
166. Кочан І. Українське термінознавство 1940–1950-х років. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2011. № 709. С. 74–78.
167. Кочан І. М. Ще раз про системність у термінології. *Українська термінологія та сучасність*. Київ. 2001. Вип. IV. С. 67–70.
168. Кравцова Е. В. Научная рецензия: социально-ориентированная лексика. *Наука ЮУрГУ: материалы 67-й научн. конф. Секции социально-гуманитарных наук*. Челябинск, 2015. С. 860–867.
169. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Структурні типи оцінного дискурсу (на матеріалі сучасних україномовних рецензій). *Лінгвістичні студії*. Донецьк. 2010. Вип. 20. С. 216–222.

170. Краснобаева-Чёрная Ж. В. Терминологический банк данных «классификационные параметры фразеологических единиц» как электронный терминографический продукт: опыт проектирования. *Вопросы лексикографии*. Томск. 2020. № 18. С. 117–132.
171. Кримський Аг., Левченко М. Нові знадоби для життєпису Степана Руданського: 1833–1873. Вступна передмова С. Єфремова: самотній співець. Київ: Друкарня Української академії наук, 1929. Вип. 1. 244 с.
172. Кримець О. Специфіка побудови й презентації гностичних образів спеціально-наукової картини світу політології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2014. № 791. С. 118–121. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT\\_2014\\_791\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT_2014_791_26) (дата звернення: 02.06.2018).
173. Круглій О. Р. Відображення концептуальної картини світу комбінованими формами. *Наук. вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Серія «Філологічні науки». Луцьк. 2011. Вип. 3. С. 95–99.
174. Круть О. Рецензування висновків експертів допоможе уникнути помилок, що позначаються на долі конкретної людини. *Закон і бізнес. Дослідження з порушеннями*. 2017. 37 (1335) 30.09-06.10.2017. URL: <https://sk.ks.court.gov.ua/sud2119/pres-centr/news/388913/> (дата звернення: 11.01.2020).
175. Крыжановская А. В., Симоненко Л. А. Актуальные проблемы и упорядочение научной терминологии; АН УССР, Ин-т языкознания им. А. А. Потебни. Киев: Наук. думка, 1987. 163 с.
176. Кульчицька Т. Ю. Українська лексикографія XIII–XX ст.: бібліографічний покажчик. Львів: [б. в.], 1999. 359 с.
177. Кунанець Н. Е., Мацюк Г. Р. Формування тезауруса для виконання інформаційного пошуку у вузькоспеціальних предметних областях. *Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Київ, 6–8 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 366–369.
178. Куньч З. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. Куньч З. Й., Наконечна Г. В., Микитюк О. Р., Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. *Теорія терміна: конкретизація лекси-*

- ко-семантичних парадигм: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2018. С. 38–66.
179. Куньч З. Й. Теорія, живлена практикою. Куньч З. Й., Наконечна Г. В., Микитюк О. Р., Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм*: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2018. С. 3–10.
180. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови: вступне слово. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / упоряд.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; за ред. Л. Масенко*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 94–100.
181. Лассан Э. Р. Рецензия как жанр и как речевой акт. *Лингвистика речи. Медиастилистика: кол. монографія*. Москва: Флинта: Наука, 2012. С. 190–206. URL: <file:///C:/Users/38095/Downloads/54652044.pdf> (дата обращения: 21.10.2019).
182. Левицький В. Матеріяли до фізичної термінольоґії. Ч. 1. *Записки НТШ*. Львів. 1896. Т. 11. С. 1–12.
183. Левченко П. Заметки о русинской терминологии. *Основа*. Санкт-Петербург. 1861. № 7. С. 184–185.
184. Левчук І. Особливості структурно-семантичної організації мовознавчих рецензій 30-х років ХХ ст. *Вісник Львівського ун-ту*. Серія «Філологія». Львів. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 291–297.
185. Левчук І. П. Комунікативні ознаки рецензійного дискурсу. *Studia Ukrainica Posnaniensia / red. nauk. T. Kosmeda. Poznań*. 2013. Zesz. I. S. 99–107. DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2013.1.12>.
186. Левчук І. П. Комунікативно-прагматичні параметри рецензійного тексту. *Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ століття: стан і перспективи*. Луцьк. 2014. № 17. С. 139–151.
187. Левчук І. П. Типологія структурно-семантичної організації рецензій в українській і польській мовах. *Науковий вісник ВДУ*. Луцьк. 2003. № 12. С. 267–272.
188. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. 3-е изд. Москва: КомКнига, 2006. 256 с.
189. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 4-е. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 256 с.

190. Лендау С. І. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії / пер. з англ. О. Кочерга. 2-е вид. Київ: К. І. С., 2012. 480 с.
191. Лешко У. Типологія жанрів інтернет-журналістики: теоретичні аспекти. *Вісник Львів. ун-ту. Серія Журналістика*. Львів. 2018. Вип. 44. С. 246–253.
192. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 191 с.
193. Лисиченко Л. А. Людина і мовна картина світу. *Ритми сучасної філології: до 50-річчя проф. Т. А. Космеди* / упоряд. Ф. С. Бацевич. Львів: ПАІС, 2007. С. 69–74.
194. Литвинов В. А., Майстренко С. Я., Хурцилава К. В., Костенко С. В. Оцінювання контролювальних і коригувальних властивостей референтного словника системи перевірки і виправлення орфографії. *Системні дослідження та інформаційні технології*. Київ. 2019. № 2. С. 49–64.
195. Лінгвістично-інформаційні студії: праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України: у 5 т. / В. А. Широков та ін. Корпусна та когнітивна лінгвістика. Київ: Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. Т. 4. 246 с.
196. Лотте Д.С. Очередные задачи технической терминологии. *Изв. АН СССР. Сер. VII. Отделение обществ. наук. Ленинград*. 1931. № 7. С. 583–591.
197. Лопатіна В. Розтікання жанрів в українській пресі. *Вісник Львів. ун-ту. Серія журналістика*. Львів. 2012. Вип. 3. С. 181–187.
198. Ляпунова В. Г., Мешков О. Д., Терехова Е. В. A Book about Books: Композиция и язык научных рецензий. Москва: Наука, 1990. 144 с.
199. Макаренко С. С. Особливості використання судово-психологічної експертизи в кримінальному процесі. *Проблеми сучасної психології*. Кам'янець-Подільський. 2010. № 7. С. 381–390.
200. Максимчук В. В. Лексикографічна експертиза як один із критеріїв ідентифікації авторських новотворів. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог. 2012. Вип. 31. С. 55–60.
201. Марчук Л., Рарицький О. Психолінгвістичні передумови функціонування градації в індивідуальній картині світу. *Psycholinguistics*. Переяслав-Хмельницький. 2019. 26 (2). С. 278–295.

202. Марчук Л. Структурно-генетична, граматична і лексико-семантична класифікація термінології в «Літературознавчій енциклопедії». У *вимірах слова*: зб. наук. праць на пошану професора Ірини Кочан; упоряд. О. Антонів, О. Туркевич, І. Фецько. Дрогобич: Просвіт, 2019. С. 161–172.
203. Матвеева Н. А., Матвеев А. В. Специальный текст по авионавигации как объект исследования: типология и особенности. *Lingua mobilis*. Челябинск. 2014. № 2 (48). С. 73–80.
204. Матіко Г. Ф. Особливості створення глосарія — термінологічного наповнення дисципліни у віртуальному навчальному середовищі Львівської політехніки. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. Серія Інформатизація вищого навчального закладу. Львів. 2011. № 703. С. 86–88.
205. Мацюк Г., Кунанець Н. Лінгвістичний аспект у спілкуванні з експертом при формуванні пошукового тезауруса. *Інформаційні моделі, системи та технології*: матеріали VII наук.-техн. конф. Терноп. нац. техн. ун-ту ім. Івана Пулюя (м. Тернопіль, 11–12 груд. 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 70.
206. Мех Н. О. Жанросфера сучасної української наукової комунікації. *Мова і міжкультурна комунікація*. Полтава. 2017. № 1. С. 64–73.
207. Миронова Н. Н. Структура оценочного дискурса: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.19 / Моск. гос. лингвистич. ун-т. Москва, 1998. 355 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/struktura-otsenochного-diskursa> (дата обращения: 18.07.2019).
208. Михайло П. Драгоманов. Переписка. Зібрав і зладив М. Павлик Т. І. Львів: Українсько-руська видавнича спілка, 1901. 190 с.
209. Мишланова С. Л. Терминоведение XXI века: история, направления, перспективы. *Филологические науки*. Москва. 2003. № 2. С. 94–101.
210. Мова і духовність нації: монографія / відп. ред. Т. І. Панько. Київ: НМК ВО, 1992. 200 с.
211. Молитвина Н. Н. Лингвостилистические особенности современной литературной рецензии. *Сибирский филологический журнал*. Новосибирск. 2016. № 3. С. 230–235.
212. Морозова Л. А. Терминознание: Основы и методы. Москва: ГНО «Прометей» МПГУ, 2004. 144 с.

213. Наконечна Г. Українсько-польсько-російські термінологічні паралелі (на матеріалі релігійної літератури). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2002. № 453. С. 357–360.
214. Нарушевич-Васильєва О. В. Засади укладання «Зведеного словника-довідника термінів харчової промисловості». *Мова*. Одеса. 2016. № 25. С. 72–78.
215. Нефёдов С. Т. Жанровый прототип научной германистической рецензии. *Немецкая филология в Санкт-Петербургском государственном университете. Типология речевых жанров*. Санкт-Петербург. 2019. Вып. VIII. С. 105–122.
216. Никитин О. Терминологические словари по языкознанию XX–XXI вв.: лингвокультурологический обзор. *Образовательный портал «Слово»*. URL: <http://www.portal-slovo.ru/philology/44569.php> (дата обращения: 17.07.2019).
217. Нікуліна Н. В. Номен як об'єкт східнослов'янських термінологічних студій. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. 2 (1). С. 67–71.
218. Німчук В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію. *Українська мова*. Київ. 2012. № 3. С. 3–30.
219. Німчук В. Репліка на репліку В. А. Широкова. *Мовознавство*. Київ. 2013. № 1. С. 77–84.
220. Німчук В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською. Київ: Наук. думка, 1980. 303 с.
221. Огієнко І. Інститут Української Наукової Мови в Києві. Термінологічні словники. *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови*. Київ: «Либідь», 1949. С. 250–255.
222. Огієнко І. Історія української літературної мови / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2001. 440 с. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.htm> (дата звернення: 24.11.2020).
223. Огієнко І. Історія української літературної мови / упоряд., авт. передмови і коментарів М. С. Тимошик. 2-е вид., випр. Київ: Наша культура і наука, 2004. 436 с.
224. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів,

- учнів і широкого громадянства. Факс. Київ: АТ «Обереги», 1994. 72 с.
225. Огородник А. П. Словник оціночних понять Кримінального кодексу України. Київ: Пульсари, 2006. 173 с.
226. Онуфрієнко Г. Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. 2-е вид. переробл. та доп. Київ: Центр учбової л-ри, 2009. 392 с.
227. Осіпова Т. Ф. Невербальна комунікація та своєрідність омовлення в українському дискурсі: феномен *вербалізації невербаліки*: монографія / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2019. 388 с.
228. Павловский А. П. Прибавление к грамматике малороссийского наречия, или ответ на рецензию, сделанную на оную грамматику. Санкт-Петербург: тип. И. Байкова, 1822. 34 с.
229. Панасенко Т. А. Лінгвістична експертиза конфліктних текстів українських політичних загадок. *Наук. вісник Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса. 2011. № 13. С. 291–296.
230. Панько Т. І. Від терміна до системи. Становлення марксистсько-ленінської політекономічної термінології у східнослов'янських мовах. Львів: Вища шк., 1979. 146 с.
231. Панько Т. І. Зміни у системі українського наукового мовлення. *Вісн. Львів. ун-ту*. Серія філологічна. Львів, 1997. Вип. 26. С. 5–9. *Збірник наукових праць на пошану професора Таміли Іванівни Панько*. Львів. 2021. С. 177–182.
232. Панько Т. І. Мова і нація в естетичній концепції І. Франка. Львів: Світ, 1992. С. 178–189. *Збірник наукових праць на пошану професора Таміли Іванівни Панько*. Львів. 2021. С. 107–120.
233. Перерва В. Н. О принципах и проблемах отбора терминов и составления словника терминологических словарей. *Проблематика определений терминов в словарях разных типов*. Ленинград. 1976. С. 190–204.
234. Петрова Л. А. Языковая картина мира в русле теоретических изысканий. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь. 2005. № 69. С. 19–23.
235. Петрова Т. Витоки й становлення української термінографії. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2019. Вип. 37. С. 20–25. DOI 10.31558/1815-3070.2019.37.3.

236. Петрова Т. Жанрові типи рецензій на термінологічні словники. *Лінгвостилістичні студії*. Вип. 11. Луцьк. 2019. С. 124–135. <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-11-124-135>.
237. Петрова Т. Зони перетину метамов термінографічної критики й лінгвістичної експертології в українському мовознавстві. *Acta Polono-Ruthenica*. Olsztyn. 2020. XXV / 3. S. 191–200. <https://doi.org/10.31648/apr.5898>.
238. Петрова Т. Методологічні принципи укладання галузевого термінологічного словника. *Studia Ukrainica Posnaniensia / red. nauk. T. Kosmeda*. Poznań. 2019. Zesz. VIII. S. 119–125. DOI: 10.14746/sup.2019.7.12.
239. Петрова Т. Морфологічні способи термінотворення (на матеріалі сучасної української фітомеліоративної термінології). *Studia Ukrainica Posnaniensia / red. nauk. T. Kosmeda*. Poznań. 2018. Zesz. VI. S. 121–129. DOI: 10.14746/sup.2018.6.15.
240. Петрова Т. Рецензія на термінологічний словник: експертиза, професійний діалог і наукова дискусія. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2019. Вип. 38. С. 84–88. DOI 10.31558/1815-3070.2019.38.13.
241. Петрова Т. Рецензія на термінологічний словник як жанр критичного субдискурсу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський. 2019. Вип. 50. С. 133–139. DOI: 10.32626/2309-9771.2019-50-133-139.
242. Петрова Т. Современные практики оценки специальных текстов: лингвистическая и терминографическая экспертизы. *Jezikoslovni zapiski*. Ljubljana. 2020. 26 (2). S. 155–171. DOI: <https://doi.org/10.3986/JZ.26.2.11>.
243. Петрова Т. Сравнительный анализ современных тенденций развития украинской и русской терминографической критики. *Studia Rossica Posnaniensia*. Poznań. 2020. Vol. XLV / 2. S. 185–194. DOI: 10.14746/strp.2020.45.2.14.
244. Петрова Т. Статус рецензії на термінологічний словник як термінографічна експертиза. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. 2021. Вип. 42 (прийнято до друку).
245. Петрова Т. Терминологические параллели в метаязыке славянской терминографической критики. *Przegląd Rusycystyczny*. Katowice. 2021. № 1 (173). S. 132–150. DOI 10.31261/pr.9093.



246. Петрова Т. Термінографічні традиції й новаторство в українській термінологічній лексикографії. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2020. Вип. 53. С. 209–221. <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.53.19>.
247. Петрова Т. О. Національна своєрідність метамови української термінографічної критики. *Нацьянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове*. Брэст. 2021. С. 150–153.
248. Петрова Т. О. Особливості композиції рецензії на термінологічний словник. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2020. Вип. 52. С. 177–193. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.52.17>.
249. Петрова Т. О. Перспективи української термінографічної критики. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2021. Вип. 54. Ч. 1. С. 229–242. <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.54.1.20/>.
250. Петрова Т. О. Проблема жанрової типології рецензій на термінологічні словники. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. Warszawa. 2021. Vol. 56 (прийнято до друку).
251. Петрова Т. О. Проблема становлення української термінографічної критики як складника термінографії. *Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium*. Минск. 2019. Вып. 16. С. 326–329.
252. Петрова Т. О. Проблеми внормування сучасної української фітомеліоративної термінології (словотвірний аспект). *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». Харків. 2017. Вип. 77. С. 74–81.
253. Петрова Т. О. Систематизація термінологічних словників у спеціальному словникарстві. *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». Харків. 2021. Вип. 88. С. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2021-88-15/>.
254. Петрова Т. О. Сучасні аспекти вивчення метафоризації термінів в українському термінознавстві (актуалізація когнітивного підходу). *Мова*. Одеса. 2021. № 35. С. 173–181. <https://orcid.org/0000-0002-9534-9891>.
255. Петрова Т. О. Теоретико-практичне значення рецензій на українські термінологічні словники кінця ХХ ст. – поч. ХХІ ст. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. Дніпро. 2019. № 3. С. 96–106. DOI 10.15421/251913.

256. Петрова Т. О. Українська навчальна (шкільна, професійно-технічна) термінографія і її критика: ретроспектива й перспектива. *Українська мова*. Київ. 2021. № 4 (80) (прийнято до друку).
257. Петрова Т. О. Українська термінографічна критика: від витоків до сучасності. *Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України*. Серія: Філологічні науки. Київ. 2018. Вип. 292. С. 208–217.
258. Петрова Т. О. Українська термінографія для закладів вищої освіти і її критика. *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2021. Вип. 55 (прийнято до друку).
259. Петрова Т. О. Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 229 с.
260. Петрова Т. О. Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу: монографія. Харків: ТОВ «ТПГ», 2018. 227 с.
261. Петрова Т. О. Шляхи формування сучасної української фітомеліоративної термінології: термінологізування загальноживаної лексики й ретермінологізування лексики інших наук. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2017. № 869. С. 77–82.
262. Пилипчук Д. Словники української мови: 1956–2018: бібліографічний покажчик / упоряд. і авт. передм. Д. Пилипчук. Київ: ВЦ «Просвіта», 2020. 1072 с.
263. Піддубна Н. В. Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.): монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 448 с.
264. Подкатилина М. Л. Судебная лингвистическая экспертиза экстремистских материалов: монография / под. ред. Е. И. Галяшиной. Москва: Юрлитинформ, 2013. 184 с.
265. Поздрань Ю. В. Лексикографічні традиції Б. Д. Грінченка в Російсько-українському словнику за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2013. № 22. С. 37–45.

266. Поздрань Ю. В. «Російсько-український словник» за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова в історико-лінгвістичному контексті: монографія / за наук. ред. О. М. Тищенко. Вінниця: ВНТУ, 2018. 292 с.
267. Поздрань Ю. В. «Російсько-український словник» за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова в історико-лінгвістичному контексті: дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / НАН України. Ін-т української мови. Київ, 2017. 430 с.
268. Покровська О. А., Сапожнікова Л. Я., Руденко С. М. Українська термінографія: історія, теорія, практика: монографія. Харків: ХДУХТ, 2015. 135 с.
269. Полюга Л. Основні засади української наукової лексикографії. *Українська мова: з минулого в майбутнє*: матеріали наук. конф., присвяченої 200-річчю виходу у світ «Енеїди» І. Котляревського / НАН України. Ін-т української мови. Київ. 1998. С. 162–163.
270. Полюга Л. Проблематика процесів творення термінологічних словників. *Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту. Мовознавство*. Тернопіль, 2007. С. 255–265.
271. Полюга Л. Роль української лексикографії в утвердженні національної самобутності. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія журналістики. Львів, 2003. Вип. 23. С. 144–152.
272. Полюга Л. М. Проблеми української термінографії. *Проблеми української науково-технічної термінології*: тези І Міжнар. наук. конф. (м. Львів, 22–25 верес. 1992 р.). Львів, 1992. С. 119–122.
273. Полюга Л. М., Симоненко Л. О. Про укладання термінологічних словників: деякі зведені принципи і поради / Ін-т української мови. Хмельницький, 1991. 18 с.
274. Попова Л. В. Типологии и классификации словарей. *Вестник Челябин. гос. ун-та*. Челябинск. 2012. № 20 (274). Филология. Искусствоведение. Вып. 67. С. 106–113.
275. Портнов А. Про рецензійний жанр і культуру дискусії в українській історіографії. *Сучасність*. Київ. 2001. № 3. С. 154–155.
276. Пристайко Т. С. Номинация в сфере специальной коммуникации: дисс. ... д-ра філол. наук: 10.02.02 / Днепропетр. гос. ун-т. Днепропетровск, 1996. 396 с.

277. Про затвердження Єдиного термінологічного словника (Глосарій) з питань управління якості медичної допомоги. Наказ від 20.07.2011 № 427. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ13859> (дата звернення: 28.10.2020).
278. Радчук О. Ю. Словник-тезаурус термінології маркетингу: поняття «ціна». *Наук. праці Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Філологія. Мовознавство*. Миколаїв. 2015. Т. 252. Вип. 240. С. 80–85.
279. Редько Є. Нові знадоби до українського арго (полтавські записи Порфирія Мартиновича). *Філологічні науки*. Полтава. 2019. № 30. С. 90–94. URL: <https://doi.org/10.33989/2524-2490.2019.30.188775> (дата звернення: 23.11.2020).
280. Рицар Б., Мисак Р., Мацейовська О. Технічному комітетові стандартизації науково-технічної термінології — 20 років: діяльність у фактах та цифрах. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2012. № 733. С. 239–254.
281. Рожанівський Р. Порадник для укладачів фахових словників. URL: [http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK\\_vocab.htm#Sect3](http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_vocab.htm#Sect3) (дата звернення: 01.02.2021).
282. Роменская В. Ф. О классификационной схеме «тип словаря». *Структурная и прикладная лингвистика*. Ленинград. 1978. С. 182–188.
283. Рычкова Л. В. Специальный текст в интернет-версиях региональных СМИ как особый вид технически опосредованного дискурса. *Компьютерно-опосредованная коммуникация и дискурс — 2014*. Минск. 2015. С. 70–76.
284. Саракун Л., Драпогуз В. Космополітичні світоглядні ідеї у гуманітарній картині світу. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія філос.-політолог. студії. Львів. 2017. Вип. 11. С. 105–110.
285. Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1930. Вип. II. С. 11–21.
286. Селегей В. Электронные словари и компьютерная лексикография. 2003. URL: [http://www.lingvoda.ru/transforum/articles/pdf/selegey\\_a1.pdf](http://www.lingvoda.ru/transforum/articles/pdf/selegey_a1.pdf) (дата обращения: 07.12.2020).
287. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

288. Селіверстова К. Т. Підготовка галузевих словників: здобутки і особливості методики укладання перекладного словника. *Архіви України*. Київ. 2013. № 5. С. 25–62.
289. Селігей П. О. Роль композиції у створенні та сприйнятті наукового твору. *Мовознавство*. Київ. 2015. № 2. С. 54–63.
290. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: монографія. 2-е вид. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 628 с.
291. Сергеев В. Н. О типах современных терминологических словарей. *Вопросы разработки научно-технической терминологии*. Рига. 1973. С. 190–200.
292. Серебрянська І. М. Мовний образ освіти як ціннісний атрибут української мовної картини світу. *Філологічні трактати*. Суми–Харків. 2018. Т. 10. № 1. С. 89–95.
293. Середницька А. Я. Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства. *Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту*. Серія «Філологія». Одеса. 2016. № 21. Т. 1. С. 69–71.
294. Сидяченко Н. Г. Концепція мовної картини світу Єжи Бартмінського. *Studia linguistica*. Київ. 2011. Вип. 5. С. 251–258.
295. Симоненко Л. Методологічні засади створення словника біологічної термінології. *Українське мовознавство*. Київ. 2008. Вип. 38. С. 155–159.
296. Симоненко Л. О., Богуцька М. П., Крижанівська А. В., Марченко В. С., Панько Т. І. Склад і структура української термінологічної лексики. Київ: Наук. думка, 1985. 193 с.
297. Симоненко Л. О. Інститут української наукової мови (до 85-річчя від дня заснування). *Українська мова*. Київ. 2006. № 4. С. 8–17.
298. Симоненко Л. О. Лексикографічне опрацювання біологічної термінології. *Лексикографічний бюлетень*. Київ. 2009. Вип. 18. С. 41–48. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43667/06-Symonenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 26.03.2019).
299. Симоненко Л. О. Основні напрямки розвитку сучасної української термінографії. *Прикладна лінгвістика та лінгвістичні технології*. 2013. URL: <http://megaling.ulif.org.ua/tezi-2013-rik/simonenko-l-o-osnovni-napryamki-rozvitku-suchasnoyi-ukrayin-skoyi-terminografii.html> (дата звернення: 14.09.2018).

300. Симоненко Л. О. Термін як предмет лексикографії. *Мовознавство*. Київ. 2017. № 1. С. 35–48.
301. Симоненко Л. О. Тлумачно-перекладна термінографія. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія*. Ларисі Григорівні Скрипник / відп. ред. І. С. Гнатюк. Київ. 2011. С. 308–313.
302. Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи. *Мовознавство*. Київ. 2014. № 4. С. 28–35.
303. Сінкевич Н. М., Плющай О. О. Лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості електронних словників сучасної української мови. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. Дніпро. 2016. № 17. С. 100–110. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/dlgum\\_2016\\_17\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/dlgum_2016_17_13) (дата звернення: 28.05.2019).
304. Сірук О. Загальномовний і спеціалізований тезаурус: порівняльний аналіз. *Українське мовознавство*. Київ. 2009. № 39. С. 100–107.
305. Совтис Н. М. Аспекти дослідження та принципи опису мовної картини світу. *Слов'янський збірник*. Одеса. 2015. Вип. 19. С. 41–48.
306. Соколовская Ж. П. «Картина мира» в значениях слов. «Семантические фантазии» или «катехизис семантики»: монографія. Симферополь: Таврия, 1993. 232 с.
307. Стасюк Т. В. Короткий огляд положень теорії терміна Рити Теммерман. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО*. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія». Київ. 2013. Вип. 26. С. 106–111.
308. Степаненко М., Дейна Л. Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі: монографія. Полтава: Дивосвіт, 2018. 268 с.
309. Степанов Б. «Кризис жанра»: книжные рецензии в перспективе исследованной научной коммуникации. *Laboratorium. Журнал социальных исследований*. Санкт-Петербург. 2016. № 1. С. 82–106.
310. Степин В. С., Кузнецова Л. Ф. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации: монографія. Москва: ИФРАН, 1994. 274 с.
311. Степин В. С. Природа научного познания: логико-методологический аспект: монографія. Минск: Изд-во БГУ им В. И. Ленина, 1979. 271 с.

312. Степин В. С. Теоретическое знание. Структура, теоретическая эволюция: монографія. Москва: Прогресс Традиция, 2000. 744 с.
313. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття: монографія. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.
314. Струганець Л. В. Розвиток поняттєво-категорійного апарату культури мови. *У просторі культури мови і стилю С. Я. Єрмоленко*: наук. зб. / упоряд.: С. П. Бибик, Т. А. Коць. Київ. 2019. С. 95–104.
315. Струганець Л. В. Теоретичні засади культури мови. *Арнаудов сборник*. Русе. 2017. Т. 9. С. 493–497. URL: [https://www.uni-ruse.bg/science/conferences/arnaudov\\_readings](https://www.uni-ruse.bg/science/conferences/arnaudov_readings) (дата обращения: 14.11.2019).
316. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: Вопросы теории. Москва: Наука, 1989. 246 с.
317. Супринович О. Г. Лексические параллели в белорусском и немецком языках. *Вестник Полоцкого государственного университета*. Серия А. Гуманитарные науки. Языкознание. Новополоцк. 2014. № 10. С. 116–120.
318. Тараненко О. Державна мовна політика і контроль за станом літературної мови: досвід постсоціалістичних країн. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ*. Київ. 2019. С. 50–96.
319. Тараненко О. Про сучасну критику української лексикографії та про самих критиків (лист до редакції). *Мовознавство*. Київ. 2005. № 2. С. 94–96.
320. Теличко М. В., Абрамів О. В., Гайдук М. С. Проблематика укладання термінологічних словників. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest. 2019. VII (58). Iss. 194. P. 72–74.
321. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця. 2-е вид., стер. Київ: Наша культура і наука, 2006. 560 с.
322. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.
323. Трифонова О. М. Наукова картина світу — основа інтеграції природничих і технічних знань. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Кіровоград. 2015. Вип. 8. Ч. 4. С. 104–111.

324. Троянская Е. С. Обучение чтению научной литературы. Москва: Наука, 1989. 271 с.
325. Тур О. М. Теоретичні передумови тезаурусного опису терміносистеми. *Вісник Харк. держ. академії культури*. Харків. 2014. Вип. 45. С. 167–172.
326. Туровська Л. Термінологія і мова спеціального призначення: зони перетину. *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань*. Київ. 2011. № 5. С. 33–38. URL: <http://term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id110/> (дата звернення: 03.02.2018).
327. Тюленева В. О., Козій І. С. Основи метеорології і кліматології: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2014. 210 с.
328. Українська асоціація оцінювання. URL: <http://www.ukreval.org/ua/> (дата звернення: 01.01.2021).
329. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / упоряд.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; за ред. Л. Масенко. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.
330. Федосюк М. Ю. Нерешённые вопросы речевых жанров. *Вопросы языкознания*. Москва. 1997. № 5. С. 102–120.
331. Філон М. І., Кринець О. М. Наукова картина світу у філософському й лінгвістичному вимірах. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. 2 (1). С. 50–55.
332. Хайрутдинов Д. Р. Географическая терминология: арабские, русские, английские параллели: дисс. ... канд. филол. наук.: 10.02.02 / Казан. гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина. Казань, 2009. 171 с.
333. Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 458 с.
334. Харитоненко О. Сучасні трансформації жанру літературної рецензії в масмедійному просторі України. *Журналістика, філологія та медіаосвіта*: зб. наук. пр.: у 2 т. Полтава. 2009. Т. 2. С. 382–387.
335. Хвиля А. Викоринити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті. *Більшовик України*. Київ. 1933. № 7–8. С. 42–56.
336. Хвиля А. Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті. Харків: Рад. шк., 1933. 143 с.



337. Холодний Гр. До історії організації термінологічної справи на Україні. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. I. С. 9–20.
338. Холодний Гр. Стан та перспективи наукової роботи Інституту Української Наукової Мови (Доповідь Керівника ІУНМ Гр. Холодного Раді Академії 5-го листопада 1928 р.). *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали* / упоряд.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; за ред. Л. Масенко. Київ: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2005. С. 92–94.
339. Хомутова Т. Н., Кравцова Е. В. Научная рецензия: интегральный подход. *Язык и культура*. Томск. 2014. № 1 (25). С. 70–76.
340. Черемська О. С. Харківська філологічна школа в історії українського мовознавства 20–30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т української мови. Київ, 2020. 39 с.
341. Черненко Г. А. Сфери застосування лінгвістичної експертизи. *Studia linguistica*. Київ. 2012. 6 (1). С. 220–223.
342. Черненко Г. А. Мовленнєвий вплив на ціннісні системи: діапазон імовірностей: монографія. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2018. 348 с.
343. Чернышева М. И. Параметры лексикографической критики. *Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium*. Харьков–Клагенфурт. 2011. № 12. С. 7–10.
344. Чернышева М. И. «Словарь русского языка XI–XVII вв.» и «Материалы для словаря Древнерусского языка» И. И. Срезневского (критический анализ). *Критика у слов'янській лексикографії. Паламарчуку Леоніду Сидоровичу* / упоряд. І. С. Гнатюк. Київ. 2012. С. 309–316.
345. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста. 5-е изд. Москва: УРСС, 2010. 128 с.
346. Шаповал В. В. Теория и практика верификации словарных данных на основе источников: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01, 10.02.19 / Гос. авт. образовательное учреждение высш. образования г. Москвы «Московский Городской Педагогический Университет». Москва, 2016. 686 с.
347. Шведова Н. Ю. Теоретические результаты, полученные при работе над «Русским семантическим словарем». *Вопросы языкознания*. Москва. 1999. № 1. С. 14–15.

348. Шевельов Ю. Два стилі літературної критики. С. 215–234. URL: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheveliov\\_Yurii/Dva\\_styli\\_literaturnoi\\_krytyky.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheveliov_Yurii/Dva_styli_literaturnoi_krytyky.pdf)? (дата звернення: 09.02.2021).
349. Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: кол. монографія / під заг. ред. І. С. Шевченко. Харків: Константа, 2005. 356 с.
350. Шевченко Л. Л. Мовно-інформаційні моделі концептосфери Нового Завіту в українській рецепції: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2021. 36 с.
351. Шелов С. Д., Рычкова Л. В. Об одном типе терминологических словарей и справочников. *Русский язык в научном освещении*. Москва. 2017. № 2 (34). С. 250–273.
352. Шелов С. Д. Термин. Терминологичность. Терминологические определения. Санкт-Петербург: Филологический фак-т СПбГУ, 2003. 280 с.
353. Широков В. Репліка на статтю В. В. Німчука «Про сучасну українську тлумачну лексикографію». *Українська мова*. Київ. 2012. № 3. С. 3–30.
354. Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем. Київ: Наук. думка, 2004. 330 с.
355. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект: монографія / за наук. ред. проф. В. М. Бріцина. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.
356. Шматко І. В. Формування української бджільницької термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2018. 22 с.
357. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра. *Жанры речи*. Саратов. 1997. Вып. 1. URL: [www.sgu.ru/archive/old.sgu.ru/files/shmeleva\\_1](http://www.sgu.ru/archive/old.sgu.ru/files/shmeleva_1) (дата обращения: 20.08.2019).
358. Шрейдер Ю. А. Типология как основа классификации. *Научно-техническая информация*. Москва. 1981. Сер. 2. С. 1–5.
359. Шчербин В. Асноўныя крытэрыі ацэнкі тлумачальных слоўнікаў (на матэрыяле беларускіх слоўнікавых рэцэнзій). *Критика у слов'янській лексикографії. Паламарчуку Леоніду Сидоровичу / упоряд. І. С. Гнатюк*. Київ. 2012. С. 433–439.

360. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград: Наука, Ленинград. отделение, 1974. 428 с. URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/shcherba-74g.htm> (дата обращения: 27.08.2020).
361. Щербин В. К. Белорусская лексикографическая традиция: история и современность. *Славянская лексикография: международ. кол. монография / отв. ред. М. И. Чернышева*. Москва: Изд. центр «Азбуковник», 2013. С. 21–61.
362. Щербин В. К. Вклад О. Н. Трубочева в развитие научной критики словарей. *Вопросы языкознания*. Москва. 2007. № 5. С. 3–21.
363. Щербин В. К. Генетическая, параметрическая и дисциплинарная классификации белорусских терминологических словарей. *Українська термінологія і сучасність*. Київ. 2009. Вип. VIII. С. 15–20.
364. Эйнштейн А. Влияние Максвелла на развитие представлений о физической реальности: собр. науч. тр.: в 4 т. Москва: Наука, 1967. Т. 4. Статьи, рецензии, письма. Эволюция физики. С. 136–139.
365. Яворська С. М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англomовної рецензії): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2000. 23 с.
366. Якобсон Р. О. Речевая коммуникация. Якобсон Р. О. *Избранные работы*. Москва: Прогресс, 1985. С. 306–318.
367. Яремій М. Р. Традиції та тенденції в українській лексикографії кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. (на матеріалі російсько-українських словників М. Левченка та М. Уманця (Комарова) і А. Спілки). *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський. 2015. Вип. 38. С. 376–382.
368. Яхонтова Т. В. Анонімна наукова рецензія: функціонально-структурні та мовні характеристики. *Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. Дрогобич. 2015. № 4. С. 207–212.
369. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генетика наукової комунікації: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 420 с.
370. Яценко Н. О. Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії. *Українська мова*. Київ. 2017. № 1. С. 92–101.

371. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata. Wydanie trzecie. Lublin: W-wo UMCS, 2009. 328 s.
372. Bergenholtz H., Gouws R. H. On the Metalexigraphic Genre of Dictionary Reviews, with Specific Reference to LexicoNordica and Lexikos. *Lexikos*. Stellenbosch. 2016. № 26. P. 60–81. URL: [https://pure.au.dk/portal/files/117216722/1358\\_2158\\_1\\_PB.pdf/](https://pure.au.dk/portal/files/117216722/1358_2158_1_PB.pdf/). Doi: <https://doi.org/10.5788/26-1-1358> (accessed 03 June 2019).
373. Bergenholtz H., Sandro N. Subject-field components as integrated parts of LSP dictionaries. *Terminology*. Netherlands. 2006. Vol. 12. No. 2. P. 281–303. URL: <http://dx.doi.org/10.1075/term.12.2.07ber> (accessed 23 February 2019).
374. Boulanger J. C. Une Lecture socioculturelle de la terminologie. *Cahiers de Linguistique Sociale*. Rouen. 1991. № 18. P. 13–30.
375. Cabré Castellví M. T. Theories of Terminology. Their Description, Prescription and Explanation. *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*. Amsterdam. 2003. Vol. 9. Iss. 2. URL: <http://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/term.9.2.03cab> (accessed 23 September 2018).
376. Faber B. P. The Cognitive Shift in Terminology and Specialized Translation. *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*. Alicante. 2009. № 1. P. 107–134.
377. Fairclough N., Wodak R. Critical Discourse Analysis. *Discourse as Social Interaction: Discourse Studies 2 (A Multidisciplinary Introduction)* / ed. T. A. Van Dijk. London: Sage, 1997. P. 258–284.
378. Felber H. Terminology manual. Paris: Unesco/Infoterm, 1984. XXI. 426 p.
379. Gaudin F. Terminologie et travail scientifique: mouvement des signes, mouvement des connaissances. *Cahiers de linguistique sociale*. Rouen. 1991. № 18. P. 111–132.
380. Gouws R. H. Dictionary criticism and dictionary critics. *Wörterbuchkritik — Dictionary Criticism. Series: Lexicographica*. Series Maior. Berlin–Munich–Boston. 2017. 152. P. 33–50.
381. Harris Z. S. Discourse analysis: A sample text. *Language*. Washington. 1952. Vol. 28. P. 1–30; 474–494.

382. Hausmann F. J. The training and professional development of lexicographers in Germany. *Lexicography: An emerging international profession* / ed. by R. Ilson. Manchester: Manchester University Press. London: The Fulbright Commission, 1986. P. 101–110.
383. Jahedi M., Abdullah F. S., Mukundan J. An Overview of Focal Approaches of Critical Discourse Analysis. *International Journal of Education and Literacy Studies*. Doncaster. 2014. Vol. 2. № 4. P. 28–34.
384. James G. Lexicography, Indian. *The Encyclopedia of Language and Linguistic*. Vol. 4. Oxford: Pergamon, 1994. 2183 p.
385. Karer M. Ž. Terminologišče — kraj, kjer terminolog išče. *Slavia Centralis*. Maribor. 2015. № 1. S. 22–33.
386. Landau S. I. *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. New York: Cambridge University Press, 1996. 370 p.
387. Lyons J. Semantyka. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. T. 1. 358 s.
388. Łukasik M. Polska szkoła terminograficzna. *Polskie i europejskie nurty terminologiczne* / eds. M. Małachowicz, S. Grucza. Warszawa. 2017. C. 26–69.
389. Maćkiewicz J. Słowo o słowie. Potoczna wiedza o języku. Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 1999. 165 s.
390. Merše M. Slovensko slovaropisje in kritika. *Slavia Centralis*. Maribor. 2015. № 1. S. 51–74.
391. Morris Ch. W. *Signs, Language and Behavior*. New York: Prentice-Hall, 1946. 365 p.
392. Myrczek-Kadłubicka E. A survey of dictionary reviews in Polish learned journals of linguistics. *Wörterbuchkritik — Dictionary Criticism*. Series: Lexicographica. Series Maior. Berlin–Munich–Boston. 2017. 152. P. 263–282.
393. Nielsen S. The evaluation of the outside matter in dictionary reviews. *Lexikos*. Stellenbosch. 2009. № 19. P. 207–224.
394. Petrova T. Melioration Terminology in Ukraine Scientific Picture of the World. *Przegląd Wschodnoeuropejski (East European Review)* / red. nac. A. Kikliewicz. Olsztyn. 2019. X / 2. S. 337–348. [http://www.uwm.edu.pl/cbew/2019-10-2/28\\_Petrova.pdf](http://www.uwm.edu.pl/cbew/2019-10-2/28_Petrova.pdf).

395. Petrova T. O. Термінографічна критика: структурні підрозділи й термінологічне поле метамови. *Slavia Centralis*. Maribor. 2021. 14 (1). S. 111–122. <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/1264>.
396. Petrova T. Розвиток теорії терміна в українській та зарубіжних термінологічних школах. *Slavica Wratislaviensia* / red. nauk. P. Józwikiewicz. Wrocław. 2020. CLXXII. T. 172. S. 91–101. <https://doi.org/10.19195/0137-1150.172.8>.
397. Picht H. Modern Approaches to Terminological Theories and Applications. *Contributions 15th European Symposium on Languages for Special Purposes*. Bern. 2006. P. 163–186.
398. Piotrowski T. Zrozumieć leksykografię. Warszawa: Wydawnictwo PWN, 2001. S. 221–239.
399. Savory T. H. The language of science. London: Andre Deutsch, 1967. 173 p.
400. Struhanets L. Factors of vocabulary development in the literary language. *Multidimensionality of vocabulary in the literary language: collective monograph* / ed. by L. Struhanets. Beau Bassin: LAMBERT Academic Publishing, 2018. 194 p.
401. Temmerman R. Questioning the Univocity Ideal. The difference between scio-cognitive Terminology and Traditional terminology. *Journal of Linguistics*. Hermes. 1997. № 18. P. 51–90.
402. The Oxford History of English Lexicography / A. P. Cowie (ed). Vol. II: Specialized Dictionaries. Oxford: Oxford Univ., 2009. 551 p.
403. Tokarski R. Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalne. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2014. 373 s.
404. Van Dijk T. A. Critical Discourse Analysis. *The Handbook of Discourse Analysis* / ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H. Hamilton. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. P. 352–371.
405. Weisgerber J. L. Vom Sinn des Unterrichts in fremden Sprachen. *Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung*. Leipzig. 1931. S. 447.
406. Wiegand H. E. On the Structure and Contents of a General Theory of Lexicography. *LEXeter'83 Proceedings*. Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter / ed. R. R. Hartmann (9–12 September 1983). Tübingen, 1983. P. 13–30.

407. Wiśniewski A. Kilka uwag na temat obiektów odniesienia wyrażenia metafory. *Prace Językoznawcze Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*. Olsztyn. 2014. Zesz. XVI/3. S. 73–83.
408. Wodak R. Critical discourse analysis: history, agenda, theory, and methodology / Wodak R., Meyer M. (eds) *Methods for Critical Discourse Analysis*. (2nd revised edition), London: Sage, 2009. P. 1–33. URL: [http://www.corwin.com/upm-data/24615\\_01\\_Wodak\\_Ch\\_01.pdf](http://www.corwin.com/upm-data/24615_01_Wodak_Ch_01.pdf). (accessed 03 July 2019).
409. Wyrwas K., Sujkowska-Sobisz K. *Mały słownik terminów teorii tekstu*. Katowice–Warszawa–Kraków: Oficyna Wydawnicza Rytm, 2005. 232 s.

## СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

410. Азбука маркетингу. Словник / уклад. О. Б. Звягінцева. Одеса: Фотосинтетика, 2010. 11 с.
411. Англійсько-український глосарій виробів Microsoft®: громадська редакція / за ред. Б. Рицара; ред. кол. Р. Мисак, Р. Микulich, І. Кульчицький та ін. Львів: ЕКОінформ, 2006. 208 с. (Термінографічна серія СловоСвіт).
412. Англо-український словник-тезаурус сфери «Управління персоналом» (традиційна термінологія, новітня лексика та інтерактивні тексти з відповідної тематики) / авт.-упоряд.: Н. С. Молодча, В. К. Скрипка; за ред. Н. С. Молодчої. Харків: Видавництво НУА, 2018. 26 с.
413. Афонін М. Є. Мікросвіт: фотоенциклопедія / пер. з рос. іл. матеріал Д. С. Турбаніст. Київ: Кристал Бук, 2018. 47 с.
414. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стер. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 571 с. URL: [http://classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/\\_.htm/](http://classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_.htm/) (дата обращения: 02.02.2020).
415. Березуцький В. В., Васьковець Л. А. Тлумачний словник нормативних термінів із дисципліни «Безпека життєдіяльності». Харків: Підручник НТУ «ХП», 2013. 88 с.
416. Бондаренко О. О., Вінокур В. І., Кукса В. Л. 150 термінів із словника ріелтора; Асоціація спеціалістів з нерухомості (ріелторів). Київ: [б. в.], 1996. 34 с.
417. Ванько Е. Кишеньковий російсько-український правничий словник. Для адвокатів, суддів, нагарів та урядовців. Київ: [б. в.], 1918. 32 с.
418. Василюк А., Мацей Т. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський). 2-е вид., уточн. й допов. Київ; Варшава; Ніжин: Лисенко М. М. [вид.], 2013. 222 с.
419. Великий російсько-український політехнічний словник. Близько 160 000 слів та словосполучень / за ред. О. С. Благовещенського. Київ: Чумацький шлях, 2002. 1024 с.



420. Верхратський І. Початки до уложення номенклятури и терминологіи природописної, народнєї и замітка о волоськімъ-павуку. Львівъ: Въ печатні М. Ф. Поремби, 1864. Т. 1. 18 с.
421. Верхратскій И. Спись важнейшихъ выразивъ руской ботаничної терминологіи и номенклятуры зъ оглядом на шкільну науку въ высшихъ клясахъ гімназій. Львівъ: НТШ, 1892. 48 с.
422. Вимірювальна техніка від А до Я: енциклопедичний словник / Г. О. Горобський, С. А. Антощук, Д. Б. Головка, А. М. Гуржій, В. М. Петренко, Ю. О. Скрипник, П. Т. Слободянюк, К. Л. Шевченко. Одеса: Маслаков Р. О., 2014. 974 с.
423. Вовк Ю. М., Антонюк О. П. Анотований словник морфологічних термінів. Луганськ: Віртуал. Реальність; Чернівці: [б. в.], 2006. 215 с.
424. Волинець А. Р., Гринь Ю. О., Короп Ю. О., Харчук О. В. Російсько-український фізкультурно-спортивний словник / за ред. Л. І. Мацько. Київ: Академія праці і соц. відносин, 1995. 138 с.
425. Гладун Г. Б., Бойко Т. О., Стрельчук Л. М. Лісові меліорації агроландшафтів. Термінологічний словник. Вид. 3-є, доп. Херсон: Грінь Д. С., 2015. 232 с.
426. Гладун Г. Б. Лісові меліорації агроландшафтів: словник-довідник основних термінів та визначень. Харків: Нове слово, 2003. 164 с.
427. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища шк., 1985. 350 с.
428. Глосарій банківської термінології. URL: [https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art\\_id=124734&cat\\_id=124733](https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733) (дата звернення: 28.10.2020).
429. Глосарій до плану статистичного спостереження. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/metod\\_polog/glos.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/glos.htm) (дата звернення: 28.10.2020).
430. Глосарій сфери інтернет-реклами. URL: <https://inau.ua/proekty/glosariy-sfery-internet-reklamy> (дата звернення: 28.10.2020).
431. Гнатюк В. Знадоби до української демонології. Т. II. Вип. 1. *Етнографічний збірник*. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. Львів. 1912. Т. XXXIII. 237 с.
432. Головацький Я., Шашкевич Г., Вислободський Ю. Juridisch-politisch Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs.

- Von der Commission für slavische juridisch-politisch Terminologie. Deutch-rutenische Separat-Ausgabe. Wien: Aus der K. K. Hobund Staatsdruckerei, 1851. 292 s.
433. Горошко А., Нарчинська Т., Озимок І., Тарнай В. Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання. Київ: Українська асоціація оцінювання, 2014. 32 с.
434. Дахно І. І. Англо-український географічний глосарій. Київ: Центр навч. літ-ри, 2007. 390 с.
435. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/glossary> (дата звернення: 28.10.2020).
436. Диньовський Д. М. Короткий українсько-російський словник з фізичної культури і спорту. Київ: Просвіта, 1993. 20 с.
437. Дряпіка В. І., Соколовський Ю. А. Російсько-український музичний лексикон. Кіровоград: Фірма «Алтей», 1997. 240 с.
438. Дудка І. А., Вассер С. П., Голубинский І. Н., Шеляг-Сосонко Ю. Р., Блюм О. Б. Словарь ботанических терминов. Киев: Наук. думка, 1985. 308 с.
439. Електронні науково-освітні системи у науковій та науково-педагогічній діяльності: глосарій / упоряд.: С. М. Іванова, А. В. Яцишин, А. В. Кільченко та ін. Київ: ІТЗН НАПН України, 2018. 42 с.
440. Енциклопедія історії України. URL: [http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu\\_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Scherbakivskyj\\_V](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Scherbakivskyj_V) (дата звернення: 18.01.2021).
441. Енциклопедія кібернетики: у 2 т. / редкол.: В. М. Глушков (відп. ред.) та ін.; АН Української РСР. Київ: Голов. ред. Укр. рад. енцикл., 1973. Т. 1. 582 с. Т. 2. 570 с.
442. Енциклопедія Сучасної України / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=55809](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55809) (дата звернення: 18.01.2021).
443. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Т. 3: Кора–М / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко; укладачі: Р. В. Болдирев,

- В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів, Н. С. Родзевич, В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, А. М. Шамота; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1989. 553 с.
444. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
445. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, испр. и доп. Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. 486 с.
446. Жигadlo І. Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства (бл. 3 500 слів). Полтава: Видавництво Полтавського Українського Правничого Товариства, 1918. 126 с.
447. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. 356 с.
448. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 1. 350 с. Т. 2. 350 с. Т. 3. 426 с. Т. 388 с.
449. Землеробство. Терміни та визначення: ДСТУ 4691: 2006. Київ: Держспоживстандарт України, 2008. 37 с.
450. Зіменковський А. Б., Пономаренко В. М., Піняко О. Р., Калинюк Т. Г. Базовий термінологічний глосарій за програмою з клінічної фармації. Львів-Київ: ЛігаПрес, 2004. 446 с.
451. Золота енциклопедія української кухні / автор.-уклад. О. Кривошей. Донецьк: Глорія Трейд, 2010. 384 с.
452. Іваницький Р., Кияк Т. П'ятитомний тлумачний словник з інформатики. Київ: ВІПОЛ, 1995. 370 с.
453. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ: Українська книга, 2000. 480 с.
454. Клименюк Т., Проскуряков В., Ковальчук К. Ілюстрований словник архітектурних термінів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 180 с.
455. Когут Л. Ф. Німецько-український та українсько-німецький кишеньковий фаховий словник-довідник: Комп'ютерна інженерія. Програмна інженерія. Івано-Франківськ: Полум'я, 2008. 109 с.
456. Коржак З. З. Німецько-український та українсько-німецький кишеньковий фаховий словник-довідник: менеджмент. Івано-Франківськ: Полум'я, 2008. 107 с.

457. Корнилов А. Р., Малько А. В., Мамитова Н. В., Чепус А. В. Экспертиза: юридический словарь-справочник. Москва: Проспект, 2018. 112 с.
458. Короткий словник термінів інтернет-маркетингу для власників бізнесу, 2019. URL: <https://ag.marketing/slovník-terminiv-internet-marketingu/> (дата звернення: 07.09.2020).
459. Короткий тлумачний словник банківської термінології. URL: <https://www.dilovamova.com/index.php?page=4&dmua=112&tdmua=%CA%EE%F0%EE%F2%EA%E8%E9> (дата звернення: 07.09.2020).
460. Короткий тлумачний словник термінів з УДК / уклад.: М. Й. Ахвердова та ін. Київ: Кн. палата України, 2011. 36 с.
461. Кухта Б., Романюк А., Поліщук М. Кто е кто в европейській та американській політології: малий політологічний словник. Львів: Кальварія, 1995. 287 с.
462. Лазаренко Є. К., Винар О. М. Мінералогічний словник. Українсько-російсько-англійський. Київ: Наук. думка, 1975. 776 с.
463. Лебедев С. А. Философия науки: Словарь основных терминов. Москва: Академический Проект, 2006. 320 с. URL: <http://scien-terphilosophy.pbwork.com>. (дата обращения: 14.03.2021).
464. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / ред. А. Волков; Буковинський центр гуманітарних досліджень. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 634 с.
465. Лексикон словеноросійський Памви Беринди. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. 271 с.
466. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. 2-е вид., випр., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
467. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. Москва: Сов. энцикл., 1987. 751 с.
468. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія (дидактичний тезаурус). Київ: [б. в.], 2002. 128 с.
469. Микульчик Р., Слободян П., Діденко Є., Рак Т. Словник-довідник термінології музейництва. Львів: Видавництво Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2012. 126 с.

470. Мисак О. Т., Огерчук С. М. Тлумачний словник-мінімум термінів з циклу дисциплін загальної підготовки / за ред. М. Б. Шегедин. Львів, 2016. 89 с.
471. Михайлин І. Л. Журналістика. Словник-довідник. Київ: Академвидав, 2013. 317 с.
472. Мігдальська В. І., Мігдальський Д. І. Збірник японських газетних термінів: японсько-український, українсько-японський. Одеса: Астропринт, 2006. 80 с.
473. Міжнародний менеджмент. Короткий словник термінів, 2002. URL: <https://library.if.ua/book/142/9543.html> (дата звернення: 07.09.2020).
474. Мірошніченко С. А. Дорогоцінна енциклопедія кімнатних рослин / пер. з рос. Т. І. Ілика. Донецьк: БАО, 2007. 735 с.
475. Назаренко І. І., Польшина С. М., Нікорич В. А. Грунтознавство. Термінологічний словник з грунтознавства та географії ґрунтів. URL: [http://geoknigi.com/book\\_view.php?id=775](http://geoknigi.com/book_view.php?id=775) (дата звернення: 07.05.2018).
476. Оліференко С. М., Оліференко В. В., Оліференко Л. В. Універсальний літературний словник-довідник. Донецьк: ВКФ «БАО», 2007. 431 с.
477. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Кн. 16. Літери Уш.–Я. Буенос Айрес: Накладом Адміністратури УАПЦ в Аргентині, 1967. 2146 с. URL: [https://archive.org/details/UkrMalaEn/kn\\_16\\_%D0%A3%D1%88-%D0%AF/mode/2up](https://archive.org/details/UkrMalaEn/kn_16_%D0%A3%D1%88-%D0%AF/mode/2up) (дата звернення: 20.01.2021).
478. Онуфрієнко Г. С., Таранова Н. В. Навчальний тлумачний словник лінгвістичних термінів (90 терміноодиниць) / за ред. Г. С. Онуфрієнко. Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 1998. 53 с.
479. Паві П. Словник театру / пер. з фр. М. Якуб'яка. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 640 с.
480. Петрушевич М. Імена краєвих рослин і Ботанічний словарець. Стрий: Накл. авт., 1852. 31 с.
481. Подоляк В. О. Новітній багатогалузевий словник-довідник термінів з основ сучасного виробництва. Вінниця: Книга-Вега, 2010. 538 с.
482. Права людини у сфері охорони здоров'я: практичний посібник. URL: <http://medicallaw.org.ua/vydavnytstvo/praktychnyi->

- posibnyk-prava-liudyny-u-sferi-okhorony-zdorovia/glosariiji/nacionalnii-glosarii/ (дата звернення: 28.10.2020).
483. Російсько-український словник / за ред. М. Я. Калиновича. Москва: Держ. вид-во іншомовних і нац. словників, 1948. 803 с.
484. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В. В. Гейченко та ін. Київ: Наук. думка, 1998. 892 с.
485. Російсько-український словник: у 4 т. Т. 3. О–П. Вип. II. Поле-Пячение / упоряд.-ред.: В. Ганцов, Г. Голоскевич, М. Грінченкова, А. Ніковський. Гол. ред.: акад. С. Єфремов. Київ: Держ. вид-во України, 1928. С. 337–654.
486. Російсько-український технічний словник 80 000 термінів / М. М. Матійко та ін. Київ: Держ. вид-во техн. літ-ри УРСР, 1961. 648 с.
487. Садово-паркове господарство та фітомеліорації: термінологічний словник-довідник / В. К. Пузік, Г. Б. Гладун, Т. О. Петрова та ін. Харків: Планета-Прінт, 2016. 219 с.
488. Сборник русско-украинских терминов по сварке и родственным технологиям = Збірник російсько-українських термінів зварювання та споріднених технологій / сост. О. С. Осыка и др.; НАН Украины, Ин-т электросварки им. Е. О. Патона. Киев, 1995. 78 с.
489. Свірепчук І. А., Щипачова Д. С. Англо-український термінологічний словник-мінімум для студентів спеціальностей: «Інформаційні технології проектування», «Програмне забезпечення автоматизованих систем», «Комп'ютерний еколого-економічний моніторинг», «Інженерія програмного забезпечення». Електронні текстові дані (1 файл: 1,90 Мбайт). Київ: НТУУ «КПІ», 2012. URL: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/1830> (дата звернення: 02.07.2020).
490. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
491. Словник-довідник з агроекології / за ред. О. І. Фурдичка. Київ: Основа, 2007. 272 с.
492. Словник інвестицій та інновацій. URL: <https://center42.tech/special/inno-language#rec119276486> (дата звернення: 14.08.2020).

493. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра: УНВЦ «Рідна мова», 2000. 1017 с.
494. Словник металургійних термінів: у 2 т.: Українсько-грузинсько-російсько-англійсько-німецько-французький / гол. наук. ред. Б. Є. Патон; гол. ред. Г. В. Кашакашвілі; НАН України, РАН, НАН Грузії, РАПН, Грузин. техн. ун-т. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) Київ: Фенікс, 2014.
495. Словник української біологічної термінології / уклад.: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована та ін.; відп. ред.: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко. Київ: КММ, 2012. 743 с.
496. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: акад. І. К. Білодід та ін.; АН УРСР. Ін-т мовознавства. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
497. Словник української мови: у 20 т. Т. 1–11 (А–ОЯСНЮВАТИ) / НАН України. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=47223&page=1490> (дата звернення: 17.02.2021).
498. Словник української мови: у 3 т. / ред.: акад. С. Єфремов, А. Ніковський. Упорядкував: Б. Грінченко. 3-є вид., випр. й допов. Київ: Видавництво Горно, 1927. Т. 1. А–Г. С. 396.
499. Социологический энциклопедический словарь. URL: <https://gufo.e/dict/social> (дата обращения: 20.03.2020).
500. Стародубцев Н. Н. Иллюстрированный словарь по геральдике: 1005 терминов на русском, украинском, английском, эсперанто, французском, немецком, латинском языках. Донецк: Донеччина, 1996. 345 с.
501. Стеценко В. І. Культура в термінах від «а» до «я». Культурологічна абетка. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 208 с.
502. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта, 2006. 696 с.
503. Тезаурус з комп'ютерної лексикографії. URL: <http://www.mova.info/Page3.aspx?l1=188&vocid=1> (дата звернення: 31.10.2020).
504. Тезаурус лінгвістичної термінології. URL: [http://www.mova.info/mov\\_thes.aspx?l1=68](http://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68) (дата звернення: 31.10.2020).
505. Тезаурус термінології залізничного транспорту (англійська, українська, російська, французька мови). URL: <http://eadnurt>.

- diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/8789 (дата звернення: 31.10.2020).
506. Термінологічний словник з питань ґрунтознавства, агрохімії і меліорації ґрунтів / редкол.: гол. ред. В. В. Медведєв, ред. А. Д. Міхновська та ін; Ін-т ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського УААН. Харків, 1998. 80 с.
507. Тлумачний словник фінансових термінів. URL: <http://www.slovník.com.ua/> (дата звернення: 22.01.2021).
508. Трихвиль Ю., Зубков І. Словник технічної термінології. Мірництво (Проект). Харків–Київ: Державне Вид-во України, 1930. 177 с.
509. Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник: у 2 т. / за ред. М. Павловського, Л. Петрух, І. Головки. Львів: Видавнича спілка «Словник», 1995. Т. 1. 656 с. Т. 2. 788 с.
510. Українсько-російський словник наукової термінології / за заг. ред. Л. О. Симоненко. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 416 с.
511. Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи / уклад.: П. О. Киричок, Л. І. Величко, С. Ф. Гавенко, О. В. Зоренко, Т. Ю. Киричок, Т. В. Розум; передм. П. О. Киричок. Київ: НТУУ «КПІ», 2010. 896 с.
512. Фаворський В. Словник механічної термінології. Ч. 1: Силові (Проект). Київ: ДВУ, 1929. 165 с.
513. Фаворський В. Словник фізичної термінології. (Проект). Харків: Укр. рад. енциклопедія, 1932. 240 с.
514. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / перевод с нем. и доп. О. Н. Трубачева; под ред., предисловие Б. А. Ларина. 2-е изд. Москва: Прогресс, 1986. URL: <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=contents&abc=%F1&book=vasmer> (дата обращения: 03.02.2020).
515. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
516. Фінанси підприємств: практикум. URL: [https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/fmib/11furik\\_finansy\\_pidpryyemstv\\_praktykum/gl.htm](https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/fmib/11furik_finansy_pidpryyemstv_praktykum/gl.htm) (дата звернення: 28.10.2020).
517. Харченко Л. С., Ліпкан В. А., Логінов О. В. Інформаційна безпека України: глосарій. Київ: Текст, 2004. 136 с.



518. Ходанич Л., Палько Т. Професійне мовлення вчителя. Короткий словник термінів. Ужгород: Закарпат. ін-т післядипломної пед. освіти, 2018. 84 с.
519. Чайковський Ю. Б., Дельцова О. І., Геращенко С. Б. Енциклопедія клітин: тлумачний словник цитологічних термінів. Івано-Франківськ: В. П. Супрун, 2007. 263 с.
520. Шевченко І. С., Мінкін Л. М., Моїсеєва С. А. Прагмалінгвістика: пояснювальний словник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. 194 с.
521. Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю., Шматко І. В. Юрислінгвістика: словник термінів і понять / за ред. Л. І. Шевченко. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015. 333 с.
522. Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / за ред. Л. І. Шевченко. Вид. 2-е, випр. і доп. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. 380 с.
523. Шпак А. П., Остафійчук Б. К. Фізичний лексикон. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2008. 208 с.
524. Штерн І. Б. Вибрані топіки і лексикон сучасної лінгвістики: енциклопедичний словник. Київ: АртЕк, 1998. 336 с.
525. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики: дидактичний довідник. Кіровоград: ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2007. 132 с.
526. Якубовська Г. Г. Кімнатні рослини: енциклопедичний словник-порадник. Харків: Школа, 2009. 144 с.
527. Яната О. Рослина і її життя: Друге українське видання. З 154 малюнками та словничком ботанічних термінів. Харків: Всеукр. с.-г. вид-во «Радянський селянин», 1926. 127 с.
528. Encyklopedia PWN. Nauki ścisłe. Metajęzyk. URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/metajezyk;3939988.html> (data dostępu: 09.10.2020).
529. Nomina anatomica Ucrainica. Анатомічні назви, прийняті в Базелі на IX зборах анатомічного т-ва, перекладені на українську мову. Die anatomische Nomenclatur. Матеріяли до української природничої термінології та номенклатури / ВУАН; Ін-т Наукової Мови, Природничий відділ; ред. Ф. Цешківський, О. Черняхівський. Київ: ДБУ, 1925. 81 с.
530. Słownik terminów literackich / red. J. Sławiński. Wrocław; Warszawa; Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988. 345 s.

## СПИСОК РЕЦЕНЗІЙ

531. А. В. Б. Ігнат'єв. Весняна флора. Визначник весняних рослин Підручник для лабораторних занять, біологічних екскурсій і для самоосвіти. ДВУ. Харків, 1924. Стор. 255. 16°. Ціна – 1 крб. 30 коп. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. I. С. 96–97. Рец. на слов.: Ігнат'єв Б. Весняна флора. Визначник весняних рослин. Підручник для лабораторних занять, біологічних екскурсій і для самоосвіти. Харків: ДВУ, 1924. 255 с.
532. Ажнюк Б. Українська мова (енциклопедія) / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. К: Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2000. — 752 с. *Мовознавство*. Київ. 2001. № 5. С. 96–100. Рец. на слов.: Українська мова (енциклопедія) / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2000. 752 с.
533. А. К. *Nomina anatomica Ucrainica*. Анатомічні назви, прийняті в Базелі на IX зборах анатомічного товариства, перекладені на українську мову. Редагували проф. норм. анатомії Київ. мед. ін-ту Ф. Цешківський і проф. гістології та ембріології О. Черняхівський. ДВУ, 1925. *Українські медичні вісти*. Київ. 1925. № 1. С. 236. Рец. на слов.: *Nomina anatomica Ucrainica*. Анатомічні назви, прийняті в Базелі на IX зборах анатомічного товариства, перекладені на українську мову / ВУАН; Ін-т Наукової Мови, Природничий відділ; ред. Ф. Цешківський, О. Черняхівський; УАН. Київ: ДВУ, 1925. 81 с.
534. Беценко Т. Новий скарб у світі словникового царства. *Дивослово*. Київ. 2002. № 12. С. 64. Рецензія на слов.: Єрмоленко С. Я., Биби́к С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 222 с.
535. Білоноженко В. Барабан Л. І., Дятчук В. В. Український тлумачний словник театральної лексики. К.: «СВС», 1999. — 95 с. *Мовознавство*. Київ. 2000. № 1. С. 76–78. Рец. на слов.: Барабан Л. І.,

- Дятчук В. В. Український тлумачний словник театральної лексики. Київ: «СВС», 1999. 95 с.
536. Бойко А. Л., Глазко В. І., Глазко Г. В. Російсько-англо-український тлумачний словник термінів з прикладної генетики, ДНК-технології та біоінформатики. К.: Квіц, 2001. — 588 с. *Фізіологія і біохімія культурних рослин*. Київ. 2004. Т. 36. № 2. С. 176–177. Рец. на слов.: Глазко В. І., Глазко Г. В. Російсько-англо-український тлумачний словник термінів з прикладної генетики, ДНК-технології та біоінформатики. Київ: Квіц, 2001. 588 с.
537. Булавін Л. Нове видання з фізичної термінології. *Вісник НАН України*. Київ. 2009. № 5. С. 55–57. Рец. на слов.: Вакуленко М. О., Вакуленко О. В. Тлумачний словник із фізики. Київ: Київ. ун-т, 2008. 767 с.
538. Буроменський М. В., Симонок М. В. Новий словник з міжнародного права. *Вісник Академії правових наук України*. Харків. 2009. № 4 (59). С. 242–244. Рец. на слов.: Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права/ за ред. В. І. Муравйова, Л. І. Шевченко. Київ: Арії, 2009. 608 с.
539. В. Англійський науковий словник. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1902. Річник V. Кн. IX. Т. XIX. С. 26.
540. Веклинець Л., Разумейко М. Новий термінологічний словник. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь. 2002. № 36. С. 197–198. Рец. на слов.: Масликова О. С. Словник філологічної термінології та номенклатури творів М. С. Грушевського. Симферополь, 2002. 255 с.
541. Вербич С. Путівник у видавничій термінології. *Вісник НАНУ України*. Київ. 2010. № 1. С. 55–57. Рец. на слов.: Словник-довідник основних термінів (для практики наукових настанов) / пер. і упоряд. А. І. Радченко; наук. ред. Н. П. Куземська. Київ: Академперіодика, 2009. 72 с.
542. Верхратський І. Кілька слів о словарі О. Партицького. Львів: Друк. Т-ва ім. Шевченка, 1875. 22 с.
543. Верхратський І. Одвѣтъ п. О. Партицкому на его замѣтку вымѣрену противъ статьи «Кѣлька слѣвъ о словарѣ О. П.» и декотри инши замѣчання, именно о литературній стѣйности и тенденціи «Друга». Львѣвъ: Печат. Ставропигійского ин-та, 1876. 40 с.

544. Галин М. Др. мед. Є. Лукасевич. Анатомичний словник. Матеріяли. Львів 1926. Накладом автора. З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1927. Річник XXVI. Т. I. ХСII. Кн. II. С. 187–191. Рец. на слов.: Лукасевич Є. Анатомичний словник (Матеріяли). Львів: Накладом автора, 1926. 72 с.
545. Гладкий М. До проблеми нашої наукової термінології: Російсько-український словник правничої мови. *Пролетарська правда*. Київ. 1926. № 319. С. 2–3.
546. Гнатюк М. Літературознавча енциклопедія — духовний запит часу. *Слово і час*. Київ. 2007. № 12. С. 76–78. Рец. на слов.: Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
547. Загнітко А. Терлак З. Пунктуаційний словник-довідник. Львів: Априорі, 2019. 396 с. *Мовознавство*. Київ. 2021. № 3. С. 64–68. Рец. на слов.: Терлак З. Пунктуаційний словник-довідник. Львів: Априорі, 2019. 396 с.
548. Калинович Ф. Інж. О. Діденко. Практичний російсько-український словник математичної термінології для учнів трудшкіл, профшкіл та студентів. Терміни розглянув, прийняв та ухвалив до вжитку Округовий Методком Професійної Освіти Запорізького Відділу Наросвіти. Видання друге. Запоріжжя, 1926. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. I. С. 91–94. Рец. на слов.: Діденко О. Практичний російсько-український словник математичної термінології для учнів трудшкіл, профшкіл та студентів. Вид. 2-е. Запоріжжя: [б. в.], 1926. 32 с.
549. Калинович Ф. Російсько-український словничок математичної термінології та фразеології. Алгебра. Склала термінологічна Комісія Одеської Науково-дослідної Катедри Математики. Одеса, 1927. 46 с. *Вісник ІУНМ*. Київ. Вип. II. Київ. 1930. С. 96–97. Рец. на слов.: Російсько-український словничок математичної термінології та фразеології. Алгебра / склала термінологічна Комісія Одеської Науково-дослідної Катедри Математики. Одеса: [б. в.], 1927. 46 с.
550. Капленко О. Перші кроки вітчизняної наратології. *Слово і час*. Київ. 2003. № 12. С. 81–84. Рец. на словн.: Ткачук О. М. Наратологічний словник. Тернопіль: Астон, 2002. 173 с.

551. Колупаєв Ю., Трифонов Р. Словник української біологічної термінології. Укладачі: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. К.: КММ, 2012. — 744 с. *Вісник Харк. нац. аграр. ун-ту*. Серія Біологія. Харків. 2014. Вип. 2 (32). С. 101–103. Рец. на слов.: Словник української біологічної термінології / уклад.: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. Київ: КММ, 2012. 744 с.
552. Комендар В. І., Міркін Б. М. Губанов І. А., Киселева К. В., Новиков В. С., Тихомиров В. Н. Луговые травянистые растения: биология и охрана / Справочник. М.: Агропромиздат. — 182 с. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1991. Т. 48. № 5. С. 109–110. Рец. на слов.: Губанов І. А., Киселева К. В., Новиков В. С., Тихомиров В. Н. Луговые травянистые растения: биология и охрана: справочник. Москва: Агропромиздат, 1990. 182 с.
553. Комендар В. І., Заяць В. А. Цінний довідник про дикорослі рослини України. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1985. Вип. 45. № 3. С. 99. Рец. на слов.: Чоник В. І. Дикоростущие полезные растения Украины. Киев: Наук. думка, 1983. 399 с.
554. Кондратьєва Н. В. Короткий визначник прісноводних водоростей Української РСР. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1985. Вип. 45. № 3. С. 84. Рец. на слов.: Топачевский А. В., Масюк Н. П. Пресноводные водоросли Украинской ССР / под ред. М. Ф. Маркевич. Киев: Вища шк., 1984. 336 с.
555. Коптілов В. С. А. Воробйова, Т. К. Молодід. Російсько-український словник соціально-економічної термінології. За ред. акад. І. К. Білодіда. К.: УРЕ, 1976. — 412 с. *Мовознавство*. Київ. 1976. № 6. С. 79–81. Рец. на слов.: Воробйова С. А., Молодід Т. К. Російсько-український словник соціально-економічної термінології / за ред. І. К. Білодіда. Київ: УРЕ, 1976. 412 с.
556. Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на словник: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. *Лінгвістичні сту-*

- дій. Донецьк. 2014. Вип. 28. С. 194–198. Рец. на слов.: Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012.
557. Космеда Т. Новый учебный словарь (Kozdra M., Dubiczynski W. *Dydaktyczny słownik tematyczny rosyjsko-polskich paraleli leksykalnych. Leksyka kulinarna (rzeczownik)*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 s. / Коздра М., Дубичинский В. Учебный тематический словарь русско-польских лексических параллелей. Кулинарная лексика (имена существительные). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 с.). *Лінгвістичні дослідження*. Харків. 2020. Вип. 52. С. 236–241. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.52.22>. Рец. на слов.: Kozdra M., Dubiczynski W. *Dydaktyczny słownik tematyczny rosyjsko-polskich paraleli leksykalnych. Leksyka kulinarna (rzeczownik)*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 s.
558. Кочан І. Велика подія в біологічній термінографії. Рецензія на «Словник української біологічної термінології». К.: КММ, 2012. — 744 с. *Вісник НАН України*. Київ. 2003. № 10. С. 86–88. Рец. на слов.: Словник української біологічної термінології / уклад.: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. Київ: КММ, 2012. 744 с.
559. Кочан І. До вершин економічної термінології. *Вісник Національного банку України*. Київ. 2012. № 5 (195). С. 56–57. Рец. на слов.: Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. *Фінансово-економічний словник*. 3-є вид., допов. та переробл. Львів: Видавництво Львів. політехніки, 2011. 843 с.
560. Кравець О. Відроджуючи українську термінологію з радіології. *Вісник НАН України*. Київ. 2008. № 9. С. 53–54. Рец. на слов.: Бездробний Ю., Козирський В., Шендеровський В. *Українсько-англійсько-російський тлумачний словник з радіології та радіологічного захисту*. Київ: Полігр. дільниця Ін-ту теорет. фізики ім. М. Боголюбова НАН України, 2007. 320 с.
561. Кримський А. До рецензії д-ра Е. Лукасевича на медичний термінологічний словник «*Nomina anatomica*» Інституту Наукової Мови 1925 (друк. в «Літер.-наук. віснику». 1926. Кн. III,

- стор. 280–284). *Записки історично-філологічного відділу*. Київ. 1926. Кн. VII–VIII. С. 595–597.
562. Крічфалушій В. В., Меліка Ж. К. Гродзинский А. М., Злобин Ю. А., Миркин Б. М., Наумова Л. Г. Словарь-справочник по агрофитоценологии и луговедению. Киев: Наук. думка, 1991. 136 с. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1992. Т. 49. № 3. С. 104–105. Рец. на слов.: Гродзинский А. М., Злобин Ю. А., Миркин Б. М., Наумова Л. Г. Словарь-справочник по агрофитоценологии и луговедению. Киев: Наук. думка, 1991. 136 с.
563. Курзова В. В. Відгук на навчальний посібник В. Є. Борейка, Шуміла О. М., Шеховцова В. В., Шуміло О. О. «Екологічна етика» для вищої школи. *Порівняльно-аналітичне право*: Електронне наукове видання. Ужгород, 2015. № 1 (366). URL: [http://www.pap.in.ua/1\\_2015/110.pdf](http://www.pap.in.ua/1_2015/110.pdf) (дата звернення: 14.05.2020). Рец. на кн.: Борейко В. Є., Шуміло О. М., Шеховцов В. В., Шуміло О. О. Екологічна етика: навч. посібник / за заг. ред. О. М. Шуміла. Харків: Право, 2015. 304 с.
564. Курило О. Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. Зладив К. Дубняк, вчитель Кобеляцької комерційної школи. Миргород, 1917 р. Стор. 31. Ціна 35 к. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1917. Річник XVIII. Т. I. XVIII. Кн. IV. С. 153–154. Рец. на слов.: Дубняк К. Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. 2-е вид. Миргород: [б. в.], 1917. 31 с.
565. Лазаренко Е. Т., Мельников О. В. Новий тлумачний словник з видавничо-поліграфічної справи та поліграфічної діяльності. *Поліграфія і видавнича справа*. Львів. 2011. № 2 (54). С. 193–196. Рец. на слов.: Український тлумачний словник видавничополіграфічної справи / уклад.: П. О. Киричок, Л. І. Величко, С. Ф. Гавенко, О. В. Зоренко, Т. Ю. Киричок, Т. В. Розум; передм. П. О. Киричок. Київ: НТУУ «КПІ», 2010. 896 с.
566. Лазаренко Е. Т., Мельников О. В. Тлумачний словник з видавничо-поліграфічної справи. *Print plus. Журнал поліграфістів*. Київ. 01.06.2011. URL: <https://printus.com.ua/article/read/357> (дата обрання: 23.01.2021). Рец. на слов.: Український тлумачний словник видавничополіграфічної справи / уклад.: П. О. Киричок, Л. І. Величко, С. Ф. Гавенко, О. В. Зоренко,

- Т. Ю. Киричок, Т. В. Розум; передм. П. О. Киричок. Київ: НТУУ «КПІ», 2010. 896 с.
567. Лисиця М. Вклад в українську термінологію. *Вища школа*. Київ. 2009. № 8. С. 96–97. Рец. на слов.: Вакуленко М. О., Вакуленко О. В. Тлумачний словник із фізики. Київ: Київ. ун-т, 2008. 767 с.
568. Лібанова Е. М. Рецензія на «Статистичний словник» (за редакцією доктора наук з державного управління, професора, члена-кореспондента НАН України О. Г. Осауленка). *Демографія та соціальна економіка*. 2013. № 1 (19). С. 142–143. Рец. на слов.: Статистичний словник / О. Г. Осауленко, О. О. Васечко, М. В. Пугачова та ін.; за ред. О. Г. Осауленка. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. 498 с.
569. Лукасевич Е. П. *Sine ira et studio*. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1926. Річник XXV. Кн. X. Т. ХСІ. С. 162–166.
570. Лукасевич Є. «*Nomina anatomica Ucrainica*» Ін-ту Наукової мови 1925. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1926. Кн. III. С. 280–284. Рец. на слов.: *Nomina anatomica Ucrainica*. Анатомічні назви, прийняті в Базелі на IX зборах анатомічного товариства, перекладені на українську мову / ВУАН; Ін-т Наукової Мови, Природничий відділ; ред. Ф. Цешківський, О. Черняхівський; УАН. Київ: ДВУ, 1925. 81 с.
571. Ляшкевич П. Театр починається зі словника. *Літературна Україна*. Київ. 2006. 28 груд. С. 6. Рец. на слов.: Паві П. Словник театру / пер. з фр. М. Якубяка. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 640 с.
572. Мацегорін О. І. Рецензія на «Енциклопедію цивільного права України». *Часопис Київського університету права*. Київ. 2009. № 2. С. 296–297. Рец. на слов.: Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: Ін Юре, 2009. 952 с.
573. Микульчик Р., Слободян П., Діденко Є., Рак Т. Декілька думок у відповідь.... *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2013. № 5. С. 147–148. URL: [http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK\\_Wisnyk765/TK\\_wisnyk765\\_4\\_mykul'chyk\\_slobod'an\\_.htm#End](http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk765/TK_wisnyk765_4_mykul'chyk_slobod'an_.htm#End) (дата звернення: 23.05.2019).



574. Михальчук О. Мала філологічна енциклопедія / Уклали: Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. К.: Довіра, 2007. — 478 с. *Мовознавство*. Київ. 2008. № 4–5. С. 137–138. Рец. на слов.: Мала філологічна енциклопедія / укл.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2007. 478 с.
575. Міркін Б. М., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Дедю И. И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Гл. ред. Молд. Сов. Энцикл., 1990. 406 с. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1992. Вип. 49. № 3. С. 101. Рец. на слов.: Дедю И. И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Гл. ред. Молд. сов. энцикл., 1990. 406 с.
576. Модестов В. Ответ на рецензию г. Зелинского. *ЖМНП*. Санкт-Петербург. 1890. № 1. С. 212–230.
577. Моргунок В. Рецензія на «Словник-довідник термінології музейництва». *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2013. № 765. С. 143–146. Рец. на слов.: Микульчик Р., Слободян П., Діденко Є., Рак Т. Словник-довідник термінології музейництва. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 128 с.
578. Нікітіна Ф. Російсько-український словник наукової термінології (суспільні науки). — К.: Наук. думка, 1994. – 600 с. *Дивослово*. Київ. 1995. № 5–6. С. 62. Рец. на слов.: Андерш Й. Ф., Воробйова С. А., Кравченко М. В., Максименко М. Т., Міщук Р. С., Фоменко В. М. Російсько-український словник наукової термінології (суспільні науки). Київ: Наук. думка, 1994. 600 с.
579. Ніколайчук В., Вайда П. Рецензія на «Словник найуживаніших термінів з екології, біотехнології і біоенергетики». *Наук. вісник Ужгород. ун-ту*. Серія Біологія. Ужгород. 2010. Вип. 28. С. 161. Рец. на слов.: Мельничук М. Д., Гайченко В. А., Григорюк І. П., Дубровін В. О., Чайка В. М. Словник найуживаніших термінів з екології, біотехнології і біоенергетики. Київ: Вид. центр НУБІГ України, 2009. 294 с.
580. Огієнко І. Українсько-Російський словник В. Дубровського. Редакція І. Стешенка. Видавництво «Час» у Києві, 1909; 318 ст., ціна 75 коп. *Літературно-науковий вістник*. Львів-Київ. 1909. Річник XII. Кн. IV. Т. 46. С. 200–205. Рец. на слов.: Дубров-

- ський В. Українсько-Російський словник / ред. І. Стешенко. Київ: Видавництво «Час», 1909. 318 с.
581. Паночіні С. Назовы живёл Беларуская Науковая Термінолєгія. Вып. 12. Менск, 1927. Ст. 72. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1930 Вип. II. С. 65–67. Рец. на слов.: Назовы живёл Беларуская Науковая Термінолєгія. Вып. 12. Менск: [б. в.], 1927. 72 с.
582. Петрова Т. О. Новий термінологічний словник з техноекології (рецензія). *Українська мова*. Київ. 2021. 4 (80) (прийнято до друку).
583. Плескач В. Два словники. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів. 2008. № 620. С. 148–152.
584. Полюга Л. Термінологічна лексикографія. Федотова О. В., Очкуренко О. М., Фенчин К. М. Морфологічний словник медичної термінології. К.: Вища шк., 1985. — 321 с. *Мовознавство*. Київ. 1987. № 1. С. 76–77. Рец. на слов.: Федотова О. В., Очкуренко О. М., Фенчин К. М. Морфологічний словник медичної термінології. Київ: Вища шк., 1985. 321 с.
585. Потоцький М. Словник української біологічної термінології — неординарна подія в українській лексикографії. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. 2 (2). С. 181–182. Рец. на слов.: Словник української біологічної термінології / уклад.: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. Київ: КММ, 2012. 744 с.
586. Приходько С. М. Якобсон Г. Словник сукулентів. Вид-во «Густав Фішер», Штуттгарт, 1970, стор. 1–589. G. Jakobson. Das succulenten-lexicon. Gustay Fischer-Verlag, Stuttgart, 1970, S. 1–589. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1971. Т. XXVIII. № 6. С. 798–799. Рец. на слов.: Jakobson G. Das succulenten-lexicon. Stuttgart: Gustay Fischer-Verlag, 1970. 589 p.
587. Прокудін Ю. М. На допомогу ботанікам. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1985. Вип. 45. № 3. С. 87–88. Рец. на слов.: Дудка І. А., Вассер С. П., Голубинский І. Н., Шеляг-Сосонко Ю. Р., Блюм О. Б. Словарь ботанических терминов. Киев: Наук. думка, 1984. 308 с.
588. Рецензія: Образотворче мистецтво: Енциклопедичний ілюстрований словник-довідник. *CERAMOLOGICAL DEFECT*.

- 31.01.2007. URL: <http://ceramological-defect.com.ua/archives/142> (дата звернення: 23.01.2021). Рец. на слов.: Образотворче мистецтво: енциклопедичний ілюстрований словник-довідник / упоряд. А. Пасічний. Київ: Факт, 2007. 680 с.
589. Рот О. Rikard Simeon. Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. *Мовознавство*. Київ. 1970. № 6. С. 89. Рец. на слов.: Simeon R. Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. Zagreb: Matica hrvatska, 1969.
590. Симоненко Л. О. Галич М. О., Полюга Л. М., Постригань С. А., Стойко С. М., Шилон Н. І. Російсько-український словник термінів лісівництва. К.: Наук. думка, 1980. 158 с. *Мовознавство*. Київ. 1981. № 3 (87). С. 92–93. Рец. на слов.: Галич М. О., Полюга Л. М., Постригань С. А., Стойко С. М., Шилон Н. І. Російсько-український словник термінів лісівництва. Київ: Наук. думка, 1980. 158 с.
591. Тараненко О. Нова праця в галузі двомовної науково-технічної лексикографії. Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки / за ред. Д. Х. Баранника і В. Ф. Пріснякова. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1997. — 486 с. *Мовознавство*. Київ. 1998. № 4–5. С. 73–75. Рец. на слов.: Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки / за ред. Д. Х. Баранника, В. Ф. Пріснякова. Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетр. ун-ту, 1997. 486 с.
592. Тепла М. Перший міждисциплінарний словник абревіатур та акронімів. *Вісник Львівського університету*. Серія: Міжнародні відносини. 2016. Вип. 38. С. 368–369. Рец. на слов.: Лучук О. Англо-український словник абревіатур та акронімів у галузі міжнародних відносин, економіки і права [English-Ukrainian Glossary of Abbreviations and Acronyms Used in International Relations, Economics and Law]. Львів: Видавництво Львівполітехніки, 2016. 192 с.
593. Трахтенберг І. М. Рецензія на «Довідник вибраних термінів з пестицидів». *Сучасні проблеми токсикології*. Київ. 2005. № 3. С. 59. Рец. на слов.: Клісенко М. А., Демченко В. Ф., Макаручук Т. Л., Матвеева О. Я., Маторін Є. М., Подрушняк А. Є. Довідник вибраних термінів з пестицидів в аналітичній хімії, еко-

- гігієні, токсикології та агроекології (українською, російською та англійською мовами). Київ: Вид. центр НАУУ, 2005. 242 с.
594. Туркало К. Дубровський В. Російсько-український технічний словник. Видання друге, змінене та доповнене. Київ, 1920. Стор. 102. *Вісник ІУНМ*. Київ. 1928. Вип. I. С. 87–91. Рец. на слов.: Дубровський В. Російсько-український технічний словник. Вид. 2-е, змінене та допов. Київ, 1920. 102 с.
595. Федонюк В. Миронова Г., Газдошова О. Чесько-український юридичний словник. Брно: Ун-т ім. Масарика, 2009. — 374 с. *Мовознавство*. Київ. 2011. № 2. С. 88–89. Рец. на слов.: Миронова Г., Газдошова О. Чесько-український юридичний словник. Брно: Ун-т ім. Т. Г. Масарика, 2009. 374 с.
596. Холодний Г. Які мають бути словники ІУНМ. *Пролетарська правда*. Київ. 1928. № 165. С. 5.
597. Черняхівський О. Лист до редакції. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1926. Річник XXV. Кн. X. Т. ХСІ. С. 156–162.
598. Швачко С. О. Надійний супутник сучасного фонетиста. Рецензія на «Concise Dictionary of Phonetic Terms» / Словник фонетичних термінів (короткий) (англ. мовою). — Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. — 256 с. / А. А. Калита, Л. І. Тараненко. *Філологічні трактати*. Суми–Харків. 2013. Т. 5. № 3. С. 90–91. Рец. на слов.: Калита А. А., Тараненко Л. І. Concise Dictionary of Phonetic Terms / Словник фонетичних термінів (короткий) (англ. мовою). Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. 256 с.
599. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Андрієнко Т. Л. Новий термінологічний словник з фітоценології. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1984. Вип. 41. № 6. С. 97–98. Рец. на слов.: Миркин Б. М., Розенберг Г. С. Толковый словарь современной фитоценологии. Москва: Наука, 1983. 133 с.
600. Щербаківський В. Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імени Шевченка. Том XII під редакцією Івана Верхратського, д-ра Володимира Левицького і д-ра Стефана Рудницького; р. 1908, у Львові. *Літературно-науковий вістник*. Київ. 1909. Річник XII. Кн. V. Т. 46. С. 410–411. Рец. на слов.: Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імени Шевченка / за ред. І. Верхратського, В. Левицького, С. Рудницького. Т. XII. Львів: Накладом НТШ, 1908. 151 с.

## ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ ТЕРМІНОГРАФІЧНОЇ КРИТИКИ

- Автор (укладач, упорядник) термінологічного / спеціального / довідкового словника (джерела) 32, 43, 62, 72, 74, 95, 96, 111, 118, 160, 161, 164, 165, 173, 174, 182, 184, 185, 186, 188, 195, 200, 230, 244, 247, 252, 255, 264, 270, 272, 273, 274, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 288, 289, 291, 304, 306, 314, 319, 325
- Алгоритм поетапного комплексного оцінювання (експертизи) термінологічного / спеціального словника (термінографічного видання) 20, 21, 24, 25, 59, 74, 79, 81, 82, 93, 104, 105, 106, 230, 291, 292, 305, 306, 308, 331, 334, 340
- Аналіз мегаструктурних частин словника на відповідність принципам їх побудови 79, 104, 105, 291
- Аналіз / оцінювання мікроструктури словника за критерієм ефективності репрезентування інформації 104, 105, 292
- Вербалізація емоцій рецензента 74
- Вербалізація категорій оцінки 246
- Висновок критичного аналізу термінографічної праці (експертний висновок розгляду термінографічного видання) 120, 125, 250, 256, 277, 337
- Відношення / зв'язки антонімі в термінології 50, 112, 123, 201
- Відношення / зв'язки родо-видові в термінології (гіперо-гіпонімічні) 50, 115, 201
- Відношення / зв'язки синонімі в термінології 50, 122, 201
- Відношення / зв'язки системні в термінології 50, 197, 199, 201, 202, 203, 205, 292, 307
- Гібридність жанрова (гібридна форма) 237
- Гіпертекст 72
- Гіпертекстуальність 72
- Група терміно-семантична (ТСГ) 14, 24, 102, 102, 103, 104, 105, 106, 111, 120, 121, 123, 124, 125, 197, 216, 337
- Дефініювання терміна (спеціального поняття) 18, 50, 60, 73, 76, 116, 170, 319
- Джерело вторинне 77
- Джерело первинне 77
- Дискурс 71, 73, 138, 224, 225, 226, 227, 232, 238, 242, 243, 301

- Дискурс критичний (дискурс рецензій критичний) 225, 227, 228, 229, 285, 287, 334, 342
- Дискурс оцінювальний 21, 87, 91, 92, 93, 97, 229, 230, 231
- Дискурс професійний 70, 71
- Дискурс спеціальний 73
- Дискусія 62, 230, 245, 270, 271, 274, 279, 280, 281, 282
- Дискусія-діалог (діалог професійний) 271, 273, 278, 283
- Дискусія-нарада 245
- Дискусія наукова 95, 100, 250, 252, 270, 271, 272, 278, 279, 282, 283, 340
- Дискусія термінографічна 282
- Експертування реєстрових терміноодиниць щодо відповідності вимогам до термінів 104, 105, 292
- Експертування якості параметрів термінологічного словника 105
- Жанр** (жанровий репрезентант)
- гібридний 238, 248, 278, 282
  - дискурсу оцінювального 91, 97
  - критики термінографічної 20, 22, 237, 244, 334, 340
  - міжстильовий 242
  - мовленнєвий 20, 225, 236, 239, 240,
  - науковий (наукової літератури) 92, 235, 240, 242, 243, 249, 293
  - великий 240, 242
  - вторинний 97, 240, 298
  - з “відкритою”, “вільною”, “м’якою” структурою 240, 241
  - із “жорсткою” структурою 240
  - малий 242
  - первинний 240
  - проміжна форма 240
  - оцінний 240
  - субдискурсу критичного 91, 92, 224, 239, 249, 334, 340
  - фатичний 240
- Журнал науковий електронний 95, 105, 251, 259, 260, 261
- Журнал науковий паперовий 95, 105, 250, 259, 260, 261
- Журнал (часопис) науковий академічного рівня (академічний) 95, 105, 250, 251, 259
- Журнал (часопис) науковий неакадемічного (науково-популярного) рівня 95, 105, 250, 251, 263
- Заголовок рецензії на термінологічний / спеціальний словник** (заголовок рецензії на термінографічне видання) 302, 304–305
- заголовок-маркер 304
  - з довільним набором мовних засобів 304
  - у структурі якого використовують слова *новий, перший, здобутки, збагачення, вклад* 303
  - що є тезою, своєрідним скомпресованим змістом рецензії 304

- що повторює назву рецензованого словника 303
- Значення (роль) теоретико-практичне рецензії на термінологічний / спеціальний словник 293, 308, 310
- Зона перетину метамов 21, 24, 118, 119, 120, 125
- Індивідуальність критика 286
- Інтердискурс 238
- Інтертекстуальність 238
- Історія термінографії 8, 17, 55, 59, 356
- Історія термінографічної критики 9, 20, 59, 103, 105, 106, 126, 129, 182, 356, 357
- Категорія оцінки 25, 61, 68, 108, 119, 228, 231, 233, 246, 334
- Категорія оцінки в критичному субдискурсі 25, 233
- Класифікація термінологічних / спеціальних видань / праць / словників (класифікація довідкових / термінографічних джерел) 44, 49, 145, 146, 148, 152, 155, 157, 158, 338
- Кодифікування термінів (термінології) 17, 30, 47, 92, 105, 111, 131, 141, 170, 318, 341
- Композиція рецензії на термінологічний / спеціальний словник 25, 79, 103, 106, 292, 293, 295, 302, 305, 307, 308, 334, 341
- Компонент композиції рецензії на термінологічний словник (термінографічне видання)
  - висновки 79, 104, 298, 301, 302, 305, 307, 341
  - вступ 79, 104, 298, 301, 302, 305, 307, 341
  - заголовок 79, 104, 298, 301, 302, 305, 307, 341
  - основна частина 79, 104, 298, 301, 302, 305, 306, 307, 341
- Комунікація наукова / професійна 20, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 85, 102, 104, 226, 235, 244, 248, 270, 272, 301, 337
- Користувач словника / джерела (довідкового видання) 48, 58, 73, 104, 150, 157, 160, 176, 177, 187, 188, 195, 196, 290, 291, 292, 315, 319, 334, 340
- Користувач / читач словникової рецензії 258, 288, 305,
- Критерії добирання / відбирання реєстрових терміноодиниць 48, 200, 205
- Критерії нормативності термінологічної 46
- Критерії оцінювання заголовка рецензії на термінологічний словник 305
- Критерії оцінювання параметрів термінологічного / спеціального словника 105, 106, 112, 328
  - критерій відповідності словника запитам користувачів 104, 290, 291, 340

- критерій наслідування лексикографічних традицій 104, 290, 291
- критерій оцінювання ефективності репрезентування інформації у виданні 104, 105, 112, 292, 306, 334, 340
- критерій оцінювання кількості інформації у виданні 61, 104, 112, 290
- критерій оцінювання концепції словника 61, 104, 289, 290, 334
- критерій оцінювання якості інформації у словнику 61, 104, 112, 334, 340
- критерій установалення наукової цінності словника 61, 104, 291, 340
- Критерії термінологічної нормативності 46
- Критерій оцінки (аксіологічний) 118, 119, 228, 233, 289
- Критик (рецензент / експерт) спеціального / термінологічного / фахового словника (термінографічного видання) 60, 74, 75, 76, 81, 95, 105, 111, 114, 117, 122, 233, 250, 252, 253, 255, 256, 257, 261, 264, 265, 269, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 304, 306, 307, 311, 312, 314, 315, 317, 318, 319, 321, 323, 324, 325, 330, 331, 333
- Критика внутрішня (допублікаційна) термінографічна 62, 244, 245, 246
- Критика зовнішня (постпублікаційна) термінографічна 62, 244, 245, 246
- Критика макроструктури (реєстру термінів) словника щодо відповідності способу її побудови 292, 306
- Критика наукова 54, 274
- Критика термінографічна / спеціальна (термінографічних джерел, спеціальних / термінологічних / фахових словників) 7, 8, 9, 10, 13, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 29, 50, 51, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 72, 83, 86, 87, 91, 92, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 224, 228, 237, 244, 246, 248, 270, 282, 286, 288, 289, 294, 298, 300, 309, 310, 322, 326, 327, 328, 329, 333, 334, 335, 336, 337, 340, 341, 342
- Лексиконім (назва термінологічного словника) 182, 184, 185, 194, 195, 222, 319, 339
- Макрополе термінологічне 103, 106, 337
- Макроструктура (реєстр / реєстр термінів) термінологічного словника 39, 49, 50, 72, 76, 104, 108, 111, 113, 114, 166, 197, 199, 200, 256, 292, 313, 315, 317, 319, 321, 328, 333, 335



- Маркетинг словника 56
- Мегаструктура (загальна побудова) термінологічного словника 72, 79, 199, 305, 328, 335
- Метамова-реципієнт 116, 125
- Метамова термінографічної критики (критики термінографічних видань) 8, 20, 21, 23, 24, 63, 98, 102, 103, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 337, 342
- Мегаодинаця (метатермін) 23, 100, 101, 102, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 123, 327
- Метапоняття 24, 101, 102
- Метасистема 24, 101
- Метатекст 99, 100, 109, 120, 121
- Методи критики довідкових джерел (методи термінографічної критики) 63, 64
- Методи оцінювання спеціальних текстів 79
- Мікрополе термінологічне 24, 101, 103, 104, 105, 106, 199, 337
- Мікроструктура (терміностаття / термінологічна стаття) термінологічного словника 24, 44, 47, 50, 63, 64, 72, 104, 105, 108, 111, 159, 169, 191, 197, 199, 201, 204, 256, 291, 292, 305, 306, 315, 320, 321, 328, 333, 334, 335, 339, 340
- Мінірецензія (рецензія-репліка, флешрецензія, бліцрецензія) 95, 103, 250, 251, 262, 263, 264
- Модель інваріантна композиційна (композиції різнорівневої) рецензії на термінологічний словник 21, 103, 302, 308, 340–341
- Модель спеціального тексту 70
- Монорецензія 64, 95, 103, 247, 250, 251, 265, 266
- Новаторство (підходи новаторські) в термінографії (новаторство термінографії) 21, 159, 162, 163, 171, 176, 181, 339
- Норма мовна в термінології 17, 46, 60, 76, 321, 332
- Нормування термінології / термінів (спеціальної лексики) 46, 105, 318, 326, 332
- Об'єкт термінографічної / спеціальної критики (об'єкт критики термінографічних джерел) 63, 64, 72, 76, 105, 113
- Ознака жанроутворювальна (чинник жанроутворювальний) 232, 239, 300
- Основа методологічна термінографічної критики 20, 25, 63, 64, 127
- Основа оцінки спеціальної праці 233
- Оцінка експертна 57, 67, 89, 91, 98, 246, 247, 264
- Оцінка негативна 37, 116, 231, 233, 273, 290, 304, 317, 319
- Оцінка нейтральна 231, 232, 233, 299, 341
- Оцінка позитивна 37, 231, 233, 290, 304

- Оцінювання / аналізування термінологічного словника 22, 62, 104, 112, 340, 341
- Оцінювання критичне термінологічного / галузевого словника (аналізування / експертування / діагностування критичне термінографічного / фахового джерела) 58, 61, 124, 234, 310
- Оцінювання мікроструктурних параметрів словника за критерієм якості їх подання 104, 292, 307
- Паралелі термінологічні 24, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 337
- Паралелі термінологічні неповні 110, 118
- Паралелі термінологічні повні 110, 118, 337
- Паралелі термінологічні хибні 110
- Параметри лексикографічні термінологічного словника
- вступ / передмова 50, 79, 83, 104, 111, 117, 199, 254, 291, 305, 306, 313, 314, 321, 326, 333
  - дефініція 24, 25, 35, 65, 76, 77, 78, 81, 86, 88, 104, 108, 115, 116, 130, 136, 137, 138, 141, 162, 169, 170, 192, 197, 199, 201, 202, 204, 215, 216, 217, 218, 262, 289, 292, 307, 313, 315, 316, 319, 320, 321, 328, 333
  - довідка / характеристика етимологічна 50, 111, 199, 201, 289, 292, 314
  - зона перекладу 76, 171, 313, 318, 319, 321, 333
  - матеріал ілюстративний (ілюстрація) 172, 249, 290, 313, 314, 315, 320, 321, 322, 333
  - показчик абетковий за підгалуззями знань 199, 204
  - показчик термінів / термінологічний 79
  - початкова форма заголовного терміна 104, 199, 201
  - список джерел / літератури 313, 317, 321, 333
  - термін заголовний 104, 111, 199, 201, 203, 292, 307, 313, 318, 320, 321, 333
  - транскрипція 67, 289, 313, 314, 319, 321
  - характеристика акцентна 199, 201, 292, 313, 320, 321, 333
  - характеристика граматична 60, 144, 199, 201, 256, 292, 307, 313
  - характеристика / інформація енциклопедична 35, 122, 170, 199, 201, 204, 313, 314, 315, 317, 333
- Параметри нелексикографічні термінологічного словника 255
- Параметри систематизації термінологічних словників 129, 167
- Параметри типології термінологічних словників 151, 152
- Параметрична структура галузевого комбінованого словника 199
- Підхід оцінювальний до аналізу словника 61
- Планування мовне 37, 38, 45, 138
- Планування термінологічне 39, 40, 43, 126

- Повідомлення коротке оцінювального характеру 51
- Показчик словників 30
- Полеміка 62, 105, 230, 247, 270, 271, 273, 274
- Полеміка термінографічна критична 272
- Поле термінологічне (термінополе) термінографічної критики 21, 24, 98, 101, 102, 103, 106, 109
- Полірецензія (рецензія-огляд) 95, 103, 250, 251, 266
- Правила / інструкція з користування термінологічним словником 50, 104, 199
- Практика оцінювання спеціальних текстів 68, 77
- Практика оцінювання термінологічних / фахових словників (спеціальних праць) 18, 75, 341
- Практика термінографії (термінографічна практика, практична термінографія) 17, 55, 59, 87, 92, 143, 205, 334
- Практика термінографічної критики (практика експертування спеціальних словників) 59, 63, 92, 103, 104, 105, 106, 126–127, 336, 337
- Предмет термінографічної критики 63, 64
- Принципи методології укладання галузевого термінологічного / фахового словника 195, 197, 198
- Принцип комбінованості лексикографічного опису терміна як одиниці галузевої терміносистеми 201, 204–205, 222, 339
- Принцип системності й різноманітності відображення поняттєво-термінологічного матеріалу галузі як упорядкованої єдності 197, 198, 204, 222, 339
- Проблеми (питання) термінографії теоретичні 18, 31, 47, 50
- Проблеми термінографії практичні 18, 31, 50
- Рецензент (критик, експерт) термінологічного / спеціального словника (автор / виконавець рецензії на термінологічний словник) 8, 18, 60, 74, 75, 78, 81, 95, 96, 105, 111, 114, 117, 120, 122, 123, 125, 223, 233, 243, 246, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 261, 264, 265, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 297, 304, 306, 307, 311, 312, 314, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 330, 331, 332, 334, 342
- Рецензент-мовознавець 105, 255
- Рецензент-термінограф (критик-термінограф) 8, 64, 105, 256
- Рецензент-фахівець (критик-нетермінограф, нетермінограф, фахівець галузевий) 64, 105, 254, 255, 256, 264
- Рецензія анонімна на термінологічний словник 280

- Рецензія відтермінована на термінологічний словник 95, 252, 287, 288
- Рецензія допублікаційна на термінологічний словник 244, 246
- Рецензія колективна на термінологічний словник 95, 103, 250, 251, 256
- Рецензія на електронний термінологічний словник 95, 250, 251, 266
- Рецензія на паперовий термінологічний словник 95, 250, 251, 266
- Рецензія на термінологічний словник з ознаками власне наукового стилю 95, 252, 284
- Рецензія на термінологічний словник з ознаками індивідуального стилю 95, 284, 285
- Рецензія на термінологічний словник з ознаками науково-популярного стилю 95, 252, 285
- Рецензія на термінологічний словник у журналі науковому академічному (академічного рівня) 95, 105, 250, 259
- Рецензія на термінологічний словник у журналі неакадемічного (науково-популярного) рівня 95, 105, 251, 259
- Рецензія на термінологічний словник, що не отримала відповіді автора (авторів) словника 95, 250, 252, 270, 283
- Рецензія на термінологічний словник, що отримала відповідь автора (авторів) словника 95, 250, 252, 270
- Рецензія негативна на термінологічний словник 105
- Рецензія одноосібна на термінологічний словник
- Рецензія позитивна на термінологічний словник 105
- Рецензія постпублікаційна на термінологічний словник (стаття критична опублікована) 18, 105, 245, 246, 250, 327
- Рецензія розгорнута на термінологічний словник (рецензія-стаття аналітичного характеру) 95, 103, 250, 251, 262, 265
- Рецензія синхронна на термінологічний словник 95, 252, 287, 288
- Рецензія (стаття / публікація критична) на термінологічний / спеціальний словник (експертиза термінографічна, експертиза термінологічного / фахового словника, експертиза термінографічного / спеціального видання) 8, 9, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 50, 52, 53, 61, 62, 64, 73, 75, 78, 79, 81, 83, 87, 89, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 100, 103, 104, 105, 106, 109, 111, 113, 114, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 235, 239, 241, 243, 244, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 268, 269, 271, 272, 273, 275, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 287, 288, 292, 293, 295, 297, 298, 300, 302, 303, 324, 305, 307, 308, 309, 310,

- 313, 321, 322, 329, 330, 331, 333, 334, 336, 340, 341
- Рецензія стисла на термінологічний словник (рецензія-відгук) 95, 103, 250, 251, 262, 264
- Рецензування / експертування термінологічного / спеціального / фахового словника (експертування термінографічне) 19, 21, 24, 25, 61, 68, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 89, 103, 105, 111, 113, 120, 124, 125, 127, 224, 229, 233, 234, 249, 261, 290, 301, 308, 336, 337, 340, 341, 342
- Систематизація / систематизування термінологічних словників (спеціальних довідкових джерел / термінографічних праць) 17, 129, 145, 146, 147, 158, 167, 338
- Словник галузевий термінологічний комбінованого типу (словник галузевий комбінованого нового типу, словник комбінований галузевої термінології) 20, 21, 25, 47, 195, 196, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 222, 314, 333, 338, 339
- Словник термінологічний / професійний / спеціальний / фаховий (термінографічна праця, спеціальне / термінографічне / термінологічне довідкове / фахове видання)
- багатогалузевий 48, 105, 151, 157, 169, 181, 222, 338
  - вузькогалузевий 48, 104, 105, 114, 151, 153, 157, 169, 173, 181, 222, 311, 321, 338
  - галузевий 21, 38, 45, 48, 58, 104, 105, 114, 142, 143, 151, 153, 154, 157, 168, 169, 171, 181, 196, 197, 200, 201, 311, 321, 329, 330, 333
  - дефінітивний 36, 37, 44, 45, 76, 95, 104, 105, 111, 122, 126, 169, 170, 257, 305, 311, 313, 314, 315, 317, 321, 331
  - дефінітивно-перекладний (перекладний дефінітивний, глумачно-перекладний) 44, 76, 104, 105, 150, 153, 157, 171, 187, 318, 319, 321, 333
  - електронний 84, 95, 104, 105, 143, 153, 155, 157, 178, 181, 182, 259, 251, 266, 267, 305, 311
  - енциклопедичний 1104, 105, 144, 153, 154, 157, 158, 171, 194, 198, 250, 251, 267, 294, 311, 313, 319, 320, 321, 331, 332
  - ілюстративний 155, 157, 172
  - ілюстративно-перекладний 172, 339
  - паперовий (друкований / “ручний”) 84, 95, 104, 105, 153, 157, 175, 180, 181, 182, 260, 266, 311, 321
  - перекладний 36, 38, 43, 44, 45, 48, 60, 76, 95, 104, 105, 111, 122, 126, 149, 151, 152, 153, 154, 157, 170, 171, 181, 195, 196, 222, 250, 251, 267, 290, 305, 311, 313, 317, 319, 323, 324
- Стаття-відповідь (“контрвідповідь”, публікація дискусійного

- характеру) 223, 271, 275, 276, 282
- Стаття-відповідь критика впорядникові словника 223, 279, 357
- Стаття-відповідь рецензентові словника 275, 276, 279, 282, 350
- Стаття-захист (“стаття рефлексивна”) 278, 279, 362
- Стиль критика індивідуальний (ідіостиль критика) 252, 284, 285, 287
- Структура параметрична галузевого комбінованого словника 20, 21, 25, 199, 201
- Структура термінографічної критики 21, 50, 55, 58, 59, 103
- Структура термінополя метамови термінографічної критики 24, 102, 103, 106, 337
- Субдискурс критичний 91, 92, 224, 225, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 239, 249, 250, 278, 282, 294, 334, 340, 341
- Субкомпонент компонента рецензії на термінологічний словник 79, 104, 300, 302, 308, 341
- вступу 305, 306
- основної частини 306
- висновків 307
- Суперечка 224, 270, 271, 272
- Суперечка-діалог 270
- Суперечка-монолог 270
- Суперечка-полілог 270
- Текст вторинний 20, 61, 64, 71, 73, 79, 93, 97, 240, 298
- Текст первинний 20, 64, 71, 73, 79, 92, 97, 241, 272, 298, 305
- Текст спеціальний (спеціальна праця) 18, 21, 61, 66, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 76, 77, 79, 81, 82, 83, 97, 100, 118
- Текстотип 19, 236, 243, 297
- Тенденції оцінювання / критики термінологічних словників 22, 23, 322, 328, 333, 341
- Теорія терміна 21, 129, 130, 133, 134, 136, 138, 140, 142, 222
- Теорія термінографії (термінографічна теорія, теоретична термінографія, метатермінографія) 8, 10, 25, 47, 55, 57, 59, 78, 92, 161, 205, 334, 336
- Теорія термінографічної критики 9, 10, 22, 58–59, 103, 105, 106, 126, 336, 337, 341
- Термін антонімний 105
- Термін-варіант (варіант, варіант терміна) 32, 50, 88, 104, 105, 115, 199, 202, 229, 292, 300, 307, 324, 330, 333
- Термін видовий (гіпонім) 84, 105, 122, 170, 203, 204
- Термін (відповідник / еквівалент / одиниця) питомий 39, 43, 76, 118, 174, 200, 216, 219, 221, 318, 338, 341
- Термін гібридний (одиниця термінологічна гібридна) 220, 221
- Термінографія (спеціальне словникарство, термінологічна / спеціальна / наукова лексикографія) 8, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 45, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 78, 83, 86, 87, 92, 102, 104, 107,

- 108, 112, 113, 115, 126, 127, 129, 136, 142, 143, 145, 146, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 170, 171, 172, 175, 177, 179, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 194, 195, 205, 222, 224, 230, 234, 240, 255, 256, 266, 277, 303, 304, 309, 311, 321, 325, 327, 329, 332, 334, 336, 338, 339, 341
- Термінограф (укладач термінологічного словника / термінографічного джерела 32, 36, 43, 58, 72, 82, 94, 99, 111, 117, 121, 129, 134, 160, 161, 168, 173, 174, 182, 184, 186, 187, 193, 200, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 264, 272, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 306, 314, 315, 325
- Термінологічна система (терміносистема) 17, 18, 32, 35, 42, 47, 49, 60, 84, 86, 105, 106, 107, 119, 122, 124, 126, 132, 133, 137, 139, 140, 157, 166, 168, 169, 178, 184, 179, 196, 197, 198, 199, 201, 203, 218, 219, 222, 256, 283, 314, 315, 338, 339, 361
- Термінологічне поле (термінополе) термінографічної критики 21, 24, 25, 102, 103, 105, 106, 337
- Термінологія (термінологічна / спеціальна лексика) 13, 17, 18, 21, 22, 25, 29, 30, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 60, 63, 69, 72, 76, 80, 81, 92, 99, 101, 102, 105, 106, 108, 110, 111, 119, 121, 123, 126, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 144, 153, 154, 163, 166, 167, 170, 173, 174, 175, 177, 184, 187, 195, 196, 198, 203, 205, 210, 216, 217, 220, 221, 222, 230, 241, 245, 249, 255, 256, 257, 264, 283, 312, 314, 317, 318, 321, 323, 324, 326, 328, 330, 331, 332, 333, 338, 339
- Термінотворення 39, 41, 60, 107, 131, 136, 173, 220, 243, 328
- Термін реєстровий (реєстрова терміноодиниця / одиниця) 76, 104, 105, 144, 170, 200, 204, 205, 256, 292, 306, 317, 321
- Термін родовий (гіперонім) 84, 105, 122, 170, 203, 204
- Термін синонімний (синонім) 35, 36, 58, 73, 88, 99, 105, 112, 114, 115, 118, 122, 123, 124, 130, 143, 170, 177, 191, 228, 256, 270, 295, 317, 327, 337
- Термін чужомовний / непитомий (найменування чужомовне спеціальне) 39, 42, 43, 44, 50, 105, 118, 121, 132, 172, 174, 216, 219, 221, 245, 256, 295, 318, 330
- Типологія багатоаспектна жанрова рецензій на термінологічні (спеціальні) словники 21, 25, 64, 95, 98, 244, 246, 250, 283, 334, 340
- Традиції (тенденції) кодифікування мовних норм 173
- Традиція називання термінологічних словників (довідкових праць) (традиція термінографічного назовництва) 182, 186, 188, 191, 194, 222, 339

- Традиція термінографії (термінографічна) 18, 21, 159, 161, 162, 163, 166, 167, 176, 181, 1186, 87, 339
- Уніфікування термінів (термінології / наукової лексики) 34, 49, 102, 141, 195
- Функції практик оцінювання спеціальних текстів 77
- Функції рецензії на термінологічний словник 243, 244, 334
- Функції термінографії 34, 146
- Функції термінографічної критики 63, 64
- Функції термінологічного / спеціального словника 151, 152, 173, 302
- Цінність / значущість наукова термінологічного словника (довідкових джерел) 18, 63, 126, 231, 249, 305, 307, 319, 335
- Школа наукова термінографічної критики 108, 342
- Школа термінологічна 21, 108, 113, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 142
- Ядро поняттєве термінологічного поля метамови термінографічної критики 105, 111
- Якість термінологічного словника (термінографічного видання / термінографічної продукції) 53, 83, 92, 96, 104, 229, 256, 278, 281, 284, 309



## ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Абдуллах Ф., Abdullah F. S. 227, 404  
Абрамів О. В. 196, 197, 398  
Авербух К. Я. 32, 371  
Агарков 260  
Ажнюк Б., Ажнюк Б. М. 37, 66, 88,  
89, 94, 267, 371, 417  
Ажнюк Л. В. 66, 74, 78, 79, 85, 88, 89,  
93, 371  
А. К. 275, 279, 417  
Андерш Й. Ф. 268, 424  
Андрієнко Т. Л. 315, 316, 427  
Антоненко Ю., Антоненко Ю. М.  
20, 236, 371  
Антонів О. 129, 388  
Антонюк Л. 108, 134  
Антонюк О. П. 193, 408  
Антощук С. А. 194, 408  
Апресян Ю. Д., Апресян Юрій 7,  
208, 210, 371  
Артикуца Н. 66, 76, 78, 89, 371  
Афонін М. Є. 407  
Ахвердова М. Й. 175, 411  
Ахманова О. С. 99, 113, 407
- Барабан Л. І. 267, 417  
Баранов А. Н. 67, 88, 89, 90  
Бардіна Н., Бардіна Н. В. 66, 85, 86,  
87, 371, 372  
Бартмінський Є., Bartmiński J. 208,  
403  
Басовская Е. 329, 372  
Батюк Л. А. 212, 372
- Бахтин М., Бахтин М. М., Бахтін М.  
100, 238, 239, 372  
Бацевич Ф. С. 102, 210, 372, 387  
Бездробний Ю. 268, 421  
Беловодская А., Беловодська А. 294,  
300, 372  
Белодед И. К., Білодід І.,  
Білодід І. К. 14, 164, 245, 267,  
372, 414, 420  
Бергенхольц Х., Bergenholtz Н. 8, 33,  
235, 237, 247, 281, 403  
Березуцький В. В. 173, 407  
Беринда П., Беринда Памва 35, 191,  
290, 411  
Беценко Т. 194, 417  
Белінський, Белінський В. 287  
Бессонова О. Л. 231, 372  
Бибиc С. П. 46, 175, 194, 398, 410,  
417  
Биховець Н. М. 143, 144, 196, 376  
Білокобильський О. 212, 372  
Білоноженко В. 267, 417  
Блюм О. Б. 303, 409, 425  
Богословська М. О. 66, 81, 90, 94,  
372  
Богущька М. П. 48, 396  
Бойко А. Л. 268, 285, 288, 319, 418  
Бойко М. 327  
Бойко Т. О. 214, 216, 217, 218, 219,  
408  
Болдирев Р. В. 326, 409  
Бондаренко О. О. 194, 407  
Борейко В. Є. 263, 422

- Борисов В. А. 242, 243, 373  
Боярова Л., Боярова Л. Г. 17, 37, 39, 45, 108, 200, 373  
Бринев К., Бринев К. И., Бриньов К. 67, 74, 373  
Бріцин В. М. 239, 401  
Бубняк Р., Бубняк Р. А. 228, 373  
Будькина В. Г. 330, 373  
Булавін Л. 303, 418  
Булаховський Л.,  
Булаховський Л. А. 31, 32, 245, 373  
Булик-Верхола С. З. 15, 31, 49, 140, 169, 376, 385, 386  
Бурдин С. М. 135, 373  
Бурдые П. 240  
Буроменський М. В. 268, 319, 418  
  
Вайда П. 256, 266, 424  
Вакуленко М. О. 303, 304, 418, 423  
Вакуленко О. В. 303, 304, 418, 423  
Ванько Е. 175, 407  
Васейко Ю. С. 209, 373  
Васечко О. О. 265, 423  
Василюк А. 192, 407  
Васильева Н. В. 101, 141, 398  
Василькова Л. М. 253, 257, 284, 288, 303, 317, 318, 420, 421, 425  
Вассер С. П. 303, 409, 425  
Васьковець Л. А. 173, 407  
Вахтин Н. 271, 373  
Введенская Л. А. 270, 373  
Вежбицкая А., Вежбицька Г. 100, 374  
Вейсгербер Дж., Weisgerber J. L. 206  
Веклинець Л. 8, 256, 418  
Величко Л. І. 260, 415, 422  
Вербич С. 8, 304, 312, 320, 418  
Вернадский В.И., Вернадський В. 128, 178, 209, 373, 374, 385  
Верхратскій И., Верхратський І., Верхратський Іван 51, 62, 131, 183, 184, 185, 186, 274, 323, 324, 336, 346, 374, 408, 418, 427  
Винар О., Винар О. М. 171, 411  
Винник О. 205, 374  
Виноградов В. В. 134, 164, 374  
Винокур Г., Винокур Г. О. 133, 374  
Вирвас К., Wyrwas K. 99, 100, 406  
Вислободський Ю. 36, 408  
Вишневський А., Wiśniewski A. 99, 406  
Віганд Г., Wiegand H. E. 56, 405  
Вінокур В. І. 194, 407  
Вітгенштайн Л. 206, 374  
Вовк Ю. М. 193, 408  
Водак Р., Wodak R. 227, 406  
Вознюк Г. Л. 303, 421  
Войтів Г. 33, 374  
Вокальчук Г. М. 80, 374  
Волинець А. Р. 177, 408  
Волков А. 192, 411  
Волков Ф., Волковъ Ф. К. 184, 374  
Володина М. Н. 211, 374  
Володіна Т., Володіна Т. С. 17, 145, 146, 148, 151, 152, 156, 374  
Вольнкина С. В. 84, 90, 375  
Вольніч-Павловська Є. 108  
Воробйова С. А. 267, 268, 420, 424  
Вюстер О. 132, 133, 137  
  
Гавенко С. Ф. 260, 415, 422  
Гавришкевич І., Гавришкевичъ І. 35, 36, 183, 375

- Газдошова О. 269, 427  
Гайда С. 108, 133  
Гайдук М. С. 196, 197, 398  
Гайченко В. А. 257, 424  
Галас Б. 115  
Галин М. 53, 419  
Галич М. О. 255, 426  
Ганич Д. І. 191, 408  
Ганіткевич Я. 274, 375  
Ганцов В. 183, 413  
Гаус Р. Г., Gouws R. Н. 8, 54, 235, 237, 247, 281, 403  
Гейченко В. В. 168  
Георгинова Н. Ю. 238, 375  
Герашенко С. Б. 193, 416  
Герд А. С., Герд О. 133, 146, 375  
Герц Г. 207  
Гінзбург М., Гінзбург М. Д. 212, 213, 215, 375  
Гладкий М. 280, 419  
Гладун Г. Б. 193, 198, 214, 216, 217, 218, 219, 408, 413  
Глазко В. І. 268, 285, 288, 319, 418  
Глазко Г. В. 268, 285, 288, 319, 418  
Глезер Р. 133  
Глуценко В. А. 161, 375  
Гнатюк В. 186, 408  
Гнатюк І., Гнатюк І. С. 54, 57, 109, 142, 290, 375, 376, 397, 400, 401  
Гнатюк М. 8, 74, 304, 331, 419  
Гоголь 287  
Гоголь В. 264  
Годована М. П. 253, 254, 257, 284, 288, 303, 317, 318, 414, 420, 421, 425  
Голев Н. Д. 67, 373  
Головацький Я. 36, 408  
Головащук С. І. 195, 197, 375  
Головко Д. Б. 194, 408  
Головко І. 171, 415  
Головін Б. 108  
Голоскевич Г. 183, 413  
Голубинский И. Н. 303, 409, 425  
Голубовська І., Голубовська І. О. 17, 144, 196, 207, 210, 376  
Горбач О. 115  
Горбачевський Ів. 324  
Гордієнко Н. 18, 56, 376  
Горецький П. Й. 52, 290, 376  
Горецькі Я. 133, 136  
Горобський Г. О. 194, 408  
Городиловська Г.,  
Городиловська Г. П. 15, 31, 169, 376  
Гороть Є. 149, 150, 376  
Горошко А. 65, 190, 409  
Григорак М. 196, 376  
Григорюк І. П. 257, 424  
Грин Ю. О. 177, 408  
Гриньов С. 134  
Гриньова-Гриневиц С. 108  
Гриценко П., Гриценко П. Ю. 8, 17, 173, 290, 376  
Грінченко Б. 161, 166, 185, 393, 414  
Грінченкова М. 183, 413  
Гродзинский А. М. 269, 320, 422  
Грушевський М. С. 51, 256, 322, 418  
Грязнов А. Ф. 210, 376  
Губа К. 57, 377  
Губанов И. А. 285, 420  
Гуд К. 330, 373  
Гуманенко О., Гуманенко О. О. 20, 224, 234, 237, 241, 245, 262, 293, 377  
Гумбольдт В., Гумбольдт В. фон 208, 377

- Гураль С. К. 211, 377  
Гуржій А. М. 194, 408
- Грігсон, Грігсон Г. 286
- Дальберг І. 133  
Даниленко В., Даниленко В. П. 108, 136, 377  
Данилова В. С. 213, 377  
Данилюк І. 236, 379  
Дахно І. І. 190, 193, 409  
Дедю І. І. 320, 424  
Дейк ван Т., Van Dijk Т. А. 227, 405  
Дейна Л. 61, 397  
Дементьев В. В. 240, 377  
Демська О., Демська О. М. 17, 33, 38, 41, 115, 162, 164, 377, 378  
Демська-Кульчицька О. 40, 386, 399, 400  
Демченко В. Ф. 268, 426  
Денисов П. Н. 48, 378  
Денисова А. 179  
Дергач Д. В. 121, 262, 416  
Дельцова О. І. 193, 416  
Джахеді М., Jahedi М. 227, 404  
Джеймс Г., James G. 162, 165, 404  
Диньовський Д. М. 177, 409  
Діденко Є. 281, 282, 332, 411, 423, 424  
Діденко О. 53, 419  
Добров Б. В. 119, 378  
Добровольський О.,  
Добровольський О. О. 293, 298  
Драпогуз В. 211, 212, 395  
Драскау Д. 133  
Дрезен Е., Дрезен Э. К. 133, 134, 378
- Дряпіка В. І. 192, 409  
Дубичинский В.,  
Дубичинский В. В.,  
Дубічинський В. В.,  
Dubiczynski W. 7, 15, 17, 34, 48, 107, 109, 110, 145, 148, 162, 182, 269, 379, 421  
Дубняк К. 52, 325, 326, 348, 422  
Дубровін В. О. 257, 424  
Дубровський В. 53, 175, 195, 322, 324, 325, 365, 424, 427  
Дуда О. 69, 379  
Дудка І. А. 303, 409  
Дятко Д. В. 17, 146, 379  
Дятчук В. В. 267, 417, 418
- Ейнштейн А., Эйнштейн А. 210, 402
- Єрмоленко С., Єрмоленко С. Я. 46, 47, 175, 194, 207, 379, 398, 410, 417  
Єфремов С., Єфремов С. О. 183, 385, 394, 413
- Жайворонок В. В. 207, 379  
Жалай В. Я. 143, 144, 196, 376  
Женченко М. 261, 379  
Жеребило Т., Жеребило Т. В. 237, 242, 410  
Жигаadlo І. 175, 410  
Жовтобрюх М. А. 272
- Завадський Й. С. 84, 218, 410

- Загнітко А., Загнітко А. П.,  
 Загнітко Анатолій Панасович  
 20, 69, 90, 99, 109, 119, 147, 177,  
 190, 192, 205, 225, 226, 231, 233,  
 236, 240, 253, 255, 265, 270, 271,  
 285, 287, 288, 295, 304, 314, 315,  
 316, 330, 379, 410, 419, 420, 421
- Загородній А. Г. 303, 421
- Заремська І. М. 207, 209, 379
- Заяць В. А. 316, 420
- Звягінцева О. Б. 194, 407
- Зелинський, Зелінський Ф. 273, 424
- Зінова Е. А., Зінова О. 294, 305,  
 380
- Зіменковський А. Б. 191, 410
- Злобин Ю. А. 269, 320, 422
- Змарзер В. 133
- Зоренко О. В. 260, 415, 422
- Зубков І. 187
- Иванова Е. С. 68, 380**
- Іваницький Р. 29, 171, 382, 410
- Іванова О. А. 17, 36, 55, 145, 151,  
 157, 167, 380
- Іванова О. В. 190, 380
- Іванова С. М. 190, 409
- Іващенко В., Іващенко В. Л. 17, 34,  
 80, 108, 137, 140, 141, 170, 171,  
 380
- Ігнат'єв Б. 53, 417
- Іларіон 41, 325, 389
- Ілик Т. І. 194, 412
- Іщенко Н., Іщенко Н. Г. 236, 381
- Кабре Кастельві М. Т., Cabre  
 Castellvi M. Т. 139, 403
- Казими́рова І., Казими́рова І. А. 17,  
 31, 32, 40, 58, 62, 101, 108, 136,  
 153, 173, 196, 376, 381
- Калинович Ф. 8, 53, 336, 419
- Калинович М. Я. 327
- Калинюк Т. Г. 191, 410
- Калита А. А. 268, 427
- Кандяк І. 132
- Капленко О. 269, 304, 419
- Капранов Я., Капранов Я. В. 155,  
 156, 381
- Караванський С. 228, 410
- Кара-Мурза Е. С. 67, 88, 91, 381
- Караулов Ю., Караулов Ю. Н. 148,  
 178, 206, 208, 381, 382
- Карнаухова М., Карнаухова М. В.  
 294, 301, 382
- Карпенко Н. А. 129, 209, 383
- Карпіловська Є. 54, 375
- Карпова О. М. 48, 382
- Карпчук Н. П. 226, 382
- Каташинська І. 66, 85, 87, 371
- Квитко І. С., Квітко І. 135, 382
- Киричок П. О. 260, 415, 422, 423
- Киричок Т. Ю. 260, 415, 422, 423
- Киселева К. В. 285, 420
- Кияк Т. 29, 134, 135, 171, 382, 410
- Кільченко А. В. 190, 409
- Клєстер А. М., Кльостер Г. 70, 71,  
 382
- Клименюк Т. 172, 410
- Клисенко М. А. 268, 426
- Ковалів Ю., Ковалів Ю. І. 74, 248,  
 411, 419
- Ковальська Н. 225, 382
- Ковальчук К. 172, 410

- Ковтун Л. 189, 382  
Когут Л. Ф. 175, 410  
Кожевников В. М. 236, 411  
Кожевников Н. Н. 213, 377  
Коздра М., Kozdra M. 109, 269, 421  
Козирський В. 268, 421  
Козій І. С. 217, 399  
Козубська І., Козубська І. Г. 242, 382  
Колас Я. 134  
Коломієць В. Т. 326, 409, 410  
Колупаєв Ю. 257, 284, 288, 303, 317, 318, 420  
Комарова З., Комарова З. І. 17, 108, 146, 148, 150, 151, 382  
Комендар В. І. 285, 316, 420  
Комова М. 8, 17, 23, 31, 44, 145, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 170, 171, 311, 383  
Кондратенко Н. В. 88, 383  
Кондратьєва Н. В. 318, 420  
Кониський Г. 129  
Константінова О. 110, 383  
Конюшкевич М. 108  
Коптілов В. 267, 420  
Коржак З. З. 175, 410  
Корнейко І. В. 238, 383  
Корнилов А. Р. 84, 411  
Корнилов О. А. 211  
Корнева Н., Корнева Н. А. 236, 383  
Короп Ю. О. 177, 408  
Космеда Т., Космеда Т. А., Космеда Тетяна, Космеда Тетяна Анатоліївна 2, 3, 8, 13, 15, 16, 19, 20, 61, 66, 76, 90, 102, 108, 109, 116, 119, 120, 129, 160, 206, 207, 209, 210, 231, 232, 236, 240, 253, 265, 269, 284, 288, 293, 304, 314, 315, 316, 330, 372, 383, 384, 387, 390, 393, 399, 420, 421, 452  
Костенко С. В. 67, 387  
Коцоурек Р. 133  
Кочан І., Кочан І. М., Кочан Ірина Миколаївна 8, 16, 17, 35, 101, 108, 129, 134, 140, 253, 255, 256, 266, 267, 281, 285, 288, 303, 327, 384, 288, 421  
Кочерга О. 17, 182, 387  
Кравець О. 268, 304, 317, 319, 421  
Кравцова Е. В., Кравцова О. 20, 236, 237, 300, 301, 384, 400  
Кравченко М. В. 268, 424  
Кравченко О., Кравченко О. М. 212, 372  
Краснобаєва-Чёрная Ж. В., Краснобаєва-Чорна Ж., Краснобаєва-Чорна Ж. В. 178, 229, 230, 232, 233, 236, 293, 299, 379, 384, 385  
Кривецький І. 327  
Кривошей О. 194, 410  
Крижанівська А., Крижанівська А. В., Крыжановская А. В. 48, 134, 135, 385, 396  
Кримець О., Кримець О. М. 210, 211, 213, 385, 399  
Кримський А., Кримський А. Ю. 8, 56, 132, 161, 164, 166, 278, 279, 336, 362, 393, 394, 421  
Кримський Аг. 186, 385  
Крічфалуші В. В. 269, 320, 422  
Кровинська О. 33, 374  
Кропива К. 134  
Круглій О. Р. 214, 385

- Круть О. 91, 123, 125, 385  
 Кубайчук В. 40, 386, 399, 400  
 Куземська Н. П. 304, 418  
 Кузнецова Л. Ф. 211, 212, 397  
 Кукса В. Л. 194, 407  
 Кульчицька Т. Ю. 23, 145, 170, 385  
 Кульчицький І. 190, 407  
 Кунанець Н., Кунанець Н. Е. 121, 178, 385, 388  
 Куньч З., Куньч З. Й. 49, 140, 385, 386  
 Курзова В. В. 263, 422  
 Курило О., Курило О. Б. 8, 41, 52, 275, 325, 326, 336, 348, 386, 422  
 Кухта Б. 194, 411
- Лазаренко Е., Лазаренко Е. Т., Лазаренко Є., Лазаренко Є. Т. 260, 422  
 Лазаренко Є. К. 171, 411  
 Ларин Б. А. 115, 415  
 Лассан Е., Лассан Э. Р. 234, 236, 240, 294, 386  
 Латіні Брунето 177  
 Лебедев С. А. 211, 212, 411  
 Левицький В., Левицький Володимир 51, 131, 132, 168, 184, 323, 324, 346, 374, 386, 427  
 Левченко М. 160, 161, 186, 385, 402  
 Левченко П. 39, 386  
 Левчук І., Левчук І. П. 228, 235, 237, 293, 294, 298, 300, 302, 306, 386  
 Лейчик В., Лейчик В. М. 17, 70, 108, 134, 146, 151, 386  
 Лендау С., Лендау С. І., Landau S. I. 7, 8, 182, 289, 387, 404
- Лешко У. 238, 387  
 Линник Т. Г. 143, 144, 196, 376  
 Лисиця М. 304, 423  
 Лисиченко Л. А. 207, 210, 387  
 Литвин О. Г. 15, 31, 169, 376  
 Литвинов В. А. 67, 387  
 Лібанова Е. М. 265, 423  
 Ліпкан В. А. 190, 415  
 Логінов О. В. 190, 415  
 Лопатіна В. 237, 387  
 Лотте Д., Лотте Д. С. 132, 133, 134, 387  
 Лукасевич, Лукасевич Е., Лукасевич Є. 52, 53, 223, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 357, 362, 419, 421, 423  
 Лукашевич Н. В. 119, 378  
 Лукінова Т. Б. 326, 409, 410  
 Лукшин Дж. 133  
 Лучук О. 303, 426  
 Ляпунова В. Г. 296, 387  
 Ляшкевич П. 303, 423
- Майстренко С. Я. 67, 387  
 Макаренко С. С. 94, 387  
 Макарчук Т. Л. 268, 426  
 Макміллан Дж. 289  
 Максименко М. Т. 268, 424  
 Максименко С. Д. 180, 411  
 Максимчук В. В. 80, 387  
 Маркевич М. Ф. 318, 420  
 Марлінський 287  
 Марчук Л., Марчук Л. М., Марчук Людмила Миколаївна 16, 129, 208, 387, 388  
 Малімон Л. 149, 150, 376  
 Малько А. В. 84, 411

- Мальцев Е. 38, 378  
Мамитова Н. В. 84, 411  
Мартинович Порфи́рій 186, 395  
Марченко В. С. 48, 396  
Масенко Л. 40, 386, 399, 400  
Масицька Т. Є. 209, 373  
Масликова О. С. 256, 418  
Масюк Н. П. 318, 420  
Матвеев А. В. 70, 388  
Матвеева Н. А. 70, 388  
Матвеева О. Я. 268, 426  
Матійко М. М. 175, 413  
Матіко Г. Ф. 189, 388  
Маторін Є. М. 268, 426  
Матюшенко, Матюшенко Б. 276, 279  
Мацегорін О. І. 267, 423  
Мацей Т. 192, 407  
Мацейовська О. 80, 395  
Мацюк Г., Мацюк Г. Р. 121, 134, 178,  
385, 388  
Мейер М., Meyer M. 227, 406  
Меліка Ж. К. 269, 320, 422  
Мельников О., Мельников О. В.  
260, 422  
Мельничук М. Д. 257, 424  
Мельничук О. С. 326, 409, 410  
Мерше М., Merše M. 56, 404  
Метешкин К. А. 148, 378  
Мех Н., Мех Н. О. 235, 388  
Мешков О. Д. 296, 387  
Микитюк О. Р. 49, 140, 385, 386  
Микульчик Р. 190, 281, 282, 332, 407,  
411, 423, 424  
Миркин Б. М. 269, 315, 320, 422,  
427  
Миронова Г. 269, 427  
Миронова Н., Миронова Н. Н. 229,  
230, 388  
Мирчек-Кадлубіцька Є., Myrczek-  
Kadłubicka E. 55, 404  
Мисак О. Т. 18, 176, 412  
Мисак Р. 80, 190, 264, 395, 407  
Михайлин І. Л. 248, 412  
Михайлишин Б. 134  
Михальчук О. 267, 424  
Мишланова С. Л. 136, 388  
Мігдальська В. І. 185, 412  
Мігдальський Д. І. 185, 412  
Мінкін Л. М. 193, 416  
Міркін Б. М. 285, 320, 420, 424  
Мірошніченко С. А. 194, 412  
Міщук Р. С. 268, 424  
Модестов В. 273, 424  
Моїсеєва С. А. 193, 416  
Молитвина Н., Молитвина Н. Н.  
235, 294, 299, 388  
Молодід Т. К. 267, 420  
Молодча Н. С. 180, 193, 407  
Моргунюк В., Моргунюк Віталій  
281, 320, 321, 332, 424  
Морозова Л. А. 101, 388  
Морозова О., Морозова О. І. 226,  
227, 401  
Морріс Ч., Morris Ch. W. 227, 228,  
404  
Мукундан Д., Mukundan J. 227, 404  
Назаренко І. І. 217, 412  
Наконечна Г., Наконечна Г. В. 15, 31,  
49, 110, 140, 169, 376, 385, 386,  
389  
Нарушевич-Васильєва О. В. 196,  
389  
Нарчинська Т. 65, 190, 409  
Наумова Л. Г. 269, 320, 422



- Некрашевич С. 134  
 Нефёдов С. Т. 242, 389  
 Никитин О., Нікітін О. 330, 332, 389  
 Нікітіна Ф. 267, 424  
 Ніковський А. 183, 185, 413, 414  
 Ніколайчук В. 256, 266, 424  
 Нікорич В. А. 217, 412  
 Нікуліна Н. В. 133, 389  
 Нільсен С., Nielsen S. 291, 404  
 Німчук В., Німчук В. В. 115, 160, 166, 188, 189, 248, 272, 273, 389, 401  
 Новиков В. С. 285, 420  
 Носенко Е. Л. 180, 411
- Овсейчик С. В. 253, 257, 284, 288, 303, 317, 318, 420, 421, 425  
 Огерчук С. М. 176, 412  
 Огієнко І., Огієнко І. І., Огієнко Іван 8, 41, 115, 131, 167, 175, 195, 308, 309, 322, 324, 325, 336, 365, 389, 424  
 Огородник А. П. 65, 390  
 Одоєвський В. 287  
 Озимок І. 65, 190, 409  
 Олійник І. С. 191, 408  
 Оліференко В. В. 412  
 Оліференко Л. В. 412  
 Оліференко С. М. 412  
 Ондрус П. 136  
 Онуфрієнко Г., Онуфрієнко Г. С. 293, 301, 302, 390, 412  
 Осауленко О. Г. 265, 423  
 Осіпова Т., Осіпова Т. Ф. 61, 129, 160, 209, 383, 390  
 Осовська Т. В. 84, 218, 410
- Осыка О. С. 185, 413  
 Очкуренко О. М. 267, 317
- Паві П. 303, 412, 423  
 Павлова Л. Г. 270, 373  
 Павловський А. П., Павловський О. 273, 390  
 Павловський М. 171, 415  
 Паламарчук Л. С., Паламарчук Леонід Сидорович 54, 109, 272, 375, 400, 401  
 Палько Т. 175, 416  
 Панасенко Т. А. 66, 75, 124, 390  
 Паночіні С. 53, 269, 425  
 Панько Т. І., Панько Таміла Іванівна 10, 48, 49, 108, 134, 135, 271, 388, 390, 396  
 Партицкий О., Партицький О. 274, 418  
 Пархоменко А. Ф. 144, 196, 376  
 Пасічний А. 260, 426  
 Перерва В. Н., Перерва В. 17, 146, 150, 390  
 Петренко В. М. 194, 408  
 Петрова Л. А. 207, 390  
 Петрова О. Б. 238, 383  
 Петрова Т., Петрова Тетяна, Петрова Т. О., Petrova T., Petrova T. O. 3, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 20, 29, 31, 122, 128, 193, 199, 216, 220, 223, 237, 390, 391, 392, 393, 404, 405, 413, 425  
 Петрушевич М. 36, 412  
 Пилипчук Д. 30, 47, 393  
 Півторак Г. П. 326, 410  
 Піддубна Н. В. 209  
 Піняко О. Р. 191, 410

- Піотровський Т., Piotrowski T. 56, 405  
Пічт Х., Picht H. 142, 405  
Планк М. 207  
Плескач В. 266, 288, 312, 317, 318, 425  
Плотнікова Н. В. 206, 207, 384  
Плющай О., Плющай О. О. 266, 267, 397  
Подкатилина М. Л. 67, 393  
Подоляк В. О. 194, 412  
Подольская Н. В. 101, 141, 398  
Подрушняк А. Є. 268, 426  
Поздрань Ю., Поздрань Ю. В. 56, 161, 164, 166, 393, 394  
Покровська О. А. 327, 394  
Поліщук М. 194, 411  
Полюга Л., Полюга Л. М. 8, 15, 18, 30, 31, 40, 45, 143, 144, 168, 169, 171, 172, 196, 255, 267, 309, 317, 376, 394, 425, 426  
Польчина С. М. 217, 412  
Пономаренко В. М. 191, 410  
Пономарів А. Д. 326, 410  
Попова Л. В. 146, 149, 394  
Попова Н. О. 238, 383  
Портнов А. 224, 394  
Постригань С. А. 255, 426  
Потоцький М. 253, 254, 425  
Поштолкова Б. 136  
Пристайко Т. С. 137, 394  
Приходько С. М. 269, 285, 425  
Прокудін Ю. М. 303, 315, 316, 425  
Проскураков В. 172, 410  
Пугачова М. В. 265, 423  
Пузік В. К. 193, 216, 413  
Пустовіт Л. О. 121, 162  
Путіліна О. 236  
Радченко А. І. 304, 418  
Радчук О. Ю. 179, 395  
Разумейко М. 256, 418  
Рак Т. 281, 282, 411, 423, 424  
Рарицький О. 208, 387  
Рахманова І. І. 144, 196, 376  
Редько Є. 186, 395  
Реформатський О. 134  
Рицар Б. 18, 80, 190, 264, 395, 407  
Родзевич Н. С. 326, 410  
Рожанівський Р. 200, 395  
Розенберг Г. С. 315  
Розум Т. В. 260, 415, 422, 423  
Романюк А. 194, 411  
Роменская В. Ф., Роменська В. 148, 149, 395  
Рот О. 269, 426  
Рубашова Л. М. 144, 196, 376  
Руденко С. М. 327, 394  
Рудницький С., Рудницький Стефан 7, 51, 323, 324, 346, 427  
Рычкова Л. В. 71, 109, 331, 395, 401  
Сайгер Х. К. 133  
Саліонович Л. М. 129, 209, 383  
Сапожнікова Л. Я. 327, 394  
Саракун Л. 211, 212, 395  
Свірепчук І. А. 176, 413  
Сейворі Т., Savory T. H. 135, 405  
Секунда Т. 34, 38, 40, 132, 395  
Селегей В. 176, 395  
Селіванова О. О. 143, 146, 147, 395, 413  
Селіверстова К. Т. 196, 396  
Селігей П., Селігей П. О. 159, 225, 228, 292, 296, 297, 307, 396

- Сергеев В. Н. 48, 396  
Серебрянська І. М. 207, 208, 396  
Середницька А. Я. 208, 396  
Сидяченко Н. Г. 209, 396  
Сизонов Д. Ю. 121, 262, 416  
Симоненко Л., Симоненко Л. А.,  
Симоненко Л. О. 8, 17, 31, 35,  
40, 44, 48, 49, 108, 129, 134, 135,  
142, 159, 163, 166, 169, 195, 196,  
253, 254, 255, 257, 284, 288, 303,  
317, 318, 385, 394, 396, 397, 414,  
415, 420, 421, 425, 426  
Симонок М. В. 268, 319, 418  
Ситар Г. 236, 379  
Сінкевич Н., Сінкевич Н. М. 266,  
267, 397  
Сірук О. 180, 397  
Скляренко В. Г. 326, 409, 410  
Скопненко О. І. 267, 424  
Скороходько Е. 134  
Скрипка В. К. 180, 193, 407  
Скрипник Лариса Григорівна 142,  
397  
Скрипник Ю. О. 194, 408  
Слободян П. 281, 282, 332, 411, 423,  
424  
Слободянюк П. Т. 194, 408  
Совтис Н. М. 208, 397  
Соколовская Ж. П. 207, 397  
Соколовський Ю. А. 192, 409  
Срезневский И. И. 109, 400  
Стародубцев Н. Н. 172, 414  
Стасюк Т., Стасюк Т. В. 138, 397  
Степаненко М. 61, 397  
Степанов Б. 57, 89, 91, 235, 261, 329,  
397  
Степин В. С. 211, 212, 397, 398  
Стеценко В. І. 194, 414  
Стоберські З. 133  
Стойко С. М. 255, 426  
Стоянов І. А. 326, 410  
Стрельченко О. 36, 372  
Стрельчук Л. М. 214, 216, 217, 218,  
219, 408  
Струганець Л., Струганець Л. В.,  
Струганець Любов Василівна,  
Struhanets L. 16, 38, 46, 142,  
243, 398  
Суйковська-Собіш К., Sujkowska-  
Sobisz K. 99, 100, 406  
Суперанська О., Суперанская А. В.  
101, 141, 398  
Супринович О., Супринович О. Г.  
110, 398  
Тараненко Л. І. 268, 427  
Тараненко О., Тараненко О. О. 18,  
37, 248, 267, 268, 272, 398, 417,  
426  
Таранова Н. В. 175, 412  
Тарнай В. 65, 190, 409  
Теглівець Ю. В. 49, 140, 385, 386  
Теличко М. В. 196, 197, 398  
Теммерман Р., Temmerman R. 137,  
138, 397, 405  
Тепла М. 303, 426  
Терехова Е. В., Терехова О. 296, 387  
Терлак З. 255, 265, 419  
Тимошик М., Тимошик М. С. 41,  
293, 298, 389, 398  
Тихомиров В. Н. 285, 420  
Тищенко О. 164, 293, 294, 394  
Ткачук О. М. 269, 419  
Тодор О. Г. 175, 194, 410, 417  
Токарський Р., Tokarski R. 208, 405

- Томас Ф. 133  
Топачевский А. В. 318, 420  
Торчинський М. М. 182, 398  
Трахтенберг І. М. 268, 426  
Трифонов Р. 257, 288, 317, 318, 420  
Трифонова О. М. 398  
Трихвилів Ю. 187, 415  
Троянська О., Троянская Е. С. 236,  
242, 243, 399  
Трубачев О. Н., Трубачов О. 56, 115,  
235, 247, 415  
Тур О., Тур О. М. 177, 179  
Турбаніст Д. С. 193, 407  
Туркало К. 53, 427  
Туркевич О. 129, 388  
Туровська Л., Туровська Л. В. 17, 40,  
119, 136, 200, 253, 257, 284, 288,  
303, 317, 318, 381, 399, 420, 421  
Тюленева В. О. 217, 399
- Уманець М. (Комаров) 160, 161
- Фабер Б., Faber В. Р. 139, 403  
Фаворський В. 170, 415  
Фасмер М. 115, 415  
Федонюк В. 269, 427  
Федосюк М., Федосюк М. Ю. 239,  
399  
Федотова О. В. 267, 317, 425  
Фенчин К. М. 267, 317, 425  
Ферклоу Н., Fairclough N. 227  
Фецко І. 129, 388  
Філон М. І. 210, 399  
Флобер Гюстав 7  
Фоменко В. М. 268, 424
- Хабарт Елберт 7  
Хайрутдинов Д. 110, 399  
Халіман О. В. 61, 129, 209, 383, 399  
Харитоненко О. 259, 399  
Харріс З., Harris Z. S. 225, 403  
Харченко Л. С. 190, 415  
Харчук Л. В. 15, 31, 169, 376  
Харчук О. В. 177, 408  
Хаусманн Ф., Hausmann F. J. 56, 404  
Хаятін О. 134  
Хвиля А. 41, 42, 399  
Хемп Е., Хэмп Э. 153  
Ходанич Л. 175, 416  
Хойнацький М., Хойнацький М. С.  
293, 298, 378  
Холодний Г., Холодний Гр. 39, 40,  
163, 187, 280, 400, 427  
Хомутова Т., Хомутова Т. Н. 236,  
301, 400  
Хурцилава К. В. 67, 387
- Цертелев М. 273  
Цешківський Ф.,  
Цешківський Ф. О. 52, 274, 275,  
279, 416, 417, 423  
Цимбалюк Т. В. 267, 424  
Циткіна Ф. 134
- Чайка В. М. 257, 424  
Чайковський Ю. Б. 193, 416  
Чепус А. В. 84, 411  
Черемська О. С. 43, 132, 400  
Черненко Г. А. 92, 94, 225, 232, 400  
Чернишова М., Чернышева М. И. 8,  
235, 289  
Чернявская В. Е. 241, 400

- Черняхівський, Черняхівський О.  
52, 186, 187, 223, 248, 274, 275,  
276, 277, 279, 280, 350, 416, 417,  
423, 427
- Чоник В. И. 316, 420
- Шамота А. М.** 326, 410
- Шаповал В., Шаповал В. В. 57, 310,  
400
- Шашкевич Г. 36, 408
- Швачко С. О. 268, 427
- Шведова Н., Шведова Н. Ю. 208,  
400
- Шевельов Ю. 253, 286, 287, 401
- Шевченко І., Шевченко І. С. 193,  
226, 227, 401, 416
- Шевченко К. Л. 194, 408
- Шевченко Л. І. 121, 262, 268, 416,  
418
- Шевченко Л. Л. 296, 401
- Шевченко Т., Шевченко Т. Г. 14, 28,  
130
- Шевченко Я. М. 267, 423
- Шелов С., Шелов С. Д. 8, 17, 108,  
109, 130, 134, 331, 401
- Шеляг-Сосонко Ю. Р. 303, 315, 316,  
320, 409, 424, 425, 427
- Шендеровський В. 268, 421
- Шеховцов В. В. 263, 422
- Шилон Н. І. 255, 426
- Шимкевич Ф. С. 115
- Широков В., Широков В. А. 8, 17,  
121, 145, 157, 169, 248, 272, 273,  
387, 389, 401
- Шкіцька І. Ю. 239, 401
- Шматко І. В. 36, 121, 401, 416
- Шмельова Т. В., Шмельова Т. 239, 401
- Шміц К. 133
- Шпак А. П. 192, 416
- Шрейдер Ю. А. 147, 401
- Штерн І. Б. 192, 416
- Шумайлова М. С. 71, 382
- Шуміло О. М. 263, 422
- Шуміло О. О. 263, 422
- Щерба Л., Щерба Л. В.** 48, 148, 149,  
165, 176, 178, 196, 402
- Щербаківський В.,  
Щербаківський В. М. 51, 323,  
324, 346, 427
- Щербин В. К., Щербін В.,  
Шчербин В. 8, 17, 56, 108, 109,  
146, 150, 151, 154, 155, 160, 162,  
163, 164, 165, 235, 247, 401, 402
- Щипачова Д. С. 176, 413
- Юдина Т. Н.** 263
- Южвікевич П. 108, 133
- Юшкевич О. О. 84, 218, 410
- Яворська С., Яворська С. М.** 235,  
241, 293, 297, 300, 402
- Якобсон Г. 269, 285, 425
- Якобсон Р., Якобсон Р. О. 100, 271,  
402
- Яковенко Р. В. 193, 416
- Якубовська Г. Г. 193, 416
- Якуб'як М. 303, 412, 423
- Яната О. 40, 172, 416
- Яремій М. Р. 160, 161, 402
- Яхонтова Т., Яхонтова Т. В. 20, 236,  
281, 402

- Яценко Н., Яценко Н. О. 57, 137,  
235, 253, 257, 284, 288, 293, 294,  
297, 298, 299, 303, 317, 318, 380,  
402, 420, 421, 425  
Яцишин А. В. 190, 409
- Faber B. P. 139, 403  
Felber H. 137, 403
- Gaudin F. 137
- Hamilton H. 227, 405
- Jakobson G. 269, 285, 425  
James G. 162, 165, 404
- Karer M. Ž. 102, 404
- Lyons J. 99, 404  
Łukasik M. 109, 404
- Maćkiewicz J. 209, 404
- Sandro N. 33, 403  
Schiffrin D. 227  
Simeon R., Simeon Rikard 269, 426  
Sławiński J. 248, 416
- Tannen D. 227, 405

## АННОТАЦИЯ

**Петрова Т. А. Украинская терминографическая критика: становление, развитие и перспектива (на материале критической оценки терминологических словарей).** Монография.

Монография посвящена комплексному изучению *украинской терминографической критики*. Впервые в истории украинского языкознания всесторонне освещена история формирования и развития критики украинской терминографии, сформулированы ее задачи, функции, методы, метаязык, особенности взаимодействия со смежными науками, комплексно интерпретирован статус ее базового жанра — *рецензии на терминологический словарь*. Предложена гипотеза относительно необходимости выделения в системе терминографии ее четвертого самостоятельного раздела — *терминографической критики*.

Результат сравнительно-сопоставительного анализа практик оценивания специальных текстов, т. е. лингвистического экспертизирования и рецензирования терминографических изданий, дал возможность (1) обосновать необходимость пересмотра низкого статуса рецензии и самого процесса рецензирования, а также (2) введения в научный оборот словосочетаний *терминографическая экспертиза* и *экспертизирование терминографических изданий*.

Сравнительное изучение терминологических параллелей, распространенных в метаязыке терминографической критики славянских языков, проведенное на уровне синхронии, свидетельствует, что (1) наибольшее внешнее сходство обнаруживается между украинскими и белорусскими терминами, менее выраженное сходство — между русскими и польскими единицами, (2) своеобразии метаязыка украинской терминографической критики проявляется в неустанном стремлении к сохранению национальных традиций в терминообразовании.

Анализ выработанных национальных традиций позволяет утверждать, что в Украине постепенно накапливается богатый опыт терминографического “строительства”: создаются универсальные, общенаучные, многоотраслевые и узкоотраслевые словари. Применение новаторских подходов касается прежде всего способов семантизации терминов и функций словаря — (а) увеличивается количество языков, используемых для профессионального перевода единиц определенных

терминосистем, (б) украинский язык начинает выполнять функцию исходного языка в переводных словарях и др.

Изучение развитой системы названий украинских терминологических словарей позволяет сделать вывод об отсутствии устойчивой традиции в процессе подобной номинации, что, видимо, обусловлено спецификой соотнесения имеющихся типов словарей с разнообразием их формы, структуры, назначения.

Всесторонне обоснована потребность новаторского осмысления способов представления терминологии отдельной научной отрасли как организованной целостности. Принимая во внимание (а) принцип системности и равноуровневости понятийно-терминологического материала как целостного единства, а также (б) принцип применения комбинированного способа лексикографического описания термина, разработана *модель комбинированного отраслевого терминологического словаря нового типа*, представлена его параметризация, определены составляющие его мега-, макро- и микроструктуры.

*Рецензия на терминологический словарь* как базовый жанр терминографической критики и критического субдискурса базируется на принципе междисциплинарного подхода к анализу словаря с учетом его формальной неоднородности. Создана многоаспектная *жанровая типология рецензий на терминологические словари* на основании учета системы разработанных критериев.

Такие факторы, как сложность анализа терминологических словарей и отсутствие четких критериев их оценки, безусловно, влияют на определение качества подобных изданий, поэтому предпринята попытка выделения *основных критериев рецензирования терминологического словаря*. Данные критерии проектируются на установление научной ценности словаря, на объективную оценку его концепции, а также на оценку количества и качества предложенной информации, эффективности ее представления. С помощью *дополнительных критериев анализа словаря* отслеживается (1) его соответствие запросам пользователей и (2) степень соблюдения лексикографических традиций.

Учет выделенных критериев рецензирования и принципа целесообразной последовательности анализа мега-, макро- и микроструктур словаря позволил разработать *алгоритм поэтапного оценивания терминологического словаря*. Кроме этого, предложена *инвариантная модель разноуровневой композиции рецензии* на терминологический



словарь, способная сохранить не только основные признаки жанровой формы, но и обеспечить ее жизнеспособность.

Отслеживая *тенденции развития украинской критики терминологических словарей* в диахронии и синхронии, определено ее национальное своеобразие. В первую очередь, это (1) актуализация лингвокультурологической роли терминологического словаря для развития национальной науки, (2) анализ соответствия словарного материала действующим языковым нормам, правилам, способам и принципам кодификации терминов украинского происхождения, (3) применение критериев анализа разных уровней структуры словаря.

Изучение особенностей интегрального самостоятельного направления терминографической критики позволяет выделить исследовательскую *перспективу*, в частности необходимо: а) выработать шкалу критической оценки словарей на основании анализа дискурсивного пространства рецензий; б) изучить феномен лингвоперсоны рецензента, что позволит создать новое лингвистическое направление — лингвоперсонология критики; в) выделить признаки идиостиля отдельного критика как языковой личности на основании анализа дискурсивного пространства его рецензий и др.

**Ключевые слова:** алгоритм поэтапного оценивания терминологического словаря, модель разноуровневой композиции рецензии на терминологический словарь, комбинированный отраслевой терминологический словарь нового типа, критерии рецензирования терминологического словаря, рецензия на терминологический словарь, терминографическая критика, терминологический словарь.

## SUMMARY

**Petrova T. A. Ukrainian terminography criticism: formation, development and perspective (based on critical assessment of terminology dictionaries).** Monograph.

The monograph is devoted to the comprehensive study of the Ukrainian terminography criticism. For the first time in the history of the Ukrainian linguistics the history of the Ukrainian terminography criticism formation and development is comprehensively covered; its tasks, functions, methods, metalanguage as well as the peculiarities of its interaction with the related sciences are formulated; the status of its basic genre — *the review of the terminology dictionary* - is comprehensively interpreted. A hypothesis is proposed regarding the need to identify the fourth independent section in the terminography system — the terminography criticism.

The result of the comparative and contrastive analysis of the special texts evaluating practice, i.e. linguistic expertising and reviewing terminography publications made it possible (1) to substantiate the need to revise the low status of the review and reviewing, as well as (2) to introduce the phrases *terminography expertise and expertising terminography publications*.

The comparative study of the terminology parallels common in the metalanguage of Slavic languages terminography criticism, carried out at the synchronicity level, indicates that (1) the greatest external similarity is found between the Ukrainian and Belarusian terms, less pronounced similarity is between the Russian and Polish units, (2) the uniqueness of the Ukrainian metalanguage of terminography criticism manifests itself in the constant striving to preserve the national traditions in term formation.

The analysis of the developed national traditions allows us to state that a rich terminography «construction» experience is gradually accumulating in Ukraine: universal, general scientific as well as multi-branch and narrow-branch dictionaries are being compiled. The application of innovative approaches relates, first of all, to the ways to semantize the terms and dictionary functions — (a) the number of languages used for professional translation of the units of the certain terminology systems are increasing, (b) the Ukrainian language begins to perform the function of a source language in translation dictionaries, etc.

The study of the developed system of the Ukrainian terminology dictionaries names allows us to conclude that there is no stable tradition in the process of such a nomination, which, apparently, is due to the specifics of correlating the existing types of dictionaries with a variety of their form, structure and purpose.

The need for innovative understanding the ways to represent the terminology of a separate scientific field as an organized entity is comprehensively substantiated. Taking into account (a) the principle of systemacy and different levels of conceptual and terminology material as an integral unity, as well as (b) the principle to apply the combined method of lexicography description of a term, a model of a combined branch terminology dictionary of a new type has been developed, its parameterization is presented and the constituent parts of its mega-, macro- and microstructure are determined.

*The review of the terminology dictionary* as a basic genre of terminography criticism and critical subdiscourse is based on the principle of an interdisciplinary approach to the analysis of a dictionary, taking into account its formal heterogeneity. A multidimensional *genre typology of reviews of terminology dictionaries* has been developed based on the system of developed criteria.

Such factors as the complexity of terminology dictionaries analysis and the lack of clear criteria for their assessment, undoubtedly, affect the determination of the quality of such publications, therefore, an attempt was made to highlight the *main criteria for reviewing the terminology dictionary*. These criteria are designed to establish the scientific value of a dictionary, to objectively assess its concept, as well as to assess the quantity and quality of the information offered, and the effectiveness of its presentation. With the help of the additional criteria for the dictionary analysis (1) its compliance with the users' requests and (2) the degree of adherence to the lexicography traditions are monitored.

Taking into account the selected reviewing criteria and the principle of the expedient sequence of the analysis of mega-, macro- and microstructures of a dictionary made it possible to develop *an algorithm for the step-by-step assessment of the terminology dictionary*. In addition, *an invariant model of a multilevel composition of the terminology dictionary review* is proposed, which is able to preserve not only the main features of a genre form, but also to ensure its viability.

Tracking *the development tendencies of the Ukrainian criticism of terminology dictionaries* in diachrony and synchronicity, its national originality

was determined. First of all, it's (1) the actualization of the linguoculturological role of the terminology dictionary for the national science development, (2) the analysis of the vocabulary material compliance with the current language norms, rules, methods and codification principles of the Ukrainian origin terms, (3) the application of the criteria for analyzing different levels of the dictionary structure.

The study of the features of integral independent direction of terminography criticism allows us to highlight the research *perspective*, in particular, it is necessary: a) to develop the critical assessment scale for the dictionaries based on the analysis of the review discourse space; b) to study the phenomenon of linguistic personification of a reviewer, which makes it possible to create a new linguistic direction — linguistic personification of criticism; c) to highlight the idiostyle features of an individual critic as a linguistic personality based on the analysis of the discourse space of his reviews, etc.

**Key words:** algorithm for step-by-step assessment of terminology dictionary, model of multilevel composition of terminology dictionary review, combined branch terminology dictionary of a new type, criteria for reviewing terminology dictionary, review of terminology dictionary, terminography criticism, terminology dictionary.

*Наукове видання*

**ПЕТРОВА Тетяна Олексіївна**

**УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОГРАФІЧНА КРИТИКА:  
СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ПЕРСПЕКТИВА  
(на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників)**

Монографія

Монографія посвячена українській термінографічній критиці — новому научному напрямленню термінографії. Освітлена історія формування і розвитку термінографічної критики як інтегральної дисципліни, охарактеризована її методологічна основа, зв'язи з терміноведенням, термінографією, лінгвістикою тексту, лінгвоаксіологією, лінгвоекспертологією, комунікативною лінгвістикою і т. п. Изучены особенности жанра рецензии на терминологический словарь, обоснованы ее типологические разновидности. Выделены критерии и алгоритм поэтапного анализа терминологического словаря. Разработаны рекомендации по совершенствованию представления параметров терминографических работ.

Для мовознавців, зокрема спеціалістів по термінології, термінографії, лексикографії, лінгвістиці тексту, лінгвоаксіології, учених, зайнятих експертизуванням і створенням термінологічних словників, аспірантів і магістрів гуманітарних спеціальностей.

На корінці символ Березині —  
авторський логотип серії видань професора Т. А. Космеди  
й представників її наукової школи

Технічний редактор: *Є. Онишко*

Підписано до друку 26.08.2021. Формат 60x84/16.  
Гарнітура Minion Pro. Папір офсетний. Друк офсетний.  
Умовн. друк. арк. 28,75. Наклад 300 прим. Зам. № 21-81.

Видання і друк ТОВ «Майдан»  
61002, Харків, вул. Чернишевська, 59  
E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи  
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів  
видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.